3 1761 06973459 8

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY

purchased from the
FORD FOUNDATION GRANT

for

EAST EUROPEAN STUDIES

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/ruskkrise00kram

716

RUSKÁ KRISE

Napsal

Dr. KAREL KRAMÁŘ

Praha 1921

Tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny

LIBRARY
OCT 10 1973
UNIVERSITY OF TORONTO

DK
265
K6

SVÉ ŽENĚ

NADĚŽDĚ NIKOLAJEVNĚ

ÚVOD.

Od pádu říše římské neviděl svět takového zhroucení veliké říše, jakého byli jsme svědky v poslední době. Římské imperium hynulo nad to vnitřní nemocí po celá staletí, kdežto Rusko ještě před potupným mírem bylo ohromnou vojenskou mocí, které ani v porážkách vítězný nepřítel neodpíral své úcty. Stalo se bezmocným, bezsilným, obětí každého, kdo přišel urvati si kus z chorobného těla. Jakoby hnijící bahno, na kterém veliký Petr stavěl svůj Petrohrad, pohltilo nejen osudné toto město, nýbrž všecko, čeho dobyli Petr a jeho nástupci těžkými obětmi, obětováním veškeré vnější i vnitřní politiky jednomu velikému cíli, aby totiž dali Rusku možnost volně dýchati, aby mělo své nezamrzající moře, svobodný východ do světa, jehož rozhodující částí chtělo býti ruské imperium. Rusko, které se pyšnilo, že do poslední kopejky vždy splnilo své povinnosti, odpírá plniti svůj státní dluh, Rusko, které si zakládalo na věrnosti svým závazkům, v Brest Litevsku zradilo všecky, kteří mu věřili, ztratilo všechnu úctu a vážnost svých přátel a nenabylo jí u svých nepřátel, Rusko, jehož suvorovští vojáci budili ve švýcarských ledovcích obdiv celé Evropy a jehož vojáci ještě i v nynější válce šli ozbrojení pouze holemi útokem na posice nepřátelské, vyzbrojené strojními puškami a děly, mělo armádu, která prodávala zbraně, děla, zásoby, a v divém, neudržitelném útěku běžela domů, anebo se najímala za drahé peníze do červené gardy k loupení a drancování. Hroznějšího obrazu vnitřní hniloby svět vůbec ještě neviděl.

Je přirozeno, že není úžasná tato choroba celého organismu věcí včerejška, že musila tu být dávno, že

dávno rozežírala „gigantské tělo“ veliké Rusi, a že jen těžkou rukou carského absolutismu byla zadržována, aby se neprorvala na venek. V letech 1905—1907 nebylo k tomu daleko, ale tehdy ještě zvítězila armáda. „Svoboda“, jak jí rozuměli v Rusku, uvolnila v poslední revoluci konečně všecky svazky, válečná armáda milionová neměla víc oné konsistence, jako stálé vojsko mírové, a velké Rusko stalo se hnijícím tělem, před jehož miasmy nové svobody se Evropa, pokud sama není bolševickou, uzavírá karanténou...

Pro historika a sociologa bude to jednou vděčným úkolem, najíti všechny příčiny hrozné této katastrofy, a nakresliti obraz velikosti a pádu gigantské říše. K takové práci však dnes scházejí skoro všecky pomůcky. A přece je zapotřebí, pokusiti se o najití hlavních příčin strašného toho úpadku, zejména však o vysvětlení naprostého nedostatku odporu v těch kruzích ruského národa, které by v jiných státech a národech dojista hleděly zastaviti ničivý příval. Je toho tím více potřebí, poněvadž leckde mimo Rusko lze pozorovati chorobnou snahu, viděti v úžasném rozvratu září nové, lepší doby...

Chci se tedy pokusiti, abych z toho, co sám jsem viděl, co jsem mohl čísti, nakrelil, pokud je to vůbec už dnes možno, alespoň poněkud jasný obraz vývoje ruského státního a společenského života k hrozné katastrofě. Nejsou to myšlenky dneška — nýbrž namnoze stará pozorování a staré obavy. Veliká část napsána také už v době, kdy nebyl jsem svobodným, a kdy málo kdo předvídal nynější rozklad. Říkám to proto, aby se nemyslilo, že píši ab irato. Nic mne není vzdálenějšího. Naopak. Viděti jak národ vzácných dojista vlastností ducha i srdce přiveden byl hříchy falešné politiky k nejhlubšímu úpadku, poněvadž svou nejvnitřnější podstatou umrtvovala všecky živé, tvořivé síly národa, jež by jinak dovedly vésti velkou říši organickým vývojem k pokroku a svobodě, je pro každého pocitem, který vzbudí dojista spíše soustrast než zlobu.

* * *

Když psal jsem na jaře 1918 tento úvod k studiím, jež jsem uveřejňoval v „České Revue“, a které až na nepatrné formálnosti úmyslně v této knize nezměněně otiskuji, (Hlava I. až V.) třeba by tím místy zejména v posudcích o nápravě a budoucnosti nastaly malé rozpory s tím, co je v dílu druhém a třetím, netušil jsem, že bolševické panství

potrvá tolik dlouhých let. Nemohlo mně přijíti na mysl, že by dohodové moci, zrazené v Brest Litevsku, mohly ponechati Rusko v rukou zrádců a nepomoci těm, kteří s obdivuhodným heroismem starali se smýti tuto strašnou hanbu s dobrého jména ruského národa a osvoboditi ubohou Rus od společnosti, nepřítelem podporované.

Poněvadž říjnový převrat r. 1918 a nová svoboda národa československého na delší dobu znemožnily mně zakončení mých studií o příčinách ruské krise, a v době, kdy jsem se k nim mohl vrátiti, totiž v létě 1919 už bylo možno viděti hlavní obrysy bolševického státního a hospodářského převratu, je přirozeno, že jsem se musil pokusiti také o to, abych si ujasnil příčiny jak žalostného nezdaru občansko-socialistické revoluce, tak i vysvětlení fakta na první pohled nepochopitelného, že se mohlo podařiti hrstce naivních a zlých fanatiků, aby si podmanili stomilionovou říši. A zrovna tak zdálo se mně povinností, abych, pokud je to vůbec už nyní možno, hleděl objasniti příčinu úplného vnitřního zhroucení všech hospodářských, kulturních i sociálních experimentů sovětské vlády, jimiž zahubila a zničila všecku výrobní činnost ruského národa.

A práce má byla by neúplnou, kdybych na základě všech těchto studií nepokusil se také o naznačení cesty, jakou by po mém skromném soudu mohlo jít Rusko, až zbaví se krvavých tyranů. Utrpení Ruska je bezpříkladné, větší, daleko větší než jeho historické viny. A není také pochyby, že je ruská křížová cesta pro ostatní lidstvo opravdovým experimentum crucis. Vidí na strašných mukách Ruska, kam vede nejen falešná politika vládnoucích, nýbrž i demagogické rozpoutání nejnižších instinktů širokých lidových mass, i jak žalostně končí nekompromisní prováděné socialistických hesel a theorií ve veškerém životě státním. Bylo by nejstrašnějším zločinem na Rusku, kdyby se z ruské katastrofy učili všichni, jen ne sami — Rusové. Těm, kteří vyrostli v jistých tradicích, formulkách, v jistém stranickém způsobu myšlení není tak lehkým, odhoditi všecko, čím dosud žili, a žíti novým, docela novým. Ale jinak nelze Rusko spasiti, než od základu novým životem, jak širokých jeho mass mužických, tak i jeho inteligence. Veškerá psychika každého ruského člověka musí býti jinou než posud. Jinak nadarmo tekla nejvzácnější ruská krev...

Proto snad nebude zazlíváno mně, který nejsem zatížen ničím, co v Rusku bylo, řeknu-li, jak si představuje nové Rusko člověk, jemuž jedinou vůdčí ideou při posu-

zování věcí ruských je hluboká, věrná láska k nešťastnému národu ruskému, v jehož velikou, krásnou budoucnost ani v nejtěžších chvílích, kdy všichni zoufali, nepřestal doufati a nezlomně věřiti.

V Praze v dubnu 1921.

DÍL PRVNÍ

PŘÍČINY RUSKÉ KRISE

I.

VŠEOBECNÉ PŘÍČINY KRISE.*)

Vedlo by příliš daleko, zabývati se podrobně všemi vlivy, které působily na duši ruského člověka. Leroy-Beaulieu ve své znamenité knize L'Empire des Tzars líčí velmi duchaplně účinky kontinentálního klimatu ruského s jeho nekonečnými zimami a náhlou, krátkou, omamující vesnou, bez našeho dlouhého, proměnlivého, přechodného jara na ruskou psychiku, rovněž jako vliv konfigurace ruské země s jejími nekonečnými rovinami a nízce vlnitými kraji, s ohromnými řekami na státní i hospodářský rozvoj ruské říše. Stačí snad toho vzpomenouti. Čím se dále liší Rus od západní Evropy, a co dojista nezůstalo bez vážného vlivu na duševní a zejména politický rozvoj ruský, je také naprostý nedostatek měst a městské kultury, která na západě tak značný měla podíl na vítězství idejí občanské svobody, a na všem duševním a kulturním pokroku národů. Dnes mluví se sice o „měšťanstvu" s jistým opovržením, ale nikde se nepociťuje tolik, co znamenalo pro kulturní život západní Evropy,

*) Literatura, které jsem mohl použíti k prvnímu dílu, hlavně také k citování ruských autorů, jejichž díla mně za nynějších poměrů byla nedostupna, byla především Masaryk: Zur russischen Geschichts- und Religionsphilosophie. Sociologische Skizzen. Eugen Diederichs, Jena 1913, 2 svazky, a P. N. Miljukov: Obrazy z dějin ruské vzdělanosti (přel. V. J. Dušek), 3 díly, J. Laichter, a Miljukov: La crise russe Librairie Universelle, Paris 1907, pak Simkovitsch (H. G.): Die Feldgemeinschaft in Russland, Gustav Fischer, Jena 1898. Parvus (Helphand): Rossija i Revolucija, Petrohrad 1907. Věchy, Sborník statěj o ruskoj intelligenci (N. A. Berdjajeva, S. J. Bulgakova, M. O. Geršensona, A. S. Izgojeva, B. A. Kistja-

jako tam, kde ho není a kde se přece chce žíti jako na západě — v Rusku.

A tak na ohromnou většinu Rusů, i když nejsou více zemědělci, zůstal silným vliv půdy, zejména na dělníky, kteří velkou částí mají ještě svůj podíl na polích své rodné vsi. Jak se však vytvořila duše mužikova pod vlivem poddanství, rodinného patriarchátu, společného vlastnictví, kořaleční daně a monopolu, jakož i agitace inteligence na vsích, o tom později bude nutno blíže promluviti. Zatím jen všeobecně. Zemědělec je vůbec svou povahou vždycky pasivnější, ale ruský mužik je vlivem zvláštních ruských poměrů přímo vrcholem pasivnosti a indolence, neboť tak vychovalo jej dříve poddanství, „krugovaja poruka" a po zrušení poddanství naprostá závislost na „miru" (obščině). Nikdy nebyl přenechán sám sobě, vlastní podnikavosti a odpovědnosti. A jen v něm dříme instiktivní pocit, že je půda jeho, poněvadž na ní pracuje, a tak každá revoluce pro něho znamená ne osvobození státu od dosavadní formy státní správy, nýbrž ničení vlastnictví poměščika a rozdělení jeho půdy.

Nenapadne mu, že by i jeho půda mohla mu dáti víc a dost, kdyby sám jí víc dal, a víc na ní pracoval. Naopak, kde je úrodná půda, tam se už dokonce rozvíjí nehybnost v lenost, tak charakteristickou pro ruského člověka, a jen v severnějších guberniích, kde půda není tak štědrá, rozšiřoval se domácí a potom i tovární průmysl, a alespoň poněkud intensivnější hospodaření. Krátké léto tam vyvolává nutnost větší energie, ale poněvadž ani potom půda nedá dost k životu, je mužik přece nucen také v zimě se starati o výživu domácím průmyslem.

A jak vše to platí také pro inteligenta, nejlépe osvětlí přípitek prof. knížete Eugena Trubeckého, kterým nás uvítal roku 1909 v Moskvě. Varoval nás, abychom neměli příliš optimistických představ o organisační činnosti ruských účastníků novoslovanského hnutí. „Jsme jako medvědi," pravil, „vyrostlí v dlouhé ruské zimě, dlouho spíme a dlouho to trvá, než se probudíme"... Ovšem probuzení pak bývá elementární.

---

kovského, P. P. Struve, S. L. Franka), Moskva 1909 — a odpověď na Věchy: Intellingencija v Rossiji (K. Arseněv, N. Gredescul, M. Kovalevský, P. Miljukov, D. Ovsjansko-Kulikovský, N. Petrunkjevič, M. Slavinský, M. Tugan-Baranovský), Petrohrad 1910. Dr. G. v. Schultze-Gävernitz, Volkswirtschaftliche Studien aus Russland, Leipzig 1899. Max Sering, Russlands Kultur und Volkswirtschaft, Berlin 1913. L. Schlesinger, Russland im 20. Jahrhundert, Berlin 1908. Nikolajevskaja epocha. Vospominanija markýza de Custine, Petrohrad 1910. Rubakin: Rossija v cifrách. Vydavatelstvo Věstníka Znania, Petrohrad 1912. Miljukov: Iz istorii russkoj intelligencii 1913.

Na druhé straně má ruský člověk následkem malé činnosti sklon k „mečtatelnosti“, ke snění, k přezírání všeho skutečného, které je tak málo vábivé, a tím k revolučním utopiím, a také k jistému mysticismu. A to platí pro prostého mužika, nebohatého poměščika a popa tím víc, poněvadž ti nejvíce cítí nekonečnou délku dlouhých zim s věčnou jednotvárností ruského venkovského života, nerušeného příliš vlivy kulturními. Čím mrtvěji je venku, tím více člověk hledá život v sobě. A důsledky toho vidíme v sektářství ruských mužiků, zejména v stundismu a duchoborectví, a v tom, že z rodin popů a malých šlechticů vyšli přední ruští revolucionáři.

Ale také ve vivisekci duše v ruské literatuře, která působí tak hluboce a opravdově, poněvadž ji cítíme jako naprostou, neodbytnou vnitřní potřebu každého lepšího ruského člověka, a nejenom jako zvláštní umění psychologické analysy u ruských spisovatelů. A ve všem, co ruský člověk dělá, je cítiti nekonečné ruské horizonty, nedohlednou dál... Ať ve zlém či dobrém, všude je „široká ruská nátura“, kterou nezavřeš v úzké rámce západní disciplinovanosti a „malichernosti“, již každý Rus nenávidí jako odporné „měščanstvo“ (Herzen), a která Rusa činí tak jiným, než jsme my, a tak duši blízkým, i když se hrozíme nad tím, co dělá... Jako bychom stále cítili, že ty „běsy“ v duši ruskou nasadila cizí, zlá síla...

A ta byla opravdu ještě mocnější, než všecky přírodní vlivy. Působila nejen na rozvoj státu, na jeho sociální ustrojení, nýbrž i na psychiku jednotlivců. Rus rostla ve věčném boji s Tatary a Mongoly, v dlouhém tatarském poddanství, v boji s Litvou, Poláky, Švédy, v boji o dostup k moři, aby přemohla své nemožné vnitrozemské položení. Nebylo tudíž nic stálého, pevného v Rusku. V povaze Rusa bylo vždy něco nomadského, Rus nebyl připoután intensivní, těžkou prací k půdě, kterou by miloval za svůj pot a své mozoly, vždy těkal v dál a něco hledal, ale to se ještě stupňovalo stálým rozšiřováním říše, a spojeným s tím zřizováním nových vojenských hranic, kam stěhoval se mužik i šlechtic, takže nebylo klidu, aby se vytvořilo něco pevného, co by vyrostlo z půdy, aby se vykrystalisovaly prvky, společenské skupiny, z nichž se tvořila společnost evropská, západní. A jediným pevným elementem, stále více k sobě vše připoutávajícím byla Moskva a její vládce, což bylo přirozeno, poněvadž Moskva soustředila v sobě všechen odpor proti tatarskému útisku a nebezpečí, pod kterým Rusko tolik a tak dlouho trpělo. A pak přišly nekonečné boje s Litvou a Polskou, s krymskými Tatary, a moskev-

ský car stále víc utužoval svou moc, až Ivan Hrozný upevnil carský absolutismus prostředky, i jinde obvyklými. popravami, vyhnanstvím a ochuzením mocných bojarů. Ale to bylo provedeno bez velikých vnitřních bojů, jež jinde vzbouřily celou zemi, poněvadž v Rusku nebylo organického spojení mezi bojary, nebyla to organisovaná třída, jen mocní jednotlivci. A potom už dokonce nebylo jiné šlechty, než služební, a aby tu si carové udrželi, zbavili ji nebezpečí ochuzení následkem služby a věčného stěhování se mužíků tím, že stále více utužovali poddanství mužiků, stále víc připoutávali je k půdě. A tak stál tu car jako nejvyšší dárce všeho, co kdo v Rusi měl.

A posvěcení si dal moskevský car tím, že se měl za dědice Byzance, když Turci učinili konec řeckému imperiu. Dědictví to bylo však pro Rusko stejně osudné jako formalistické řecké křesťanství. Absolutismus se následkem něho stal v době romantismu a zůstal až do revoluce r. 1905 náboženskou institucí, jak to řekl za Aleksandra I. Karazin: „Naši carové nejsou zástupci národů, nýbrž zástupci toho, jenž panuje nad císaři.“ Náboženské posvěcení carovo bylo tak silné, že vyzařovalo i na všecky nástroje provádění jeho absolutní vůle, takže týž Karazin si dokonce utvořil celou stupnici zástupců Boha: car je zástupce Boha, poměščik místodržitel cara, tedy spolu zástupce Boha — a tak i nevolnictví dal posvátný ráz. (Masaryk.) Nelze ostřeji označiti samoděržaví jako theokracii, caesareopapismus.

Ale s řeckým posvěcením carský absolutismus přijal také všecky vlastnosti východní církve — její ztrnulost, zkamenělost. Ani koketování Kateřiny II. s Voltairem a Diderotem, ani její pokusy o úpravu zřízení státního deputacemi šlechty a měst nedotkly se archaistické posvátnosti absolutismu.

Na západě absolutismus byl jiný. Kulturní život, probuzený renaisancí a reformací, nedal mu strnouti, a mohutný rozmach světového obchodu, povstalý odkrytím nových světů a přílivem drahých kovů z nových zámořských krajů, třeba místy přerušený třicetiletou válkou, stavěl západní absolutní panovníky před veliké úkoly hospodářské politiky státní. A nové a nové potřeby expansivní politiky státní, charakteristické pro každé extensivní hospodářství, jímž tehdy také všecek státní život byl, vedly absolutní panovníky na západě k tomu, aby hleděli zachovati poplatní sílu sedláků, hlavní opory tehdejšího státu jak ve vojenském, tak berním ohledu, a aby je tudíž chránili před vykořisťováním se strany šlechty, až konečně je osvobodili. Osvícený absolutismus,

zejména za Marie Terezie a Josefa II., v Prusku za Bedřicha II., byl na tehdejší stav dojista pokrokový. Podléhal vlivu francouzské osvícenské literatury, třeba nepřijímal konstituční teorie Montesquieua a nestavěl se na půdu „Contrat social". A bylo by nespravedlivo podceňovati, co udělal zejména v Prusku. Ani největší nepřítel vrchnostenské vlády (Obrigkeitliche Regierung) jako H. Preuss nemůže nepřiznati, co velkého vykonala pruská absolutistická byrokracie. Ona regenerovala Prusko po Jeně a Bismarckem utvořila velké Německo.

V Rusku bylo jinak. Byzantský absolutismus mohl zůstati klidným a passivním. Duševní život národa ho nerušil, poněvadž ho nebylo. Rusko nemělo reformace a raskol byl revolucí proti novotám. Církev přejatá z Byzance uzavřela svůj náboženský rozvoj usneseními prvních sedmi oekumenických koncilů a zůstala nehybná, uzavřená všemu náboženskému hloubání západu. Neznala těžkých problémů, náboženských sporů, pro ni dlouho a dlouho nebylo ani žádné theologie, neboť její největší starostí byly spory o chyby v překladu bible a o tom, kolika prsty se má věřící křižovati.

Nebylo šlechty s její stavovským vědomím, s její pojmy o stavovské cti, byla po vyhubení bojarů téměř jen šlechta služebná, nebylo bohatého, kulturního měšťanstva, nebylo autonomních celků, žijících zvláštním svým životem, cechů, korporací, všecko bylo jednotvárné, tak, jak to stvořil sám car podle potřeb vojenské evoluce říše. „Ruská říše nemusila vstoupiti v zápas s právy a výsadami privilegovaných osob neb skupin." „Ruská státní organisace vytvořila se dříve, než ji mohl vytvořiti proces vnitřního vzrůstu sám o sobě. Byla probuzena k životu v n ě j š í m i potřebami, denními a neodkladnými: potřebami sebeobrany a sebeochrany". „Na západě každá oblast byla souvislým celkem, sloučeným zvláštními právy, jichž tyto oblasti dlouho nechtěly postoupiti státu. Naše dějiny nevypracovaly žádných zvláštních místních svazků, žádné místní organisace, hned po připojení k Moskvě rozpadaly se připojené oblasti v atomy, z nichž vláda mohla lepiti tělesa dle libosti." (Miljukov.) Ovšem rozhodovala zde také konfigurace země. Bohatá rozčleněnost přírody na západě tvořila přirozené celky samostatného, od druhých odlišného života, kdežto nekonečná ruská pláň vytvořila sama málo zvláštností a odchylností, a různosti vznikaly skoro jen z příčin vnějších, z toho, jak se kam nastěhovaly a jak se kde udržely různé národy a různá plemena. Proto byly unifikační snahy moskevských

knížat, kde nešlo o různé národy, prováděny celkem bez velkých obtíží.

V Rusku následkem vnějšího nebezpečí a stálé vojenské politiky všecko sloužilo, napřed ve vojsku a pak v úřadech. „Čin" se stal nejsilnějším sociálním faktorem. Nebylo téměř svobodných, samostatných individuí, žijících vlastní vůlí a svobodným počinem. Mužik nebyl svázán jenom nevolnictvím, nýbrž také ještě „krugovou porukou", vzájemným ručením celé obce, jednoho za druhého, za všecky berně, za všecky dávky, které za obec musil poměščik odváděti. A když nevolnictví zrušeno, zůstala krugovaja poruka, zůstalo ručení obce za daně i za výkupné platy, které stát vyplatil poměščikům za zrušené nevolnictví, a proto nezavedeno individuelní vlastnictví mužika na půdě, nýbrž chráněn „mir" jako posvátná, starobylá instituce, ačkoliv bylo dokázáno, že nebyl ani starobylý, ani posvátný, nýbrž prostě institucí ku bezpečnému zajištění daní a platů se strany mužiků. A krugovaja poruka i s mirem, s obecným vlastnictvím byla nejosudnější institucí ruskou, která zničila v ruské vesnici každou iniciativu, všecku energii, každou individualitu, každý pokrok, a nedala vzrůsti nijakému státnímu vědomí.

Přímého styku mezi státem a mužikem nebylo, poněvadž nebylo individuelních povinností ke státu. Daň neplatil jednotlivec, nýbrž dříve poměščik a po emancipaci mir, obec, a sice s ručením všech navzájem. Menší soudy, občanské i trestní, odbývá mir sám, mir rozdílí pozemky, určuje způsob osevu, dává „pasporty" atd. Se státem přichází mužik ve styk jen jako voják, a to také teprv od všeobecné branné povinnosti, kdežto dřív posílal ho k vojsku poměščik. Všeho základem je krugovaja poruka, kterou nazývá Miljukov společně se samovládnou mocí carskou dvěma historickými základy ruské společnosti. Proto také ohromné většině ruského lidu stát je velmi vzdálen, a ten, jenž pro ruského mužika znamenal veřejnou moc, byl dlouho jen poměščik, a jeho pravomoc pak po osvobození převzal většinou mir. Tak je pro 80% ruského lidu stát velmi imaginární veličinou — lid znal jen cara, jako toho, který mu byl státem, otcem, kterého poslouchal, ať přikazoval dělat dobré nebo zlé, a který byl jeho poslední nadějí ve všech jeho těžkostech, hlavně v jeho staleté touze po pozemcích poměščikových. Neznal ani byrokracii, kromě nějakého „urjadnika", malého policejního úředníka, a ten ještě měl co dělati vlastně jen s „mirem", s obcí.

Možno si tudíž představiti, co se dělo v duši prostého mužika, když na místě cara přišla prozatímní vláda a potom republika. Nebylo divu, kdyby se ptal, co to je, mužský nebo ženská — poněvadž republika jako forma státu byla pro něho přímo absurdní myšlenkou. Neznal státu, znal jen jeho personifikaci, cara, a p. Kerenský mu přes to, že krásně mluvil a dával raziti medaille se svým portrétem, cara nahraditi nemohl. A „svoboda" je mu prázdným zvukem, poněvadž mužik ruský méně než kdo jiný cítil státní moc a měl příčiny souditi o ní, je-li dobrá nebo špatná. Nanejvýš, jestli mu opatřila pozemek nebo slevila výkupné platy. Neznal jiné autority, než svůj mir. To byli jeho lidé, jeho zvolenci, a ti rozhodovali o všem v jeho životě. Měl jen jednu touhu: víc půdy, aby přes své primitivní hospodaření neumíral hlady. „Svobodě" mohl tedy rozuměti a pro ni se nadchnouti jen tehdy, když znamenala rozdělení šlechtické půdy a možnost utéci z fronty, aby k dělení pozemků nepřišel pozdě. Obojí mu „spasitelé" Ruska dali, a poněvadž už nebylo cara, který by mu přikázal, aby na frontě zůstal a za cara umíral, běžel domů a jistě mu ani nenapadlo, že dělá něco, co po všecky věky zůstane nesmazatelným znamením nejstrašnější hanby pro ruský národ a tak hlubokého mravního úpadku národa, jakého dějiny ještě nebyly svědky...

O vychování lidu se nikdo nestaral. Absolutismus se bál o svou existenci, kdyby lid byl vzdělaný — inteligence pak vychovávala lid ve svém revolučním duchu, a poněvadž inteligentské ideologii lid nerozuměl a nemohl ve své prostotě a nevzdělanosti rozuměti, ničila v něm jenom víru v autoritu cara i církve a dávala mu za to naděje na panskou půdu, místo aby jej vedla k intensivnějšímu, lepšímu hospodaření. A tak nebylo ani potuchy o moderní kultuře v širokých vrstvách ruského lidu, nanejvýš, že se mužik po železnici dostal rychleji ku předu na svých věčných poutích, nebo na svých cestách za prací a že ve službě v městech žil o mnoho lépe než na vsi a že tam poznal zábavy, které by bylo přece jen smělé nazývati kulturnými. A když mu dali „svobodu" a mluvili o svrchované vůli lidu, lid ji ukázal v drancování, pálení, zabírání panské půdy, útěku z fronty a naprosté lhostejnosti k tomu, že jako kus vetchého, starého hadru trhají Rusko, za něž sám po staletí krvácel, za něž tolik těžkých obětí přinesl, za něž se stal nevolníkem, aby kdysi bylo tak velké a mohutné...

Nebylo vývoje k státnímu vědomí, které by dovedlo nahraditi odstranění carské moci s její tuhou a přísnou

disciplinou. Nic nerostlo z vnitřku, nic nebylo přirozeného, vyrostlého z přirozených poměrů, co by mohlo a dovedlo odolati každému převratu, každé bouři, všechno bylo, jak už řečeno, umělé, shůry dělané, jak toho potřebovala obrana rostoucí říše a carský absolutismus. Nebylo obětování se pro stát, pro národ, pro jeho dobro z lásky k celku, z vlastenectví — všecko se dělalo slepě, bezvolně, na rozkaz, třeba často s nepřekonatelným hrdinstvím. Umíralo i žilo se ve službě. Na místo starého bojarstva nastoupila šlechta služebná. A když za Kateřiny se tato služebná povinnost uvolnila, když později důstojník na svých pochodech poznal Evropu a mezi předními šlechtici probudil se duch odporu proti všeumrtvujícímu absolutismu, proti tomu věčnému sloužení, když chtěli, aby také v Rusku žili lidé svým, vlastním životem, nejen ve službě, a přišlo povstání dekabristů, bylo krvavě potlačeno, a od té doby zmlkla vyšší šlechta, a jen z nižší vycházeli duševní otcové ruské revoluce. A sloužilo se dál...

Šlechtě sloužil mužik, jako ona sloužila caru. A je nanejvýš charakteristické, jak mužik myslil, že svým poddanstvím, svou robotou platí vlastně místo cara šlechticovi za jeho carskou službu, a že tedy také poddanství je carská služba. Neboť když Kateřina uvolnila nucenou službu šlechty, sedláci chtěli osvobození a půdu, poněvadž už šlechta neslouží caru, a oni tedy také nemají za co jí sloužiti. Z toho povstávaly občasné „bunty" a stálé volání po osvobození a sice volání k carovi samotnému. A když osvobození přišlo, bylo mužiky považováno za to, po čem od Kateřiny volali.

Šlechta sama, vychovaná dlouhým nevolnictvím k naprosté lenosti, nepodnikavosti, k spoléhání se na cizí práci, hospodařila pomocí svých poddaných nejextensivnějším způsobem dlouho ještě v době, kdy na západě kypěla už intensivní práce průmyslová a zemědělská. Poměščiky živili „krepostnyje", poddaní mužici, a jen když nastal hlad, poměščici musili živiti mužiky, pokud ovšem sami co měli. Jeden spoléhal na druhého, nikdo neměl starosti o sebe, byli bez iniciativy, bez podnikavosti — a proto to s nimi tak smutně vypadalo, když zrušeno nevolnictví, když musili mužikům za práci platiti a ceny obilí začaly americkou konkurencí padati na katastrofálně nízkou úroveň. I ruské továrny začaly jako „possessionné", privilegované, v nichž pracovati musili nevolníci. Petr platil subvence, vybíral prohibitivní cla, platil vysoké ceny zboží, a přece se tento skleníkový, nezdravý průmysl neudržel. Kateřina učinila tomuto sy-

stému konec a pomalu se začal rozvíjeti samostatný průmysl, ovšem pod ochranou vysokých cel.

A mužik vegetoval, jen aby se protloukl, uživil nejnuznějším způsobem svou rodinu — ale chránil se, aby pracoval víc a lépe, poněvadž, jakmile to poměščik viděl, hned dopadla na něho celou svou tíží krugovaja poruka, a svou zvláštní pílí platil jen na své sousedy, lenochy. Tak vše působilo k tomu, aby všichni byli stejně líní, a zejména mužik aby hluboce cítil, že je nebezpečné a hloupé býti pilným a silným. Když pak pán přestal býti pánem, postaral se o totéž „mir" a jeho demokratické složení. Všichni chudší, ale také líní, nepodnikaví, viděli svou spásu v „peredělu", v novém rozdělení půdy, zejména jestliže viděli u někoho dobře vyhnojené a proto úrodnější pole, z kterého by při „peredělu" bez práce část mohli dostati.

Tak všecko vychovávalo ruského člověka k lenosti, k inercii, k pohodlí. Nebyla to jen dlouhá zima a medvědí povaha, nýbrž následek nejšpatnější politiky a výchovy. Nikdo v Rusku neodpovídal za sebe, za vlastní konání. Činovníka kryla celá byrokracie, hájící svou všemoc svou solidárností a pečlivým krytím všech svých hříchů a nedostatků, poměščik byl kryt prací mužíka, mužík dělal jen, co mu poroučel pán a po osvobození obec, mir, a doma v rodině panovala tvrdá patriarchálnost, s naprostou všemocí staršího rodiny, při čemž žena byla v postavení nejméně záviděníhodném.

Reformy Petrovy znamenaly sice hlubokou rozluku se starou Rusí, otevřely Evropě dveře do Ruska, ale nezměnily valně ruského člověka. Miljukov velmi správně poznamenává, že mohl Petr zavésti jen vnější stránku vzdělanosti. Čili, jak to řekl dánský vyslanec u dvora Petrova, Jul: „Ačkoliv na zevnějšek jsou otesáni a oblečeni do francouzského obleku, přec jen v jejich nitru sedí dřívější mužik."A není také myslitelno, aby se člověk už stal jiným, když mu ostříhají dlouhý vous a obleknou jiné šaty. Víc se s ním nestalo. Reformy Petrovy jsou hlavně vojenské, zavedení stálého vojska a námořnictva — a že přeložil sídlo carů do petrohradského bláta, znamená sice vnější emancipaci od staré Moskvy, ale stalo-li se Rusko zdravějším přesídlením v něco tak neruského, jako je všecko v Petrohradě a jeho okolí, je otázka, na kterou sotva by se našlo mnoho kladných odpovědí. Jakoby celý ruský život byl otráven miasmy z petrohradských bahen, zejména petrohradská vševládná byrokracie, jíž Petr dal svým „činem" pevnou organisaci.

Petrova reforma nebyla ani organická, ani systematická. Byly to nápady, napodobení toho, co se mu v Evropě zalíbilo — ale nebyla to reforma od základů, zlepšení nejen zřízení státního, nýbrž také výchovy jednotlivců, vyšších i nižších. Školy, které zavedl, byly jen odborné, akademie k vychování důstojníků vojska i námořnictva. Akademie věd, kterou založil, byla přece jen stavěním domu od střechy. A zvýšená potřeba na stálé vojsko a námořnictvo, na velkou výbojnou politiku vedla dokonce k zavedení úplného nevolnictví mužiků. Ale přes to všecko jsou reformy Petrovy mezníkem nové doby. Rusko bylo rozdvojeno, jak to řekl Bělinský. Národ žil starým životem, a společnost se europeisovala — čili jinými slovy, mezi národem a jeho vyššími třídami, zejména jeho inteligencí, propast se stále více rozšiřovala.

Tím ovšem nemá býti řečeno, že mají pravdu slavjanofilové, kteří reformu Petrovu mají za největší neštěstí Ruska. Ne, že Petr otevřel Rusko evropskému vlivu, bylo neštěstím, nýbrž jak to učinil, a zejména jak jeho samoděržavní nástupci hleděli srovnati svůj byzantský absolutismus s evropskými vlivy.

Rusko nemohlo zůstati neprodyšně uzavřeným územím, kam by neproniklo nic ze způsobu života západu, z jeho myšlení a chtění. To snad bylo možno, dokud všecko úsilí šlo na východ, na obranu proti Tatarům a svržení jejich jha, poněvadž nepřítel nebyl na vyšší úrovni než Rusové sami. Ale když nebezpečí na východě zmizelo, a Rusko musilo se brániti proti západním sousedům, proti Litvě a Polsku, a zejména když musilo se dostati k moři, aby mohlo volně dýchati, a dostalo se tak do sporu s tak vážnou vojenskou mocí, jako bylo Švédsko, nebylo více možno zůstati při starém způsobu válčení a tím při starých pořádcích. Rusko mělo na vybranou. Buď musilo se omeziti na to, co mělo po svržení tatarského jha, brániti se jen proti expansivní politice sousedů, zejména Polsky, a zůstati svým, nezměněným, odlišným od ostatního světa, jako zůstali Turci, anebo musilo se rozšířiti, rozbíti úzké hranice kontinentálního státu, jímž byla Moskva, najíti východ k volnému moři, jež by nebylo tak nekonečně daleko a nezamrzalo na půl léta, jako přístav v Archangelsku, který byl jeho jedinou volnou branou do světa, a kterým se bral všechen jeho obchod, zejména z Anglie a do Anglie. První nebylo ani proto možno, poněvadž Rusové nebyli přece Turky, bez příbuzenství jazyka a náboženství v Evropě, byli křesťany, dokonce carové ruští měli se za dědice byzantských císařů, a Moskvu nazývali třetím Římem,

a že jsou Slovany, pověděl jim již v polovici 17. století Chorvat Jiří Křižanič. Musili se poevropštiti a otázkou bylo jen, jak a kdy to udělají, a dovedou-li pochopiti, že neznamená to jen zavésti pravidelnou pěchotu, trochu tehdejšího dělostřelectva, postaviti několik válečných korábů, zavésti nějaké švédské administrativní pořádky a přikázati, aby si Rusové holili vous, nýbrž že je k tomu nutno žíti také duševním životem evropským.

Rusko jako všecko, dělalo i své poevropštění povrchně, na polovic. Stalo se evropskou velmocí, zavedlo evropsky zřízenou a vyzbrojenou armádu, pletlo se do evropských válek, bylo velmi hrdo, že osvobodilo Evropu od jařma Napoleonova, že táhlo do Paříže s vojsky národů, oživených osvícenskou filosofií a žhavým duchem národním — ale doma s největší houževnatostí drželo svůj byzantský absolutismus, a hledělo se úplně uzavříti všem duševním vlivům Evropy. I přednášky o filosofii na universitě zakázány. Konstituční snahy Speranského za Aleksandra I. rozplynuly se v dým, dekabristé popraveni nebo posláni na Sibiř, a svatá Alliance mimo velmi konkrétní politické cíle měla chrániti vlády z boží milosti nejen v Evropě, ale hlavně ruský absolutismus před Evropou.

Ale svatá Alliance nespasila ani Evropu před revolucí červencovou a revolucí r. 1848, ani nezamezila v Rusku hluboký vnitřní rozvrat — odštěpení se celé téměř inteligence od státu a nastolení náboženské víry v revoluci na místo víry v pravoslaví v duších největší části vzdělané společnosti ruské.

A propast mezi státem a inteligencí musila býti stále větší a hlubší, čím více se Rusko stávalo vedle Anglie první velmocí světovou. Krymská porážka ukázala absolutismu, že chce-li míti moderní vojsko, potřebuje železnic, továren, všech vymožeností technických věd. K tomu však bylo třeba stále víc a víc peněz, kterých nebylo možno si opatřiti bez zvýšení vývozu do Evropy, a bez omezení přívozu stvořením vlastního průmyslu. K důkladné reformě selské se Rus nedostala pro odpor šlechtických kruhů, všecku intensivnější práci zemědělskou ničil mir (obščina) a ten udržován pro krugovuju poruku na daně a výplatu výkupných platů za osvobození mužiků, poměščici následkem dlouhého nevolnictví nenaučili se intensivně hospodařiti, a tak export obilí závisel jen na pánu bohu, na tom, nebylo-li příliš sucho nebo mokro, zrovna tak jako hlad v celých guberniích. A tak, ačkoliv byl kapitalismus nebezpečím pro autokracii, Rusko musilo v něm hledati prostředky pro svou světovou politiku,

která se stala tradičním atributem samoděržaví, se vší silou vydupáván průmysl i pomocí cizího kapitálu, a tím rostl v Rusku nejen kapitalismus, nýbrž přirozeně i — socialismus. Tento nebyl více jen ideologií inteligence, její nadějí na osvobození z útisku absolutismu, nýbrž našel úrodnou oekonomickou, přirozenou půdu mezi dělnictvem továrním a tím i svou evropskou organisaci. Kromě toho kapitalismus stvořil konečně i v Rusku bohatství a bourgeoisii, která přirozeně chce míti slovo ve věcech veřejných, a nemá více respektu před byrokracií, zatlačenou alespoň ve společenském životě do pozadí novými bohatými třídami továrníků a kupců.

To všecko ohlodávalo kořeny absolutismu. Všemocný Witte seděl v ministerstvu a evropeisoval Rusko usíleným zaváděním evropského průmyslu — a vedle něho seděl v témže ministerstvu Pobědonoscev, a chránil svou církevní hodností prokurátora světějšího Synodu a svou juristickou učeností nejstrašnější reakci, aby nedal plně vyklíčiti zlému semeni, které v Rusku zaséval jeho kolega z financí, Witte.

Čím pak nebezpečněji rostl vliv Evropy, jemuž absolutismus otevřel dokořán dvéře k vůli světové politice, kterou musil vésti, poněvadž za zevnější moc a sílu Ruska smiřovali se s absolutismem přečetní dobří lidé, kteří jej jinak odsuzovali, tím více snažili se zastanci samoděržaví dáti mu charakter božské, náboženské instituce, aby jej zachránili před přívalem nebezpečí, které přinášel evropský kapitalismus. Jako byl v katolické církvi vyhlášen Syllabus a dogma o neomylnosti, když moderní věda začala považlivě ohrožovati hrdou scholastickou stavbu církevních dogmat. Mnoho v té příčině zavinil ovšem sám prvý ruský Evropan Petr. Tím, že chtěl si podmaniti církev a zřídil „světější synod", jehož hybnou silou a hlavním činitelem se stal světský jeho úředník, oberprokuror světějšího synodu, spojil i vnitřně církev se samoděržavím, a z kněží se tak stali nejen sluhové Páně a církve, nýbrž také absolutismu a cara. K vážnosti církve to ovšem valně nepřispělo — a oddělení církve od státu, zřízení patriarchátu místo dosavadního sv. synodu, je jednou z vymožeností revoluce, která by v zájmu náboženského života ruského měla zůstati trvalou. Ale absolutismus tohoto svého posvěcení spojením s církví velmi účinně užíval.

Nikdo tuto harmonii mezi státem a církví nepředstavoval tak dokonale, jako K. P. Pobědonoscev, který ji také literárně hájil. Byl také největším neštěstím Ruska, pravým jeho hrobařem. Nejurčitěji arciť formuloval caesareo-

papismus K. N. Leontěv, když řekl: „Pravé křesťanství je poslouchati slepě a bezpodmínečně cara“ a také nábožensky formuloval způsob vlády. „Strach je pravý základ náboženství, strach před Bohem, strach před trestem zde a na věčnosti. Toto náboženství strachu je prováděno na zemi pomazaným Jehovy, panovníkem. Absolutistická samovláda je jedině pravý křesťanský stát.“ Nejčistší typ byzantského absolutismu! Leontěvem ovšem theoreticky nebyli nadšeni ani konservativní lidé, ale v praxi jeho theorie platila až do revoluce r. 1905. A absolutismus byl něčím posvátným i těm, kterým byl Leontěv odporný. Mužům naprosto nezávislým, kterým ani nenapadlo hledati v absolutismu nějakých osobních prospěchů, byly samoděržaví a svatá Rus něčím, co se naprosto nedalo jedno od druhého odloučiti. Viděli v absolutismu posvátnou tradici. Ale ovšem také záruku vnější síly Ruska. To bylo dogmatem velké většiny lidí indiferentních, kteří se smiřovali s Ruskem takovým, jaké bylo, přes všecky absolutistické zlořády, jež viděli, jimiž se netajili a jež odsuzovali, a sice jen proto, poněvadž věřili, že není možno jinou vládní formou zachovati Rusko silným a mohutným, zejména poněvadž bylo zřejmo, že všecko, co bylo proti absolutismu, bylo více nebo méně ovládáno t. zv. emigrantským patriotismem, který se radoval z každé porážky carského Ruska. Proto také zklamání z porážek v japonské válce bylo tak hluboké, že se odvrátila od absolutismu skoro celá myslící Rus, pokud beztoho nebyla revoluční nebo liberární, jako by najednou zmizelo růžové sklo sebeklamu, a bylo viděti jen nejošklivější skutečnost.

Znal jsem klidného, pilného ruského učence, který pracoval ve vídeňském státním archivu. Nestaral se o vnitřní ruskou politiku, a zajímal se jen o politiku vnější. Po porážkách v japonské vojně však vydával, už jako universitní profesor, časopis nejradikálnějšího směru, s programem, jenž byl snůškou všech krajních politických a sociálních hesel a byl zvolen také poslancem do dumy. Ptal jsem se ho, co se to s ním stalo, že ho nepoznávám. „Odpouštěl jsem všecko,“ odpověděl mně, „poněvadž jsem myslil, že je nám silná, neobmezená vláda zárukou cti a mohutnosti Ruska — nyní po naší hanbě nezbývá nic, než boj na nůž proti tomu, co nás dovedlo do takového úpadku. A tak myslí také nesčetní jiní.“

Oporou absolutismu zůstala jen byrokracie. I vojsko ztrácelo důvěru v systém, který také v armádě způsobil rozvrat a nepořádky, jež paralysovaly všecku chrabrost ruského vojáka. Byrokracie jako byla vždy, zůstala i po

revoluci 1905 hlavní představitelkou absolutismu. Pro ni stát byl bohem posvěcený car a jeho představitelem na zemi byrokracie. Ona byla vlastně státem, vším. Car byl jen štítem, který ji kryl. Byla všemocná, mocnější než sám car i s jeho bohorovností. A vedla svou vlastní politiku, jejímž ochráncem byla tajná policie, kdysi pověstné „Třetí oddělení", potom neméně pověstná „Ochrana". Nikde se to tak strašně neukázalo, jako v odkrytí dvojaké úlohy Azefa a v možnosti zavraždění Stolypina, který jí byl tak nepohodlný, poněvadž přes všecku svou poddajnost reakčním vlivům dvorským přece jen chtěl upevniti význam národního zastupitelství. Bylo zřejmo, že různé atentáty sloužiti měly za důkaz nebezpečí každé svobody a nutnosti vlády přísné, bezohledné policejní moci.

Absolutismus měl dojista, jak řečeno, kdysi své oprávnění, nesměl však býti celou svou povahou byzantským petrefaktem, jako byl ruský. Carské samoděržaví mělo také neomylnost katolické církve a zásadní odpor řecké proti všemu novému, proti všemu vývoji. A to mělo stejné psychologické důsledky. Autokracie, která má sama sebe za nejvyšší cíl, a jen v neztenčeném zachování sebe vidí blaho státu a národa, vylučuje každou reformu, každý pokrok, poněvadž dobře ví, že každý pokrok na konec vésti musí k jejímu oslabení nebo dokonce odstranění.

Na západě se absolutismus nebál vzdělání, vědy, filosofie, poněvadž hledal své nejvyšší cíle přece jen ne výhradně v sobě, nýbrž lepšími svými představiteli ve službě státu, a byl by možná ustoupil konstituční monarchii evolucí, bez krvavé revoluce francouzské. V Rusku ideologie samoděržaví stotožňovala stát s absolutismem, a proto musilo býti všecko odstraněno a potlačeno, co by mohlo ohroziti svým vývojem samoděržaví a tím podle filosofie jeho zastánců samo Rusko. Proto se absolutismus tak bál všeobecného vzdělání, bál se tak dlouho svobody mužika, bál se každé svobody, každé iniciativy, všeho samostatného a energického. To všecko ohrožovalo všemoc byrokracie.

Ta byla vlastní autokracií, a měla se za stát, za jeho myšlení, vůli i konání. V její rukou byl úplně samovládný car — ona jej informovala, ona zabraňovala, aby viděl, co ona nechtěla, ona dovedla krýti všecku mravní hnilobu byrokratického aparátu, jeho úplatnost, nespolehlivost, neschopnost a lenost, jeho ničení všech duševních, mravních i hmotných sil tak rozsáhlé říše, kterou ani nejgeniálnější car sám by nemohl přehlédnouti. A ona dávala panovníkovi vědomí jeho božského poslání. Nemůže býti

nic tragičtějšího, než známý výrok hrdého autokrata Mikuláše k jeho synu Alexandru II.: „My dva jsme jediní poctiví lidé v Rusku“... Mikuláš ví, jaká je jeho byrokracie, jeho autokratický stát — sám směje se z duše Gogolovu Revisoru, ví, jak je vše kolem něho prohnilé, je dost inteligentní, aby věděl, že z té hniloby nemůže vzejíti Rusku, ani jemu ani jeho rodu spása — a přece je tak v moci suggesce o božském poslání svého samoděržaví, že má volání po osvobození od této prodajné, zkažené byrokracie za zločin proti své carské autoritě. Myslil, že si stvořením pověstného „Třetího oddělení“ zjedná kontrolu nad byrokracií, a zatím se toto stalo de facto mocnějším než sám car a chránilo všemohoucnost byrokracie.

Ostatně ruská byrokracie nemohla ani býti jinou. Zůstala příliš dlouho vševládnou, bez kontroly, když už i v Rusku byly poměry tak složité, že jen veřejná kontrola mohla zaručiti řádnou správu státu. Absolutismus je možný v primitivních poměrech a v zemích, které nejsou tak veliké, aby nemohl jedinec viděti, co se v nich děje. Francouzský absolutismus se shroutil vlastními chybami, vnitřní hnilobou — v malém Prusku se udržel dlouho a dovedl vykonati veliké věci. O absolutismu v mnohotvárném Rakousku není potřebí mluviti, doba jeho relativní prospěšnosti velmi brzo pominula, jakmile politický, hospodářský a sociální život stával se složitějším. V dnešních komplikovaných poměrech, kde stát tak hluboko zasahá do sféry každého individua svou kulturní a sociální politikou, svou složitou mocí nařizovací, svým omezováním volné konkurence, je absolutismus a neobmezená byrokracie nemožností, zejména bez volné kritiky. Tato má své nedostatky, ale je jediným možným korrektivem státní omnipotence. Ani parlament sám nestačí. Kde není nejširší veřejné kritiky, tam je nejvyšší hlava slepá, prostě hračkou v rukou byrokracie a dvora.

A byrokracie sama nemůže býti než nedokonalá, poněvadž sama také nemá možnosti úplné kontroly, poněvadž také ona nemůže všecko viděti, není-li veřejné kritiky — a tak je rozhodující zlá nebo dobrá vůle posledních, nejmenších instancí byrokratických. A kde ještě k tomu „ruka ruku myje“ — tam je nevyhnutelnou naprostá bezkontrolnost celého byrokratického ústrojí, o kterou se otupí i nejlepší vůle dobrých elementů úřednických, prostě proto, poněvadž je to logický důsledek nedotknutelnosti, bezkontrolnosti, která svede nejlepší lidi k povrchnosti, k lenosti a horší k nepoctivosti. Dělati něco svého, co není routinou, znamená rušiti tento pra-

videlný, líný chod byrokratického stroje, a také se nevyplácí. Bezpečnější je klidně odbývati svou službu pokud možno mechanicky, tak jak to káže „úřední šiml", poněvadž bez každé námahy po jisté řadě let úředník podle své kategorie vysedí si povýšení, titul a řád. A všecko to ve starém Rusku bylo ještě stupňováno zvláštními poměry ruskými. Činovnictvo bylo stejně nevzdělané, jako všichni ostatní, census vzdělání žádný nebo praskrovný, poněvadž škol bylo tak málo, a učení ponejvíce jen, pokud bylo, domácí, kontrola pro ohromné vzdálenosti téměř nemožná a plat bídný. A přece každý činovník myslil, že představuje cara, všecku státní moc. Není divu, že měl se za absolutního pána jako car sám, a že jeho všemoc nebyla mírněna ničím, než úplatky se strany všech, kteří něčeho potřebovali. Báti se „brát" nemusil, poněvadž to bylo obvyklé, každý měl to za samozřejmé, a tak hluboko to bylo zakořeněno v celém systému, že to nikdo nebral ani tragicky — a sám car Mikuláš I. neměl pro to, jak řečeno, nic, než úsměšek.

A i když později vzdělanost se v jiných kruzích přece rozšířila, když přišli v úřady přece jen lepší lidé, s větším vzděláním, zejména když zaveden alespoň relativně nezávislý soud, nebylo možno už změniti základní ráz ruské byrokracie. Její duch byl silnější, než intelekt a vůle jednotlivců, a když přece jen dovedli se poněkud uplatniti noví lidé, byli podezříváni z liberalismu. A v očích pravého ruského byrokrata bylo to podezření nejtěžší, pravá velezrada na nejpevnějším pilíři ruské moci a vlády.

Že však jen duch nemožného byzantského absolutismu tak pokazil ruské úřednictvo, toho nejlepším důkazem je, že bylo ministerstvo financí, které nemělo co dělati s politikou, a jeho úřednictvo, které lépe bylo placeno, a mezi kterým zejména za posledních ministrů Bungeho, Vyšněgradského a Witte bylo mnoho velmi odborně, na západních universitách vzdělaných mužů, docela jiné než všecka druhá byrokracie, a že dovedlo přímo překvapujícím způsobem řešiti docela nové a neobyčejně obtížné finanční a správní problémy, jakým bylo k př. zavedení a řízení kořalečního monopolu.

Ale za to všecko ostatní úřednictvo administrativní, zejména politické a policejní, tedy to, na kterém závisí, je-li byrokracie ve veřejném životě nenáviděna, snesitelna nebo uznaně prospěšna, zůstalo netknuto moderním duchem a jeho potřebami. A je přirozené, lidské, že tato byrokracie nechtěla změny starých, dobrých poměrů, které jí činily všemocnou, že bála se parlamentu, volného tisku, poněvadž by se v atmosféře volné kritiky

ze základu musila změniti. Musila by býti činnou, energickou, poctivou, iniciativní, a nemohla by býti více kastou vzájemně se podporujících a zabezpečujících, líných, k dobru státu a lidu lhostejných vládců velké říše, pro něž nebylo jiných povinností, než vyseděti v kanceláři úřední hodiny, stráviti je pokud možno příjemným rozhovorem, odkládati všecku nepříjemnou práci „pod sukno", dělati jen, co už bylo naprosto nezbytno, viděti ve všem novém největšího nepřítele tradičního klidu a pořádku, a jen přesně vybírati 20. každého měsíce své služné a čekati, až podle služebních let — bez ohledu na zásluhy, přijde vyšší čin nebo řád, pro jistý stupeň činu určený. Velmi zajímavým pak je, jak velký byl, podle údajů, které uvádí Masaryk, vliv Němců, hlavně pobaltických, v ruské byrokracii až do nastoupení Alexandra III. Tehdy bylo v civilní administraci 32%, ve vyšších vojenských komandech 41%, v říšské radě 36%, v senátě 33%, v ministerstvu zahraničném 57%, v ministerstvu války 46%, na poštách a telegrafech 62%, v ministerstvech vnitra 27%, osvěty 28%, financí 27%, komunikací 34%, státních statků 34%, námořnictví 39%, v ministerstvu dvora a mezi adjutanty cara 39% a jen ve státní kontrole poměrně málo, 18% Němců. Tak možno říci, že Němci dali Rusku všecko, co mělo nejvýznačnějšího: byrokracii, Marxův socialismus a také nejnovější bolševickou propagandu. Ovšem nelze popříti, že našli v Rusku neobyčejně učenlivé žáky.

Všichni lidé v Rusku, kteří nebyli ochotni, aby pro moc Ruska na venek všecko ostatní odpouštěli, všecko to viděli a cítili. A poněvadž pro ně ve všech ohledech byrokracie představovala stát, Rusko, veškeru jeho státní moc, nenáviděli také samotnou Rus a stávali se protistátní, revoluční a jen kdesi v hloubi jejich duše hořel věčný oheň lásky k zemi, kterou tak nenáviděli a tak bolestně měli rádi... Bývalo tak těžko mluviti s ruským inteligentem, který nebyl dost pasivním, aby bez odporu přijímal ruskou skutečnost, poněvadž náš pojem o patriotismu byl tak naprosto odlišný od ruského.

A přece bylo dosti dlouho možno usmířiti ruskou inteligenci a získati ji pro positivní práci ve státu! Ale jakoby kletba ležela na Rusku, že nikdy nedovedlo vyjíti vstříc nevyhnutelnému, nedovedlo cele a otevřeně dáti své inteligenci, a tím i poznenáhlu ruskému lidu účast na správě státu, jako to bylo již tak dávno na západě. Všecko se přejímalo ze západu, železnice, telegrafy, telefony, rychlostřelná děla, jen ne veřejné instituce, které daly západu možnost klidného rozvoje nehledě na všecka

sociální nebezpečí druhé polovice 19. století. Byla by se musila také změniti posvátná instituce ruská — byrokracie! A ta dovedla proto paralysovati každý krok k volnějšímu životu, sotva byl pod tlakem okolností vynucen.

A tak se všecko dělalo na polovic, jednou rukou se dávalo, a druhou bralo... Osvobození mužíků zůstalo polovičním, šlechta s byrokracií dovedla je pokaziti, a neuděláno to jediné, co mohlo Rusko přivésti k normálnímu rozvoji, mužiku nedáno individuelní vlastnictví půdy, nýbrž pro zabezpečení daní a výkupných platů ponechána obščina s krugovou porukou, se vším svým otravným vlivem na mužikovu duši. Zavedeny nové soudní reformy, zřízeny porotní soudy, uvolněna poněkud svoboda tisku, zavedena zemstva, trochu větší svoboda universitní, všeho trochu, ale neudělán nutný, poslední krok, aby všecky ty svobody byly je článkem v novém svobodném životě ruském, nedán parlament, třeba i ne takový, jako anglický, když jej dostalo už i Rakousko. A tak nebylo radosti z ústupků nové době, naopak, poněvadž dáno něco, co umožnilo trochu volněji žít a tím úsilovněji chtít celý lepší život veřejný, jak jej měli na západě, bylo ze všech koncesí jen hluboké zklamání a vzrostl revoluční duch a přesvědčení, že jen násilím lze odstraniti hlavní příčinu vší polovičatosti, všeho zla, absolutistickou byrokracii.

Tak nabyla zase úplně vrchu nad nejednotným veřejným míněním, kolísajícím mezi Bakuninským revolucionářstvím a rozumným liberalismem, když polské povstání a podpora jeho ze strany liberální Anglie a Francie učinila z tolika liberálů reakcionáře, jako na př. z Katkova, a když spáchán první atentát na Alexandra II. Všecky plody reforem byly ty tam, a revoluční hnutí jen sílilo, neboť dostalo velmi silnou podporu v úřednicích a orgánech nových zemstev, která se přirozeně dostala do rozporu s byrokracií, bojící se o své dosud výlučné panství. Když pak se stal těžký zločin na Rusku, když zavražděn Alexandr II., který již podepsal úkaz, v němž byly alespoň zárodky representativního systému, seslal zlý osud Alexandru III. za nejvlivnějšího rádce největšího provinilce na Rusku, Pobědonosceva, jenž zvítězil nad kolísajícím se novým carem. Revolucionáři poslali tehdy novému caru list, ve kterém slibovali zastaviti veškeru revoluci, a pracovati o klidném vývoji Ruska, bude-li dána Rusku konstituce. Pobědonoscev však počítal na rozhořčení celého Ruska nad vraždou cara-Osvoboditele, a tím na dlouhé upevnění absolutismu a jeho byrokracie, a Rusko za vedení Pobědonosceva učinilo zahájením nejtužší reakce nejosudnější krok ke konečné zkáze, které

jsme svědky... Vrah Alexandra II. a Pobědonoscev byli největší kletbou Ruska. Reakce, která přímo šíleně zuřila, která dusila činnost zemstev, zaváděla všude výjimečný stav, potlačila každou svobodu tisku, a s každým atentátem stále více hledala spásu v policii, zatýkání a odsuzování, reakce ta musila vésti k zrevolucionování velké části inteligence a strach před touto revoluční náladou byl také jednou z hlavních příčin konečné porážky v japonské vojně.

Zdálo by se, že by mohly se otevříti oči i nejzaslepenějších a že konečně by mohli i nejnaivnější poklonníci posvátného samoděržaví s jeho byrokracií, která byla poražena u Mukdenu a Čusimy, nahlédnouti, že musí carské Rusko nastoupiti novou cestu, upřímně a poctivě, chce-li se zachrániti. Ale ani toto mene tekel nepomohlo.

Když pak konečně po nešťastné japonské válce car ze strachu před revolucí musil se odhodlati k vydání říjnového manifestu, ve kterém dal Rusku různé svobody a rozhodl se, děliti se o zákonodárnou moc s říšskou dumou, a když po zklamáních krvavé revoluce, která tak ošklivě končila ve vraždách, pálení a expropriacích, všecko toužilo po klidném, konstitučním rozvoji, udupáno zase všecko lepší poznání v ruské společnosti neupřímností, s jakou nové svobody uváděny v praxi. Car trpěl, aby pozůstatky starého absolutistického režimu, všichni ti vysloužilí byrokraté, které umístil v gosudarstveném sovětu, ničili pasivní resistencí, nevyřizováním zákonů, usnesených dolní sněmovnou, veškeru snahu dumy po lepším, a tak znova se rozhostila po Rusku těžká nálada, ze které vždycky rostla revoluce. Tajná policie pracovala jako dřív a většina ruských měst byla ve výjimečném stavu. A zase zdvihali hlavy ti, kteří neměli Rusko za zralé pro svobodu a kteří je zase chtěli míti pod ochrannými, dusivými křídly absolutismu, ač věděli, jak in concreto vypadá božská instituce samoděržaví, jak je znesvěcena dobrodruhy, jako byl Rasputin a všemi, kteří se okolo něho točili, nevyjímaje nejvyšších...

Bylo zločinem na Rusku, že se nevyužilo nové situace po revoluci roku 1905 ku přerodu politického myšlení inteligence. Kdyby byl na carském trůně seděl pevný muž, a kdyby u dvora nebyl panoval starý, byzantský absolutismus, který systematicky ničil všecko, co car ve chvíli strachu v říjnu 1905 dal, byli by si v Rusku zvykli positivní politické práci, pocitu odpovědnosti, sebekázni, reálnímu myšlení, hledání možného a pomalu by byli odvykli všemu tomu, co přinášela jejich revoluční výchova. Byrokracie a dvůr však zůstaly, navzdor dumě, jako byly dřív,

a tím ukazovaly, že nechtějí spolupráci se společností, nýbrž že chtějí panovati dál, a jen „mluvkům" dáti možnost, aby se neškodně vyhovořili v dumě.

Tak ozdravný proces znemožněn a strašná revoluce z roku 1905 byla vlastně marná. A více. Protože byli zklamáni lidé opravdu dobří, kteří v revoluci poznali nebezpečí, jež vychází z každého revolucionování lidu, kteří naučili se cítiti svou odpovědnost a vážně se jí zalekli a kteří byli proto opravdu ochotni obětovati prospěchům společným všecko krajní ze svých ideálů, ochotni ku práci a odpovědnosti, proto se zakořenilo i u lidí klidných, vážných přesvědčení, že bude jen tehdy lépe, když se vyrve kořen zla. Absolutismus byl hříchem na Rusku, když trval déle, než bylo to oprávněno poměry kulturními a hospodářskými, ale od zavedení dumy byl zločinem slabých duchů a fanatických nebo egoistických zastánců starého, zločinem, který zasloužil těžký trest, který přišel. Ovšem ubohé Rusko neslo s absolutismem trest za zločin, který byl spáchán zase jen na něm.

Ruský absolutismus nebyl jen hříchem, poněvadž byl nevhodnou státní formou pro nové poměry evropeisovaného Ruska, nýbrž poněvadž byl mrtvý a umrtvující ve své byzantské ztrnulosti, poněvadž v něm nebylo nic duševního, vnitřního, co by naplnilo rozrůzněné elementy ruského národa a státu životem a tím vnitřní spojitostí, kterou jen život dává, a co by je naplnilo jednou myšlenkou, jedním cítěním a chtěním. Absolutismus ruský činil nenáviděným vlastní stát, vlastní domov všem, kteří nejživěji politicky myslili a největší touhu měli oddati všecky své síly společné vlasti. Jednotlivé složky ruské společnosti žily každá pro sebe, svým vlastním životem, a když se zemstva začala opravdu úsilovně a s úspěchem starati o kulturní, technické a hygienické potřeby všeho obyvatelstva, viděli v tom v Petrohradě nebezpečí pro nedotknutelnost byrokratického absolutismu. A tak byly mimo církev jen dvě síly, které spojovaly jednotlivé složky společnosti i různé ruské národy, vnější, bezohledná policejní moc, a vnitřní — revoluční duch.

Když pak sražena k zemi autorita „věncenosce", posvěcená 300letou tradicí, nezbylo nic, co by všecky ty různé prvky pojilo, a nastal rázem rozklad, jakého svět posud nebyl svědkem. Neboť druhé pojítko velké části ruské společnosti, revolučnost, bylo naprosto negativní, jedině určité v nenávisti k carismu, ale jinak mlhavé, fantastické, dětinsky naivní a vhodné sice pro nekonečné ruské diskuse při čaji, pro romány a noviny, avšak hříšně nevědomé a lehkomyslné pro positivní práci ku znovu-

zbudování ohromné říše v době největšího válečného nebezpečí.

Ti, kteří chtěli svobodu pro Rusko, neměli tušení o tom, jaké svobody Rusko potřebuje. Každý byl úplně v poutech své ideologie, viděl vše tak, jak chtěl to míti, a ne jak to bylo... Věřili v kouzelnou moc svobody, věřili, že dovede zázraky, věřili, že udělá přes noc z mužika své občanské důstojnosti plně vědomého, svobodného občana, graždanina svobodné Rusi, z toho mužika, který do dneška nedělal, než co se mu rozkázalo, který poslouchal jako stroj, protože to chtěl baťuška car, který neměl jiné touhy, než rozděliti půdu poměščikovu, který s naivností negramotného naprostého nevzdělance věřil každému tištěnému slovu jako evangeliu, který v revoluci 1905 věřil studentům, ustrojeným v lesklou uniformu, když mu četli „carskou gramotu", že má jít a vzít si půdu poměščika, a ihned šel pálit panskou usaďbu a sýpky, který neměl ponětí o státu, o jeho právech a povinnostech, tím méně pak o právech a povinnostech občanských, a který neznal jiné autority, nežli cara a svůj „mir". A těch nemyslících lidí, žijících jen instinktivní touhou po půdě sousedově, ať to byl poměščik nebo bohatší mužik, lidí, jichž elementární instinkty dovedla udržeti na uzdě jen surová moc carské autority, bylo v Rusku na 75% všeho obyvatelstva, a těm dali plnou, nejsvobodnější svobodu, jaké neměl ani lid anglický a francouzský, o německém nemluvě. Jak si to namlouvali ve svých nekonečných čajových debatách a sporech, tak když dostali do rukou moc, dělali stát XXI. století, aby udivili západ, svět, poněvadž i oni při všem svém neznabožství věřili náboženskou vírou v poslání Ruska a ve velké slovo: Ex oriente lux! a docela zapomněli, že ten svůj ideálný stát tvoří pro lid, který se sotva ještě dostal svým kulturním rozvojem do první polovice XIX. století ostatních národů evropských.

A poněvadž noví vládci kromě víry v utopická sociální hesla neměli určitého programu, jasných ideí o tom, jak možno vládnouti 150 milionům lidí uprostřed světové války, a poněvadž nová, specielně ruská, nejsvobodnější „svoboda" nesnesla nijaké disciplíny, nýbrž všecko přenechávala volnému rozhodnutí a uvážení nevzdělaného, negramotného, dosud skoro jen animálně žijícího mužika — zbyly jen instinkty širokých mass, instinkty sebezachování, touhy po půdě klášterů, poměščiků a vůbec každého, kdo jí měl více a lepší — a výsledek byl útěk z fronty, aby nikdo nepřišel domů pozdě, až se budou pozemky do opravdy děliti... Přimyslíme-li si k tomu všecky placené agenty a dobrovolné utopické blouznivce, kteří

přinesli z ciziny a z „Pitěra“ (z Petrohradu) nové učení o nutnosti uzavření míru a rozdělení půdy, a magický vliv velikých slov na Rusy a zejména na prosté mužiky, pak nebude nám nic divného na tom, co se stalo.

Vychování ruského národa byzantským absolutismem neslo konečně své strašné ovoce...

Lid byl neschopný nadchnouti se nějakou oduševňující myšlenkou, inteligence byla do slepého fanatismu oddána naivní víře v samospasitelnost nejkrajnějších sociálních hesel revolučních, věřila s domýšlivostí členů početně tak velikého národa v jeho mesiánské poslání, aby na zemi uskutečnil sociální ráj, stát a jeho autorita byly nenáviděny — všecko to mohlo jen zázrakem končiti jinak, než končilo, když uprostřed války rozervány všecky spojky, které držely s nouzí pohromadě všecka ta disjecta membra ruské říše. V Rusku nebylo mravní autority, byla jen policejní moc — ta pominula, a bylo to jen naivním sebeklamem lidí, zamilovaných do vlastní výmluvnosti, že jejich krásné řeči o svobodě dovedou nahraditi carskou autoritu a železnou vojenskou disciplinu. Tím spíše, poněvadž ti, kteří přišli k moci, neměli tušení o psychologii vlastního lidu, jejž si představovali, jak sami toho potřebovali ve svých revolučních deklamacích, neměli tušení o tom, co znamená pro lid jejich svoboda, a neujasnili si jedni ve svém naivním idealismu, druzí ve své hříšné lehkomyslnosti a třetí, řekneme bez ostychu, ve své nesvědomitosti, že je ke svobodě potřebí národ vychovati, že svoboda stává se zvůlí bez silných mravních základů, založených na vzdělanosti, duševní probudilosti a výchově lidu k vlastní odpovědnosti. A lid ruský ke všemu byl vychován, jen ne k těmto předpokladům svobody a inteligence sama jej vychovávala jen k tomu, co ona měla za jediný cíl, k revolučnosti, k popírání všeho, čím posud žil, a ne k tomu, čeho tolik lid potřeboval, k opravdovému vzdělání a lepšímu hospodářskému způsobu života. Není tudíž divu, že mužik rozuměl revoluci jen jako možnosti, vyhnati poměščika, spáliti jeho špýchary, ubíti kde koho, kdo se postavil na odpor, a rozděliti si jeho pozemky. Tak jak to dělal ruský mužik od dob Stěnky Razina a Pugačeva, kdykoli začal „bunt“ a jak jej tomu carský absolutismus moudrou politikou sociální a kulturní nedovedl odnaučiti. A hrdinové bolševictví, Gorkého „bosjaci“, i z otevřených vězení propuštění trestanci, měli už dokonce novou svobodu za nejkrásnější příležitost, oddati se v červené gardě svým ušlechtilým instinktům ničení, loupení a rabování... Neboť nová svoboda všecko dovolovala.

A tak se mohutná budova carského samoděržaví skácela, ale když padla, nerozbila jen sebe, nýbrž i celé Rusko... V tom je největší hřích všech carů a jejich absolutismu na Rusku, že nedovedli mu dáti vnitřní spojitost a pevnost nezávislou na formě vlády, že jejich absulutistický egoismus trvání říše učinil závislým na jejich vlastní existenci, že byl absolutismus sám sobě účelem a ne blaho Ruska, a že tudíž když konečně následkem své vnitřní hniloby téměř přes noc byl povalen, nebylo tu silných, pevných elementů, jež by dovedly postaviti na místo policejní moci absolutismu stejně pevnou vládu demokratického státu, která by dovedla zaručiti nejen politické svobody, ale také kázeň a pořádek, bez nichž žádný stát není možným. Francie změnila tolikrát v XIX. století svou formu vládní, ale vnitřní život státu zůstal neporušen od té doby, co Napoleon I. zřídil a upevnil francouzskou administraci. Tajemství této stálosti ve všech změnách je však v tom, že moderní francouzská administrace od počátku sloužila především státu a národu, a její pravomoc že byla obmezena správní justicí. V Rusku státní správa sloužila caru a carismu a její pravomoc nebyla de facto obmezena žádnými institucemi, poněvadž všecka moc senátu a státní rady byla nakonec závislá jen na „nejvyšších rozkazech" Ty byly mocnější než zákon a obešly se beze všech forem a kautel základními zákony říše předepsaných.

A nebylo ostatně potřebí ani „nejvyšších rozkazů", poněvadž všemocná vůle absolutismu dovedla si také z členů institucí, které měly býti podle zákonů státních obmezením libovůle správy státní, udělati poslušné sluhy a plnitele vyšších rozkazů beze všech ohledů na právo a zákon. Absolutismus prostě si všecko podmanil, pronikl všechen život ruský a úplně jej znetvořil. Vzal mu všecku životní radost, všecku lásku k práci, k činu, všecku iniciativní vůli, a odvrátil tak ruskou inteligenci od státu, od práce k jeho rozvoji a pokroku.

To byla zlá síla, která nejvíce hubila Rusko. Byly tu nepříznivé poměry klimatické a geografické, byly těžké následky zlé minulosti s její tatarským jhem a věčnými boji, ale ty mohly osvícené vlády paralysovati energickou, soustavnou činností kulturní a hospodářskou. Toho však nedovedly a nechtěly ani dovésti. Nedovedly a nechtěly zabrániti, aby „ruský medvěd" půl života spal, a pak bez rozmyslu a sebekázně vyžil druhou polovici. Doufaly, že to spaní ještě dlouho bude trvati, a že je ve zdraví přečkají. Nenaučily a nechtěly lid ruský naučiti postupné, metodické práci, naopak, udržovaly jej v nevědomosti a hlou-

posti, v nevolnictví anebo v podčinění „miru“, nedaly mu volnosti, svobody po svém se rozvíjeti, poněvadž chtěly, aby se jen věčně v rabské úctě klaněl oslnivé záři samoděržavného trůnu, a spoléhal jen na jeho milost a otcovskou péči. Tento absolutistický egoism, ověšený cetkami božího posvěcení, byl pro Rusko ještě více rozhodujícím na cestě k záhubě, než všecky nepříznivé podmínky přírody a dějin. Podíváme-li se blíže na jednotlivé složky ruské společnosti, na jejich historický rozvoj, uvidíme na každém kroku zhoubný vliv absolutistického režimu, a pochopíme, proč přišla revoluce, proč skončila takovým nezdarem, a proč bylo v Rusku možným vítězství bolševických fantastů, zločinců a dobrodruhů. Ale snad najdeme také základy, na nichž by bylo možno sestrojiti Rusko nové zdravé a silné!

II.

ŠLECHTA.

Bylo už řečeno, že ruská šlechta je jiná, než západní. V Rusku nebylo lén a lenního poměru, nýbrž šlechta prostě placena za službu půdou a poddanými, pokud jich od carů a careven vůbec nedostávala jenom darem. Lenní poměr měl však v sobě jako základní pojem zvláštní lenní věrnost a čest — třeba de facto toho vždycky nebylo — a proto šlechta měla své zvláštní stavovské vědomí, své vlastní pojmy o stavovské cti, a konečně také znala svá stavovská práva i své stavovské povinnosti. Všeho toho v Rusku nebylo. Namnoze představovala na západě šlechta také proti panovníkovi jistou konstituční moc ve svých stavovských sněmech, a třeba se absolutním panovníkům podařilo někde docela je odstraniti anebo aspoň moc jejich tak seslabiti, že zůstaly jen poslušným vykonavatelem vůle panovničí, přece jen byli stavové, byla šlechta svým stavovským vědomím docela jiná než šlechta ruská, a měla kulturně, politicky i sociálně na rozvoj všech institucí státních docela jiný vliv než v Rusku. V Rusku velmi brzo zamezeno, aby se mohla vyvinouti šlechta ve smyslu západním. Údělná knížata a bojarstvo připravil o jejich význam již Ivan Hrozný. Pokud se jich nezbavil popravami a nekonfiskoval jim všecko, vzal jim jejich vlastní půdu (t. zv. votčiny) a dal jim většinou půdu někde, kde neměli historických kořenů, kde neměli svých oddaných lidí, kde byli cizím, ze své, z vlastní půdy vyrvaným elementem. A prořídlé řady staré, rodové aristokracie vyplněny šlechtou novou, služební.

Podle knížete Dolgorukova, který napsal v padesátých letech rodoslovnou knihu, vymřelo ze 187 rodin Rurikovců 148, a z rodin, které byly vedeny mezi šlechtou do roku 1600, zůstalo jen 882. Od vydání t. zv. „Tabely o rangách" v roce 1722, podle které se nabývalo šlechtictví dosažením určité hodnosti ve službě vojenské nebo úřednické, byla ruská šlechta neustále rozřeďována elementy nešlechtickými, vyšlými z mužiků, měšťanů a z rodin popovských. Tím se také nahradilo ubývání starých, rodových, šlechtických rodin, a sice velmi bohatě. Roku 1858 bylo 609.973 a roku 1891 885.754 osob mužského i ženského pohlaví, které měly dědičné šlechtictví. Ovšem ohromná většina mezi nimi nemá žádných velikých statků, a valná část vůbec žádných. Pro složení ruské šlechty je zajímavo, že v 18. století jen 16% veškeré šlechty mělo v majetku více než 100 duší. A r. 1905 bylo rozdělení šlechtické půdy následující. Všech šlechtických statků bylo 107.247, a z nich více než polovice 60.910 nebylo větších než 100 desjatin. Od 100 do 500 desjatin bylo jich 28.235, od 500—1000 desjatin 8768, od 1000—2000 desjatin 5092, od 2000—3000 desjatin 1648, od 3000—4000 desjatin 800, od 4000—5000 desjatin 475, od 5000—10.000 desjatin 792, a více než 10.000 desjatin mělo jen 527 šlechtických statků. Tyto poslední však zabíraly 16,889.008 desjatin mezi všemi 53,169.008 šlechtickými desjatinami. Zajímavo je také, že v téže době bylo 172 nešlechtických statků, větších než 10.000 desjatin, a ty že měly 3,909.496 desjatin půdy. (Rubakin.) Z této statistiky možno viděti, jak ne všecka ruská šlechta má vlastnictví pozemkové, neboť mnoho z těchto statků je kromě toho v rukou jediného majitele, a jak veliký je počet relativně i absolutně malých šlechtických statků. Nelze ovšem také přehlížeti, že jsou největší latifundie v guberniích méně úrodných nebo vzdálených, kde teprve v posledních desítiletích stává se osídlení poněkud hustším. A od r. 1877 do 1905 nejvíce ubylo velikých statků, kdežto počet malých vzrostl téměř o 150%, ovšem ne mezi šlechtici, nýbrž veliké statky přešly většinou v majetek kupců, průmyslníků a sedláků. Není pak pochyby, že se tento proces velmi přiostřil od agrární reformy Stolypinovy, o které bude později podrobněji jednáno.

Okolnost, že velká část pozemkového majetku ruské šlechty byla jí darována, nebo že obdržela jej místo platu za státní službu, když už začal stát býti úřednickým a vojenským, dodával šlechtě docela jiný ráz, než jej měla šlechta na západě. Zde byl alespoň pojem stavovské cti pro všecku šlechtu stejný — v Rusku toho pojmu vůbec nebylo. Tam vyvinula se ve šlechtě pořadnost podle výše

platu, který šlechta za službu dostávala. A to platilo dokonce i pro nejvyšší šlechtu, i mezi ní byl žárlivý boj o „gosudarův plat". (Miljukov.) Také na západě byla stupnice šlechtických titulů a důstojenství, ale to bylo důsledkem histrického vývoje a většinou odpovídalo také většímu nebo menšímu majetku pozemkovému, který byl vlastní, rozhodující pro šlechtu. A úřednická šlechta na západě nehrála jako šlechta žádné úlohy. Byla nástrojem panovníkovým, velmi často proti rodové šlechtě — a pravou šlechtou se teprve stávala, když darem nebo koupí stala se majitelkou pozemků a pak přijata byla, často ne bez velikého odporu, mezi stavy. V Rusku byla po zničení bojarů služebná šlechta hlavní složkou šlechty vůbec, a zůstala jen služebnou, třeba dostávala pozemky za svou službu, a třeba sama neobmezeně vládla darovanými sedláky, jež jí car stále více připoutával k půdě, aby jí tímto způsobem platil za její službu, poněvadž v tehdejším naturálním hospodářství prostě neměl peněz, aby mohl platiti za služby služebním platem v penězích.

Kateřina II. zbavila sice šlechtu povinnosti k službě, ale ta měla služební charakter tak v krvi, že nedovedla si představiti veřejný úřad, aby nebyl službou. Kateřina nevzala však šlechtě, jak jsme se už zmínili, co za službu dostávala, totiž nevolnictví mužiků, naopak nevolnictví bylo za jejího panování ještě utuženo tím, že vzato mužiku právo žalovati poměščika. A v tom je jedna z hlavních příčin nenávisti lidu ke šlechtě a jeho stále opětovaných pokusů, násilím si vzíti, co mu patří. Dokud lid myslil, že musí nevolničiti, aby šlechtici mohli sloužiti carovi, snášel vše trpělivě, nebyl-li příliš mučen a týrán. Ale nyní byl službě konec a tím podle přirozené selské logiky také nevolnictví. Mužik naprosto nechápal finanční důvody, proč stát nevolnictví ponechal, a byl přesvědčen, že jsou to šlechtici, kteří brání carovi, aby mužiku dal půdu a svobodu. Zavedením stálého vojska, zejména pěšího, a stálým rozšiřováním byrokratického aparátu stal se totiž starý patriarchální způsob placení služeb půdou neudržitelným, poněvadž výdaje státu na vojsko a správu stále rostly. Přijmy k tomu hleděl si tedy stát zabezpečiti „podušnou podatí" (daní z hlavy) a tuto opět krugovou porukou, a bezpodmínečným nevolnictvím mužika. Od poměščika totiž žádalo se ručení za všecky platy mužiků. Za to pak je měl ve vlastnictví, mohl je prodávati, dělati s nimi, co chtěl, a měl jen povinnost mužiky v nouzi živiti a dáti jim osev, což konečně zase jen bylo jeho největším zájmem. Tak stát z pohodlnosti, aby nemusil sám se starati o vymáhání daní a poměščik, aby nemusil vlastní prací starati

se o svůj statek, měli společný zájem na nevolnictví mužíků. V tom je snad také vysvětlení, proč ruští panovníci s tak klidným svědomím, tak štědře rozdávali státní půdu svým milcům, poněvadž se snad utěšovali tím, že v rukou jednotlivců statky ty přece jen více budou osídleny, a tím také zvýšen důchod státu z podušných platů. Kateřina II. rozdávala svým milcům státní pozemky s nebývalou štědrostí, zejména čím byla starší, a její syn Pavel následoval jejího příkladu. Kateřina rozdala 850.000, a Pavel za své krátké panování 600.000 duší.

Za takových okolností nepřekvapuje, že ruská šlechta nedovedla zjednati si ve státu postavení alespoň poněkud samostatné, jaké měla šlechta na západě. Stará šlechta ruská snažila se arciť po smrti Petrově proti byrokratické šlechtě nového režimu Petrova vzkřísiti vliv staré rodové šlechty, ale pokus ne nezdařil.

Podařilo se jí na Kateřině I. vymoci zřízení t. zv. „verchovného sovětu", ve kterém byla pánem a který úplně zatlačil Petrovský senát. A když zemřel mladistvý Petr II. (1730), dokonce tento verchovný sovět za vedení kn. Golicyna přiměl carevnu Annu Ivanovnu, že potvrdila dříve, než ujala se vlády, předložené jí „kondicije", kterými samoderžavná moc carevny byla velmi obmezena po příkladě švédské konstituce. Ve všech důležitějších státních aktech byla by vázána na svolení gosudarstvenného sovětu, jak by se napříště jmenoval dosavadní verchovný sovět. Ale kdežto ve Švédsku měli také stavové, riksdag, určitou moc, měl v Rusku míti moc obmezující samoděržaví jen gosudarstvenný sovět, skládající se z osmi členů starých šlechtických rodin. Podle „kondiciji" by tedy vlastně všecka vláda i zákonodárství přešly v ruce tohoto sovětu a nejen carevna byla by skoro jen nominální panovnicí, nýbrž i ostatní šlechta byla by ničeho nevyzískala, leč že by byla místo v moci samoderžce jednoho v rukou samoderžců osmi, což přirozeně velmi mnozí nenacházeli lepším.

A tak se proti těmto plánům postavili i přívrženci samoděržaví i valná část šlechty. Kněžstvo za vedení metropolity Theofana Prokopoviče a hlavně důstojníci gardy byli za samoděržaví, poněvadž jedni i druzí snáze mohli ovládati carevnu nebo cara, než sovět osmi představitelů starých rodů. A ostatní šlechta, pokud chtěla obmezení absolutistické moci, chtěla to pro veškeru šlechtu a ne pro několik privilegovaných, nechtěla místo samoděržaví oligarchii několika rodin. Ovšem podle dobrého ruského zvyku ti, kteří chtěli nové stavovské zřízení, nebyli si sami jasni, co mají chtíti, nedovedli přesně rozlišovati

určité státní formy a proto je přirozeno, že nemohli se dohodnouti s kn. Golicynem, hlavou a vůdcem verchovného sovětu, který byl sice pod dojmem mocné oposice ochoten dělati ústupky ostatní šlechtě, ale přece jen chtěl zákonodárnou moc vyhraditi gosudarstvennému sovětu, třeba už souhlasil, aby počet jeho členů byl o něco zvýšen, totiž na dvanáct.

Než se dohodli, přijela carevna do Moskvy, gardoví důstojníci se postavili docela na její stranu a naposled všichni nabídli carevně samoděržaví s prosbami, aby sama rozhodla o příštím utváření vnitřních poměrů říše. Ta ovšem radostně prosbu přijala a slavnostně roztrhala „kondicije", omezující její moc, jež podepsala, dokud neměla trůn docela jistý. Zrušila pak verchovný sovět i senát a zřídila znovu „pravitelstvujuščij senát", jak byl za Petra, zvýšila však jeho počet na 21 členů a povolala tam hlavní vůdce šlechty i členy verchovného sovětu. Kromě toho vyhověla různým žádostem šlechty čistě materiálního obsahu a tak velmi mírumilovně skončila pokus staré šlechty o šlechtickou oligarchii a ostatní šlechty o šlechtickou konstituci v Rusku po vzoru Anglie nebo Švédska.*)

Potom už šlechta tak přivykla služebnímu duchu, že ani tehdy, když Kateřina II. chtěla udělati z ruské šlechty stavovskou korporaci s jistými právy, nedovedla toho využíti ku prospěchu obecnému, nýbrž nanejvýše k vlastnímu, k novým možnostem služební kariéry. A tak zůstala svými materielními zájmy s pravoslavnou církví hlavní oporou byrokratického absolutismu.

Vznik šlechty byl příliš služebný, příliš darovaný. A byla dlouho ve své převážné většině stejně nekulturní, jako celý národ. Vzpomeňme jen, jak líčí Macaulay poselství ruského cara, které přišlo na dvůr anglický v druhé polovici XVII. století! A k takovému poselství přece vybíráni lepší, vynikající! A je přímo úžasné, čteme-li u Miljukova, že si kníže Šachovskoj na dvoře Petrově dal dáti políček od kohokoliv, kdo mu zaplatil dukát...

Stejně charakteristické je, že se nepodařilo naučiti ruského šlechtice evropskému pojmu „vojenské cti", který vychoval stavovského ducha evropské šlechty. A poněvadž ruskému důstojníku dojista nescházelo na chrabrosti, už proto, že jako méně civilisovaný měl vůbec menší strach ze smrti, je viděti, jak základní a hluboké byly rozdíly mezi feudální šlechtou západní a služebnou ruskou. Nic

*) N. Miljukov: Iz istorii russkoj intelligenciji 1903. Zdá se, že Miljukov oligarchický pokus kn. Golicyna poněkud idealisoval v konstitučním smyslu.

není proto tak význačné, jako rada, kterou mladému šlechtici dává Posoškovo „Mladosti ctné zrcadlo“, vydané r. 1717: „Kdo u dvora bývá stydliv, odchází ode dvora s prázdnýma rukama. Zadarmo má se sloužiti jen Bohu. Panovníkovi se má sloužiti pro čest a užitek, při tom má se však člověk tvářiti, jako by dělal všecko pouze ve službách vlasti.“ Jen se nechce věřiti, že by to také s tou službou Bohu zadarmo bylo doopravdy.

Ale možno si představiti, jaké „sloupy společnosti“ byly takovými radami vychovávány! Není pak divu, co podle Miljukova píší o Rusku za Petra cizinci, že taková slova, jako „gloire, opinion publique, point d'honneur“, ba i prosté „honneur“ jsou pro Rusy prázdné zvuky, že se posmívají tomu, kdo je ochoten dobývati „ideální dobro“ za cenu „reální ztráty“, že proto nepřijímají žádných závazků, jakmile tyto přicházejí do kolise s jejich nejbližšími zájmy, a jednají, jak je pro ně s výhodou, zůstavujíce, aby se o nich myslilo, co libo. A totéž viděli i cizinci, kteří později navštívili Rusko, na př. Francouz markýz de Custine, který byl v Rusku v letech třicátých: „Rusové pracují, ne aby dosáhli výsledku, užitečného druhým, nýbrž pro obdržení náhrady... Vezměte jim pobídku, plynoucí z interesu, strachu nebo ctižádosti, a nebude u nich činnosti.“ A velmi si stěžuje na nepoctivost Rusů, která se objevuje ve všech věcech práce, obchodu atd. A Angličan Lanin, který v novější době psal o Rusku, praví, že jsou Rusové z největší části nerozhodní ve svých úmyslech, a proto nedrží slovo. Mají spíše volné názory o vlastnictví. Cenu času neznají. Jsou náklonni ke lži a ke klamu a to nejen ve svém vlastním zájmu, nýbrž často z prosté zdvořilosti. (Miljukov.) A skoro se zdá, že nejnovější spasitelé Ruska, kteří chtějí z něho udělati nejpokročilejší stát světa, své mravní pojmy čerpali z ruské „stariny“, kterou jinak tolik nenávidí.

Ovšem bylo by nespravedlivo generalisovati úsudky cestovatelů, kteří přece mohou poznati jen malou část společnosti a obyvatelstva, ale tím více jsou ochotni podle svých úzkých dojmů souditi o celém národě. Zrovna ze šlechty vyšli dekabristé a celá řada opravdových heroů revolučního zápasu proti autokracii, a jestli se pod těžkým tlakem policejního absolutismu vyvinula v Rusku jistá licoměrnost, která dojista zaráží zejména občany svobodných států západních, pak bylo by nespravedlivo, neviděti, že tato nepravdivost je přirozeným důsledkem napřed dlouhého panství tatarského a pak sebeochranou větších proti útisku policejního absolutismu a malých poddaných proti tak dlouhotrvajícímu, ne méně těžkému

útisku poměšťků. Ale že Rusové dovedou býti pravdivými tam, kde jsou svými pány, k sobě, ke svým hříchům, toho nejskvělejším důkazem je veliká ruská literatura.

Ale také jejich nerozhodnost, přílišné podléhání dojmům, to co nazývá Miljukov plastičností jich charakteru, vyrostlo přirozeně z jejich osudné historie. Byli vychováni k službě, ke konání jen a jen toho, co bylo nařízeno, a nikde jim nedána možnost vlastní iniciativy, vlastních rozhodnutí. Naopak, každé samostatné hnutí bylo považováno za státu nebezpečné. A jen lidé úplně volní a neznající olověného tlaku ruské byrokracie ukázali, co ruský člověk by dovedl, kdyby směl volně růsti a se rozvíjeti. Nemůže býti nic charakterističtějšího než zabrání Sibiře volným kozákem Jermakem a než vůbec celá kozácká kolonisace se svými stálými výboji a rozšiřováním hranic.

Ale velká většina šlechty, která tak dlouho, skoro až do polovice minulého století představovala Rusko, byla ovšem taková, jakou líčí ji cizinci, vyrostlá ve dvorské a státní službě, zvyklá poslouchati, mysliti, jak se jí přikázalo, takže se zdá, jak to de Custine velmi pěkně říká, jako by všichni nosili stejnou myšlenkovou uniformu, a hlavně líná, pohodlná, zvyklá klidnému, bezstarostnému „barskému“ (panskému) životu, o nějž se stará pán bůh a svým potem a svou prací mužik nevolník...

Ruská šlechta proto nemilovala výbojné politiky Petrovy, nemilovala Petra, poněvadž to všecko bylo velmi nákladné a podrývalo její obvyklé, tradiční hospodářství. Neměla smyslu pro expansivní politiku vnitrozemského státu k moři, nemilovala vojny a zbrojení, chtěla žíti starým, pohodlným životem.

Ovšem i mezi šlechtu vnikly vlivy nového duševního života západu. Nešlo to arciť příliš rychle, poněvadž i v ústavu, který zařídila carevna Anna pro šlechtice (suchoputný šlachetský korpus), z vděčnosti, že jí po vší revoluci tak ochotně nabídli staré samoděržaví, aby totiž mohli po vyjití ze školy hned býti důstojníky, šlechta se učila více německému jazyku, tehdy u dvora panujícímu, a tanci než ruštině, zeměpisu a latině. Těmto předmětům učilo se r. 1733 18, 17, resp. 15 žáků, německému jazyku však 237 a tancům 110 žáků. (Miljukov.) Co sloužilo kariéře u dvora, tomu se nejvíce učeliví žáci „Mladosti ctného zrcadla“ učili.

Jen v Moskvě začal čilejší duševní život. Tam byla také universita. Hlubokého vlivu však to nemělo. Nikde se to neukázalo tak jasně, jako v komisi, kterou ze zástupců šlechty a měšťanstva dala zvoliti Kateřina II., a která se měla raditi o hlavních zásadách zákonodárství

a správy. Kateřina si z německého dvora, na němž vyrostla, přinesla zálibu pro francouzskou literaturu a filosofii, dala se také unésti ideami o svobodě a o representativním systému, byla ctitelkou Montesquieua, ale nakonec ukázala, že ve svém velmi blízkém styku s ruskou skutečností úplně podlehla ruskému tradicionalismu, a tak její osvícenství omezilo se na duchaplnou korespondenci s Voltairem, s Diderotem, Grimmem a na nezdařené pokusy o reformy, kdežto v praxi utužila poddanství a nezmírnila starý byzantský absolutismus. A praví-li de Custine, že jsou Rusové první ve světě licoměrníci, pak je viděti na Kateřině, která byla čistokrevnou Němkou, vychovanou ve francouzském duchu, že to dovedla také dokonce neobyčejně nadaná cizinka, když dostala se do vlivu ruských poměrů, silnějších, než její opravdu nevšední vůle a energie.

Kateřina by byla ráda po příkladě západních mocí udělala něco pro osvobození sedláků, ale v komisi zdvihl se proti tomu takový odpor, a žádáno naopak ještě utužení poddanského poměru, přísné trestání přeběhlictví, že poznala, jak těžko by se reforma prováděla. A poněvadž, jak říkala, přece jen cítila silnou náklonnost ctíti staré rody, zůstalo při dobrých úmyslech. V tom se také ukázal zlý vliv dvojakého charakteru ruské šlechty. Byla sice služebná, ale poněvadž jí bylo placeno pozemky a nevolníky, byl jí vlastní egoistický zájem na udržení nevolnictví nejvyšším. Marie Terezie a Josef II. i pruský král našli ve své byrokracii, penězi placené a proto jen panovníku oddané, oporu proti egoistickým zájmům šlechty, a tak tito absolutní panovníci pomocí svých úředníků provedli zrušení poddanství. Kateřina II. byla osamocena, neměla osvícenou byrokracii, která by ji vedla k tomu, aby přes odpor šlechty provedla, co měla za potřebné a prospěšné Rusku. Měla okolo sebe jen lidi, kteří žili z nevolnické práce mužiků, nebo kteří chtěli je dostati, aby z nich mohli žíti; a tak zůstalo, jak řečeno, při její dobrých úmyslech a duchaplné korespondenci... Zejména, když přišlo hrozné povstání Pugačeva, Kateřina zaleknuta postavila se úplně na stranu poměščiků, a nevolnictví dotvrzeno ještě tím, že mužik ani žalovati nesměl svého pána. Kateřina podlehla šlechtickému názoru na život, podle kterého by šlechta vůbec nemohla býti živa, kdyby na ni nepracovali nevolníci, poněvadž vlastní práce, vlastní podnikání bylo něčím, co se úplně nehodilo do ruské šlechtické mentality.

Kateřina se snažila provésti aspoň jisté změny v životě šlechty. Zbavila jí vojenské povinnosti, když války

a rozšíření organisace stálého vojska učinily staré patriarchální zřízení nemožným, a dala jí zato nové pole působnosti v místní samosprávě, kde měla si voliti náčelníka šlechty (predvoditele dvorjanstva) a ispravnika, a kde volila své lidi do místních soudů a do úřadu veřejného blaha, který zřídila. A šlechta i tyto úřady, kde by byla mohla uplatniti svého korporativního ducha, a z nichž by mohla vybudovati silnou, dobrou samosprávu, považovala za carskou službu, ne za prostředek k autonomii. Byla tak zvyklá sloužiti, a pak se snad bála, že by mužik volal po zrušení nevolnictví, jež ve své oddanosti a víře v cara považoval za plat za carskou službu šlechty, kdyby viděl, že šlechta neslouží více caru, nýbrž že samostatně vede místní státní správu. A tak byly časem všecky tyto volené hodnosti zařaděny do obvyklé tabely o „rangách", měly svůj „čin", a predvoditelé i ispravnici byli na konec jako úředníci podčiněni všemocnému gubernátorovi. Ale přece jen tyto sjezdy šlechty ve městech nezůstaly alespoň v kulturním ohledu bez vlivu. A práva, obraceti se peticemi k carovi, které Kateřina těmto sjezdům dala, dovolávaly se ještě v době reform Alexandra II. Ovšem, učinila tak až tehdy, když se bála o svou dosavadní pohodlnou existenci následkem zrušení nevolnictví.

V druhé polovici 18. století působily vlivy západní na ruskou šlechtu již silněji, třeba jen na užší kruhy. Rusko mělo své svobodné zednáře, své martinisty, ale všecko to nové hnutí nacházelo spíš ohlasu ve městech. A byla to malá šlechta, z které vyšli nejznamenitější představitelé nového hnutí, Novikov a Radiščev. Zejména poslední počítá se za prvního v řadě ruské inteligence, která se potom v 19. století podjala boje proti absolutismu. Také první trpěl, byl odsouzen k smrti a amnestován na deset let do Sibiře. Zajímavo však je, že je Radiščev dalek socialismu pozdější inteligence, ačkoliv byl už pod vlivem Francouze Mably, jenž proklamoval nacionalisaci půdy. Radiščev chce osvobození mužika, ale chce, aby se stal vlastníkem půdy, nadělu, který obdělává. (Miljukov.) Je velmi škoda, že inteligence ruská nezůstala v tomto ohledu věrna požadavku svého prvního mučenníka!

Také po školách volaly některé sjezdy šlechtické, které v život uvedla Kateřina, ale tak daleko nešel u této vliv osvícenské filosofie, by této žádosti povolila.

Avšak všecko to bylo jen povrchní, a hlavní massa šlechty se podčiňovala poměrům, a především nechtěla to jediné, co by bylo změnilo celý obraz Ruska: osvobození mužika. A je charakteristické, že ani dekabristé, nejlepší

lidé tehdejšího Ruska, kteří přece chtěli odstranění absolutismu a zmodernisování Ruska, nebyli jednotni v požadavku pro osvobození sedláků. Jedni ho vůbec nechtěli, a druzí chtěli sice sedláka udělati svobodným, ale nedati mu půdu, což znamenalo další závislost na poměščikovi, a pro tohoto další zabezpečení pohodlného, bezstarostného života. Ovšem nejinteligentnější mezi dekabristy, Pestel, který byl německého původu a luterán, ačkoliv sám byl rozhodným Rusem, a dokonce chtěl rusifikaci, byl rozhodně pro osvobození. Byl také jako jeden z nejnebezpečnějších mezi pěti popravenými.

A zrovna tak je zajímavé, že velicí spisovatelé ruští, kteří vyšli z drobné, staré šlechty, a kteří pro konečné osvobození tolik udělali, chtěli toto osvobození z důvodů mravních, jako požadavek práva a lidskosti, a ne tak z důvodů hospodářských, na které kladl ještě takovou váhu Radiščev, nevyrostlý v romantismu a jeho zbožňování miru, a žádající tudíž soukromé vlastnictví pro mužika výslovně z toho důvodu, že jen tak bude jeho práce za něco státi. Proto snad také osvobození hospodářsky tak špatně dopadlo, poněvadž se hlavně jednalo o to, aby byl mužik svoboden, a nebylo napřed jasno, jak má jeho svobodné hospodaření vypadati!

Toho však poslední příčinou byl vědomý, nebo nevědomý, instinktivní poměščičí egoism. Byli mezi poměščiky úžasní netvorové, jak je líčil už Radiščev, ale byli mezi šlechtou lidé velmi šlechetní a patriarchální, u nichž poddaný nebyl trýzněn, kteří cítili k mužiku jistou mravní povinnost, ale ani ti, jak už řečeno, nedovedli si představiti, jak by mohli žíti bez svých krepostných. Nevolnictví vychovalo v nich pasivnost, nepodnikavost a tím strach před každou změnou všeho, v čem se jim tak pohodlně žilo, a přirozeně báli se strašné budoucnosti, ožebračení, kdyby musili změniti svůj způsob hospodaření, spokojiti se s dělníky, které by musili najímati a platiti, a změniti tak své naturální hospodářství na peněžní, své pohodlné, extensivní hospodaření na intensivní.

A tak byla ruská šlechta přece jen antikulturním elementem vzdor jednotlivým, neobyčejně šlechetným lidem, kteří z ní vyšli, přes to, že ruská kultura, ruské umění měly tolik velikých lidí ze řad šlechty, že ruské hnutí za svobodu našlo v řadách šlechty tolik intelektuálních vůdců i vše obětujících účastníků.

Vedla široký život, pěstila štědře pohostinství, byla literárně rafinovaná, ale byla naprosto nezpůsobilá k opradové práci a neměla nijakého reálního zájmu v životě, tak charakterisuje ruský typ, a tedy ruského šlech-

tice Miljukov. A v této neschopnosti k opravdové, odpovědné práci a vážnému pojímání života byl její zhoubný vliv, který daleko převyšoval její osobní přednosti. V tom leží také základní příčina, proč se mohl tak dlouho udržeti absolutismus v Rusku. Sebevědomá, energická, svých povinností ke státu a národu dbalá, osvobození lidu z nevolnictví nebojící se národní šlechta byla by přirozeně vůdcem lidu za svobodu a občanská práva — a absolutismus by nemohl tak hluboko zavésti veliký, nadaný národ, kdyby neměl spojence v egoismu šlechty, která viděla v absolutistické byrokracii spolehlivou oporu proti všem snahám po agrární reformě na účet šlechtických statků.

Ale tak positivně, svým sobeckým zájmem na nevolnictví nese ruská šlechta velkou část viny na všem, čím nyní Rusko trpí, neboť toto zaviněno jest hlavně duševním stavem nejširších vrstev ruského národa, jeho mužiků. Propast mezi sebou a mužikem šlechta nedovedla překlenouti. Na západě dovedli to panovníci nebo parlamenty zrušením poddanství a roboty, a přirozený rozpor přestal býti ostrým, nebezpečným, třeba nikdy docela nevymizel.

V Rusku přišlo osvobození pro odpor šlechty příliš pozdě, a sedláku nedáno, po čem toužil. Dáno mu méně půdy, než měl dříve v užívání a půda nebyla jeho, nýbrž byla vlastnictvím obce, zůstala ohrožována peredělem. Výkupné platy těžce doléhaly na mužika, který neměl ani dost k uživení sebe a své rodiny, poněvadž osvobození většinou provedeno pod vlivem šlechty tak, aby mužik neměl dostatečně půdy k živobytí, musil proto najímati půdu od poměščika, zůstal tak na něm závislým, a byl nucen najímati se k práci na jeho polích. Všude věčný strach před intensivní činností hospodářskou a před nutností peněžního hospodářství.

Všecko šlechetné a krásné, co jednotliví poměščici pro své mužiky udělali, všecky oběti, které přinesli pro osvobození Ruska od absolutistického jha, všecko, co také šlechta vykonala v zemstvech pro školy, nemocnice, komunikace, všechno to neodstranilo hluboký, elementární odpor mužika proti poměščiku, jenž kořenil ve všech hříších, jež páchala šlechta na ruském lidu v otázce agrární. Nic nepomohlo, že to byli lidé ze staré šlechty, Miljutin, Čerkasský, Samarin, kteří provedli osvobození, a že tito šlechtici chtěli provésti je spravedlivě. Odpor většiny šlechty, který znešvařil úmysly hlavních činitelů reformy, utkvěl lidu v mysli, a zas mužik nenáviděl poměščika, poněvadž pokazil šlechetné dílo cara-osvoboditele.

Šlechta neměla také nijakého kulturního vlivu na mužika. Sama neuměla hospodařiti, a nenaučila tomu přirozeně ani mužika, dokud byl její poddaným. A osvobození ze sobeckých důvodů provedla konečně tak, že mužik ani nemohl lépe hospodařiti i kdyby chtěl, poněvadž mu v tom bránily mir a krugovaja poruka. Mužik neměl příčiny, aby se vzdělával, aby napial všecky síly k intensivní práci. Vegetoval jako dříve, a jen když hladověl, nepomáhal mu více poměščik, nýbrž stát a veřejnost. Kultura ruské šlechty, teoretická, nepraktická, nehluboká, povrchní, vyvrcholující v zajímavých rozhovorech o všem a ještě o něčem jiném, nemohla míti přitažlivé síly a plodného vlivu na mužika. Více než poměščikova povrchní, z třetí ruky naučená filosofie, bylo by mužika vzdělalo a vychovalo, kdyby se byl poměščik sám naučil a také mužika učil intensivnějšímu hospodářství. To by byl ostatně sám poměščik lépe a důkladněji pochopil, než svou modní filosofii, a mohl býti také učitelem mužika. A oba by tím získali tolik, že by to v Rusku nikdy nebylo došlo tak daleko. Ale šlechta sama nenaučila se hospodařiti. U bohatých vedla k tomu přímo nesmyslná rozsáhlost statků. Statky dokonce přes 10.000 desjatin (20.000 jiter) nejsou, jak jsme viděli, v Rusku vzácností, a přímo křičí po vyvlastnění a kolonisaci, i kdyby byl mužik trpělivým a oddaným jako beránek, a nepálil poměščičí statky a špejchary, poněvadž je to hřích proti zdravému hospodaření. Mužik nemá dost půdy, aby mohl býti živ a vidí latifundie, na kterých se vůbec nehospodaří, anebo jen na malé jich části. A menší statkáři s pravou ruskou leností, naučenou poddanstvím, spoléhali na práci svých mužiků a nic jich nebylo vzdálenějším, než aby energickou prací a podnikavostí z bohaté půdy těžili, co by z ní dovedl vytěžiti západní hospodář.

A tak přišli do nových poměrů po osvobození naprosto nepřipraveni, bez schopnosti a energie odolati obtížím nových poměrů. Neuměli hospodařiti svobodně, intensivně, a jen ti jakž takž dovedli přemoci obtíže přechodné doby, kteří si mohli vzíti Němce, Poláka nebo Čecha za správce, tedy zase jen ti větší. Výkupných platů, ostatně dost velikých, neužili k tomu, aby je jako kapitál investovali ve strojích, v melioracích, nýbrž většinou je utratili, jako nenadálý dar Štěstěny, za hranicí, v různých lázních a městech — anebo je pomalu prožívali, když jejich hospodářství nedovedlo je více uživiti, poněvadž při extensivním způsobu jejich hospodaření nájemná práce se jim nevyplácela. Hleděli zase tlačiti mužika, nutili jej, aby jim pracoval, buď za laciný peníz, nebo za nájem těch

panských luk a pastvin, které při osvobození úmyslně mužiku nedali, anebo alespoň ne v dostatečné míře, takže mužici byli a zůstali odkázáni na to, aby si nedostávající se pozemky od poměščika najali, a nejen za to mu pracovali, nýbrž platili stále stoupající, na konec opravdu nesnesitelně vysoký nájem. To pak vedlo ke stálým sporům a k naprosté nespokojenosti mužiků s velkým činem cara-osvoboditele.

Ale ani to nepomáhalo. Menší šlechta, dvorjanstvo, vlastní kulturní reservoir Ruska, žilo nad pomyšlení nuzně a bídně, často přímo proletářským životem, stěží jen zakrývaným rozpadávající se panskou usadbou a spustlým parkem. Není pak divu, že z jeho řad vyšlo tolik adeptů revoluce, plných mračného, neútěšného názoru na život. Představme si k tomu, že deset let po osvobození přišla světová krise agrární, že ceny obilí klesly pod vlivem americké, indické a pak argentinské konkurence na stupeň, který znamenal i pro intensivní západní hospodářství akutní krisi, a možno si představiti, v jakém stavu byla zejména drobná ruská šlechta.

Je to také viděti na prodeji šlechtické půdy. Od roku 1863 do roku 1903, tedy za 40 let po reformě prodány 34 miliony desjatin šlechtické půdy, tedy více než dvě pětiny veškeré půdy, kterou měla šlechta při provedení osvobození sedláků, ačkoliv zvlášť pro ně, k jejich udržení, založen dvorjanský bank, který jim dával půjčky na levný úrok. A koupili z nich 16 milionů desjatin sedláci a 13,200.000 kupci a měšťané. Po revoluci r. 1905, kdy vypáleno tolik šlechtických statků, a kdy sedláci nechtěli více platiti vysoký pacht za panskou půdu, nastalo pak přímo překotné prodávání šlechtických statků. Za jediný rok 1906 státní šlechtická banka prodala nebo ohlásila k prodeji 7,596.000 desjatin šlechtické půdy. (Rubakin.) A když Stolypin začal prováděti svou agrární reformu, kupovala státní selská banka miliony šlechtické půdy k rozprodeji novým vlastníkům-sedlákům.

Celou hloubku hříchu, který páchala šlechta na sobě, na mužiku i na celém Rusku, možno však jen tehdy doceniti, vzpomeneme-li, jaké možnosti měli ruský statkář i ruský mužik. Velikou většinou měli zázračně úrodnou půdu, která jen čekala na intensivní práci, jíž by zmenšeny byly nevýhody a nebezpečí ruského kontinentálního klimatu, aby více nevyssávána, dávala i třeba stále rostoucímu obyvatelstvu Ruska možnost dobrého, zabezpečeného života. A zatím byla v celém Rusku bída mezi mužiky, a každou chvíli strašný hlad v některé části veliké říše. Toho by nebylo, kdyby se byla šlechta tak dlouho nestavěla

proti osvobození sedláků, a kdyby měla odvahu i energii, když už osvobození bylo nevyhnutelným, nésti všecky důsledky nových poměrů, jako je musí nésti každé větší hospodářství na západě. Neudělali mužika vlastníkem, nedali mu dosti půdy, aby mohl žíti, ani možnost, aby se naučil intensivní práci, a tak si nevychovali dobré zemědělské dělnictvo, nýbrž jen nutili nedostatkem půdy mužika ku práci na panské půdě a mužik je za to do krve nenáviděl, a splácel jim to r. 1905 i nyní pálením a loupením panských statků, a konečně prostým odebráním veškeré půdy.

Neměli tolik smyslu pro psychologii mužika, aby věděli, že musí býti jejich nesmiřitelným nepřítelem. A tak jedni idealisovali mužika jako vzor dobroty a křesťanské pokory, a ti druzí spoléhali věčně jen na policii a vojsko. Nechápali, že se mohli zabezpečiti jedině tím, kdyby udělali mužika plným vlastníkem, jako byli sami, poněvadž by pak na zachování vlastnictví neměla zájmu jen hrstka poměščiků, nýbrž miliony sedláků, kteří půdu vlastním potem skropenou dovedou hlouběji milovati a lépe hájiti, než nějaký poměščik, který z ní žil jen — cizí prací.

Ruská šlechta sotva je tedy elementem, na který by se Rusko mohlo spoléhati, že by kolem sebe dovedl seskupiti všecky, již mají zájem na jisté stálosti státních a společenských řádů. Naopak hluboký, historický antagonism mužiků proti poměščikům, zaviněný jejich dlouhým a úspěšným odporem proti osvobození, je jednou z hlavních příčin strašného rozvratu, který zahubil Rusko. Mužik po staletí věřil, že car by mu dal půdu, kdyby mu v tom nebránila šlechta, a šlechta že to byla, která tak znetvořila šlechetné úmysly cara-osvoboditele. A jen autorita carova bránila, že nešel, aby si vzal, co je jeho. Cara více není, a jiné autority mužik nezná, a proto si bere, po čem tak dlouho toužil. Poměščik až na krásné, ale bohužel přece jen výjimky, nedovedl si získati jeho důvěry a lásky, nedovedl ho naučiti, ani jinak pracovati, ani jinak mysliti, mužik byl mu jen nástrojem, aby sám mohl bez práce a námahy žíti svým starým, pohodlným životem. Ač mu byl tak blízko, neznal ho, jak řečeno, idealisoval jej, viděl v jeho strojené pokoře, vychované knutou, přirozenou dobrotu a oddanost, anebo jím opovrhoval, a nevěřil, že by mohla carská moc někdy tak klesnouti, aby nedovedla potlačiti selské revolty. A revoluční mládež, vyšlá také ze šlechty, myslila, že mužik touží po svobodě, po občanských právech, po svržení carského absolutismu, a v tom duchu jej vychovávala. Podrývala tím sama hradbu, která chránila ji před krvavou

nenávistí mužikovou. Sto let ruská šlechta nevěděla, co mužik chce, nevěděla, že jedinou jeho touhou je její půda, nenaučila se ničemu ze stálých bouří, a ač tolik jezdila na západ, neviděla také, jak blahodárný vliv na veškeren život hospodářský i sociální tam mělo nejen osvobození sedláků, nýbrž i to, že jsou vlastníky půdy, na které pracují. Ale jednu část šlechty, tu větší, zajímalo na západě všecko vnější, lesklé z evropské kultury, a druhou zase vše, co bylo tam podvratného, revolučního. První byli příliš povrchní, aby se něčemu naučili, a ti druzí viděli všecko pod jednostranným zorným úhlem boje s autokracií. Ne učiti mužika práci, nýbrž vychovati jej k revoluci bylo jich cílem. A to se jim podařilo lehčeji, než snad sami si představovali. Jenže hlavní cíl mužikovy revolučnosti nebyl, jak oni chtěli a myslili, car, nýbrž jejich vlastní půda, půda šlechticova, poměščikova. Vývoj dějinných událostí má svou strašnou, neúprosnou logiku...

III.

PRAVOSLAVNÁ CÍRKEV A DUCHOVENSTVO.

Dojista každého, kdo i jen povrchně myslí o událostech ruských, musí zarážeti, že církev a duchovenstvo neměly až do bolševického tažení proti církvi a náboženství téměř pražádného vlivu na události. A přece je církev národní. Rusové jsou jedné víry, pravoslavní, a mohlo by se tudíž předpokládati, že selské obyvatelstvo, velkou většinou negramotné, podléhá vlivu svých duchovních pastýřů, a že tito by mohli je zdržeti alespoň od zvěrských násilností na statkářích. Státní charakter církve i z něho plynoucí poměr pravoslavných kněží k věřícím, jakož i jejich hospodářské i sociální postavení snad dovedou poněkud objasniti, proč tomu tak nebylo.

Pravoslaví dává příliš málo náboženskému hloubání a rozjímání, příliš mnoho je v něm tradičního formalismu a ritualismu. Nebude bez zajímavosti uvésti, jak soudí Harnack o řecké církvi, a tím i o ruském pravoslaví. „Spojení s Bohem se dociluje kultem mysterií, stem menších a větších účinných formulí, znamení, obrazů a posvátných výkonů, které sprostředkují božskou milost a připravují na věčný život, zachovávají-li se přesně a poslušně. Učení jako takové zůstává vlastně neznámým: objevuje se jedině v liturgických výrocích. Pro 99 procent těchto křesťanů existuje náboženství jen jako ceremonielní rituel a v něm je ztělesněno. Ale i pro duševně vyspělejší křesťany jsou všecky tyto posvátné výkony nezbytny, nebo učení dochází jen v nich náležitého upotřebení a účinku.“

„Tím je označeno klesnutí na formu antického náboženství nejnižšího řádu; ritualismus skoro udusil duševní náboženství na širém prostranství řeckovýchodního křešťanství... Kleslo na onen stupeň, kde platí věta: Náboženství je kultus, nic jiného."

Takové náboženství je přirozeně naprosto bezmocno, aby naplnilo nitro ruského inteligenta, který celou svou povahou je nepřítelem všech tradičních forem, všeho ritualismu. Hledá něco pro duši — a toho ve svém náboženství nenajde.

Pro moderního ducha je dogmatism katolicismu a dokonce i orthodoxního protestantismu často nepřekročitelnou překážkou náboženského cítění a oddané víry — ale přece jen vzbuzuje v něm respekt věková duševní práce katolické i protestantské teologie. A třeba zejména v katolické viděl jen neplodnou scholastiku, která jej často dokonce odpuzuje, přece jen nezapomíná na ohromný kulturní význam náboženského hloubání středověku. V Rusku nedává náboženství inteligentu v minulosti nijaký rozvoj, nijaké oplození ruského duševního života, jen tradiční ztrnulost a otrocké sloužení carskému absolutismu v byzantském duchu, a v přítomnosti zase nic, než ritualismus, věčně stejné modlitební formulky, nesčíslné křižování a poklony. A mezi kněžstvem byla hluboká nespokojenost, vření, mezi mladými seminaristy pak dokonce přímá revolučnost.

Není nic tragičtějšího v duševním rozvoji Ruska, než raskol. Miliony lidí hluboce nábožensky založených odštěpily se od panující církve, poněvadž patriarcha Nikon proti dosavadnímu duchu ruské církve, která se honosila, že zachovala obřady čistší než řecká, chtěl ustanoviti naprostou konkordaci církve ruské s církví řeckou v učení i obřadech, a v duchu tom opravoval nesprávný překlad bohoslužebných knih, a pak poněvadž se rozcházely s oficiálním pravoslavím o to, má-li se pravoslavný křižovati dvěma nebo třemi prsty. Proto tisíce lidí bylo Nikonovou oficiální církví pronásledováno, mučeno, utraceno, proto tisíce zfanatisovaných starověrců hledaly dobrovolnou smrt, poněvadž věřily, že přišel Antikrist, a proto až do nejnovější doby starověrci neměli práva veřejné bohoslužby, ač v jejich řadách byli největší a nejbohatší ruští průmyslníci, jako vůbec se vyznamenávali vlastnostmi, které tak často v pevných a sebevědomých lidech vypěstuje dlouhé pronásledování! Pro tyto formálnosti se národ přímo rozpoltil a v těchto povrchnostech viděl otázku spasení své duše! A sice i věřící raskolnik, i na druhé straně patriarcha Nikon, který byl přesvědčen, že jsou

obřady alespoň tak vážné jako dogma, a proto že musejí býti stálé a pevné a tedy takové, jak je Rusové přejali z Byzance a ne, jak v Rusku snažili se dlouhou dobu po svém je pozměňovati, „nacionalisovati".

Ale i v tom se přece jen poměry na Rusku změnily. Novější sektářství hledá docela něco jiného než odpověď na otázku, jsou-li ty neb ony ritualistické formality nebo texty svatých knih správny, stává se opravdu náboženským a hledá pravdu v obsahu víry. Přibližuje se tím ovšem protestantství a evangeliu. Tím vším se snad také vysvětluje učení Tolstého, které se při vší úctě k velikému umělci a spisovateli zdálo přece jen mnohému novým odkrýváním Ameriky, zejména nám, kteří v Českých Bratrech vidíme jeden ze světlých zjevů své historie. Ale ovšem Tolstoj měl před sebou ruskou církev a její charakter církve státní a na druhé straně absolutismus, posvěcený církví. A je přirozeno, že ruská inteligence s otevřenou náručí přijímala všecko negativní v Tolstého učení, všecko zamítání církve i státu, i všech jeho institucí — ale positivně, ve víře v evangelium ovšem za ním nešla.

Proces odklonu inteligence nejen od církve, ale i od víry byl dávno ukončen. Atheismus se stal už od dob Herzenových, Bakuninových, Pisarevových článkem víry ruského inteligenta. A vzpomeneme-li, že ruská církev inteligentu dávala tak málo vnitřního a že pravoslaví i absolutismus byly nejen prakticky spojeny, nýbrž i theoreticky hájeny jako jeden, nerozlučný celek, nenajdeme v atheismu ruské inteligence nic překvapujícího.

Ale to mělo velmi zlé důsledky. Inteligence stala se svou nevěrou úplně cizí lidovým massám, které přece chtěla získati, anebo nechtíc působila tím k těžkému mravnímu rozvratu ruského lidu. Ruský lid ve své nedotknuté primitivnosti daleko ještě nedospěl ku přemýšlení o obsahu náboženství a nezná přirozeně pochyby moderního člověka o dogmatech. A když jednotlivci o náboženství hloubají, nestávají se bezvěrci, nýbrž obracejí se k sektám, jež jsou náboženštější než formalistické pravoslaví a v nichž je nábožnost obsahem celého života. A tomu lidu přinášela inteligence nejen svou nevěru v oficiální církev, co by našlo dojista v širokých vrstvách jistého ohlasu, kdyby se tak dělo ve jménu opravdové zbožnosti proti oficiálnímu ritualismu, nýbrž svůj atheismus. Z toho nemohlo vzejíti než buď odcizení, nenávist k inteligenci, anebo kde sémě padlo na úrodnou půdu, docela surové chvástání se nevzdělaného hlupáka nevěrou, které končí přímo úžasným mravním rozvratem. Ve vesnickém románu Rodionova

„Naše prostuplenije", který liberální kritikou ovšem nebyl příznivě uvítán, jsou toho přímo otřásající příklady. Vedle státního opíjení lidí vodkou je v tomto ničení všech podkladů mravního nazírání mužikova jedna z hlavních příčin strašného hooliganství, vší té surovosti, která slavila r. 1905 pravé orgie, a nyní v revoluci dostihla své smutné, tragické apotheosy.

Říká se ovšem, že náboženství není k tomu, aby hrálo úlohu mravní policie. To je dojista pravda a nikdo vážný by dojista nechtěl tak nízko ceniti mravní účinky lidové zbožnosti. Ale i formalistické pravoslaví naplňuje duši i nevěřícího, a jen estheticky cítícího, svými krásnými obřady a nádhernými církevními zpěvy něčím nad šedou všednost života povznášejícím, takže na duši prostého mužika působí dojista, jak také chce, mysticky. A úryvky z evangelia, které se mu čtou, jsou, jak Harnack velmi pěkně říká, záchranou opravdové zbožnosti při té záplavě ritualismu. Je to přece jen teplý a světlý paprsek do duše prostého mužika v jeho těžkém, bezútěšném životě. Nepřestane ovšem viděti jediný cíl a jedinou touhu v rozdělení panské půdy, ale zůstane v něm snad přece něco, co by ho mohlo zdržeti, aby se tohoto cíle nedomáhal pálením, loupením a vražděním nevinných lidí, a aby z ruské vesnice nedělal jeviště nejsurovějších, ničím nekrocených vášní, jak tomu bylo v posledních letech před válkou, zejména se strany mužické mládeže, která nejvýrazněji ukazovala důsledky falešné činnosti osvětné se strany ruské inteligence, posilované státním otravováním ruského lidu kořalkou. V tomto podvracování základů tradiční víry mužikovy je těžký hřích ruské inteligence, tím horší, kde její nevěra byla prostě revoluční inteligentskou modou.

Ovšem i inteligence i lid jsou zde obětmi zvláštních ruských poměrů. Církev, jak řečeno, dávala duši inteligenta jen staré, řeckokatolické učení, uzavřené, ukončené, beze všeho dalšího rozvoje, tak jak bylo stanoveno sedmi prvními oekumenickými koncily. Tedy něco, co ani hloubavou, po vnitřní zbožnosti toužící duši inteligenta, který se nepoddával atheistické modě, vábiti nemohlo. Pro řeckou církev nebylo potřebí nejvyššího orgánu duchovního zákonodárství, dalších koncilů, pro ni je perioda duchovní tvorby končena. „Naše církev nemá vývoje," psal za Mikuláše metropolita Serafim anglickému bohoslovci Palmerovi. Všecko, co lidskou duši po staletí mučilo a trýznilo, co na jedné straně vyspělo v katolickou scholastiku a v mystiku Františka z Assisi, na druhé straně pak v protestantskou reformaci, a co potom bylo předmětem bádání největších duchů v evropské filosofii, to všecko nechalo Rusko klid-

ným, nedotčeným. Jen někdy učení theologové rozjímali o síle argumentů theologů katolických a protestantských, ale bez všeho vlivu na vlastní své pravoslaví. V celém náboženském životě byla byzantská zkamenělost. Jen o nějaké slůvko v překladu vyznání víry neb o nějakou formalitu v náboženských ceremoniích dovedli se hádati a rozbili proto náboženskou jednotu národa. Ruský lid naprosto necítil universalismu církve, jemu byla církev jeho, národní, a proto se tak žárlivě bál, aby nebyla pokažena cizími vlivy. Harnack říká o řeckém náboženství, že není křesťanským dílem s řeckou přísadou (Einschlag), nýbrž řeckým dílem s křesťanskou přísadou a snad mohlo by se to o ruské církvi parafrasovati tak, že není ruská církev křesťanským dílem s ruskou pohanskou přísadou, nýbrž naopak. Zdá se, jako by místo starých domácích bůžků, fetišů přišli prostě noví, křesťanští svatí. A je nanejvýš zajímavo, že ruský mužik tyto své domácí svaté ctil a ctí mnohem více a že jsou mu mnohem bližší než Trojjediný Bůh. Také věří, že více mohou a více pro něj udělají. Známý nám Posoškov si stěžoval, že se lid jen zlehka pokloní před obrazem božím, ale že padá až k zemi před obrazem oblíbeného sv. Mikuláše a před tím že také pálí své svíčky.

To všecko je prostým důsledkem poměrů. Ruské kněžstvo zůstalo dlouho naprosto nevzdělaným, sotva umělo trochu číst z liturgických knih. Nebylo tedy ani možno, aby vedlo lid k vnitřní zbožnosti, k náboženskému přemýšlení, k mravnosti z lásky k Bohu a z víry v jeho spravedlivost. Na duši lidu působeno jen mysticismem, krásnými obřady a církevními zpěvy, ale jinak všecko náboženství vysloveno konečně a autoritativně jenom v liturgii, v modlitbách. A nábožnost se projevovala a dokazovala nesčíslnými poklonami a křižováním se před obrazy svatých a dlouhými, necbyčejně přísnými posty. „Rus vidí v knězi především kouzelníka, živého, dobrého vodiče božské milosti, pasivního prostředníka, ne učitele náboženství a vůdce.“ (Masaryk.) A byli velmi ušlechtilí lidé, Slavjanofilové, kteří v tomto bezmyšlenkovém přijímání zjevené pravdy hledali svůj ideál náboženství citu a srdce, proti racionalistickému náboženství západu. Instinktivně cítili, a ovšem také na příkladu západu viděli, kam vede konečně myšlení, logické a důsledné. Zvrátí všecky předsudky, které stát i církev po staletí zakořenily k udržení své autority, vede k revoluci a k chaosu, kterým nutno projíti, než se zase společnost ustaví na nových základech rozumu, pravdy a víry. A před tím se hrozili.

Duševní vůdce slavjanofilů, Kirjejevský, velmi dobře postihl nebezpečí racionalismu pro každou tradiční víru, když napsal: „Evropský katolicism a ještě více protestantism udělaly nešťastný pokus, božské zjevení rozumově dokazovati. Tímto racionalismem západní víry vlastně odstranily víru a rozdvojily nitro člověka. Ale je to řešení těžkého náboženského problému, když se modernímu člověku ukládá, aby nemyslil a jen věřil a věřil věci, které mu každý den věda ukazuje jako nemožné? Má vzdání se myšlení býti léčením mučivých pochyb, zejména pro ruského inteligenta, který z nedostatku možnosti každé veřejné práce je více než kdo jiný nakloněn ku přemítání a hledání cíle, kam vlastně jde?

Kirjejevský vidí jen kroužek svých straníků, když píše: „Rus je duševně v sobě jednotný, jeho svědomí dodává mu pokoje a spokojenosti, ačkoliv cítí a vždy přiznává svou nedostatečnost; Evropan je přesvědčen o své dokonalosti, ale proto přece není spokojen a šťasten, poněvadž jeho duševní život je rozdvojen a přiveden ke skepsi a nevíře. Bez víry však nemožno žíti.“ A přece, když toto psal (1852), bylo už velmi jasno, že ruská inteligence dokonce nemá té chválené duševní jednotnosti a pokojného svědomí. Čaadajev už napsal (1836): „Rusko je nejen bez kultury, je také bez náboženství. Jsou to křesťané jen podle jména.“ „Ideje povinnosti, spravedlivosti, práva a pořádku jsou doma jen na západě, ne v Rusku“ a „My rosteme, ale nezrajeme.“ Vůdce ruských západníků Bělinský už zemřel a Bakunin i Herzen už za hranicí kázali svůj atheismus a materialismus. Ale Kirjejevský viděl jenom ruského mužika. Toho ovšem po většině náboženské problémy nemučily, ale také ne sedláka na západě, také ten necítil rozdvojenosti své inteligence — doby náboženského hloubání a velikých náboženských hnutí lidových už přešly. A to, co na západě zbylo, bylo jen sporadické a ani daleko ne tak silné, jako raskol a duchoborství v Rusku.

Kirjejevský arciť sám musil přiznati, že Rus přijal f o r m y křesťanství za jeho podstať, ale to nedovedlo zkaliti jeho růžový optimismus, se kterým se on i jeho druzi dívali na ruskou orthodoxii a zejména na ruského mužika a se kterým věřili, že je mužik opravdu nábožný, když se stále křižuje a dělá všecky předepsané poklony. A tak prohlašovali slavjanofilové pravoslaví za nerozlučný atribut ruské státní myšlenky. Posilovali tím všecky, kteří s hrabětem Uvarovem věřili v osudnou trojici: pravoslaví, samoděržaví a národnost, třeba sami byli da-

leko svobodomyslnější a jejich spisy se netěšily valné přízni censorově.

Plány Kateřiny, aby Rusku dán byl jistý representativní charakter, i všecky konstituční nápady Alexandra I., byly ty tam, v Rusku byl za Mikuláše absolutismus náboženskou institucí, pravým dědictvím Byzance, a pravoslaví se úplně slilo se státní mocí, která byla jeho ochráncem a prostřednictvím vrchního prokurátora svatého synodu jeho pánem. A právě v tom, že církev ruská tak spojila se s absolutismem a že mu dávala tak posvátnou sankci, zejména v očích širokých vrstev lidových, byla jedna z hlavních příčin nenávisti inteligentních kruhů k církvi. Bezohledně to vyslovil Herzen (Z druhého břehu 1850): „Co znamenají revoluce, není-li zničena autorita, náboženství? Pravé náboženství musí dnes býti socialistické a athesticky materialistické.“ V církvi a jejích služebnících ruská inteligence viděla prostě nástroje absolutismu a ve svém, žádných mezí nepřiznávajícím radikalismu neznala jiné cesty ke svobodě, než odstraní-li církev i náboženství, zrovna tak jako absolutistický stát. Ruský absolutismus ve svém podčinění si církve byl jí odstrašujícím příkladem theokracie, caesareopapismu a proto byla ruská inteligence tak proticírkevní a protináboženská, ačkoliv zrovna ona více než která jiná cítila potřebu v něco věřiti náboženskou vírou. Samému Herzenu vyrval se z duše výrok: „Není-li to také směšné a hloupé, věřiti v lidství a v utopie socialistů, je-li to hloupé a směšné věřiti v Boha a v carství nebeské?“ Jak je to osudné pro Rusko, že dostalo mrtvou víru řeckou a s ní dědictví byzantské theokracie!

Na řeckém východě nebylo Řehořů VII., Innocenců III. ani Bonifaciů VIII., kteří by hájili nezávislost církve na státu anebo dokonce její supremacii nad státem, nad císaři a králi. Tam církev byla vždycky podčiněna císaři a byzantští císařové smělou rukou zasahovali dokonce do jednání koncilů. Církev tam byla státní, ne universální, a proto jsou také všecky téměř církve východní samostatné, autokefalní. Rusko dokonce formálně přejalo dědictví Byzance a dalo si právo k tomu, dokazovati falešnými chronologiemi — methody dokazování pochybných právních titulů se patrně nelišily, ať na východě nebo západě — když odmítlo nabídku papežovu, jenž byl ochoten moskevského knížete pomazati za krále, a když tento se sám, jako dědic Byzance, prohlásil za cara, boje se patrně papežské ochoty a štědrosti. Ba Rusové myslili, že zachovali orthodoxii čistší než Řekové a že jsou povoláni zajistiti kontinuitu církve a dědictví apoštolské až

do konce věků, poněvadž není jiné svobodné církve pravoslavné, než je jejich ve třetím Římě — v Moskvě. Proto rozkolníci s takovou horoucností lpěli na všem, co bylo své, ruské, i třeba by to byly falešné překlady posvátných knih. Charakteristické také pro naprosté slití státu s církví je, že otec prvního Romanova Michaila, metropolita Filaret, byl spolucísařem a vlastním tvůrcem státní organisace po těžkých dobách „smuty". Petr pak církev dal úplně do rukou carské vlády utvořením synodu, poněvadž jej vlastně vedl carský „Oberprokuror".

A tak není podivno, že se ve státních základních zákonech ruských z r. 1906 poměr cara k církvi definuje následovně: Ruský car je jako křesťanský panovník nejvyšším ochráncem a uchovatelem dogmatů řecko-ruské víry a strážce pravověrnosti a dobrého pořádku ve svaté církvi. V tomto smyslu jmenuje se hlavou církve. (§ 64.) A Filaret, autoritativní církevní učitel za vlády Alexandra II., definuje božské poslání carovo takto: „Bůh dal nám podle obrazu Své Všemohoucnosti samoděržavného cara." Dále jíti opravdu nelze.

A stejně zajímavé je, proč Petr svůj synod zavedl. Nechtěl, aby jednotlivec byl patriarchou, nejvyšším duchovním pastýřem, hlavou církve, poněvadž měl to za nebezpečnou konkurenci carovi a kolektivní osobu za méně nebezpečnou: „A uvidí-li lid, že kolektivní vláda církve je ustanovena ukazem panovníkovým a ukazem senátu, tu bude se míti na pokoji a pozbude naděje na pomoc duchovních ve vzpourách." Ale z toho lze také viděti, čím mohla církev Rusku být, jak mocným přímluvčím svobody, kdyby se nebyla dala úplně v područí cara! Když však reformátor Rusi tak se díval na duchovní stav a když tento nemusil míti starosti o theologický rozvoj náboženství, poněvadž nebylo boje s renaisancí, reformou, poněvadž všecko bylo jen formalismus, obřad, hádky o slova překladu, poněvadž nebylo boje se státem, nestarala se ani církev sama, tím méně pak stát o zvýšení duševní úrovně duchovenstva: kněží byli prostě úředníky duchovní správy, vykonavateli ritu a formalit, před pochybami a samostatným myšlením chránění nehybností učení víry!

Jak jinak bylo na západě! Universalismus církve přímo podmiňoval, aby církev bojovala o samostatnost svých služebníků. Světový boj o investituru zvrátil se sice bojem o světské panství papežovo z valné části v boj o světskou moc, ale měl přece jen hluboké náboženské pozadí. Církev cítila, když udělala z kněze prostředníka mezi člověkem a Bohem, že musí býti jiným, naprosto

odlišným ode všech druhých a sice nejen v kostele, jako to je v Rusku, nýbrž v celém způsobu života. Proto vedle všech tužeb po světském panství snaha po světovém panství duchovním instinktivně ji vedla k tomu, aby moc nad kněžstvem nedala nikomu než sobě, aby odlišila kněze od světa, očistila ho od obyčejného, hříšného života, od všeho světského: aby tak byl důstojným prostředníkem božské milosti a také učitelem, duševním vůdcem a rádcem lidu. A aby kněze měla úplně v rukou, aby nebyl vázán ohledy na rodinu a její budoucnost, aby byl oddán jen jí, zavedla celibát. A kdyby možno bylo najíti ve světě tolik statisíců asketických, čistých, hluboce věřících kněží, bylo by v této ideji katolického kněžstva něco podmaňujícího, velikého.

Ale všecko se rozbíjelo na faktických nemožnostech, na tom, že je snad možno v malé obci církevní najíti takové ideální sluhy páně, ale ne v širém světě, kde jich je potřebí tak ohromné množství. A také na tom, že kněžstvo se stalo armádou bojovného papežství s jeho světskými potřebami. Co mělo sloužiti upevnění víry a ideálním prospěchům náboženství, bylo znetvořeno skutečností, světským panstvím papežství a jeho potřebami finančními, hrazenými prodejem odpustků, jeho světskými, dvorskými mravy a tím pak také nevázaností mravů kněžských, a bylo příčinou revoluce — reformace. Ta odstranila kněze z úkolu prostředníka, spojila věřícího přímo s Bohem, a jak Masaryk říká, učinila tak svým náboženským individualismem a subjektivismem náboženství víc opravdovou věcí srdce a vnitřního přesvědčení.

Všeho toho v Rusku nebylo. Zde kněz nebyl učitelem ani duchovním vůdcem lidu — byl jen v okamžiku bohoslužby mystickým prostředkovatelem boží milosti. A pro ruský mysticismus je charakteristické, že nejhlubší tajemství bohoslužby děje se za zavřeným ikonostasem. Proto kněz nemusil uměti nic, než vykonávati pokud možno důstojně posvátné obřady a čísti a zpívati modlitby a to, co se při bohoslužbě čte z Písma, musil míti jen důstojná církevní roucha — a jinak už se starati, aby se protloukl životem, jako ti druzí okolo něho. Proto byla na západě církev něčím docela jiným. Tam byla dlouho nositelkou civilisace a kultury, byla pružinou všeho duševního života, poesie, vědy a umění, a jen jak věda rostla a mohutněla, emancipovalo se všecko z vlivu církevního a stávalo se světským a většinou proticírkevním.

V Rusku církev neměla téměř žádného vlivu na kulturu, ani na poesii, ani na umění. A vědu vzali v Rusku ze západu hotovou, když už byla velmi daleko ve svém

boji s církevním učením. Nanejvýše u raskolníků, u starobřadců vyvolal hluboký náboženský cit náboženskou píseň. Národní tvorba byla vlastně stará, pohanská. Také žert a smích byl jen v lidu. Nálada, odchovaná Byzancí, nezná žertu a smíchu: „Smích zahání ctnosti, protože nemyslí na smrt a věčná muka", „Odejmi, Hospodine, smíchu ode mne a dej mi pláč a vzlykání." Ta nemohla se státi lidovou, k tomu je ruský mužik příliš blízký přírodě, třeba ho dlouhé nevolnictví vychovalo ku přetvářce. Chmurnou, vážnou, hieratickou náladu „napouštějí na sebe" hlavně všeho druhu činovníci, a tak i na vnějšek ukazují dědictví Byzance. Jen architektura měla samostatnější vývoj v ruských cerkvích a knížecích dvorcích.

Církev také byla příliš státní institucí, nežila a nemusila žíti samostatným životem, aby se uplatnila proti světskému okolí a získala naň vliv. A na druhé straně stát neměl nijakého zájmu na tom, aby kněžstvo nad druhé vynikalo. Jeho starosti byly docela jiné, než duševní kultura obyvatelstva. Bránil se Tatarům, Litvě a Polákům a chtěl k moři, a k tomu potřeboval vojáky a peníze. Církev byla by musila sama, bez státu a snad i proti státu toužiti po vlivu, po vlastním životě, a toho nechtěla, naopak hledala ochrany carovy proti raskolu. A jak jsme viděli, Petr dokonce nechtěl, aby církev byla samostatnou, bál se silných patriarchů, kteří by mohli býti proti jeho novotám, a proto církev docela sestátnil. Ani on, ani jeho nástupci nestarali se o to, netoužili po tom, aby kněžstvo bylo předbojníkem kultury, buditelem lidu. Naopak, pro absolutismus bylo nutností, aby lid udržován byl v pasivní poslušnosti, v nevědomosti, a nebyl veden k samostatnému myšlení. Tragika Ruska je v tom, že jeho církev svým byzantským charakterem byla absolutismu vnitřně úplně spřízněna. Jako církev chtěla jen poslušnost, slepé přijímání a vykonávání předepsaných obřadů a modliteb, a nedopouštěla hloubání o smyslu všeho, co přikazovala a čemu učila, tak stejně absolutismus měl životní zájem na tom, aby lid s náboženskou vírou a úctou přijímal za božský zákon poslušnost „pomazanému Páně" a skláněl se v úctě přede všemi znaky carské moci a nehloubal o jejím původu a oprávnění, a proto více než na západě obě moci, světská i duchovní, těsně k sobě přilnuly. Nebylo to jen společenství zájmů, jako jinde, nýbrž zde opravdu stejný duch ovládal stát i církev, oba byly ovocem z jednoho stromu, oba následníky byzantského imperia.

Ale stát staral se ovšem jen o hlavy církve, na jejichž poslušnosti a oddanosti mu především záleželo, a o kněžstvo po širé Rusi měl zrovna tak málo zájmu, jako o ubo-

hého mužika, kterého stále více přenechával poměščiku v úplný majetek. Bylo v tom zase dědictví tatarské. Pod vládou tatarskou hromadili kněžští velmoži ohromné množství půdy a tatarská knížata dívala se na to velmi blahosklonně. V 17. století, za Alexěje Michajloviče, patřily skoro dvě třetiny půdy duchovenstvu. Mělo dokonce r. 1760 13·8% všech mužských „duší", totiž 991.761, z nichž největší procento ovšem patřilo klášterům, v r. 1744: 660.185. A duchovní poměščici nebyli lepší světských. Bili mužiky až 500 ranami, dávali je v řetězy a okovy, zavírali a mučili je hladem a jinak, oddávali je v rekruty, a tak na jejich statcích byly selské bouře i krvavé jich potlačování. A zajímavo je, že se nevolnictví hlavně zavádělo na klášterních statcích, poněvadž kláštery, jako největší majitelé půdy (na př. Trojicko-Sergijevská Lavra sama měla 106.000 duší, kdežto největší statkář tehdejší doby Šeremetěv měl jich jen 44.561), staraly se o zabezpečení pracovních sil. Není potřebí ani dále rozváděti, jaké pocity naplňovaly duše sedláků k duchovním jich pánům, a jak to působilo na náboženské cítění lidu a jeho úctu a lásku k církvi.

A také obyčejní kněži neměli příčiny s obzvláštní láskou lnouti ke svému stavu. „Staré ruské duchovenstvo, jež se nacházelo v opovržení u šlechty, jako „sprostý rod lidí", který nabyl u selského lidu pověsti lidí úplatných, a co se jeho týče, byl vyssáván biskupem, nemělo pražádné možnosti nabýti u oveček vážnosti. Hmotné podmínky života až do nejnovější doby nutily selského duchovního, aby zůstal týmž oráčem v sutaně, jak ho znal ještě Posoškov. (Miljukov.) A ten líčí ve své „Závěti otcovské", ukončené r. 1719, sociální stav ruského duchovenstva přímo úžasně: „Za uměle ohrazenou tvrzí staré ruské rodiny ničím nezadržitelná, zvířecí vášeň kypí a vře kolkol. Muž „zvířecky" ukájí svůj chtíč. Obzvláště nebezpečni jsou ženám „mniši" a mužům — mladé jeptišky. Popové válí se na ulici opilí a chlastají v krčmách, věřící navštěvují pro pohoštění, bohoslužbu jakž takž odbudou, a zkracují k vůli „mocným lidem"; jsou vysvěcováni bez „grammatického smyslu", ba i „bez porozumění čteného a někdy vůbec ani neumějíce čísti, „vedou obchod s kostely", kupujíce duchovenská místa výhradně pro důchod; berou úplatky od raskolníků a vykazují je jako pravoslavné; o vlastní ovečky se nestarají, nejenom že jich nepoučují o víře, nýbrž ani jich nenaučí liturgii: „mnozí sedláci i blízko Moskvy bydlící do šedesáti let nechodí ke přijímání a ke zpovědi; mnozí i beze všeho umírají." Nikdo nemá ohledů k takovým pastýřům. Biskupští úředníci

„k čemukoli jsou určeni“, „odírají vůkol“. Šlechtici nakládají s kněžími na venkově hůře nežli se svými chlapy; tito kněži bojíce se jich, konají jim všelikou práci rabskou lépe než poslední čeledín.“

A takoví kněži měli býti duchovními pastýři ruského lidu! Ale to dlouho nevadilo vedoucím kruhům ruské církve. Bála se každého pokusu o lepší vzdělání kněžstva, aby nebyla ohrožena čistota učení. Když ke konci 17. století bratři Lichudové, kteří studovali v Italii, chtěli zavésti do moskevské akademie latinské učení, fysiku a filosofii, byli r. 1694 odstraněni. A trochu lepší, profesionální vzdělání pro duchovenstvo zavedeno teprve roku 1808!

Ostatně bylo těžko přivésti trochu světla do duchovenstva. Panovala v něm naprostá dynastická dědičnost, ba dokonce majorát, jaký nebyl ani mezi ruskou šlechtou. Syn duchovního byl čekatelem na místo duchovního, syn kostelního sluhy na místo sluhovské. A postupovalo se podle stáří. Duchovní ženili se zase s dcerami popů. A v rodě byla tradice ve vykonávání obřadů a také trochu ve čtení. „Svobodný přístup do řad duchovenstva sám sebou zmizel podle míry připoutání všech stavů moskevské říše ke službě.“ Nebyla to oficiální „služba“, ale fakticky státní povinnost jedné z hodnostních tříd, ovšem na nejnižším stupni sociálního žebříku. Teprve ukaz z r. 1869 zbavil děti duchovních a církevních sluhů povinnosti následovati v povolání svého otce.

Není divu, že za takových poměrů vycházeli z kněžských rodin nejkrajnější revolucionáři, a že v duchovních seminářích panoval revoluční duch.

Přispívalo k tomu také hospodářské postavení nižšího duchovenstva. Kateřina sice zasáhla velmi hluboko do majetkových poměrů církve, ale nižší duchovenstvo tím zabezpečeno nebylo. Kateřina saekularisovala veškeren majetek klášterů a cerkví, a nechala jim jen určitou výměru pozemků a vyměřila jim určité obnosy jako důchod. Bylo r. 1764 vzato církvi 911.000 duší, bez Maloruska a gubernií charkovské a černigovské, kde to provedeno až r. 1786. Ovšem jako všechny zákony, tak i ty, které vyměřovaly klášterům a cerkvím určitou míru pozemků, nebyly přesně dodržovány, a v roku 1905 měly kostely 1,872.000 desjatin půdy, a mnohé měly jí o mnoho více, než je dovoleno podle zákona, který vyměřuje podle okolností cerkvím od 33 do 99 desjatin. 295 cerkví má více než 250 desjatin, 14 dokonce více než 1000 desjatin a 15 více než 1500 desjatin. Ovšem statistika neudává místo, kde tyto mnohopozemkové kostely jsou. Jsou-li v severních guberniích, kde jsou pozemky jen špatné lesy a tundry, pak

by ovšem ani 1500 desjatin nebylo mnoho. Zejména platí to o klášterech, z nichž největší majetníci půdy jsou právě v neúrodných krajinách severu. Arciť mají mnohé znamenitější kostely a kláštery kromě pozemků velmi značné jmění z darů pobožných. Rubakin vypočítává podle daně z důchodu z kapitálů, které patří církvím a klášterům, roční důchod z nich na 2,848.890 rublů, takže by kapitály ty představovaly sumu velmi značnou. Stát pak platil na městské a selské duchovenstvo r. 1910 13,637.744 rublů, což ovšem pro 107.000 duchovních osob, mezi nimi 48.000 kněží — ostatní jsou diakoni a psalomščikové — není dostatečným zabezpečením duchovenstva a jejich rodin.

A tak jsou kněži odkázáni na vybírání platů za své duchovní výkony, na t. zv. treby, a tyto přijímají někdy charakter vymáhání, které ubírá duchovenstvu všecku autoritu, a činí jejich lakotu a chtivost peněz předmětem posměšků a anekdot. Ovšem byly poměry selského popa, zejména v poslední době, kdy sám ruský mužik stěží se protloukal a kdy také už možno bylo pociťovati následky působení inteligence na sedláky, často přímo zoufalé. Rubakin uvádí neobyčejně charakteristickou žádost popa z ruské vesnice v saratovské gubernii ke konsistoři: „Za poslední dobu naše důchody od přifařených (prichožan) došly do nepatrných rozměrů; „treb“ není, a jsou-li, to nutno je vykonati na dluh, nebo nežádati nic, aby nenásledovalo hrubé odmítnutí nebo zlostný pohled hladového člověka. Půjde-li to tak dále, toť my, neplatíce dluhů pozbudeme i poslední kapky důvěry u svých věřitelů a staneme se takovými hladovými lidmi, jako naši přifaření; nakonec ztratíme i poslední kapku autority v očích svých oveček, jako duchovní vůdci lidu, kterou nyní máme.“

Nelze si opravdu představiti žalostnějšího osudu, než takového popa v chudé ruské vesnici. A to trpí stát, který chtěl míti vždycky v církvi hlavní oporu proti inteligenci. Půldruhého sta let se mluví v Rusku o úpravě poměrů kněžských, a rozumí se samo sebou, nestalo se pranic, ačkoliv rozpočty státní končily v poslední době velikými přebytky. Pobědonoscev měl pro ruské duchovenstvo jen svou teorii o posvátnosti absolutismu, ale ačkoliv byl dost mocným, aby dvakrát zamezil zavedení svobodnějších pořádků v Rusku, při nastoupení Alexandra III. i Mikuláše II., neudělal skoro nic pro ty, kteří měli býti představitely autority církevní a tím i posvátného samoděržaví mezi massami ruských mužiků. Všecko své úsilí soustředil na zavedení církevních škol (cerkovno-prichodskije školy), které měly konkurovati se školami

zemstev, aby paralysovaly zhoubné působení světských učitelů a učitelek. A z kněží snažil se udělati nástroje absolutismu, ba dokonce chtěl jich používati k policejním službám, k pozorování nebezpečných živlů. Všecko působilo k tomu, aby autorita církve poklesla, a aby kněžstvo ztratilo veškeren vliv na ruský lid, jehož nábožnost slavjanofilové ve svém naivním optimismu tak vynášeli.

Nebude nezajímavo uvésti, co myslil o ruské církvi Witte. Přiznává, že je církev byrokratisována a hierarchisována, že dieceze ztratily právo voliti si biskupy, a že církevní obec ztratila svůj význam. Witte lituje, že se zneužívalo kněží ke službám policejním a detektivním, vidí nedostatečnost bezživotné církevní školy, přiznává nekanoničnost reforem Petrových, a chtěl by míti církev neodvislou znovuzřízením patriarchátu a přimlouvá se za církevní samosprávu a znovuzavedení koncilů. (Masaryk.) Ale Pobědonoscev vidí ve svém synodu, ve kterém vládne on, světský úředník státní, stále nepřetržitý koncil, a to rozhodovalo.

Ani církev však Pobědonoscev svým tvrdým zpátečnictvím neuchránil před nezadržitelnými vlivy moderního života, jeho vědeckých, myšlenkových proudů, jako svou úžasnou reakcí nezachránil stát před revolucí. Především se v posledních desítiletích, zejména na ruském jihu, nepochybně pod vlivem německých memnonitů, kteří tam mají četné kolonie, neobyčejně rozšířil t. zv. stundismus. Hnutí náboženské, které se chce zbaviti formalismu pravoslaví, a hledá pravdu v evangeliu, je ovšem v Rusku staré, bylo propagováno v Moskvě už koncem 17. a počátkem 18. stol. Dimitrijem Tveritinovým a bylo také r. 1714 koncilem odsouzeno a jeden jeho vyznavač upálen. Hlavními pak představiteli těch, kteří hledali pravdu v evangeliu, byli dlouho „molokáni“. Vznikli r. 1790 pod vlivem t. zv. „duchoborců“, kteří však neuznávali ani bible, ani svátostí, ani obřadů, ani zákonů a úřadů lidských; pro ně každý má Krista ve své duši, a kdo ho nemá, musí se zbaviti každého pokušení svého těla, které je pramenem hříchu, aby opět Kristus vstoupil v jeho duši. Byli přirozeně proti válce i proti přísaze. Založili své kolonie v Americe, zrovna tak jako „molokáni“, kteří sice přijali mnoho z mravních zásad „duchoborců“, jsou také proti válce, neprotiví se zlu, jsou příslovečně pilní a poctiví, ale věří pevně v evangelium a v božství Kristovo na rozdíl od duchoborců. Molokáni mají své kolonie také v horách jižního Kavkazu, a jejich vesnice už navenek se odlišují od ruských, jak sám jsem viděl, svou čistotou a pořádností.

Oficiální církev byla všemu tomuto hnutí velmi nepřátelská, poněvadž cítila, že se zde sahá na samé její základy, na její podstatu, na všechen její bezdušný formalismus a ritualismus. Se staroobřadci se vypořádala velmi prakticky. Jejich trpění stalo se dokonce pramenem důchodů špatně placeného kněžstva. Toto vydávalo staroobřadcům vysvědčení o vykonaných ritech a svátostech oficiální církve, dalo si za to zaplatiti, a všichni byli spokojeni. Staroobřadci měli své tajné chrámy, popové měli zlepšení platu, a oficiální církev mohla ve svých statistikách udávati počet raskolníků neobyčejně nízkou číslicí, takže není možno ze statistiky uznati počet staroobřadců, ale také ne jiných dissidentů, poněvadž ty zase sv. Synod nerad udával. A také na oficielní statistiku v té příčině není spolehnutí, poněvadž mimo staroobřadce všecky ostatní sekty byly v 19. století velmi ostře pronásledovány. Zejména to platí o duchoborcích, kteří během století velmi poklesli, ale pod vlivem učení Tolstého opět se regenerovali, a prováděli „neprotivení se zlu" do posledních důsledků. Odpírali vojenskou službu, placení daní — a tak byli po třetí v 19. století vypovězeni, a dostali se s pomocí Tolstého do Kanady.

A „stundisti", kteří vznikli z „molokánů" pod vlivem německých kolonistů, unikali pronásledování jen tím, že formálně vlastně hlásili se k baptistům, jejichž kazatelé mezi nimi velmi horlivě působili. Byla to posud nejrozšířenější ruská sekta. Pobědonoscev snažil se působiti proti tomuto hnutí, jednak zřízením zvláštního pravoslavného misionářského sboru, ale poněvadž zbraním ducha přece jen valně nedůvěřoval, našli v Synodu prostředek daleko jednodušší, a také lépe odpovídající celé povaze policejního absolutismu: odbírali totiž sektářům děti a ty vychovávali v duchu pravé orthodoxie. Násilných prostředků konverse se také už dávno velmi vydatně užívalo proti uniatům, kteří se nechtěli připojiti k pravoslaví. Ale přes všecko násilné obracování k pravoslavné víře — na př. v letech 1836—39 získala takovým způsobem oficiální církev 1½ milionu příslušníků — zůstalo obrácení velmi mnohých z nich naprosto povrchním, neboť mezi uniáty bylo jich i podle zpráv synodu z roku 1898 83.000, kteří v duši zůstávali katolíky, jejich 26.777 dětí zůstalo raději nekřtěných a 8699 manželství bylo uzavřeno bez náboženského posvěcení.

I v konservativních kruzích ruských nenašla tato metoda šíření pravoslaví ohlasu, ale to přirozeně nezastavilo Pobědonosceva a synod v jejich bojovných snahách. Překazilo je až vydání zákona o svobodě vyznání víry

v r. 1903 (11. března), ačkoliv se i později tu a tam ozývaly stížnosti, že se nedovede synod vymaniti z historického svého nazírání, že každý Rus eo ipso musí býti pravoslavným.

Revoluce r. 1905 a nové svobody nezůstaly bez vlivu také na církevní život. Jednak se objevila také v pravoslaví moderna, jejímiž hlavními zástupci byli arcibiskupové Antonij a Sergěj, pak bohoslovci Tanějev a Světlov, která pod vlivem Dostojevského chtěla by vyprostiti se z bezduchého ritualismu panující církve. Ale také nikdo, kdo jen poněkud vážněji přemýšlel o hlubokých přeměnách, jež se v Rusku staly zavedením representativního systému, nemohl se ubrániti poznání, že padlo o něco více, než pouze bezkontrolné panství byrokracie, přes všecky křečovité snahy, alespoň teoreticky udržeti v nových státních základních zákonech princip autokracie. Samoděržaví mělo náboženské posvěcení, a pro vyznavače autokracie i orthodoxie, tedy pro celé oficielní Rusko, obě instituce byly naprosto nezměnitelny. Pro obě platilo: sim ut sum, aut non sim!

Stát však musil povoliti a ať se kroutily státní základní zákony jakkoliv, ať se snažily, kde to jen poněkud bylo možno, omezovati dumu, vůle panovníkova nebyla více neomezená, neprýštila jen z vyšší, božské moci, jak tomu učili Pobědonoscev a jeho věrní. Na vůli panovníkovu mělo nyní vážný vliv zastupitelstvo lidu, třeba bohužel ne rozhodující. Avšak teokratický ráz ruské státní moci byl tím odstraněn. Ale tím také v základu změněn poměr církve ke hlavě státu a naopak. A ačkoliv nebyla zavedena ministerská zodpovědnost, přece jen vláda, přes všechny snahy starých byrokratických ministrů, byla v jisté závislosti od dumy. A s ní i „Oberprokuror" svatého synodu. Tím však setřen „posvátný" ráz celé instituce, poněvadž „Oberprokuror", třeba byl světský úředník, přece jen dosud byl v synodu představitelem „pomazaného". A nyní byl členem vlády, která musela se aspoň ohlížeti na zástupce lidu.

Mezi duchovenstvem byla přirozeně tato změna živě pociťována, a bylo voláno po důsledcích všeho, co se stalo následkem revoluce, po samostatnosti církve, po svolání koncilu, po znovuzřízení patriarchátu a po patriarchovi, jako jediné hlavě ruské církve, úplně neodvislé od státní moci. Arciť marně, pokud car Mikuláš II., vzdor dumě a novým zákonům, pevně stál na fikci, že je stále samodržavným carem, a sv. synod jej v této blahé víře udržoval. Synod dobře věděl, že by v tom byl první krok k uzdravení ruské církve, k jejímu samostatnému, jen

církevnímu životu, k tomu, aby pravoslaví přestalo býti nejen posvátnou aureolou absolutismu, nýbrž také jeho oddaným sluhou, a stalo se svobodným, na nikom nezávislým vůdcem a pastýřem svých věřících. A tomu ovšem sv. synod valně nepřál, poněvadž věděl, že by to byl jen p r v n í krok na nové dráze. Ale církev se neobejde bez vnitřních reforem, bez ústupků nové době. Donutí ji k tomu naprostá svoboda svědomí a vyznání, bez které si nelze nové Rusko představiti. Proti novým náboženským hnutím, která nezbytně přijdou jako reakce po všech těch úžasných hrůzách, po všem hlubokém pokoření, které prodělal ruský lid, nebude se moci církev brániti policií a trestním soudem, jako se bránila stundismu, duchoborství a Tolstojovštině, neboť i kdyby se vrátila monarchie, nevrátí se přece více stará byzantská autokracie — musí se hájiti svou vnitřní silou a pravdou. K tomu však nestačí lpění na starém, kde modlitba, jak Miljukov říká, „nebyla vnitřním soustředěním myšlenky a citu náboženského, nýbrž byla jen křižováním se, poklonami a klekáním a zapalováním svíček před obrazem svatého, aby ten dal, oč se žádal, od dobré úrody až ke zdaření zamýšlené krádeže“. Dojista mnoho se na náboženském životě ruského lidu, následkem pronásledování církve bolševiky, změnilo. Takovouto nábožností nebude však přece jen možno trvale udržeti srdce ruského člověka, začne-li se konečně jeho obrození výchovou a vyučováním od prostého mužika počínaje. Také postavení kněze je neudržitelné v dosavadním stavu. Není v tom nedůslednost, že církev má býti oddělena od státu, a že přece stát se má postarati, aby duchovní měl takové postavení, aby nemusil od věřících si vyžebrávati denní chléb. Neboť dlouho ještě zůstane církev v Rusku vážným činitelem kulturním, zejména kdyby dovedla přizpůsobiti se tomu, co neodbytně žádá nová doba a co nedá se více sprovoditi se světa žádným proklínáním a vyobcováváním z církve. I absolutism padl, není cara — nic není věčné a nezměnitelné. A přece carismus církev měla alespoň za tak skálopevný a nezměnitelný, jako učení svých sedmi oekumenických koncilů.

Přes ztrnulý charakter řecko-ruské víry je i v Rusku možným vývoj k tomu, aby duchovní byl a mohl býti opravdovým duchovním pastýřem lidu, vůdcem ke svobodnému, dobrému a mravnému životu. Snad je to dokonce v Rusku lehčí, snad má pravoslaví, přemůže-li jednou řeckovýchodní ztrnulost, k evangeliu blíž, poněvadž není aspoň obtíženo středověkou scholastikou a poněvadž mu theologie byla vždycky mnohem méně vážnou

a důležitou než obřady. A je to v zájmu nového, svobodného Ruska, které musí všecky síly spojiti k mravnímu a intelektuálnímu přerodu svého lidu. Vylučovati z toho náboženské cítění lidu by bylo velmi pochybným svobodomyslnictvím. Ale jen kněz, nezávislý na mužikových groších, neprodávající své posvátné úkony za ruble a kopějky, může najíti dostatečné vážnosti, předpokládaje, že dovede být i jinak lidu příkladem ušlechtilého života, aby působil v novém, mravně obrodném směru mezi ruským lidem.

Proto i nové Rusko, které asi nebude toužiti po starém carskoabsolutistickém vlivu na církev a už dokonce sotva připustí vliv církve na stát, může s dobrým svědomím zabezpečiti slušné a důstojné postavení kněžím církve, k níž přiznává se tak velký počet jeho obyvatelstva. Prostě proto, poněvadž náboženství je a dlouho zůstane jednou z nejdůležitějších složek duševního a mravního života ruského lidu, a stát má životní zájem, aby ti, kteří jsou lidu v náboženském cítění učiteli a vůdci, byli pokud možno nejlepší a nejdokonalejší. Zrovna jako učitelé světští. A není nejmenší pochyby, že by stejně se měl zachovati i ke kněžím druhých, uznaných vyznání. Zejména však také k raskolnickým, poněvadž nový duch církve, její odstátnění a vnitřní přerod může zase vésti ke sloučení všech pravoslavných, tedy k vnitřní jednotě národa. Vždyť dělí je ne hluboké theologické a filosofické rozpory, dotýkající se základů víry, nýbrž formality, kterým nikdo, kdo opodál stojí, vůbec nerozumí, formality, které v novém, oduševněném životu církve by vůbec nemohly více hráti onu rozhodující úlohu, jakou měly ve zkamenělém, ritualistickém náboženství byzantském.

Dnešní stav není udržitelný — to jasně se ukázalo v revoluci. Církev, ačkoliv národní, svá, neměla nejmenšího vlivu na široké massy lidové. Učila poslušnosti carovi, kterého posvětila, jako náboženské povinnosti, a cara svrhli a zavraždili, a Ruskem vládnou lidé neruští a lid to snesl a snáší, maje větší starosti o pozemky statkářovy než o pomazaného Páně. Hlubšího shroucení theokratického panství i církevního učení o jednotě státu a církve v Rusku nelze si představiti.

Církev se vlastně octla „ve vzduchu“, půda, na které stála, úplně se propadla v ruském zemětřesení. Car byl pro ni něčím, bez čeho si ruskou církev nebylo možno představiti. Nahoře jsme viděli, jak to definovaly i nové státní základní zákony. A „Oberprokurora“ jmenovala nyní „prozatímní vláda“, vláda, jejíž členové mohli býti i nepravoslavní. Je přirozeno, že církev musila sama na

sobě provésti největší revoluci za svého trvání. Odřekla se byzantské tradice, prohlásila se svobodnou a zvolila si patriarchu jako jedinou, svobodnou a neodvislou hlavu pravoslavné církve. Zůstane-li to trvale, bude to jednou z nejpřednějších vymožeností revoluce. A když církev mohla se tak změniti ve svých fundamentech, snad se jí nebude zdáti už ani tak hroznou druhá, stejně nutná změna, jistý odklon od upřílišněného ritualismu k náboženství více vnitřnímu, duševnímu.

Není pochyby, že od církve závisí velmi mnoho, jak budou se vyvíjeti budoucí věci v Rusku, až po šíleném běsnění nastane přirozená reakce. Církev svou posvátnou autoritou, kterou dávala absolutismu, svou slepou poslušností světským úřadům, svým ponižujícím se oddáním a přisluhováním byrokratickému samoděržaví má veliký a těžký podíl na strašné katastrofě, která Rusko postihla. Nestála tu jako samostatná mravní autorita, silná svou tradicí a národním původem, která mohla a měla hlásati carismu nutnost obratu, dokud byl čas, aby se Rusko mohlo jako jiné státy vyvíjeti organickou reformou, nýbrž utvrzovala svým servilním učením cara v přesvědčení, že plní své božské poslání, když se brání každému zmenšení samoderžavné moci, a na druhé straně svou ztrnulostí, bráněním se všemu novému odpudila od sebe všecky lidi, kteří chtěli nové, lepší Rusko, a přímo je tak nutila nejen k atheismu, nýbrž i k nejradikálnějšímu nepřátelství proti církvi. A nikoho nezískala. I ten poslední mužik musil ztratiti víru v její moc i v to, že je prostřednicí božské milosti, když padl car, který sám sebe prohlásil ve státních základních zákonech za hlavu církve.

Ruské pravoslaví prodělává krisi neméně těžkou a hlubokou než ruský stát. Také ono stojí před osudnou otázkou: Bude jiné, bude lepší, bude míti vnitřní sílu na troskách všeho, čím žilo, povznésti se k novému, čistšímu, opravdu náboženskému životu? Přestane býti poslušným sluhou všech, kteří mají moc, a stane se jedině sluhou Páně a lidu mu svěřeného, pravým duchovním pastýřem těch, kteří budou hledati nový život a mravní obrození po strašných chvílích, jež prožili, po strašných zklamáních naivní své víry v zázraky sociální revoluce? Není dojista upřílišněno říci, že je to jedna z osudových otázek Ruska. Nebylo by divu, kdyby všecko, co se stalo, tak otřáslo dušemi ruského lidu, že by nenacházel více útěchy v křižování se, v poklonách, v zapalování svíček před ikonami, a že by chtěl dál, hloub, až k posledním pramenům své víry! A kdyby mu obrozená církev ruská, nezatížená scholastikou, věroučnými spory, syllabem, neomylností, vyšla

vstříc v tomto hledání pravdy a spásy v duchu velikých ruských spisovatelů, pak by se otvíraly perspektivy do budoucna, které by neměly významu jenom pro Rusko. Zlo nynějšího pravoslaví, jeho nehybnost, ztrnulost mohlo by se státi dobrodiním, když přišla doba. Nemusí aspoň tak mnoho odstraňovati, jako církev západní, aby se dostalo k novému, co jedině dovede vyhověti modernímu člověku. Hlavní překážka na cestě k lepšímu: absolutismus a jeho „oberprokuror" jsou odstraněny. S tím snad také duch servilnosti a poslušnosti světským vládám. A tak byla by cesta volná k tomu, k čemu církev je jedině určena: ku pěstění pravé čisté, nijakými účely státními a politickými neznesvěcené nábožnosti. Z Byzance zase na Golgotu!

IV.

MĚSTA — PRŮMYSL — DĚLNICTVO.

Města.

Města a městská kultura byly nejen pro hospodářský, nýbrž také pro politický vývoj západních národů dojista jedním z nejvážnějších činitelů. Ne bez důvodu vidí demokratičtí spisovatelé němečtí hluboký rozdíl mezi románskou a německou kulturou, zejména pak mezi románským a německým politickým životem v tom, že románský typ vývoje přikloňuje se k římským městům, která byla střediskem všeho života, všeho kulturního i hospodářského rozvoje, kdežto v Německu a zejména ve východní, pruské jeho části měl převahu element feudální, rytířské a panské statky, které byly většinou samy, bez měst, středisky hospodářského i politického života. I v Německu samém je tento hluboký rozdíl mezi západní jeho částí, hlavně mezi Porýním a mezi „Ostelbien". Na západě Německa jako v zemích románských města rostla na starých obchodních římských cestách, byla také z části římského původu a teprve později feudální páni zakládali si svá města, jimž poskytovali svou ochranu. Do měst stékalo se přebytečné obyvatelstvo hustěji tam olidněného venkova, zejména když v městech stávalo se svobodným, a města stala se přítažlivým střediskem svým zjemnělým způsobem života, novými potřebami kulturními, které se šířily také na okolní venkov a vedly zase venkovské obyvatelstvo do měst. Ve městech bylo svobodné zřízení, městská samospráva, kvetla řemesla, cechy byly v plném rozkvětu a samospráva měst byla zárodkem

občanské svobody, vědomí zodpovědnosti, společenské výchovy, prostě všeho, co je základem demokratického zřízení státního a demokratické výchovy obyvatelstva.

Na východě Německa toho nebylo. Tam kromě několika mocných měst Hansy střediskem všeho života byly, jak řečeno, rytířské statky a nanejvýše nevýznamná poddaná města. Proto je tak charakteristické, že v Prusku řemesla a průmysl nevyrostly z půdy, nýbrž že jejich vývoj byl velkou měrou dílem panovníků, kteří proto také tak ochotně přijímali přistěhovalce, mezi nimi naše protestanty a francouzské Hugenoty, vyhnané z vlasti krátkozrakým katolickým pronásledováním. Proto těžiště politické moci v Prusku, pokud se týče veřejné správy a samosprávy, nebylo v městech, nýbrž na rytířských statcích, a z těchto východolabských „Junkrů" si pruští králové vytvořili svou byrokracii, která se stala rozhodující mocí ve státu.

Čím dále na východ, tím více se vzdaloval vývoj od románské městské kultury a tím od demokratismu, a veškeren život kulturní, hospodářský i politický stává se takto naprosto odlišným od západního. Pokusy přesaditi západní kulturu, západní svět myšlenkový do ruské půdy trpí proto naprostou nesrovnalostí poměrů a akklimatisace znamená zde přizpůsobení se západního typu, východnímu prostředí, čili jeho zhoršení nebo dokonce znetvoření. Energičtí, činní lidé ze západu ztrácejí zpravidla v Rusku, co bylo v nich iniciativního, metodického a přizpůsobují se ruské „leni" a ruskému „ničevo", zejména už v druhé generaci. Rusko nemá městské kultury a pokud ji má, je to vývoj novodobý, ovoce kapitalismu, který byl do Ruska přenesen v posledních desetiletích XIX. století, po osvobození mužiků, ale není to kultura vyrostlá staletým vývojem a zapustivší hluboké kořeny do veškerého života veliké říše. Je to něco umělého, jako bývalá tuctová berlínská architektura nových ruských městských domů a jako když parádní ulice s několika nádhernými krámy vyúsťují do špinavých, sešlých „pereulků".

Rusko mělo také ve středověku bohatá města, mocné republiky, Novgorod a Pskov, cizího původu a s cizím svobodným duchem městské samosprávy. Starý Novgorod byl mocnou říší a přirozeně byl nebezpečným odpůrcem moskevského knížectví. Car Ivan Hrozný udělal konec jeho slávě a jeho moc a blahobyt podlomeny vybitím jeho měšťanů. Pskovu nevedlo se lépe a není divu, že moskevští carové netoužili po tom, aby v mezích jejich panství vyrostla podobná města, silná svou samosprávou, svobodným městským duchem a tím naprosto odporující prin-

cipu služby, který byl základem byzantského absolutismu ruských panovníků. Jako všecko ji mmusilo sloužiti, jako celá moskevská říše byla jedinou službou jedinému caru, tak musila býti služebnými také města. Nebyla k ničemu jinému, než aby se v nich soustřeďovaly vojenské a civilní úřady. Byla jen střediskem vojenské a občanské správy, ale ne vlastního městského života.

Bojaři vyhubeni, nebylo feudalismu a tak ani feudální šlechticové nemohli zakládati svá města, která by se jako na západě nakonec přece jen emancipovala od svých feudálních pánů a žila svobodným městským životem. Ochranu proti vpádům cizích, tatarských hord obstarávali kozáci ve svých stále pohyblivých hranicích, tak jak to odpovídalo rovinovému charakteru nekonečných ruských stepí mnohem lépe a účinněji, než by mohlo to učiniti zakládání měst, jimž by především scházela přirozená ochrana konfigurací půdy. A věčná ruská stěhovavost, vyrostlá z klimatu a nadbytku půdy, také velmi málo napomáhala ke tvoření a vzrůstu měst.

Tomu překážela také malá osídlenost. Do měst bylo všude daleko, cest nebylo a tak ani nemohlo povstati intimní spojení města s okolním venkovem, které tak napomáhalo na západě šíření se městské kultury na venek a naopak zase bohatnutí a vzrůstu měst přílivem z venkova. V Rusku byla střediskem všeho dvě města, Moskva a pak Petrohrad, ale v obou pohlcovaly všecky ostatní zájmy činovničí živel a potřeby státní správy, vojenské i občanské. A je zajímavo, že se Moskva stala teprve od té doby kulturním střediskem Ruska, kdy se vláda s celým svým činovničím aparátem přestěhovala do Petrohradu, aby v jeho bahnech hnila a shnila. Ale jinak byla města jenom místem, kde sídlily úřady, kde byl všemocný gubernátor, různí činovníci, důstojníci a kde skoro každý lépe oděný člověk měl pověstnou placatou rusko-pruskou „furažku", poněvadž každý nějak „sloužil". A žili ve svých nízkých, dřevěných domech s jejich velikými dvory a nekonečným množstvím sloužících, „dvorových", vlastně jako venku ve své usaďbě. Do měst se sjížděla od dob Kateřiny šlechta na sjezdy, na plesy ke gubernátorovi, a to byl pro většinu poměščiků veškeren styk s kulturou měst. Škol nebylo a výchovu si poměščici obstarávali sami svými gubernátory a guvernantkami, pokud vůbec o ni stáli. A jak vypadal činovničí život v městech, kde nebylo gubernátora, je nejlépe viděti v „Revisoru".

V Rusku nebylo podkladu pro peněžní hospodářství, které je podmínkou vzrůstu měst, jejich obchodu a živností. Vlastně až do osvobození mužiků panovalo v Rusku

naturální hospodářství. Poměščik měl všecko na svém statku mezi svými nevolníky, své řemeslníky, kteří mu všecko musili udělati a kteří byli bez pozemků, jen k jeho službě, t. zv. dvoroví. A co neudělali oni, to zhotovil mužik svým domácím průmyslem. A jen když zvykal evropským mravům, musil tyto své výjimečné potřeby hraditi v městech. Mužiku však už dokonce stačilo jeho hospodářství. Jedl, co mu narostlo, oblékal se vlastní, doma setkanou látkou, svou „izbu" si vystrojil sám a ještě si ji vyzdobil charakteristickými svými ornamenty, na které mu postačila místo všech umělých nástrojů jeho sekyra. Jeho vlastní domácí průmysl nahradil mu potřebu měst. Proto také bylo v městech tak málo domácích řemeslníků. Řemeslníky pro městské obyvatelstvo a pro jemnější potřeby poměščiků byli většinou cizinci, Němci, a potom také, kam směli židé. A tak města neměla ani městského rázu. Byly to, jak řečeno, v širokých ulicích seskupené dřevěné, nízké domy s rozsáhlými zadními dvory.

Také ruský obchod až do poslední doby nebyl usedlý, stěhoval se, jako všecko v Rusku. Měl jarmareční ráz, typický pro ruský obchod. Některé „jarmarky" jsou proslavené, jako v Nižním Novgorodě, v Irbitu v Sibiři, v Charkově. Kupci se stále stěhovali, na velikých „jarmarkách" zboží nakoupili a pak je po menších trzích rozváželi. K tomu přispívalo také, že ruský obchod byl pod vlivem svých styků se střední Asií a Čínou, pro které byly trhy v Nižním Novgorodě a v Irbitu naprosto nezbytnou stanicí. Do Nižního z Kjachty přivážen čaj, za který si Číňané vyměňovali vlněné látky, železo, měď, co všecko se nakoupilo pro Kjachtu v Nižním Novgorodě. Ze střední Asie přiváželi přízi, hlavně z Buchary. To vše se ovšem v nové době velmi změnilo. Místo bucharské příze zaujala bavlněná z moskevské a vladimirské gubernie, kterou po osvobození mužici začali kupovati. Také železo z Urálu, které se dováželo po řekách do Nižního Novgorodu a tam mělo pevné odbytiště, nehraje více na „jarmarce" dřívější rozhodující úlohy, od té doby, co povstaly velkolepé železárny v Doněcké oblasti a v Polsku. Vůbec se vzrůstem průmyslu stával se také obchod místním, stálým, „jarmarky" ztrácely na svém významu a rozhodujícím pro ně je nyní asijský obchod. V Nižním Novgorodě se přivezlo průměrně na trh v období 1880—1884 ročně zboží na 215½ milionu, od r. 1892—1896 jen za 170 milionů.*) Ovšem dů-

*) Pro všecky údaje o obchodu, průmyslu a dělnických poměrech byla mně, pokud sám jsem věci neviděl a nepoznal, pramenem hlavně citovaná kniha v. Schultze-Gävernitz a Miljukov La crise russe, jakož i Rubakin.

ležitým faktorem pro tento pokles byla také strašná neúroda a hlad r. 1892, jehož následky veškerý ruský průmysl a obchod dlouho pociťoval.

I ruská města začala se v poslední době měniti, ba některá rostla přímo překvapujícím způsobem. Naturální hospodářství se po emancipaci mužiků měnilo rychle v peněžní, od let osmdesátých rostl průmysl přílivem cizích kapitálů, města přestávala míti vzhled velikých vesnic a počet řemeslníků a obchodníků roste. Ale stále je procento městského obyvatelstva velmi malé ve srovnání se zeměmi západními. V r. 1910 bylo v Anglii městského obyvatelstva 78%, v Německu 57% a v Rusku jen 13·7%, ve vlastním Rusku dokonce jen 13%, poněvadž procento celé říše se lepší carstvím polským, které mělo městského obyvatelstva v té době 23·1%. Ale tento počet městského obyvatelstva je relativně nového data a jen číslice z minulosti ukazují, jak malý vliv měla městská kultura v Rusku. V r. 1724 byly jen 3% všeho obyvatelstva v městech, r. 1812 4·4%, r. 1851 7·8%, r. 1878 9·2% a teprve r. 1890 12·8%. Hlavně ovšem rostly Moskva a Petrohrad, ale také Oděssa, Baku, Novorossijsk, Rostov, Jekatěrinoslav. Petrohrad měl r. 1863 539.000, r. 1899 1,267.000, r. 1900 1,900.000, Moskva r. 1863 352.000, r. 1897 1,036.000 a r. 1910 1,500.000 obyvatelů. Všech měst vůbec v evropském Rusku je jenom 678, vsí však 491.848. Ovšem jsou také v Rusku ohromné vesnice, zejména v nových průmyslových rayonech. V doněcké uhelné a železářské oblasti jsou nové vesnice až o 40.000 obyvatelích.

Není tudíž divu, že hnutí za politickou svobodu v Rusku bylo vždy tak jednostranné, že nemělo široké ozvěny a že proto musilo se spoléhati a doufati jen na násilné převraty, poněvadž mu scházela široká základna probudilého, demokraticky cítícího městského obyvatelstva. V celé říši bylo r. 1897 kupců jen 281.179, dědičných a osobních „čestných měšťanů", což v Rusku znamená větší kupce, obchodníky a továrníky, kteří tento titul obdrží, 342.997, kdežto dědičných dvorjan (šlechticů) bylo 1,220.169. Obyvatelů měst bylo vůbec 13,386.392, ale mezi nimi by se našlo málo živlů vhodných pro politický život, neboť poměrně veliká část tohoto „městského" obyvatelstva jsou mužici, kteří trvale nebo přechodně jsou v městech za výdělkem a stále ještě patří ke svému „miru" a platí tam svou daň, zejména až do jejího zrušení daň z hlavy.

Také politika vlády moskevské nepřispívala k rozvoji městského živlu. Zasahovala do městského života mnohem hloub než činily to absolutistické vlády na zá-

padě. Pro ruské vlády byla města hlavně jen pramenem ke zvětšení státních příjmů. „Torgovyje ljudi" platili vždycky mnohem více než „pašennyje" (mužici). A také v městech vláda zavedla svou vše umrtvující „krugovuju poruku" a nechala voliti starosty k rozdělování státních břemen. To bylo její hlavní starostí. A poněvadž věčné stěhování mnohých lidí z města do města, z měst do vesnic a naopak bylo velmi na překážku vybírání daní, připoutala k místu v polovici XVII. století všechny „posadské" lidi, kteří žili v předměstích okolo vlastního Kremlu, kde byla pevnost a kde sídlily úřady a zakázala všecko stěhování z měst do měst i na vesnici. Svou daň chránila také tím, že „služebným lidem", kteří konali vojenskou službu a proto neplatili žádnou daň, velmi přísně zakázala, aby se nemíchali do obchodu a řemesel a nedělali konkurenci „posadským lidem", kteří měli daň platiti. Dojista docela výjimečný důvod pro naprosto originální „cechovnické" obmezení svobodného obchodu a řemesel! Ba dokonce přestěhovala venkovské bohaté kupce do Moskvy a nejbohatší zavázala ke své službě. Svěřila jim totiž vybírání celních a výčepních poplatků a tito „věrnyje sborščiki" musili ručiti za vyměřený obnos celým svým jměním.

Petr udělal z nich „burmistry" a v Moskvě byla „burmistrovskaja palata", později „ratuše" — všecko názvy, povrch německý, Bürgermeister i Rathaus. A jen jejich postavení a úkoly byly specificky ruské, konali službu, vybírali daně, poněvadž se v naturálním hospodářství ruském, kde peníze byly vzácností, Petrovi i jeho nástupcům hlavně jednalo o to, aby dostali peníze na zmodernisované vojsko, na centralistickou správu a na stálé výbojné války. A jinak poslouchali gubernátora.

Petr, který sám se učil tesařství, byl by ovšem rád v Rusku zavedl řemesla a zřídil také cechy, jak je viděl na západě. Ale tato uměle přesazená květina v Rusku nerostla. A ani Kateřina nepořídila více, ačkoliv měla širší zámysly a chtěla také měšťany zbaviti povinnosti ke službě, jak to učinila se šlechtou. Zavedla kupecké „gildy" a chtěla oživení cechů, ale to všecko zůstalo prázdnou formou.

Měšťané sami platili podušnou daň, jako mužici, a ačkoliv Kateřina se dokonce pokusila vytvořiti v městech korporace, tím, že podle její „žolavannoj gramoty" všichni vlastníci domů v městech byli spojeni v jednu společnost, nemělo to nijakých účinků ani vlivu na veřejný život, poněvadž všecka ta nová svoboda byla pod nejpřísnějším dozorem gubernátora a úřadu pro veřejné blaho. A tak ze všeho toho zbylo jen, že ve „Svodu zá-

konů“ byli rozděleni obyvatelé měst na potomstvennyje (dědičné) nebo ličnyje (osobní) početnyje gražďany, na kupce první gildy, na měšťany a cechovyje. Jak veliká z toho byla škoda pro veškeren rozvoj Ruska, je viděti z toho, že ve shromáždění, které svolala Kateřina ku posouzení svých projektů, zástupci měst byli v přední řadě pro všecko, co znamenalo svobodnější život, pokrok a vzdělání. Jak mohlo býti jinak v Rusku, kdyby se tam byl rozvinul čilý svobodný městský život!

Ale těžká ruka byzantského absolutismu všecko umrtvila. A tak nebylo a ještě dosud není v Rusku vlastně buržoasie. Ačkoliv pak v novější době kde kdo vidí v buržoasii největší zlo a také ruští revolucionáři jí nemohli přijíti na jméno, třeba jim v Rusku opravdu nemohla překážeti, poněvadž jí tam vlastně nebylo, a oni jen opakovali, co jinde vyčetli, je zrovna na Rusku nejlépe viděti, jak těžké to má následky, že Rusko této buržoasie nemělo. Jen povrchní poddávání se běžným heslům zapomíná, že toto opovrhované nyní „měšťáctvo“ bylo na západě předním a hlavním nositelem kulturního rozvoje, hospodářského pokroku a také předním bojovníkem za politické svobody.

Možno snad pochybovati o tom, jako pochybovali slavjanofilové, je-li to všecko dobrodiním a není-li naturální hospodářství se svou patriarchálností lepší vzdor nevolnictví i absolutismu, nebyl-li tichý, klidný život v ruském „zacholustí“ lepším, poctivějším, třeba tu byli někteří netvorové poměšťčici a vládla libovůle gubernátorů a ispravniků. Ale když se Rusko otevřelo evropskému životu, poněvadž chtělo vésti evropskou, světovou politiku a tu vésti nemohlo bez evropského průmyslu a obchodu, ani materielně, ani finančně, pak je tento nedostatek buržoasie a městské kultury jedním z nejosudnějších ruských nedostatků. Scházel pro evropský život jeden z hlavních jeho předpokladů. Snahy Petra a Kateřiny musily zůstati bez výsledku, poněvadž z naturálního hospodářství, které v Rusku přes všecek Petrův merkantilismus zůstalo panujícím, města nerostou. Až s kapitalismem, jak už zmíněno, začala se města vzmáhati. Ale tento americký vzrůst měst — na př. Jekatěrinoslav měla roku 1885 47,000, r. 1897 už 120.000 obyvatelů, Rostov na Donu v téže době 79.000 a 147.000 — může sice rozmnožiti aglomeraci lidí v městě, rozšířiti síť ulic, postaviti několikapatrové domy, ale nedovede vytvořiti přes noc městskou kulturu s jejími hlubokými důsledky politickými a sociálními. Naopak stává se sociálním nebezpečím, poněvadž nahromaděné obyvatelstvo nemá vnitřní kulturní spojitosti, je

namnoze složeno z lidí, kteří nemají na sobě nic městského, než nejhorší zlozvyky města, sezení v traktýrech a nejhrubší zábavy, a tvoří jen reservoir pro bolševické sověty a červené gardy.

Ruská města nejsou ani dnes, a dlouho nebudou západoevropskými. Schází jim také druhá z hlavních podmínek městského života: výchova k řemeslné práci. Ministerstvo obchodu se sice staralo odpomoci tomu zřizováním řemeslných škol, ale to nestačí, schází hlavní základ, všeobecné vyučování. Posud veliká část řemeslníků je cizího původu a mnoho řemeslných výrobků dováží se z ciziny. A pak hlavní příčinou nedostatku řádného řemeslnictva jako řádného dělnictva je společné vlastnictví na půdě, mir. Mužik je beztoho pasivní, líný a dokud má kousek půdy, drží se toho žebráckého podílu a nanejvýš jde na polní práci k poměščiku za nájem nedostávajících se mu pozemků, anebo na výdělek tam, kde je v době žní nedostatek hospodářských dělníků. Ale trvale opustiti svou děrevňu, odervati se od půdy, těžce se odhodlá. Také nejspíše ještě k řemeslu šli zmínění „dvorovyje", kteří po osvobození sedláků byli sice zbaveni povinnosti sloužiti na „dvoře" svým pánům, ale také nedostali pozemků, nebyli účastníky „miru". Kdyby zavedeno bylo individuelní vlastnictví na půdě, musil by prostě přebytek venkovského obyvatelstva hledati trvalou obživu v řemesle, obchodě nebo továrně, a při neobyčejných schopnostech ruského člověka by se dojista vyvinul v Rusku velmi schopný stav řemeslnický, zejména kdyby stát o to pečoval řemeslnou výchovou už v obecných školách a pak ve speciálních školách řemeslných. A všecek hospodářský život ruský by byl o mnoho zdravější a pevnější.

Politicky a sociálně měl nedostatek silných, bohatých měst, jak už řečeno, přímo zhoubný účinek, ba možno říci, že je jednou z hlavních příčin šíleného vývoje věcí v Rusku. Snahy po politických svobodách nebyly neseny mocnou sociální třídou, nýbrž spíše jen jednotlivci. Městského obyvatelstva bylo a je, jak jsme viděli, příliš málo, tím méně pak oněch vrstev, které na západě byly nositeli idejí občanské svobody. Proti tomu byla zde vždycky ohromná massa, dojista 90% konservativního venkovského obyvatelstva, netoužícího po nijaké politické svobodě, nýbrž jen po půdě poměščika nebo klášterů. Na své okolí, na venkov města nemohla míti vlivu, poněvadž každou politickou a kulturní činnost měst absolutismus znemožnil. V městech ostatně ani nepřivykli veřejné práci jako na západě, i v městech bylo všecko dlouho službou pod dozorem vlády. Městský vzduch nedělal volným! Až

do reforem Alexandra II. nebylo vlastní samosprávy v městech, která na západě vždycky byla, třeba zejména v Německu byla absolutistickými panovníky hodně okleštěna, a nebylo tudíž v Rusku této vážné výchovy k zodpovědnosti, k počítání s poměry, hledání možného, kompromisů různých zájmů, slovem výchovy ku praktické, reálné politice. A po reformách přišla brzo zase těžká, šílená reakce, která olovem tížila všechno, zemstva i města, a nedala v městech přijíti k veslu a ku práci svobodnějším, energičtějším a modernějším živlům. Nebylo však také až do nejnovější doby, kromě několika jednotlivců, bohatnoucího měšťanstva a průmyslnictva, které by se chtělo uplatniti proti převaze dvorjanstva a byrokracie a žádalo právo na svobodný rozvoj, možný jen ve svobodném státě.

V tom všem je jedna z hlavních příčin, proč se absolutism v Rusku mohl tak dlouho udržeti. Měl proti sobě ne disciplinovaná města, silná vlastní spořádanou samosprávou, nesená stejnou vůlí po politické svobodě, po možnosti, uplatniti svůj kulturní a hospodářský význam ve státě, města s kulturním i politickým vlivem na venkov, nýbrž hlavně jen inteligenci ze šlechty, jednotlivé bohatší kupce a průmyslníky a pak inteligenci z mužiků, popů a měšťanů, tedy ne oduševnělé, imponující řady stejně smýšlejícího, disciplinovaného měšťanstva všech tříd, od inteligenta do nejmenšího řemeslníka, podporované také probudilým venkovským obyvatelstvem, nýbrž jednotlivce, z nichž každý měl jiný názor, jak by mělo jeho Rusko vypadati. Sebevědomá, silná buržoasie by se dojista neoddala socialistickému blouznění, dokud by neměla zajištěny politické svobody, byla by si vědoma, že je především potřebí silného, konstitučního, demokratického státu, a pak že je teprve možnou, ale také nutnou široká činnost sociálně reformní, poněvadž zrovna konstituční stát, postavený na širokých demokratických základech, chce-li se vyvarovati násilných převratů, nutně musí dospěti k tomu, aby nejširší vrstvy připoutal k sobě a vybudoval bez sociální revoluce sociálně spravedlivý, demokratický stát. Proto byl ruský liberalism vždycky slabým, poněvadž neměl široké resonanční půdy po svobodě toužícího měšťanstva. Nebylo disciplinované, jednotné, velké strany, byli jen jednotlivci s jich osobními náhledy, zájmy a zálibami.

A vedle a proti liberalismu vyvstávali revolucionáři různých škol a učení, kteří ve svém sociálním utopismu, neohraničeném nijakou znalostí poměrů, ani pocitem jakékoliv zodpovědnosti, nenáviděli snad ještě více liberální

buržoasii než absolutistickou vládu, a poněvadž doufali, že zároveň s absolutistickou vládou smetou buržoasii, proto báli se upevnění měšťáctva konstitučním životem. Byrokracie byla příliš chytrá, aby neviděla, jak využíti těchto rozporů. Také se bála více liberalismu než socialismu. Liberalismus byl v celém světě vítězný, a tudíž by musil pravděpodobně zvítěziti konečně také v Rusku, kdežto socialismus zdál se jí ještě příliš utopickým, zejména zase v Rusku, kde bylo průmyslového dělnictva poskrovnu, a kde stále myslili, že mužik je nejpevnější oporou carského absolutismu. Tak málo znali, čeho je schopno Rusko, vychované byzantským absolutismem. A jednotlivých atentátů se valně nebáli, naopak, jak se ukázalo, platili Azefa, který byl hlavním jejich strůjcem. Na jedné straně byly jim atentáty vítanou záminkou, aby cara upevňovali v přesvědčení, že jen silný absolutismus ochrání Rusko před revolucí a rozkladem, a pak počítali, a ne neprávem na to, že ruské veřejné mínění, tak nepevné a neorganisované, zalekne se teroristických hrůz a odvrátí se ode všech pokusů změniti starobylý, úctyhodný pořádek, pod kterým se Rusko stalo všemocnou světovou velmocí. Byrokracie těšila se z toho, že se ruská inteligence rve o vrabce na střeše, o konečné cíle sociální revoluce, že svými šílenými krajnostmi zastrašuje i ten malý počet měšťanstva, a zdržuje jej od rozhodného a organisovaného vystoupení pro politické svobody ze strachu, že by se tím otevřely brány sociálním převratům, a byla přesvědčena, že k tomu nedojde, aby se všichni, kteří chtěli v Rusku vykoupení z nemožného stavu spojili a tímto mohutným náporem spojených sil vymohli konečně občanské svobody. A nebýt vojenské katastrofy v Mandžursku za japonské války, byla by asi dlouho ještě tertius gaudens.

* * *

Průmysl.

Ruský průmyslový život je daleko ještě za evropským. Vyrostl většinou nesamostatně, buď přímo vládní iniciativou a podporou, nebo pomocí prohibitivních cel, a schází mu stále ještě hlavní podmínka zdaru a rozkvětu průmyslového, pevný a bezpečný domácí trh odběratelský, a toho nebude míti, dokud nebude rozřešena otázka selská. To ukazuje se nejnázorněji v tom, že průmysl textilní rostl samostatně a bez jiné pomoci vládní, kromě cel, poněvadž měl své odbytiště v širokých massách osvoboze-

ných mužiků, kdežto železářský průmysl trpí, nemá-li vládní podpory a vládních objednávek, poněvadž mužik jest příliš chudý, aby mohl býti spotřebitelem železa, hospodářských strojů, nosičů atd. Sotva mu stačí na jeho červenou, bavlněnou košili, kterou si však přece koupí, zrovna jako jeho „baba“ svůj červený sarafán. Ovšem závisí odbyt textilních továren na úrodě a sklizni, ale přece jen odbyt v širokých massách mužických zbavuje je potřeby, aby žebronily o vládní podporu, jak to činí železářské závody, když poněkud přestala horečná stavba železnic.

Také továrny v Rusku povstaly evropskou politikou Petrovou a jejími velikými potřebami vojenskými. Nové vojsko musilo býti oděno v evropský „mundýr“, a poněvadž Per byl jednak merkantilistou a pak neměl dostatek peněz, aby všecko odbíral z ciziny, staral se především o to, aby také v Rusku byly továrny na sukno. Sliboval privilegia, ba dokonce postavil sám továrny, ale hledal pro ně marně v Rusku fabrikanty, ačkoliv dával osvobození ode všech služeb, daní, ba dokonce od cel. Proto musil hledati cizince, kterým sliboval všechny svobody, subsidie, ba dokonce byty. Ale výsledky byly nevalné. Zrovna totéž bylo s továrnami na prach a ledek, na ručnice a železo, i s nezbytnou tehdy i jinde (na př. i v Rakousku za Karla VI.) továrnou na zrcadla. Ovšem všecko to byly manufaktury v pravém slova smyslu, beze strojů, a obchodního ducha také neznaly a nepotřebovaly, poněvadž všecko zboží odbíral od nich prostě stát, v němž všecku průmyslovou a obchodní politiku řídilo od r. 1718 t. zv. manufakturkolegium. Také toto nebylo naplněno obchodnickým duchem, nýbrž řídilo se Petrovými metodami. Všichni továrníci byli nuceni pod hrozbou přísných trestů odváděti nařízenou práci, a za dělníky k tomu dostali státní sedláky, kteří byli prostě navždy připsáni k továrně. Stát také určoval výši mzdy, dobu práce, a poněvadž nebylo zvláštního spěchu, ani konkurenčního zájmu, nebyla pracovní doba poměrně příliš dlouhá, 10—12 hodin, a teprve v 19. století s rozvojem soukromého průmyslového podnikání nastalo nelidské vykořisťování lidské práce 16- až 17hodinnou dobou pracovní. O odběr těchto t. zv. possessionných továren postaral se ostatně také stát zavedením monopolů a těžkými dovozními cly.

Také poměšťici snažili se dostati peníze, které jim naturální jejich hospodářství opatřiti nemohlo, a kterých přece mnozí z nich potřebovali na nový dvorský život, zejména za carevny Anny. Peníze možno bylo však dostati jen za průmyslový výrobek. Proto přímo nutili své mu-

žiky, aby se oddávali domácímu průmyslu a ovšem odváděli jim z výtěžku prodeje peníze. Zřizovali také své soukromé továrny, hlavně na vojenské sukno, někdy ovšem jen, aby byli účastni velikých výhod, Petrem továrníkům slibovaných. Ale práce nestála za mnoho. Mužikům za práci neplatili, jen je stravovali, a mužici jim utíkali.

Kateřina II. viděla smutné výsledky Petrových umělých opatření, viděla, jak jeho „possessionné" továrny upadají, jak mnozí továrníci byli jimi jen jak řečeno, na oko, a tak zrušila systém osobních monopolů a zavedla svobodnou vnitřní konkurenci. Pod vlivem nových učení vymanila se z Petrova merkantilismu a ve svém ukaze z r. 1780 prohlásila, že je „vlastní užitek každého nejlepší a nejbezpečnější pobídkou". Ze 300 továren z doby Petrovy zbylo jich roku 1780 jen 22, většinou šlechtických. Ale i pro ty byly státní dodávky hlavním pramenem objednávek.

Jen v jednom se poměry změnily. Šlechtici viděli, že s nucenou prací svých mužiků valně nepochodí. Proto je raději nechali odcházeti do cizích továren, když měli chuť k tovární práci a nechali si za to od nich platiti kromě jejich povinností daňových (daň z hlavy), za které, i když odešli, poměščici stále musili ručiti, ještě zvláštní plat, zvaný „obrok" — anebo je prostě prodávali docela továrníkům, kteří měli od Petra právo pro své továrny nevolníky kupovati. Toto právo arciť r. 1802 obmezeno, a definitivně zapovězeno prodávati nevolníka, odrývati jej od domácí půdy r. 1816.

Dělníci, kteří se dobrovolně hlásili k práci v továrně a platili svému poměščiku „obrok", byli nejlepšími ruskými dělníky, a pracovali jemnější práci, zejména sukna pro soukromou potřebu, kdežto nevolníci, poměščikem k práci nucení, nedovedli než zhotoviti hrubé sukno „soldatské". Z těchto volných dělníků vyšli také největší ruští továrníci, kteří se od svých pánů, když to bylo r. 1840 konečně dovoleno, za drahé peníze vykupovali (na př. známí textilníci Morozovi). Ale továrny a stroje byly majetkem poměščikovým, a teprve po osvobození mužiků přešly v majetek továrníkův.

Až do osvobození sedláků však továrny ruské jen vegetovaly. Jim neprospěla možnost vnitřní konkurence, daná Kateřinou, poněvadž neměly domácího trhu, domácího odbytiště. Nemohly konkurovati s domácím průmyslem sedláků, kteří sami žili stále ještě v naprostém naturálním hospodářství, neprodávali svou úrodu, a ani tedy nemohli býti odběrateli továren. To přirozeně mělo za následek technickou ztrnulost továren, odkázaných vět-

šinou jen na státní zakázky — a tak ruské továrny nejen že nezískaly domácí trh, nýbrž ztratily dokonce i vývoz plátna a železa, který dříve měly, a který oproti konkurenci anglické přirozeně nemohly udržeti. Nebylo také obchodu, nebylo komunikací, a jen na velkých splavných řekách obchod se udržoval, hlavně ovšem obilní pro severní kraje, pro něž z Volhy Petr dal vystaviti t. zv. Mariinský kanál, aby svůj Petrohrad spojil s hlavní ruskou vodní arterií.

Osvobozením sedláků se poměry valně změnily. A také zde lze viděti, jakým bylo na Rusku hříchem, že k němu došlo tak pozdě. Poměščici dostali peníze, ztratili své dvorové, kteří jim obstarávali řemeslné práce, a musili práci a zboží kupovati. Sedláci pak musili prodávati svou úrodu, aby mohli platiti daně a výkupné platy. Tím se též dostali do peněžního hospodářství a počali také kupovati laciné tovary, zejména bavlnářské výrobky, které svou lácí vytěsnily domácky předené a tkané látky. Ovšem také tím, že se dovedly přizpůsobiti mužikovu vkusu. Tím vzrostl bavlnářský průmysl v Rusku na značnou výši. Koncentroval se zvláště v gubernii vladimirské a východní části moskevské, poněvadž tam byl starý domácí průmysl, půda méně úrodná a podnebí surovější, hojnost lesů, když nebylo uhlí, ani ještě nafty, a poněvadž byly blízky veliké řeky Volha a Oka. Stavěly se také dráhy, které měly své středisko v Moskvě a tak se stala Moskva průmyslovým a obchodním centrem Ruska. Ale nelze zamlčeti, že k tomuto velikému vzrůstu průmyslu bavlnářského značně přispěl přistěhovalý Němec Knoop, zrovna jako později veliký rozvoj průmyslu železářského v doněcké oblasti je dílem Angličana Hughes-a a francouzského a belgického kapitálu. A v bavlnářství byli to hlavně mezi Rusy starobřadci, kteří se stali největšími a nejbohatšími továrníky.

Celní politikou také Rusko chtělo vypěstovati vlastní průmysl. Na počátku 19. století byla v Rusku nejostřejší prohibitivní opatření, dokonce zákazy přívozu některých druhů zboží. Od r. 1824—1850 byly zákazy odstraněny, ale za to cla byla velmi vysoká. Tarify z r. 1850, 1857 a 1867 zavedly však už cla nižší pod vlivem všeobecného evropského liberalistického proudu v celní politice. A zase s ochranářskou reakcí, zahájenou Bismarkem, zostřena také celní ochrana v Rusku, zejména také proto, poněvadž vyhovovalo to finančním potřebám říše v důsledku rusko-turecké vojny. K úhradě nákladů na válku nařízeno 1. ledna 1877 placení cel ve zlatě, což znamenalo zvýšení jich o 30—40%, a pak zvyšována cla o 10% r. 1881 a o dalších 10% v r. 1885. Poslední zvýšení bylo nařízeno pod

tlakem silného ochranářského hnutí, které mělo své nejvlivnější a nejmocnější zastance v některých moskevských průmyslových kruzích a pak v uralských železářích, kteří báječné bohatství železné rudy ovšem nuceni byli zpracovávati za podmínek výjimečně nevýhodných. Neměli uhlí, musili topiti dřívím a následkem toho nemohli přejíti k moderní velké výrobě, neměli železné dráhy k dovážení uhlí, ani k odvezení svých výrobků, a jediné jich spojení s trhem byla řeka Kama, po které plavili na jaře své železo do Nižního Novgorodu, kde čekalo na „jarmarku", a kromě toho zvykli tam z dob nevolnictví na neobyčejný počet zbytečného dělnictva, což neobyčejně zdražovalo výrobu. Roční produkce železa a oceli na Urale potřebovala 142.000 dělníků, kdežto totéž množství zpracuje v jižním Rusku 24.000 a v Anglii 11.000 dělníků. Místo, aby stát spojil kraj tak bohatý železem, drahou nebo drahami s ostatním Ruskem, aby vybudoval také místní komunikace na Urale a umožnil tak buď dovoz rudy k ložiskům uhlí, anebo alespoň naopak ulehčil drahami a tarify dovoz uhlí na Ural, a utvořil tam podmínky pro moderní výrobu, která by také odstranila zbytečné plýtvání pracovními silami, zvýšena cla na železo i uhlí a dráhy stavěny tam teprve k vůli Sibiři, až na dráhu Saratov-Uralsk. Ale stále scházejí tam příčné dráhy místní. Clem na železo stížen rozvoj průmyslu, zejména strojnického, výroby strojů zemědělských, tak nezbytných pro hospodářské povznesení Ruska, a marným byl boj proti tomuto nerozumnému chránění uralské primitivní výroby železářské, hlavně proto, poněvadž účastněny na ní byly vynikající rodiny šlechtické.

Nepřirozeně vysoké ceny železa ovšem přilákaly do Ruska cizí kapitály, když na Donu a Doněci odkryta ohromná ložiska nejlepší železné rudy a znamenitého uhlí. Belgičané, Francouzi a Angličané vydělávali ve svých nejmoderněji zařízených hutích přímo úžasné sumy, poněvadž cla byla vyměřena ne podle jejich výrobních nákladů, nýbrž podle uralských, kterým se ostatně ani tím nepomohlo. Ruský průmysl platil draho železo, vláda, která byla hlavním odběratelem železářských podniků, přeplatila jen od r. 1884—1895 železniční koleje o 100 milionů rublů, (Schultze-Gävernitz), a mužik si pro úžasnou drahotu nemohl koupiti železný pluh. A co mohla vláda za 100 milionů rublů vystavěti železnic na Ural a na Urale, a jak by kromě toho oživila úrodný kraj mezi Volhou a Uralem!

I oprávněná ochranářská politika se v rukou absolutistické vlády zvrhla v nejnesmyslnější systém protekce

malé skupiny nemožných, nemoderních podniků na útraty veškerého hospodářského života ruského. A jak se železo touto nesmyslnou politikou zdražilo, možno souditi podle toho, že clo na pud (16 kg) železa v Německu bylo pět kopejek, kdežto v Rusku 30 kopejek. A aby ruský zemědělec nedostal laciný zemědělský stroj z ciziny, bylo clo na hospodářské stroje, které do r. 1885 volně se mohly do Ruska dovážeti, r. 1891 ještě znova zvýšeno. Ochranářské snahy šly vůbec do nemožností. V tarifu z r. 1891 byla dokonce cla na umělá hnojiva!

Ochranáři ruští byli arciť silnou oporou absolutismu, a ten je za to velmi vydatně podporoval. A byli tak mocni, poněvadž v Rusku je velmi silná koncentrace kapitálová, není tolik menších továren jako na západě. Jednak přišel tam průmyslový rozvoj pozdě, když už na západě vytvořil velké závody, a tak v Rusku viděli výhody velikých podniků a pak jsou zde vůbec zvláštní poměry, vytvořené nedostatkem komunikací. Není speciálních menších továren, poněvadž následkem obtížného spojení železničního továrny nuceny byly jednak zařizovati se na celou výrobu, na př. větší ruské továrny textilní mají nejen přádelnu, tkalcovnu, bělidlo, appretovnu, nýbrž i vlastní strojírnu, a kromě toho musely míti stále velké zásoby surovin a polotovarů, aby výroba nebyla přerušena dopravními obtížemi. K tomu ke všemu bylo potřebí velkých kapitálů a velikých závodů. Koncentrace kapitálová ostatně jako všude jinde, stále ještě pokračuje. V roce 1901 pracovalo v závodech, které měly do 100 dělníků, 418.700 lidí, r. 1909 jen 357.900. V závodech od 100 dělníků do 500 dělníků v téže době 495.000 a 484.500, tedy v obou kategoriích závodů číslo dělníků se zmenšilo. Za to v závodech, které zaměstnávaly více než 1000 dělníků, bylo zaměstnáno ve stejné době 525.600 a 671.800 dělníků, tedy počet jich se zvýšil více než o 20%. A tito kapitálově silní továrníci měli ovšem silný vliv na vládu a její rozhodnutí. Schultze-Gävernitz myslí, že byli také pro absolutismus, poněvadž v absolutistickém režimu není tak viděti, jak je malá hrstka těch, kteří ovládají hospodářskou politiku státu, kdežto v parlamentě je to velmi nápadné, jak je jich málo, což konečně není tak nepravděpodobné. Ale dojista je ovládání absolutistického ministerstva snadnější, než boj s veřejným míněním a se zástupci spotřebitelů ve sněmovně, zejména kdyby tito chtěli věci populární, jako by bylo na př. snížení cla na hospodářské stroje.

Ochranáři byli ostatně také pro zachování „miru“, poněvadž, jak uvidíme, dělník, který má kus pozemku, je lacinější, a poněvadž silný stav rolnický by si už vy-

nutil snížení cel na železo a stroje. Byli také přirozeně odpůrci liberalismu, poněvadž liberální listy jedině bojovaly proti upřílišenému, nesmyslnému ochranářství.

Vláda, jak řečeno, nebyla k nim nevděčná. Kdekoliv se jednalo o hájení jejich interesů, dovedla je velmi energicky podporovati. Ministr Vyšněgradský byl takým přítelem továrníků, že zastavil uveřejňování zpráv továrních inspektorů, aby nebyla veřejnost pobuřována odhaleními o vykořisťování dělnictva a nemožných zařízeních některých továren. A známého prof. Janžula, jednoho z nejlepších ruských národních hospodářů, který byl hlavním továrním inspektorem, prostě sesadil pro „škodlivost" jeho zpráv. Ruské průmyslníky chránila pak vláda i tam, kde přílišný nadbytek toho, co dávala na všecko bohatá ruská země, přivedl zbytečnou konkurencí do některých odvětví průmyslu nepořádek. Zavedla, jak známo, „normirovku" ohledně vývozu a svobodného prodeje cukru, takže cena stále se doma udržovala na takové výši, aby hlavní cukrovarníci Brodský a Tereščenko, mohli každý nahromaditi jmění několika set milionů rublů, a přes to mohli ještě v Anglii konkurovati laciným cukrem. Stejně zakročila k udržení blahobytu průmyslníků naftových.

Ale přes všecku lásku k průmyslu a průmyslníkům zůstala si v jednom věrna. Nechtěla, aby měli pevnou organisaci, své volené zástupce, povolané k hájení zájmů průmyslu a obchodu. Trpěla sice jakési bezvýznamné bursovní komitéty, ale obchodní a živnostenské komory nezřídila, ačkoliv napodobovala všecko, co jinak za hranicí viděla. Representativní systém mezi průmyslníky a obchodníky měla patrně za nebezpečný praejudic pro absolutistický režim.

V roce	1877	1887	1892	1897	1908
	Cena výroby v milionech rublů:				
Textilnictví	297·7	464·2	581·6	946·3	1331*)
Požívatin	17	37·9	47·9	95·7	675·4
Dřevařství	16·8	25·7	33·3	102·9	119·5
Papírů	12·7	21·5	25·5	45·5	126·8
Chemických produktů	10·5	21·5	35·5	59·6	176·3
Keramiky	20·4	29	32·3	82·6	97·4
Kovů	89·3	112·6	162·3	310·6	641·6
Spracování produktů zvířecích	67·7	79·6	72·6	132	159·2

*) V tom 928·5 bavlnářství.

Následkem všech těchto celních a jiných opatření ve prospěch průmyslu se tento ovšem v posledních desítiletích velmi zmohl, jak o tom svědčí data (viz tabulka str. 87), která uvádí patrně podle statistiky ministerstva financí Miljukov. Data ohledně r. 1908 jsou vzata ze statistické práce tohoto ministerstva (podle Rubakina). Při tom nesmí se zapomenouti, že cena továrních výrobků průběhem této doby neobyčejně i v Rusku poklesla, takže konečná čísla znamenají mnohem větší průmyslový rozvoj, než se to ciferně zdá.

Naftový průmysl v Baku zpracoval r. 1908 produktů za 211 milionů a hornický průmysl za 220 milionů. Nelze opravdu říci, že by průmyslová výroba ruská byla veliká a že by průmysl v hospodářském životě ruském hrál rozhodující úlohu. Ale přece jen je zajímavo, jak se kapitalistická produkce v Rusku v posledních letech rozmohla, zejména v textilnictví, v kovovém průmyslu a v cukrovarnictví, které je převládajícím v rubrice „poživatin". Ale také je zajímavo, jak nepatrným byl ruský průmysl r. 1877 a jak minimálním tedy musil býti, když v letech šedesátých zachvátil západní socialismus duše mladé ruské generace, otrávené absolutismem, a proto sklonné k nejfantastičtějšímu radikalismu. Pranic jim nevadilo, že chtěli pro Rusko socialismus, ač nemělo ani továren ani dělníků. Vyčetli to v knihách, které tehdy byly nejrevolučnější, francouzských i německých, kdysi ve Fourierovi, pak v Proudhonovi a v komunistickém manifestu a poněvadž byl na západě liberalismus už pomalu šosáckým, neboť už všecko měl, co chtěl, vrhli se po ruském způsobu na to nejnovější, ačkoliv neměli pro to naprosto žádných předpokladů, a ačkoliv Rusko sotva začalo dělati první kroky na cestě k občanským svobodám a jen je udělalo, hned se zastavilo a vrátilo k nejtěžší reakci. Cifry ty však také ukazují, jak relativně malý je ruský kapitál v průmyslu investovaný, považíme-li, že ceny tovarů jsou mnohem vyšší než na západě a že velká část průmyslového kapitálu patří cizincům. Miljukov uvádí podle knihy Ole, která byla censurou zničena, že příliv cizích kapitálů do Ruska byl od r. 1851—1888 ročně průměrně 1½ milionu rublů, r. 1889—1894 5,600.000 r., ale už r. 1895 21 mil., roku 1896 52·4 mil., r. 1897 39·7 mil., r. 1898 97·7 mil. a r. 1899 93·3 mil. rublů. Vydělávalo se v textilnictví až 28·5%, v průmyslu kovů až 40%, a je tudíž přirozeno, že se cizí kapitály do Ruska přímo hrnuly. A jak řečeno, vydělávali v železářství zvláště na státních zakázkách. Když se zmenšily, zejména když přestaly dodávky kolejnic, mostů atd. na sibiřskou dráhu, nastala ovšem těžká krise prů-

myslová, zostřená ještě od r. 1892 přímo periodickými neúrodami a hladem, které zase těžko postihly průmysl textilní, závisející svým odbytem na výsledku žní. Státní banka proti předpisům stanov nucena byla dávati průmyslu kovů veliké zálohy, tak r. 1900 41 mil., r. 1901 75 mil. a r. 1902 dokonce 100 mil. A nebylo pomyšlení, že by jí všecky byly někdy splaceny. Ministr Vitte konečně prohlásil, že si musí průmysl pomoci sám, že nemůže žíti jen ze státních objednávek a že musí hledati si odbyt v lidu, což však bylo lehčeji řečeno než vykonáno, poněvadž ruský lid nebyl schopen odebírati výrobky tak náhle vzrostlého průmyslu a zejména už ne za ceny, které platil stát následkem vysokých cel, která sám ustanovil. Byla v tom ostatně také zvláštní nacionalistická politika Vitteho. Neměl ničeho proti tomu, když cizí podniky, zlákané do Ruska vysokými výdělky, za několik let ztroskotaly, nebo když objednaly si ruské podniky stroje za hranicemi a když je měly platiti, ohlásily insolvenci. Výslovně*) řekl, že tyto podniky dostanou nyní lacino do rukou domácí, ruští kapitalisté, když je v dražbě koupí, a že je tudíž za výhodnějších podmínek povedou dále.

Tato umělá politika průmyslová nezůstala ovšem bez nepříznivých následků na veškeren ruský život. Ohromné výtěžky akciových společností lákaly k bursovní hře, k zakládání nezdravých podniků, zejména k zimničnému hledání železa po vší ruské zemi. A bursovních orgií zúčastnily se všecky vrstvy společnosti, statkáři, důstojníci a hlavně také činovníci, což přirozeně nepřispělo k uzdravení beztoho shnilých poměrů byrokratických, zejména když přišel konec vysokým kursům a závratným dividendám. Došlo-li zejména po revoluci k úžasnému znemravnění života i literatury (Saninovština), pak je dojista vášeň, se kterou se všecko oddalo bursovní hře, jednou z vážných toho příčin. A jak ulehčují takové nesmyslné výdělky továren agitaci mezi dělníky a přímo je vybízejí, aby se své strany kladli stejně nesmyslné požadavky, netřeba dokládati.

Tak průmyslový rozvoj v Rusku je většinou umělý a jen textilnictví děkuje více samostatné činnosti a individuelní podnikavosti, ačkoliv i zde stát pomáhal svými ochrannými cly. Ale i v říši samé byla ochrana průmyslu umělá, nestejná. Polský průmysl železářský nechráněn tak, jako jižněruský, cla na železo v černomořské oblasti byla vyšší, než na hranicích polských. A železničními ta-

*) Řekl to v odpověď na intervenci rakouského vyslanectví ve příčině ochrany velkých milionových pohledávek jisté české strojírny za dodané stroje.

rify vláda podporovala Moskvu proti průmyslu polskému, čili podle nacionalistické teorie vlastní, ruský průmysl proti cizímu, který se v Polsku po zahájení ruské ochranářské politiky usadil (Lodž). Znemožňovala vysokými tarify na tržištích, na kterých posud panoval moskevský fabrikant, soutěž lacinějších tovarů polských. A při tom žalovala na polský separatism.

* * *

Dělnictvo.

Stejně nepřirozené jsou poměry průmyslového dělnictva v Rusku. Již nahoře jsme viděli, jak dělník musil býti nucen do tovární práce, jak byl tam připsán k továrně, jako doma k půdě. Vlastního dělnictva do poslední doby v Rusku téměř nebylo. Byli to mužici, kteří šli na práci do továrny, jako druzí na žně a senokosy, jen že v továrně pobyli poněkud déle. Ale na Paschu (velikonoce) se už vraceli domů na polní práce. A že měli a mají ještě doma kus pole, že patří k „miru", bylo a je ještě ve velké míře rozhodujícím pro sociální stav ruského dělníka — i pro všecku výrobní schopnost ruských továren.

Aby dělník každou chvíli neutekl, uzavíraly se dlouhé pracovní kontrakty, od 1. října do Paschy, a mzda se vyplácela většinou až po skončení smluvené doby, továrníci stavěli kasárny — a přece mužici odbíhali do své vsi. Proto musejí ruští továrníci míti vždycky velký počet dělníků náhradních, nemají-li dělníků, kteří se úplně odtrhli od své děrevny, a jsou jen dělníky. Je možno snadno si představiti, jaká je práce takových dělníků a jak je i při nízkých mzdách drahá. Sotva se něčemu naučí, uteče, a na jeho místo nastoupí druhý, který neumí nic. Tam, kde jsou dělníci přece jen stálí, což je v největších textilních závodech následkem někdy opravdu velkolepých zařízení pro dělníky, naučí se jejich děti, které chodily do továrních škol, za 3—4 měsíce, k čemu mužik potřebuje 3—4 leta. Práce tovární je mu totiž vždycky cizí, netěší ho, a proto jí nepřivyká, ač jinak nikdo mužiku neupře přirozené velké schopnosti. A v létě bývají některé továrny prázdny, neboť dělníci jsou na žních. I u nás bývá v létě méně dělníků, ale přece jen nedostihuje to rozměrů jako v Rusku, kde je v tkalcovnách v létě sotva 70—80% dělníků. Aby se ostatní udrželi, musejí se platiti větší mzdy, zejména když je lepší úroda. Ale mzdy vůbec jsou právě pro toto spojení dělníka s půdou velmi malé. Podle Janžula jsou

měsíční mzdy pro přadláře v Anglii 58 rublů, v Rusku 19½ rublu, pro tkalce v Anglii 38 až 50, v Rusku 12 až 16 rublů. Schultze-Gävernitz vypočítává poněkud větší mzdy. pro přádláře v Anglii 70 až 90 rublů, v Rusku 17 až 24 rublů, pro tkalce v Anglii 38 až 50, v Rusku 12 až 16 rublů. Ovšem platí to pro léta devadesátá. Rubakin počítá střední roční důchod ruského dělníka na 214 rublů. Nejvyšší pro kovodělníky 341 rublů, a nejnižší pro dělníky textilní 171 rublů, což se ovšem vysvětluje ženskou a dětskou prací v textilních továrnách, čímž průměrná mzda je snížena. Dr. Dementěv v nejnovější práci počítá však střední měsíční plat textilních dělníků v moskevské gubernii pro muže 13·58 rublů, pro ženu 11·07 rublů a pro nedospělé 7·21 rublů, což by ani nedostihlo výše zmíněného ročního průměru 171 rublů.

Platy dělnické jsou arciť podle gubernií velmi různé, a je velmi zajímavo, že je střední roční plat dělníkův nejvyšší v přibaltských provinciích, kde není „miru“, a kde je dělník jen dělníkem, totiž 302 rublů ročně, proti střednímu průmyslovému a černozemnému kraji, kde je tento roční plat jen 176, resp. 164 rublů. Ale i v centrálních guberniích je plat dělníků stálých, kteří přervali spojení s „mirem“, a kteří nabyli jisté dovednosti, větší. Podle nejnovějších prací z r. 1911 byl nejnižší měsíční plat textilníků 13 rublů 46 kopejek, nejvyšší kovodělníků 31 rublů 12 kopejek. Poslední jsou přirozeně i jinde lépe placeni. Ale rozpětí je zde přece jen daleko větší.

To všechno je velmi pochopitelno. Stálý dělník, který je jen dělníkem, má vydělati na sebe i na rodinu. Ruský dělník svým spojením s „mirem“ sám umožňuje nízkou mzdu. Především je neučených dělníků stále velká nabídka, a pak část nákladů na život dělníka převezme rodný „mir“. Tam posílá se těhotná žena, tam zůstanou děti, až dorostou zase ku práci a zatím se živí z výtěžku otcova „nadělu“. A ani vysílení dělníka se továrník nemusí hroziti. Když seslábne, přijdou zaň jiní, a vysílený mužik odejde domů, nadýchá se čerstvého vzduchu, který mu v továrně a dělnických kasárnách chyběl, jeho „kaša“ a černý chléb mu jdou v polích zase k duhu, kdežto ho v továrně sotva vyživily — a za nějaký čas může proceduru v továrně opakovati, až ho továrna jednou definitivně vysíleného a ku práci více neschopného pošle do vsi, aby umřel na svém kusu pole a ve své rodné chatě.

Ale ještě i jinak dovedli továrníci využitkovati nadbytek neučeného, svým kouskem pole „zabezpečeného“ mužika. Nutili ho všecky potřebné věci odbírati v továrních krámech, kde platil vysoké ceny, jichž výtěžek shrábl

továrník. Kromě toho byly v továrnách zavedeny vysoké peněžní tresty za každou chybu a každé provinění — a chyb a provinění je u neučeného, nedisciplinovaného dělníka tak mnoho! — a pokuty ty plynuly také do pokladny továrníkovy. Jedli pak dělníci-mužici obyčejně v artělu, špatně a draho, poněvadž je tam zase velmi nemilosrdně obíral starší artělu, třeba si ho sami volili z těch, kteří uměli trochu číst a psát. Mužici to sice věděli, ale snášeli to s vlastní sobě fatalistickou pasivitou, a jen v náhradu všeho nutili staršího, aby jim za volbu zaplatil — kořalkou. Tím bylo spravedlnosti učiněno zadost. Kořalka v Rusku tak často smyla všecku špatnost a tak mnohé provinění! Ale je přirozeno, že mužik rád opouští artěl, když může žíti v továrně, nebo blízko ní s rodinou. A tu viděli slavjanofilové a s nimi ruští komunisté v „miru" a „artělu" zázračné instituce, v nichž má býti budoucnost světa!

Není pak divu, že za takových poměrů továrníci dělníka úplně vykořisťovali i pokud se týče doby pracovní. 12—15 hodin se pracovalo. Ve vladimirských tkalcovnách a v barvírnách 16 hodin i více. V malých továrnách, ve kterých není mnoho strojů, na př. v továrnách na rohože, sirky, plachty, byl často 16 až 18hodinný pracovní den.

Konečně různými stávkami, ale hlavně první velkou stávkou dělníků textilních r. 1896 vynuceny zákonodárné kroky proti tomuto úžasnému vykořisťování dělnictva. Už v letech 80. zavedena instituce továrních inspektorů a zákon z 2. června 1897 snažil se odstraniti alespoň nejkřiklavější zlořády. Nařízena 11hodinná maximální doba pracovní, zakázána práce nedělní a noční práce žen, maximální doba pracovní v noci stanovena na 10 hodin, zapovězena práce dětí do 12 let, a práce maloletých od 12 do 17 let obmezena. Nařízeno placení mzdy v určitých termínech, ne jako posud až na konci doby kontraktní, peněz z trestů musí býti použito pro fondy ve prospěch dělníků, a krámy fabrické dány pod dozor továrních inspektorů. Praví se, že následkem toho ceny zboží v nich ihned klesly o 20% a mnoho že jich vůbec bylo zavřeno.

Veliké továrny poměrně lehce snesly obmezení tohoto zákona, těžší to bylo ovšem malým, kde bylo dělnictvu nejhůře. Ale jako ve všem bylo v Rusku otázkou, jak se zákon provádí. Nejkrásnější zákony ztrácely všecko při provádění podkupnou byrokracií, zejména čím dále jsou továrny z dohledu centrálních úřadů. Ale hnutí dělnické v posledních dobách vynutilo si přece jen snesitelnější poměry a bylo velmi pozoruhodno, jak vláda bez dlouhého váhání vyšla vstříc sociálním požadavkům dělnictva —

patrně ze strachu, aby nemusila dělati politické ústupky, kdyby se dělnické hnutí rozšířilo. Její tajná policie dokonce podporovala sociální hnutí dělnické, nechala svým agentem Zubatovým tvořiti skupiny „neodvislých" dělníků (t. zv. Zubatovština), a otec Gapon, který v pověstnou rudou (krvavou) neděli (22. ledna 1905) táhl v čele dělníků k Zimnímu paláci se svatými obrazy, dostal ke své agitaci mezi dělnictvem požehnání petrohradského metropolity Antonia. Jako ve všem, byla i v tomto ohledu carská vláda malicherná a slepá.

Všecky tyto nenormální poměry ruského průmyslového dělnictva, zejména jeho polovičatost, okolnost, že je na půl mužikem a na půl dělníkem, mají svůj vážný účinek na jakost práce ruského dělníka. Schultze-Gäwernitz srovnával výkonnost dělníka anglického s výkonností dělníka ruského a našel, že anglický dělník udělá za devět hodin práce tolik, jako ruský za 13½ hodiny. Proto musí býti v ruských továrnách daleko více dělníků, nehledě ani k dělníkům náhradním (viz nahoře). Na 1000 vřeten je potřebí v Rusku 16·6 dělníků. V Anglii jen tři. Ovšem i v Rusku se poměry zlepšují, zejména v lepších továrnách, kde jsou stálí dělníci, a kde je na 1000 vřeten potřebí jen 10—12 dělníků. A zase tam, kde není „miru", v Estonsku, ve velikolepém textilním závodu na Narvě, není k tomu potřebí dělníků více než šest. Zrovna tak je to v tkalcovnách se stavy. I v lepších tkalcovnách má dělník sotva jeden stav, jen 0·8 stavu, kdežto v Anglii 2·8 stavu, a v továrnách, kde se tká prosté zboží, jako v Rusku, 3—4 stavy.

Tak přes to, že dělník dostává v Anglii 3- až 5krát větší mzdu, je práce v Anglii daleko lacinější. To proto, poněvadž není potřebí tolik dozorčího personálu, jako v Rusku, kde je nezbytný stálý a pečlivý dohled na dělníka pro jeho neumělost a nevzdělanost. Je tudíž přirozeno, že gramotní dělníci mají daleko větší mzdy při stejném druhu práce, než negramotní, poněvadž jejich práce je nesrovnatelně lepší. Podle Schultze-Gävernitze mají v jedné z největších textilních továren moskevského rayonu gramotní dělníci ve věku od 25 do 30 let o 25%, ve věku od 30 do 35 o 30%, od 35 do 40 let o 37% a od 45 do 50 let dokonce o 51% vyšší mzdu než negramotní. Také starší negramotní dělníci mají mzdy vyšší, poněvadž si už získali jistou manuelní dokonalost v práci. A je také zajímavo, že jsou u gramotných dělníků úrazy při práci řidší.

Je přirozeno, že továrníci hledí si udržeti a vychovati stálé dělnictvo, které by se definitivně rozloučilo se svou děrevňou. Schultze-Gävernitz rozlišuje čtyři stupně dělni-

ckých poměrů. Na prvním není pro dělníky pranic opatřeno, poněvadž se jedná hlavně o dělníky z okolí. Spí se v dílnách, pod stroji, před továrnou, kde se dá. Dělník je nestálý a je tudíž potřebí mnoho dělnictva náhradního. Na druhém stupni staví továrník dělnické kasárny, ale ještě velmi prvobytné, kde jsou muži, ženy a děti pohromadě. Jen v lepších továrnách jsou ženy zvlášť. Jí se v artělech, a jak už řečeno, dělníci jsou vykořisťováni staršími artělu, kteří přijímají všecku mzdu za celý svůj artěl, všecko kupují a — lichvaří.

Na třetím stupni je už dělník odtržen od půdy, poněvadž má v továrně, v dělnických domech nebo v lepších dělnických kasárnách možnost rodinného života. Smí podržeti sobě děti, pro které továrna staví školy, z nichž pak vychází pro továrnu dělnický dorost. Staré dělníky sice ještě posílají do vsi — „mir" obstarává pro továrníka lacino funkci invalidního a starobního pojišťování, ale pro nemocné jsou zřízeny nemocnice, v některých továrnách, na př. známé morozovské, přímo neobyčejně vzorně vypravené. Dělníci v těchto továrnách žijí už rodinným životem, a jak už řečeno, velmi ochotně opouštějí své artěly, aby stravovali se doma. A je velmi zajímavo, že zrovna tito lepší dělníci, kteří jsou hlavně ve velikých textilních závodech, jsou schopni nejen jemnější výroby, nýbrž také dělnické organisace a velkých stávek, což stěhovaví mužičtí dělníci nedovedou. A jejich stávkám dokonce nepřekáží, že jsou na továrny vázáni svými byty a celým svým způsobem života.

Na nejvyšším stupni jsou pak v Moskevsku strojníci a kovodělníci, kteří mají nejvyšší mzdy, žijí docela odděleně od továrny se svými rodinami, a blíží se už typu západoevropského dělníka.

Ovšem ve výkonnosti, kvalitativně jsou ruští dělníci i zde za západními. Pokud se však týče požadavků sociálních a tempa jich splnění, vyrovnávají se nejpokročilejším západním, ba dokonce je předstihují. Naučila je tomu ruská inteligence, která vyčtené požadavky socialistických programů západního dělnictva jako všecko, bez kritiky přenáší na hodně ještě primitivní poměry dělnictva ruského.

Pro někoho, kdo necítí v sobě povinnost, idealisovati ruského mužika a dělníka, nemůže být nic podivuhodnějšího, než požadavek ruské inteligence po osmihodinné práci, a dekretování této prozatímní vládou. Že to chtějí ruští dělníci, když se jim to namluví, nepřekvapuje, poněvadž nemají nejmenší lásky ku práci průmyslové, a ani v práci zemědělské, v níž vyrostli, nezvykli intensivní, stálé práci hospodáře západního. Viděli jsme, jaká je vý-

konnost ruského dělníka, že je o polovičku menší výkonnosti dělníka anglického, a pro toho se zákonně stanoví osmihodinná práce! To znamená 5¼hodinnou práci dělníka anglického. Možno si představiti, jak to musí vypadati s tovární výrobou v Rusku, když se najednou výroba beztoho ne valně vyvinutého průmyslu zmenší tak velikým zkrácením doby pracovní!

Je to asi stejně oprávněné, jako dáti negramotnému mladíku dvacetiletému, a docela nevzdělaným, v naprostém područí muže se nacházejícím, venkovským „babám" hlasovací právo do ruské konstituanty! Západní dělník má pro svůj požadavek osmihodinné práce ještě jiné důvody, než materielní. Má své kulturní potřeby, když nepracuje, vzdělává se, anglický pěstuje zdravý sport — a ruský? Neví většinou, co s prázdným časem počíti, oddá se ruské „leni" nebo stráví prázdný čas v traktyru nebo poslouchánim agitačních řečí. Pro sebevzdělání mu schází školní vychování, zvyk methodicky se učiti. Že jsou mezi dělníky ruskými neobyčejně inteligentní lidé, překvapující tím, čemu sami se naučili, je pravda, ale zrovna tato výjimka ukazuje, že byla cesta k řešení sociálního problému ruského docela jiná, než opisování západních programů socialistických, určených pro dělníky vyškolené, prošedší aspoň obecnou školu, kteří jsou jen dělníky, a ne na polovic sedláky, a kteří jsou zvyklí, anebo chodem strojů nuceni k intensivní práci. Pro ty je delší oddych fysickou nutností a podmínkou zachování pracovní síly. Ale ruský dělník, jak jsme viděli, své fysické, ani duševní síly opravdu tak nenamáhá, aby po své práci musil odpočívati více, než jeho západní soudruh, který si přes všecky námahy osmihodinnou práci ještě nevymohl. Kdyby ovšem znamenití ruští zákonodárci zavedli s osmihodinnou dobou pracovní povinné denní dvouhodinné učení v továrních školách, dokud by si dělníci neosvojili aspoň minimum vzdělání, nutné k řádnému občanskému životu, pak by to bylo opravdu dobrodiním pro ruské dělnictvo a osmihodinný pracovní den by byl jedním z nejprospěšnějších požadavků sociální a kulturní politiky ruské. I se stanoviska hospodářského, poněvadž by gramotný, vzdělaný dělník kvalitou práce nahradil její zkrácení.

Ale tak je to pravou katastrofou pro veškeren ruský hospodářský život. Dělníku se musí za osm hodin zaplatiti tolik, jako za deset hodin práce, neboť se mu musí dáti dostatečná mzda. Za nynějších poměrů je nemyslitelno, že by nevzdělaný ruský dělník intensitou práce nahradil zkrácení pracovní doby, poněvadž bude míti takové zá-

konné zkrácení pracovního dne spíše za zákonnou vybídku, aby se nenamáhal. Již nyní bylo v Rusku všecko drahé, nejen pro vysoká cla a daleko větší investiční náklady, nýbrž i pro špatnou kvalitu ruského dělnictva. S osmihodinnou prací to bude přímo geometricky stupňováno. Veliké náklady investiční ještě méně se budou úrokovati, nebude-li cena výrobků nejméně o polovinu zvýšena. To však by znamenalo zaplavení Ruska cizími tovary, kdyby cla nebyla zvýšena přímo na prohibitivní výši. A tak by se všecko do nemožnosti zdražilo, nejen investiční náklady továren, jejich stavba, stroje, nýbrž také mzda dělníků by se stále musila zvyšovati, aby její kupní síla zůstala aspoň na stejné výši. Drahota zboží by pak nutně zmenšila jeho odbyt, zvýšení intensity polního hospodářství by bylo stíženo nebo znemožněno drahotou hospodářských strojů a k tomu by stát potřeboval stále větší daně pro své náklady správní, platy úředníků, dělníků atd., které by musil zvyšovati, aby vyrovnal jejich kupní hodnotu, takže by i v normálních dobách katastrofa veškerého ruského průmyslu byla nevyhnutelna. Ale tím by také a nejvíce byli postiženi ruští dělníci. Je tedy sice velmi ušlechtilé chtíti, aby se ruský dělník ve všem vyrovnal západnímu, ale zdá se, že by se mělo začíti od začátku, totiž že by se mělo především všecko podniknouti, aby se ruský dělník také naučil všemu, čemu se učiti a co uměti musí dělník na západě.

O bolševickém řešení druhého sociálního problému, o předání závodů dělníkům, je vůbec těžko vážně mluviti. I na západě, kde je dělnictvo vyspělejší, vyškolené, kde práce jde většinou „sama“, bylo by dojista dosti pochybností, zda by se technicky takový pokus zdařil. Jak teprve v Rusku s jeho mladým průmyslem, s jeho negramotným dělnictvem, které většinou ještě ani neví, patří-li k mužikům nebo k dělníkům a které o technických problémech výroby nemá vůbec nejmenšího ponětí! Skoro za každým ruským dělníkem musí státi dozorce, aby nepokazil práci nebo stroj, nebo nepoškodil sebe! A tito nejhorší dělníci v evropském průmyslu mají nyní říditi továrny?! Jak takový frivolní experiment nakonec dopadne, nemůže býti vůbec pochybnosti a také nečetné zprávy, které z Ruska docházejí, jsou toho dokladem.

Ale ani dělníci ruští by nedostali všecky plody bolševického záletu do pohádkové říše hospodářské. Byli-li dnes vykořisťováni továrníkem, kapitalistou, budou jistě a bezpečně v novém řádu společenském neméně důkladně vykořisťováni nějakými „staršími artělu“. Tím spíše, poněvadž je to ještě lehčí při složitosti výroby tovární než

při nakupování pohanky na kaši a černého chleba. Všecko dostane do ruky, kdo nejlépe si dovede získati prostého dělníka svou výmluvností. Nutno jen znáti ruského mužika a jeho bezvolné poddávání se vůli silnějšího. A že tito výmluvní „starší“ dělníků po různých závodech nebudou zpravidla vzory nezištnosti a obětavosti, nemůže býti pro nikoho pochybno, kdo vzpomene, jak je ruský mužik bez vzdělání a jak ztrácí i poslední opory své mravnosti, když rozruší se jeho náboženský názor světový a ještě snad více, když není nad ním tvrdá a bezohledná ruka trestající spravedlnosti.

A tak nezbude z tohoto experimentu provádění socialistické praxe v docela nevhodných k tomu a nehotových poměrech, než rozrušení beztoho dosti uměle vypěstovaného ruského průmyslu a snad přece jen naučení, že je i v Rusku potřeba stavěti od základů a ne od střechy.

Konečně pak nebude snad zbytečno ukázati, kolik je vlastně těch ruských dělníků, kteří ve svých sovětech vládnou celým Ruskem a pro které má býti zvrácen veškeren sociální a hospodářský řád veliké říše. Podle poslední statistické práce ministerstva financí, zpracované statistikem Vargarem a vydané r. 1908, bylo ve všech skupinách výroby — 2,303.787 dělníků, kromě toho pak ještě v dolech, které nebyly v to počítány, 377.787 a v dílnách ministerstva vojenství 37.301 dělníků — tedy dohromady všeho 2,718.875 dělníků v celém Rusku na 150 milionů obyvatelstva! A mezi nimi jsou ovšem také ženy a maloletní! Přičísti k tomu nutno ovšem dělníky bez práce, kterých r. 1905 jen v Petrohradě a v Moskvě bylo více než 170.000 lidí, a dělníky na železnicích, v paroplavbě a v obchodě, kterých počítali r. 1897 626.606. Ale nelze přehlížeti, že mezi těmito dělníky jen menší část je opravdových dělníků a většina že jsou stále ještě mužici s nadělem půdy. Rubakin, jenž veškeru statistiku přizpůsobuje socialistickým požadavkům, počítá k tomu ovšem ještě dělníky v zemědělství, jichž bylo r. 1897 2,732.890 a nádeníky a služebnictvo počtem 3,208.205 lidí, ale poslední dvě kategorie přece jen stěží možno počítati k dělníkům, kteří mají býti rozhodující pro sověty. A kdybychom je i všecky počítali k dělnictvu sovětskému — a nezapomínejme, kolik je mezi služebnictvem žen — bylo by jich všech 6½ milionu čili 4·6% všeho obyvatelstva, počítáme-li tohoto jen 142 miliony, jak bylo ho při předposledním sčítání. A kdybychom k tomu přibrali i zemědělské dělníky, nebylo by dělníků více než 6½%.*)

*) Pro srovnání uvádíme zde příslušné číslice v Rakousku, Německu a Anglii. V Rakousku (Předl.) bylo (r. 1900) osob činných

Ve světle těchto čísel jeví se všecko, co děje se v Rusku, ještě podivuhodnějším. Když připomeneme si, že je v Rusku asi 1,200.000 šlechticů, tedy počet, který vedle vlastních dělníků továrních není mizivý a nepatrný, pak teprve jasně se nám objevuje žalostná úloha šlechty v Rusku. A nejen to, i prohnilost a nepřirozenost ruského absolutismu. Jen ve státě, ve kterém po staletí byl dušen a šlapán všecek přirozený rozvoj, v němž všecko vychováváno bylo ke službě nebo pasivní poslušnosti, v němž každá samostatná myšlenka, každý samostatný počin byl považován za nebezpečí státnímu pořádku, bylo možno, aby hrstka organisovaného dělnictva, vlečená cizími, většinou neruskými lidmi, mohla zvrátiti všecek politický a sociální řád a držeti se proti vůli všech ostatních jen proto, poněvadž její vůdcové mají energii a naprostou bezohlednost, která ruským lidem schází.

Beztvárnou, pasivní ruskou massu ovládal po staletí krutý, tvrdý absolutismus a jen naivní snílkové věřili, že dovede žíti a tvořiti svůj osud sama, jen když dostane plnou svobodu. Když svrhli starého, čekala na nového, přísného pána, jenž dovede poroučet a bezohledně zašlápnout každý odpor, a našla jej v těch vůdcích ruského dělnictva, kteří nebyli proniknuti ideologií ruské inteligence, jež měla teror za omluvitelný jen proti nositelům absolutistické státní moci, ale jinak věřila v „neprotivení se zlu". Velikou většinou ruskému lidu cizí svým původem, znali jej lépe než ti, kteří jej samou láskou idealisovali, věděli, že přes noc neodvykne carským metodám vládnutí, a proto se nebojí ani neúprosné discipliny, ani potoků krve, když jedná se o udržení jejich panství. Byli s ostatní ruskou inteligencí pro zrušení trestu smrti v armádě, když se jim jednalo o její rozložení a o donucení Ruska k potupnému míru, ale zanechali vší sentimentálnosti, když byl ohrožen zdar jejich revoluce a jejich vlády. Ve jménu své svobody nezaleknou se ani před hrůzovládou, nad kterou v úžasu ustrne celý vzdělaný svět.

A všecko to dělají ve jménu práv a požadavků nejvýš 6% ruského obyvatelstva, ve jménu dělnictva, které svou nevzdělaností, nedostatkem každého učení stojí na nejposlednějším místě dělníků evropských! Zdá se pak dokonce, že ani veškeré dělnictvo nestojí úplně za novými ruskými vládci, nýbrž že jsou jejich oporou hlavně lidé bez práce, hrdinové Gorkého románů, proslulí „bosjaci",

v průmyslu a hornictví 3,128.800, čili 23·3% všech osob, činných v povolání, v Německu (r. 1907) 11,256.254, čili 37·2%, v Anglii (r. 1901) 8,363.857, čili 45·8%.

a ti výjimečně energičtí a individualističtí ruští lidé, kterým nová „svoboda“ otevřela brány — vězení.

Staří slavjanofilové báli se západu a jeho idejí a nelze nepřiznati, že je zlé předtuchy neklamaly. Západníci viděli naopak spásu Ruska v tom, bude-li žíti životem evropským. Byzantský absolutismus šel svou vlastní cestou. Bál se také západu a proto dusil všechen pokrok, všecku samostatnou iniciativu i činnost, bránil se rozšíření vzdělání v širokých massách lidových, chtěl udržeti Rusko ve staré, neuvědomělé, pasivní poslušnosti a ničemu se nebránil tolik, jako tomu, aby obyvatelstvo samo se o sebe staralo a převzalo spoluzodpovědnost za osudy národa a státu. Ale na druhé straně stavěl dráhy, podporoval na útraty širokých vrstev spotřebitelů průmyslové podniky, kapitalistickou výrobu a nejen nedovedl zabrániti přílivu evropských idejí a tužeb, nýbrž dokonce myslel, že mu je socialismus méně nebezpečný než liberální konstitucionalismus. A když konečně možno bylo upřímnou podporou dumy a nové ústavnosti pomalu tyto hluboké rozpory vyrovnávati a seskupiti k positivní práci státní velikou většinu ruské inteligence, odvrátil od sebe i ty nejmírnější svou neupřímností a záludností. Nechtěl, aby vedle něho v Rusku povstala ještě moc zákonodárná, která by mohla zacloniti byzantskou svatozáři „samoděržce“.

To se podařilo úplně. Když padl samoděržavný trůn, nebylo tu jiné pevné a spořádané moci, která by dovedla vzíti otěže vlády do rukou. V boji o vládu zvítězilo tudíž bolševictví, jež bylo stejně bezohledné a stejně málo sentimentálné, jako byl carský absolutismus a měl aspoň nějaké organisace po Rusku, jež carská policie trpěla, protože ve své slepotě myslela, že je nejméně nebezpečným, poněvadž je tak bezohledně radikálným, že nemůže najíti dosti přívržencù, aby mohl ohrožovati věky ustanovený pořádek. Konečně nelze se diviti, že zrovna carská policie neviděla, jak svými zločinnými hříchy přivedla ubohé Rusko ve stav tak abnormální, že v něm zrovna největší šílení bylo pravděpodobným vyvrcholením staletých chyb a poblouzení... Spíše možno se diviti těm, kteří převrat v Rusku způsobili, že nevěděli, co Rusko musí míti, nemá-li se rozpadnouti: pevnou organisaci veřejné moci, dokud se nevytvoří nová, zdravá, vnitřní spojitost všech jeho částí i všech jeho sociálních tříd. S dojemnou naivností ruských inteligentů pokáceli všecko, co drželo pohromadě všecky součástky nesmírné říše, jichž vnitřnímu spojení a slití absolutismus všemi prostředky se

bránil, a které proto žádné spojitosti neměly. Jen vnější: cara a jeho byrokracii.

Ty revoluce přes noc odstranila. A plnýma rukama rozhazovali její vůdci všecky „svobody", které kdy kdo na západě vymyslel, aby uspokojili inteligenci, opojenou nejkrajnějšími socialistickými hesly, a dělníky, kteří ve své nevzdělanosti uvěřili, že jsou takoví, jako dělníci na západě, a že pro ně platí všecko to, a více, než co i tam chtějí jen ti, kteří docela opustili pevnou půdu daných poměrů. Nikoho se nebáli, žádné agitace, věřili, že „svoboda" všecko vyléčí a uspořádá, že negramotný ruský lid „svobodou", kterou mu dali, tak stal se moudrým a zralým, že nic více nemůže poškoditi jeho náhlou schopnost, určovati osudy světové říše... A bez bázně a strachu pustili do Ruska 32 vůdce bolševictví, které jim, opatřené německo-říšskou pečetí, německá vláda poslala, netuše v nich nejnebezpečnější odpůrce, protože přinášeli do Ruska to, co mu revoluce s carismem vzala: organisaci a bezohlednou přísnost, nelekající se ničeho, ani potoků krve, jež revoluce chtěla od Ruska odvrátiti, nejméně však už potupy a rozbití říše, kterou nenáviděli. Snili jen o tom, aby z Ruska vyšel popud k plnému vítězství sociální revoluce, a oni aby byli jejími apoštoly. Negramotný, hrubý, nevzdělaný, ruský dělník měl přinésti světlo svým vzdělanějším, lepším soudruhům na západě...*)

*) Psáno na jaře 1918 a ponecháno úmyslně beze změny, jak bylo v letě 1918 otištěno v „České Revui".

V.

MUŽIK.*)

Ve všech převratech poslední doby byla největší část Ruska, vlastně Rusko samo, jeho selské obyvatelstvo, pasivním elementem. To ovšem znamená, že se o osudu Ruska i jeho obyvatelstva rozhodovalo na ulicích Petrohradu a Moskvy. Dokud byl car a poroučel jít a obětovat všecko, mužik šel a bil se s příslovečnou statečností. A když cara už nebylo, a řekli mu shora, prostřednictvím agitátorů z „Pitěra", že je hloupé bojovati, že má jít domů, aby byl mír, a aby mohl si vzíti kus pole poměščikova, za které posud platil nesnesitelně vysoký pacht, běžel domů a na cestě prodal, co ho tížilo, zbraň, všecko vojenské. Anebo si ji přinesl domů, když mu bolševici radili vzíti si ji s sebou, aby si mohl silou vzíti pole pánova, kdyby jich tento nedal dobrovolně. A doma plnil, co mu noví vládci Ruska přikazovali, nerozjímaje dále, kdo mu přikazuje. Je to z Petrohradu a to mu stačilo. Vyhnal poměščiky, pálil také místy jich usadby, tak jak to bylo jeho tradicí od té doby, kdy Kateřina sprostila šlechtice služby, ale ne sedláky nevolnictví.

Při tom jsou ruští sedláci ve veliké své masse naprosto vzdáleni všech socialistických fantasií, a mir, jak uvidíme, je všecko, jen ne socialistická instituce. Pro ně beze všeho socialismu je půda poměščikova jejich, poněvadž na ní od věků pracovali, ne protože na ní nyní pracují, a car by jim ji dávno dal, kdyby nebylo odporu všemocné

*) Data historická i statistická v této kapitole jsou vzata hlavně z knih: Schimkovitsche, Miljukova a Schultze-Gävernitze.

šlechty. A nikdy ruský mužik neviděl více než svůj mir a svou volost' — všecko ostatní byl car a jeho vůle. Místo cara je ovšem v Petrohradě někdo jiný, ale ten mu dává povolení bráti půdu těm, kteří ji mají — a to mu stačí. Rozhodující je, že ten, kdo se chce udržeti při vládě, má silnou organisaci správní, která dovede poroučeti a dost silnou moc výkonnou, která mužiku imponuje. Kdo vlastně poroučí, není pro velkou massu mužickou rozhodné, jen když je to „načalstvo". Jinak by vůbec nebylo myslitelno, aby snesl vládu lidí většinou neruských. Ovšem nutno počítati také s agitací všech možných stran a směrů, která při naprosté politické nevinnosti a neinformovanosti ruského mužika má velmi lehkou práci, a dovede jej zejména lehce povzbuditi k odporu, chtějí-li mu zrekvirovati toho trochu obilí, které mu z chudých žní zbylo. Rozhodujícím bude přece jenom, je-li stará víra v cara v duších ruských mužiků tak hluboká, že by na konec přemohla i strach, aby zase neztratili panskou půdu, kterou si vzali. To však je více než pochybno. A proto se zdá, že by bylo dost těžko zavésti opět v Rusku pořádek a lidsky snesitelné poměry, kdyby mužik nedostal vyvlastněnou velkostatkářskou půdu, třeba by vyvlastnění bylo provedeno poněkud jinak, než jak je nařizovali ve svém přímočárném radikalismu bolševičtí vládci Ruska.

Ve všem je viděti hluboký rozdíl západu a východu, třeba v něčem byly shodné. Revoluci bolševickou lze dojista srovnávati s revolucí francouzskou — v surovosti a krvavosti ji už dokonce dávno předčila — ale přece jen je mezi oběma hluboký rozdíl. Revoluce francouzská byla nesena živelním hnutím lidovým, které se hlavně projevilo ve vítězných revolučních armádách francouzských, a zejména lid selský byl následkem své bídy a hladu hlavním činitelem její úspěchů, ruská revoluce je revolucí několika fantastů, výjimečně také ruských, jichž moc je v hrstce dělníků a ve spodině společnosti, a hlavně v tom, že je 80% ruského lidu, že jsou jeho mužici naprosto netečnými k osudu národa a říše, a znají jen své nejbližší zájmy, svůj kus půdy, svůj mir a půdu svého poměščika.

Všecko to ovšem není náhodnou shodou okolností, nýbrž výsledkem historického rozvoje, který byl zase docela jiný v Rusku než na západě. Zde bylo nevolnictví dílem feudálních pánů a jejich moci ve státě. Jakmile se ústřední moc panovničí počala upevňovati, a následkem toho rostly také finanční potřeby, zejména vojenské správy, viděli absolutní panovníci, že je hlavním a jedině spolehlivým pramenem jejich důchodů massa selského

lidu, a proto se starali o to, aby nebyl utiskován pány, kteří byli přirozeně ochotni svalovati všecky své povinnosti ke státu na bedra svých poddaných. Konečně pak, když státní potřeby rostly tou měrou, že nebylo už pomyšlení na jejich krytí bez povznesení hospodářské a sociální úrovně širokých vrstev lidových, rozhodli se proti vůli pánů osvoboditi sedláky, v čemž, jak už řečeno, byli podporování svou osvícenou byrokracií, která byla jenom jim oddána, a neměla své zvláštní stavovské, šlechtické zájmy, zejména už ne v otázce poddanství.

V Rusku šlo všecko docela naopak. Také zde byly pro osud selského lidu rozhodující finanční potřeby státu, ale ty byly, zrovna opačně než na západě, příčinou selského nevolnictví, umrtvujícího miru a krugovoj poruky — a nebyly pramenem nového života, jako na západě, kde vedly k osvobození sedláků. Zde starali se o to, aby sedlák m o h l platiti, na Rusku tato otázka nikoho netrápila, a hlavní bylo, aby mužik platu n e u n i k l, aby bezpečně z každé duše došel určený plat. Proto jej připoutali k půdě a učinili jej vlastnictvím poměščika, který za placení daně ručil. Jak mužik sežene daň, bylo lhostejno, jen když jeden ručí za druhého a za všecky nějaká vyšší jednotka, kdysi poměščik a potom mir. Všecek rozdíl mezi západem a východem je v tomto specificky ruském převrácení „na ruský maněr", podobných nebo stejných institucí západních.

Všecky fantasie o posvátné instituci miru, kterou Rusům ovšem odkryl Němec v. Hachsthausen, a jež si s tak dojemnou horlivostí osvojili úctou k německému duchu a německé filosofii ovládaní slavjanofilové, kteří v miru viděli spasení veškerého člověčenstva, lucem ex Oriente, a ještě jen jej doplňovali artělem, rozplynuly se v nivec ve světle moderního bádání, a dnes už každý ví, že mir a krugovaja poruka nejsou žádnou starodávnou institucí slovanskou, nýbrž že byly prostě prostředkem k zajištění sboru daní, poněvadž carové si nedovedli řádnou berní správou zabezpečiti vybírání berních povinností. I nevolnictví vzniklo a bylo rovněž jen prostředkem k zajištění platu „sloužícím lidem", šlechtě, která konala vojenskou povinnost, a pak k zabezpečení daně z hlavy — podušné podati.

Ovšem ruští panovníci měli veliké potíže se stěhovavostí ruského mužika. Bylo v ní dojista něco atavistického, zejména tam, kde byla kultura ještě docela primitivní a půdy nevyčerpatelný dostatek. Ale je to také psychologicky vysvětlitelno. Ruská příroda je místně málo charakteristická, svá, zvláštní, je lhostejno býti zde, nebo

jinde, ovšem kromě hlavních rozdílů ruské přírody, severních lesů, středního černozemí a jižní stepi. Všude je ruskému člověku stejně blízká. Není, k čemu by člověk zvlášť s láskou přilnul, čemu by podobného jinde nenašel, jako na západě, kde je příroda více rozčleněna, kde je tolik hor, údolí, z nichž každé má svůj vlastní ráz. A kde není intensivnější kultury, kde člověk neposvětí svůj kus půdy těžkou prací a horkým potem, kde jen využije panenské, úrodné půdy a nejraději jde dále, když má půdě také něco dáti, tam přirozeně není naší lásky k hroudě, a nomádský pud těžko z mužika vyhnati. Zejména když nikdy nenazývá půdu svou, jako je to v miru, a svou chatu, která mu jedině je vlastní, kdekoliv jinde rychle a bez obtíží si vystrojí.

Selskému poddanství položil základ Boris Godunov. Mužici pracovali už dávno na panských polích, která carové rozdali, ale do 16. století dělili se o výnos s pány, což později změněno v pacht. Byli také zadluženi poměščikům za zařízení svého hospodářství, a tyto dluhy hleděli si poslední zajistiti společným vlastnictvím na polích a peredělem. Ale mužik byl svobodný, mohl odejít. A poněvadž byla o mužiky nouze, bohatší poměščici je vykupovali, zaplatili za ně dluh a vzali si je na svůj statek. Tím ovšem poškozováni poměščici chudší, které bohatí vždy přeplatili. O tuto drobnou šlechtu se však Boris Godunov opíral proti mocným bojarům. A aby jí pomohl, vydal 1597 ukaz, podle kterého se sběhnutí ze statku, kde byl mužik méně než pět let, trestá, třeba se ještě právo volného stěhování úplně nerušilo. Zakázán také odchod mužiků z centra na okrajiny, a výměna sedláků dovolena jen mezi malými, anebo mezi velkými poměščiky navzájem, ne však mezi malými a velkými.

Teprve roku 1649 nevolnictví dostalo soukromoprávný ráz, a sice na naléhání „služebných lidí", aby jim tak zabezpečen byl plat za jejich službu. Všichni mužici, zapsaní 1647—48 v dvorový soupis, uznávali se za poddané, a každý jejich přechod ke komukoliv prohlášen za poběhlost. Sedlák mohl býti prodán, podléhal soudu poměščika, jmění jeho patřilo v majetek pána. Ale přece jen mohl mužik ještě uzavírati smlouvy se státem, se soukromými osobami, ano i s vlastním pánem — byl ještě subjektem právních jednání. A ač byl připoután k půdě, mohl odejíti na výdělek i bez svolení pána.

Jak už řečeno, šlechtici zbaveni povinnosti služby částečně už Petrem, ale úplně teprve Kateřinou r. 1762, avšak naděje mužiků, že budou nyní osvobozeni se nejen nesplnily, nýbrž nevolnictví bylo teprve nyní plně utuženo

a do všech důsledků provedeno. To všecko v době, kdy na př. Rakousku už dávno se jednalo o otázce selské a vše blížilo se ke zrušení poddanství. R. 1726 mužici byli zbaveni práva svobodně odcházeti za prací, r. 1747 formálně potvrzena možnost prodeje jednotlivých poddaných, zrušena opět teprve r. 1816, a r. 1767 Kateřina vzala mužiku dokonce právo poměščika žalovati, čili mužik byl úplně věcí svého pána. Práva poměščikova byla velmi obsáhlá. Roboty mohly býti od pána úplně volně určovány, zrovna tak poplatky v penězích, totiž tam, kde mužik zabýval se domácím průmyslem, z rolníka mohl pán udělati dvorového, který neměl pozemku a byl jen k jeho službám, a naopak, z dvorového zase mužika; mužika mohl s půdou nebo bez ní prodati, rozhodoval konečně, bez odvolání ve příchmužických, směl užíti tělesných trestů, jen ne ubíti do smrti, oddati k vojsku, poslati do Sibiře, nebo k nuceným pracím. Ženiti se směl mužik ovšem jen s povolením pána. Poměščik měl pak povinnost živiti mužiky v neúrodě a dáti jim osev. A aby poměščici si zabezpečili daň z hlavy, kterou podle ukazu z r. 1722 musili ze svých mužiků odváděti, a za kterou ručili, zavedli mir a krugovuju poruku, rozdávali svým dvorovým pozemky, aby mohli od nich vybírati daň, a nařizovali pereděly (nové rozdělení pozemků), jakmile viděli, že některý mužik si svou pílí své pole zlepšil. Míti půdu nebylo právem, nýbrž povinností, aby se mohla z ní odváděti daň. Jakýsi Ryškov napsal v 18. století knihu, ve které poučuje správce statků, že musí se starati o to, aby se počet sedláků co nejvíce rozmnožil, a od půdy že smějí osvoboditi jen mrzáky a práce docela neschopné.

Pro „starobylou posvátnost“ miru je pak nejvýznačnější poměr t. zv. státních sedláků (gosudarstvennyje kresťane) k obščině. Vlády rozdávaly státní domény mužikům, aby z nich dostávaly daň. A sice dostali mužici každý 15 desjatin půdy. Státní sedláci sice ztratili také při zavedení nevolnictví právo stěhování se, ale nebyli sami nikdy nevolníky, byli osobně svobodni a žádnému pánu poddáni. Platili podušnou daň a kromě toho zvláštní dávku „obrok“, původně 40 kopejek z hlavy, ale ta časem zvýšena až o 750%; na 10 rublů v I. třídě, na 9 ve II., 8 ve III. a na 7·50 ve čtvrté třídě v r. 1812. Státní sedláci dlouho se bránili proti fiskálním opatřením, zabezpečujícím daně a platy, proti miru i krugové poruce. Bylo jich r. 1858 7,636.638 revisních duší a měli 57 mil. desjatin půdy, a je tudíž pro slavjanofilskou úctyhodnost miru velmi pozoruhodné, že se tak velká část ruských mužiků proti dobrodiní miru s jeho krugovou porukou a pereděly bránila.

Vláda všecko musila prostě dekretovati (1770) a nařídila také způsob peredělů. Ale státní sedláci se jim dlouho houževnatě bránili, takže musily býti r. 1830 přísně nařízeny. Hlavním propagatorem tohoto dobrodiní mezi státními sedláky byl hrabě Kiselev, který sice sám přiznával, že je obščina překážkou každého zlepšení kultury, ale myslil, že tím bude odstraněn proletariát. A byl tak přesvědčen o užitečnosti svého počínání, že dal trestati jako revolucionáře a buřiče, kdo se nechtěl ve prospěch miru vzdát svého zděděného majetku. Rusko mělo vždycky štěstí na neobyčejně prozíravé státníky! Stejně to bylo s t. zv. čtvrtníky (četvertnyje), kteří byli šlechtickými many carovými. Když Petr r. 1719 vydal své normy pro šlechtický stav, dostali se lepší a zámožnější z čtvrtníků mezi šlechtu, ostatní pak, t. zv. odnodvorci, klesli na stupeň státních sedláků. Také tyto nutila vláda k obščině, a také oni se proti tomu bránili. Mnozí se též udrželi svobodnými. Tito odnodvorci byli hlavně na jihu, poněvadž pocházeli ponejvíce z těch, kterým carové dali půdu, aby chránili hranice proti tatarským nájezdům.

Jak je tedy viděti, nemá ruský mir v sobě nic posvátného, posvěceného nepamětnou historií, nýbrž děkuje za svůj původ, jak už Čičerin k úžasu všech ctitelů miru řekl, nevolnictví a dani z hlavy. Specielně ruského je na něm jen to, že tytéž finanční ohledy vedly v Rusku ke zbědačení a umrtvení, kdežto na západě k osvobození sedláků a tím k novému, lepšímu životu celého státu. Miljukov definuje obščinu jako „nucenou organisaci, která spojuje své členy vzájemným ručením za správné odvádění požadovaných od ní platů a povinností, a která zabezpečuje si tuto správnost uvedením povinností ve shodu s platebními prostředky každého člena“. Miljukov velmi správně v miru nevidí nijaký sociální moment, nýbrž prostě instituci k zabezpečení státních dávek.

Ale mir sám nebyl dostatečným zabezpečením důchodů státních. Hlavním prostředkem k tomu byla krugovaja poruka, vzájemné ručení za všecky dávky. Byla dokonce starší než mir a byla vlastně základním principem veškerého státního hospodářství ruského. Poněvadž nebylo spolehnutí na státní správu, nebo poněvadž spolehlivou nedovedli utvořiti, a poněvadž také v obyvatele neměli důvěry, že by u vědomí své solidarity se státem ochotně konali své povinnosti, a k takovémuto státnímu vědomí je ze strachu o absolutismus ani vychovávati nechtěli, pomáhali si krugovou porukou, kterou Miljukov vedle samoderžaví nazývá historickým základem ruské společnosti. Všecko v Rusku bylo krugovou porukou,

nejen placení daní. Když vláda chtěla zavázati celý národ k nějakému úkonu, k nějaké povinnosti, vyhlásila všenárodní poruku na zemském soboru. Všecko bylo povinností, službou, nikde nechtěl absolutismus vlastní vůli, vlastní počin, vlastní zodpovědnost, jen v nuceném střežení jednoho druhým hledal možnost plnění státních povinností.

Mir a krugovaja poruka, kterých užíval stát pro pohodlí své finanční správy za doby poddanství, zůstaly i po osvobození sedláků rozhodujícími pro veškeren život ruský. Tento se vůbec vyvinoval docela odlišně od západního zejména dlouhým trváním nevolnictví, jež udržovalo v Rusku až do let šedesátých minulého století naturální hospodářství, což znemožňovalo rozvoj průmyslu a tím také vnitřní evropeisování Ruska, tak nutné, když už Petr „okna do Evropy otevřel". Na západě, hlavně také u nás, i v poddanství byly poměry jiné a pro veškeren hospodářský život státu a národa lepší. Poddanství i na západě bylo těžké, ponižující, ale přece jen neznemožňovalo úplně hospodářské sílení sedláků, kde to příroda a poměry tržní jinak umožňovaly. Poddaný sedlák měl svůj statek, který dědily jeho děti. Byl sice vyssáván, vykořisťován a často týrán pánem, ale přece jen píle a námaha, lepší hospodaření nebylo pro něho trestem, jako v Rusku, kde poměščik, jenž ručil za daň své obce, každého, jemuž se vlastní pílí lépe vedlo, ihned oblažil větší dávkou, anebo peredělem jej připravil o lépe zpracovaná pole, a dal je jinému, aby také ten mohl bezpečně daň platiti. Poddanství na západě neumrtvovalo úplně individualismus a podnikavost, jen je stěžovalo, kdežto v Rusku mirem a krugovou porukou vychován lid bez energie, pasivní, líný, který přirozeně neměl nejmenší chuti dříti se na svém poli pro nenáviděného pána, jenž mu mohl nejrůznější povinnosti libovolně ukládati, a nebyl ani obmezen jako u nás jistými pravidly ve výměře roboty. Byl spokojen, když se se svou rodinou jakž takž uživil. Neúrody a hladu se nebál, poněvadž mu přece jen musil pomoci poměščik, ne z lásky, na kterou by sotva spoléhal přes slavenou patriarchálnost poměrů, nýbrž aby neztratil svou daňovou jednotku, a musil mu dáti i osev, i tolik, aby mu takový cenný objekt, jakým pro poměščika mužik byl, hlady nezemřel.

Fiskální důvody přivedly také k největšímu zlu mužického života, k úžasnému trpasličímu hospodářství. Poměščik platil daň z hlavy, z tak zvané revisní duše, podle periodických revisí obyvatelstva, kterých bylo do r. 1858, tedy do osvobození deset. Když se mu podařilo

pereděly rozmnožiti jich počet, bylo to až do budoucí revise jeho ziskem, anebo aspoň zabezpečením, že nebude nucen sám na daň dopláceti. Jak zhoubně to působilo, je viděti z opačného rozvoje u státních sedláků. Zde nebylo poměščikova zájmu, nanejvýš jen ručení miru za daň a obrok. Ale mir nechtěl aspoň vydělávati na dani z hlavy a proto u státních sedláků rozdrobení půdy nedošlo do takových rozměrů jako u panských přes četné pereděly, které však neděly se proto, aby se nabylo nových „revisních duší", posud nepočítaných, nýbrž v zájmu spravedlivého rozdělení pozemků různé úrodnosti. Tak už po staletí vychováván politikou státu mužik k lenosti, nepodnikavosti, k odporu ku každé intensivnější práci, poněvadž byla prací pro druhého, k vyssávání půdy, k její rozdrobenosti, znemožňující také každé intensivnější hospodaření, a k nenávisti k poměščikům, jimž bez vlastního přičinění připadl veliký podíl na jeho práci, a kteří pro sebe, pro svůj prospěch využili plodů každé mužikovy větší námahy a píle.

Proto zůstalo selské hospodářství ruské po věky stále stejné. A přece nelze říci, že by Rusové nebyli schopni povznésti se z primitivních způsobů hospodaření k vyšším. Trojpolí svědčí dojista o jistém vyšším stupni hospodářské kultury, a trojpolí bylo už obvyklé ve starém moskevském knížectví. Moskevští carové dokonce zaváděli trojpolí v nově dobytých zemích, pokud tam step nevyžadovala hospodářství výhonového. Trojpolí totiž spíše poutalo mužika k půdě, než nějaký primitivnější způsob obdělávání polí. Ale na něm se zůstalo. Další pokrok zamezil mir, krugovaja poruka a poměščikův interes, který chtěl, aby mužiků, platících daň z hlavy, bylo po revisi více, ne aby byli bohatší.

Konečně nedalo se nevolnictví více držeti. Krymská válka, stále se opakující selské bouře, a smrt Mikuláše I. byly příliš hlubokým otřesem starého pořádku, aby zůstaly bez účinku na všechen vnitřní život Ruska. Něco nového přijít musilo. Mnozí chtěli politické reformy, konstituční život, který by také přirozeně přinesl všecky ostatní nutné změny vnitřní, zejména zrušení nevolnictví, a ti dojista situaci správně posuzovali. Vláda se ovšem rozhodla především pro zrušení nevolnictví. Patrně počítala, že tak uspokojí veřejné mínění, že zaváže mužiky carovi, a že tudíž volání po konstituci nebude míti už takovou moc a sílu, jako když chtělo politické svobody hlavně také proto, aby možno bylo osvoboditi sedláky. I ti že šlechty, kteří v Petrohradě prováděli emancipaci, třeba byli nacionálními demokraty, jako Miljutin a Kavelin, nechtěli

ihned konstituci, poněvadž myslili, že Rusko posud není pro ni zralé a že by svoboda byla jen pro šlechtu a bohatší buržoasii, pokud zde byla, a že by se tak dostal lid v nové područí. Proto myslili, že musí lid teprve býti vychován k demokratismu. A v tom se shodovali s nejkrajnějšími elementy, které konstituci také proto nechtěly, poněvadž by byla šlechtická a buržoastická. První reformou bylo tedy osvobození mužiků a to provedeno tak, že nikoho neuspokojilo, ani mužiky ani šlechtu, a ostatní reformy, kromě soudní a zavedení zemstev, zůstaly nesplněným snem, protože provedení emancipace ještě více rozdvojilo všecky, kteří chtěli nový život v Rusku, a tak na všecko ostatní nezbylo dost jednotné vůle, jež by přeměnu Ruska v konstituční stát dovedla vynutiti.

Mužici pak nenáviděli šlechtu více než dříve, protože jí připisovali znešvaření vůle carské provedením reformy. Nic neplatilo, že to byli také šlechtici, kteří v Petrohradě byli určeni uvésti v život veliké dílo, Miljutin, Kavelin, Čerkasský, Samarin, a ti že chtěli mnohem příznivější uspořádání věcí pro mužiky, než jak konečně dopadlo. Vyhrála přece jen velká většina šlechty, která ku poradě o zamýšlené reformě byla svolána do 48 shromáždění a která v egoistickém strachu o budoucnost konečně zase vzpomněla na své staré právo, dané sjezdům šlechty Kateřinou, obraceti se se žádostmi ke trůnu, na něž jinak docela zapomněla, třeba absolutismus tak dlouho dusil každou možnost zdravého rozvoje říše. Tohoto práva nyní využila a ne bez účinku. Vlivem šlechty neslo v sobě osvobození od samého začátku zárodky mužické bídy, která se konečně od r. 1892, kdy začal periodický strašný hlad, ukázala v celé své úžasné hrozivosti.

Zrušení nevolnictví bylo sice dlouho na denním pořádku v Rusku, ruští spisovatelé vykonali v té příčině přímo velkolepou propagační práci, probudili ruské svědomí a všem bylo jasno, že je to povinností lidskosti, sedláky konečně osvoboditi, ale jak to provésti a zejména jak rozřešiti agrární problém ruský po jeho stránce hospodářské, výrobní, o tom jako obyčejně v Rusku nikdo nepřemýšlel. A přece, kdyby se byli Rusové ohlíželi na západě také po něčem jiném než po socialistických teoriích, mohli viděti, jak v Evropě přecházejí k intensivnějšímu hospodaření a jak zejména v Prusku, ruskému dvoru nejen geograficky tak blízkém, provádí se s velikým úspěchem kommassace, které by zrovna Rusko tolik potřebovalo pro rozdrobenost svých polí, jež byla důsledkem peredělů. Ale o to se v Rusku nestarali. „Černozem“ byla pro každého Rusa zázračnou, nevyčerpatelnou studnicí

bohatství a blahobytu, ať se na ní hospodaří sebe hůře. A proto se jednalo jen o to, jak osvoboditi mužika a nepřivésti zároveň v záhubu ruskou šlechtu, která bez práce nevolníkovy nedovedla žíti. Jedna část šlechty byla rozhodně pro osvobození a její představitelé měli v provedení reformy v Petrohradě, jak řečeno, hlavní slovo k veliké nespokojenosti velké většiny šlechty, která se hrozila budoucnosti, poněvadž se bála, že nebude míti dělníků k obdělávání svých polí. Tato snaha, zabezpečiti se dělnictvem, byla také hlavní příčinou zhoršení původních projektů petrohradské komise. Mužik chtěl, aby mu zůstalo všecko, co posud měl, a sice v úplném vlastnictví, bez každé náhrady, zadarmo, poněvadž beze všeho socialistického učení od staletí věřil jen v jedno, že půda patří jen tomu, kdo na ní ode dávna pracuje, a že od té doby, co Kateřina provedla svou reformu veřejné služby, šlechtici proti všemu právu drželi půdu, která patřila mužikům a kterou jim car zase beze vší náhrady dojista dá. Nelze upříti, že mužik myslel velmi logicky a kdyby se byl stát odhodlal k oběti, a ze státních prostředků zaplatil poměščikům výkupné platy, mohla reforma býti provedena docela jinak, totiž zavedením individuelního vlastnictví mužikova na půdě a Rusko by dojista dnes bylo docela jiné, než jak je v těžké krisi vidíme.

V Petrohradě na takovéto řešení problému ve velkém stylu nepomýšleli. Viděli sice po zkušenostech s krymskou vojnou, že Rusko se musí důkladněji poevropštiti, má-li odčiniti svou porážku. Ale nechtěli to udělati tak, aby Rusko přestalo býti absolutistickým carstvím. Nechtěli si tedy odciziti šlechtu. Proto také šlechta zvítězila nad těmi ze svých, kteří v Petrohradě bez ohledu na vlastní zájmy chtěli reformu, jež by zabezpečila především možnost zdravého rozvoje mužiků, i na nebezpečí, že by šlechta musila se velmi vážně starati, aby vyšla bez pohromy z nových poměrů. Proto nepřistoupili na právní názor mužikův, že je půda jeho, a rozhodli, že za zrušené nevolnictví poměščici dostanou náhradu, kterou jim stát sice vyplatí, ale kterou mužici musejí státu zase splatiti zvláštními výkupnými platy. A i to teprve později, kdežto původně dokonce chtěli, aby půda zůstala poměščikovi, a mužik mu za ni platil zákonem určený pacht, dokud by se s ním o podmínkách výplaty neshodl. Ano přistoupili dokonce i na to, aby mužik dostal méně půdy, než jí měl dosud, zejména aby nedostal pastviny, kterých dříve užíval, a musil je najímati u poměščika za to, že by se zavázal pracovati na jeho poli, tedy asi jako dříve za nevolnictví. Aby se pak vláda zabezpečila, že jí budou vý-

kupné platy mužikem spláceny, rozhodla se, že nedostane mužik půdu ve své vlastnictví, nýbrž že vlastníkem její bude obec, mir a ten že pomocí krugové poruky bude ručiti za výkupné platy mužiků.

A tak rozřešili otázku osvobození z nevolnictví nejhorším způsobem, který se dal mysliti, neboť „osvobodili" sice mužika z právní moci poměščika, ne však od hospodářské jeho převahy a nechali jej v odvislosti od míru a krugové poruky, které neméně tísnivě působily na jeho hospodářský rozvoj, na možnost, zlepšiti a zdokonaliti způsob jeho hospodaření. V Petrohradě rozhodovali o reformě jednak idealističtí slavjanofilové, kterým byl mir posvátnou institucí a pak byrokraté, a ti se báli mužika samostatného, pána svého pozemku, jenž by přirozeně nechal své nepodnikavosti, lenosti, jenž by zlepšoval, intensivněji pracoval na své půdě pro sebe a své děti, kdyby pracoval na svém a jenž by dojista stal se jiným a chtěl by býti svobodným, toužil by po vzdělání, jiné výchově, jiném životě nejen doma, ve své chatě, nýbrž v celém státě, zejména kdyby se stal svou prací zámožnějším a neodvislejším. Spoléhal by na sebe a ne jen a jedině na cara a chtěl by si pomoci sám, kdyby na pomoc shůry příliš dlouho musil čekati. Proto asi nechtěli míti mužika jiného než jak byl, pokorného, ve svůj osud oddaného a věřícího, že by car rád mu všecko dal, kdyby nebylo těch druhých, kteří mu od věků nepřejí. Dali mu tedy poručníka, jeho mir a volost, které převzaly všecka práva bývalého poměščika i s jeho právy trestními a policejními. A těšili se tím, že prostřednictvím míru budou míti mužika zrovna tak v ruce, jako dříve za poměščika, a dojista o mnoho bezpečněji, než kdyby udělali jej docela svobodným a volným. Slavjanofilové se svým idealismem i byrokracie se svým egoismem svorně pokazili reformu.

Vše provedeno na polovic. Mužika osvobodili, ale ne docela, jen od libovůle poměščikovy, neměl však svobody hospodařiti, jak by chtěl, jako jí neměl dříve. Jen pánem jeho nebyl více poměščik, nýbrž jeho vlastní „mir", jeho starosta a mirová hromada. Ale ani od poměščika se neosvobodil, poněvadž mu dali méně polí než měl v nevolnictví, poněvadž neměl více pastviny, kam by vyháněl svůj dobytek, a tak musil od poměščika najímati, čeho potřeboval, a za to se mu musil zavázati ku práci na jeho polích, jako kdysi na nich pracoval za nevolnictví anebo platiti vysoký pacht penězi nebo částí úrody.

Tím a placením daní a vysokých výkupných platů nastala v jeho životě hluboká, základní změna. Dříve byl plně v naturálním hospodářství, neboť o daně se staral

poměščik, který si je vybral v podílu na úrodě mužikově, a nebylo pro mužika starosti, kde je vzít. Nyní mir vymáhal s největší přísností daně i výkupné a mužik musil sháněti peníze. Dostal se do peněžního hospodářství beze všech institucí, které by mu přechod ten ulehčily. Musil prodávati svou úrodu rychle, hned po žních, kdy obilí bylo nejlacinější, a na osev musil je zase draho kupovati a když nebylo zač, dlužiti se na úžasně vysoké úroky, najímati se na práci bohatému sedláku nebo poměščikovi, anebo jít za výdělkem někam, kde je o dělníky nouze.

Není divu, že tak mnozí neviděli v osvobození nijaké dobrodiní pro mužika. A zase nutno říci, že osvobození ovšem bylo nutné, bylo dobrodiním a že přišlo k neštěstí Ruska příliš, příliš pozdě, ale jeho provedení že pokazilo všecky dobré úmysly těch, kteří zaň bojovali a o ně se snažili. Dopadlo čistě po rusku, aby se zdálo, že se něco udělalo, a přece aby nebyl ohrožen starý, dobrý pořádek. Z osvobození vyrostl sice nový život hospodářský, poněvadž ruský mužik byl svými výkupnými platy a daněmi vyrván ze starého hospodářství naturálního, ale ruské selské hospodářství nebylo obrozeno s novou svobodou, nepostaveno na nové základy, nebyla mu otevřena možnost bohatého rozvoje, odpovídající zázračnému bohatství jeho půdy, naopak, stalo se všecko, aby ruský mužik ve velké své části stal se proletářem, ovšem s kouskem vyssáté půdy, což obhájcům miru však stačí, aby tvrdili, že hladovící mužik přece jen není zproletarisován, poněvadž ten kousek hladové půdy má...

Od vydání reskriptu ze dne 20. listopadu 1857, kterým zahájeno osvobození mužiků, bojovalo se o způsob a rozsah osvobození. Většina šlechty se bránila všemi způsoby a podařilo se jí také, jak řečeno, zhoršiti úmysly petrohradské redakční komise, která byla pod vlivem hr. Rostovceva mužikům příznivá. Ale přece jen v mnohých věcech docíleno vlivem menšiny šlechty a hraběte Rostovceva také podstatného zlepšení původních zámyslů. Zejména rozhodnuto dáti miru úplnou samostatnost a pravomoc a poměščik neměl míti s jednotlivým mužikem více žádných styků, nanejvýše s mirem, kdežto původně chtěli policejní právo nad mužikem i dozor nad vykonáváním soudní pravomoci miru ponechati i nadále poměščikovi. A pak také rozhodnuto, že mají míti mužici možnost dojíti vlastnictví a stát že má v tom pomáhati. Zato ve hlavním komitétu se šlechtě podařilo veliké zhoršení návrhu komise redakční, totiž zmenšení mužického nadělu. Komise chtěla, aby nejmenší jeho míra byla dvě pětiny nadělu maximálního, avšak ve hlavním komitétu

sníženo to na jednu třetinu a maximální naděly sníženy ve 123 okresích proti návrhu komise redakční. Také si šlechta vymohla zvýšení pachtovného, které mělo býti ustanoveno nejen podle ceny pozemku, nýbrž také podle výnosu domácího průmyslu a jiných místních výhod, čehož šlechta zejména na severu využitkovala, kde tohoto domácího průmyslu bylo velmi mnoho. To mělo velmi těžké následky pro mužiky, poněvadž se podle tohoto pachtovného ustanovovaly výkupné ceny pozemků. A že na severu přihlížením k domácímu průmyslu byly pachty pro poměščiky výhodné, je viděti z toho, že tam šlechta své pozemky mužikům mnohem ochotněji prodávala, než v černozemném centru. Ovšem logika, podle které měli ubozí mužici poměščikům ještě platiti za svůj vlastní domácí průmysl, není docela jasná.

Konečně vyšel manifest 19. února 1861 a 5. března byl čten ve všech ruských cerkvích. Ale přes slavnostní náboženskou formu nebyl ještě ve všem rozhodným krokem. Hlásal, že s v é h o č a s u budou nevolníci svobodnými obyvateli země. Zatím měli míti mužici jen právo stálého užívání pozemku, kdežto vlastnictví zůstalo pánům. Byli „dočasně zavázáni". Mohou si vykoupiti usaďbu i pozemky v souhlasu s poměščikem. Dvoroví mají býti za dvě léta úplně svobodni. Nová organisace má vstoupiti v život nejméně za dva roky, po které jsou mužici povinni ještě plniti své povinnosti k pánovi a pán má nad nimi ještě soudní a policejní moc. V každé gubernii nařízeno bylo zříditi gubernské úřady ve věcech selských, zavedena instituce mirových prostředníků ke srovnání sporů mezi poměščiky a mužiky, zřízena samospráva miru a volosti a nařízeno založení jakýchsi pozemkových knih na každém statku. Státní správě bylo uloženo, aby pomáhala poskytnutím půjčky mužikům k získání půdy v jejich majetek.

Mužik byl tedy svobodným, ale prozatím nebyl ani on, ani mir majitelem půdy. Její výměra měla sice pokud možno zůstati táž, jako byla za času nevolnictví, ale to se splnilo jen ve výjimečných případech šlechetných poměščiků. Byli takoví, kteří dali mužikům půdy více a v nejlepší poloze — viděl jsem to sám na panství Samarinově — ale byli také takoví kteří už před osvobozením, ze strachu před ním, mužikovi půdy pokud možná ubrali a na každý způsob zbylo osudné pro mužiky ustanovení, že s půdou neplodnou, t. j. pastvinami, může poměščik libovolně nakládati. Převážnou většinou ustanovená maximální a minimální výměra nadělu na „revisní duši" (podle poslední, X. revise z r. 1858) také principu zacho-

vání mužika při starém jeho nadělu, neodpovídala. Rusko bylo rozděleno na 7 zon podle úrodnosti polí, způsobu hospodaření a možnosti odbytu zemědělských plodin, a maximální naděly byly 3¼, 3½, 4, 4½ 5, 6 a 8 desjatin na revisní duši. Minimální byly, jak už řečeno, třetina těchto maximálních, tedy 1 až 2·7 desjatin, kdežto podle návrhu redakční komise by byly 1·3 až 3·2 desjatiny, tedy minimální naděl téměř o dvě naše míry větší. A poněvadž v každém mužickém dvoru, t. j. v mužické hospodářské jednotce většinou bylo revisních duší více, je jasno, jak tím byl mužik zkrácen. V příčině pachtu z nadělu ustanoveny čtyři stupnice, největší pro naděly, které nejsou dále než 25 verst od Petrohradu a sice 12 rublů za naděl a další stupnice byly 10, 9 a 8 rublů. Tento pacht byl jak už řečeno, příliš vysoký a ačkoliv se řeklo, že nemá býti za osvobození osoby mužikovy nic placeno, byla přece jen v této výši pachtu poměščikovi za ztrátu osoby mužikovy dána náhrada. Poměščik mohl také po dohodě s obcí dáti jí čtvrtinu maximální výměry zadarmo a všecko ostatní si ponechati. Do 1. ledna 1878 bylo 640.380 mužiků, kteří se spokojili s tímto žebráckým nadělem, t. zv. darstvenniki, aby měli své a nemusili platiti výkupné.

Aby se pak provedlo slíbené osvobození úplně, bylo zákonem upraveno vyvazení pozemků. Výkup závisel od dohody s poměščikem. Tomu vyplatila vláda výkupnou cenu a sice vyměřenou 16⅔ násobením sumy pachtovní, již tak vysoko vyměřené. Ze sumy takto vypočítané dostal poměščik od vlády 80% a o ostatních 20% měl se domluviti s mirem. Žádal-li poměščik sám za výplatu, ztratil nárok na těchto 20%. A přece se velmi mnoho poměščiků o tento výkup hlásilo, z čehož je viděti, jak vysoko byl vyměřen. Mužik musil vládě platiti 6% vyplacené sumy po 49 let. K výši pachtu, podle něhož se výkupný plat počítal přistoupilo ještě tak vysoké procento, které ubohý mužik měl platiti.

Není divu, že nehledě ke všemu krutému vymáhání neplatil, takže musily býti r. 1881 platy sníženy a nedoplatky vůbec slevovány. Ukaz z r. 1881 však nejen snížil výkupné platy průměrně o 27% (celkem o 10,965.474 rublů ročně), nýbrž učinil také výkup závazným a sice tak, aby do r. 1932 byla výkupná operace končena. Ale i tyto platy r. 1905 k utišení pobouřených sedláků docela sleveny. Nemohlo se s tím začíti?

Mužici byli také, jak už zmíněno, velmi poškozeni čl. 27. patentu, který dával poměščiku právo úplně volně nakládati s neúrodnými pozemky, tedy hlavně pastvinami, jichž dříve mužici užívali. Těch mužik potom více užívati

nesměl a musil je za nepoměrné ceny od poměščika najímati. Poměščici dali také sedlákům většinou horší půdu, než jakou měli za nevolnictví, a vzdálenou od děrevny. Luk mužici dostali velmi málo, takže i ty musili draho najímati za peníze nebo za práci na panském, a užívání lesů docela ztratili. To vedlo k tomu, že v centru a na jihu Rusi mužici topí sušeným hnojem, místo aby jej vyvezli na pole.

Poměry panských mužiků při osvobození byly asi takové: revisních duší bylo 10,608.100 a dostali 36,219.900 desjatin půdy, tedy průměrně na revisní duši 3·4 desjatin. Ale tohoto průměru nebylo dosaženo ve 22 guberniích, ve pskovské byl naděl dokonce jen 1·6 desjatin a v 17 guberniích nedosáhl ani 3 desjatin. Ve vlastnictví obščinném bylo z toho 60% a v osobním 31%. Ve 24 guberniích byly výkupné platy vyšší než cena nadělu, ve 25 guberniích nižší a podle statistické práce Jansona z r. 1881 převyšují platy mužické (daň a výkupné) výnos nadělu na př. v Novgorodě o 180—210% u maximálních nadělů, u minimálních o 275—565%. Podle statistických prací jiných v Moskevsku o 205%, v Tveri o 252% atd. A Janson přichází k závěru, že se mužici měli za nevolnictví materielně lépe. Ovšem nelze při tom také zapomínati, že výnos půdy její vyssáváním stále klesá.

Lépe se vedlo při osvobození druhým kategoriím mužiků, t. zv. apanážním a státním. Nevolnictví apanážních mužiků (t. j. těch, kteří byli na statcích náležejících carské rodině) bylo zrušeno už r. 1858. Jejich platy nebyly zvýšeny, nýbrž považovány částečně za výkupné. Bylo jich 900.486 revisních duší — jak vidno bylo o carskou rodinu dobře postaráno — se 4,333.261 desj. půdy. Měli tedy 4·8 desj. na revisní duši, mnohem více než mužici panští.

Státní sedláci platili pacht a daň z hlavy a ačkoliv pacht zvýšen ještě r. 1861 a 1862 a v zákoně o úpravě poměrů státních sedláků z r. 1866 dokonce ještě o 6—14% ve 22 guberniích, přece byli státní sedláci v mnohem příznivějších poměrech než mužici bývalých poměščiků. Jejich platy kapitalisovány jen 5%, pak naděly byly větší než maximální naděly panských a tak byly jejich výkupné platy o 2—2½krát menší. Je viděti, že zde šlechta netlačila na vysoké platy výkupné, na vysoké procento kapitalisační, jen aby dostala větší náhradu, a mužik aby byl hospodářsky sláb a musil pracovati na panském. Zákon mimo to velmi ulehčil výkup státních sedláků. Kdo zaplatil 100 rublů, dostal majetkové právo na svém pozemku. Když pak zrušena r. 1885 daň z hlavy, učiněn také

výkup státních sedláků obligatorním do r. 1931 a platiti měli ročně 49 mil. rublů. Tak byly výkupné platy u panského mužika za desjatinu 1·31 r. u státních sedláků jen 0·83 rublu. Svědčí to ovšem o bídě ruského mužika, že tyto přece jen absolutně neveliké platy byly pro něj tak tíživými.

Mužici se tedy nyní spravovali sami. Jejich pánem byl mir, jehož práva jsou vlastně téměř neohraničená. Rozhoduje o peredělech, o novém rozlosování půdy, určuje způsob hospodaření, poněvadž by se při rozkouskovanosti půdy nikdo jinak bez zničení úrody sousedovy na pole nedostal, než když všichni stejně orají, sejí a žnou, zasahá do záležitostí rodinných, vykonává soudní pravomoc společně s volostí a sice ovšem ne podle zákona psaného, nýbrž podle starých zvyků a většinou podle své libovůle, rozděluje a vypisuje daně a platy, vydává „pasporty", event. vypovídá mužika na Sibiř — je prostě pro mužika vším. A jak řečeno, o státu se dovídá mužik jen, když je na vojně nebo za těžký zločin ve vězení a před soudem. Nemožno bylo pod pláštěm samosprávy 80% obyvatelstva důkladněji odloučiti od státu, a zbaviti je všeho zájmu na tom, co se ve státě děje, dokud nebyla vojna nebo dokud se nemluvilo o tom, že car chce mužiku dáti půdu, které si poměščik při osvobození tolik ponechal. A vláda i pokud se týče všech přímých daní a platů mužiku stále ulevovala, když se mu tak zle vedlo — jak víme, zrušil ministr Bunge daň z hlavy a výkupné platy zmenšeny — jen aby mužik nenaříkal na stát, nemusil o státu přemýšleti a nebyl přístupen revoluční propagandě, a nahrazovala si to cly a nepřímými daněmi. Zejména daní na vodku anebo přímo později „monopolkou". A čím více mužik pil, tím méně musila pomýšleti na nové přímé daně. I podpory hladovícím mužikům, které šly do velikých milionů, dostávala zpět ve zvýšeném konsumu kořalky, poněvadž mužik podpory odnášel většinou do státní prodejny kořalky. Důkladnějšího „astatismu" než u ruského mužika nelze si vůbec pomysliti. Také tam, kde se poněkud někdo o něj staral, o jeho zdraví, výchovu, nebyl to stát, jemuž byl za to zavázán, nýbrž zemstvo, které zejména ve zdravotnictví vykonalo velikolepé věci. O školy se ovšem tak starati nemohlo, poněvadž to stát nepřipustil, a sám vyvolal a podporoval konkurenci neznabožským a revolučním zemským učitelům ve škole církevně-prichodské.

Mužik žil po starém způsobu se svým trojpolím a nehnojeným polem a vyssával úrodnou černozem, až více nerodila, poněvadž jeho pole byla stále v nebezpečí změny

dočasného vlastníka. Tyto změny se děly různě. Buď podle revisních duší (z r. 1858), nebo podle mužských přítomných duší, nebo podle duší bez rozdílu pohlaví, nebo podle mužské pracovní síly, nebo podle schopnosti ku placení. Poněvadž je totiž obdělávání půdy ne právem nýbrž povinností, aby se mohly platiti daň a výkupné, pro běd-ného mužika tak vysoké, hledí se někde mužici půdy zbaviti a podle toho se pak pozemky rozdělují. Vůbec jsou pereděly v různých krajích různé. Jsou také buď úplné nebo jen částečné, když se změní výrobní schopnost části dvorů a konečně se také každý nebo každý druhý rok pozemky jenom znova rozlosují, aby byly spravedlivě rozděleny, ale naděl zůstává stejný. Také tento způsob vylučuje ovšem každé intensivní hospodaření. Kde je kultura lepší, nebývá peredělů, ale i tam závisí to na tom, nepovstane-li časem četný počet bezzemků nebo chudých mužiků s málo pozemky, kteří ovládnou mir a vynutí si nové rozdělení, z něhož dostanou větší část a k tomu lépe obdělanou. Kde je mir přetížen platy, tam se dělí často, aby se pokud možno platy vyrovnaly přesunem na větší počet duší a na ty, kteří by se ukázali poněkud zámožnějšími. Tedy čím je hůř, čím jsou mužici chudší, tím se všecko ještě zhorší častými pereděly, které vedou až k úplnému ožebračení.

V příčině techniky rozdělení stačí říci, že se celá obec rozdělí na skupiny a každá skupina dostane určitou míru dobrých, prostředních a špatných pozemků, každá stejně. A ve skupině se všecka ta dobrá, prostřední a špatná pole rozdělí podle počtu členů skupiny, aby každý dostal stejně od každé kategorie a poněvadž i změny bývají většinou jen uvnitř těchto skupin, vede to přímo k úžasnému rozkouskování polí, k nekonečně dlouhým, nemožně úzkým pruhům pozemků a k tomu, že každý ten kus pole je vzdálen druhého a někdy tak vzdálen ode vsi, že je rozumné hospodářství přímo vyloučeno. Není vzácností, že má mužík 20 a více verst na pole. Jak může při tom hospodařiti, není potřeba blíže doličovati.

Odpomocí proti příliš malým mužickým nadělům je v Rusku pacht. Viděli jsme, jak poměšťici vším, co prosadili, přímo nutili mužiky k pachtu a jak myslili, že tím odpomohou nedostatku dělníků na svých polích, kterého nejvíce se báli. Ale také mezi mužiky samými má pacht velkou důležitost. Ti, jichž naděl se stálým dělením zmenšil tak, že nestačí na krytí platů, a již nuceni jsou hledati obživu jinde, propachtují svůj naděl sedlákům bohatším, kteří za ně především zaplatí daně a platy. Arciť v chudých vesnicích, platy přetížených, se často ani druzí

mužici nenajdou, kteří by opuštěná pole zpachtovali. Ale tímto pachtem tvoří se v obci třída bohatších sedláků, jimž ovšem říkají „kulaki“, jež nazývají mirojedy a největšími lichváři a kteří jsou předmětem největších útoků národnické literatury. Možno, že tak bývá často, ale je nepochybno, že v Rusku lépe hospodaří, hnojí, užívají strojů, tedy dělají to, co jedině může ochrániti Rusko před naprostým vyssátím půdy a hladem, hlavně ti, jimž se říká „kulaki“, a kteří někdy jsou také prostě pilní, podnikaví mužici. A je zajímavo, že zrovna cizí pozorovatelé nedívají se na ruské „kulaky“ očima narodnické literatury, také ne Rusové, kteří se vymanili ze sugesce o posvátnosti a svrchované užitečnosti miru, a poznali, že jen intensivnější hospodaření může Rusko hospodářsky i mravně spasiti, a to že je u miru vyloučeno. Zajímavým je v tomto ohledu hlavně Šimkovič, který dokonce vyšel, aby hájil mir, ale po nejdůkladnějších studiích stal se jeho nejrozhodnějším odpůrcem.

Na každý způsob nejhorší je to, že v miru může mužik zbohatnouti jen na útraty druhého mužika, a to tím, že využitkuje jeho nouzi lacinou prací, laciným pachtem nebo přikupováním pozemků od těch, kteří pro bídu a nouzi ani daně a platy nemohou zaplatiti, kdežto při individuelním vlastnictví by mohl zbohatnouti přece jen především vlastním přičiněním. Neboť všecko by bylo předmětem volné konkurence, zejména pacht a prodej pozemků, i volná nájemná práce, a tak přece by nebylo možno tolik využíti bídy chudáka, který má platiti daň a výkup, má kousek vyssátého pole bez kusu dobytka, a přece je vázán na svou děrevňu a na svůj naděl celým sociálním ústrojím Ruska, jež na těchto základech spočívá. To také nedalo posud vzniknouti třídě volných a svobodných dělníků, kteří by sice neměli jako ultimum refugium žebrácký naděl, jenž jich neuživí, ale za to třídní vědomí a tím všecky podmínky dělnické organisace, která je na všecky případy pro dělníka daleko bezpečnější zárukou, než kus vyssáté půdy někde nekonečně daleko v hlubinách Ruska, na níž nelze žíti a přece nechce se umříti.

I když byl hlad, rozdílel mir podpory, státem zapůjčený osev a krmivo jen mezi mužiky majetné, poněvadž jen u těch počítal na zaplacení a vrácení, kdežto pro chudé musila vypomáhati soukromá dobročinnost ruského červeného kříže. To je v nejstrašlivější krisi sociální dobrodiní miru, o kterém se ruští komunisté svorně se slavjanofily tolik nabásnili! I ve hladu, kde všecko zmíralo hladovým tyfem, mir nezapomněl na hlavní princip

ruského veřejného života, na krugovou poruku a na opatrné hledání těch, kteří mohou platiti!

Poněvadž se však stal mir vážným předmětem sporů mezi různými ruskými stranami, a také nadějí socialismu, je přece jen potřebí přihlédnouti ještě poněkud blíže k jeho podstatě. Základem nejstarší analogie miru v ruské historii, tak zvaného „pečiště", nebylo podle výzkumů paní A. Jefimenko v severním Rusku vlastnictví účastníků rodové obščiny na určitých pozemcích, které by pak tvořily majetek celé rodové obščiny, nýbrž účastníci měli jen ideální podíl na společných pozemcích, právo na podíl, a jen toto právo také přenášeli dědictvím na své děti, nikoli vlastnictví určitých lánů. Z toho vyrostla severoruská vesnice. V tom je také asi základ peredělu anebo aspoň ročně nebo za dvě léta opakovaného nového rozlosování pozemků, aby se každému dostalo spravedlivě stejně úrodného kusu půdy. Vidíme to i dnes ještě na jihu, kde se i bez veškeré změny výměry nadělu, tedy bez peredělu, přece jen k zachování rovnosti a spravedlnosti jednotlivé kusy polí každoročně znovu rozlosují. Zde už vede k tomu arciť také ohled na daň, stejnou, nehledě na jakost pozemku. Všech těchto prostředků k zajištění spravedlivého rozdělování pozemků mezi členy jedné velké rodiny užili později také ruští poměščici a pak vláda k zajištění svých platů a požadavků.

A toto ideální právo na naděl přešlo také do miru. Členové jeho nejsou vlastníky určitých pozemků, třeba by nebylo od osvobození vůbec nijakých peredělů, ani nového rozlosování a třeba by od osvobození určité pozemky stále byly v majetku jejich, nebo jich rodiny, neboť pereděl byl aspoň teoreticky každé chvíle a později každých 12 let možným. Vlastníkem pozemků miru byl mir sám, a nabýti vlastnictví k určitým lánům možno bylo jen podle § 165. b) zákona o osvobození tím, že mužik zaplatil najednou celý výkupný plat. V tom je socialistický charakter miru. Ale není v ničem ostatním, naopak. Výroba je úplně individualistická, prostředky výrobní, hospodářské nářadí, dobytek atd., jsou v úplném majetku soukromém a také plody práce, úroda, užitek z dobytka, patří úplně dočasnému majiteli pozemku. Ve výrobě a distribuci platí tudíž princip individuelního vlastnictví, a jen v majetku půdy princip socialistický. Kdyby tedy měl „mir" býti tím, čím myslí socialisté že je a že by mohl býti, pak by k tomu bylo potřebí daleko hlubšího převratu v celém životě mužikově, než kdyby naděly přešly v individuelní vlastnictví svých nynějších majitelů. Poslední by znamenalo jen, že nebude více peredělu, že mužiku půda jeho zůstane,

jemu a jeho dědicům, že ji může zciziti, založiti atd. Místo dočasně svého by obdělával trvale své, a jako dříve byly by plody jeho práce jeho vlastnictvím. Jenom kvalita práce by byla jiná, poněvadž by se více nebál, že z jeho potu a práce po peredělu bude týti někdo jiný.

Kdyby se však mir stal institucí socialistickou nebo komunistickou, pak by musela býti práce na všem majetku „miru" společnou, každému by musila býti přikázána určitá práce, a sice společnými stroji, společným nářadím, společným dobytkem, a vykonával by ji ne pro sebe, nýbrž pro mir, a výsledek jeho práce by se dělil ne podle individuelního jeho výkonu, jeho píle a znalosti hospodaření, nýbrž podle jeho ideálního nadělu, čili práva na určitou část sklizně. To znamenalo by pravou revoluci v životě mužika přes to, že v něm instituce miru nedala se vyvinouti individualistickému myšlení. Není tedy mir, jak v Rusku od Herzena a Bakunina myslili, hotovou, pro příští socialistický stát přímo připravenou institucí, nýbrž velmi nepodařené mixtum compositum individualistické výroby se socialistickým majetkem miru na půdě, které má však daleko blíže a lehčí cestu k individualismu, než k důslednému, plnému socialismu.

A bylo by velikým klamem, mysliti si, že je ruský mužik obzvláště povolán k uskutečnění komunistických ideálů, poněvadž žije v „miru", a přivykl artělu, který se ostatně ještě nejlépe osvědčil v různých artělech sklepníků, nádražních nosičů, sluhů v bankách atd., což však vidíme i leckde na západě v instituci společného zpropitného bez zvláštního, přirozeného sklonu ke komunismu. Také kooperativy, které se v poslední době a zvláště za války, tak silně rozmohly, nejsou socialismem, nýbrž družstevním podnikáním jednotlivců, jejichž individuelní majetek zůstává nedotknutelným, zrovna tak jako individualismus jejich práce, pokud se nezavazují, užíti jí ve prospěch kooperativu. Ke komunismu má ruský mužik velmi daleko.

Neboť nikdo nemůže popříti, že by opravdu společenské komunistické hospodaření vyžadovalo především velké mravní kvality ruského mužika, aby všechno to ideální vyplnění komunistických fantasií ve skutečnosti nestalo se jen příležitostí pro „starší artělu", pro lidi se širším svědomím a agitační schopností, a aby se i v novém sociálním řádě neuplatnily všecky vlastnosti ruských „kulaků", proti kterým za nynějších poměrů tak ostře zastanci miru vystupovali. Že by ruský mužik neměl k tomu potřebných egoistických vlastností a schopností, sotva lze pochybovati. Všecko idealisování mužika neudělá jej lep-

ším, než dnes ještě ve skutečnosti je, a zrovna jeho úžasná nekulturnost činí všecky ty vlastnosti přirozeného egoismu tak ošklivými a odpudivými. A možno si lehko představiti, jak by vypadala shoda zrovna v takové malé komunistické vesnici, nemáme-li ovšem mužika za něco nadzemsky čistého a ušlechtilého, a nezakrýváme-li si úmyslně těžký mravní rozvrat ruské vesnice. Také nerovnoměrný vzrůst rodin, jenž v některých nabývá rozměrů přímo nezvyklých, sotva by přispíval k vnitřnímu míru v komunistickém hospodářství, poněvadž by přece jen nutno bylo přihlížeti při rozdělování úrody k počtu hlav jedné rodiny, neboť snad by nebylo možno v komunistickém státě trestati četnost rodiny. Ostatně by ani komunistické hospodaření neodstranilo nezměnitelný zákon společné výroby, že by se totiž její kvalita neřídila podle práce nejschopnějšího a nejpilnějšího, nýbrž podle nejlínějšího. A tak by ani tímto, na vyšším stupni kultury a při rovnoměrném jejím rozdělení snad ideálním způsobem hospodaření nebyl odstraněn základní nedostatek všeho hospodářského a sociálního vývoje ruského, totiž úžasně nepatrný výnos selského hospodářství následkem jeho veliké technické zaostalosti. V tom je jeden z nejvážnějších ruských problémů, a tu, jako všude na celém světě, tak i v Rusku může býti základem větší výrobnosti mužikovy jen možnost, aby na svém dostatečně velikém a sceleném pozemku pracoval pro sebe a pro své děti, a aby miloval s v ů j kousek pole i svou práci na něm. Naučil by se ostatně také úctě k cizímu majetku a k cizí práci, které posud nemá, čímž jen lze vysvětliti, že jsou v Rusku možny takové poměry, jakých jsme dnes svědci. Zachování miru znamená zachování ruské půdy, i když se rozdělí půda poměščikova mezi mužiky. Také to by pomohlo jen na chvíli.

Neboť už v samé podstatě miru je rozkladný prvek: daný, nezměnitelný rozsah půdy v poměru ke stále rostoucímu počtu obyvatelstva. Není-li pravidelného odlivu do měst, do průmyslových závodů, k hospodářské práci, musí to při zachování rovnosti práv i břemen nezbytně vésti k ochuzení všech. A třeba dělníci odcházejí v nynějších poměrech jinam na práci, přece jen zůstávají členy miru, mají svůj naděl a jsou účastni jeho práv i povinností, zejména také peredělu. Tak drobí se půda do nekonečna, nemá-li mir náhodou možnost najmouti nebo přikoupiti půdu, což však nikdy nevyváží vzrůst obyvatelstva. A podaří-li se některým mužikům zjednati si větší kus půdy, a sice hlavně připachtováním, a většího blahobytu pilnou prací, jsou z toho v miru největší sociální rozpory, snahy využitkováním převahy počtu chudších prosaditi v hromadě

miru pereděl, nebo na druhé straně snaha bohatších tomuto peredělu se vyhnouti a sice útiskem nebo podplácením chudších, při čemž hlavní úlohu hrála ovšem vodka. Tak vypadá sociální ráj, který chtěli dáti slavjanofilové jako novou, světlou budoucnost celému světu! K tomu si ještě přimysleme, jak rozhodující úlohu hraje i při všech poradách a usnášeních mirské hromady kořalka, a jak kromě opravdu chudých a potřebných chtějí si napraviti pomocí peredělů svůj osud také líní a nečinní, a pochopíme, že i zastánci obščiny přiznávali časté pereděly jako nejslabší stránku miru.

Hospodářsky je mir přímo zhoubný. Nejen že pozemky jsou přímo rozcupovány na nekonečně dlouhé, úzké proužky, ztrácí se ještě ohromně mnoho půdy tím, že každý ten dlouhý pruh má své meze. Jak mnoho půdy se tím ztrácí kultuře, je až těžko si představiti. V Rusku toho počítají na miliony desjatin. Mužik nemá kus souvislého pozemku (uzkopolosice a čerezpolosice) a kromě toho, jak řečeno, má velmi daleko na některá pole, takže v nejnutnější době pracovní, kdy zejména v suchých polohách tolik záleží na tom, aby zasil brzo a využil ještě zimní vláhy, stráví nejvíce času dojížděním na vzdálená pole, a svého koníka zmoří dříve, než se tam dostane ku práci. Přirozeně není za takových poměrů také možno, aby každý sel a sázel, co by chtěl a nacházel výhodným, poněvadž se na své pole nedostane jinak, než když zároveň jeho soused orá, seje nebo sklízí. Následkem toho musejí síti všichni totéž, a sice jak to přikáže „mir". Ten je vlastně hospodářským správcem, a jeho moudrost nejde dále, než až ke starému trojpolí.

Někteří zastanci miru sice tvrdí, že i v miru možno intensivněji hospodařiti, jako je to v moskevské gubernii, kde mají místy čtyřpolí, ale zase je charakteristické to, že neděje se to většinou ke zvýšení úrodnosti polí a ke zvětšení chovu dobytka, nýbrž že traviny, jetel atd. prostě do blízké Moskvy prodávají. Na každý způsob to však nevyvrací námitku proti zhoubnému vlivu miru na hospodaření. Není totiž pochyby, že mir může nařídíti nejen čtyřpolí, nýbrž také šestipolí, a snad i hospodaření směnné, ale to není ještě zintensivnění hospodaření každého jednotlivého mužika, o které se hlavně a především jedná, má-li se výnos půdy zvýšiti tak, aby to mělo pronikavý vliv na ruské hospodářství. Co je platno čtyřpolí nebo šestipolí, když mužikovi v „miru" vždycky musí překážeti nebezpečí peredělu, třeba teprve po delší době, anebo každoročního nebo dvouletého přelosování pozemků. Nikdo nebude hnojiti, hluboko orati pro druhého, jenž buď

hnoje vůbec nemá, nebo jej spálí, a orati nemůže hlouběji, poněvadž má jen jednoho vyhublého koníka a dřevěnou, starodávnou „sochu“, se kterou půdu jen rozškrábe, anebo je příliš líný, aby tak dělal, zejména když mu nad to hrozí ještě z krugové poruky nebezpečí, že za druhé bude platiti jejich povinnosti.

Když jsem byl r. 1890 delší dobu na Volze, viděl jsem na jedné straně cesty bídnou, ubohou pšenici, klasy nízké, tenké, řídké ke spočítání, a na druhé straně bohatou, nádhernou pravou, pověstnou volžskou pšenici. Ptal jsem se, jak to je možné, proč se sedláci nepoučují, proč na ně nepůsobí příklad. Můj příbuzný, ředitel ohromného statku (30 tisíc desj.), žák Lamblův, a kdysi doma velmi horlivý pracovník v hospodářských spolcích, mně odpověděl, že všecka jeho slova jsou marna a příklad že nepůsobí. A byl, jak jsem viděl, u mužiků dokonce oblíben. Ptal jsem se, co dělají mužici s hnojem. „Hází jej do ‚ovragu‘ (strž) u Volhy.“ Proč, nedovedl mně vysvětliti. Ale příčina nemohla býti jiná, než vnitřní, psychologická, vyplývající ze samé podstaty miru s jeho pereděly a krugovou porukou. Přirozeně, do krajnosti vyssátá půda, nezoraná do hloubky, aby držela vláhu, jen poškrábaná „sochou“, za sucha nedá nic, a následky nemohly býti jiné, než úžasné, periodické hlady zrovna také v nejúrodnějším kraji, na Volze.

A svého zahradníka na Krymu, přímo neobyčejně inteligentního mužika z kurské gubernie, který sám se naučil číst a psát, dokonce i latinským písmem, jsem se ptal, jak se u něho doma hospodaří — jeho rodina si totiž koupila z úspor bratrů, kteří šli na Krym pracovati, 40 desjatin půdy — jestli hnojí, ořou pluhem. Odpověděl, že ne. „A co děláte s hnojem?“ „Vyvážíme v ovragy a něco dáme pod konopí.“ „Proč to děláte? Vždyť přece vidíte, jak zázračně všecko roste v zahradě, když půdu dobře dáte zpracovati!“ „Pravda — snad kdyby poručili!“ V tom není jen všecka úžasná pasivnost ruského mužika, zvyklého dělati jen co se mu poručí, jak byl k tomu vychován absolutismem a poměščikem, nýbrž také vědomí, že by jen tak ušel nebezpečí peredělu, poněvadž by musili hnojiti a lépe zpracovávati půdu všichni.

Stejné jsou poměry při pachtu. Poněvadž se nehnojí, pachtuje se jen na jeden rok, aby se aspoň využila konjunktura pachtovného, které stále roste, a pole je vyssáváno jedním pachtýřem za druhým. Jen kde se hnojí jsou pachty delší.

Výsledky všeho toho sociálního i hospodářského dobrodiní miru jsou přirozeně přímo katastrofální.

V Německu byl r. 1901—10 podle Roschera (Dade) střední výnos pšenice na hektar 19·6 Dz (Doppelzentner), ve Francii 13·6 Dz, v Rakousku 9·1 Dz a v Rusku s jeho zázračnou půdou jen 6·7 Dz, kdežto v Anglii 21 Dz. U žita byly číslice ty v Německu 16·3 Dz, ve Francii 10·6 Dz a v Rusku 7·2 Dz. A bramborů se urodilo v Německu na hektar 135 Dz, v Rusku jen 69 Dz.

Roku 1893 měly 4·4% všech mužiků panských půdy méně než 1 desjatina, 9·7% od 1 do 2 desjatin, 51·7% od 2 do 4 desjatin, 20% od 4 do 6 desjatin a 5·5% přes 6 desjatin. U státních sedláků proletarisace nešla tak daleko, tam byly poměry 1·2%, 3·9%, 26·9%, od 4 do 6 desjatin mělo 32·4%, a přes 6 desjatin dokonce 35·6% všech státních sedláků, kterých bylo (revisních duší) 9,643.606 s 57,130.141 desjatin půdy, kdežto panských mužiků bylo 10,050.200 revisních duší se 33,755.759 desjatinami půdy. Šimkovič přijímá za minimum nutné k výživě 19 pudů obilí, a podle statistiky nemá tohoto existenčního minima ze svých nadělů 70·7% sedláků, totiž 45 mil. duší. 13 mil. duší (20·4%) má méně než 26·5 pudů na hlavu, a může vyživiti sebe, ale ne svůj dobytek a jen 5·7 milionů duší (8·9%) má více než potřebuje. Proto je tolik potřebí pachtu a proto se platí stále větší a větší pachtovné.

Američan Hourwich udává podle anket z r. 1880—89 na zkoumaných 2,983.733 mužických hospodářstvích průměrem 7·1% bezzemků. Ale tato číslice stoupá ve smolenské gubernii na 24·4%, v Bessarabii na 22·8%, kdežto v černozemi je procento malé. 9·4% mužiků raději vůbec pronajímá svůj naděl. 691.238 mužických dvorů nemá tažného dobytka, 806.678 jen 1 kus, 645.900 2 kusy a 519.626 má 3 kusy a více kusů. 13% všech nemá vůbec nijakého dobytka. V krajích jižního černozemí (Černigov, Voroněž, Poltava, Kursk, Saratov) jsou poměry ještě horší. 25·1% nemá vůbec pracovního dobytka. Jen 62·2% mužiků může pracovati samostatně na svém nadělu, 38% nechalo selské práce.

Všecka tato bída je ještě zostřena peněžním hospodářstvím, do kterého se mužik daněmi a výkupy dostal. Vláda se nijak nepostarala, aby mužik nemusil shánětí platy, hned po žních velmi bezohledně a krutě vymáhané, prodejem všeho, co sklidil, když je obilí nejlacinější. Mužik tak přirozeně upadl v ruce „kulaka“, když na jaře musil obilí na osev a živobytí zase draze nazpět kupovati. Ve všem tom je také příčina, proč malý mužik tolik chodí po světě, stále hledá buď práci, nebo možnost lepšího bytí, a proč se tolik mužiků odhodlalo všeho doma nechati

a stěhovati se do Sibiře, když vláda po vystavění sibiřské dráhy začala stěhování horlivě podporovati.

V ruské veřejnosti bylo ovšem v posuzování miru rozhodujícím něco docela jiného než osud těch, kteří jsou odsouzeni v miru žíti. Slavjanofilové nemohli míti ještě tušení, co bude z miru, až přijde osvobození a peněžní hospodářství. Viděli jen poměry za vlády poměščiků — ty pak hospodářsky nebyly tak zlé, jako později — a věřili, že bude poměščikovo panství nad nevolníky odstraněno. A poněvadž v jejich teorii o poslání Ruska, přinésti v racionalistický svět teplo srdce a citu, byl idealisovaný mužik typem tiché, z náboženského citu pokorné a oddané duše, proto myslili, že přinesou Evropě spasení ruským mužikem a jeho mirem, až bude osvobozen. Herzen a Bakunin také ještě neznali výsledky svobodného mirového hospodaření — ostatně by se o takové maličkosti ani nestarali — viděli jen společný majetek na půdě a společné ručení za platy a věřili proto s pravou povrchností ruského inteligenta svého typu, že je v nejprimitivnějších, naturalistických poměrech ruské vesnice základ nového, socialistického zřízení celé, také velkokapitalistické společnosti.

A to od nich převzali národnici a jejich dědicové sociální revolucionáři. Sociální demokraté ruští byli proti miru, poněvadž myslili, že „kulaki" a mirojedi skoupí časem pozemky chudých a chtěli, aby se jako v průmyslu i v ruském zemědělství odehrál proces kapitalistické koncentrace a proletarisace, z něhož by vyšla socialistická budoucnost. A poněvadž byli vůbec reálnější než sociální revolucionáři, nemohli viděti ve zbědačené ruské děrevně spasení pro složitou evropskou kapitalistickou výrobu. Také liberálové byli proti miru, ale když se dali do vleku nejradikálnějších hesel a do zásadní opposice proti Stolypinově reformě, poddali se národnickému nazírání na mir. Vůbec jako ve všem v Rusku, tak i zde málokdo se díval především na to, co by prospělo veškerému národnímu hospodářství ruskému i mužikům, nýbrž viděli jen to, co se hodilo jejich fantasiím nebo politickým cílům. I velká anketa o stavu mužiků, svolaná vládou v r. 1902, přes to, že práce její plní celou bibliotéku, trpěla tím, že se na mir dívali příliš se stanoviska všeobecně politického. Ale přece většina vyslovila se proti miru. Když totiž zapomněli na politické cíle, dovedli i v Rusku velmi jasně poznávati, co vlastně s tou národní svátostí je. Bývalý ministr zemědělství Jermolov nemohl to říci pregnantněji: „Končí to tím, že právo na půdu bude se rovnati právu, umříti hladem na půdě, od které nelze se odloučiti. Pak bychom

měli před sebou poměry, v nichž by rovné právo na naděl znamenalo rovné právo na smrt hladem.“ Také kníže Voroncov-Daškov přes svůj konservatismus díval se na mir velmi skepticky, jako vůbec na osvobození: „Až do r. 1861 byl mužik nevolníkem svého pána, nyní však obce. A bůh ví, které z těchto nevolnictví je lepší. Mir zabraňuje schopnému mužiku dojíti hospodářského zabezpečení. Neschopnému a chudému však nepomůže.“ A P. Struve, třeba sám byl socialistou, velmi rozhodně pochyboval o oprávněnosti socialistických nadějí na mir. „Naděje, stálými pereděly přivésti ad absurdum individuelní hospodářství a tak silou vývoje přivésti kolektivismus do selského hospodářství, je klamná. Takové poměry mohou vypěstovati jen bídný selský proletariát, který v kulturním a politickém ohledu nemůže opravňovati ku pražádným nadějím.“

I sami „narodniki“ ve světlých chvílích uznávali hospodářskou škodlivost miru. Jejich hlavní hlasatel V. V. (Voroncov) přiznává škodlivost peredělů a přelosování, poněvadž chudý mužik chce míti hnojená pole bohatšího a nikdo nechce lépe pracovati na poli, poněvadž neví, pro koho to vlastně dělá.

Těšili se tím, že může i mir hospodařiti intensivněji a odvolávají se na čtyřpolí v moskevské gubernii, jak už jsme viděli, ne úplně právem. A J. A. Werner ve své statistické práci o gubernii kurské tvrdí, že mir neškodí hnojení. Jak správnými jsou taková tvrzení, možno souditi z toho, co odpověděl na otázku o hnojení mužik z téže gubernie (viz nahoře). Ale konečně není i to nemožné v jistých částech této gubernie, poněvadž jsou tam cukrovary a ty se starají samy v zájmu intensivnějšího hospodaření řepního o to, aby mužici hnojili a zanechali peredělů. Tam je pravda, co říká Werner, že není peredělu, kde se hnojí. Zajímavo je také, že i Kaufmann, přední bojovník kadetský proti Stolypinově reformě, sice tvrdí, že v Sibiři mir není škodným, což konečně je možno, kde je ještě mnoho volné půdy, kterou nutno učiniti ku hospodaření způsobilou, ale přece jen přiznává, že škodí hospodaření, poněvadž stále zmenšuje naděl.

Vláda jako vždycky kolísala. V zákoně o osvobození byla už dána § 165. b) možnost, aby se mužik z miru vykoupil tím, že by najednou vyplatil výkupné. Ale ovšem svým majetkem by ručil dále za daně, které má mir odváděti, jen ne více za výkupné platy. Vláda tedy v zákoně osvobozovacím, ačkoliv podléhala v dosti velké míře slavjanofilské teorii o posvátnosti miru, nebyla proti individuelnímu vlastnictví mužikovu a výkupy se také dosti

často dály. Také fiskální důvody pro zachování miru pozbyly na váze. Ministr Bunge, jak řečeno, zrušil daň z hlavy a výkupné platy zmenšeny. A úžasné zkušenosti s hladem r. 1892 a 1893 donutily konečně vládu vážně přemýšleti o hospodářské stránce miru. A tak vydán 8. června 1893 ukaz, kterým se dovoluje pereděl jen v periodách nejméně dvanáctiletých, a nařizuje se, aby při peredělu vyhnojená nebo vůbec zlepšená pole ponechána byla pokud možno dřívějšímu držiteli nebo aspoň aby mu za to dána byla jistá náhrada. Nebezpečí peredělu tím ovšem zmenšeno, ale neodstraněno tím roční nové rozlosování, kde bylo zavedeno. Avšak vláda dlouho nezůstala při správném tomto stanovisku, které by ovšem vyžadovalo ještě jiné, další kroky v příčině odstranění rozdrobenosti půdy a které by jistě vedlo k individualisování hospodářství a k rozkladu miru. Za šest měsíců, 14. prosince 1893, vydán nový ukaz, kterým se mělo zameziti, aby ti, kteří by ustanovením dvanáctiletého peredělu zvykli si na vlastní, bezpečné hospodaření, nepoužili § 165. b) a nevystoupili zaplacením výkupných platů z miru. Byl tedy paragraf ten zrušen a výkupy dovoleny jen se svolením obce! Rozumí se, že se výkupy ihned valně zmenšily. Roku 1893 sedláci zaplatili 965.000 rublů výkupných platů, aby si vykoupili svůj naděl ve vlastnictví, roku 1896 klesla suma ta následkem zmíněného ukazu na 44.000 rublů. Státní sedláci k takovému výkupu potřebují dokonce svolení dvou třetin mirské hromady, kdežto u panských sedláků stačí nadpoloviční většina.

Mir tedy byl zachován moudrostí absolutistické vlády, která v něm viděla svou nejpevnější oporu a hospodařilo se s ním a s periodickými hlady i se selskými bouřemi dál, a dále hřešeno na veškerém hospodářském životě ruském vyssáváním bohaté půdy a mužickou bídou, mravní i materielní, pro niž se vlastně mohlo říci, že je Rusko kolosem na hliněných nohách. V Petrohradě, jako nic jiného, neviděli také tento hrozivý stav, a když viděli, nedovedli se odhodlati ku pronikavé změně všeho ruského života, politické i hospodářské, která by byla tehdy zabránila všem pozdějším katastrofám. Spoléhali dále na své vojáky a na svou policii. A nezměnili své pasivní chování ani tehdy, když už dostávali zprávy, že se ruský mužik začíná k nepoznání měniti. Dříve agitátory vyhazoval, smál se jim, a nyní začal je poslouchati, jejich brožury a letáky čísti. Působila bída a s ní nutnost, posílati kde koho na práci do měst, do továren a ti, kteří opustili „temnou děrevňu", přinášejí tam s návratem novou náladu, duch odporu a touhu po novém. K tomu

se pilo kořalky více než kdy jindy. Finanční správa dávala sice nějaké peníze na „spolky střídmosti“, na čajovny, ale ve spotřebě vodky a vysokých clech měla hlavní pramen svých příjmů. A s kořalkou šlo úžasné sesurovění, pravé hooliganstvo zejména mladších elementů. Všecky mravní svazky se uvolňovaly, až přišla revoluce z r. 1905 a na širé Rusi začaly hořeti usadby a sýpky poměščiků a místy došlo k úžasným, svou surovou ukrutností přímo otřásajícím výjevům.

Poprvé se cítilo, jak hrozná je ničivá moc zfanatisovaných, sesurovělých mužiků, v nichž nevychována úcta ku právům a majetku druhého, jediný pevný základ civilisované společnosti. Kromě své chaty neměli nic svého, právo poměščika na půdu nikdy neuznávali, tu měli vždycky za svou, a v miru se u nich vyvinula zase jen touha po cizím, po lepším, úrodnějším, lépe zpracovaném. Systematicky vychováván ruský lid k pojmům o právu a o vlastnictví, které nemohly býti základem nižádné spořádané společnosti, ani individualistické, ale také ne socialistické. Nanejvýše loupeživého bolševictví.

V Petrohradě konečně viděli, že je mužik nejen velmi málo nadějnou oporou carství, nýbrž že je svou bídou, svým mirem a svým názorem na vlastnictví strašným sociálním nebezpečím. Problém mužický stal se předním problémem ruským. Celá opposice chtěla jen jedno: rozdělení velkostatkářské půdy. Socialisté v tom viděli rozhodný krok k uskutečnění socialistických ideálů a kadeti ve své poddajnosti každému radikálnímu heslu šli z touhy po popularitě slepě za socialisty, ač dříve většinou byli proti miru. Prostě se stalo rusky povrchním heslem, že musí míti mužik více půdy. Že jí má málo, nebylo nejmenší pochyby, ale nikdo se o to nestaral, jak na ní hospodaří. A přece mohlo býti každému jasno, kdo se jen trochu zadíval na mužická pole, že žádný příděl půdy nepomůže, že mužik každou půdu vyssaje a za nedlouho bude volati zase po nové. Způsob hospodaření musil býti jiný, intensivnější, půda musila také něco dostati, měla-li něco dáti, a měl-li veškeren hospodářský život býti jiný. Aby na panském se rodilo na desjatině půdy 169 pudů žita a na mužickém jen 45 pudů, jako na Poltavsku, to bylo neudržitelné, v tom byla rakovina veškerého hospodářského i sociálního života ruského. A kde je kořen zla, je nejlépe viděti v tom, že někteří němečtí kolonisté na Volze, kteří přijali ruský mir, jsou proletáři jako ruští mužici, kdežto němečtí kolonisté na jihu, kde půda není o nic lepší, ale kde zachovali individuelní vlastnictví, jsou bohatí a neobyčejně prosperují. K lepšímu hospo-

daření se nedojde ani rozdělením veškeré nemužické půdy mezi mužiky, nýbrž jen dvojím způsobem, buď sespolečenštěním práce v miru, anebo rozbitím miru v individuelní vlastnictví jednotlivých jeho členů, ale nikdy udržením socialisticko-individualistické míchaniny, jakou je ruský mir. Komunistické hospodaření v miru možná by také přineslo jisté zlepšení výroby, poněvadž by odstranilo rozkouskovanost a rozházenost půdy, a poněvadž by možno bylo obecním nákupem strojů, semen i dobytka zlepšiti způsob hospodaření. I to by bylo výhodou, pomyslíme-li, že v Rusku se v 90. letech ročně dalo na hospodářské stroje jen 7·6 mil. rublů, kdežto v Americe 140 mil., začež ovšem měla Amerika také 10 až 11krát větší výnos půdy na hlavu obyvatelstva. Konečně by i návyk poslouchati a prováděti jen to, co se přikáže, takovému komunistickému hospodářství spíše pomáhal než škodil. Ale přece jen je pochybno, bylo-li by sociálně tak prospěšné, jak si mnozí představují. K takové společné práci, jak už řečeno, je potřebí jisté kultury, ba možno říci, právě k ní, jinak by všecko bylo v rukou těch, kteří by zachvátili moc — a že by to nebyli vždycky ti nejlepší, to vidíme v dnešním Rusku. Mimo to je problém distribuce, rozdělení výnosu práce podle individuelní výkonnosti zrovna v polní práci přímo neřešitelným, poněvadž se zde ještě daleko více jedná o osobní přičinlivost, než na př. při přádacím nebo jiném stroji. A největšímu základnímu nedostatku ruského národa, nedostatku individualit, by nebylo odpomoženo, naopak, bylo by hůře než nyní, a ti, kteří by poroučeli, nebyli by asi o mnoho lepší, než dosavadní byrokracie. Nikde se to tak jasně neukázalo jako v revoluci.

Vláda se zprvu také poddávala všeobecnému heslu: „Více půdy!“, a car dal 12. srpna 1906 k rozprodání mezi mužiky všecka pole apanážní, téměř 2 mil. desjatin a 27. srpna 1906 prohlásila vláda, že také státní domény, asi 6 mil. desjatin orné půdy budou postupně prodány mužikům. Státní selská banka (Gosudarstvenný kresťanský bank), založená r. 1882, kromě toho zmocněna, kupovati od poměščiků statky, a tyto v prvých letech porevolučních také hromadně nabízeny. R. 1906—8 koupila selská banka 3,236.000 desjatin. To bylo v prvém návalu strachu po revoluci, ale nabídka se přirozeně s ustálením poměrů za vlády Stolypinovy velmi zmírnila, a klesla r. 1909 na 172.855 desjatin. Selská banka koupila od 1. ledna 1906 do 1. ledna 1912 více než 4¼ mil. desjatin soukromé půdy a od apanáží dostala 1¼ mil. desjatin ku prodeji. Prodala v té době 3 mil, desjatin a stát ze svých domén zvlášť

330.000 desjatin. Vystěhovalci do Sibiře osvobodili také asi 1 mil. desjatin, takže mužická půda zvětšena o 4,330.000 desjatin.

Ale Stolypinova vláda brzo se odvrátila od tohoto, pouze mechanického řešení selské otázky. Stolypin stal se apoštolem myšlenky, že mužik musí býti jiný, silný, pilný a podnikavý, a k tomu že je potřebí rozvázati pouta miru, učiniti jej svobodným a za sebe sama zodpovědným. Měl při tom ovšem nejen hospodářské a sociální zámysly, nýbrž také politické. Revoluce odkryla tak úžasné nebezpečí pro Rusko, zejména stále latentní Pugačevštinu mezi ruským selským lidem a přímo zarážející neúctu k cizímu majetku, že Stolypin viděl spásu Ruska jen v přetvoření celé psychiky mužikovy, tím, že by jej udělal vlastníkem, a vzbudil v něm lásku k vlastnictví svému a tím i úctu k cizímu, a naučil jej pracovati na své nebezpečí, a nehledati stále poslední útočiště v pomoci druhých, miru nebo cara.

Rozhodl se tudíž pro ulehčení vystoupení z miru, které v r. 1893 tak stížili, a pro rozsáhlou státní pomoc, aby mužiku, který z miru vystoupí, nebo celé obci, která se rozhodne pro rozdělení půdy, dostalo se pozemku arrondovaného, sceleného, na kterém by každý dobře mohl hospodařiti. Hlavně ovšem podporoval t. zv. chutornoje chozajstvo, totiž vydělení mužika z obce a jeho usazení se uprostřed nového, arrondovaného statku, poněvadž doufal, že tak nejsnáze bude hospodařiti, a nejvíce bude síliti a vyvíjeti se jeho individualita. Ale tam, kde toho nechtěli, mužici zůstali ve své obci. Zákonná ustanovení, která zaváděla tuto hlubokou, základnou změnu veškerého ruského života, byla ukaz z 9. listopadu 1906 a pak zákony, usnesené dumou ze 14. června 1910 a z 29. května 1911. Poslední hlavně upravoval otázku scelování pozemků.

Jak už řečeno, i za platnosti starého zákona bylo možno z miru se vykoupiti, a nehledě k obmezení v r. 1893, bylo přece vykoupeno do 3. listopadu 1905, kdy ze strachu před revolucí byly výkupné platy vůbec smazány a odpuštěny, více než 1½ mil. desjatin, z čehož je viděti, že byla mezi mužiky velmi živá touha po pevném vlastnictví. Ukazem z r. 1906 dáno každému mužiku právo z miru vystoupiti, a měl také právo žádati, aby mu dáno bylo pozemků, co mu patří podle posledního peredělu. Zákon z r. 1910 dokonce ustanovuje, že v obcích, kde od osvobození vůbec nebylo všeobecného peredělu, přechází všecko, co každý mužik má, ve vlastnictví soukromé.

Do 1. ledna 1912 přešlo více než 1¾ mil. desjatin z mirového vlastnictví do soukromého, a 2396 obcí, (s 1¾ mil.

desjatin půdy), změnilo mirské vlastnictví na soukromé. Hlavní starostí vlády však bylo provedení scelování. Nejen jednotlivci měli právo na vydělení svého majetku z miru, nýbrž také obce mohly se rozhodnouti pro scelení svých pozemků. Zákon z r. 1911 ustanovuje totiž, že v obcích, kde jsou jen soukromí vlastníci, stačí, žádá-li o scelení více než polovina hospodářů, kdežto kde je obščina, nebo smíšené vlastnictví na půdě, musí o to žádati tři čtvrtiny hospodářů. Zákonem tím také ulehčeno rozdělení příliš velikých obcí. Odstraňuje též dosavadní velikou překážku scelování, neboť toto bylo posud právnicky obtížné, měl-li sedlák vedle nadělu ještě pole přikoupené. Od r. 1906 do 1. ledna 1912 provedeno scelovacích prací více než na 11¾ mil. desjatinách, z nichž 8¾ mil. desjatin bylo už od majitelů převzato. Ovšem z toho 4 mil. desjatin patří k t. zv. skupinové práci, totiž k pozemkům, které rozděleny ne mezi jednotlivce, nýbrž mezi jednotlivé obce, jimž posud patřily.

Všechny práce prováděly se újezdnými komisemi, v nichž byli jen tři zástupci vlády, vládní komisař, jeden soudce a zemský načalník okresu, ve kterém se práce provádí, ostatní byli zástupci zemstva a sedláků. Nad komisemi újezdnými je komise gubernská, podobně složená. V újezdných předsedá predvoditel dvorjanstva, v gubernských gubernátor. Kromě toho nejvyšší komisí byla ministerská složená ze zástupců různých ministerstev a selské banky. Počet geometrů se neobyčejně zvýšil. Roku 1907 jich bylo 200, 1912 už 3000 a 26.000 pomocníků. Všechny práce děly se zadarmo, mužici dávali jen dělníky a materiál.

V západním a jižním Rusku jsou téměř všeobecně pro utvoření oddělných statků, chutorů, pro hospodaření dojista nejvhodnějších, poněvadž tam nezvykli speciálnému společenskému životu ruské děrevni. A je tím více charakteristické, že i v centrální Rusi, kde z počátku nikdo nechtěl opustiti svou vesnici, poznenáhlu mužici sami často žádali za vydělení na chutory, což vláda velmi podporovala. Operace se prováděly velmi rychle, poněvadž sedláci jsou zvyklí peredělům, které vždycky musely přihlížeti hlavně k bonitě pozemků. A není podrobného, do všech maličkostí provedeného katastru, jako u nás, což je věcí pozdějšího vývoje, až bude individuelní vlastnictví zakořeněno, takže se všecko provádělo dost zhruba, ale to nikomu nevadilo, poněvadž to přece jen prováděli hlavně sami mužici, a nebylo tudíž jejich vrozené nedůvěry k pánům a úřadům. Hleděło se všude k tomu, aby pozemky byly jednak sceleny, ale také každý arrondovaný majetek, aby byl přístupen cestou a aby měl také možnost

dostati se k vodě, nebo míti vlastní vodu. V knize Seringově je přidán k velmi poučné stati Koefoeda, ministerského komisaře pro provádění těchto operací, plánek jedné obce před a po scelení, a nutno přiznati, že ruští geometři řešili obtížnou úlohu velmi pěkně, a je radost podívati se na účelně scelené pozemky.

Největší potíže ovšem působila otázka luk a pastvin. Vláda chtěla pokud možno každému chutoru dáti jeho část louky a event. pastviny, třeba oddělenou od polí, ale zdá se, že se touto přílišnou přímočárností vydala oprávněné kritice. Malí a chudí naříkají, že nemají dost krmiva pro dobytek, méně než dříve, a tudíž říkají, že je reforma jen pro bohaté. Komise jen zřídka ponechávají společnou pastvu, a tím snad zbytečně budí nespokojenost. V německých koloniích na jihu je pastva nehledě na individuální vlastnictví společná, a velmi se toto zařízení osvědčuje. Pro menší rolníky je snad v ruských poměrech půdy a klimatu společná pastva nutností, a komise zbytečně hleděly dostihnouti všude přímočárnosti předpisu. Vláda konečně také podporovala peněžně mužiky při zařizování hospodářství, ačkoliv to daleko nestačilo. Zde měla míti stejně štědrou ruku, jako ve všech ostatních ohledech grandiosní operace, poněvadž málo pomáhá dáti mužiku scelená pole, když nemá na živý a mrtvý inventář, jehož je potřebí k intensivnějšímu hospodaření. Poskytla za pět let 13½ milionů rublů nezúročitelných půjček, a 864.000 rublů dala prostě jako podporu. Na 8¾ milionů desjatin scelené půdy je to ovšem velmi málo. Jinak se snažila odpomoci výtce, že se na chutorech nehospodaří lépe než v miru následkem nedostatku agronomických znalostí mužikových, nedostatku strojů a všeho, čeho je k intensivnímu hospodářství zapotřebí. R. 1912 bylo 361 agronomů a 296 dohlížitelů k poučování mužiků, 1914 stanic k vypůjčování strojů a nářadí, 503 stanic k čištění obilí, 99 mlékáren, 787 stanic plemenných býků a 10.472 vzorných hospodářství a polí, které se nejvíce osvědčovaly.

Bylo by nespravedlivým neuznati, že ruské ministerstvo zemědělství, zejména pod správou ministra Krivošejina, horlivého stoupence ideí Stolypinových, vykonalo veliké dílo, a že ruská byrokracie, poněvadž se nejednalo o policii a politiku, dokázala jako dříve v provádění alkoholového monopolu velikou organisační schopnost, což jest jen důkazem, jak mohlo by Rusko zkvétati, kdyby byzantský absolutismus všecku činnost nedusil a všecko nestavěl do služeb své vše umrtvující politiky. Také třetí duma horlivě podporovala tuto snahu vlády, a i jinak hleděla se starati o povznesení selského hospodářství ruského.

Na pamět 300letého panování Romanovců věnovala 300 milionů rublů na agrární meliorace, zejména na zúrodnění zavolžských jihovýchodních krajin, k zalesňování jižních stepí, jako ochraně proti strašným suchům a proti stále hrozivějšímu zavátí stepí pískem z asijských pouští a upevňováním „ovragů" (strží), které se tak hrozivě tvoří v lehkém černozemí a jichž tvoření bylo ještě podporováno orání na dlouhých, úzkých polích až do samého kraje strží. To už je ostatně nyní lepší na zcelených pozemcích, kde je možno orati napříč.

Ovšem nescházelo kritiky se strany kadetské a socialistické, poněvadž zejména poslední právem se obávali, že touto politikou vládní povstane v Rusku silný, individualistický selský stav, že přestane bída a hlad a tím také že ruská děrevňa přestane býti zaslíbenou zemí budoucí revoluce. Což by dojista bylo, kdyby nebyla vypukla válka, takže není podivno, že se ministr Krivošejin, který celou duši dal reformě, válce bránil. Měl, jak mně vypravoval, opravdu velké plány s ruským zemědělstvím, zejména v Závolží, a pak ve střední Asii a v jižním Kavkaze, kde podle jeho slov měla býti zavodněna suchá step, na které by se mohla roditi nejlepší americká bavlna. A selskou reformu chtěl pokud možno v krátké době provésti.

Stolypinovi vytýkali, že je jeho reforma aristokratická, že chce jen vytvořiti novou selskou aristokracii a ostatní že mají býti vydáni svému osudu. Proto že přímo násilně podporuje tvoření oddělených chutorů a tím že chce také rozrušiti sociální středisko ruského lidu, ruskou děrevňu. Je pravda, že Stolypin odpovídal na výtky tyto poněkud tvrdě, že je už na čase, aby se v Rusku také něco dělalo pro silné a zdravé, ne vždy jen pro zaostalé, líné a pro opilce. Ale nehledě k této příliš ostré formě, není pochyby, že Rusko ničeho tolik nepotřebuje pro své uzdravení hospodářské, politické i sociální, jako silných, zdravých, podnikavých jedinců ve svém selském hospodářství. Takoví jsou všude v Evropě, jsou v Americe, a nikde nebyli škodou a neštěstím. Naopak. My sami nejlépe víme, jakým jsou nevyčerpatelným zdrojem vždy nových a svěžích sil pro duševní i hospodářský život národa, a jak ve zdravém stavu selském je pevná záruka národního cítění i potřebné sociální stability. Ovšem pro bolševictví zdravý selský lid není nejpříhodnějším materiálem, pro ten není lepšího než ožebračený, zproletarisovaný člen ruského miru.

Že tím nastane další diferenciace v sociálním třídění selského stavu, není pochyby, ale to není také neštěstí.

Charakteristické je, že v prvních letech reformy největší počet žádostí o vydělení z miru byl od dělníků a městských lidí. To je proces nevyhnutelný. My víděli, že není naprosto dobrodiním ani pro dělníka, ani pro výkonnost průmyslu, má-li dělník někde daleko v děrevně svou „reservu" ve svém malém nadělu. Jen kapitalista má z toho užitek, poněvadž převaluje část nákladu, kterou sám by měl nésti, na naděl, na děrevňu. Pro odborné vychování ruského dělnictva a řemeslnictva je naprosto nutným předpokladem, aby se přebytečné obyvatelstvo od děrevni úplně odloučilo. Dobře placený dělník, ať průmyslový nebo při nedostatku zemědělských dělníků i tento, chráněný proti stáří, nemoci a úrazu místo žebráckým nadělem dobře organisovanou sociální péčí dojista by nebyl na tom hůře než proletářský mužik s nadělem, který na živobytí naprosto nestačí. Z nich rekrutují se nanejvýš vhodní členové pro bolševické sověty dělníků a sedláků, ale dokonce ne dělníci schopní nejen práce, nýbrž také pevné, disciplinované socialistické organisace, která chce sice socialistický vývoj společnosti, ale ne šílené řádění a vraždění rudých gard.

A pokud se týče děrevni, jejího sociálního významu v ruském životě, není nutným důsledkem zavedení individuelního vlastnictví, aby se zrušila a mužici se rozdělili po chutorech. Zrovna na plánku, který uvádí Koefoed, je viděti, jak dobře může děrevňa zůstati, jak byla, i po provedení komasace, třeba by se několik dvorů, jako tam, oddělilo. Není totiž pochyby, že má ruská děrevňa snad větší význam než západní, hledě zejména ke dlouhým ruským zimám, nedostatku cest, velmi často také k nebezpečí vydati se v hrozných vánicích ven do prázdných, pustých, hlubokým sněhem pokrytých plání, kde není stromečku, který by ukazoval cestu a též k tomu, že v ruských rovinách často daleko široko není vody, takže se vesnice kupí hlavně okolo potoků nebo aspoň okolo pramenů a studní. Kromě toho ruský člověk je společenský, ve vesnici má cerkov a v dlouhých zimních dnech a večerech vidí aspoň lidi. Pro budoucí zavedení povinné návštěvy školní bude ovšem vesnice také hráti důležitou úlohu, zrovna tak jako pro jiné veřejné instituce.

Ale i zde jako všude se spor vede o krajnosti, aby se mohl vésti se vší vášní a pravou ruskou stranickou rozhořčeností. Rozumí se, že by bylo chybou, rozbíti úplně sociální ústrojí ruského venkova a všecky mužiky rozmístiti na chutorech a zrušiti vesnice. Na to však snad nemyslí ani nejpřímočárnější byrokrat, vyplňující nařízení o podpoře zřizování chutorů. Vesnice zůstanou, ale

pranic jim neuškodí, pakli jednotliví mužici s četnou rodinou usadí se na chutorech. Budou jistě míti nejlepší podmínky hospodaření a vyjde-li jim vláda vstříc agronomickou radou, pomocí k zařízení hospodářství, mohou se státi vzornými statky. Ale vedle toho, jak řečeno, pranic nepřekáží, aby vesnice zůstala a přece jen půda přešla v individuelní vlastnictví mužiků a jejich statky aby byly upraveny a zceleny. Že se jim bude hospodařiti o něco méně pohodlně, že přece zůstane jistá vzdálenost na pole, není konečně tak zlé. Neboť tomu možno a nutno odpomoci prostě rozdělením vesnic. To s ruskými dřevěnými chatami není tak těžké a pak bude ruský venkov docela jinak vypadati, bude-li míti hustší síť vesnic. Prostranství nebude už tak prázdné a nekonečné, všecko bude si bližší a to psychologicky nemůže býti bez účinku i na vnitřní spojitost národa. Ostatně bude to beztoho nutné, provede-li se vyvlastnění zbytečně velkých statků a latifundií. Otázka chutorů nebo vesnic není základná, je to jen otázka lepšího anebo méně dobrého provedení veliké reformy a dá se rozřešiti přiměřeně poměrům zrovna jako otázka společných pastvin.

Je přirozeno, že při tak energickém provádění reformy je nutno mnohem více držeti se určitých norem, aby se všecko nerozběhlo po různých protichůdných cestách, ale až by byla většinou provedena a nabyly se několikaleté zkušenosti, nebylo by tak obtížné jisté ostrosti odstraniti. Že ovšem nenastal by v ruské zemi ráj, kdyby reforma byla provedena, rozumí se samo sebou, ale nelze pochybovati, že Rusko bylo by zdravější a že by vydrželo bez pohromy otřes světové války, kdyby byl každý mužik měl kus své půdy, ke které by přilnul láskou člověka, jenž se na ní lopotí, zejména kdyby už byla také rozřešena otázka výkupu velikých statků. Odpůrci reformy Stolypinovy sice říkali, že by dělení statků mezi četné děti mužikovy všecky výhody nového zřízení přivedlo zase v nivec, ale to bylo by jen tehdy správné, kdyby stát nepostaral se zároveň o jisté normy selského dědického práva, které by tomu zabránily. Zákon takový se také už připravoval. Ostatně, kdo zvykl svému statku, hospodaření na něm, nedělí jej tak lehce jako mužik v miru, který dělí, poněvadž doufá, že to pereděl spraví na útraty těch, kteří mají více.

Reforma nedokončena. Ukazovaly se sice už dobré její následky. Dovoz hospodářských strojů přímo netušeně vzrostl, zejména za účinné pomoci některých zemstev, které zřídily zemské sklady strojů pro své mužiky, a množila se družstevní činnost. A možno bylo také po-

zorovati větší výnosy žní, ačkoliv příčiny tohoto vzrůstu mohou býti také z části klimatické. Ale přišla válka a veliký počin Petra A. Stolypina, který beze sporu zůstane jeho historickou, nepomíjející zásluhou, dojista ne menší, než špatně provedené osvobození, zůstal jen torsem. Válka a vítězství revoluce oddálily otázku vnitřní reformy selského hospodářství a postavily na přední místo zase revoluční heslo: rozdělení půdy těch, kteří jí mají více, než aby mohli na ní pracovati.

V této příčině měla Stolypinova reforma veliký nedostatek. Když už Stolypin svou velikou reformou chtěl přeměniti celou psychiku ruského mužika, měl mužikovu duši osvoboditi od nejtěžšího, od závisti a nenávisti k poměščikovi, od věčného chtění majetku druhého. S tímto zlem v duši nemohl býti mužik novým, docela jiným, a vykořeniti se to dalo jen uspořádáním otázky velkostatkářské. Ruské latifundie jsou hříchem na ruském lidu, který se tísní na úzké desjatině půdy. Ne ze socialistických, komunistických principů, nýbrž prostě proto, že je nemožno, aby při nesporném nedostatku půdy měl jí přece jedinec tolik, že nemůže jí zpracovati. Znám na př. velkostatek, mající 30.000 desjatin půdy, a z těch bylo jen 5000 desjatin obděláno, vše ostatní je úrodná, panenská step. Ale také proto, že tituly nabytí mnohých a to největších velkostatků jsou všecko, jen ne posvátné, zejména když se rozdávaly statky v krajích, kde půda byla prostě zadarmo, kde se platilo 2—3 ruble za desjatinu a kde tato beze vší zásluhy majitele, jen vzrůstem ruského obyvatelstva, jeho těsnotou, tedy vlastně jeho bídou, stoupla na 50, 100 rublů a na více. Nejedná se také o žádné oloupení, neboť to mohou dělati jen bolševici, nýbrž o řádné vykoupení, třeba ne za konjunkturální ceny. Dokonce pak možno by bylo zavésti peněžní fideikomisy po zkušenostech osvobození a výkupů, kdy šlechta výkupné platy většinou utratila v Paříži, Baden-Badenu a na Rivieře. Tak by majitelům neušlo vlastně nic, než snad naděje, že za několik desítiletí cena jejich pozemků ještě dále stoupne. To však sotva může býti důvodem proti vyvlastnění. Ovšem nebylo by potřebí velkostatky vůbec zrušiti, naopak, zrovna v Rusku by mohly býti menší velkostatky, na nichž by se vzorně, dobře hospodařilo, velikým dobrodiním, zejména kdyby se rozřešila zrušením miru otázka zemědělského dělnictva, což by umožnilo intensivní hospodářství.

Ale toho se Stolypin neodvážil, ba snad chtěl dokonce výchovou k vlastnictví u 80% ruského obyvatelstva ochrániti také vlastnictví velkostatkářské, ačkoliv zase na

druhé straně neprotivil se rozprodeji pozemků mužikům u největšího ruského velkostatkáře, u ruské carské rodiny, kde, jak řečeno, car apanážní pole všecky určil ku prodeji. Patrně nechtěl se Stolypin odhodlati k oběma dalekosáhlým krokům, k selské reformě i k úpravě otázky velkostatkářské.

Ale bez toho to v Rusku nepůjde a sice nejen pro mužikovu psychologii v příčině panských statků, nýbrž proto, poněvadž se otázka agrární nedá jinak řešiti a sice ani ne tak pro rozmnožení půdy mužické. Jinak se nedá totiž řešiti otázka pastvin a luk, což je pro zdravé mužické hospodářství otázkou prvého řádu. Ty musí mužici míti, jinak nemohou míti dobytek a s ním hnojení i možnost hlubokého orání, což je podmínkou, má-li se Rusko probuditi hospodářsky, ale potom ovšem přímo zázračně, a tím pak i sociálně, politicky a kulturně. Při osvobození všecko to mužíkovi úmyslně vzali, aby jej měli i dále v moci, dnes nedá se to však více držeti a velkostatkářská půda musí se obětovati znovuzrození Ruska.

Jak řečeno, bylo by však chybou, odstraniti velkostatky vůbec. Od mužika nelze čekati, nebude-li míti příkladu, lepší kultury. Velkostatkáři by mohli býti průkopníky zemědělské kultury, kdyby se jim zachovalo jisté maximum orné půdy, odstupňované podle klimatu a úrodnosti, které by stačilo ke vzornému hospodářství, kdežto lesy vůbec by měly přejíti v ruce státní správy, poněvadž jen tak by se racionelně dalo odpomoci nouzi o dříví v centrální a jižní Rusi. I v ohledu kulturním by zachování menších velkostatků bylo s prospěchem. V ruském dvorjanstvu jsou ruské tradice kulturní, pokud jich v Rusku vůbec bylo, a bylo by hříchem nevyužíti jich ku povznesení kulturního života v selské Rusi. Kdyby se otázka velkostatkářská definitivně rozřešila, kdyby mužik nemusil z přinucení pracovati na panském, aby uživil kus dobytka, kdyby měl sám všecko ve svém hospodářství nebo ve své vesnici, kdyby sám byl pánem svého pozemku, dosti velikého pomocí velkostatkářské půdy, aby mohl spokojeně žíti, pak by na zbylé poměščiky nedíval se více se starou nenávistí, s pocitem, že mají, co vlastně patří jemu, nýbrž jako na většího hospodáře, u něhož se možno lecčemus přiučiti. A mezi statkářem i mužikem mohl by se vyvinouti nový poměr, poměr důvěry, který by umožnil kulturní působení statkářovo na mužickou vesnici. Veškeren vnitřní život ruský by byl jiný, lepší, prostý té strašné, úžasné nenávisti mužika k poměščiku, která byla největším sociálním nebezpečím ruským. A dvorjanstvo by mělo positivní cíle, kulturní

úlohu, mohlo by se přiblížiti k mužiku s otevřenou duší, beze strachu, že mluví k někomu, kdo je musí nenáviděti, i bez hryzení svědomí, že nějak musí napraviti křivdu, za kterou sám nemůže. Něco světlého, radostného by zaletělo ve smutné dvorjanské usadby, nový život, láska ke společné práci s mužikem, a v Rusku by zase mohlo býti světlo a teplo.

Ve Stolypinově reformě se musí pokračovati. Nejen pro hospodářské důvody, nýbrž pro mravní a sociální. Ruský člověk musí býti jiný, docela, od základu jiný, má-li býti v Rusku lépe a zdrávo — žádný vnější pořádek nepomůže, ať je to republika nebo nové carství. Ruský mužik musí býti zdravý, silný a pak také inteligence přestane být neurasthenická, chorobná duší i tělem, bezvolná, pasivní, schopná jen nekonečného mluvení, fantasování, neplodného kritisování, někdy i heroického sebeobětování, ale málokdy vytrvalé, metodické práce.

Ruského mužika všecko vychovávalo k naprosto bezvolné pasivnosti. V rodině panuje svrchované právo staršiny, který určuje všecko, vybírá synům nevěsty, často dokonce pro sebe, řídí všecky práce, zastupuje rodinu v mirské hromadě a jen v poslední době, kdy synové odcházejí do továren a do měst, začíná se ruská mužická rodina rozkládati tím, že ne každý syn stejně posílá domů peníze, stejně vydělá, jako to bylo, dokud jen společně pracovali na rodinných polích. Tak již z domu tedy ruský mužik zvykl naprosté, bezvýjimečné poslušnosti, a tomu, aby někdo jiný za něj myslil a jemu přikazoval, co má dělati. A co zbylo mu svobodné vůle, to vzal mu dříve poměščik a potom mir. Poměščik určoval mu práci a ať se co urodilo nebo neurodilo, naposled se musil o to starati, aby neumřel hlady. A mir mu také nedá volně hospodařiti. Musí dělati co druhý, co mir přikáže a ne více, aby mu to nevzali peredělem. Přímo systematické ničení každého svobodného projevu jeho vůle bylo mužikovým údělem. Proto jsou výbuchy osvobozené vůle mužikovy tak surové a živelné, když sejmou pouta, která ji vázala. Ti, kteří dostali osudy Ruska do rukou po odstranění carství, mohli a měli tuto psychologii mužika znáti. Tím spíše, poněvadž r. 1905, v revoluci, měli možnosti dost poznati živelně ničivou sílu mužických bouří.

Ale jim byla v prvních chvílích opojení novou svobodou nade vše dražšími všecka ta zvučná, lesklá hesla ničím neohraničené ruské svobody. Od svobody očekávali zázraky, i to, že přerodí animálně žijícího a cítícího mužika v kulturního, své vášně ovládajícího, jen o společné dobro se starajícího občana svobodné Rusi. Proto odstra-

nili všecku selskou policii, kterou Stolypin po revoluci v ruských vesnicích zavedl, aby zjednal tam trochu klidu a pořádku. Rozlámali vše, co ruského člověka poutalo, udržovalo v jistých mezích pořádku a zákonnosti, a mužika-vojáka, který v celém životě jen poslouchal starešinu své rodiny, mir, načalstvo, cara, chtěli udělati nejsvobodnějším vojákem na světě. Následky nemohly ani býti jiné než byly. Načalstva nebylo, car více neporoučel a mužikovi zbylo, na co vždy jedině myslil: touha po půdě poměščikově. Rusko, jeho velikost, sláva nebo hanba a potupa, to všecko bylo pro něj něčím, o co se nikdy nestaral on, nýbrž car, a jak ten to chtěl, tak bylo dobře, třeba bylo sebe hůř. A přirozeně nenaučil se na všecko to mysliti nyní, když se na místě cara posadilo v Petrohradě několik „štátských" (civilistů), kteří si říkali prozatímná vláda. Nanejvýše si poliboval, jak hezky mluví pan Kerenský, ale poslouchal ty, kteří mu radili, aby zahodil zbraně a šel domů vzít si poměščikova pole. Zejména když za deserci nebyl více trest smrti, nýbrž možnost vyplniti dávný sen o panské půdě. Tomu mužici rozuměli, ale dokonce ne mluvení o nějaké svobodě nebo o nějakém socialistickém státě. A šli dělat, čemu rozuměli, co do sebe vssáli s mlékem mateřským. Na nich není viny, nemohli býti jiní, než jak je vychoval absolutismus, poměščici i ruská inteligence. Naplnila se prostě míra ruských historických hříchů a musila přijíti strašná pohroma, když v nenormálních ruských poměrech vyrostlá ruská inteligence myslila, že svoboda znamená naprostou zvůli každého jednotlivce a že svou zázračnou léčivou mocí sama zhojí všecky rány, které zasadí.

Žádný moderní stát i s vnějším sebe lepším pořádkem nemůže se zdárně vyvíjeti, je-li jeho základ tak vratkým, jakým je ruský lid. Není možno, aby 80% obyvatelstva bylo vlastně sudem prachu, do kterého může při důvěřivé naivnosti nevzdělaného mužika kde který nesvědomitý člověk hoditi pochodeň, aby do povětří vyletěl veškeren sociální řád státu a počalo divoké ničení a loupení. A je falešné mysliti, že pomůže jen škola. Naopak, beze změny hospodářských základů mužikova života spíše uškodí. Otevře mu nové horizonty, vzbudí v něm nové tužby, ukáže mu, jak mohl by si lepší prací z bohaté půdy vykouzliti šťastnější, spokojenější život, ale poněvadž je nemožno sebe lepší prací z mirského nadělu něco udělati, bude ještě nespokojenější než nyní. Naopak, bude-li míti kus zceleného vlastnictví, na kterém bude moci hospodařiti, jak sám za dobré uzná, ne jak přikáže mir, anebo jen tak, aby mohl se dostati na své pole přes pole souseda, který

nechce anebo nemůže tak intensivně hospodařiti jako on, na kterém se bude moci lopotiti pro sebe i pro své děti a ne pro pereděl, třeba by přišel až za 12 let, bude šťasten, dá-li mu škola a odborné vzdělání možnost hospodařiti co nejlépe a vybaviti také jeho děti pro život potřebnými vědomostmi.

Jen tak získá Rusko široký, pevný základ svého státního života a v hospodářsky spokojeném a zabezpečeném selském lidu najde nejen jedinou pevnou oporu svého průmyslu, nýbrž nekonečné možnosti jeho rozšíření, takový vnitřní trh, jakého sotva má druhý stát. Co pak to znamená pro průmyslové dělnictvo a tím opět pro syny mužikovy, kteří musí do světa, není potřebí blíže znovu líčiti.

Jen zdravý, silný, pilný, na svém a pro sebe a svou rodinu pracující mužik dá Rusku novou tvář, zdravou a svěží, kdežto s dosavadním mirem, třeba rozšířeným o všecky oloupené statky poměšťků, nezmění se nic. Jenom bude půda, na které poměšťci alespoň částečně intensivně pracovali, líným pasivním mužikem do posledního vyssávána, až mu jí zase bude málo. Ale pak nebude odkud brát. Potom m u s i l a by konečně také přijíti kvalitativní reforma mužické práce, kdyby kvantitativní už nebyla možna, poněvadž by nebylo, odkud mužiku půdy přidati.

Bylo by opravdu lépe, začíti hned s oběma, změniti ze základu mužické hospodářství, odstraniti mir i s jeho vlastnictvím na půdě a ručením za daně a povinnosti, s nešťastnou krugovou porukou i pereděly, a dáti mužiku pomocí velkostatkářské půdy dostatečné vlastnictví, aby se mohl intensivním hospodařením dobře živiti a tak vychovávati konečně v Rusku národ silných, na sebe, svou práci a své vědění odkázaných rolníků a ne jako posud stádo pasivních, líných, jen na druhé, na krugovou poruku a na státní pomoc se spoléhajících mužiků. V Rusku se posud jen snažili o změnu státních institucí nebo sociálních pořádků a Stolypinovu reformu, která konečně chtěla změniti ruského člověka, potírali jako největší nebezpečí pro své fantasie o novém Rusku. Zvítězili, kteří chtěli míti státní a sociální Rusko nové. Změnili formu všeho, ale lid zůstal, jakým byl se svými mravními i hospodářskými chorobami, a svoboda jen pomohla, aby se tyto provalily na povrch a ukázaly všecku vnitřní hnilobu, zakrývanou posud přísnými pořádky absolutistického režimu, ať už byl bez dumy nebo s dumou. A Rusko je hromadou ssutin.

Nezačnou-li pak ti, kteří budou povoláni v Rusku dělati pořádek, od základů, od kořene, nezmění-li celý život mužikův, neučiní-li z pasivního, animálně žijícího mužika člověka své vůle, podnikavého, osamostatnělého prací na svém a ve svém interesu, nerozřeší-li rozumně, a ne bolševickou loupeží, která rozvrátí poslední zbytky mravních zásad v duši mužikově, otázku velkých statků, pak bude nový pořádek zase jen dočasný, jen do té chvíle, kdy opět bude příležitost zapáliti zvětralou budovu. Člověka nelze změniti jen teoriemi a vychováním. Nutno mu dáti možnost nového života. Z líného, pasivního mužika se stane dobrý, pracovitý sedlák, jen když bude míti své vlastnictví, dostatečné, aby jej nevyhánělo ze statku na práci do světa. Pak bude milovati svou hroudu, svůj kraj, všecko své, s čím srostl a co je posvěceno jeho prací, a pak bude také ve státu viděti ochranu svého a svých, všeho, co mu je drahým. Svou vlast bude hájiti jako své nejdražší, nejen, poněvadž mu to někdo poroučí. Inteligenci se nikdy nepodaří poplésti hlavu hospodářsky silného, zdravého, spokojeného mužika. Ostatně s novým životem širokých vrstev lidových i inteligence ruská bude jinou. Zdravím národa uzdraví se sama z těžké choroby, kterou trpěla, a která zahubila Rusko.*)

*) Kapitoly I. až V. byly uveřejněny v létě a na podzim r. 1918 v „České Revui“ a jsou zde téměř beze změny otištěny.

VI.

INTELIGENCE.*)

Viděli jsme, jak utvářil se ruský život v jednotlivých jeho třídách pod vlivem absolutismu, v čem vyrostla ruská inteligence, jaké vlivy okolí na ni působily. Dříve však, než učiníme pokus objasniti si psychiku ruského inteligenta, nutno se poohlédnouti, zdali ruská škola nenapravila, co ruská státní politika zkřivila a pokazila.

Duch ovládající starou Moskvu, nebyl přízniv širokému vzdělání. Církev vědomě nechávala své popy v nejhlubší nevzdělanosti a bratry Lichudy, jak jsme viděli, vypudila z moskevské duchovní akademie, poněvadž chtěli učiti fysice a filosofii. Učiti se mělo jen tomu, čeho nezbytně bylo potřebí k vykonávání duchovního úřadu, a toho nebylo mnoho. A poněvadž se církev přela nanejvýš o překlad starých knih a dalšího vývoje věrouky nedovolovala, měla přirozeně zájem na tom, aby kněží nepokazili se filosofií a nepočali snad dokonce hloubati o základech pravoslaví, jako to činili teologové na západě s vírou katolickou. V této tendenci srovnávala se úplně s absolutistickým státem. Také ten neměl zájmu na volném badání a myšlení. Potřeboval důstojníky a úředníky, a tedy se staral, aby nabyli nejnutnějších vědomostí. O ostatní mu nešlo. Snad zpočátku se ani tak nebál širšího vzdělání. K tomu přišel až se svatou aliancí a s dekabristickým povstáním. Ale prostě neměl zájmu na tom, co dělali poměščici a ještě méně, co dělali mužici.

*) Data a citáty v této kapitole vzaty hlavně z knih Masaryka a Miljukova.

Mužik byl věcí, o kterou se měl starati poměščik, pokud toho bylo zapotřebí, ale ne stát. Ruský absolutism byl i v této příčině jiný než osvícenský, západní.

Ohledně vědy pak stačilo mu napodobiti druhé státy a národy, především v nejbližším okolí panovníkově, kde to mohli viděti cizinci. Stačilo, když šlechta obdržela jisté povrchní vzdělání, potřebné u dvora a ve společenském životě hlavních měst.

Petr připojil k dřívější „slovansko-řecké akademii" ještě akademii námořní, čemuž se při jeho zálibě k námořnictví nelze diviti, a vedle toho školu inženýrskou a dělostřeleckou. Později přišla k tomu také šlechtická škola, „suchoputný šlachetský korpus", ale co se v něm učilo, už jsme viděli. Rozumí se, že měl Petrohrad také svou akademii věd. Zajímavo je, že chtěl míti Petr také filosofa v Rusku, jak je viděl na západě, a zval proto, když zřídil akademii, filosofa Wolfa do Petrohradu. Ale ten odpověděl mu velmi zajímavě, a tak, že to neplatí jen pro dobu Petrovu. Psal mu, že by bylo pro Rusko užitečnějším, kdyby staralo se spíše o rozšíření věd, nežli o jich povznesení, a že místo společnosti učených lidí, kteří by se namáhali o zdokonalení umění a věd, bylo by lépe pozvati profesory ke čtení přednášek, a k tomu není potřebí znamenitostí, k tomu že stačí lidé kariéru začínající. S posledním není nutno souhlasiti, ale poučení, které Wolf Petrovi dal, bylo pro všecek způsob, jakým tento snažil se poevropštiti Rusko, velmi případné, ale ovšem bezvýsledné.

Kateřina, jak jsme viděli, činila veliké náběhy k reformě Ruska v západnímu duchu. Svolala k tomu účelu zástupce stavů a zřídila různé komise. Také školskou, a ta navrhla r. 1770 zavésti povinné vyučování psaní a čtení pro všecky děti mužského pohlaví. Bohužel, zůstalo i v tomto případě při návrhu. Kateřina podlehla také zde vlivu té části šlechty, která neměla zájmu na tom, aby mužici dovedli čísti, poněvadž by se jistě někdo našel, kdo by jim dal do ruky nebezpečné čtení o svobodě a právech člověka, o nichž se už tolik mluvilo na západě.

A tak zůstal mužik bez školy, až teprve r. 1830 zařizovány tu i tam vesnické školy státní. Ovšem byly takové, že se veřejnost s největší rozhodností proti nim postavila, když přišly v šedesátých letech první zásvity svobody. Úlohy rozšiřovati mezi lidem vzdělání chopila se tehdy s velikou energií nová zemstva. Ovšem ne na dlouho. S reakcí po polském povstání došlo také na zemské školy, kterých se vláda bála, jako nebezpečného semeniště revolučního ducha. Začala přísně na ně dozírati, a zejména se starala o učební knihy, kterých se, jak jsme i u nás viděli,

špatné vlády nejvíce bojí. Starala se tak o „blagonaděžnost" učebníků, že „většina jich patřila do počtu literárních odpadků. Skoro všecko živější a lepší, co se objevovalo v literatuře, úskostlivě bylo vypuzováno z národních škol". Činnost inspektorů národních škol velmi záhy pak přijala povahu nikoliv pedagogickou, nýbrž policejně administrativní. Veřejnost zbavena všeliké možnosti, aby měla vliv na pedagogickou stránku výchovy, a „úloha zemstev, měst a vesnických zastupitelstev stlačena na právo býti němým a bezprávným dodavatelem hmotných prostředků k vydržování škol". (Miljukov.)

Zemstva se ovšem bránila, ale vláda přece jen dostala do rukou ustanovování školského programu, jmenování učitelů a učitelek, a jak řečeno, výběr školních knih. V rukou dobré demokratické vlády by to ovšem nebylo žádným neštěstím, ale v rukou absolutistického byrokratismu, který se bál vzdělání lidu, bylo to pravou pohromou pro poměr obyvatelstva ke státu. Utlačovaní učitelé přirozeně neučili děti lásce k těm, kteří vládli Rusku, a kteří se tak chovali ke škole. Vláda to věděla a cítila také, jak je policejní moc nakonec bezmocnou proti učitelům, pokud jsou kryti zemstvy a jsou s nimi ovládáni jedním duchem odporu proti absolutismu.

Proto Pobědonoscev zakládal, když nepomohla vládní represe, bohatě vládou podporován, t. zv. cerkovno-prichodské školy, na nichž učili popové. Zpočátku učili tam toliko modlitbám a bohoslužebným písním, ale později musili rozšiřovati svůj program, aby mohli konkurovati se školami zemskými. Kde „baťuška" byl lepší, vzdělanější, tam také tyto školy působily daleko více, než chtěl jejich osnovatel, jenž školám těm určil na prvním místě „účel výchovný" a nikoliv učení tomu neb onomu. Pobědonoscev dokonce prosadil, že zemstva byla nucena, aby i pro tyto školy, ač zakládány proti jejich vlastním školám, opatřila náklady na věcné potřeby.

Zemstva namáhala se také, aby obecné školy byly pokud možno rozšířeny aspoň na tři ročníky, když už ne na čtyři až pět ročníků, a aby se učilo také aspoň zeměpisu, ale vláda se proti tomu postavila s největší rozhodností, a nechtěla povoliti, aby se učilo jinému, než čtení, psaní a počítání. Tedy všemu tomu, čeho mužik potřeboval, aby mohl mimo školu nabýti vědomostí, které mu vláda ve škole odpírala. A přirozeně v docela jiném duchu, než by se jim byl naučil ve svobodné škole. Tomu porozuměly ovšem velmi dobře všecky kruhy protivládní. Zakládaly knihovny, rozšiřovaly brožurky ovšem pokud tomu nebránila policie, která zase snažila se vymýtiti z knihoven

nejen autory nebezpečné, jako Michajlovského, Dobroljubova, Ščedrina, nýbrž i Bělinského, Korolenko, Garšina, Gleba, Uspenského, Nekrasova i Nadsona. Zemstva začala zakládati také pouhé školy gramotnosti. Mohlo jich býti více, poněvadž tam učitel, jichž byl veliký nedostatek, nemusel míti učitelskou způsobilost. Ale Pobědonoscev ani zde nepřezíral nebezpečí. R. 1891 podřídil prostě školy tyto výhradně dozoru a správě duchovenstva a tím ovšem inteligence na nich ztratila všechen zájem.

Přes všecky tyto obtíže rozmnožil se přece jen počet škol v Rusku velmi značně. Na počátku nynějšího století bylo zemských škol asi 30.000, a cerkevno-prichodských asi 18.000. Výsledek byl, že kdežto roku 1868 bylo 95% rekrutů negramotných, bylo jich r. 1898 jen 55%. Arciť zrovna zde bylo viděti, jak může býti nebezpečno, když mužik zná jen číst a psát, a když jinak v něm není pěstěna láska k vlasti a vědomí mravních povinností ke státu a národu. Němci a Rakušané velmi vydatně agitovali letáky mezi ruským vojskem, aby mu dokázali, že bojuje jen pro Angličany a Francouze, a jak se ukázalo, ne bez výsledku. Ovšem nelze odstraniti nože, poněvadž se jím děti mohou pořezati, a tak nutno nové Rusko ustrojiti tak, aby se nemusilo báti ani škol, ani mužikova vzdělání, a aby se vůbec nemusilo obávati přemýšlení svých občanů o věcech veřejných.

Potom také s vděčností bude vzpomínati toho, co pro školy udělala zemstva. A toho nebylo málo! V guberniích, v nichž byla zemstva, přišla podle poslední statistiky jedna škola na 1919, v guberniích bez zemstev na 7346 obyvatelů a jeden žák na 54 resp, na 111 obyvatelů. Možno říci, že v těžkých poměrech zemstva vykonala opravdu velmi mnoho. A nebylo jejich vinou, že učitelstvo, jeden z nejdůležitějších činitelů veřejného života, od něhož ve velké míře závisí způsob myšlení a cítění celých generací, bylo naprosto protistátní. Bylo to prostě logickým důsledkem absolutismu, který se chtěl udržeti v dobách a poměrech, jež absolutismu více nesnesou, a tímto strachem o sebe podrýval si sám půdu na všech stranách.

Pokud se týče středních škol i universit nelze upříti, že za Alexandra I. až do chvíle, kdy oddal se mysticismu a svaté alianci, poměry v nich nebyly zlé, třeba střední školy sloužily hlavně výchově úředníků. Avšak zejména po revoluci dekabristů začala vláda pozorovati, že jsou také mladí lidé, kteří se hledí vůbec vzdělávati a netouží po úřednické kariéře. V takových mladících absolutism viděl ovšem své nejnebezpečnější nepřátele. A tu připadli na myšlenku, která se zdá býti tak absurdní, že by těžko

bylo jí věřiti, kdyby nebyla prokázána fakty. Rozhodli, že jen děti vyšších tříd mají býti vychovávány pro státní službu civilní a vojenskou, děti nižších tříd že však mají dostati jen profesionální vychování ve školách nižších. A to nebylo jen na počátku 19. století, kdy by konečně možno bylo ještě všeličemus rozuměti, nýbrž ministr Deljanov zakázal dokonce r. 1887 vstup do škol středních dětem „kočích, služebných, pradlen, ovocnářů a podobných lidí", aby se mezi těmito prostřednictvím dětí nešířila nespokojenost s jich sociálním stavem". Dále opravdu už jíti nelze.

Reakce Mikulášova zaměnila také cíl a plán středních škol. Školská reforma za Alexandra I. (1811—1817) určila účelem gymnasia připraviti mladé lidi ku poslouchání vědeckých kursů universitních, a klasické jazyky zavedla jako nezbytný prostředek k nabytí vyšších vědomostí. Ale už r. 1828 našli, že se tím pěstuje jen „polovědění", a přeměnili gymnasia tak, aby dala šlechtickým dětem celistvý kurs vědění pro praktický život, tak aby nemusily choditi na universitu, která vždycky byla nebezpečnou pro jejich „blagonaděžnost".

Ale všecko to nepomáhalo. Ze škol vycházeli stále lidé s absolutismem a s poměry nespokojení. A tak vymyslil konečně D. A. Tolstoj přímo úžasný plán na umrtvení všech škodných myšlenek v duších mládeže. Poněvadž pod vlivem materialisticko-ateistického nihilismu ruská inteligence hledala vědeckost jedině v přírodních vědách, v realistických naukách, viděl v nich všecek pramen „mudrování a podvratných názorů i krajní domýšlivosti ruské mládeže". A proto zavedl svůj pověstný klasicism. Nebylo horšího ubíjení ducha ruské mládeže, ale zároveň lepšího prostředku revoltovati mladé duše proti systému, který takovým způsobem musil se hájiti.

Klasické jazyky byly podle Tolstého jen k tomu, aby dávaly formální vzdělání. Překlady z ruštiny do klasických jazyků byly nejvyšším cílem vyučování a duše žákova neměla nic z krásy a velikosti klasické literatury. Zejména už řecký svobodný duch byl reakční vládě největším nebezpečím pro mysl žákovu. Nesmyslně přísné zkoušky s vytahováním lístků s otázkami působily tak, že v letech 1872—90 absolvovalo gymnasia bez opakování nějaké třídy v osmi letech jen 4—9% žáků, 21—37% muselo opakovati a 63—79% bylo vyloučeno pro neschopnost.

Na gymnasiích kvetlo politické špionství. Miljukov uvádí případ, že byl vyloučen žák jen proto, že se na exemplář Bělinského spisů jenom podíval! Prohlíželi žáky doma, v bytech, čísti směli jen, co povolila školní censura a pro přijetí na universitu nestačila zkouška: rozho-

doval o tom také morální a politický „popis“ každého žáka. Není tudíž divu, že skoro všichni mladí lidé, kteří prošli Tolstojovskou školou, vyšli z ní jako nesmiřitelní revoluční odpůrci státu. A poněvadž za nejúčinnější zbraň proti státu platil socialismus, jako socialisté.

Za těchto okolností je docela pochopitelno, že university byly nejbolavějším místem carské Rusi. Všude se konečně policii podařilo udržeti pořádek, každé hnutí, kromě atentátů, dalo se potlačiti, jenom na universitách to naprosto nešlo. Universita je svůj svět, na který ani carská policie nestačila. Hlavně ovšem proto, že ruská mládež, ať se o ní už soudí jakkoliv, a ať má mnoho velmi špatných, měla jednu velikou vlastnost, které nemá žádná mládež světa: naprostou hotovost obětovati všecko, kariéru, společenské postavení a nejspíše už život za myšlenku. Byla to také bezesporně mládež universitní, která má o to zásluhu, že revoluční hnutí nikdy neutuchlo, ale také vinu, že bylo jen revoluční, negativní, a tak málo opravdu politické a státnické, konstruktivní.

První universitní řád z r. 1804 byl ostatně také velmi svobodomyslný, úplné napodobení svobodných universit německých s veškerou jejich autonomií. Profesoři dostávali „komandyrovky“ do ciziny a tak na university přicházel nový, svěží duch. Bylo mnoho posluchačů a volné a svobodné vědy se tehdy nebáli. Nebylo ještě svaté aliance a na universitách německých vychovávala se mládež k vášnivému patriotismu.

Po povstání dekabristů ovšem bylo jinak, zejména však po červencové revoluci r. 1830. Vyšel nový universitní řád r. 1835 a bylo po universitní svobodě. Kázeň na universitě stala se věcí péče „popečitele učebného okrugu“. Ten jmenoval nyní universitního inspektora, jehož dosud volil ze středu profesorů universitní senát a sice ze řad civilních nebo vojenských úředníků. Studenti nuceni byli nositi uniformy, aby dozor nad nimi byl lehčí. Ale nejen vnějšími, i vnitřními prostředky měli býti studenti přiváděni na cesty dobré a řádné. Bohosloví a církevní dějiny učiněny závaznými pro v š e c k y fakulty. A aby university nebyly tak mnoho navštěvovány a lidé se spokojili gymnasiem a jeho celistvým kursem, zavedeno hodně vysoké školné. Ale i toto všecko zdálo se ještě nedostatečným. R. 1842 ustanoveno, že rektora jmenuje ministr ze dvou senátem navržených kandidátů a profesory mohl ministr jmenovati i bez návrhu senátního. A poněvadž západ byl stále nebezpečnějším, zapovězeno posílání profesorů do ciziny.

Po revoluci r. 1848 všecko ještě přiostřeno. Roku 1849 nařízeno, že rektor nemá býti profesorem a děkanové že mohou býti jmenováni, aniž by voleni byli senátem a po vůli ministra že mohou býti také sesazeni.

Všecko to ovšem nejen nepomáhalo, nýbrž naopak sesilovalo revoluční duch mládeže tak intensivně a nebezpečně, že r. 1863, kdy opět zavedena akademická svoboda, nepomohlo to více k upokojení universit, nýbrž mělo zrovna opačné účinky. Nepokoje studentské staly se téměř pravidelnými a první atentát na cara byl proveden studentem.

Vláda si ovšem nevzala k srdci krásná, hluboká slova znamenitého lékaře Pirogova, že je „universita nejlepším barometrem společnosti a ukazuje-li špatně, že nesluší jej rozbíjeti", nýbrž důsledně barometr rozbíjela, až přišla bouře, které neočekávala a která ji smetla. Komise, ustanovená r. 1874, usnesla se obmeziti opět autonomii profesorských sborů a zostřiti vládní kontrolu na směr přednášek. Liberální profesoři, oblíbení u studentstva, opouštěli university nebo byli nuceni je opouštěti, a tak nebylo více ani vnitřní jednoty mezi studentstvem a profesory. Naopak, až na malé výjimky studentstvo v profesorech, kteří zbyli, nevidělo než sluhy nenáviděné vlády, ačkoliv by bylo velmi nespravedlivo, všecky je hromadně odsuzovati a poddávati se chorobnému ostracismu ruské mládeže.

V komisi, zřízené r. 1899 za předsednictví bývalého ministra vojenství generála Vanovského — což je ostatně pro Rusko tehdejší také charakteristické — prohlásila petrohradská universita velmi zřetelně a důstojně: „Studentské nepokoje závisejí nejen na příčinách vnitřního rázu, které mají svůj kořen v úpravě universitního života, nýbrž rovněž ještě i na rozličných vnějších okolnostech, kteréž nemohou býti odstraněny nijakými změnami universitního řádu." Jak opatrně musila mluviti o nutnosti politických změn i instituce tak vážná, jako petrohradská universita!

Komise nepomohla. Revoluce na universitách byla endemická. Liberální profesoři, pokud vůbec zůstali, vyháněni nebo odcházeli dále, byrokratismus stále sesilován. Vláda, která myslila, že musí proti organisaci revoluční organisovati dobře smýšlející, a začala už s dělníky, se zubatovštinou, pokusila se také o organisaci studentů v klubech za vedení spolehlivých profesorů, zmenšovala počet studentů na universitách i druhých vysokých školách, kde poměry byly stejné, zvyšovala školné, zápisné,

zakládala internáty, které byly pod přísným dozorem veřejným i tajným — ale všecko to pranic neplatilo.

A tak v revoluci r. 1905 přirozeně studentstvo hrálo úlohu mnohem větší než bylo prospěšno nové ruské svobodě. Ale nejen studentstvo vysokých škol, nýbrž i žactvo škol středních a dokonce nejen mladí lidé. Také žačky gymnasií dělaly školní stávky a sesazovaly profesory. O studentkách na universitách ani nemluvě. Ty v revolučním hnutí dávno hrály úlohu velmi důležitou.

Školy se neuklidnily, ani když nastal na Rusi po říjnovém manifestu konstituční život. Polovičatý, neupřímný, neupokojil staré, tím méně mládež.

V revoluci se však také ukázalo, jaké nebezpečí je v ruské mládeži nejen pro absolutismus, nýbrž také pro rozumnou svobodu, a jaký zločin páchaly absolutistické vlády na Rusku, když svou šílenou politikou školskou chtěly udržeti samoděržaví. Tím, že mládeži násilně braly možnost vážné, ale svobodné a tím radostné a oživující práce, nutily ji, aby viděla největšího nepřítele Ruska, upíra, který ssál nejdražší a nejlepší krev ruské mládeže, v jeho vládě, aby hledala jediný cíl všeho svého snažení a chtění v její odstranění, a soustředila všecku hrdinnost mladých duší v odhodlání, obětováním svého života spasiti Rusko, místo aby v úsilovné, metodické práci pro kulturní a hospodářský rozkvět veliké Rusi našla ideální cíl svého života. Škola potlačovala svým systémem chuť a možnost práce. To bylo jejím největším zločinem.

Tak byla škola přímo otravou mladé ruské duše a to tím více, čím byla živější a idealističtější. Nevedla mladé lidi k trpělivé, vytrvalé práci, k idealismu práce, nýbrž hnala nejlepší a nejenergičtější z nich do řad revolučních a v ostatních zanechala jen otrávené vzpomínky na léta ztrávená ve škole. Nemůže býti těžšího hříchu nejen na mládeži, nýbrž na celém národu i státu.

* * *

Těžko je vůbec představiti si něco smutnějšího než historii ruské inteligence. Jaká je v tom tragika, když ve dvacátém století, po tom, kdy ruský národ svou krví vybojoval konstituční svobodu Bulharům, ruská zemstva r. 1904, už v revoluci, musila žádati o nejprimitivnější svobody občanské, které západnímu Evropanu dávno už byly jako vzduch, bez něhož vůbec by nemohl žíti, ale na které vůbec už ani nemyslí a o nichž už vůbec ani nemluví. Tak staly se samozřejmými. Na západě, všude, kde nebyly

zvláštní poměry národnostní, jako v Rakousku, každý člověk měl pocit, že stát je jeho, on že je jeho občanem a osud státu že je jeho osudem. V Rusku neměli nic svého než nádhernou ruskou literaturu a ta byla nejvýmluvnějším dokumentem útrap ruské duše... V Rusku velká část inteligence byzantským absolutismem byla dohnána k tomu, aby jí stát byl cizím, aby jej nenáviděla a hleděla povaliti všecko, co bylo státem. Co je západnímu člověku nejdražší, stát a jeho vzrůst a rozkvět, co naplňuje duši energií, pevnou vůlí pracovati pro to, v čem jeví se synthese veškeré práce národa, všeho jeho snažení, všecko to bylo ruskému inteligentu cizím, nepřátelským, nenávistným. Vlády ruské svou absolutistickou politikou nedaly v ruské duši vzniknouti státnímu vědomí, odpovědnosti ve službě státu a veřejnosti, a tak ruská inteligence těžko mohla míti tyto vlastnosti, nezbytně potřebné k vedení státu, když po odstranění cara sama byla povolána k jeho řízení.

Je více než nespravedlivo povýšeně odsuzovati Rusy a jejich inteligenci. Nutno je litovati a sice nejen se stanoviska ruského, nýbrž i všelidského. Na ruské literatuře, na ruském umění je možno nejlépe viděti, čím mohlo býti Rusko pro rozvoj světové kultury, kdyby ruský absolutismus nebyl ruskou inteligenci svým stoletým útiskem mučivě dusil a nenutil ji, aby v nenávisti a v boji proti vlastnímu státu hledala jediný cíl svého snažení. Svou surově nemoudrou politikou absolutismus zamezoval stálé duševní proudění mezi Ruskem a západem. Myslil, že se tím ochrání. Zatím zabránil tak, aby jediný tento účinný prostředek působil na normální duševní vývoj ruské inteligence, jako tak vydatně to činil ve všech zemích západních, kde sice stavěli hranice proti vniknutí cizího zboží do země, ale kde duševní commercium mezi státy a národy bylo buď úplně nebo přece do velké míry volné a svobodné, a bylo hlavním faktorem světovosti lidského myšlení a tím také jeho vzájemného vyrovnávání.

Duševní život západu vnikal do Ruska jen úryvkovitě. Jen tak, jak uznal to za dobré censor. Anebo podle toho, kdo do Ruska z ciziny přišel a co dovedl podloudně přes hranice převézti, nebo komu se podařilo do ciziny se dostati, zejména tenkrát, kdy ještě cesta na západ byla vzácností. Z toho vzešly různé duševní proudy v Rusku podle různých autorů, kteří se stali modou v tajných kroužcích, předmětem nejoživenější diskuse a kritiky, ale také docela svého, ruského vykládání. Za takových okolností je přirozeno, že v duši ruského inteligenta rostla

nenávist ke všemu, co bylo Ruskem, až do emigrantského patriotismu, který se radoval z ruských porážek, když viděl, jak na západě inteligent všecko může čísti a psáti, o všem diskutovati, a jak v Rusku všecko to je zapovězeno, trestáno, a jak diskuse o nejvážnějších problémech lidského vědění i ustrojení lidské společnosti musejí se úzkostlivě skrývati před hloupou a surovou policií. Tak neustále bylo uráženo v ruském inteligentu, co je každému myslícímu nejdražším, totiž možnost, aby volně a svobodně projevoval, co je výsledkem jeho pochyb, jeho přemýšlení, jeho duševní práce. Není tedy divu, že pro ruského inteligenta nebylo smíření s ruskou skutečností a že jeho myšlení musilo být revoluční, poněvadž mu vláda nedovolila, aby hledal vyrovnání mezi svým ideálem svobody a systémem vládním cestou postupného vývoje ke konstitučnímu životu se všemi jeho svobodami, a poněvadž viděl, že pro panující kruhy byl absolutismus posvátným, bohem posvěceným odkazem předků, na němž dobrovolně ničeho nedají měniti.

Je tudíž pochopitelno, že ze všeho, co Rusové za hranicí našli, zejména ti, kteří tam musili nebo mohli utéci před carskou policií, nejbližším bylo jim všecko, co bylo nepřátelské státu, společnosti, církvi a jejímu náboženství. Všecko zvrátiti bylo jejich jediným cílem, poněvadž všecko, co bylo doma, stát, církev i panující společnost na smrt nenáviděli, neboť všecko to udržovalo a podporovalo dusivý, umrtvující absolutismus.

Zapomínali ovšem při svém bezhraničním radikalismu nenávisti na veliký rozdíl mezi západem a Ruskem. Největší převraty na západě mohou sice zvrátiti státní pořádky, sociální řády, ale vždycky tu zůstanou staré, zakořeněné tradice kultury a hospodářské práce, umění pracovati a někde i láska ku práci, všecko, co žádná revoluce trvale tam nevymýtí, třeba na čas se zdálo, že se jí i to může podařiti. A toto trvalé, nevykořenitelné, tradiční zůstane vždy pevným základem, na němž možno stavěti budovu novou, jinou vnějšími formami, a přece jen pevnou a bezpečnou. V Rusku však revoluce, o jaké snila velká část ruské inteligence, musila býti mnohem nebezpečnější a hlubší, poněvadž v Rusku nebylo tradicí ani v práci, ani v myšlení a snění o převratu nemělo pevných, jasných cílů. A tak nebylo, co by zůstalo pevným, nezměněným, hluboko v duších lidu zakořeněným, na čem by možno bylo stavěti nové. Chtění ruské inteligence bylo chaotické, nejasné, jako všecko její myšlení, poněvadž nikdy nemohla a nesměla ověřiti je skutečností, proveditelností, a proto také revoluce ruská nemohla býti než chaosem a nikdo

nemohl věděti, co se konečně z tohoto chaosu vytvoří nového.

Ale všecko toto uvažování bylo ruské inteligence daleko vzdáleno. Její revolučnost vyrostla z živelné nenávisti proti policejnímu útisku, proti absolutismu, ve kterém miliony a miliony ruských mužiků bídně, nuzně živořilo, a ve kterém jen některé třídy privilegované žily v nadbytku a rozkoši, a z nemožnosti, volnou diskusí, prací v parlamentě, ve veřejných institucích hledati nápravu, a její vášnivost rostla s hrubostí prostředků, kterými absolutistická vláda chtěla udusiti v ruské duši všecku touhu po svobodě. Ruští revolucionáři byli takoví, jak si je ruská vláda i policie vychovaly.

Všecko to nemusilo býti. Není v ruské povaze ničeho, co by a priori predisponovalo k revoluci nebo k nihilismu. Počátky ruské inteligence byly dokonce velmi pěkné. Novikov, Radiščev nebyli hlasateli převratu. Viděli jsme dokonce, že se Radiščev nepoddal vlivu volání po nacionalisaci půdy a že s velkým pochopením hlásal nutnost soukromého vlastnictví mužikova na půdě. Ovšem cizina těmto prvním předbojníkům ruského liberalismu nebyla zemí zapovězenou. Petr otevřel okno do Evropy dokořán, a Kateřina se honosila přátelstvím s těmi, kteří na západě bořili starou Evropu. Není lepšího důkazu, jakým neodpustitelným hříchem na Rusku bylo uzavření Ruska před duševním životem západu. I za Alexandra I. v první periodě jeho vládnutí všecko šlo dobře. Viděli jsme, že universitní řád byl velmi svobodný, že profesoři dokonce posíláni do ciziny a jeden z největších státníků ruských mohl sníti o svobodném Rusku. Také tehdejší inteligence dojista nebyla protistátní.

Bohužel Alexander I. podlehl později jiným vlivům. Na místě Speranského stal se všemocným Arakčejev, rádcem carovým byla maďame Krüdener a signum doby byl náboženský mysticismus, romantika a strach před revoluční mladou Evropou. Tu začíná ruská tragedie, jejíž vrcholný moment prožíváme. Začíná se prohlubovati propast mezi státem a jeho inteligencí.

Šlechtičtí důstojníci poznávali na svých protinapoleonských taženích Evropu, zejména Německo, plné nového nacionalismu, vyrostlého z porážky u Jeny, žhavého nadšení, probuzeného Fichteho „Reden an die deutsche Nation". A s těmi německými nacionalisty šli osvobozovati Evropu od „tyrana". To konečně dovedli, ale neosvobodili jí od důsledků francouzské revoluce. Všude zůstaly nevyhladitelné její stopy, ideje svobody a rovnosti. A ne všichni, kteří toužili míti vlast osvobozenou od francouzského

panství, chtěli ji míti také zbavenou práv, jež francouzská revoluce přinesla evropským národům. I v ruských důstojnících probudila se láska k otčině, když osvobozovali Rus od Napoleona. Plamen, kterým hořela Moskva, nebyl jen ničivým, byl mnohým symbolem něčeho nového. Chtěli míti vlast osvobozenou nejen od vnějšího nepřítele, nýbrž také od všeho, co tísnilo její rozvoj, chtěli volné rozpětí nezměrných vnitřních sil, které si teprve nyní v ohromném zápasu uvědomovali a chtěli, aby jejich svatá Rus byla západu něčím více, než největší mocí vojenskou.

Bohužel vše, co v Rusku rozhodovalo, chtělo míti dále starý, patriarchálný absolutismus a sice nyní už dokonce pod ochranou Svaté aliance. Sny Speeranského byly dosněny. Společnosti pro zřizování obecných škol zapovězeny, liberální profesoři pronásledováni a připravovaly se už nové programy universitního učení. Filosofie měla se tradovati podle epištol sv. Pavla, politické vědy podle Mojžíše a Šalomouna, pro medicinu chtěli doporučovati spásný účinek modlitby a v přírodopise jednalo se hlavně o moudrost boží a nedokonalost lidského vědění. (Miljukov.)

Dekabristé, většinou důstojníci, rozpustili svou ligu obecného dobra, která měla působiti jako humanní instituce pro pomoc chudým a neduživým, pro rozšiřování vzdělanosti, pro odstraňování všech přehmatů ve státní správě i proti špatnému zacházení s nevolníky. Nebylo už místa pro takovou ligu — nastala doba tajných spolků. Založili dva, spolek severní, méně radikální, který byl pro konstituční monarchii, a spolek jižní, který byl už pro federativní republiku. V poslední byl hlavním činitelem zmíněný už Pestel. Povstání vypuklo předčasně po smrti Alexandra I., potlačeno osobní odvahou Mikuláše, a od té chvíle začal otevřený, bezohledný boj absolutismu, a specielně samotného cara s ruskou inteligencí, jehož následky nyní prožíváme.

Není snad světlejších osobností v historii ruské revoluce, než jsou mučeníci-dekabristé. Přes to však nutno se ptáti, byla-li revoluce také Rusku prospěšná. Dusivý tlak Svaté aliance byl všude, přirozeně pak v Rusku ještě silnější, než kde jinde. Rusko se však přece už dobře nedalo po napoleonských válkách vypnouti z evropského života, a bylo by, třeba pomalu, sledovalo za jeho rozvojem. Nezdařené povstání působilo však v Rusku o mnoho hlouběji a hůře než některé nezdařené výbuchy na západě. V Rusku byly poměry daleko primitivnější, a absolutismus byl zrovna touto okolností sváděn, aby zničil své nepřátele, o nichž právem soudil, že je jich hrstka proti ohromné, temné masse národa, do níž světlo

nových ideí vůbec ještě nevniklo, a jež byla nad to v nevolnictví u pánů, kteří sami měli největší zájem na zachování jejího otroctví a tedy i na tom, aby mužici nebyli učením o svobodě pobuřováni. Na západě dávno už sedláci byli osobně svobodni, a tvořili nepřestupnou hradbu proti úplnému vrácení se ke starým patriarchálním poměrům. Proto ani nejromantičtějším reakcionářům na západě nemohlo přijíti na mysl, že by mohli potlačiti svobodné hnutí takovým způsobem, jak se o to pokusili v Rusku. Zde nový car, Mikuláš I. tím, že sám svým osobním vystoupením, svou neohrožeností přemohl ruskou revoluci, dostal se od prvního dne svého panování do osobního boje s revolučními idejemi, a v tomto znamení vládl Rusku do posledního svého dechu.

A boje se podjal s vojenskou přímočárností a nelítostností. Zejména když červencová revoluce v Paříži odstranila legitimního krále. Tím stávala se nepřeklenutelnou propast mezi carem, a tou částí inteligence, která chtěla, aby se Rusko nezauvíralo všemu, čím žil ostatní evropský svět. Nebylo to jen třetí oddělení, nebyl to jen policejní tlak, který odcizil stát těm, kdo cítili v sobě touhu po lepším, volnějším životě, kdo myslili, že je možno mysliti také jinak, než jak to přikazovali censor a policie, kdo chtěli míti Rusko nejen vojensky silným, velikým, nýbrž také vnitřně zdravým a živým. Byl to duševní boj dvou nesmiřitelných světů: byzantské ztrnulosti, mrtvého kvietismu, modlářství před třemi uvarovskými principy, před samoderžavím, pravoslavím a národností, a na druhé straně nevyhladitelné touhy každého myslícího člověka po něčem lepším, vyšším, než žije jeho okolí.

K tomu způsob, jakým nikolajevská vláda hleděla zadusiti každý zákmit svobodné myšlenky, musil vésti buď k uniknutí z přítomnosti, ponořením se v historii, v „starinu“ nebo k touze, za každou cenu rozbíti nesnesitelnou tyranii. Nebylo naděje, ani možnosti osvoboditi se vytrvalou prací, neúnavným bojem, poněvadž systematicky pracováno k tomu, aby nemohlo vzniknouti ani pomyšlení, že by to kdy bylo možno. Co se dělo na universitách, jsme viděli, censura slavila orgie a Rusko uzavřeno světu pravou čínskou zdí. Profesoři více za hranice nesměli, široká, temná Rus musila jim stačiti.

V této dusné atmosféře ruská inteligence stavěla sobě nové světy. Nedala utlumiti v sobě „svatý oheň“. Pro ni to, co bylo, nemohlo býti posledním slovem. A protože nemohla uplatniti se v životě, hledala ve svých myšlenkách a debatách ideální posláni pro svou Rus, jak ona si ji představovala, a jak ji tak vroucně milovala. Cítila, jak

mohlo by Rusko býti veliké, nezapomínala, jak rozhodovalo o osudu Evropy — a co bylo kolem ní, bylo pro ni jen těžkým snem, z něhož za každou cenu chtěla probuzení. Věřila ve velké poslání Ruska, ať ve smírném, mravním a citovém obrození světa ruským příkladem, jako slavjanofilové, nebo v revoluci, která přinese sociální rovnost a spravedlnost, nejen Rusku, nýbrž celému světu, jako Herzen a Bakunin. Všichni byli horoucími patrioty, i ti, kteří vášnivě milovali starou Rus, dokud ji Petr nepokazil, i ti, kteří nenáviděli moskevské barbarství, jimž heroem byl Petr, a kteří z Ruska chtěli míti konstituční stát, jako Bělinský a liberální západníci, i ti, kteří revolucí chtěli obroditi churavé Rusko a vykouzliti tak sociální ráj v celém světě. A všichni věřili, že zázrak vykoná ruský mužik. Jak to říká Herzen: „Slavjanofilové a my byli jsme jakýmsi Janusem se dvěma tvářemi: oni dívali se do zadu a my do předu. Pokud se citu týká, byli jsme za jedno: naše srdce bila stejnou silou pro našeho mladšího bratra, mužika, jímž naše matka vlast byla těhotná. Avšak pro ně to byla vzpomínka a pro nás proroctví."

Na minulost, hleděli, jak řečeno, velmi různě. Čaadajev, otec západníků, v minulosti neviděl nic, než naprostý nedostatek kultury a všecky toho následky, a v pravoslaví neviděl ani křesťanství. Pro něho Rusové jsou jen dle jména křesťany. A přece i on věří, že Rusko je povoláno řešiti velikou část sociálních problémů. Čaadajev chtěl činný život, i náboženství chtěl míti bojovné, jako na západě, kdežto na druhé straně slavjanofilové z dusné přítomnosti utíkali v dávnou minulost, kdy ještě ruský život nebyl pokažen vlivy západu, zavinivšího všecko, čím trpěl. Jim zdá se nezměnná víra pravoslavná, nepokažená i neohrožená racionalistickým hloubáním, pravým náboženstvím, křesťanským ideálem a mystická kontemplace mnichů v ruských klášterech jejím nejvyšším projevem. Věří v mesiánské poslání Ruska, aby svou vírou spasilo svět. S dojemnou naivností myslili, že možno západ uspokojiti pokorným přijímáním nezměnitelného učení církve. Tak málo rozuměli všemu, co na západě způsobila reformace, v níž ovšem viděli neštěstí západu, racionalisování náboženství. Myslili, že spása světa je v mystické víře mužika v obrazy, a v jeho zbožné úctě k jich svatosti.

Všecka předpetrovská kultura byla jim jedině pravou, slovanskou. Ani ne tak Kirjejevský, jako Chomjakov a Konstantin Aksakov spojují církev se státem, a Chomjakov ne bez oprávnění říká, že ruský stát organisovala církev, neboť byl to patriarcha Filaret, otec prvního Romanovce, který zrušil sněmy a organisoval byrokracii. Ale

nehledě k tomu, jsou přece jen státu hodně vzdáleni. Kladli daleko větší důraz na vnitřní život člověka, než na vnější, státní. Stát jim byl tělem, něčím vedlejším, jen k tomu, aby zachovával bezpečnost vnější a vnitřní. Hlavní byla duše, a tou byla církev. Masaryk říká právem, že také slavjanofilům byl stát zrovna jako liberálům jen známým ponocným, starajícím se o bezpečnost společnosti.

Tedy i nejkonservativnějšímu elementu ruské společnosti, pokud myslila a chtěla něco jiného, lepšího, pokud se nespokojila úřady a protekcí u dvora, byl stát něčím cizím, co nedovedlo rozehřáti jejich duši. I ti utíkali od státu a hledali spásu mimo stát. Není tudíž divu, že censor ani slavjanofily neměl za bezpodmínečně pevné opory státu.

Západníci a revolucionáři ovšem viděli ve státu úhlavního nepřítele každého politického i sociálního pokroku. Liberálové chtěli stát, ale jiný, založený na právu, a ne na libovůli cara a byrokracie, kdežto revolucionáři byli do jisté míry duševně spřízněni se slavjanofily. Jim stát byl vůbec organisovaným násilím, a proto podle nich nutno všecky vlády odstraniti a nahraditi je volným sdružením obcí a jednotlivců. Otázka, zda má míti revoluce především politické cíle, totiž zjednati především konstituční svobody, jako základ všeho dalšího vývoje sociálního, anebo zda má chtíti jen sociální převrat, byla vůbec vždycky předmětem sporu mezi odpůrci ruského absolutismu, nejen mezi liberály a revolucionáři, nýbrž později také mezi marxisty a národníky.

Ruští revolucionáři byli ovšem hned zpočátku také proti církvi a náboženství. Byli příliš realističtí, aby sami chtěli uspati své svědomí idealisací ortodoxie, jako slavjanofilové. Viděli, že církev dává posvěcení absolutistickému státu, že se využívá víry mužika k tomu, aby učil se náboženskou vírou věřiti v cara a v jeho autokracii a proto jim byl boj nejen proti pravoslavné církvi, nýbrž i proti náboženství vůbec jedním z prvních článků socialistické víry. Socialista musil býti podle nich materialistou, ateistou. A jejich filosofie sledovala především všecko, co na západě bylo materialistickým a ateistickým. Ateismus se stal revoluční vírou. Vírou, jako byla pravoslavná. Z nedostatku kriticismu ruská inteligence věří v ateismus, věří ve Feuerbacha, Vogta, Darwina i v materialismus. (Masaryk.)

Herzen řekl to s celou otevřeností: „K čemu revoluce, když není zničena autorita, náboženství? Pravé náboženství musí býti socialistickým a ateisticky materialistickým.“ A Bakunin: „Jen ateismus osvobodí do opravdy

člověka. Je-li bůh, je člověk otrokem, ale člověk může, musí býti svobodným — tedy bůh není. Jako otroci boha musejí se státi lidé také otroky církve a státu v tom poměru, v jakém poslední je posvěcen církví.“ Tyto bakuninské výroky jsou ostatně velmi příznačné pro způsob ruského myšlení. Není pochybno, že je závěr neúprosně logický, připustíme-li jen maličkost, kterou ovšem Bakunin přijímá jako samozřejmou, nepotřebující důkazu, že jsme „otroky“ boha. Neměl porozumění pro vnitřní svobodu, pro dobrovolné podčinění se tomu, čemu věříme, pro dobrovolnou vnitřní disciplinu. To zůstalo údělem ruské inteligence, její absolutismem vychované nenávistí ke všemu obmezování vnitřní svobody. Ostatně se revolucionářům nezdálo tak obtížným podrýti náboženské fundamenty lidové víry, poněvadž už Bělinský tvrdil, že ruský lid není nábožným, nýbrž jen pověrčivým, tedy hluboce nenáboženským národem. A pověrčivost se ovšem dá snadněji vykořeniti a odstraniti, než pravá, hluboká víra a zbožnost.

Ze všeho je viděti, jak správně Herzen charakterisoval slavjanofily i revolucionáře. Ba dokonce nebylo nepřeklenutelné propasti mezi nimi a otci revolucionářů, ani ohledně slovanství. Slavjanofilové nebyli politickými panslavisty. Těmi se stali až jejich epigoni, hlavně Danilevský a oficiální slavjanofilství. Toto však už docela opustilo idealistický základ slavjanofilského učení. Kirjejevský viděl příbuznost Slovanstva ve staroruské slovanské kultuře, jejíž nositelem byl mužik, zemědělec proti buržoastickému západu.

Konstantiv Aksakov pak viděl slovanského ducha ve vnitřní svobodě slovanské, slovanské mírumilovnosti, v touze po jednomyslnosti a odporu proti přehlasování, tak jak je to v miru (v obščině), který je „etickým, na jednomyslnosti všech členů zbudovaným společenstvem, a země, stát je spojením všech mirů“. Tato charakteristika miru je ovšem, jak jsme viděli, naprosto falešná, a jednomyslnost také není nejkrásnější vlastností Slovanstva, jak to bylo viděti v Polsce, ale přece je to vše důkazem, jak idealisticky slavjanofilové pojímali Slovanstvo. I v tom byli příbuzni prvním ruským revolucionářům, kteří ovšem v miru viděli zase hlavní oporu své víry v socialistické příští Ruska, ale kteří přece také hledali ve slovanské příbuznosti velké poslání ruského národa, jak oni si je představovali. Je známo, jak Bakunin usiloval r. 1848 o revoluční slovanskou federaci a také Herzen ji chtěl.

Je viděti, jak rostli z jedné atmosféry politické i duševní. A také z jednoho prostředí společenského, z rus-

kého dvorjanstva. Tu pak je více než přirozeno, že se srovrávali také v přední a hlavní otázce let padesátých, v otázce mužické. Vždyť všecko, co Rusko mělo ušlechtilého, bylo za jedno v otázce osvobození nevolníků. Těžkým kamenem ležel na duších tak mnohých ruských dvorjan osud krepostných. Cítili velkou zodpovědnost před svým svědomím i před soudem dějin, že v jediné Rusi většina národa je věcí, že nemá nejprimitivnějších práv člověka.

Literatura ruská, velká osvoboditelka, vedla těžký, ideální boj. Přirozeně mužik idealisován. Čím více trpěl, tím zdál se křesťanštějším ve své pokoře a oddanosti a slavjanofilům byl ideálem člověka. A mužický mir, jenž ještě nebyl nucen převzíti odiosní povinnosti i práva poměščika jako po osvobození, zdál se romantickým idealistům vrcholem společenské dokonalosti a spravedlnosti. O hospodářské stránce miru i osvobození nikdo nemyslel, vše bylo jen plno citu a afektu pro trpícího nevolníka. Také o právnickou podstatu miru, o jeho historii dlouho se nikdo nestaral. Mužik a jeho mir byl pro tehdejší inteligenci prostě tím, čím si jej přála míti, byl centrem všeho myšlení o novém, lepším Rusku a člověčenstvu. A toto idealisované, klamné ponětí o povaze a tužbách mužikových zůstalo a bylo pak základem vší falešné politiky ruské inteligence v budoucnu.

Jak už řečeno, rozcházela se ovšem tehdejší inteligence v posuzování mužika podle svého temperamentu. Slavjanofilové věřili prostě v ideální budoucnost osvobozeného mužika a volného, svobodného miru bez převratů a bouří, s ponecháním státu, jak byl, poněvadž jim byl lhostejný, jen když základ státu, mužik, bude šťastným. Herzen i Bakunin viděli však v miru nejlepší a nejjednodušší prostředek k naprostému převratu, k odstranění nenáviděného státu a triumfu sociální spravedlivosti.

Byli zklamáni revolucí r. 1848. Bakunin sám se jí súčastnil a pocítil její nezdar a na Herzena působil Proudhon svou skepsí v příčině pochybných vyhlídek každé politické revoluce. Herzen cítil, že všecko, co chce západ, není pro Rusko. Nemá západních tradicí, nemá, co by mohlo v minulosti milovati. Vzpomínky na minulost jsou plny zloby a hořkosti. Rusové nemohou se také nadchnouti pro „západní románsko-gotické právo, pro tu nesmírnou budovu, které schází světlo a čistý vzduch, pro budovu spravenou ve středověku a znovu vymalovanou osvobozenou buržoasií.“ Západ není schopný provésti sociální revoluci. To dovede jen Rusko se svým mirem a mužikem. Herzen říká: „Ruský mužik je jako člen miru socialista (měli by-

chom říci komunista) od narození a nemá potřebí než říci své vlastní ‚slovo' — a to bude nové slovo, které obrodí svět. Messiánské poslání, které má vyplniti Rusko pro blaho lidstva, je ukázati mu, že spasení přináší revoluce sociální a nepolitická." To bylo Herzenovým vyznáním víry, které v Rusku, připraveném k tomu Bělinským a Granovským, našlo nadšený ohlas. Nikomu nenapadlo o tom pochybovati, že je mužik opravdu socialistou. Nikdo neviděl, že chce všecko, jenom ne socialismus, že chce sice půdu poměščikovu, ale že ji nechce pro své sousedy, nýbrž pro sebe, pro své, a že by ji velmi nerad oddal někomu jinému, když ji sám svou prací zlepší. Přece nelze míti za to, že je socialistou už ten, kdo chce míti půdu druhého pro sebe, tím spíše, když ji má, jako ruský mužik od staletí, po právu lidském i božském za svou. V základním omylu, že je mužik socialistou, že je něco zvláštního, jiného, než jsou všichni ostatní sedláci světa, vyrostli všichni ruští revolucionáři od Bakunina až do Lenina. Herzen věřil, že spasení bude, když sedlák bude osvobozen, když zavedena bude svoboda tisku a odstraněny budou tělesné tresty, Bakuninovi pak stačilo, když ruský mužik myslí, že všecka půda patří lidu, totiž pracující třídě, neboť podle něho „tento názor skrývá v sobě všecky sociální revoluce minulosti i budoucnosti."

Ostatně je pochopitelno, že si v Rusku mir a mužika zbarvili tak socialisticky. Jestli chtěli sociální revoluci, byl mir jedinou spásou jejich revoluční doktriny. Na západě všecka sociální revoluce spočívala v naději na tovární dělnictvo. Toho v Rusku skoro vůbec nebylo. A proto vlastně nebylo elementu pro sociální revoluci, která by jedině dovedla podle názoru ruských revolucionářů odstraniti nesnesitelné poměry. Politická revoluce jim nestačila. V tu po nezdařené revoluci za hranicí i Petraševců v Rusku — ve které byl také Dostojevský — nevěřili. Nebylo k ní ani západních elementů, nebylo, jak řečeno, dělnictva, nebylo však také buržoasie, a tedy nezbyl pro revoluci než mužik. Všecky naděje byly tudíž upiaty na mužika, který ostatně i Stěnkou Razinem i Pugačevštinou, i sporadickými, neutuchajícími bouřemi ukázal, že by mohl zapáliti revoluční plamen. Kdyby pak jednou odstranil poměščiky a jejich majetek, pak padlo by všecko, co drželo ruský stát a jeho absolutismus a přišel by svět sociálního míru a spravedlnosti. Konečně myšlení to by nebylo docela nelogické, kdyby byla, jak už řečeno, hlavní praemisse pravdivou, totiž že ruský mužik je a chce býti socialistou. Bolševická revoluce přinesla toto poznání konečně i samému Leninovi. Trochu pozdě!

K mužické revoluci tehdy nedošlo. Převrat v sociálním položení mužikově provedl sám car. Nikolaj zemřel po porážkách v krymské válce a bylo jasno, že se v Rusku musí něco změniti. Válka byla vždy v Rusku jediným, co dovedlo do dna zvířiti stojaté vody. Ve válce se ukázala vždycky všecka hniloba absolutismu. Nelze ji tu zakrýti obyčejnými byrokratickými prostředky. Stížnosti a žaloby na hříchy odkryté válkou nelze prostě jako jindy skrýti „pod sukno" kancelářských stolů. A ozve se také svědomí širokých vrstev, jinak lhostejných ke všemu, co se děje mimo jich úzký zájmový kruh. Po všech válkách v Rusku byly vnitřní převraty. Po krymské válce reformy Alexandra II., po balkánské jen zavraždění Alexandra II. překazilo počátek nového vývoje, po japonské přišel říjnový manifest a duma a po nynější — sesazení cara a bolševictví.

Ruský absolutismus neměl pro vnitřní život státu nových, tvořivých myšlenek, naopak, všecko, co chtěl, byla stagnace, pokoj. Měl bázeň před změnami, poněvadž každá by musila býti proti němu. Ruský absolutismus byl sám sobě účelem. Nechtěl býti osvíceným, jako byl kdysi západní, poněvadž ten skončil francouzskou revolucí a povalením absolutní moci panovníkovy. Žil jen vnější politikou, aby mohl vnější velikostí zakrývati vnitřní slabost a choroby. Ta však nezbytně přivedla jej ke konfliktům, k válkám, a ty lépe než každá agitace vnitřní dovedly otřásti umělou jeho stavbou.

Po krymské válce stalo se osvobození mužiků předním problémem vnitřní politiky. Car vzal revoluci z ruky nejúčinnější zbraň. Osvobození přinesl mužiku on, car, tak, jak na to mužik sto let čekal, a ne revoluce. A nedostal-li mužik to, co chtěl, dopadlo-li osvobození proti němu, pak nevinil cara, nýbrž zlé poměščiky, kteří dovedli překaziti šlechetné úmysly cara Osvoboditele. Mužika možno bylo poštvati proti poměščikovi, ale ne proti carovi.

S osvobozením nevolníků musily nutně přijít také politické reformy. Patriarchální absolutistická moc ve státě a poměščičí patriarchální nad mužikem byly tak vnitřně spojeny, že bylo těžko možno pomýšleti, aby se jedna bez druhé udržela. S tím počítali nejen liberálové, nýbrž i vládnoucí kruhy v Petrohradě. Zdálo se, že Rusko konečně dostane se na normální dráhy a že jeho vývoj půjde přirozenou cestou občanských svobod a práv k sociálním reformám. Nebylo pro Rusko chvíle kritičtější a nebylo blíže vysvobození z absolutismu než tehdy. Vinu, že se tak nestalo, že nepřišlo k tomu, co bylo by největším faktem ruských dějin, nenese car Alexandr II.

Ruští liberálové, kteří viděli v západoevropském konstitučním životě přední cíl svého snažení, pochopili správně situaci. Chtěli především politickou svobodu, zákonodárný sbor, kontrolu nad administrací — prostě osvobození od absolutického hnětu. S Čaadajevem neměli ilusí o samobytnosti ruské kultury a ruského mužika, cítili, že možno k novému životu dojíti toliko svobodnou, zodpovědnou prací ve veřejných institucích. Mluviti u nich o nějaké touze po panství šlechty nebo buržoasie, jak je v tom podezřívali revolucionáři, bylo hodně nespravedlivým. Buržoasie, kromě docela temného tehdy světa kupců, nebylo, nebylo ještě průmyslu, ani mnoho svobodných profesí. Ty teprve přišly následkem soudní reformy, zemstev a jisté svobody tisku, co všecko car dal. Kulturním elementem byla opravdu především drobná šlechta, ze které posud vycházelo téměř všecko, co bylo v Rusku světlého a živého. A zrovna z řad této šlechty se ozývaly nejvýmluvnější hlasy pro osvobození. Proto nebylo přece jen vážné příčiny báti se toho, kdyby konstituce zatím v prvých počátcích dala faktickou moc ve státu v ruce šlechty. Nebyla by to dojista jen bohatá šlechta, majitelka latifundií. Té přece jen bylo poměrně málo. Dokazovalo to jen, že revolucionáři v Rusku neměli nikdy, ani tehdy, ani později v politice porozumění pro pozvolný pokrok, postup krok za krokem. Chtěli vždy vše najednou a věřili, že revolucí přijde opravdu všecko na ráz a nezměněně navždy. Nemyslili na to, že se nyní jednalo o první krok, nejtěžší, o to, aby proražena byla konečně těžká kamenná stěna byzantského absolutismu, aby zvráceno bylo to, co zdálo se věčným, a pak že už půjde konstituční rozvoj svou přirozenou cestou, zákonem tíhy velikého počtu širokých mass lidových, cestou stále širší demokratisace jako všude jinde!

Politická regenerace Ruska, která mohla tehdy nastati organicky, bez převratů, bez revolucí, nepřišla, a ne proto, že by nebylo dobré vůle na místě nejvyšším, nýbrž proto, poněvadž snahy liberálů byly paralysovány nejen reakcionáři, nýbrž také jednostrannými doktrináři a revolucionáři ze strachu před panstvím šlechty. Všichni tito udusili mohutné hnutí za politické svobody a polská revoluce ještě přičinila své. Není nic charakterističtějšího než obrat, který se stal s Katkovem, jedním z nejtalentovanějších ruských publicistů. Byl liberál, sympatisoval s Poláky, ale způsob, jakým tito vedli revoluci, zákeřné ubíjení ruských vojáků, ale hlavně pokus západních mocí, míchati se ve jménu lidských práv a liberálních hesel do polských, tedy do vnitřních záležitostí Ruska, udělal z něho nejvlivnějšího odpůrce liberálních snah. Věřil, že jediné absolu-

tismus dovede chrániti důstojnost a nedotknutelnost Ruska proti zasahování západních konstitučních a liberálních mocí do vnitřních záležitostí ruských.

Že pak všecko, co viselo tradicemi nebo hmotnými zájmy na absolutismu, bylo odpůrcem liberálů, je konečně pochopitelno, ale méně ovšem je pochopitelným, že, jak jsme viděli, lidé tendencí dojista ušlechtilých, jako Miljutin a Kavelin, kteří byli v těžkém boji se šlechtou o výši „nadělu" osvobozeného mužika, v zájmu mužiků se báli zastupitelského sboru, poněvadž myslili, že by tím zřídili novou vládu šlechty nad mužiky místo starého krepostničestva. Byly ovšem také tendence mezi šlechtou, které tomu nasvědčovaly, ale veliká a směrodatná zemstva, jako moskevské a tverské, žádaly zastupitelství všenárodní, ne třídní šlechtické, a střední strana šlechtická zastávala se systému dvoukomorového.

V Petrohradě šlechtě nevěřili a Miljutin a Kavelin myslili, že zajistí nejlépe svobodu ohromné většiny ruského lidu, když utvoří svobodný, velikými právy obdařený mir, nepodléhající ani dozoru orgánů zemstev. A zastupitelstvo národní mělo by přijíti podle nich až někdy později, až by lid byl dosti vzdělán, aby sám s plným uvědoměním mohl si voliti své zastoupení a dostal tak do svých rukou vliv na utváření státních poměrů ruských. Nikdy se tak neosvědčila pravda toho, že je často lepší nepřítelem dobrého, jako zrovna v tomto případě, kdy idealismus lidí beze sporu dobrých a ušlechtilých, kteří však stáli pod vlivem starého slavjanofilského astatismu, zahubil Rusko. Neboť není pochyby, že od let šedesátých počíná katastrofální vývoj vnitřních dějin ruských, čemu by dojista tak nebylo, kdyby snahy po novém, lepším Rusku byly mohly se uplatňovati veřejně, v zastupitelstvu národním, a kdyby všecky živé síly Ruska byly povolány k veřejné, odpovědné práci.

Nemohlo nic býti vítanějším absolutistické byrokracii, než tento odpor proti konstituci v řadách odpůrců absolutismu. Inteligence nebylo mnoho a ještě se nedovedla spojiti v mravně imponující a vítězící bojovný šik k povalení systému, který dusil Rusko. Herzen to cítil, uznával nutnost reforem politických, politické svobody, ale ztrácel už svou popularitu. Byl už novému pokolení příliš málo radikálním, stejně jako se vysmívalo „sladkostem" Turgeněva. Ze starých měl vliv na mládež Bakunin, který nepřestal býti vyznavačem své „Pandestrukce". Říkal: „Rozkoš zničení je zároveň rozkoší tvořivou. Důvěřujme tedy věčnému duchu, který jen proto ruší a ničí, poněvadž je nevyzpytatelný a věčně tvořící pramen všeho života."

Ruský ideál vidí v Steňkovi Razinu a Pugačevu a přirozeně je mu otázka politických svobod něčím, o co nestojí se starati. Naopak, smlouvá s Poláky revoluci, která také vypukla, a velmi vydatně pomohla zničiti poslední naděje na dovršení reforem.

Zůstalo při reformě soudní, jistém uvolnění tisku a zavedení zemstev, a po atentátu studenta Karakozova na Alexandra II. (r. 1866) začala zase reakce. Sen o svobodné Rusi byl zase dosněn. Liberálové soustředili nyní všechnu a nutno přiznati velmi blahodárnou, činnost v zemstvech, pokud jim tupá reakce i zde neznemožnila působiti alespoň v úzkém kruhu gubernie a ujezdu pro školy, hygienu, komunikace atd. Vláda se revolucionářů nebála. K jejich potlačení myslila, že stačí duševní a fysická policie, censura a četnictvo. Mužik nebyl hned po osvobození nebezpečným, revoluce, kterou revolucionáři bezpečně po skončení dvouletého provisoria v osvobozovací akci čekali, poněvadž mužici byli bezsporně zklamáni, nepřišla, dělníků bylo málo a nebyli organisováni, a tak krátkozraké byrokracii, která nikdy nemyslila na budoucnost, revoluční hnutí bylo sice nepohodlné, ale dalo se ho konečně také využíti k důkazu, jak nutno je udržeti silnou policejní moc a bezohledné policejní prostředky, aby Rusko nevzalo zkázu. Náklady na policii a četnictvo skutečně také stále rostly, kdežto náklady na školy zůstaly málo změněnými.

Tím více se však byrokracie bála umírněných elementů a jejich oposice. Těm byl mocným spojencem stále užší obchodní styk se západem a všechen kvetoucí rozvoj průmyslu a obchodu v Evropě, zároveň pak klid a pokoj, s jakým se tam v parlamentech prováděly všechny možné reformy. Vládě se jednalo hlavně o to, aby nebyla nakažena pochybami a protivládní agitací nesčetná, k politice lhostejná massa lidí, spokojených, jen když nebylo příčin vyrušovati se čímkoliv z tradičního klidu a z plné apatie ruského života, jež byly také pro ruskou byrokracii ideálním stavem společnosti. Ke všem těm měli liberálové, umírnění nejblíže. Ti nedali by se svésti revoluční inteligencí, která neměla nic vábivého, nýbrž daleko spíše příkladem umírněných elementů, které jim způsobem života, sociálními zájmy byly velmi blízké. A proto snažila se vláda líčiti konstituční liberalismus za stejně nebezpečný a jednati s ním stejně bezohledně, jako s revolučním hnutím, jen aby od něho odvrátila klidné a lhostejné vrstvy obyvatelstva.

Absolutismus dělal zejména všecko, aby liberálové nemohli ukázati, jak blahodárnou může býti veřejná činnost lidí, kteří se jí věnují z čistého nadšení, a proto se vrhl s celou silou policejního tlaku na zemstva. Jejich činnost

na poli školském jsme již viděli, ale zemstva také v jiných ohledech vykonala věci velmi úctyhodné. V guberniích bez zemstev byl jeden lékař na 83.000, se zemstvy na 35.000 obyvatelů, plat lékařů 1800 resp. 3075 rublů. Nemocnic bylo 7 resp. 26, podporovaných chudých a sirotků 4033 resp. 38.291, pojištěných stavení proti ohni 1219 resp. 23.436. Podle toho ovšem také vypadaly přirážky: ¾% resp. 5%. K tomu zemstva se starala o hasičství, poněvadž požáry jsou přímo morovou ranou ruských vesnic, o místní pošty, o dětskou pomoc, o prodej strojů, o specielní kultury atd. (Miljukov.)

Proti zemstvům vedla vláda stálý boj, od obmezování jejich kompetence až do zemských načalníků a vynucení si vlivu na jmenování orgánů zemských. Tak místo lásky k práci, vědomí zodpovědnosti, a také radosti, že mohou pomoci lidu, budila vláda v „zemcích" jen pocity nejhlubšího rozhořčení svou slepou nenávistí ke každé positivní práci ruské inteligence. Vláda přímo hnala nejlepší její část v revolučnost a zdálo se, jako by systematicky k tomu pracovala.

Ovšem pomáhalo tomu také nové složení ruské inteligence, zejména po reformách Alexandra II., kdy do literatury a do veřejného života přišel t. zv. třetí element, raznočinci. Byli to žurnalisté, poněvadž nehledě k censuře, která zůstala, počet listů velmi se rozmnožil, spisovatelé, advokáti, notáři, hlavně však všichni úředníci zemstev, učitelové, učitelky, zemští lékaři, agronomové, z velké části synové popů a mužiků. Byli to lidé z jiného prostředí. Nepřinesli v život starou kulturu, poesii poměšťčících usadeb, jisté vychování a společenské způsoby, znalost cizích jazyků, touhu po změně nesnesitelných poměrů z idealistického soucitu se všemi trpícími, nýbrž celou zoufalou nenávist trpících, opovržení ponížených k pánům, žijících z mužického potu, k jejich zjemnělým mravům, k jejich lásce ke krásnu v životě, k jejich sentimentální dobrotě, a s tím také přesvědčení, že nebude lépe, dokud všecka ta společnost nebude smetena revolučním kataklysmem, a jejich místo nezaujme mužik, až zabere sobě jejich neprávem drženou půdu. Tito „raznočinci" dívali se s pohrdlivou skepsí na politické snahy liberálů, na všecky jejich konstituční tužby, neboť nevěřili jejich idealismu a ve všem viděli jen touhu, aby místo byrokracie v jiné formě zmocnili se oni vlády nejen nad Ruskem, nýbrž také nad lidem, který by pak tím bezpečněji vykořisťovali. Hlubokou, těžkou chorobou Ruska byla nedůvěra všech ke všem, ne-li zaviněná, tož dojista zvýšená policejním systémem i tím, že nebylo veřejné činnosti, veřejné kontroly. Raznočinecká inteli-

gence nikdy nevěřila dvorjanstvu, jako mu nikdy nevěřil mužik, i když chtělo to nejlepší, když mu všecko obětovalo, život statky, všecko. Hledala za tím úskok a nějaký tajný plán. Byla to historická choroba, která aspoň částečně mohla se vyléčiti veřejným životem, jako všude jinde, ale toho bohužel v Rusku nebylo. Ostatně vzájemná nedůvěra tříd dojista nejlépe se hodila a sloužila byrokracii.

K nové inteligenci a za ni mluvili také noví literární vůdci: Černyševský, Dobroljubov, Pisarev. Ti byli jejím evangeliem a kodexem názorů mravních i společenských. Revolta proti všemu, čím žili „otcové", byla jejich heslem. Přirozeno, že byli positivisty a materialisty, jakými byli Herzen a Bakunin. A byli socialisty, jak četli to v zapovězených knihách ruských ze zahranice i cizích, pokud je dovedli čísti. Ovšem jejich socialismus byl jiný, než západní. Inteligence z venkova, ze schudlých poměščiků, popů a mužiků, která nikdy neviděla průmyslový život, a většinou ani ne továrnu, a jen četla v socialistických knihách, manifestech a časopisech o hrůzách kapitalismu, a která v ruském životě neviděla a nemohla také ani viděti i dobré stránky moderního hospodářského vývoje, jež konečně i jeho socialističtí nepřátelé na západě nejen znají, nýbrž i mlčky přijímají, tak že by je nechtěli zničiti nebo odstraniti ani převratem, jejž hlásají. Tato inteligence přirozeně musila předčíti v radikalismu ještě své západní učitele. Ruský inteligent z chudých dvorjan cítil jen úžasný hospodářský úpadek „dvorjanského hnízda", hnijící usaďbu, zarostlý park, bídu, se kterou se platily úroky ze stále rostoucích dluhů; syn popa cítil úžasné ponížení selského baťušky, jenž si musil vyždímati několik rublů, nutných k nuznému životu, na mužicích, kteří jím zato opovrhovali, a inteligent z mužiků viděl jen hladovou děrevňu, stále menší mužický naděl, hubnoucí pole, a proto všichni chtěli jen a především odstranění bídy a sociální nespravedlnosti. Nevěřili liberalismu, poněvadž byli přesvědčeni ve své nenávisti proti všem, kteří v Rusku bez práce a namáhání žili z velikých statků, jež jejich otcové dostali od panovníků darem nebo za služby odměněné nepřiměřeně k zásluhám, a jichž nikdy téměř nezískali vlastní prací, že je liberalismus, jak jim to říkali jejich socialističtí učitelé ze západu, jen k tomu, aby zajistil moc a vládu těmto několika bohatým a silným, jen k tomu, aby mohli volně a beztrestně vyssávati slabého a chudého.

Buržoasie v Rusku nebylo, a pod pojmem „buržuj" musil si Rus šedesátých let představovati něco docela jiného než na západě, totiž všecky, kteří historickým rozvojem měli v ruce půdu a bohatství, a ne ty, kteří zbohatli

jako na západě kapitalistickou produkcí. „Buržuj" byla západnická kategorie socialistického myšlení, přenesená do Ruska, ale vyplněná jiným obsahem, k celému pojmu se nehodícím.

Proto také dlouho, až do rozvoje průmyslu let osmdesátých a devadesátých, nebyl v Rusku možným antikapitalistický revoluční nebo evoluční marxismus, který není myslitelným bez průmyslu a dělnictva. Ruský socialismus byl docela jiný. Byl především a téměř výhradně citovým, etickým. Byl také proto bezpodmínečně revolučním, protože nemohl pro nedostatek kapitalistického vývoje věřiti na pozvolnou marxistickou evoluci obrácené pyramidy a její zhroucení. K tomu scházely všecky podmínky. Doufal jen a jedině v naprostý, okamžitý převrat všech poměrů tím, že mužik stane se vlastníkem veškeré půdy, poněvadž půda bude patřiti jen těm, kteří na ní pracují, a tím že zmizejí předpoklady existence poměščíků malých i velkých, i byrokracie i autokracie, kterou oni drží, a volné a svobodné obce — miry— ve svém dobrovolném sojuzu že zabezpečí sociální ráj na šíré Rusi.

Na ruský socialismus do let devadesátých tudíž nemohlo působiti, že západní socialismus změnil se z revolučního ve vývojový, evoluční, neboť ruská inteligence věřila, že Rusko západního vývoje nepotřebuje, že prostě může celou buržoasticko-kapitalistickou periodu přeskočit a přímo vejít v poslední stadium socialismu. Při tom ani si dobře nebyla vědoma, že pro ni západní socialismus, čistě průmyslový, vůbec neplatí, že má docela jiný obsah, že je materialistický, kdežto revoluční socialismus ruský byl a mohl býti jen etickým, jen mravní touhou pomoci milionům mužiků a s jejich svobodou dáti svobodu všem. Ruská inteligence si ani neujasnila, že pro její socialismus, který měl se západním společné jen jméno, neplatí možnost vývoje, není možná pozvolná socialisace, že všecko, co ona chce musí se státi ne postupně, nýbrž najednou, a že tudíž její socialismus nemůže býti než radikální, revoluční. i když na západě socialisté stávali se reformními, evolučními, a že to tedy není jen v ruské povaze, v ruských poměrech politických, že je tak nekompromisně revoluční, nýbrž v docela jiném obsahu ruského socialismu.

Ruská inteligence pokud byla revoluční, nemohla tudíž ani jinak než věřiti ve všemohoucnost revoluce, která rázem přetvoří i společnost, i jednotlivce, a věřila v to náboženskou vírou, poněvadž v těžké atmosféře policejního absolutismu duše přímo žíznila po víře. V nenáviděné oficielní náboženství věřiti nemohla a nechtěla a tak věřila ve všemohoucnost revoluce.

To byl základ myšlení narodničestva, dojista daleko ideálnějšího, altruističtějšího, než byl socialismus západní, průmyslový, ale nereelního, jako všecko, co si ruská inteligence představovala o mužiku, jeho dobrotě, jeho idealismu a jeho sociálním cítění.

K tomu přispívala hlavně také nálada inteligence z dvorjan. Osvobození provedeno z motivů mravních. Nebyla to politika panovníků, vedená starostí o státní příjmy, jako na západě. Všecko, co bylo dobrého a ušlechtilého v Rusku pracovalo pro osvobození, ale když bylo provedeno, těžce ležela na srdci všech starost o budoucnost také těch, kteří osvobození chtěli. Nebyli zvyklí práci, nikde je práci neučili, tak jak o nich říkal Dobroljubov: „Vzdělaní, převzdělaní, trpí oblomovštinou, bezsílím, chorobou civilisace. Znají jen krásné řeči, fráze. Ale co dále, jaký účel má všecko to čtení, psaní a mluvení, o to se vážně nestarají.“ O čtyřicet let později napsal to o nich socialista Parvus téměř týmiž slovy. Jen pocit staleté křivdy na mužikovi měli — a ten, i beznadějnost, prací a vývojem zlomiti pouta policejního absolutismu, činily je přístupnými všem snům o sociálním ráji po velké revoluci.

Fundamentálný rozdíl mezi západem a ruským socialismem, a vůbec mezi západem i východem měl své nutné důsledky pro všecky hlasatele socialismu, pokud se týče jeho positivismu a materialismu, počínaje Černyševským. Z toho hlavně povstával dualismus mezi teorií a praxí. V teorii Černyševský je proti všemu, co bylo myšlením a názory panujících tříd. Bezohledně boří základy víry, je proti víře v nesmrtelnost duše, za jediný motiv každého i sebe vznešenějšího jednání považuje egoismus, věří jedině v rozum a všecko citové opovržlivě nazývá romantismem — sentimentalismem. To všecko vzal ze západu a přeložil do ruštiny. Ale přece jen ozývá se v něm Rus, a proto cítí potřebu něčeho citového, teplejšího, etiky, a není tudíž pro Marxův amoralismus. Jeho morálka ovšem není křesťanská, je utilitaristická. Zákonem mu jsou rozum a poctivost. Také jeho ponětí historie se vzpírá marxistickému materialistickému pojetí dějin. Dějiny jsou mu dějinami velkých skutků a mužů. Je to všecko vysvětlitelno z psychologie ruského člověka. Teoreticky možno prohlásiti boj všemu citovému, jako sentimentalismu, v praxi, v konkrétních otázkách ruská duše zůstane slovanskou, citovou. A kde veliký Petr znamená novou epochu ruského života, Petr, ve kterém všecko bylo jeho, osobní, a který si i své okolí, své millieu, stvořil, jak on je chtěl míti, tam je těžko věřiti jedině materialistickému pojetí dějin.

Bezohledný boj Pisareva a Dobroljubova proti všemu, co v Rusku bylo, ovšem nic tak neusnadňovalo, jako naprostý nedostatek kulturní tradice. Svého bylo tak málo, všecko téměř vypůjčené, vyčtené, z druhé ruky. Co bylo svého, a co idealisovali slavjanofilové, nedalo se více držeti. Rusko Petr udělal jiným. Avšak jen na povrchu. V tom byla poslední příčina rozvratu ruské duše. Nejčernější středověk ruský s otroctvím mužikovým zůstal do šedesátých let, a do vrchních vrstev evropská kultura také nevnikala organicky, racionelně, nýbrž jen jaksi náhodou, zejména když Mikuláš Petrovo okno do Evropy dal zavřít svou policií a censurou. Všem, kteří vyšli z temné massy, nemohla proto imponovati vypůjčená, nestrávená kultura tříd vyšších, privilegovaných, neboť instinktivně svou vlastní nezkažeností a pravdivostí cítili, že je jen povrchní a že nepronikla ještě do duše, do všeho myšlení a cítění. Proto všecka kultura vyšších byla pro ně jen částí všeho toho nespravedlivého, čeho užívaly vyšší třídy na účet ubohých mužiků.

Nenáviděli všecku kulturu lidí, kterými opovrhovali, a všecko, co oni milovali, bylo jim směšným, odporným. Pisarev došel do pověstného výroku, že tvorba znamenitého francouzského kuchaře Dusseaux je stejné ceny jako tvorba Rafaelova. To imponovalo ruské mládeži, která ani necítila, jak ostře tím dokumentuje svůj naprostý nedostatek kulturní tradice a také svůj základní rozdíl od západu, od něhož však přece přejímala poslední slovo jeho staletého duševního a sociálního vývoje, socialismus. A ještě jej chtěla „pereščegolat", převýšiti. Neměla nic svatého, posvěceného tradicí, ani doma, ani na západě. Bohem byl náhodou nebo po sklonnosti povahy vybraný autor, Pisarevu Feuerbach a Stirner. Všecka ostatní literatura byla buď neznámou pevninou nebo zastaralou veteší. A s povýšeného stanoviska těchto polovičních znalostí odsuzována staletá duševní práce kulturních národů. Kultura byla pro ně ničím, jestli nebyla utilitaristickou, jestli byla jen k individuelnímu užívání. Jejich kultura chtěla býti aktivní, pomáhati ku převratu, a proto přiznávali jen umění účelné, neznali umění pro umění. Kultura byla jim kromě toho částí všeho, co tak na smrt nenáviděli a co chtěli odstraniti, státu, společnosti, její zvyků a tradic. Tím vším povrhovali, vše to chtěli odstraniti a vykouzliti nový svět, kde by všecko, společnost, kultura, umění sloužily jen jednomu: materielnímu blahu lidu, zlepšení jeho života.

A přes to přese všecko, když roztrhali všecky cáry nenáviděné kultury — Pisarev nakonec uznává jen vědu

a vzdělání, a za mravní zákon, za ideu, na které musí býti život zachován, prohlašuje lidskou solidaritu. Pisarev, stirnerovský individualista! Jak to Masaryk pěkně říká: „V hlubině své duše přiznává on — realista à la Bazarov — mnohé, co slovy popírá, a je možno, že ho zrovna to, co v sobě skrývá, zachraňuje před mravním pádem a mravní nicotou."

Byla to politika vládní, která pomáhala k tomu, aby se vytvořil v Rusku typ nihilistický. Ze strachu o sebe zavírala, jak mohla, Rusko před evropským myšlením. Kdyby byla otevřela hranice všemu, čím západ vědecky, umělecky i literárně žil, ruská mládež se svým bezesporně bohatým nadáním byla by přemohla nedostatek prožité tradice. Byla by si organicky a metodicky osvojila rozvoj západní kultury. Tak jako ostatní národové evropští, kteří přijímali duševní rozvoj jeden od druhého. A s tím také všecku myšlenkovou přípravu pro nové, smělé ideje reformní i revoluční, které západního člověka, vyrostlého ve vědecké a literární tradici staletí, nepřivedou tak lehko z rovnováhy, a jež by také ruský člověk přijímal kriticky a opatrně.

Ruský policejní systém se svým strachem před svobodným myšlením nepouštěl však do Ruska nic „nebezpečného", a co bylo nebezpečným, o tom rozhodovali málo duchaplní censoři. Když jsem jel poprvé do Ruska roku 1890, vyřízli mi z německé Reinhardtovy knihy o ruské literatuře asi 13 listů, na nichž byla velmi střízlivá, věcná studie o Herzenovi. Mně, cizinci, abych snad to nerozšiřoval v Rusku, kde každý, kdo se o to zajímal, četl kdysi „Kolokol" a Herzenovy spisy! Nebylo tedy možno, aby ruská inteligence systematicky promyslela s Evropou všecko osvobození evropské mysli. Západní literatura byla zapovězeným ovocem a přirozeně lákalo ruskou inteligenci v zapovězeném to, co bylo nejnovějšího, nejsmělejšího, co nejvíce odpovídalo duchu revolty proti všemu panujícímu, jíž plno bylo nitro ruské inteligence.

A tím, že vláda nepřipustila inteligenci k žádné zodpovědné práci, možné jen v konstitučním životě, kde lid a jeho představitelé nesou zodpovědnost za osudy státu a národa, tím že i v těch zemstvech, kde ruská inteligence hledala pole pro svou vášnivou touhu, pracovati pro zanedbaný, zaostalý ruský lid, vláda žárlivě dusila každou iniciativu, každou svobodnou práci, že nepřiznávala pro ruskou inteligenci jiného uplatnění, než v poslušné službě absolutistickému byrokratismu anebo ve výdělečné, o nic jiného se nestarající činnosti, tím hnala všecko lepší v náruč revolučního hnutí. Poněvadž nebylo naděje postup-

nou prací kulturní, hospodářskou a sociální pracovati na prospěch lidu, jejž všichni, i největší odpůrci přecitlivělé sentimentality tak vášnivě milovali, poněvadž bezduchá autokracie svou těžkou rukou tlumila každý popud, každou samostatnou, iniciativní práci, nemohla ruská inteligence viděti jinde spásy, než v naprostém odstranění všeho, co bylo vládou, a co bylo s ní jakkoliv spojeno. A poněvadž v Rusku vláda nebyla, jako ve státech konstitučních představitelkou té neb oné většiny parlamentární, nýbrž jen a jediné vykonavatelkou nejvyšší vůle, a car byl podle tradičního učení státem, Ruskem, nebyli ruští revolucionáři jen opoziční, protivládní, nýbrž musili býti protistátní, a byli také po svém socialističtí, poněvadž všecko bohatší, nerevoluční měli za oporu tohoto nenáviděného státu. V této atmosféře rostl ruský nihilismus. Z nenávisti ke všemu, co mělo moc, ať státní, církevní či společenskou, odmítal všecku víru v autoritu, odmítal všecko myšlení a cítění společenských vrstev, které mu byly stělesněným násilím nad národem; odmítal společenské zvyky, vychování jako konvenční lež zlé, násilné společnosti, odmítal literaturu, umění jako změkčilost a zapomínání na jediný cíl života: na osvobození lidu od těžkého útisku stvořením nového Ruska, nového státu a zjednáním moci a vlády lidovým massám, které mu byly vzorem dobroty, spravedlivosti a mírumilovnosti.

A rozumí se samo sebou, že podkladem nihilismu byl positivismus a atheismus západu. Ale byly to čistě ruské poměry, ruský tlak vlády i společnosti, které přivedly ruské nihilisty k tomu, že přiznávali jen skutky, že nechtěli žádné filosofie, žádné metafysiky, žádného názoru světového, žádné teorie, žádných ilusí. A specielně ruským byl nihilismus ve své neohraničené logičnosti. Kde není možno teorie vyzkoušeti skutečností, kde každé uplatnění myšlenek a chtění inteligence vláda nejen nedovolovala, nýbrž zakazovala a trestala, kde všemu myšlení nebylo hranic tvrdé skutečnosti a tíže poměrů, kde všecky teorie byly jen předmětem nekonečných slovesných sporů v tajných kroužcích, tam přirozeně vyhrával ten, kdo šel do posledních důsledků logického myšlení, nehledě k otázce možnosti jich provedení. Tím spíše, poněvadž to také dovoloval hospodářský charakter ruského socialismu, který, jak jsme už řekli, ani nemohl dlouho býti pro nedostatek průmyslu vývojovým, jako průmyslový socialismus Marxův. Čím smělejší byly tedy závody, čím bezohlednější, tím spíše vítězily, a nejen vnitřní potřeba, věřiti v něco, když vzdali se veškeré víry nábo-

ženské, nýbrž také charakter jejich teorií, neověřených proveditelností, skutečností, sváděl nejen k vášnivému jich zastávání do posledních důsledků, nýbrž prostě k mučednické víře v ně. Říká-li tudíž Herzen, že nihilisté byli nevěřící, ale že věřili v žáby, v kábel, říká-li Frank ve „Věchách" a Masaryk, že nihilistický ateista nebo materialista věří ve svůj ateismus a materialismus stejně fanaticky jako jeho ortodoxní protivník ve své pravoslaví, pak je to také zaviněno nemožností kontrolovati teorie, snahy a chtění jejich praktickou proveditelností v ruské skutečnosti. Jak dovede býti Rus realistickým, dokázala jeho nádherná literatura a celá jeho politika vnější. Jeho nereelnost a fantastičnost v politice vnitřní byla tudíž dojista důsledkem ne tak jeho povahy, nýbrž toho, že svou politiku nemohl nikdy prováděti na zemi, na tvrdé, pevné půdě skutečnosti, nýbrž jen v oblacích, ve vysněné říši svých fantasií, kam jej zahnala hloupá policejní politika ruské byrokracie. Své myšlenky nemohl a nesměl uskutečňovati a proto mu nezbývalo, než tím úporněji v ně věřiti. Absolutismus přímo nutil lidi, kteří nedovedli tupě přijímati skutečnost, aby fanaticky věřili ve spásu nihilistického učení.

Herzen nebyl nadšen ruským nihilismem, zejména ne kultem „oproštění", vědomým odhazováním všech společenských zvyků, tradic, forem, co všecko bylo ruskému nihilistovi nenáviděným aristokratismem, šel však dojista příliš daleko ve svém odsuzování, když napsal: „V každém slově, v každém gestu najdeme v nich office, kasárny, úřad nebo seminář. Jejich systematická hrubost, jejich surový a nestydatý způsob mluvení nemá nic společného s neurážlivou a měkkou prostotou mužika, naopak má mnoho společného se způsoby činovníka nebo lokaje. Pro opravdový lid nejsou než cizinci, představující nejhorší vrstvy jeho odpůrců, lenochy, deklassované, lidi k ničemu, cizozemské Rusy ..." Při všem soucitu s trpícím lidem ruským Herzen přece jen neviděl hluboké příčiny psychologické, které z mladé ruské inteligence dělaly Bazarovy a Mark Volochovy.

Herzen, jak už řečeno, později chápal, že je potřebí politických reforem, politických svobod, z nichž jedině mohl se naroditi nový život, ale vliv na novou mládež měl hlavně Bakunin, který sice přiznával všecky ošklivé vlastnosti nové generace, ale který všecko odpouštěl a vysvětloval tím, že na místě navždy zničené staré morálky náboženské nebyla ještě nalezena morálka nová. A s Bakuninem, hlásajícím zničení státu, poněvadž v instituci je zlo, ne v osobách byla ruská revoluční inteligence naprosto protistátní. Pro-

past mezi státem a velikou částí inteligence byla hluboká, a zdála se nepřeklenutelnou. Nezdar Nečajevské revoluce (1870) a také velmi pochybná osobnost Nečajeva samotného sice seslabila víru v možnost okamžitého převratu, ale nezměnila poměr ruské inteligence ke státu.

Jen v inteligentské filosofii nastala jistá změna. Duševní vůdcové inteligence tehdejší doby, Lavrov a Michajlovský ještě méně poddávali se materialismu. Lavrov byl přímo odpůrcem historického materialismu Marxova, byl i proti pohrdání morálkou a pojmy o povinnosti. Také Michajlovský byl proti Marxovu historickému materialismu. Jemu socialismus není plodem historického vývoje, jako Marxovi, nýbrž mravní povinností. A vůbec všecko u něho musí míti mravní základ, zejména také umění, které musí míti sociální poslání. Etika a estetika pro něho jsou nerozlučně spojeny. Toto mravní pojímání socialismu je, jak už jsme naznačili, charakteristické pro ruský socialismus, a má také pro dnešní vývoj věcí svou základní důležitost. Bez něho by ovšem těžko mohlo býti socialismu v Rusku, poněvadž jinak nebylo tu pro něj vůbec předpokladů, neboť nebylo kapitalismu průmyslového, nebylo zbohatlé buržoasie. Představitelem sociální nespravedlivosti byl poměščik, obětí její mužik. A příčinou její nebylo kapitalistické hospodářství na půdě, neboť poměščik i mužik hospodařili nazvíce stejně špatně, extensivně, nekapitalisticky, nýbrž historický vývoj. Tu nebylo vývinu kapitálové aglomerace, s jakým počítal Marx, nýbrž poměry se spíše vyvinovaly opačně, držba velkostatkářů se zmenšovala a velikou část jejich pozemků měli mužici v pachtu. Zde tudíž neplatily žádné zákony socialistického učení. Nebylo také v šedesátých a sedmdesátých letech fabrického proletariátu, a dělníci, kteří byli v Rusku, měli ještě docela charakter mužika, jenž šel na chvíli na práci do továrny. Osvoboditi možno bylo jen mužika, aby se stal nositelem budoucí šťastnější společnosti. Tu nebylo možno spoléhati na železné zákony vývoje kapitalistické produkce ke katastrofální koncentraci, jak chtěl to Marx, který myslel, že se i v Rusku vyvine kapitalistická produkce zemědělská se všemi jejími důsledky, tu bylo jen možno cítiti mravní povinnost k těm, kteří pracují obtíženi nespravedlivými, velikými platy za půdu, již mají za svou, poněvadž ji jen neprávem drželi poměščici od doby Kateřiny, a k tomu na půdě, jíž nemají dosti, aby mohli žíti, kdežto poměščik jí má tolik, že na ní na celé nemůže ani pracovati.

Tedy nejen vrozený sklon Rusa-Slovana k citovosti vedl ruské socialisty tehdejší doby k tomu, aby dali svému socialismu určité etické zabarvení, nýbrž i tehdejší po-

měry hospodářské a sociální. Proto však také všem bylo jasno, že se nespravedlivost společného řádu musí především odstraniti u mužika, a mužik že musí býti poučen o svém sociálním poslání.

Ruské společnosti se zmocnilo veliké hnutí, jít ven, mezi lid, probudit mužika k samopoznání, aby mohutným vzmachem setřásl všecka pouta, a tím zbavil Rusko na ráz všeho privilegovaného násilí.

„Choždënie v narod" bylo velikým, nejen politickým, nýbrž také etickým hnutím. Všecky sloje společnosti jím byly zachváceny, staří, mladí a všecko šlo nést světlo do temné děrevny, aby bylo jasno v celé širé Rusi a přestala vlast tmy... Lavrov chtěl, aby se stát proměnil v autokracii vesnic, shromáždění, skupin lidových. Stará víra v jedinou spasitelnou moudrost mužika! Agitace mezi těmi, kteří měli spasiti Rusko, stala se tudíž vše zachvacujícím heslem. Stepňak říká, že hnutí to mělo přímo náboženský charakter. A Ovsjaniko ne neprávem tvrdí, že je celé narodničestvo nejsamostatnějším plodem ruského myšlení: přirozeně, poněvadž nikde podmínky takového hnutí nebyly tak zvláštní, specifické jako v Rusku. Všecko pomyšlení na převrat, na nové, lepší poměry musilo počítati a spoléhati jedině na široké massy mužiků s jejich touhou po půdě a sklonnosti k „buntům" od dob Steňky Razina a Pugačeva.

Historie socialismu v Rusku je historií hledání revolučního elementu, buď mezi mužiky, což bylo vyznáním víry národniků a pak sociálních revolucionářů, nebo později, když začal se vyvinovati ruský průmysl tovární, mezi továrním dělnictvem, jak to hlásali sociální demokrati. V letech sedmdesátých bylo narodničestvo v největším rozkvětu. Ve všem tom velikému hnutí „chodění mezi lid" bylo ovšem mnoho idealisticky naivního. Nejen studenti, ale i soudci, lékaři, důstojníci, úředníci nechali všeho, a aby získali důvěry lidu, oblékali se v šaty dělníků, mužiků, dělali jako by neuměli čísti. Myslili, že stačí převléci se v hadry, aby mužik necítil, jaká propast je dělí. Octli se však před velikým neznámým. Mužik nerozuměl jim a oni nerozuměli mužiku. A je přímo dojímavým, jakou byli naplněni úctou k utrpení mužika, jak se před ním skláněli, jak hledali j e h o moudrost, místo aby mu přinášeli s v é vzdělání.

Mužik je poslouchal, když mluvili o půdě, ale když počali mluviti o socialismu, nerozuměl jim. Željabov vypravuje, jak se ptal mužika, o kterém myslil, že je už socialistou, co by dělal, kdyby měl 300 rublů. „Otevřel bych kabak" (krčmu), byla odpověď. Jiní sběhali celou Rus, po-

něvadž nikde nenašli sympatie. Inteligence mužská i ženská oddala se učitelství, ne pro postavení, pro materielní zabezpečení, nýbrž z čistého idealismu. Ovšem hleděli mezi dětmi i vzrostlými především šířiti své myšlenky o nutnosti převratu, což vyvolalo přirozeně represi ze strany vlády, a tak stále se všecko pohybovalo v začarovaném kruhu. Inteligence chtěla šířiti vzdělání, ne pro vzdělání, nýbrž jen, aby uvědomila lid, že má a může spasiti Rus, svrhne-li dusivá pouta a založí tím na širé Rusi sociální ráj! Absolutická vláda však musila v tomto šíření vzdělanosti viděti největší nebezpečí pro své trvání, a hleděla tudíž všecko to vychovávání lidu potlačiti brutální silou. Pobědonoscev docela otevřeně napsal: „Šíření lidového vzdělání je absolutně škodlivé.“ A výsledek byl, že mužik zůstal nevzdělaným a bezgramotným.

Inteligence viděla, že její činnost mezi lidem nenese žádaného ovoce. Nepomáhalo přestrojení za mužika, odložení všech kulturních zvyků, skrývání vlastní vzdělanosti. Ruský inteligent nesl mužiku přece jen sebe, svou ideologii, svůj názor světový, svůj socialismus — a tomu všemu mužik naprosto nemohl rozuměti. Kdyby nebyla v ruské inteligenci touha, co možná nejrychleji osvítiti lid, aby pocítil svou moc a sílu, a zvrátil co nejdříve, hned, umělou stavbu absolutismu, tak jak ji k tomu hnala její víra v revoluci a její fantasie, že je možno okamžitě, bez přechodu uskutečniti ideály, jimž věřila náboženskou vírou, kdyby si byla přiznala, že je nutno mužika postupně vychovávati, učiti, aby se vyrval z tupého, fatalistického snášení své bídy, což by se nevyhnutelně stalo postupem jeho vzdělanosti, kdyby byl inteligent přišel učit ho číst a psát, myslit, aniž by mu hned ukazoval, p r o č ho tomu učí, kdyby byl mužik cítil, že ho „barin“ chce jen vyrvati z nevědomosti, aby mohl lépe, uvědoměleji žíti, a aby se svým uvědoměním jinak než posud mohl žádati splnění jediné své touhy, touhy po půdě, a kdyby neviděl, že ho inteligent chce jen popuditi proti carovi, jemuž jedinému věřil, v jehož jediného doufal, že mu půdu dá: nebylo potřebí přestrojovati se za mužika a skrývati svou vzdělanost. Mužik by ho ochotně přijal, a viděl v něm svého dobrodince a vůdce. Ale tak vyvinul se mezi mužikem a inteligentem poměr, jemuž dal tak tragický výraz Turgeněv ve své básni v próse o inteligentu, pověšeném za svou práci pro mužiky, a o mužicích, kteří si jdou pro provaz, na kterém visel, poněvadž nese štěstí...

Jak úžasně smutná je historie ruské inteligence! Inteligence konečně poznala, že nestačí převléci se za mužika, aby mužik stal se nástrojem její revolučních plánů,

a že k působení na mužika je potřebí velmi úsilovné práce, že je nutno s ním žít, pracovati s ním, býti mu učitelem, lékařem, řemeslníkem, a tak si pomalu získávati jeho důvěru. Národnická „Zemlja i Volja" od roku 1876 řídila celou tuto novou agitaci, která ovšem nemohla počítati s náhlým převratem. Národnici nebyli tehdy pro teror, poněvadž netoužili po okamžitém politickém převratu, jen po sociálním, neboť stále se báli, že by moc do rukou dostal nepřítel mužikův, poměščik.

Terorismus arciť nevymizel z revoluční literatury. Jeho představitelem byl Tkačev se svým časopisem „Nabat". Zajímavo je, že Tkačev byl úplným, důsledným komunistou, bakuninistou. Chtěl z miru udělati komunistickou obec, expropriovati soukromé nářadí, zrušiti obchod, odstraniti fysickou, intelektuální a mravní nerovnost, chtěl stejné vychování pro všecky, jakož i zrušení rodiny. Samospráva obcí měla zaujati místo státu a jeho správy. Tkačev měl na mládež velmi silný vliv, což lze vysvětliti jednak příkladem komuny ve Francii a také tím, že v Rusku reakce byla stále bezohlednější, zejména ve školách. Také byly atentáty v Německu, a není tudíž divu, že se teorie i praxe teroru velmi ujala, zejména když Věru Zasuličovu, která zastřelila Trepova, porota za tichého souhlasu společnosti osvobodila. Veřejné mínění zvykalo si na teroristické akty, tak bylo zoufalé nad zaslepeností carské vlády. Utvořila se teroristická frakce, Narodnaja Volja, místo dosavadní Zemlji i Volji. Zajímavo pak je, že teroristé měli už také politické cíle. Chtěli stálé zastupitelstvo národa, místní samosprávu, samostatnost miru, chtěli, aby půda stala se majetkem lidu, všecky podniky a továrny majetkem dělníků, chtěli všeobecné právo hlasovací, politické svobody a milici místo stálého vojska.

Došlo konečně k zabití Alexandra II. Bylo to velikým otřesem i pro revoluční inteligenci. Rozumí se, že vzbudilo ohromnou reakci proti terorismu, neboť Alexandr II. byl car Osvoboditel, k němuž lid tím více lnul, poněvadž, jak jsme viděli, věřil, že chtěl dobrou, k mužiku spravedlivou reformu, a že jeho dobrou vůli pokazila jen všemocná šlechta. A také v inteligenci se vědělo, že Alexandr II. konečně nahlížel nutnost alespoň jistého obratu.

Ovšem projekt Borise Melikova, jejž car podepsal a jenž zrovna měl býti publikován, nebyl konstitucí, jak ji chtěli liberálové v zemstvech, kteří žádali silnou decentralisaci v provinciálních shromážděních a dvě komory, nýbrž obmezoval se na shromáždění zemstev a předních měst, jež by jednalo o některých návrzích zákona.

Ale nemělo míti ani zákonodárnou moc, která měla zůstati starému „gosudarstvennému sovětu", ani právo kontroly vlády. Byl to však přece jen průlom do hradby absolutismu, a jako jinde, dojista by stačil, aby konečně stěna byla povalena.

Tehdy byl ještě čas ke klidnému, organickému vývoji. Společnost ruská nebyla ještě úplně zrevolucionována, mužici ještě pevně a jedině doufali v cara a ze zklamání z rusko-turecké vojny nebyla viněna vláda, nýbrž Anglie a Bismark, který podle mínění Rusů připravil Rusko o plody vítězství Skobelevů a Gurků, zamezivúplné osvobození Bulharů a vyhnání Turků z Evropy.

Na druhé straně revolucionáři byli zklamáni bezvýsledností agitace mezi mužiky a počínali nahlížeti, že není možno prostě přeskočiti vývoj, který na západě trval desítiletí, že se tudíž také v Rusku nedějí zázraky, a politické svobody a konstituční život že jsou přece jen základem všeho dalšího vývoje. Tak daleko došlo poznání skutečnosti, reálnosti, že sám vůdce revolucionářů Stepňak přiznal, že není možno ekonomické zákony prostě změniti revolucí a že byl pro součinnost s liberály ke zjednání politických svobod.

Novému caru Alexandru III. poslal exekutivní komitét revoluční adresu, psanou Michajlovským, ve které žádal zákonodárné shromáždění všeho národa jako symbol smíření s monarchií. Zloduch Ruska, Pobědonoscev, zničil však všecko, co bylo nadějí na vysvobození z tíživé atmosféry, která hubila všechen zdravý život a rozvoj Ruska. Nový car poddal se fanatismu svého učitele, jenž počítal na hněv lidu nad zavražděním cara Osvoboditele, aby mohl zašlápnouti revoluci. Začala reakce, horší než byla kdy dříve, reakce ve školách, na universitách, v zemstvech, všude.

Inteligence ruské, i pokud byla umírněná, pokud nechtěla poddati se revolučnosti, zmocnilo se zoufání a revoluční ideologie stala se vševládnou v ruské mládeži. Revoluční myšlení a konání stalo se dominantou výchovy ruského inteligenta v míře mnohem širší a hlubší než kdy dříve.

Pomáhaly k tomu také dva momenty: úžasný hlad r. 1891, periodicky potom se opakující, což přeměnilo veškerou fysiognomii ruského venkova a udělalo jej přístupným revoluční propagandě, a pak mohutnící v Rusku kapitalismus a s ním stále rostoucí význam dělnictva pro revoluci. Dělníci byli mnohem lepším materiálem pro revoluční zámysly než mužické massy. Propaganda v továrnách byla lehká. Dělníci snadno porozuměli proletář-

ským socialistickým požadavkům a dělnické stávky dovedly postrašiti vládu, která se dělníků bála více než mužiků, neboť dělnictvo bylo nebezpečným elementem zrovna v rozhodujících pro Rusko místech, v Petrohradě a v Moskvě. Tím přirozeně vítězil v inteligenci marxismus, jehož hlavním představitelem byl Plechanov. A ruská inteligence tím snadněji se poddávala marxismu, poněvadž zároveň také na západě slavil své triumfální vítězství v řadách dělnictva i značné části inteligence.

Původně působil arciť marxismus spíše uklidňujícím způsobem. Marxisté nevěřili v zázraky, v okamžitou změnu všeho terorem, nebo mužickou revolucí, jako národnici. Věřili v nutný, logický rozvoj kapitalismu k socialismu. A německý revisionismus nezůstal i na ruské marxisty bez účinku, třeba jen na některé vůdce socialistů, ne však na celé hnutí. Také vítězství německých socialistů ve volbách, které vedly k tomu, že Vilém II. hledal cesty k vyrovnání sociálních protiv, byly pro ruské lidi naučením, které nezůstalo bez důsledků. Též Tolstoj svým neprotivením se zlu dojista oslaboval teroristickou agitaci.

Tak daleko šlo vědomí, že bez politických svobod není možno dojít k sociálním reformám, že ohledně politických cílů revoluce nebylo koncem let osmdesátých velkého rozdílu mezi socialisty a liberály, takže ve straně socialistické vznikala dokonce proti tomuto splývání silná reakce pod vedením Plechanova a Axelroda, ačkoliv Plechanov sám ještě r. 1884 nechtěl nic jiného než politické reformy, jako přípravu k utvoření příští strany socialistické v Rusku, a vyslovil se pro kooperaci s liberály.

Marxisté nyní neopustili sice boj za politické svobody, ale přece jen kladli rozhodný důraz na svůj socialistický program, kterému tím více věřili, poněvadž kapitalismus v Rusku byl podporou vlády, zejména ministra Witte, na rozhodném postupu, s ním však také proletarisace domácího průmylu, tak významného pro široké mužické massy.

Po roku 1891 se v Rusku poměry vůbec změnily. Úžasný hlad odkryl celému světu bídu mužikovu. Extensivní hospodaření mužikovo začalo po veškeré Rusi projevovati své důsledky. Půda byla vyssátá a nerodila, a všecky klimatické poruchy měly katastrofální účinky. Celá Rus byla zachvácena úžasem a soucitem nad hladovícím mužikem a nastalo opět putování inteligence do ruské děrevny. Tentokráte ne s revolučními hesly, nýbrž s velikou, úctyhodnou obětavostí, se zřizováním veřejných kuchyní a opatrováním a léčením ubohých, umírajících hladovým tyfem. Poměry mezi mužikem a inteligencí se přece poněkud změnily. Mužik, pokud to při jeho historické

nedůvěře k pánu bylo možno, začal se dívati jinak na inteligenta, který přišel pomáhati, který se nebál nákazy a léčil beze strachu o svůj život nemocné strašnou tyfovou epidemií, a revolucionáři viděli, že je nyní možno s docela jiným úspěchem v děrevně pracovati než dříve.

I marxisté se musili poddati této změně poměrů, a více než na evoluci byli nuceni mysliti na revoluci. V Ženevě došlo k programovému sblížení se starými národniky, v němž se různými stylistickými obraty ze strany marxistů udělala poklona národnickému učení o možnosti, přeskočiti v Rusku celé stupně západního vývoje i národnické skepsi ohledně marxistického vývoje kapitalismu, ale za to prohlášena za cíl boje socialisace prostředků výrobních pomocí sociální revoluce, vedené dělnickou stranou socialistickou. Této se měla věnovati hlavní pozornost, aby se v ní utvořily revoluční kroužky, které by se spojily s kroužky socialistické inteligence.

Smrt Alexandra III., který stělesňoval neústupný absolutismus, tak jak si jej přál Pobědonoscevv, oživila opět naději na zjednání snesitelnějších poměrů. V zemstvech chtěli ti nejmírnější jen rozšíření gosudarstvenného sovětu o zástupce zemstev a větší svobodu pro zemstva sama. V adrese novému caru Mikuláši II. vyslovili toto přání, ale za odpověď dostalo se jim pověstných „nesmyslných snů", a ujištění o pevné vůli carově hájiti autokracii tak neústupně, jak to činil jeho zesnulý otec. Pobědonoscev po druhé zničil možnost organického, klidného rozvoje. Ale tentokrát nebylo více všeobecného rozhořčení nad zabitím cara Osvoboditele, naopak všecek hospodářský a sociální vývoj Ruska podporoval překotný vzrůst revolučního hnutí následkem tohoto nerozumně ostrého odmítnutí nejlepších ruských lidí. Nový car dostal od liberálů odpověď plnou hrozeb těžkými boji, které nastávaly. Stalo se to v otevřeném listě: „Ukázal jste své záměry a Vaše slova budou slyšána celým Ruskem a celým civilisovaným světem. Dosud nikdo Vás neznal, ale od včerejška jste určitou veličinou, a „nesmyslné sny" nejsou více ohledně Vás dovoleny. Především jste nedostatečně zpraven. Žádný člen zemstva nepoložil otázku, o níž jste mluvil, žádný hlas se neozval proti autokracii ve shromážděních zemských. Jednalo se jen o to, aby padla stěna byrokracie a dvorských vlivů, která je mezi carem a Ruskem. Vy odpuzujete zemstva, a s nimi společnost ruskou, a jim nyní nezbývá než voliti mezi pokrokem a věrností autokracii. Vy jste byl první, který jste chtěl boj — boj přijde."

Liberálové rozhořčeni urážlivou odpovědí carovou stali se přirozeně radikálními, žádali nyní plnou konsti-

tuci, dělníci s rostoucí tovární výrobou stávali se stále vážnější složkou revoluční armády a mužik-dělník byl nejlepším propagatorem revolučních ideí ve své děrevně, přístupné převratným myšlenkám následkem stále se opakujícího hladu. A „svému" mužiku rozuměla a věřila děrevňa vždy docela jinak, než „barinu" z města. Všecka skoro inteligence byla revoluční, na universitách nebylo více pravidelného studijního života, revoluční hnutí zachvacovalo střední školy, hochy i dívky. Nikdo téměř už nepočítal s možností reforem, s organickým rozvojem a pokrokem: jedinou nadějí byl násilný převrat.

Staré ideálnější národnictví, pokud nepřešlo do marxismu, došlo zase k terorismu. Stali se z nich sociální revolucionáři, a ti utvořili „frakci boje", jíž za oběť padli Bogoljepov, Sipjagin, Plehwe, veliký kníže Sergěj a j.

Vrhli se také na agitaci po vesnicích, odkud je mužik více nevyháněl a nevydával policii. Tím donutili, jak už řečeno, i sociální demokracii k spolupráci v praktické revolučnosti, třeba se teoreticky rozcházeli v hlavní otázce, v otázce selského stavu. Vláda svou neústupností hnala i nejmírnější živly k radikalismu a terorismu.

Propast mezi absolutistickým státem a nejen inteligencí, nýbrž nyní i mezi širokými vrstvami dělnickými a poznenáhlu i mužickými byla stále hlubší. V tomto naprostém rozporu se státem a odloučení od státu rostla a žila ruská inteligence. Kdežto na západě ohromný rozvoj kapitalismu vedl přirozeně k reakci proti liberálnímu astalismu, proti učení o státu nepříteli, poněvadž nebylo jiné rovnocenné síly proti přemoci kapitálu, než jakou mohl býti stát a jeho sociální politika, v Rusku inteligence stále více se oddalovala od státu. Když jsem mluvil r. 1890 s jedním z předních liberálů, p. Stasuljevičem, a on mně přímo s rozhořčením řekl: „Stát je nepřítel!", přičítal jsem to, jako přívrženec katedrového socialismu, zastaralému oekonomickému liberalismu, a dlouho mně to bylo jakýmsi symbolem zaostalosti ruských liberálů. Teprve mnohem později pochopil jsem tragickou pravdu i stálou časovost tohoto výroku. Stát b y l nepřítel. V této atmosféře se zrodilo Tolstého nepřátelství proti všemu, čím je stát, a čím jsou jeho orgány, a je přirozeno, že našlo neobyčejně příznivou půdu u ruské inteligence, beztoho podléhající ideologii národnictví. A je jen zajímavo, z jak různých východisek přicházejí v Rusku k onomu společnému: „Pryč od státu!", slavjanofilové, Herzen, Bakunin, Tkačev, Lavrov, Tolstoj! Tento anarchismus, anebo aspoň astatismus ruské inteligence se těžce mstil na ubohém Rusku, když byla inteligence povolána, aby mu vládla!

Marxistický socialismus byl jistou protivahou se svými požadavky po společenské organisaci výroby, která je bez státní organisace těžko myslitelnou. Ale ani ten nebyl dosti silným, aby přemohl v ruské inteligenci přímo elementárný odpor proti státu, a všem snahám, v nichž se projevovala státní autorita. Na psychologii ruské inteligence mělo to účinek nejvážnější. Na západě veliká většina inteligence myslí státně. Uplatňuje se ve službách státu, veřejnosti, a rozvoj státu, reformy, změna státu aristokratického nebo buržoasního v demokratický byly a jsou cílem myšlení a konání všech, kteří touží po lepších podmínkách sociálního a politického života. Západní inteligence ví, co má dělati. Positivní práce, ať už přímo ve službě státu, veřejných korporací, nebo ve veřejném životě nejen politickém nýbrž i hospodářském je samozřejmou možností uplatniti touhu po sloužení zájmům svého státu nebo národa. Kde stát je jinonárodní, jako bylo v Čechách, inteligence zná sice těžký mravní rozpor mezi národním uvědoměním a přirozenou touhou uplatniti se v životě státním ve prospěch svého národa, zná konflikty mezi povinností k národu i ke státu. Ale konečně to je boj za práva národa, který není možný bez sebezapření. Ostatně pro politiku uvědomělou není takové obsazování úřadů nepřátelského státu svými lidmi pasivním, egoistickým poddáváním se poměrům, nýbrž velmi účinnou podkopnou prací pod národně nepřátelskou državu.

Daleko horší, přímo tragický musí býti pocit zoufání a beznaděje, když vlastní národní stát odcizuje si všecko lepší, samostatné v inteligenci, když se dívá na všecku práci inteligence ve prospěch veřejnosti jako na největší nebezpečí pro stát, a když ji tak nutí, aby ve všem, co podniká, ať týče se to vzdělání vlastního, výchovy národa, nebo práce veřejné, myslila jen na jedno, na zničení vlastního státu, který je nejstrašnějším utlačovatelem, který ničí a dusí každý pokus o samostatnou práci, o samostatné myšlení a konání. A jelikož nemůže inteligence nikde uplatniti své síly, když stát nedovoluje, aby někde pracovala jinak než pro sebe, pro svůj egoistický prospěch, nebo ve službách nenáviděné státní politiky, jelikož nedovoluje, aby měla radost z práce pro stát a národ, a v ní aby viděla svůj životní úkol, ztrácí přirozeně smysl pro realitu, víru ve vývoj, organický pokrok, a vidí smysl života prostě v odstranění toho, co leží těžkým balvanem na ní, na její vůli pracovati pro obecné blaho, v odstranění státu, církve, společnosti plné nespravedlivosti, prostě všeho. Tím spíše, poněvadž nevidí ani v minulosti, ani v přítomnosti nic světlého, drahého, co by zasloužilo

býti zachováno. Ruský absolutismus všecko udělal, aby ruská inteligence, třeba by měnila své proroky i názory, stále podléhala bakuninské pandestrukci.

Jak by mělo vypadati to veliké nové, po čem tolik toužila, za co byla ochotna obětovati všecko, život, materielní statky, svobodu, to ovšem jasně nevěděla, a ještě méně starala se o hospodářské a sociální možnosti svého nového světa. Jen fanatickou, náboženskou vírou věřila ve spasení, až rozvráceno bude všecko, co drží Rusko v okovech, a až na místě těch, kteří mají moc a panství, přijdou ti, kteří dnes jsou chudí a utlačovaní, a kteří přinesou světu dobrotu, lásku a spravedlnost — dělníci a mužici. Tato nenávist a na druhé straně fanatická revoluční víra také jí znemožňovaly, aby šla do úřadů a hleděla duch byrokracie svým vlivem přeměniti a tak aby z bezduchého stroje, pracujícího jen myšlenkami a vůlí Petrohradu udělala zbraň pro sebe, pro nový život ruský. Jakým to mohlo býti štěstím pro revoluci, kdyby prozatímní vláda byla našla svůj byrokratický aparát hotový, připravený, jako my v Čechách po svém osamostatnění! Ale to nešlo. Pamatuji si, jak rozhořčeného se mně dostalo odmítnutí, když jsem kdysi o tom v Petrohradě mluvil.

A se vším tímto vnitřním životem ruská inteligence byla odsouzena žíti v „podzemí", v podpolí, jak v Rusku říkali. Nebylo veřejné diskuse, nebylo kontroly veřejného mínění, nejen pro stát a jeho byrokracii, nýbrž také pro fantasie revolucionářů. Všecko se soustředilo v tajných kroužcích, ve společnostech stejně smýšlejících, poněvadž jiný tam nesměl. Kde názory volně, svobodně a veřejně se střetnou, kde je zodpovědnost za všecko tvrzení a konání, kde nutno býti připravenu na kritiku druhých, jinak smýšlejících a často nepřátelských, tam sama sebou vytvoří se v každém seriosním, veřejně činném člověku více nebo méně přísná autokritika, a tím nutnost, vážně přemýšleti o důsledcích toho, co mluví nebo koná.

V kroužcích revolučních bylo shromáždění věřících, věřících stejnou revoluční vírou. Kdo věřil více, neobmezeněji, a kdo za svou víru byl ochoten více obětovati, ten vítězil. Kdo nelekal se žádných překážek, kdo nejméně se zastavoval před železnými zákony skutečnosti, a byl ochoten přemoci je ne dlouhým, nekonečným úsilím, nýbrž prostě a krátce, sebeobětováním, smrtí, ten byl hrdinou, heroem kroužku. A kde ztracena je víra v práci, vědění, kde se ví a cítí, že všecko to, co člověk těžkou prací si získal, nic nepomáhá, nechce-li toho užíti ve prospěch nenáviděné byrokracie, nebo k materielnímu sebeobohacení,

tam ztrácí se nejen chuť, nýbrž i úcta ku práci, k vědění, a tím mizí také autorita těch, kteří něco vědí.

Ve školách, na universitách nebyli oblíbeni ti, kteří nejvíce věděli a pracovali, nýbrž ti, kteří měli odvahu vystoupiti proti útisku policejně-vědeckého „načalstva". Přirozeně pak ztráceli autoritu starší, zkušenější, ne vždy ochotní obětovati všecko za politickou myšlenku, poněvadž ji nedovedli přijímati nekriticky, jen jako článek víry, a poněvadž často také svou vědu milovali více, než všecky otázky veřejného života, a hrdiny stávali se stále mladší lidé, úplně se poddávající revolučnosti veřejného mínění. Autoritami mezi studenty byli ti, kteří sice mnoho nepracovali, málo věděli, byli špatnými odborníky, ale kteří za to věřili v revoluci a socialismus, a fanaticky toužili dokázati obětí svého života správnost své víry. Není pak divu, že nejen učitelé škol obecných a gymnasií utvořili alianci se sociálními revolucionáři (1903), nýbrž také žáci středních škol, kteří měli organisace v hlavních školských centrech i v menších městech. Hoši-gymnasisté četli Marxe — jak, možno si při těžké jeho vědeckosti představiti, a byli socialisty, třeba byli synky bohatých rodičů, šlechticů a milionářů-továrníků. Socialismus byl vševládnou módou, a všem těm věřícím socialistům, nezvyklým konkrétně mysliti, pranic nepřekáželo, že se marxistický socialismus hodí pro malý počet ruského dělnictva, ale že je v hlubokém rozporu s psychikou ohromné většiny ruského národa, jeho mužiků, kteří sice chtějí míti pánovo pole, ale pro sebe, pro své, a dokonce ne pro komunistické hospodářství.

Vůdcové socialistů, jako Plechanov, dobře to cítili, ale všem těm, kteří byli socialisty jen cítěním, jen touhou po osvobození z nemožného stavu Ruska, nevadilo, že chtějí utopii. Brali nejkrásnější hesla ze západu, a poněvadž věřili, že je Rusko zaslíbená země sociálního převratu, myslili, že musejí jít ještě dále, než komu na západě napadlo. Nebylo slepější víry, než víra těchto revolučních ateistů. Říká se sice, že to byli židé z Londýna, kteří přinesli r. 1903 anarchismus do Ruska, avšak nebylo toho potřebí. Nenávist ke všemu, co bylo vládou, stačila, aby u většiny inteligence, přijímající hesla a nemyslící, vyzněla v nenávisť a v touhu po odstranění k a ž d é vlády, tak jak to hlásal kdysi Bakunin. A pak to byl ve velké míře Tolstoj, který byl apoštolem nejnebezpečnějšího, poněvadž čistě idealistického anarchismu, nenávisti ke každé silné státní moci, což všecko skompromitovalo první revoluci a zhubilo druhou. Jak to velmi dobře řekl o Tolstém P. N. Novgorodcev: „Ve chvíli, kdy šlo pro ruskou společnost o vydobytí elementárních a základních úsloví občanského života, pro

ni nebyly vážnou otázkou vnější juridické formy. Změna vnějších forem! Vždyť slova ta značí pro Rusko svobodu, rozvíjeti se a růsti, mysliti a mluviti, věřiti a modliti se, svobodu žít a dýchat, značí to osvobození od dusivých úsloví, které násilně zadržely vzrůst národního života a dovedly do neslýchaných úžasů všeobecné nynější nálady!"

Revoluční nálada zmocnila se i těch, kteří dosud chtěli evoluci, organický rozvoj, nejen sociálních demokratů, ale i liberálů. Ti ovšem nikdy neosvědčili silnou páteř proti radikalismu společnosti. Ale konečně těžko je příliš odsuzovati je pro tuto bezpáteřnost, ke které se sám Miljukov v odpovědi „Věchům" přiznává, říkaje, že se jejich program měnil podle nálady veřejného mínění. Vláda byla neústupná. Proti rostoucí revoluční náladě znala jedinou zbraň: rozmnožení policie, jejíž náklad se za deset let téměř zečtyřnásobil. (R. 1894 564.000, r. 1903 2,000.000 rublů.) R. 1894 bylo vypovězeno na Sibiř, za hranici a uvězněno 489 osob a r. 1903 už 3978 osob. A tak šli s revolucí i konstituční liberálové.

* * *

V této náladě, plné výbušných látek, hrozivé, jaké ještě nebylo, zastihla Rusko japonská válka. Na jedné straně ruské porážky strhly poslední závoj s absolutismu. Malé Japonsko, Japoši, jak se o nich mluvilo s opovržením na ruském dvoře, vítězili nad ruským kolosem. To bylo osudné pro absolutismus. Rusové žili vůbec více vně své domoviny než druzí národové. I ti, kteří nebyli revoluční, viděli a cítili, že je toho v Rusku tak málo, z čeho by se mohli radovati. Věděli, že se nemohou před Evropou pochlubiti svou domácností. Její úsudek byl však pro ně rozhodující, i když si namlouvali, že jsou zdravější než Evropa, prohnilá svou přílišnou civilisací. A proto byli šťastni a spokojeni, když se celý svět aspoň obával ohromné carské vojenské síly. Tato poslední iluse zmizela a proto se řady revolučně myslících rozmnožily způsobem pro absolutismus přímo hrozivým.

Ale na druhé straně ukázalo se ještě něco jiného, co zase úžasem naplnilo upřímné přátele Ruska, totiž t. zv. emigrantský patriotismus ruské inteligence. Na dálných bojištích Mandžurie umíraly tisíce ruských vojáků a v této, jinak právem nepopulární válce, jednalo se přece jen o prestiž Ruska, o jeho význam mezi ostatními velmocemi, o čest státu, který vnější politikou Alexandra III., silnou a sebevědomou, nabyl nebývalého významu ve světové po-

litice. A velká část ruské inteligence přijímala s netajenou radostí zprávy o ruských porážkách. Nezapomenu strašného dojmu, když jsem četl, jak hysterické revoluční ženy nebo dívky líbaly první zajaté japonské důstojníky, když přivezli je na Volhu. A válka počala přece bez vypovězení, úkladným nočním přepadením, tedy tak, jak posud civilisovaný svět nezvykl viděti počátek války! Ale anglické velké slovo: wrong or right, my country! dávno bylo cizí velké části ruské inteligence.

Máme právo obviňovati ji z toho anebo musíme ji litovati, že byla absolutismem dovedena až tak daleko? Ruská vláda nedovolila, aby Rus byla něčím jiným než co ona chtěla a představovala. Naplňovala celý ruský život svým útiskem a svou bezohlednou fysickou silou. Ruská inteligence tuto Rus nemohla milovati a ve své všecko ostatní zahlušující nenávisti neviděla v Rusku než byrokracii, policii a cara. Ty na smrt nenáviděla a ta Rus, kterou z duše milovala, vášnivě a cele, ta musila být od nich osvobozena, aby mohla žít. Co a kdo ji osvobodí, bylo jedno — ať je to terorista svým atentátem, mužik revolucí, nebo vnější nepřítel porážkou, která odkryje všechnu hnilobu carské byrokracie. Ta Rus, kterou svět viděl, byla jí lhostejna, ba nenávistna. Rus, kterou milovala, volnou a svobodnou, tu nikdo nemohl poraziti, ta by teprve začala žít a udivila by svět svou nepřemožitelností, kdyby druhá, nepravá a násilná byla poražena a odstraněna. Čest Ruska byla pokálena absolutismem a očištěna mohla býti jen jeho porážkou a jeho odstraněním.

Proto tolik ruské inteligence za hranicí nenašlo dobrého slova pro svou vlast a proto se tak radovali z porážek na mandžurských polích. Bylo to ostatně dávné vychování. Už Herzen radoval se z porážky v krymské vojně, poněvadž očekával, že se nenáviděný systém porážkou musí změniti. A konečně se do jisté míry nemýlil. A za rusko-turecké vojny také Saltykov-Ščedrin necítil nijakého patriotického zápalu, ač nemohlo býti šlechetnější, ideálnější války. Mnohým ruským liberálům zdálo se podivným, že Rusko jde osvobozovati Bulhary, kdežto mělo by osvoboditi své vlastní Rusy. Konstituce, kterou Rusové dali Bulharům, ráji naprosto nevzdělané, včera ještě zotročené Turky, a inteligenci pestré, nejednotné, různící se podle toho, ve kterém cizím městě studovala, byla pro Rusy přímo palčivou ranou, když si vzpomněli, že obětovali statisíce lidí a ohromné miliony, aby dostali Bulhaři svobodu, konstituční život, za který sami marně bojovali a trpěli. I starý Pypin, jeden z nejušlechtilejších ruských lidí, hořce si mně na to ztěžoval.

Jak je možno potom se diviti, že lidé nedovedli se povznésti nad svou nenávist k abstraktnímu pojmu lásky ke státu, když jejich velmi živá láska k lidu, k zemi ruské bylo zároveň krvavou nenávistí k těm, kteří ji dusili a utlačovali a kteří celému světu představovali Rusko.

A tak lze si vysvětliti, že válka japonská vzbudila v duších valné části ruské inteligence ne nenávist k těm, kteří Rusko zákeřně přepadli, nýbrž naději, že nyní konečně nastala doba účtování s nenáviděnou byrokracií a boje o konstituční svobody. Polovičních ústupků nyní ani liberálové už nechtěli. „Osvoboždénije" Petra B. Struve, vycházející v Německu, bylo jejich hlasatelem. Osvědčovala se stará pravda, že jediná politická moudrost je dávati včas! Co bylo by naplnilo r. 1881 celou ruskou inteligenci ne-li nadšením, tož alespoň uspokojením, to bylo nyní přijímáno s výsměchem. Po těžkých zkušenostech s krutým absolutistickým útiskem, s experimenty Plehveho také liberálové přišli ku přesvědčení, že jen radikální změna všech poměrů může spasiti Rusko, a válka a porážky ruské dávaly jim naději, že absolutismus konečně bude nucen docela ustoupiti.

V Paříži se liberálové dohodli se sociálními revolucionáři o společný postup pro demokratisaci Ruska, pro všeobecné hlasovací právo a pro autonomii národů. Nesešli se ovšem v příčině posledních cílů, liberálové byli pro konstituční monarchii, pro sociální reformy, revolucionáři pro republiku a sociální revoluci — ale přece se shodli o nejbližších cílech politických reforem. V Rusku založen na základě tom „Sojuz osvoboždénija".

Liberálové jsou nyní jako socialisté pro všeobecné hlasovací právo, znamenitou „četyrech chvostku", jak to v Rusku nazývali (všeobecné, přímé, rovné a tajné), a pak i pro konstituantu. Jedna jejich část byla už dokonce jen pro jednokomorový systém, poněvadž měla lid ruský za zralý pro všecky krajní požadavky. Rozhodujícím momentem jim bylo, co konečně těžko lze až na nečetné výjimky popírati, že žádný národ nebyl dost zralým pro konstituci v tom momentu, kdy ji dostal, a že je zavedení svobodných politických institucí jediným prostředkem národ vychovati. Zapomínali, jak na západě národy postupně a dlouho byly vychovávány k politické svobodě, a jak nelze vůbec, pokud se týče kultury a zájmu i pochopení pro věci veřejné, srovnávati ruského mužika s obyvatelstvem zemí západních, s jeho naprosto jiným sociálním rozvrstvením a kulturním vývojem. Liberálové bohužel v rozhodujícím momentu ztráceli rovnováhu a myslili, že musejí závoditi s radikalismem revolucionářů.

Bylo to osudným nejen pro tuto první revoluci, nýbrž i pro druhou, pro kterou se z první ničemu nenaučili.

Válka donutila konečně také rozhodující kruhy k vážnému přemýšlení. Nový vedoucí ministr kn. Svjatopolk-Mirsky byl povolán, aby hleděl usmířiti veřejné mínění a ten konečně prosadil, že dovoleno bylo v listopadu r. 1904 shromáždění zástupců zemstev. Zde se už ukázalo, jak absolutismus svou zatvrzelou politikou učinil nemožným vyrovnání s veřejným míněním na základě polovičatých ústupků. Je však přímo úžasno, jak už řečeno, že na počátku XX. století představitelé národa, který hrál tak rozhodující úlohu ve světových dějinách, musili žádati nejprimitivnější předpoklady života veřejného, občanské svobody, bez kterých si na západě nikdo život ani nedovedl představiti. Není těžší obžaloby carské politiky. Ale kromě těchto primitivních svobod žádali zemci také právo povolovati rozpočet a kontrolovati správu státní. Jen malá minorita spokojila se prostou účastí na zákonodárství. A s celým veřejným míněním zemstva chtěla, aby reformy vypracoval sbor svobodně volených představitelů národa, tedy konstituanta.

V Carském Sěle viděli, že musejí ustoupiti. Ale opět se vše ocitlo v začarovaném kruhu, ze kterého Rusko nemohlo vyjíti, leč násilím. Veřejné mínění bylo přímo vybičováno bezduchým, tvrdohlavým absolutismem a přirozeně žádalo naprosté odstranění vlivu a moci byrokracie, což nešlo však jinak, než úplným a poctivým parlamentarismem. Tento pro carský dvůr ovšem krajní požadavek posiloval však posici Pobědonosceva a jeho druha, ministra práv Muravěva, kteří tyto požadavky líčili jako konec Ruska, státu, náboženství i božského zákona. Slabý car a jako každý slaboch umíněný, žijící suggescí o svém poslání zachovati bohem danou carskou absolutní moc, tak, jak ji přejal od svého tvrdého a neústupného otce, poddal se proti varovným hlasům Witte a Svjatopolka-Mirského prokuroru sv. synodu a manifest, který vydal na vánoce r. 1904, byl theoreticky sice jistým ústupkem veřejnému mínění, ale ve věci, v odpovědi na žádosti zemstev vzbudil bouři odporu.

Konečně došlo k osudné střelbě na dělníky, kteří za vedení otce Gapona, vlastně vůdce dělnictva organisovaného vládou, šli s obrazy svatých k carovi. Dnes se ví, že všecko bylo aranžováno „ochranou“, tajnou policií, aby se mohla rázem revoluce potlačiti. „Ochrana“ se zmýlila. Od této „červené neděle“ (9./22. ledna 1905) začíná revoluční rok. A první zkouška na revoluci v Rusku. Revoluční horečka zachvátila téměř celou Rus, také ruskou vesnici.

A od manifestu 18. února 1905, ve kterém slíbeno konečně národní shromáždění, počalo pak na Rusi něco nového, nebývalého: veřejný život. Všecko, co se posud skrývalo v uzavřených, tajných kroužcích, vyšlo na boží den. Především se tvořily svazy (sojuzy) a sice advokátů, lékařů, inženýrů, profesorů, spisovatelů, učitelů atd. Všecko se organisovalo k zápasu. Nemůže býti pro tehdejší náladu nic zajímavějšího, než Pirogovský sjezd lékařů, svolaný, aby se radil o prostředcích proti řádění cholery. Vyslovil se v ten smysl, že nemůže býti účinné obrany proti nákaze, nebudou-li zavedeny v Rusku konstituční řády. Konečně možno i to pochopiti. Není pochyby, že intensivní obrana proti choleře není možna bez řádné administrace, a ta zase ne bez veřejné kontroly. Ale přece by jen možno bylo čekati od sjezdu lékařů spíše označení medicinských prostředků. Všecky tyto sojuzy spojily se pak ve svaz sojuzů, čímž si radikální ruská inteligence utvořila centrální orgán, kdežto umírněnější měli sjezdy zemstev a městských dum. První byli pro revoluci, druzí pro jednání s vládou o konstituci.

Ale dumu, kterou vláda v srpnu svolala, zamítli všichni, poněvadž byla jen poradní. Dříve by ji byli dojista přijali. V horečné náladě, ve které Rusko žilo, učinily na konec socialistické strany rozhodný krok a majorita jejich prohlásila generální stávku. To teprve přimělo vládu k prohlášení říjnové konstituce 17. (30.) října 1905. V této už dány zákonodárné sbory s právem kontroly vlády a povolování rozpočtu. Ovšem v úvodu nazývá se car ještě samoderžavným. Všecko bylo už pozdě. Pomalým ustupováním vláda ukázala, že ztratila víru sama v sebe. Nedovedla dáti včas, nedonucena, čímž by byla usmířila největší část veřejnosti. Absolutismus ustupoval jen kus za kusem ze svých prerogativ, a ukázal tím, že ustoupí ještě dále, bude-li míti proti sobě dostatečnou sílu.

Tuto slabost vycítili dělníci, utvořili „radu (sovět) dělnických delegátů“ a tato prohlásila revoluci za permanentní „až do příchodu socialismu“. Proletariát organisován k dobytí diktatury. Nařizovány generální stávky, provedena obrovská stávka železnic, pošt i telegrafů téměř v celé Rusi, dekretován osmihodinný den pracovní, městské dumy v Petrohradě a Moskvě vyzvány, aby podporovaly „lid v revoluci“ a v Moskvě konečně vypuklo povstání s barikádami. Ale vojsko, na které revoluce spoléhala, sklamalo. Petrohradský gardový Seměnovský pluk přišel do Moskvy včas, a bylo po revoluci. Povstání potlačeno, nejradikálnější sojuzy rozpuštěny a rada dělnických delegátů zavřena.

To byla tedy vytoužená revoluce, veliká, zachvátivší celou Rus! Vyplnil se starý sen všech, kteří chtěli veliká hnutí lidová, aby povalen byl staletý absolutismus. Zastaven téměř všechen život, po celé Rusi stříleli četníky, policisty, policejní úředníky, v továrnách dělnictvo nepracovalo, anebo jen kdy a kolik chtělo, železnice nejezdily, telegrafy a telefony přestaly fungovati, mužici plenili a pálili barské usaďby a špejchary, vypíjeli panské sklepy, hoši a dívky ze středních škol zastavili „práci", vynucovali si, čemu se chtějí a kdo je má učiti, a ke všemu tomu revoluční expropriatoři za bílého dne rabovali banky, poštovní vozy s penězi, celé vlaky, o nichž myslili, že vezou peníze, a kromě toho jednotlivé, neorganisované loupeže a vraždy byly na denním pořádku... Gorkého hrdinové, „bosjaki", jako by zmocnili se celé širé Rusi, chodili po ní jako páni ve jménu svobody a revoluce, a browning se stal nejobyčejnějším nářadím, pro revoluční expropriátory i pro ty, kteří se hájili. Rus otřásla se v základech, a chvílemi se zdálo, že se zřítí ohromná stavba...

Tak si ovšem mnozí, kteří čekali na revoluci, jako na vykoupení a mravní obrození, revoluci nepředstavovali, zejména ne zběsilé řádění mužiků a revoluční expropriace, které nebyly brzo než obyčejnými loupežemi.

A ačkoliv inteligence snila jen o revoluci, a celý rok revoluci očekávala, ukázala se na ni úplně nepřipravenou. Kadeti (konstitucionno demokratičeskaja partija), hlavní představitelé inteligence programově nesocialistické, hráli naprosto nepochopitelnou úlohu. Nerozuměli, že mají nyní, když už revoluce přišla, přenechati revoluční radikalismus druhým, a sami že mají všechno nasaditi, aby vedle zákonodárství, které měli už zajištěno dumou, vyrvali také státní správu z rukou byrokracie a dvora, a dostali ji do rukou představitelů lidu. V tom byl všecek problém. Zrovna kadeti měli udiviti svět svým státním vědomím a obětováním všeho pro konstituční stát. Měli míti aspoň tolik zkušenosti z evropské konstituční historie, že zákonodárný sbor je svobody malá část, nemá-li rozhodný vliv na administrativu. „Překvapte svět svou umírněností, dejte státu všecko, co potřebuje, zejména vojáky a finance!" řekl jsem jednomu představiteli zemstev, který za mnou přijel na Krym poradit se, jak by měli postupovati. Kadeti dělali pravý opak. Docela v psychologii revoluční. Nedovedli se rozhodnouti, aby hlasovali pro vojsko a jiné státní potřeby. Nebylo praktického, realistického pojímání úkolů strany, která mohla a směla býti revoluční jen potud, pokud to nutno bylo, aby se Rus stala konstituční monarchií. Jestli se ze strany

kadetské říká, že dvůr byl jako vždy neupřímný, pak ani to neomlouvá. Je už věcí politického umění strany, aby si posici třeba neochotně a neupřímně trpěnou přece jen uhájila. A kadeti mohli to dokázati, kdyby se byli odhodlali obětovati svou opositční popularitu a stali se stranou státní, k čemuž je i jejich síla, význam i historie ruského liberalismu plně nejen opravňovaly, nýbrž přímo zavazovaly.

Kadeti, bohužel, neměli ani odvahy postaviti se proti hooliganství a expropriatorství, které tak zohyzdily první ruskou revoluci. Viděli, jaké nebezpečné formy nabývá mužické hnutí, jak je ruský mužik něco docela jiného, než co o něm psali a myslili ruští idealisté, jak není ani mírný, ani měkký, ani citový, tím méně sentimentální, viděli, co je v něm elementární krutosti a bezohlednosti, a jak je nebezpečno házeti do lidu heslo o expropriaci nebo konfiskaci velikých statků, a hroziti jinak pochodněmi, které vzplanou po celém Rusku v době, kdy se hroutil nejen absolutismus, což by bylo jen štěstím, nýbrž i všecky základy civilisace i právního řádu, kterých beztoho v Rusku nebylo tak mnoho.

Liberálové také dobře věděli, že mužické bídě nemůže býti pomoženo jenom zabráním velkostatků. Sami byli posud proti miru, pro soukromé vlastnictví, byli proto, aby se nehledělo odpomoci jen kvantem půdy, nýbrž kvalitou mužické zemědělské práce, její intensifikací, která bez soukromého vlastnictví je prostě nemožnou, a dojista také věděli, že vykoupení velkostatků, nepochybně nutné, mohlo a mělo býti provedeno jako veliké reformní dílo, ale jen v době míru a klidu, aby z něho byl prospěch mravní i hospodářský. Nemohli také neviděti, jak nebezpečno je prohlašovati expropriaci nebo konfiskaci jedné kategorie majetkové ve chvíli, kdy expropriace stávala se heslem elementů, za které liberálové sami později se styděli, a za něž nechtěli přijmouti žádnou zodpovědnost. A konečně musili kadeti věděti, že těmito hesly, slabošským a nedůstojným poddáváním se revolučním výstřelkům popouzejí proti nové dumě a nové svobodě všecky klidné a rozvážné elementy, jež se už přidaly také k volání po odstranění absolutismu, a že je ženou zpět do náruče reakce, která jen na to čekala, aby lidu opět vzala, co mu ve chvíli nebezpečí nucena byla dáti. Nová svoboda byla ještě velmi útlá květina, a vyžadovala ode všech, kterým byla drahou, obzvláštní péče a pozornosti. Nejvíce pak od těch, kteří nesli vždy v Rusku prapor politických svobod a konstitučních pořádků.

Bylo tedy osudným neštěstím pro Rusko a jeho budoucnost, že ruští liberálové, pokud byli ve straně kadetské, nedovedli se vymaniti ze své inteligentské revolučnosti, že nedovedli rozhodně postaviti se za stát a za pořádek, a že se proto také nesnažili, dostati kromě většiny v dumě také rozhodný vliv na vládu. Na jedné straně byli by také lidé z ruské inteligence zvykli si na zodpovědnost, na disciplinu, nezbytnou na každém vedoucím místě státní správy, což bylo by nedocenitelným ziskem pro věc svobody, jak zejména bylo to viděti v druhé revoluci. V Rusku bylo ještě dost autority, takže mohli bez nebezpečí pro stát účastniti se na vládě i lidé, kteří byli vychováni v astatismu, ba v nenávisti ke státu a k jeho bezpodmínečným prerogativům. V ruskou administraci byl by mohl vniknouti tímto způsobem nebyrokratický duch, duch konstituční, postupně a pozvolně sice, ale bez převratů, a bez nebezpečí vlády bez vůle, bez síly a autority, jakou se ukázala vláda druhé revoluce. A hlavně nebylo by na druhé straně stihlo Rusko největší neštěstí, totiž zklamání z nové svobody a nebyla by se ho zmocnila zase zoufalost a nálada, která už jednou vedla k revoluci, vzniklá znova z přesvědčení, že pomůže jen zvrácení všeho, co bylo autokratickým Ruskem.

Proti opposici, která nechtěla se státi stranou státní, která na rozpuštění dumy odpověděla manifestem vyborgským, ve kterém vybízela k neplacení daní a k aktivní opposici proti vládě, přirozeně měly dvorské kruhy, bezpečné zase vojskem, netěžké postavení. I Stolypin, který opravdu chtěl dumu a chtěl i její vliv na vývin ruských věcí, nenáviděl kadety za to, že hlasovali proti vojenskému rozpočtu, a že tento musil býti zachráněn Poláky, jak mně to sám výslovně několikráte opakoval. Proto změnil volební řád, aby si získal dumu s bezpečnou většinou pro všecky státní potřeby, a sice s většinou ruskou, bez Poláků i bez kadetů, na které spoléhati nemohl. Miljukov při návštěvě členů dumy v Anglii sice slavnostně prohlásil, že jsou kadeti opposicí Jeho Veličenstva a ne Jeho Veličenstvu, a byla z toho opravdová radost ve všech kruzích ruských, které chtěly vývoj ruské konstitučnosti ve směru demokratické svobody. Ale když se do Ruska vrátil, podlehl zase náladě svých kruhů a odřekl se svého lepšího přesvědčení.

Ruská inteligence ukázala povážlivou neschopnost k praktické politice. Poddávala se jako posud vždy revolučním heslům, ať je vydávali mladí hoši nebo dělnictvo, jež jediné mělo, jako i v druhé revoluci, organisační sílu a schopnosti, ale ovšem také své zvláštní zájmy

o svou politiku. Dělnictvo vynutilo říjnový manifest generální stávkou a dělnictvo také ihned utvořilo sovět svých deputovaných. A první, co prohlásilo, byla osmihodinná práce, a jako cíl svého snažení revolučního diktaturu proletariátu. Inteligence všecko to přijímala, podpisovala a podporovala. Byla tak proniknuta socialismem, že neměla odvahy domysliti účinky hospodářské revoluce, jakou byla osmihodinná doba pracovní pro lenivého, primitivního ruského dělníka. Všecek ruský průmysl musil býti vydán nevyhnutelnému úpadku, kdyby špatný ruský dělník pracoval i časově ještě méně než dobrý evropský a měl s ním konkurovati. Ale ruská inteligence všecko přijímala jako dogma, a nebyla schopna nejmenšího odporu. Fatalisticky, jak naučila se socialisticky mysliti ve své revoluční psychice, přijímala diktát dělnického sovětu. A ač věděla, že dělnictvo prohlásilo pokračování v revoluci, aby došlo k diktatuře proletariátu, dělala s ním revoluci dále, ačkoliv její životní zájmy, její snahy po politickém osvobození Ruska jí přímo imperativně ukládaly, aby dokázala, že by vláda její byla vládou pořádku a zabezpečení státních nezbytností.

Není nic charakterističtějšího, než jak za to vše nadbíhání socialismu, o ruské inteligenci soudil socialista-revolucionář Parvus (Helphand), člen dělnického sovětu, uvězněný a obžalovaný se svými soudruhy. Když k soudu nedošlo, vydal svou obhajovací řeč, kterou nedržel, tiskem. Alespoň říká, že by ji byl tak mluvil. Nebylo možno mluviti jasněji, a přece to nebylo nic platno, jak se ukázalo v nynější revoluci, kterou pan Parvus, jako placený agent Německa, připravil. Především docela otevřeně prohlašuje za cíl boje diktaturu proletariátu za účelem socialistického převratu. A ruští liberálové myslili, že oni povedou dělnictvo tam, kam oni za dobré uznají, myslili, že mohou ho použíti ke zvrácení dosavadního pořádku a ustrojení nových poměrů podle liberálních názorů!

Ovšem veliká část ruské inteligence hleděla se přiblížiti také vnitřně dělnictvu, a jako kdysi klaněla se mužiku a s úctou stála před jeho životní moudrostí, tak činila to nyní před dělnictvem. Jak Parvus výsměšně říká: „Skláněla se před massovým intelektem, jako by bylo dostatečno narodit se dělníkem a sejít se ve velkém počtu, aby bylo možno bez chyby rozřešiti všecky otázky světové!“ Nic neplatilo, že socialista Parvus v knize, tedy ne ve chvatu žurnalistického článku nebo meetingové řeči, po klidné úvaze, bez vášně a zloby říkal, že nepřítelem je stejně vláda jako buržoasie, a že proti oběma nutno bojovati na život a na smrt, a tak se organisovati, aby

jednou možno bylo provésti ideály socialismu integrálně, bez kompromisů.

Nebál se to říci otevřeně, poněvadž o ruské inteligenci neměl valného ponětí. Směje se jí, že je bez politických zkušeností, bez zkušeností organisovaného boje mass, bez zkušeností praktického života. Vidí její sílu jen v kritice, a sice v kritice pro kritiku, v dialektice. Jen své bohy přijímá bez kritiky, dogmaticky. Sám socialista jí vytýká, že to tak udělala také s Marxem, jehož učení se nikde nestalo tak náboženstvím jako v Rusku.

Parvus vůbec nevidí příliš rád inteligenci v řadách socialismu a připouštěl by ji jen, pokud je jí potřebí k dostižení jeho cílů. Inteligence je podle něho individualistická, kdežto síla proletariátu je v massové solidárnosti. Massy jdou rády za těmi, z kterých si udělají heroy, inteligence poslouchá jen násilné diktatury, jak to chtěl už tehdy Lenin. Inteligence je nepokojný element, dává se uchvátiti polemikou a zapomíná na vše ostatní. Dělníci naopak chtějí organisaci, snaží se odstraniti všecky překážky s cesty, tedy také všecky hádky a různá mínění. Chtějí tak nebo onak, ale nějak. Revoluce r. 1905 neměla plánu, šla podle vůle jednotlivých osobností, kdežto přece hlavním úkolem bylo z politického chaosu, utvořeného revolucí, vyděliti a slíti politickou sílu, která by mohla svrhnouti vládu a zaujmouti její místo. Byly jen spory, a čím dále více se ukazovala cizost inteligence pracujícímu lidu. Parvus má za nevyhnutelné, že se inteligence od socialismu odloučí, a chtěl by jen proces ten zadržeti, dokud nebude dobyto vítězství, a myslí, že je možno udržeti inteligenci, jestli se rozšíří kulturní a politické úkoly revoluce.

Ovšem Parvus sám je stejně povrchní, a stejně věří inteligentskou vírou v socialismus. Jinak by sotva mohl věřiti, že nejlenivější, nejméně přesný, nejméně vyučený dělník Evropy, dělník s nejnižší výkonností a tvořící nejmenší procento obyvatelstva z evropských států, mohl by uskutečniti ideály socialistické produkce. Bez zkušených, dobrých a svědomitých starších dělníků, bez dostatečného počtu technických sil je těžko zabrati veškerou produkci státu, zejména když hlavním požadavkem ruského dělníka je co možná nejméně pracovati, osm hodin, pak šest, a nejlépe nic.

Vedlo by daleko, uváděti ještě další dedukce Parvusovy, zajímavé pro nehoráznosti názorů ruského socialistického vůdce, jako na př. o zbytečnosti soudů, poněvadž stojí více než je možno ukrást atd. Stačí, co bylo řečeno, aby bylo jasno, že ruské inteligenci bylo více než otevřeně pověděno, že je mouřenínem, který bude moci jít, až vy-

koná svou povinnost. Ale ruská inteligence všecko to neviděla nebo nechtěla viděti a svou politikou „všecko nebo nic“ podporovala revoluci, která už tehdy chtěla převrat všeho, tedy nejen svržení panství autokracie, nýbrž i konec dosavadního hospodářského a sociálního řádu.

Revoluce se tenkráte nezdařila. Na příkrém srázu, po kterém se už valila vládní moc, zadržela ji věrnost vojska. Dvůr a vysoká byrokracie zase nabyly odvahy. Ale poněvadž se přece jen bály otevřeného boje proti jediné veliké vymoženosti revoluce, proti dumě, začaly pomocí reakcionářských ministrů, pomocí policie, která revolucí nabyla zase velikého významu, i pomocí vysloužilých anebo ztroskotavších byrokratů v gosudarstvenném sovětě podkopnou práci nejen proti dumě, nýbrž i proti Stolypinovi, o němž bylo známo, že dumu chce. Dokonce se více méně otevřeně tvrdilo a nyní určitě tvrdí, že vlastní jeho policie tomu pranic nepřekážela, aby byl zavražděn.

Přirozeně zmocnila se všech, kteří doufali, že konečně nastane vysvobození Ruska i všeho jeho života, kteří byli šťastni, že politický život ruský konečně mohl vyjít z podzemí na světlo parlamentní tribuny, nechuť a zoufalost a přesvědčení, že revoluční perioda ruská není ještě u konce.

Na druhé straně ukázala revoluce myslícím lidem strašnou propasť, nad kterou bylo Rusko. Fantasie o idylické povaze ruského mužika a o pevných oporách cara a trůnu v ruské děrevně ukázaly se naivní ideologií. Všichni viděli, jak úžasně nebezpečné síly skrývají se pod patriarchálním povrchem ruské vesnice. Zločinnost na venkově přímo hrozivě rostla, nic nepomohlo zakrývati oči a dělati pštrosí politiku přede všemi těmi úžasy, které ostatně nebyly bedlivějšímu pozorovateli neznámy a měly jen zůstati zakryty věřícímu stádu, čtoucímu jen revoluční a kadetské noviny. A v mládeži, když přestalo revoluční sebeobětování, zvrátila se mladická domýšlivost, vypěstovaná skláněním se ruské inteligence před heroismem mládeže, v mravní rozvrat, uplatňování individuality v saninství a v samovražedné horečce, která se mezi mládeží ruskou epidemicky rozšířila.

* * *

Z této nálady zklamání i úžasu nad vším, co revoluce v Rusku odkryla, povstal sborník statí vynikajících spisovatelů a učenců, „Věchy“. Dva z účastníků, Bulgakov i Struve, byli kdysi mezi předními marxisty, ale ani jeden

ani druhý nedovedli jimi zůstati. Ovšem nebylo to u nich prostým změněním hesel a víry. Bulgakov se z materialismu dostal hlubokým myšlením a těžkou zkušeností, jichž výsledkem byla kniha: Od marxismu k idealismu. Ve „Věchách" všecky autory, třeba se i v mnohých názorech lišili, spojovala jedna víra, totiž že teoreticky i prakticky výše stojí duševní život než vnější formy společenského života. Tedy i u autorů „Věchů" setkáváme se s jednostranností ruské inteligence ve formulaci problémů.

Že je duševní život národa hlavní podmínkou jeho zdravého vývoje, jeho budoucnosti, dojista ani odpůrci „Věchů" nepopírají, ale přece není pochybnosti, že duševní zdraví národa do veliké míry je podmíněno zdravými formami veřejného státního života. Vždyť i „Věchy" musejí přiznati, jak strašně působil policejní tlak zrovna na vývoj ruské říše, ruského myšlení. A nespravedlivý útisk sociální nemůže také zůstati bez nejzhoubnějších účinků na duši širokých vrstev lidových. Jednostranná formulace „Věchů" musila způsobiti dojem, že jejich spiritualismu je lhostejno, v jakých formách státních a sociálních žije ruský lid, tím spíše, že takový důraz kladou na náboženskou regeneraci, což tak mnohým znamenalo odklon od veřejného života. Není však pochyby, že ani oživení náboženského ducha, jež Bulgakovu je cestou spásy, není dobře možno bez vnější i vnitřní reformy ruské církve. Za státní ruskou církví by ruská inteligence nikdy nešla, ta nebyla by schopna odvrátiti ji od programového ateismu. V tom dojista má Miljukov pravdu ve své odpovědi v knize, kterou vydali liberální učenci a politikové pod názvem „Inteligencia v Rossii". Ba dokonce možno říci, že ve chvíli, kdy každý věděl, že zápas o svobodu veřejného života v Rusku, boj s dvorským a byrokratickým absolutismem nebyl ještě skončen, nebylo snad ani dobře, odvraceti mysl ruské veřejnosti od tohoto předního předpokladu ozdravení ruského života, především také duševního.

Tím ovšem nemá býti řečeno, že by neměli pravdu autoři „Věchů", když chtějí a žádají individuelní snahu po zlepšení, když říkají, že nelze všechnu vinu svalovati na absolutismus. Ale přece nelze se, jak řečeno, zbaviti pocitu jisté jednostrannosti knihy, která byla jinak pravou událostí v ruském životě, přímo duševní „ocelovou lázní" pro každého vážně myslícího ruského člověka.

Nelze totiž upříti, že kritika ruské inteligence ve „Věchách" je větším dílem pravdivá, vždy vážná a opravdová, vycházející z hlubokého mravního otřesu úžasnými zjevy

ruské revoluce, ale ovšem také rusky bezohledná k sobě i ke druhým.

Berďajev neváhá říci, jak povrchní je vzdělání ruské mládeže, jak málo se učí, jak má vědu jen z druhé ruky, jak se na ni dívá podle svých zamilovaných autorů, podle Pisareva, Michajlovského, a jak žije nemožnou antitesí; je hotova každou chvíli sebe obětovati, ale vyznává materialismus, který žádného samoobětování nezná a znáti nemůže.

Bulgakov právem vytýká ruské inteligenci, že v revoluci dovedla jen rozrušovati, ale ne stavěti, a jen rozpoutala starou tatarštinu, která pohubí Rus. Její ateismus není výsledkem dlouhého vnitřního boje a vývoje, mučivých pochyb, jejž západ po věky prodělával. Byl jí jen heslem, přímo znakem pro to, co jmenovala vzdělaností, a přijímala jej, jako se přijímá moda. Pod úžasným tlakem policejní moci, ve kterém se ruská inteligence vyvíjela docela nenormálně, vyvinul se v ní kult heroismu, obětování sebe pro spasení člověčenstva nebo aspoň Rusi. Tím však zaneseno bylo v ruskou inteligenci pohrdání skromnou, úsilovnou prací, a vyznávání nejkrajnějších hesel a cílů. Ze všeho toho vyrostl absolutismus mínění každého a nekonečné spory ruské inteligence, nesnášelivost k mínění druhého a očekávání zázraků. Kde pak není potřebného vědění a zkušeností, kde rozhoduje víra a ochota obětovati sebe, tam přirozeně roste vliv mládeže, který v Rusku došel až do nejhorší „pedokracie".

A tu vyrval se Bulgakovu vzdech bohužel ne neoprávněný, že je v Rusku tolik heroů a tak málo prostě pořádných lidí! Ale také mravnost není v ruské mládeži individuelní, nýbrž modou, společenskou formou, a proto byl možným náhlý přechod z revolučního heroismu k pornografii a k epidemii samovražd. Rusko potřebuje novou inteligenci, inteligenci práce a samoovládání.

Bulgakov, jako bývalý marxista, dobrý znalec hospodářských poměrů, tvrdí také, že v národě ruském není socialistického ducha, jen v dělnictvu. A inteligence přece jen chtěla vychovávati národ k socialistické „soznatelnosti". Učila národ svým doktrinám, což měla za vážnější, než učiti jej základům nutného vědění. Stavěla vychování národa na ateismu a Rus viděla strašné toho důsledky ve vzrůstu zločinnosti, napřed pod záminkou ideovosti a pak prostě bez ní. Rozrušení věkových náboženskomravních základů v národě vybavuje v něm temné síly, jichž je tak mnoho v ruské historii, hluboce otrávené tatarštinou a instinktem kočovné výbojnosti. Na druhé straně vyvolává to se strany vlády boj proti vzdělání

vůbec a obskursantismus stává se prostředkem obrany náboženství. Tento Gordiův uzel nutno rozseknouti. Legion běsů vnikl v gigantské tělo Rusi a otřásá jím v konvulsích, mučí je a mrzačí. Jen náboženským „podvigem", neviditelným, ale velkým, možno ji vyléčiti.

Geršensonova charakteristika inteligence byla tak ostrá, že nazvali ji v knize „Inteligencija" klevetou a rouháním. Ale docela právem ukázal Geršenson na hlubokou propast mezi lidem a inteligencí. Na západě si vyšší i nižší třídy rozumějí, ruský mužik inteligentu prostě nerozumí, je mu cizí duší. Geršenson přímo prorocky říká: „Jací jsme, nám nejen nelze mysliti o slití s národem. Báti se ho musíme, více než všech trestů vlády, a děkovati vládě, která jediná svými bodáky a žaláři chrání nás od zloby národa."

Ruská inteligence je neurastenická. Není zdravých lidí, všecko žlučové, zasmušilé, nepokojné tváře, všichni jsou nespokojeni, žádná práce netěší, nepokračuje. Ale Geršenson doufá v budoucno, poněvadž v konspirativním boji proti absolutismu byla ve všem tyranie politiky. Ta nyní při veřejném životě končí. Bude každý sám za sebe zodpověden, i za svůj životní názor — nenajde jej hotovým ve svém kroužku. Ale ruský člověk si zachová ze svého bývalého náboženství „obščestvennosti" přesvědčení, že individuelní život přece jen potřebuje vyšší, ideálnější sankce než je názor jednotlivcův.

Izgojev psal o inteligentské mládeži. Universitní mládež moskevská udělala dotazník o vztahu studenta k rodině, o rodinné tradici, o pohlavním životě atd., a výsledek byl velmi smutný. Je velmi málo rodinných tradicí, málo působení rodiny na studenta. Škola ve své podobě, jak ji vytvořil absolutismus, jevila se všem přímo zlem, a tak jediným spasením, jistou mravní oporou bylo studentské tovaryšstvo. Ale z toho se zase vytvořil studentův ateismus a socialismus. Student opovrhuje učením, vymýšlí si svoje, stává se domýšlivým a povrhuje každým, kdo nezná nelegální literatury. Učí se jen pro zkoušky, učitele posuzuje podle politického vyznání. Sklání se jen před tím, kdo je hotov umříti, vším ostatním opovrhuje. Jediné krásné u něho je, že není karieristou. Všecko to musí se změniti, student musí míti lásku k životu, ne ke smrti a musí se učiti, musí se cele oddati svému zaměstnání, aby nebylo tolik špatných učitelů, inženýrů atd. Vliv mezi lidem může míti jen ten, kdo má vážné vědomosti. Proto že je tak špatná výchova, tak málo vědomostí, proto je tak málo lásky k vlastnímu povolání a tolik revoluční domýšlivosti, se kterou řeší se všecky otázky. Proto v dobách

revolučních krajní elementy všecko ovládají a nenacházejí odporu umírněných. Po 17. říjnu nenašlo se dosti silných lidí, kteří by zadrželi revoluci a prováděli reformy. Proto věc svobody prohrála.

Kisťakovski žaluje, že ruská inteligence nikdy si nevážila práva a Herzen skoro se těšil z toho, že ruský člověk nezná „směnečné čestnosti" západního buržuje. Ruská inteligence neměla smyslu pro konstituční, právní řád. Teprve marxismus přinesl trochu pochopení pro důležitost konstituce, ale také i to zůstalo vše specificky ruské. Sám Plechanov, jak uvádí Kisťakovski, řekl 1903 v Ženevě na sjezdu, že kdyby našli dobrý parlament, udělali by jej „dlouhým parlamentem", kdyby byl špatný, rozehnali by jej za dvě neděle. Tedy i konstitucionalisté mezi Rusy měli ne valně konstituční názory. A Lenin už r. 1903 mluvil velmi otevřeně: „Mne pranic nelekají strašná slova o výjimečných zákonech, o stavu obležení proti jednotlivým lidem a stranám." Kisťakovski správně říká, že Rusové potřebují vnější disciplíny, poněvadž nemají vnitřní.

Struve velmi zajímavě na to poukazuje, že velcí duchové ruští, Puškin, Lermontov, Gogol, Turgeněv, Dostojevský, Čechov nikdy nenosili „inteligentský mundýr" s jeho ateistickým socialismem, jejž přinesl do Ruska Bakunin, a který ani Herzen docela neoblékl. Za to myslí ruští liberálové, že musí jej nositi. To se zejména ukázalo v revoluci. Inteligentská doktrina, sloužení lidu, neukládala lidu žádných povinností, nestavila nijakých vzdělávacích úkolů a proto měla za následek rozvrat a demoralisaci. Inteligence nežádá vychování v politice, a bez toho je možný jen despotismus nebo ochlokracie.

Dělali revoluci, když měli všecko soustřediti na politickém vychování a samovýchově. Vojna otevřela oči národu, probudila národní svědomí a toto probuzení odkrývalo tak široké možnosti pro politickou výchovu, že slibovalo nejlepší plody. Zatím dělali dvě všeobecné stávky, vojenské bunty, moskevské povstání a boykot voleb do dumy. A tak přišly vojenské soudy a tresty smrti a zhoršení volebního práva do dumy. Inteligence se musí zbaviti socialistického zavrhování osobní zodpovědnosti.

Jedna z nejzajímavějších statí je „Etika nihilismu" S. Franka. Frank vidí nejen politickou, nýbrž i mravní krisi a ptá se: „Jak to vysvětliti, že čistá a čestná ruská inteligence, vychovaná spisy nejlepších lidí, byla schopna byť i jen na okamžik klesnouti až do loupeží a do zvířecké rozpuštěnosti? Proč se slily politické zločiny tak nepozorovaně se sprostými a proč „saninstvo" a zvulga-

risovaný problém pohlaví „jako by ideově slil se v revolučnost?“

Ruská inteligence neznala vědy pro vědu, ani estetického svědomí. Pisarevština! Všecko bylo jen utilitaristicky mravní. Všecko mělo býti pro národní blaho. I Boha milovati bylo nepřátelstvím k národu. Symbol víry ruského inteligenta bylo blaho národa a tím byly mu potřeby „většiny“. U nás rozumějí kulturou železnice, kanalisace, dláždění, rozvoj národní vzdělanosti, zdokonalení politického mechanismu, vždycky něco užitečného. Ponětí čisté kultury je ruské inteligenci antipatické. Z toho povstal kult „oprostění“. Všichni lidé měli býti převráceni na mužiky, všecky vyšší potřeby měly býti zmenšeny ve jménu obecného bratrství solidárnosti.

To bylo narodničestvo. Marxismus už byl kulturnější, byl vždy pro zvýšení materielní produkce, ale konečně podlehl také národnickému duchu. Staré národnictvo s jeho typem kulturního pracovníka bylo idealistické, nové chce jen jiné rozdělení materielního bohatství, a posměšně nazývá staré národnictvo „dobročinností“. Z velké lásky k lidstvu rodí se veliká nenávist k lidem, a věřící národnik chce sociální boj a násilné zrušení stávajícího pořádku.

Ruského revolucionáře zajímá daleko více rozdělení než tvoření, materielní i duševní. Kulturní činností se rozumí rozdílení kulturních blah, ne jich tvoření. Kulturním pracovníkem pro ruského inteligenta není učenec, umělec, nýbrž propagandista. Je tudíž nejvyšší čas ujasniti si, že je potřebou tvořiti národní bohatství, kulturní i materielní, aby bylo co děliti. Ruská inteligence nemiluje bohatství, ani duševní, ani hmotné, jen spravedlivé jeho rozdělení. Z toho lze vysvětliti krátký úspěch Tolstojovství... Ruská inteligence je jako všeruský duševní klášter, který má své tradice, mravy, etiketu, jichž se drží přísně, jako nikdo druhý. Z toho rodí se nesnášelivost, nepraktičnost, neumělost v politice, sklonnost k rozbrojům, nedostatek politického smyslu, poněvadž účelem její politiky není provésti nějakou užitečnou reformu, nýbrž zničiti nepřátele víry a přivésti je násilím k víře vlastní.

Všecko to se ukázalo, když malá „podzemní“ sekta v revoluci vyplynula navrch a stala se reálně mocnou. Asketism neobstál, zvítězil nihilism nad moralismem, síla nad právem, zvítězilo dogma o přednosti třídního boje a třídních zájmů proletariátu, což v praxi znamenalo modlářské sklánění se před zájmy stranickými, bezzásadovou, hotentotskou morálku, která cení skutky a myšlenky ne objektivně, nýbrž se stanoviska strany, a nedopustitelné chování se teroru, k pogromům, ať zprava,

či zleva. A když vmísily se do stran elementy nové, nedisciplinované, stal se z nihilismu stranického a třídního nihilismus osobní, čili prostě hooliganské násilnictví.

Není nic tragičtějšího, než že subjektivně čistí, nezištní a obětaví služebníci socialistické víry objevili se nejen ve stranickém sousedství, nýbrž i v duševní příbuznosti s lupiči, zištnými vrahy, hooligany a milovníky pohlavního rozvratu. Fakt ten přece jen podmíněn je logicky obsahem inteligentské víry, nihilismem, a to nutno přiznati otevřeně, bez škodolibosti, s nejhlubším žalem.

Nejstrašnější je fakt, že zdá se, jako by nihilismus inteligentské víry sám sankcionoval zločinnost a dával jí možnost pokrýti se pláštěm ideovosti a pokrokovosti.

Je potřebí obroditi inteligentskou mysl. Smířiti sedmdesátá léta s třicátými, obnoviti v nové formě, co bylo věčného a absolutně cenného v duševních snahách té doby!

Uvedl jsem šíře obsah „Věchů", aby bylo viděti, jak hluboko působil na vážné ruské lidi strašný obraz první ruské revoluce. Jako by se otevřela před nimi propast, do které se Rusko řítilo. Není potřebí se vším souhlasiti, co bylo napsáno ve „Věchách". Dojista je mnoho jednostraně přihroceno s ohledem na základní spiritualistickou tendenci sborníku, není dostatečně poukázáno na hlavní příčinu všeho, co se dělo s ruskou duší, na těžký vliv absolutismu a policejního režimu, fysického i duševního na ruskou psychiku, a není také nutno souhlasiti s příliš jednostranným a výlučným uplatňováním vlivu náboženství na vnitřní znovuzrození Ruska, ale na každý způsob je jisto, že „Věchy" donutily ruskou inteligenci zamysliti se nad sebou, a že otřásly chorobnou její sebedůvěrou a domýšlivostí. A toho bylo velmi potřebí. Inteligence ruská byla ve stavu velmi abnormálním, a naprosto nebyla schopná a způsobilá k zodpovědné, těžké práci na vybudování nového, demokratického státu. Bylo jí potřebí říci, jak je k tomu nezpůsobilá, bylo jí potřebí ukázati, že heroism sebeobětování a schopnost dělati revoluci nejsou ještě dostatečnými vlastnostmi k osvobození Ruska. To „Věchy" učinily a v tom je jejich veliká zásluha. A hřích a zločin dvora a byrokracie, že svými reakcionářskými pokusy, vzíti zase národu svobody, dané ve chvílích strachu a bázně, zastavily tento obrodný proces, který by s nerušenou činností dumy poznenáhlu dojista vedl k ozdravění ruských poměrů.

Jak „Věchy" zasáhly do živého, je viděti z toho, že liberálové pospíšili, aby odpověděli a seslabili účinek nelítostné analysy autorů „Věchů", kteří patřili k nejlepším ruským lidem. Vydali, jak už zmíněno, také sborník statí

pod názvem „Inteligencija v Rossiji", a ačkoliv autoři „Inteligencije" některé posudky „Věchů" velmi rozhořčeně odmítali, přece jen nedovedli se ubrániti síle kritiky inteligentské mysli. Hlavním základem odpovědi bylo, že veškerým zlem je vinno tragické osamocení inteligence, která policejním tlakem byla oddalována od národa, ale to že bude moci napraviti nyní, kdy s dumou je možným veřejný politický život. Ačkoliv je v tom veliký kus pravdy, tož přece nelze zbaviti liberální inteligenci zodpovědnosti za to, že nikdy neukázala odvahy proti radikalismu, ať jednotlivců nebo mass, že nevedla, nýbrž dala se vésti, jak to dokonce v knize sami někteří uvádějí podivuhodně ovšem na svou omluvu. V tom také byla jedna z příčin, proč i liberální inteligence byla osamocena, a proč nemohla se státi populární v širokých vrstvách národa, a nabýti tak dosti silného vlivu a významu, aby mohla přemoci byrokratický absolutismus.

Miljukov přiznává, že recidiva radikalismu nastala, když mládež pocítila svůj vliv na mužiky a dělnictvo. Jako by povinnost starších nebyla docela jiná, než sledovati za radikalismem mládeže. Miljukov arciť právem přičítá ruskému liberalismu zásluhu, že jeho podstatou byla snaha po „gosudarstvennosti", po zjednání právního pořádku a odstranění libovůle absolutismu. Ale bohužel liberálové chtěli býti i státními, i revolucionáři, a to i tehdy, kdy bylo jejich první a jedinou povinností ukázati, že znají přední povinnost každého politika, který myslí jen na dobro státu, obětovati totiž svou popularitu, když vyžadují toho zájmy národa. Toho, bohužel, Miljukov, ani liberálové nedovedli. Zrovna tak jako neuměli pochopiti, že je sice možno přes noc stávkou vynutiti dumu, míti v ní krásné, plamenné řeči, ale že je o mnoho obtížnějším nahraditi zakořenělý, reakční duch veřejné správy, poněvadž je k tomu nutno míti administrativní zkušenosti a uvyknouti zodpovědnosti. Toho ani u liberálů nebylo, neboť absolutismus je ke správě a zodpovědnosti nikdy nepřipustil. Nedovedli si však přiznati, že by tudíž bylo dokonce velmi nebezpečným experimentem předati veškerou veřejnou správu, jak to chtěli a žádali, rukám naprosto nezkušeným. Ukázalo se to po svržení cara. K řízení důležitých státních resortů v říši tak veliké a složité je potřebí přece jen ještě něčeho jiného, než dobré vůle, idealismu a znalosti všeobecných pravidel státních věd. I zkušenost ze zemstev není dostatečnou. Ale inteligentský sklon k absolutním řešením chtěl jen všecko nebo nic, inteligentská psychologie ve své neomylnosti nedovedla si přiznati, že by něco neuměla, a liberálové i v této životní otázce Ruska

nedovedli se emancipovati z inteligentské psychologie. Miljukov velmi vroucně hájí patriotismus ruské inteligence i tehdy, když je to patriotismus emigrantský, ale není pochyby, že se pravému patriotismu ruská inteligence teprve naučí, až nebude násilně státu odcizována a tu možno s Miljukovem souhlasiti, že všecku naději skládal v dumu a možnost veřejného života.

Ovsjaniko-Kulikovský se už valně neliší od autorů „Věchů", když říká, že v Rusku vždy hledají filosofa, aby se dověděli, jak mysliti, co dělati, jaké míti přesvědčení, kdežto na západě pokrok kultury i myšlení jde také bez filosofického přesvědčení. V Rusku už na gymnasiu hledají „smysl života", a ne vědění a práci. A sám přiznává, jak si své vyvolené autory přizpůsobují podle nálady kroužku, takže říká, že by se Comte v hrobě obrátil, kdyby zvěděl, co z něho v ruských revolučních kroužcích udělali.

Za to ovšem také ruští revoluční spisovatelé tak hluboko působili, poněvadž se o jejich ideách nekonečně debatovalo v kroužcích. Ovsjaniko je přesvědčen, že v budoucnu budou hledati smysl života myslitelé k tomu povolaní, a ostatní najdou jej ve vlastní práci, v její užitečnosti, a že tak jejich práce, ztrácejíc na extensivnosti, charakteristické pro ruskou ideologii, stane se intensivnější, produktivnější. Duševní statky nebudou více potřebovati ideologické sankce, budou potřebovati jen jednoho — práce, práce speciální ve všech oborech života a myšlení. Není pochybnosti, že v celém sporu Ovsjaniko napsal jednu z nejlepších statí.

Tugan Baranovský, teoretik socialismu, velmi podrobně vykládá sklon ruské inteligence k socialismu. Říká, že liberalismus jí nestačil. Ideál mocného národního státu nenašel ohlasu v duši inteligenta, který se s tímto státem na smrt bil. Jako by liberálové byli chtěli tento, dosavadní stát, a ne jiný, svobodný, který by odpovídal potřebám a tužbám národa, všech jeho tříd! Tugan Baranovský myslí, že k boji s despotismem, ke kterému je potřebí entusiasmu, nestačí chtění jiného státu, nýbrž že je k tomu potřebí sociálního ideálu. Ruský inteligent, úplně svobodný, t. j. bez kulturních tradicí, vybral si ideál, který nejvíce slibuje zlepšení obecného života. Západní člověk těžko mohl si vybrati svůj světový názor, zdědil jej se svým sociálním postavením. Ruský inteligent vybral si ten, který nejvíce je založen na racionalistickém stanovisku. Takovým kosmopolitickým, nadnárodním a nadhistorickým ideálem byl mu socialistický stát. Ideál liberalismu dávno už ztratil svou sílu i v nikom nebudí nadšení. Už

dávno nikdo nevěří, že by politická a občanská svoboda, ať sebe širší mohla sama o sobě přivésti k zdařilému řešení sociálních otázek naší doby i ke všeobecnému dobru.

Těžko lze povrchněji souditi, než jak to činí jeden z vůdců ruského socialismu. Ale je to také soud specificky rusko-inteligentní. Že na západě liberalismus ztratil už svou přitažlivou sílu, je tak málo pochybno, jako že jí zase namnoze nabude nehoráznostmi socialistické praxe, jak se nyní všude poznává. Na západě vykonal už své dílo, bezesporně veliké. Vybojoval nejen občanské svobody, nýbrž i svobodu práce, čímž umožnil také ohromný rozvoj průmyslu a kapitalismu. Že tím povstaly nové otázky, a že se tak liberalismus sám o sobě stával dosti prázdným heslem, a že se musil tudíž měniti tím, že přijímal demokratický a zároveň široce sociální program, rozumí se samo sebou. Ale všecko to bylo pro to, poněvadž politicky neměl nic více co chtít, všecko měl. Ale v Rusku všecky ty předpoklady scházely. V Rusku, jak jsme viděli, ještě r. 1904 nutno bylo žádati nejprimitivnější občanské svobody, a teprve r. 1905 vyšel politický život z podzemí na denní světlo, a stále byl ještě dušen byrokracií a dvorem, a je tudíž hodně odvážným tvrditi, že liberalismus v Rusku ztratil věcně všecku přitažlivost. Přitažlivost možná, ale ne oprávněnost. Tím však už není vinen liberalismus, nýbrž povrchnost ruské inteligence, která vždy pro svou víru hledá „poslední slovo“ západu, a tím byl socialismus, poněvadž co chtěl liberalismus, tam už všecko měli.

V Rusku se zapomínalo, že politické požadavky liberalismu byly přímo podmínkou všeho dalšího pokroku sociálního. Tugan Baranovský ovšem, jako ruský inteligent, nebyl přítelem organického postupu. Pro něho, jako pro všecky ruské socialisty, platilo jen to nejnovější ze západu, a to nutno bylo ještě „pereščegolať“. Na západě vedl socialism po 20 let úporný boj parlamentární, aby krok za krokem přibližoval se k cíli, na Rusi mělo to býti odbyto daleko jednodušeji, třeba proto scházely v š e c k y předpoklady, i dostatečný počet dělnictva, i socialistický duch v širokých massách mužických. Mělo to býto odbyto ne dlouhým bojem, nýbrž prostě revolucí, která by smetla všecko dosavadní, a stvořila rázem socialistický ráj, o němž ovšem nikdo jasně nevěděl, jaké by měl míti vnější formy i vnitřní obsah. Všechen socialismus, i teoretika socialismu Tugana Baranovského, je věcí citu, daleko ne chladné, rozumové úvahy, skoumající podmínky a předpoklady, jakož i vytyčující si jasné cíle. Vláda proletariátu může býti na západě pojmem, jejž možno si konkretně představiti, co znamená však v Rusku? Je to těch

5—6 milionů dělníků, počítaje v to i ženy a děti, pracující v továrnách, které mají panovati ostatním 160 milionům? Anebo rozumějí se tím také mužici, kteří jedině chtějí a musejí chtíti to, co podle socialistické věrouky dělníci zásadně musejí zamítati, totiž soukromé vlastnictví? Tugan Baranovský může pro oprávněnost socialismu v Rusku uvésti jako specificky ruský fakt, že mezi ruskými socialisty je veliký počet představitelů majetných tříd. Nebáli se o své majetkové zájmy, ovšem ne všichni z idealismu, nýbrž také velmi mnozí proto, že spoléhali na vládu, že jejich majetek ochrání a nedopustí jeho likvidaci socialismem. Oddávali se tedy bez obav a starostí citové stránce socialismu, touze po větší spravedlnosti k trpícímu, jednak že to bylo starou tradicí lepších lidí dvorjanstva a také proto, že socialismus byl společenskou modou v kruzích ruské inteligence.

Tugan Baranovský nevěří v přerod ruského člověka individualistickým úsilím, jak by to chtěly „Věchy". Nechce vnitřní přerod oddělovati od vnějších podmínek života. S Marxem věří na změnu mentality inteligence ruské jen následkem hospodářských a sociálních změn života v Rusku a při tom počítá také s tím, že se část inteligence „oburžoasí". Ale spoléhá, že zůstane vždy v Rusku hodně těch, kteří jako na západě „les intellectuels" budou silnou oporou sociálního hnutí. Také on očekává od dumy a její činnosti jasnější třídění duchů, poněvadž se tam hospodářské a sociální zájmy mnohem ostřeji střetnou, věří však, že vnětřídní inteligence v Rusku nevymře, neoburžoasní se. Jako se na západě tvoří, tak v Rusku zůstane, a sice ve zdemokratisovaném zemstvu, v kooperativním hnutí atd. A končí tím, že je k tomu potřebí politické svobody! Což mu však dříve nevadilo prohlašovati, že politické svobody nestačí, aby tvořily vytoužený cíl ruského člověka. Jako by to, co je podmínkou dosažení cíle, nebylo a nemusilo tedy býti prvním a hlavním cílem snažení a boje, už proto, aby se potom mohlo jíti dále!

* * *

Není ovšem pochyby, že formy života veřejného nemohou býti veškerým obsahem všeho chtění ruských lidí, zejména když vidí, co se děje na západě, kde už dávno překročili tento první stupeň vývoje. Ale zrovna v Rusku by bývalo potřebí, aby se činnost všech soustředila především na získání hlavní podmínky pro možnost všech snah sociálních, kulturních a hospodářských, na

zjednání svobodného politického života, na povalení absolutismu. Kdyby ruská inteligence nebyla vždy chtěla nejposlednější cíle západního člověka a ještě víc, a nepřeskakovala nezbytné jejich předpoklady jako něco vedlejšího, zastaralého, málo „uvlékajícího", kdyby byla na tolik reální, že by chtěla napřed základ, na kterém možno stavěti nové, hrdé stavení svobodné Rusi a ne hned jeho střechu, mohlo býti dávno v Rusku lépe. Proto se také v Rusku nemohou dohodnouti lidé, poněvadž všichni myslí na to poslední, co chtějí, a vidí, že každý chce něco jiného. Kdyby nebylo tohoto inteligentského intransigeantství, mohla by se většina lidí spojiti k dosažení nejbližších cílů, které skoro všichni chtějí, a pak už na tom pevném základě mohli by jít každý svou cestou. Ale měli by pevné základy občanské svobody!

A také i nyní, po říjnovém manifestu, po první revoluci, mohlo býti tak, jak si to představitelé liberalismu ve svém sborníku slibovali, mohl začíti nový, lepší život v Rusku. Společná snaha všech stran, které chtěly míti Rusko jiné, přece dosáhla ohromného, dalekosáhlého vítězství, měly dumu a s ní veřejný život. Není také pochyby, že diskuse, jaká se vyvinula mezi „Věchy" a „Inteligencí", nebyla dříve dobře možná, až nyní, kdy Rusko prožilo svou revoluci a kdy duma a veřejný život přímo nutily k bezohledné analyse všeho, čím ruská inteligence dosud žila. Bohužel, nedovedla ani kadety úplně vysvoboditi z jejich inteligentské ideologie. Kadeti sami svým radikalismem, kterého nedovedli se zbaviti, pracovali do rukou reakce dvora, která končila Rasputinem, svržením cara — a bolševictvím.

Radikalismus inteligence ovšem také proto nepomíjel, poněvadž ve vládě byli byrokraté starého stylu, kteří se neostýchali veřejně urbi et orbi prohlašovati, jak málo se změnily jejich názory zavedením dumy. Ale vláda mohla býti takovou, poněvadž zrovna kadeti, jak jsme viděli, nechtěli se odhodlati k positivní politice, k podpoře vlády ve všech věcech, kterých stát pro svoji sílu a rozvoj nezbytně měl zapotřebí. Bylo k tomu zapotřebí sebezapření a nutno přiznati ne malého, avšak nebylo možno jinak odzbrojiti všecky ty přívržence absolutismu, kteří v radikalismu strany, do velké míry představující ruskou inteligenci, nacházeli nejlepší zbraň, aby dokazovali, že stát musí vzíti škodu, ztratiti na vnitřní i vnější síle, dali se do rukou živlů, které nepřestaly býti revolučními a nechtějí se smířiti se státem. Radikalismus inteligence dával tak vládě možnost, a konečně ji i k tomu nutil, aby užívala výjimečných opatření a zákonů, stanného práva,

což všecko zase radikalismus přímo uměle sesilovalo a vyvolávalo. Ruská inteligence nevycházela z revoluční mentality. A těžce zkoušená Rus nepřestala býti v začarovaném kruhu: inteligence byla proti státu, třeba že už mohla mluviti v parlamentu, poněvadž stát nepřestal býti reakčním a vláda užívala výjimečných opatření a hleděla zůstati všemocnou, bez ohledu na dumu a konstituci, poněvadž inteligence nepřestala býti radikální.

Nezdravé poměry nejjasněji se projevily při jednání o agrární reformě Stolypinově. Kadeti zaujali proti ní stanovisko zásadně opoziční, ač byli vždy dřív proti miru, a to přivedlo také k tomu, že se reforma, zejména kde byla zemstva kadetská, neprováděla s pomocí zemstva, ačkoliv by bývalo v zájmu budoucího rozvoje věcí, aby se zrovna tato nejzákladnější reforma ruského života prováděla v úzké součinnosti se zemstvy. A není pochyby, že by možno bylo reformu prováděti mnohem dříve nejen dobrovolným, nýbrž i nuceným výkupem velkostatků, kdyby liberální elementy od počátku na věci spolupracovaly, nemluvily o expropriaci nebo konfiskaci, nýbrž o mravní povinnosti dvorjanstva, nabídnouti to, co ze svých statků nemohli intensivně opracovávati, ke koupi státu nebo přímo mužikům. Ale Stolypin byl pro většinu kadetů červeným suknem, poněvadž potlačil revoluci bezohlednou energií, ač je ovšem dosti těžko si představiti, že by se revoluce tak ohromná a tak plná odporných úžasů dala přemoci krásnými řečmi a svobodou, a poněvadž byl nucen udržovati výjimečný stav. Ovšem proto, poněvadž zrovna také kadeti udržovali revoluční náladu, a tím revoluční hnutí nepřestávalo. Kadeti a socialisté nedovedli Stolypinovi hlavně odpustiti, že užíval ku potlačení revoluce trestu smrti, proti kterému tolik bojovali — ale neměli odvahy, aby se mužně postavili proti vraždám, kterých v revoluci tolik spácháno. Ostatně jako dnes skoro všichni tehdejší odpůrci Stolypinovy agrární reformy přiznávají, že by bývalo štěstím pro Rusko, kdyby byla mohla býti provedena do konce, tak všichni ti tehdejší odpůrci trestu smrti si dnes doznávají, že by to Rusko nemusilo dovésti do Brest-Litevska a bolševictví, kdyby ruská inteligence v trestu smrti, jehož každý stát v největší nouzi užívá jako posledního prostředku sebeobrany, neviděla zločin proti humanitě, kdežto ve vraždě revoluční viděla jen dovolený prostředek sebeobrany proti násilí státu a ve vraždění se strany expropriatorů jen povážlivé symptomy obecné nespokojenosti.

Všecko se zvrátilo v nenormálních poměrech ruských v něco jinde neznámého. I národní cítění. To v Rusku ne-

bylo nikdy silné. Inteligence cítila mezinárodně, nadnárodně. Alespoň si tak říkala a namlouvala. Myslím však, že byla národnější, než si sama přiznávala. Ale teoreticky a ve svých projevech byla dojista internacionální. K tomu ji vedl nejen její socialismus, její národnostní složení, veliký vliv, který v ní měly elementy neruské, nýbrž zvláště také opposice proti všemu oficiálnímu s jeho národnostní politikou i proti slavjanofilství, které oficiální svět vyznával stále ve formě Uvarovské trojice: samoděržaví, pravoslaví a národnost. Inteligence nemohla býti než odpůrkyní národnostní politiky vlády proti všem neruským národům, zejména Polákům, a forma, kterou nenáviděná vláda takto národní myšlence dala, vedla ji k prudkému odporu proti nacionalismu vůbec.

Ovšem zase bez rozeznávání, beze snahy, najíti v národní myšlence to dobré a velké, co v ní beze sporu je. A také beze zvláštních výčitek svědomí, že nacionalismus u Rusů zavrhovala, ale ve svých řadách, u svých neruských soudruhů jej ctila a uznávala. Inteligence ruská prostě nerozuměla ušlechtilému nacionalismu, spravedlivému ke druhým národům. Pro ni byl jen jeden nacionalismus, nacionalismus oficielního Ruska, zlý a bezcitný, a proto jedno i druhé nenáviděla. A přece byl by dobrý a zdravý nacionalismus pro Rusko pravým štěstím a opravdová láska k národu, nepodmiňovaná tou neb onou politikou vládní, nehledající v národu jen prostředek k uskutečnění vlastních politických a sociálních programů a projevující se spíše v úsilovné, třeba drobné práci pro kulturní a hospodářské povznesení lidu, byla by nejlepším lékem bývala pro choroby inteligence. Je pravda, jak tolikrát bylo řečeno, že absolutismus nedopustil, aby inteligence byla činna ve veřejném životě, ale kdyby tato nebyla hleděla spasiti nejen Rusko, nýbrž celý svět svou revolucí, mohla přece třeba jen v nejužším kruhu svého vlivu velmi blahodárně působiti na mravní a kulturní povznesení lidu. Ale ona se buď zavřela do podzemí, do svých revolučních kroužků, anebo šla do vesnic hromadně v zástupech, když se stalo národnickým náboženstvím, jít mezi lid. Stálé, drobné práce, jakou sami národníci po svém zklamání chtěli, nemilovala, to se také příčilo inteligentské psychice s její touhou spasiti rázem, velikým převratem z východu celý svět. Neznala ve svém sebevědomí nejtěžšího sebezapření, jehož je schopna opravdová láska k národu, podčiniti se na čas a na venek nezměnitelnému, ale stále pamatovati na staré latinské: gutta cavat lapidem... a podle toho jednati, nehlučně, neokázale, ale tím úsilovněji a vytrvaleji.

V revoluci mohl každý viděti, jak nezbytně bylo potřebí této drobné práce mezi lidem, ne pro revoluci, nýbrž pro spasení ruské vesnice od hrozného hooliganství a zvěrské morálky. Nové svobody takovou práci přece jen umožňovaly. Zdálo by se tudíž, že opravdu nastala v Rusku nejpříhodnější doba pro zdravý nacionalismus, plodný, ne frázovitý. Ale bohužel, nacionalismus stal se zase jen předmětem nejurputnějšího boje mezi vládou a mezi levicí. Vláda v nacionalismu viděla konservativní element, protiváhu proti kadetům a socialistům, a poněvadž se nedovedla vzdáti staré porušťovací politiky a nenalezla v tom také dostatečně energického odporu se strany konservativních elementů dumy, vzbudila přirozeně nejen největší odpor v utlačovaných národnostech, nýbrž utvrdila v odporu proti nacionalismu více než kdy jindy také ruskou inteligenci, pokud náležela ke stranám levým.

Nacionalismus se stal jedním z hlavních předmětů veřejných sporů, pod jehož vlajkou se seřaďovaly elementy levé i na druhé strany konservativní. Ruská myšlenka státní ztratila tímto bojem více než kdy dříve u neruských národností, poněvadž tyto přivykly před r. 1905 přičítati všecko utlačování ruské vládě a naděje své skládaly v dobrý a ušlechtilý ruský národ, a nyní viděly, že vládní politika národnostní je podporována také velkou částí dumy.

Ruská levá inteligence stupňovala následkem této nerozumné politiky vládní, podporované chauvinismem pravice dumy, stále svůj odpor proti nacionalismu vůbec, bez rozdílu, ať je dobrý nebo špatný, a pak také proti slovanství. Malý příklad to nejlépe osvětlí. V Moskvě utvořila se společnost, která měla za účel posílati o prázdninách učitele obecných škol do ciziny, aby rozšířili své znalosti poměrů evropských z vlastního názoru, a tak nejlépe prospěli ruské mládeži. Tedy účel největší chvály hodný. Jedna jejich část poslána do Čech. Byli přijati s opravdovou srdečností a dojista velmi mnoho získali ze studia českého školství obecného i pokračovacího, které je přece na stupni velmi vysokém. A kromě toho se zdá, že by přece slovanské školství mohlo býti ruským učitelům nejbližším. Také bylo. Učitelé a učitelky vrátili se nadšeni vším, co viděli, ale nejen to, nýbrž i naplněni pocity slovanského bratrství. Ve zprávách o své cestě nedělali z toho žádného tajemství. To bylo kamenem úrazu. Na budoucí rok už žádná výprava učitelská nesměla do Prahy a učitelé posíláni do Němec a do Švýcar, kde na ně mohli působiti ruští emigranti v duchu, jejž vůdčí kruhy moskevské společnosti měly patrně za prospěšnější pro

Rusko a jeho budoucnost, než byl duch upřímně národní a slovanský, který na ně působil tak „nakažlivě“ v Čechách.

Všecky základní chyby ruské inteligence, které zahubily Rusko, lze viděti v tomto chování se ruské inteligence levého směru k otázce národnostní a slovanské. „Všecko nebo nic!“, jako všude, i zde. Místo aby vší silou svého bezesporně značného intelektu hájila a hledala v nacionalismu všecko velké a dobré, jehož zejména Rusko tolik potřebovalo, a jež zrovna levá inteligence měla pěstovati v širokých massách lidových, aby je naplnila opravdu společným národním cítěním a hleděla tak dáti ruskému lidu vědomí, že jej v jeden celek spojuje ještě něco jiného než car a to, co k němu cítil a co bylo hlavní nadějí a oporou absolutismu, místo aby hledala v upřímném, nenásilném a k jiným spravedlivém nacionalismu hlavní oporu proti všem, kteří Rusko viděli jen v carství a ne v lidu, v národu, zavrhovala radikálně všechen nacionalismus vůbec a hlásala naivní světoobčanství, při všem zdánlivém idealismu tak egoistické a pohodlné. Už Dostojevský tak výtečně řekl, že jsou světoobčany zvláště ti, kteří nedovedou milovati, co je jim nejbližší a co žádá tudíž obětí a lásky v činech, ne pouze ve slovech.

Zrovna tak to bylo se slovanstvím. Novoslovanství, které úplně zavrhlo všecko oficiální, politické slavjanofilství a chtělo slovanství demokratické, vedené hesly francouzské revoluce: Volnost, rovnost a bratrství mezi slovanskými národy napřed našlo ohlasu i v kadetských kruzích. Ale když v řadách ruského novoslovanství začínaly dostávati vrch elementy pravé, které zejména v příčině Poláků hřešily na principech neoslavismu, jenž hájil pro Poláky plnost jejich národních práv, nehleděli, aby ruské novoslovanství svým velkým vlivem zachránili od znetvoření a přiklonění se ke staré politice národnostní, nýbrž vzdali se své činnosti, postavili se stranou, přenechali pole odpůrcům a byli proti všemu slovanství. To bylo tím osudnější, poněvadž ministerský předseda Stolypin docela otevřeně sympatisoval s novoslovanstvím. Mně napsal list, ve kterém mně docela kategoricky slíbil, že dá Polákům zemskou i městskou samosprávu, čímž by jim dal i školství, a jen žádal, abychom mu poskytli času, aby přemohl veliké obtíže, které tu přirozeně byly. Zde nebylo žádného vládního tlaku, a více, zrovna zde by levé křídlo novoslovanské mělo v zahraničním Slovanstvu a v zahraničních vůdcích novoslovanství nejsilnější oporu a tím i mravní posílení své vlastní politické posice v Rusku, doma, jak to jasně bylo viděti na slovanském

sjezdu v Sofii, ale nemožná psychika ruské inteligence, která neznala pomalé, houževnaté a úsilovné práce stálého pronikání nepřátelských řad svým mravním vlivem, uplatnila se i zde na škodu dobré věci. Že se potom útočilo na novoslovanství jako na nejčernější reakci, rozumí se samo sebou a že z tohoto jeho znetvoření obviňováni byli všichni lidé, jenom ne levé elementy, které to svou nemožnou inteligentskou politikou zavinily, je také velmi příznačno pro ruské poměry.

Všecko v Rusku musilo končiti zklamáním a nezdarem, poněvadž se ruská inteligence nezbavila své inteligentské mentality. Nebylo to ovšem snadné, poněvadž, jak už řečeno, vláda nevzdala se svých absolutistických záměrů. A vláda byla ve své zhoubné politice zase posilována tím, že zejména krajnější levé elementy nevzdaly se svého revolučního myšlení. Z této bezvýchodné situace mohl Rusko vysvoboditi jen car, kdyby upřímně a poctivě chtěl držeti slovo, které v říjnu r. 1905 dal, a kdyby upřímně a poctivě chránil zastupitelstvo národa proti všem úkladům byrokracie, která všecko dělala, aby kompromitovala dumu v očích ruského národa. Car, bohužel, této upřímné a poctivé vůle neměl, naopak, myslil, že je jeho posláním, zachrániti to, co v říjnovém manifestu k upokojení svého svědomí řekl, totiž že je, nehledě na dumu, samoděržcem.

A tak ani duma nepřinesla ono duševní obrození, jež čekali všichni, kteří chtěli lepší budoucnost Ruska. Pro ruskou inteligenci, alespoň její velkou většinu, změnilo se v novém životě jen to, že oposice mohla v dumě veřejně mluviti, že mohla svobodněji ve svých listech psáti, a že tedy nebyla odsouzena více k činnosti podzemní. To ovšem bylo mnoho, ale daleko ne všecko, čeho Rusko potřebovalo. Inteligence nepřiblížila se státu, ani nyní nenaučila se v praktické, zodpovědné práci obětovati své názory prospěchu a nutnosti státní, a nevzdala se svých starých tužeb a hesel po radikálním převratu, který by po jejím soudu jedině mohl Rusko spasiti. Nepřestala mysliti revolučně se všemi osudnými důsledky, které jsme viděli. Dojista že by se byly poměry pomalu zlepšily, jak už to bylo viděti ve vnitřním složení strany kadetské, kde veliká skupina se začala odlučovati, aby se vybavila z inteligentské negace. Veřejná diskuse, veřejnost politického života nemohly zůstati bez účinku. Hospodářský život ruský byl stále složitějším a intensivnějším, ruský mužik stával se ponenáhlu vlastníkem svého pole, po celém Rusku začalo rozkvétati koooperativní hnutí, které mezi mužiky našlo velmi úrodnou půdu, zemstva starala se velmi energicky o zavedení železných pluhů, o zakupování

zemědělských strojů, a všecky tyto materielní životní otázky byly by nepochybně poněkud zmírnily napětí, ve kterém politika dvora udržovala ruskou inteligenci. Ale nebylo pomyšlení na plné uzdravení ruského života, zejména ruské mládeže a inteligence, dokud se dvůr a byrokracie nevzdaly poctivě a otevřeně naděje, přivésti dumu k úplné bezvýznamnosti pomocí gosudarstvenného sovětu, a tak udržeti všemocnou vládu byrokracie.

Nezapomenu, s jakou hořkostí mluvil o této neupřímné politice dvora člověk tak umírněný a tak hluboko Rusku oddaný, jako tehdejší předseda dumy Chomjakov. Jak teprve musila všecka ta dvojakost dvora působiti na revoluční ruskou inteligenci! Konstituce, která ji měla vyléčiti, spíše ji ještě více rozezlila.

Rozhodnutí v dějinném sporu mezi ruskou inteligencí a absolutistickým dvorem zůstalo tedy nerozřešenou, osudovou otázkou Ruska a jeho budoucnosti. V klidných dobách byla by snad rozřešena vývojem, evolucí, poněvadž přes všecko snažení dvora význam dumy stlačiti, tato byla přece jen silnou zbraní pro veřejné mínění. Se všemi svými bezesporně dobrými vlastnostmi mohla se ruská inteligence, nehledě na osudné své nedostatky, zaviněné staletým hnětem, ponenáhlu přeměniti v nejlepší státotvorný element. Povolána však, dokud tento vývoj nebyl ukončen a vlastně ani začat, aby sama řídila stát, a zejména v době nebezpečí, nedovedla a nemohla dáti státu, nic jiného, než čemu se naučila v dlouhém revolučním, podzemním boji proti všemu, co v Rusku tvořilo stát a jeho autoritu, t. j. to, co Rusko musilo přivésti k záhubě. Tragedií Ruska bylo, že car a dvůr nedovedli ani po první revoluci, ač viděli strašné nebezpečí, které bylo v psychologii ruské inteligence pro ně i pro Rusko, upřímnou, poctivou, konstituční politikou odvrátiti ji od jejího odporu proti státu, takže nedovedla býti opravdu a cele státní, a trpěla důsledky svého astatismu, své inteligentské víry, i když sama a jen ona byla za stát zodpovědna, jakmile vedení státu po revoluci přešlo cele v její ruce.

Hříšná krátkozrakost absolutistického dvora nejen zamezila pozvolné uzdravění Ruska, i když to bylo po revoluci r. 1905 tak možným, a všecky zdravé elementy národa, i mezi inteligencí, byly k tomu ochotny, nýbrž zavinila také nezpůsobilost ruské inteligence vésti stát. Nechtěla dopustiti, aby si zvykla zodpovědné práci pro stát, a vychovala ji k tomu, aby sice radostně a hrdě obětovala třeba život za osvobození Ruska od nesnesitelného jha, aby věřila v zázraky svobody, ale nedovolila, aby se naučila tvrdé, úporné a zodpovědné práci, kterou jedině

ohromná říše mohla býti obrozena, aby se touto léčila ze své pověrečné víry ve svůj citový, romantický socialismus, a aby se v praxi státního života přesvědčila, že svoboda nesmí znamenati zvůli, lichocení a poddávání se instinktům massy, nýbrž že zrovna hájení svobody vyžaduje od státní správy, když je toho potřebí, železné energie a nutno-li, i bezohledné přísnosti.

* * *

Radikalismus ruské inteligence byl podporován ve velmi značné míře také elementy neruskými, které pociťovaly tlak policejního absolutismu dvakrát, politicky i národnostně. Absolutismus nemohl býti jiným než centralistickým. Bez centralismu prostě byl nemožným, neboť centralismus je nutným atributem absolutismu. A mohl býti přirozeně jen ruský, poněvadž nemůže býti jiný než uniformní. Mohl také spoléhati v neruských krajinách jen na ruské činovníky. To viděli jsme také v Rakousku od dob Marie Terezie a Josefa II. Národnostní hnutí podlamuje centralismus. Tomu v Rusku byrokracie velmi dobře rozuměla, jako vůbec byla velmi citlivou pro všecko, co by mohlo jakýmkoliv způsobem ohroziti její výlučné panství. Kdyby byla tak citlivou pro nebezpečí, které ohrožovalo Rusko, jako pro všecko, co se týkalo jí samé, nemusilo to ubohé Rusko přivésti až tam, kde je nyní. Když vzali Polsku autonomii, rusifikovali správu, a polské úředníky posílali sloužit do Ruska. Ale specificky ruské bylo to, že zejména do Polska neposílali úředníky nejlepší, nýbrž takové, kteří za vyšší platy byli ochotni žíti v ústředí naprosto nepřátelském, kde společensky žili jako na ostrově, a k tomu ještě velmi mrazivém a nevlídném.

Tím více, poněvadž ruská vláda nespokojila se jen rusifikací úřadů, nýbrž pokoušela se dokonce o nemožné, o rusifikaci obyvatelstva. Petrohradská byrokracie byla i v tomto velmi učenlivou vychovankou německého postupu proti neněmeckým národům. Ovšem nutno přiznati, že ji svou nekulturní brutalitou hodně předčila. Úřady mluvily jen rusky, školy byly jen ruské, žáci ve škole nuceni mluviti mezi sebou jen rusky, a v případě neposlechnutí těžce za to byli trestáni.

A všude hleděla ruská vláda zničiti význam inteligence a šlechty. Nacionalismu lidu se nebála. Nevěřila, že by mohly široké massy lidové vzplanouti pro nějakou ideu. Ideje vůbec měla za následek mravní pokaženosti inteligence, a měla je tedy pro zdravý, zejména venkovský

lid, za neškodné. V Polsku a Litvě i v Bělorusi podporovala sedláky proti polské šlechtě a v baltických provinciích Lotyše, Estonce proti německým baronům. A ne vždy bez úspěchu. Ale ovšem všecka ta politika byla hrubá, ruskobyrokratická. Není pochyby, že státně nebezpečné byly třídy vyšší. Jen v těch byly separatistické touhy, tužby po osamostatnění. Lid dal se ukojiti demokratickou politikou hospodářskou. Ale ne na vždycky. Také do lidu vnikala touha po lepším, po vzdělání, zejména když jeho hospodářský život stával se složitějším, intensivnějším. Rozumná politika státní byla by sama pečovala o školy, o vychování lidu ve vlastním, rodném jeho jazyku, aby lidu ukázala, že stát není nepřítelem svých neruských národů, lidu, jakým je, jakým se zrodil, nýbrž jen těch, kteří chtějí odtržení od Ruska. Tímto upřímným demokratismem byl by si stát naklonil přirozeně také mnohé z demokratické inteligence, a kdyby nechal hloupých rusifikačních malicherností, mohl se vyvinouti poměr mezi neruskými okrajinami i Ruskem docela jinak, třeba i za vlády absolutistické.

To všecko ruská vláda nedovedla. Duši národa nerozuměla, s tou nedovedla počítati. Jen materialisticky dovedla věci posuzovati, a myslila, že stačí hospodářské výhody, aby obyvatelstvo bylo pro Rusko získáno.

V tom se ovšem musila zmýliti. Široké vrstvy obyvatelstva přece docela nezískala, a ve všech uvědomělých kruzích vzbudila přímo živelní nenávist k Rusku a ta působila i na lid, když přišla hodina velikých převratů. A pokud se mohla národnostní inteligence zúčastniti života inteligence ruské, patřila vždy k živlům krajním. Zejména mezi socialisty bylo velmi mnoho „inorodců“ a především také židů, kteří za své pronásledování stejně vládu nenáviděli, jako ostatní inteligence neruská. Když před revolucí r. 1905 tvořily se různé sojuzy, měli také židé svůj zvláštní židovský Bund, který byl částí socialistické strany.

Všecky tyto neruské elementy i z národnostních příčin viděly jedinou spásu v naprostém odstranění všeho, co v Rusku vládlo, poněvadž pevně doufaly, že ruská revoluční inteligence dá všem národům právo žíti samostatným životem, a že také ve svém ateismu nebude pokračovati v náboženské nesnášenlivosti ruských vlád. Proto přirozeně patřily, jak už řečeno, k živlům krajním. A bylo velmi příznačným, že byli na př. gruzínští poslanci v dumě (Zeretelli, Tčcheidze) mezi předními vůdci socialistické frakce, zrovna tak jako byla kavkazská mládež přední mezi revoluční mládeží a také na předních místech mezi expropriátory.

Absolutistická centralisace s její porušťovací politikou těžce se mstila na Rusku.

* * *

Netřeba podotýkati, že ne všecka inteligence byla revoluční. Ale dojista veliká její část, a především ta, která byla nejčilejší, nejsamostatnější. Bylo přirozeně mnoho inteligentů v byrokracii, ale ti pro vnitřní rozvoj Ruska mnoho neznamenali. A pod „inteligencí" rozumí se vlastně vždy ta, o jejíž charakteristiku jsme se pokoušeli.

Sloužiti absolutismu znamenalo vzdáti se své individuality, své samostatnosti, a býti pouhým nástrojem vyšší vůle. Jak už řečeno ve „Věchách", krásnou vlastností ruské mládeže bylo, že se mezi ní nenašlo mnoho karieristů. Avšak konečně nutno žíti. A tak bylo mnoho takových, kteří sloužili, poněvadž nemohli jinak, ale sloužili s vnitřním odporem, s nenávistí k tomu, čemu sloužili. Ti otvírali své srdce, jen když přešli ruské hranice. Pak ovšem nenacházeli dobrého slova pro Rusko a jeho vládní systém.

V letech devadesátých nastala ovšem změna alespoň v jedné kategorii státní správy, t. j. v ministerstvu financí, které se bezesporně velmi příznivě odlišovalo od ostatní státní správy ruské. Už zmínili jsme se o tom, jak technicky přímo skvěle byl řešen problém docela nový, totiž zavedení kořalečního monopolu. Stejně nelze upříti, že úprava valuty, zavedení zlaté měny v Rusku bylo provedeno způsobem pozoruhodným. A také při provádění Stolypinovy reformy agrární, zejména při kommassaci pozemků našlo se velmi mnoho takových, kteří reformě věřili a pracovali na ní s láskou a opravdovým pochopením. Ovšem ve spoustě personálu našli se i takoví, kteří reformu samu činili nesympatickou. Ale to není ani jinak možno při grandiosním rozměru celé operace.

V celku se však ukázalo, že Rusko pro všecky veliké úkoly veřejné správy, i nejtěžší, našlo v řadách své inteligence lidi způsobilé konkurovati s nejlepšími státními orgány západu, jen když jim dána byla úloha, ve které viděli opravdový prospěch Ruska a jeho obyvatelstva, a nežádáno na nich, aby sloužili nenáviděnému systému tam, kde projevoval všecky své zhoubné účinky, zejména tedy ve správě politické. Tam lidé jen poněkud samostatní šli jen když je k tomu donutila nemožnost, uživiti se jinak.

Jen v armádě bylo mnoho opravdu dobrých lidí. Ruští důstojníci si také uchovali ve velké míře nejen prostou de-

mokratičnost, nýbrž také jistou volnost v posuzování vládního systému. Pro ně bylo hlavním sloužiti Rusku a jeho slávě. To bylo, jako tak mnohým mimo armádu, jediným útočištěm lidí, kteří touhou po velikém Rusku chtěli umlčeti pochyby o jeho vnitřní politice. Věřili v Rusko, v jeho sílu a moc, a pokud ta zůstala netknutou, zavírali oči nad vnitřními nedostatky. Až když bylo Rusko poraženo malým Japonskem, nehledě na bezpříkladný heroismus armády, prohlédli a musili prohlédnouti. Od té doby stala se také změna s armádou a jejími vůdci. Nedala se ještě zlákati k revoluci, ale postavila se daleko více, než se tuší, na stranu dumy. R. 1909 mi řekl A. J. Gučkov, který v dumě byl nejvlivnějším zastancem požadavků armády, že tato nedopustí, aby se sáhlo na práva dumy. Druhá revoluce ukázala, že tento úsudek o armádě nebyl nesprávným, třeba to byly ještě jiné příčiny, které armádu přivedly k tomu, aby bez odporu přijala revoluci.

Byli v Rusku ovšem i mezi inteligencí takoví, kteří věřili v samoderžaví stejnou náboženskou vírou, jako revoluční inteligence v revoluci. Rodinné tradice hrály v tom nejdůležitější úlohu. Rus jim byla svatou, a této svaté Rusi posvěceným představitelem car. Nezavírali oči před všemi hříchy absolutismu, ale samoděržavný car jim byl symbolem vyšší moci, historické velikosti Ruska, a proto nedovedli si Rus bez něho představiti. Jejich víře nebylo lze upírati čistoty a ideálnosti, poněvadž sami ničeho nechtěli od cara ani od dvora, a spíše se vyhýbali i dvoru, i byrokratické službě. Zejména byrokracii cenili, jak toho zasluhovala, ale nevěřili, že by byla lepší, kdyby Rusko mělo parlament. V tom viděli nedopustitelné zmenšení panovnické moci samoderžce, a jediné, co by mohli dopustiti, byl starý poradní zemský sobor. Nikde se tak pozorně neslídilo za všemi nezdary evropského parlamentarismu jako v těchto ruských kruzích, a známé scény v rakouském parlamentě byly nejlepším posílením jejich autokratické víry.

Nelze zapírati, že zrovna tyto společenské kruhy přes všecku svoji ušlechtilost, a byly mezi nimi mravně nejkrásnější ruské typy, velikou přinášely škodu Rusku, jež tak upřímně milovaly. Viděly nedostatečnost a tak často špatnost byrokracie, lépe než kdo druhý, znaly nedostatky dvora a těch, kteří byli představitely systému, věděly o korupci, rozežírající všechen byrokratický stroj, vše to odsuzovaly, jako každý inteligent z revolučního tábora, a přece byly největší oporou absolutismu. Pro panovníky, jakými byli Alexandr III. a Mikuláš II., kteří byli osobně čistí, v rodinném životě vzorní, ale kteří byli vychováni ve

víře v posvátnost svého poslání samoděržců, kteří věřili, že vyplňují těžký, Bohem na ně vnesený úkol, jemuž se zpronevěřiti bylo by smrtelným hříchem, byla stejná víra lidí ušlechtilých, nezištných, o nich věděli, že ničeho nechtějí, že se dvora a jeho milostí vzdalují, a přece věří v božské poslání autokrata, největší oporou jejich vlastní víry.

Hlavním sídlem těchto vrstev byla Moskva, tak rozdílná od Petrohradu a z hloubi duše opovrhující „činovničím" městem Petrovým. Duševní atmosféra byla v Moskvě jiná, lidé zdáli se tam míti ještě jiné cíle životní než bráti „20. čísla" měsíční gáže. I ta víra v samoděržaví byla v Moskvě jiná. Je v tom přece veliký rozdíl, věří-li v autokracii dvorský šplhavec nebo carský byrokrat, anebo věří-li v ni neodvislý člověk, který ničeho nehledá a nechce!

S revoluční inteligencí měli tito monarchisté společnou osobní integritu a pak, že oba věřili náboženskou vírou, jeden v revoluci a druhý v božskou instituci samoděržaví. V Rusku všecko bylo citové, všecko věcí víry, ovšem pokud se jednalo o ideové, nezištné přesvědčení. Proto se lidé nemohli sejít, dělati si vzájemné koncese. Proto bylo v Rusku tak málo kompromisních politiků, kteří by mohli a dovedli smiřovati protivy, aby se všecko nemusilo řešiti násilím, buď shora stanným právem nebo zdola revolucí. Jako starověrové se dáli páliti a mučiti za otázku, nutno-li dělati kříž dvěma nebo třemi prsty, tak většina Rusů, kteří nejsou karieristy nebo prospěcháři, věří svému názoru na věci veřejné jako evangeliu. Pro ně nebylo relativity politických institucí podle stále se měnících poměrů, pro ně bylo všecko dogmatem: ať autokracie nebo revoluce. Proto je tak těžko najíti mezi Rusy souhlasného rozhodnutí pro vážné otázky. Každý si je řeší po svém a to své je hotov hájiti do krve. A spor se vede o nejvyšší principy, o všeobecnosti, málokdy o konkrétnosti, o detaily. Svých stranických schemat, názvů, formulí se drží, i když všecky poměry se změnily. Pro nový život v novém Rusku je zrovna tato tradiční víra lidí a stran největší překážkou. Není jiné pomoci, než všeobecné zásady skonkretisovati v přesnou, positivní formulaci jejich obsahu, neboť tu je možno spíše se domluviti. Pro detaily, pro konkrétnosti najde se méně posvátných formulek a vášnivého zaujetí.

To všecko je neobyčejně vážné pro vývoj věcí v Rusku. Jediná podmínka praktické politiky, kompromis, byla téměř vyloučena v abnormálních ruských poměrech, kde všude, v každé otázce stály proti sobě

dva nesmiřitelné světy: autokracie a svoboda, a kde každá otázka, i když toho byla vzdálena, třeba násilně byla přivedena na tyto dva jmenovatele. Každé ustoupení od svatosti principu počítalo se za hřích, zpronevěru a zradu. Ovšem poslední toho příčina je zase v tom, že ruský člověk nebyl dopuštěn k tvůrčí, zodpovědné veřejné práci, kde se vychovává k reálnímu pojímání veřejného života a tím k poznání, že není možný bez kompromisů. V Rusku pracovala jen byrokracie a ta měla pocit nezodpovědnosti. Vykonávala jen, co se poručilo a všecku zodpovědnost svalovala vždy na vyšší, až na cara, zodpovědného jen Bohu. A skrývati všecky hříchy byrokracie, činiti vše, aby se zdála neomylnou, zapovídati všecku kritiku její činnosti a potlačiti všecko zdání každého pochybení, bylo vrcholem ruské vládní moudrosti. Proto s takovou lehkostí přijímali v Rusku všichni fakt podplatnosti úředníků, asi jako někdy i jinde, prostě jako nezbytnou korekturu nedostatečných úřednických platů.

Že není to vše jen teoretické dohadování, bylo viděti v dumě, ve které byli po dvou pokusech s radikální většinou ve dvou prvých dumách nejsilnější stranou okťabristé, kteří s největší rozhodností hlásili se sice ke konstitučnímu programu, ale vědomě přiznávali se k tomu, že chtějí cestou zákonného rozvoje, třeba kompromisy s vládou dojíti k ozdravění poměrů ruských a k upevnění konstitučního života. Je také velmi zajímavo, že strana tato zastupovala zejména obchod a průmysl, tedy zaměstnání, které je nuceno stále počítati s poměry. Ovšem nelze arciť zapomínati, že Stolypinem oktrojovaný nový volební řád zrovna těmto vrstvám zajišťoval zastoupení v dumě.

Rozumí se však, že strana středu odsuzována ruskou revoluční inteligencí i kadety jako strana lidí bezpáteřných, bezzásadních. To nedalo se jinak očekávati. Kdyby však dvůr nebyl tak slepě a nerozumně pracoval proti dumě a neposiloval tím radikalismus, mohla se zrovna z této strany okťabristů vyvinouti pevná základna pro ruský konstituční život, a to tím spíše, že se i okťabristé začali rozlišovati na levé a pravé, což k nim zase přibližovalo i příbuzná křídla levých i pravých, takže se řady lidí, odhodlaných k reální politice a způsobilých k praktické politice státní stále rozšiřovaly a radikální křídla, levé i pravé, ztrácela ponenáhlu na praktickém významu.

Ale, bohužel, odhodlání k této kompromisní, vývojové taktice bylo paralysováno neštěstím Ruska, dvorem, zejména carevnou, při vší své věrnosti a lásce, anebo snad právě proto, zlým duchem slabého cara a starými, vyslou-

žilými „sanovniky“, usazenými carem v gosudarstvenném sovětu, jenž úmyslně nevyřizoval věci dumou usnesené, anebo jim dělal nemožné překážky, jen aby práce zákonodárných sborů nebyla plodná a nevyvolala v lidu a veřejném mínění radost z nového konstitučního života. Rozhodující kruhy cenily výše samoděržaví než plodnou práci pro regeneraci Ruska. Bály se úspěchů dumy, třeba by to byly úspěchy Ruska. Udržovaly tedy uměle dumu v neplodnosti, aby byl lid klamán v nadějích, které v ni kladl. Přepočítaly se. Rusko už bylo jiné. Měnilo se i revolucí i novým intensivnějším hospodářstvím i vlivem veřejné, volnější diskuse v dumě i v žurnalistice. A poněvadž dvůr a byrokracie se změniti nechtěly, musilo dojíti ke konfliktu, dříve nebo později. Jako vždy, i tentokrát válka urychlila rozhodnutí

DÍL DRUHÝ

REVOLUCE A BOLŠEVISMUS

I.

REVOLUCE.*)

Přišla válka. Není pochyby že pro Rusko nežádoucí. Viděli jsme jakým rušným tempem byla prováděna Stolypinova agrární reforma, která by byla dojista změnila všecku sociální strukturu Ruska. Přervati ji, znamenalo celou ohroziti. Že tudíž ministr Krivošejin byl proti válce možno velmi dobře chápati. Viděli jsme také jak se rozmáhala intensifikace polní práce, jak pod vedením zemstev přiváženy byly do Ruska spousty zemědělských strojů a jak zmohla se také jejich výroba v Rusku samém. Mužik začal dívati se na svět poněkud jinak.

Nejlépe možno to viděti na rozvoji kooperativů. Ty byly v Rusku staré, už z let šedesátých, kdy začaly také na západě. V Rusku byla dlouho hlavně konsumní společenstva a z počátku především úřednická. Jejich rozvoj

*) K dílu druhému jsem použil mimo ruské časopisy a jiné knihy hlavně následujících: Claude Anet La Révolution Russe, 4 svazky Paris Payot, Gabriel Doumerque La Russie Rouge, Paris Perrin, Général de Monkévitz La Décomposition de l'Armée Russe, Paris Payot, M. A. Landau-Aldanov Lénine Paris Povolozky, Serge Persky De Nicolas II. à Lénine, Paris Payot, Raoul Labry L'industrie russe et la Révolution Paris Payot, G. Zinovjev i N. Lenin Protiv tečenija Petrograd, Bolševiki Dokumenty po istorii bolševisma s 1903 po 1916 god byvš. Moskovsk. Ochrannago otdělenija Moskva 1918. Die Wirthschaft im Sowjet Russland und Westeuropa. Zusammenbruch und Wiederaufbau von Rykov und Trotzky Berlin Seehof. Dr. Treuenfels Die Reste der russischen Volkswirtschaft, Stuttgart Enke. Dr. Alfons Goldschmidt Die Wirthschaftsorganisation Sowjet Russland's Berlin Rowohlt. Boris Sokolov Bolševiki o bolševikach Paris 1919. Dr. Boris Sokolov Le Voyage de Cachin et de Frossard dans la Russie

byl pomalý, poněvadž vláda mu nepřála, jako nepřála žádnému svobodnému počinu obyvatelstva, žádné svépomoci, a zejména žádnému spolkování. Teprve po sjezdu kooperativů v Nižní mNovgorodě r. 1896 začaly se spotřební kooperativy šířiti také mezi mužíky. Za to po r. 1905, kdy začal v Rusku nový, třeba i jen polokonstituční život, kooperativy rostly měrou netušenou. Od r. 1906 do 1913 utvořeno bylo 9554 společenstev, z nichž 86% bylo selských. Dělnické kooperativy však šly velmi špatně. Nedovedly hospodařiti, takže trudový sojuz petrohradský zašel. Kooperativy založily si r. 1912 také svoji banku, „Narodný Bank" v Moskvě. Měl s počátku kapitálu 1,000.000 rublů, v r. 1918 již 35,000.000 rublů. Záloh vydáno r. 1912 2,800.000 a r. 1917 409,000.000 rublů, a koupeno za 38,000.000 rublů zemědělských strojů, semen, minerálních hnojiv a co je charakteristické pro ruské hospodářství, špagátů na snopy. Nový sjezd byl v Kijevě r. 1913, kde usneseno utvořiti z jednotlivých kooperativů místní sojuzy a spojiti tyto v centrální svaz v Moskvě. Místní sojuzy velmi energicky pracovaly. Na příklad petrohradský měl r. 1916 400 kooperativů s ročním obratem 6,000.000 rublů, permský více než 5,000.000 rublů. Zejména pak se rozvíjela v Sibiři spotřební družstva a společenstva pro výrobu a odbyt másla. R. 1907 bylo jedno jediné a r. 1915 bylo jich 681. Centrální sojuz v Moskvě začal pracovati podle vzoru Trade-unions, sám hotovil zboží, r. 1913 zřídil vzornou pražírnu, r. 1915 koupil továrnu na cukrovinky, r. 1916 mlýn, továrnu na svíčky, pak na mýdlo, zřídil vlastní závod na solení slanečků v Astrachani atd. R. 1917 koupil už velký mlýn s produkcí na 25 vagonů denně, továrnu na obuv atd. Výroba cenila se r. 1917 na více než 3,000.000 rublů měsíčně. Ve válce rostly kooperativy přímo neobyčejně. K 1. lednu 1917 bylo jich 120.000, a představovaly 6—7 milionů členů. Počet ten stále rostl a také kooperativy stále se

---

des Soviets, Paris Povolozky. Boris Sokolov L'Art dans la Russie des Soviets Bruxelles Lamertin. P. N. Miljukov Istorija vtoroj russkoj revoluciji Tom 1. Vypusk 1. Kiev 1919. Anglická bílá kniha, Praha Laichter. Jaromír Nečas Skutečná pravda o sovětském Rusku, Praha Vetešník. Arthur Holitscher Drei Monate im Sowjet Russland, Berlin S. Fischer. Alfons Paquet Im kommunistischen Russland, Jena Diederichs. Wilhelm Mautner Der Bolschewismus, Berlin Kohlhammer. The Practice and theory of Bolshevism by Bertrand Russel London. Allen Nötzel Die Grundlagen des geistigen Russlands Jena 1917.

Hlavním pramenem pro bolševismus byly mně však: Sovětskij kalendarj Léto 1919, Izdanie sovětskogo centralnogo ispolnitelnogo komiteta Moskva a pak opisy protokolů soudně administrativní komise, ustanovené gen. Denikinem pro Charkov a charkovskou gubernii, jež jsem obdržel v Rostově na Donu od vlady generála Denikina.

spojovaly ve větší místní společenstva. Centrální sojuz přijímal později téměř jen místní sojuzy, ne více jednotlivé kooperativy a sice proto, aby tak podporoval seskupování se kooperativů na místech a vedl je ke společné práci. Kooperativy byly spotřebitelské, jichž byla ovšem veliká většina, výrobní a pak úvěrní. Na příklad v Archandělské gubernii, odkud mám podrobná data, bylo spotřebitelských 529, průmyslových (tam hlavně pro zužitkování dříví, smoly) a rybolovných 194, úvěrových 59, a zemědělských, poněvadž je Archandělská gubernie v ohledu zemědělském velmi chudá, jenom 46.

Také průmyslová činnost v Rusku stále rostla. Z toho všeho je jasno, jak Rusko přece jen začalo žíti novým životem od říjnového diplomu, třeba se dvůr a byrokracie tak namáhaly, aby vše zase zvrátily a přivedly do starých kolejí. Bylo tolik spoutané síly v ohromném, bohatém Rusku, která jen čekala, aby rozbita byla pouta, jež dusila každou podnikavost, každý samostatný počin. Duma třeba ve své činnosti omezovaná úmyslnou obstrukcí starých byrokratů v gosudarstvenom sovětě i základními zákony, přece jen byla veřejným forem, kde o všech problémech bylo možno mluviti veřejně. Všecka energie šla na venek, nezžírala se vlastním plamenem. Nezměnil se ještě duch inteligence, ale začal přivykati světlu.

A kromě toho Rusko se reorganisovalo vojensky po porážkách v Mandžurii. Nebylo však hotovo k válce. Stolypin řekl mně r. 1909, že Rusko potřebuje nejméně ještě 10 let, v nejkrajnějším případě 8 let, aby bylo připraveno na všechny případy. Ale při tom velmi upřímně mne ujišťoval, že i potom nechce války a touží jen po míru, aby se mohlo vnitřně regenerovati, politicky i hospodářsky.

Bylo tudíž největší obětí, odhodlalo-li se Rusko k válce. Mluvil-li Lenin jinak, a namlouval-li ruskému mužiku v zákopech a potom svými řečmi a kalendáři v Sovdepii, že válka byla kapitalistickou, byl to jeden z největších klamů, kterým byl ubohý ruský lid šálen. Mužik ovšem ani nevěděl, co je kapitalismus. Neměl o tom ponětí, a ze všeho, co slyšel, chápal jen, že cizí boháči chtěli vojnu a spojili se s ruskými, aby se ještě více vojnou obohatili. To namlouval Lenin nevědomému ruskému lidu, ač sám dobře věděl, že zrovna ruský kapitalismus potřeboval klidný vývoj, aby mohl dosíci významu západního kapitalismu, a ač věděl, že kapitalismus v Rusku, poněvadž byl v plenkách, mohl býti válkou jenom ohrožen. Neboť nikdo neměl tušení při vypovězení války, že povstane nový, ohromný, válečný průmysl, ježto nikdo nepočítal s válkou tak dlouhou. Lenin však také dobře věděl, že by byl mladý

ruský průmysl přímo zničen, kdyby Rusko prohrálo a stalo se tak kolonií pro export všemocného průmyslu německého. Lenin také věděl a ví, že ani Francie, ani Anglie naprosto války nechtěly, že válku chtěly jen centrální mocnosti a sice válku preventivní, dokud Rusko a Francie nebudou k válce připraveny. Rusko výstavbou nových železnic a Francie výzbrojí těžkým dělostřelectvem. Lenin věděl a musil věděti, že Rusko šlo na sebeobětování za velikou myšlenku, za spasení malého slovanského národa a za osvobození všech od německého imperialismu. Lenin věděl, že Rusko sází všecku svou budoucnost na jednu kartu, na válečné štěstí, jen aby nezradilo své veliké poslání, býti ochráncem svobody malých národů slovanských. Lenin musil hned po revoluci, po otevření archivů věděti, že Rusko počalo válku bez územních aspirací a že nebylo v té příčině mezi spojenci ani nijaké územní úmluvy. Tato byla uzavřena až r. 1916 a také ta konečně dala Rusku jen co bylo jeho životním zájmem, totiž průlivy. A že chtělo Rusko osvoboditi Armény od periodického vyvražďování snad ani Lenin by nechtěl nazvati imperialismem. Ostatně při začátku války Turecko ještě nebylo na straně Německa, nikdo také neočekával, že bude, a Rusko nemělo tudíž ani kde by mohlo chtíti a bráti územní zisk. Jen chtělo osvoboditi utlačované národy a navždy zbaviti je expansivní politiky maďarsko-rakouského imperialismu.

A jestli je i pravda, co dávno před válkou tvrdili lidé, kteří trochu přemýšleli o důsledcích kapitalistické produkce, která od německého vítězství nad Francouzi a od vstoupení Německa na přední místo mezi průmyslovými státy počala svůj ničím nevázaný rozmach, jenž vedl k zápasu o kolonie, jehož jsme byli svědky v posledních 30 letech i k otázce maloasijské s její bagdadskou drahou, jestliže tudíž dávno před Leninem všem lidem, kteří myslili dál než na dnešek a zítřek bylo jasno, že se touto nezřízenou kapitalistickou produkcí tvoří nebezpečná atmosféra mezi konservativní Anglií, přirozeně se obávající o své historické postavení v průmyslu a obchodu a mezi Německem, a sice od té chvíle, kdy se proslulým výrokem Viléma II. „naše budoucnost jest na moři“ Německo rázem odvrátilo od konservativní, kontinentální Bismarkovy politiky, a kdy Německo začalo se předháněti s Anglií ve stavbě válečného loďstva, bylo by největší nespravedlivostí hledati na straně dohody příčinu války v kapitalismu a imperialismu. Jen mozek Lenina, který vůbec není schopen mysliti jinak než materialisticky, který prostě nemá pochopení pro mravní hodnoty, poněvadž je naprostý

amoralista, jako jistá tak nesympatická část ruské inteligence, nedovedl chápati, že Francie proti své vůli, proti vůli své buržoasie šla do vojny jen z věrnosti spojenecké a jen proto, aby vítězné Německo a Maďarstvo neudusilo svobodu malých národů a její vlastní, a že Anglie šla do války teprve tehdy, když porušení neutrality belgické se strany Německa jasně ukazovalo, kam by až Německo dovedlo jíti, kdyby vyhrálo. Jestli kde byl kapitalismus a imperialismus jednou z příčin války, bylo to v Německu a těžký průmysl německý svým nadšením pro válku také ukazoval, že se vede j e h o válka. Ale i ohledně Německa bylo by povrchním a nespravedlivým simplismem, hledati příčiny války jen v jednom, v kapitalismu a v imperialismu. Je potřebí jen si představiti, co znamená pro stát hustě obydlený stálý vzrůst populace, a okolnost, že přebytečné obyvatelstvo není složeno z neučených, prostých dělníků zemědělských, nýbrž že představuje velmi pokročilý průmyslový element. Není tudíž větší povrchnosti, než že se falešná fráse o kapitalistické vojně stala heslem všech v Evropě, kteří hledají nový svět pravdy a spravedlivosti v bolševictví.

Jak je to vše nesprávné toho nejlepším důkazem je, jak přijalo Rusko válku. Viděli jsme jak ještě v Rusko-japonské válce inteligence se takřka radovala z ruských porážek, věrna svému starému emigrantskému patriotismu. Tenkráte bylo jinak. Celá Rus a především také inteligence i z části socialistická šla s nadšením do války a duma byla toho jednomyslného nadšení nejvýmluvnějším výrazem. Celé Rusko bylo zachváceno velikou ideou, ideou o poslání Ruska, aby bylo nejen ochráncem malých národů slovanských, nýbrž celého světa proti každému útisku německého imperialismu. Zase měl car příležitost sblížiti se s ruskou inteligencí. Viděl jak dovede býti opravdu patriotickou, když cítí, že jde Rusko za velikou ideou osvobození, když má možnost obětovati se za to, co bylo vždy nejvnitřnější touhou ruské inteligence, totiž nésti svobodu celému světu a vyplňovati tak messiánské poslání svaté Rusi. Tak jak po něm toužili ve svém idealismu slavjanofilové a jak to bylo také ideálem ruských revolucionářů. Tím více byl car povinen dáti svobodu nejen svému ruskému lidu, nýbrž i všem národům neruským, poněvadž jen tak, možno bylo plně uvěřiti, že jde Rusko osvobozovati svět o d k a ž d é h o násilí. Ruská inteligence tomu věřila a doufala, že všeobecné nadšení pro svobodu národů osvobodí i Rusko. Tím hříšnější a neodpustitelnější je těžké sklamání, kterého se dočkala od cara, okolo něhož se konečně jednou tak nadšeně seskupila.

Armáda bila se s příslovečným posud ruským hrdinstvím, jehož nejvyšším výrazem byly útoky neozbrojených ruských vojáků na rakouské posice v Karpatech. A nutno k tomu ještě uvážiti, že k tomuto hrdinství nebyli pobádáni alkoholem, jak to leckde jinde bylo zvykem. Zákaz výroby a pití vodky, který car na samém počátku války vydal, vzbudil přímo nadšení a tak zdálo se, že válka bude dobrodiním také pro vnitřní život Ruska.

Všecko to změnilo se po porážce u Gorlice a po ústupu na vlastní ruské území. Nebylo munice, nebylo zbraní. To konečně nebylo jen v Rusku. Všecky státy byly připraveny jen na krátkou válku, válku polní, ne zákopovou. Všeobecný byl názor, že by žádný stát hospodářsky a finančně dlouhou válku nevydržel. Ale zase se ukázal hluboký rozdíl mezi západem a Ruskem. Na západě povstal jako zázrakem válečný průmysl, všecko v největším kvapu doplňováno, zbraně, náboje, oděvy, kdežto v Rusku nejen že to vše šlo pomalu, nýbrž vojenská správa úmyslně zakrývala nedostatky a klamala i nejvěrnější i nejoddanější lidi falešnými zprávami, až přišla katastrofa a nelze bylo více klamati. Přirozeně všecko to působilo jako ledová sprcha na nadšení ruské veřejnosti a zase vyrůstala stará nedůvěra, staré přesvědčení, že zakořeněné ruské zlo, jeho byrokracie, nedovede zmoci veliké úkoly světové války. Doprava a zásobování dobře nefungovaly. Nebylo to nic nového v Rusku. Ale novým bylo, že sama veřejnost hleděla napraviti chyby byrokracie. Tak hluboké bylo nadšení pro osvobozovací válku! Zemstva se spojila, ujala se veškerého zásobování a ukázala, co dovede společná, jednou vůlí oduševněná práce. Také válečný průmysl organisoval se vlastním počinem a vlastní energií a velmi vydatně pracoval pro doplnění výzbroje ruského vojska.

Pro každou vládu, která by myslela na stát a ne na sebe, na svůj systém, byla by tato radostná spolupráce veřejnosti vítanou pomocí v těžkých chvílích a podporovala by ji ze všech sil. V Rusku bylo jinak. Dvůr a byrokracie bály se aby Rusko nebylo spaseno veřejností, něčím jiným než carem a vládou. Bály se, že by zemstva a zemci mohli se státi oblíbenými spasiteli Ruska, že by mohli ukázati, co dovedou a co by mohli z Ruska udělati, kdyby se jim se vší důvěrou dala k tomu možnost. A tak byrokracie činila této svépomoci ruského národa všemožné překážky, zakázala i sjezd měst a zemstev, a to pochopitelně do duše roztrpčovalo zrovna ty, kteří byli opravdu nejlepšími ruskými vlastenci.

Neschopnost vlády ve chvíli tak těžké a pro budoucnost Ruska osudné, přirozeně vyvolávala i u těch, kteří

dříve nežádali konstituční život do všech důsledků a kteří se spokojili s polovičními koncesemi říjnové ústavy, pocit, že je nutno vyrvati vládu z rukou neschopné a nezodpovědné byrokracie a že je potřebí míti vládu dumě zodpovědnou, vládu, ve které by byly zastoupeny také politické strany. Veřejnost ruská byla do nemožnosti znepokojena úkazy, jakým byla zrada plukovníka Masojedova a temným tušením, že jsou agenti nepřítele všude ve vojsku, mezi lidem a zejména u dvora.

Dvůr, jak nyní vychází na jevo z listů carevny, uveřejněných v „Manchester Guardian", hlavně pod vlivem carevny a její mystické víry v božské poslání cara, jako samoděržce, nejen že nehleděl upokojiti opravdu vlastenecké obavy nejlepších ruských lidí všech stran, nýbrž zrovna naopak dal se v nejkritičtější chvíli pro Rusko do boje s dumou a ukázal tak, že mu byla autokracie s neobmezenou vládou byrokracie bližší a vyšší než osud státu ve světové válce. Rusko a samoděržaví nepřestalo býti pro všechny ty dvorské lidi jediným pojmem. Bez samoděržaví pro ně Ruska nebylo, nebo co je vlastně hůř, bylo jim lhostejným. Jména Stürmer, Protopopov zůstanou v ruské historii znamením nejhlubšího mravního úpadku carstva. Tím horšího, poněvadž za nimi stojí ohyzdná postava Rasputina. Všecka obvinění, že carevna, protože se narodila v Německu, chtěla mír s Německem, nebo že byla ve spojení s německým dvorem, ukázala se nepravdivými, ale tím jasněji vychází z její korespondence s carem, jak náboženský se dívala na carské samoděržaví, a v tom je možno také hledati poslední příčinu vlivu Rasputinova na ni, a tím na všecku katastrofální politiku dvora v době války.

Konflikt s dumou byl nevyhnutelný. A sice ne s její krajními živly, nýbrž s většinou dumy, ve které se spojili praví s levými v progresivní blok. I známý vůdce krajních pravých Purišk̆evič, byl pro konstituční monarchii. Všecka velká knížata žádala na caru obrat. Marně. Rasputin a carevna byli silnější. Také armáda byla nespokojena, zejména když na žádost carevny, která žárlila na popularitu velikého knížete Nikolaje Nikolajeviče a bála se jí, car odstranil jej z vrchního velitelství a sám sebe jmenoval vrchním velitelem, ač bylo 8 ministrů proti tomu. Člověk bez vůle, slabý a proto umíněný, úplně stojící pod vlivem chorobné carevny, stal se velitelem armády v nejtěžší chvíli, kdy potřebovala železné ruky, silné vůle a sebedůvěry velitele, aby nepodlehla demoralisujícímu vlivu porážky. Zato se míchala carevna i do strategických věcí.

Není divu, že nejvěrnější generálové myslili na převrat, poněvadž viděli, že se Rusko řítí do propasti. Generál Alexejev, nejlepší ruský strateg a opravdový ruský vlastenec, připravoval převrat. Jednalo se mu jen o odstranění carevny, která byla vinnou vším neštěstím Ruska. Měla na slabého cara absolutní vliv. Car sám řekl jednomu z ministrů, člověku nejčistšího monarchistického přesvědčení, když odcházel, poněvadž déle nechtěl nésti zodpovědnost za rasputinství: „Nemohu s carevnou bojovati, je hysterická a já nedovedu se jí opříti.“ Alexejev chtěl dáti carevnu odvézti na Krym a tam ji držeti v zajetí. Car by pak prohlásil novou, opravdovou konstituci a jmenoval zodpovědné parlamentární ministerstvo. Alexejev pevně věřil, že car bude šťasten, když mu druzí pomohou od vlivu carevny, kterého sám se nedovedl zbaviti. Bohužel v rozhodnou chvíli Alexejev se rozstonal a sám musil odjet na Krym se léčiti. Byl ještě čas, Rusko mohlo býti spaseno, nebylo revoluce, nebylo bolševictví. Fronta byla ještě pevnou a vojna mohla býti mnohem dříve ukončena. Nemoc Alexejova všecko překazila. Proti materialistickému pojímání dějin je to příklad přímo typický. A není báchorkou, poněvadž mám všecko od nejpřímějšího účastníka tohoto komplotu.

Byly i jiné přípravy k palácové revoluci. A konečně opravdu nejvěrnější monarchisté k jásotu celé Rusi zavraždili Rasputina. Zrovna v těchto kruzích bylo nejen domnění, nýbrž přesvědčení, že Rasputin byl vědomky nebo nevědomky ve službách Německa. Zavraždění Rasputina bylo počátkem konce.

Rusko mělo pocit, že je zrazováno. Této těžké náladě dali neobyčejně ostrý výraz již 1. listopadu 1916 v dumě Miljukov i člen pravice Šulgin. Miljukovova otázka: „Hloupost nebo zrada“ se stala okřídleným slovem po celé Rusi. Za Stürmera sice jmenován Trepov, ale dvůr politiku nezměnil. Očekávalo se, že na svátek carův bude jmenováno zodpovědné ministerstvo, ale nestalo se tak ani potom, když 17. prosince zabit Rasputin. Nic se nezměnilo. Bylo všem jasno, že musí konečně přijíti převrat. Velmi vážné bylo zejména hnutí mezi dělnictvem. A zdá se, že Protopopov, krytý carevnou, chtěl dokonce opakovati nepodařený experiment „Ochrany“ v rudou neděli r. 1905. Car se už rozhodl povoliti dumě a už tak prohlásil v zasedání ministrů. Ale v poslední chvíli jej přemluvil Protopopov, že je lépe koupiti za 500.000 rublů kulometů pro policii, poněvadž dumu už upokojiti nelze. Při tom je nejzajímavějším, že člověk, který hnal to k otevřenému boji s dumou a s nespokojenci, v kritické době ukázal se největším zbabělcem.

Miljukov tvrdí, že agent carské policie Avrozimov byl v tajném komitétu dělnickém nejvíc pro demonstrace před dumou dne 14. února 1917, kdy duma měla býti otevřena. Miljukov sám varoval dělníky před provokací. A je také velmi charakteristické, že hlad, který byl zevní příčinou revoluce v Petrohradě, musil býti uměle policií zostřován, poněvadž hned po převratu se objevily dostatečné zásoby mouky a chleba.

Vojsko v Petrohradě vládu naprosto zklamalo. Byly to ovšem jen reservy gardových pluků, které byly v Petrohradě shromážděny. Vojáci sotva odvedení a komandováni důstojníky, kteří na frontu nemohli anebo se v gardových místních reservách ukrývali. Těchto reserv bylo velmi mnoho a přidaly se k revoluci. Pluky, které zachránily r. 1905 carství, jako semenovský, šly proti vládě a carovi. Jedině litevský pluk zůstal věrným, ale to nestačilo. Nejvážnější však bylo, že kozáci odepřeli jít proti demonstrujícímu lidu. To byl zřejmý konec, tím spíše, poněvadž car v poslední chvíli i se svým okolím úplně ztratili hlavu.

Ačkoliv už nebylo možno neviděti, že věc carova v Petrohradě je prohrána, odhodlala se carevna k nejhoršímu, co mohli v hrozivé situaci udělati. Odročili 27. února dumu, která se měla v ten den sejíti. Předseda sněmovny Rodzjanko obrátil se telegraficky k caru s prosbou, aby jmenoval náčelníkem vlády někoho, kdo by měl důvěru lidu. Car ani v této poslední minutě nepovolil. Nejmenoval Alexejeva předsedou vlády, jak se očekávalo, nýbrž generála Ivanova diktátorem. Duma na to odpověděla zvolením dumského komitétu a o osudu carově bylo rozhodnuto. V noci ze 2. na 3. března v 11 hod. 50 min. car se vzdal manifestem, napsaným na telegrafním blanketu. Stylisoval jej vyslanecký rada Basili, car vepsal asi čtyři slova a podepsal inkoustovou tužkou.

Úmyslem všech bylo přiměti cara k poděkování se ve prospěch jeho syna Alexeje, za něhož by byl bratr carův Michal správcem říše. Delegátům dumy A. J. Gučkovu a V. V. Šulginu nepodařilo se přiměti k tomu cara. Vzdal se i za svého syna ve prospěch svého bratra. Bylo-li to úmyslným, podařilo se opravdu přivésti ve zmatek řadu těch, kteří revoluci dělali. Byli všichni pro Michala jako regenta. Ale nyní, kdy situace se změnila, podlehli uliční agitaci v Petrohradě, která už vedena byla sovětem a socialisty, a pracovala pro republiku a tak prozatímní vláda, která se za předsednictví knížete G. E. Lvova utvořila, i dumský komitét se usnesly, aby kníže Michal carské koruny nepřijímal, až z rukou konstituanty. Sezení ministerské rady trvalo skoro celou noc. Všichni byli fysicky

i mravně vyčerpáni. Od vypuknutí revoluce dnem i nocí vedli o celé budoucnosti Ruska rozhodující spory s dělnickou organisací. Proto, aby veliký kníže Michal přijal carskou korunu, mluvil Miljukov, ale už znaveně a ne tak, aby dovedl druhé za sebou strhnouti. Gučkov, který do zasedání přišel pozdě, přidal se k mínění Miljukova, ale jen několika slovy. Všichni ostatní byli proti tomu, hlavně Rodzjanko a Lvov. Velký kníže Michal zavolal si oba a řekl jim, že za žádnou cenu nechce přijati korunu, poněvadž jednak nemůže sankcionovati vynucené vzdání se trůnu se strany carovy, a pak že je k vládnutí naprosto neschopným, neboť se nikdy politikou nezabýval, až poslední rok, kdy s ostatní carskou rodinou marně prosil cara, aby obrátil, a že by tudíž Rusku neprospěl.

Lvov a Rodzjanko i celá ministerská rada nenutili velknížete, aby přijal korunu, poněvadž se už báli revoluční agitace dělníků a vojáků, ačkoliv upřímně konstituční monarchie mohla zajistiti Rusku vítězství i klidný rozvoj občanských svobod, jichž Rusko tolik potřebovalo k vnitřnímu upokojení a sílení. Ulekli se všichni, Lvov i Rodzjanko i velkokníže Michal uliční demonstrace, kterou strana pana Kerenského uspořádala před okny paláce velknížete, kde se jemu už vyhrožovalo smrtí, bude-li carem. Veliký kníže Michal požádal knížete Lvova, aby napsal manifest, jímž se odříká trůnu do té doby, dokud jej nevyzve k tomu ruská konstituanta. Kníže Lvov s pomocí petrohradských specialistů státního práva Nabokova a barona Nolde manifest napsal a monarchie ruská byla pochována.

Dílo velkých, silných lidí, kteří jako moskevská knížata a carové „sbírali“ ruskou zem a stvořili říši od Visly do Tichého oceánu, od Ledového moře do Černého a k Afganským horám, zničeno chorobným lpěním na přežilé ideji, na nepochopení požadavků ruského moderního života. Ale vlastně přece jen monarchii zahubila chorobná žena, carevna Alexandra, ovládajíc úplně bezvolného posledního cara. Všecky ty rozhodující osoby na dvoře carském, Rasputin, a všichni ti ministři, které carevna s Rasputinem vybírala, ruší dojem veliké historické tragedie carství Ruska. Není výmluvnějšího svědectví proti ruskému samoděržaví, jež tolik dobrých lidí považovalo za bohem ustanovenou instituci a cara za pomazaného Páně, jako jeho úžasný konec. Jeden slabý člověk dovedl nejen zničiti carství v zemi, která byla nejpevnější baštou monarchismu, nýbrž také přivésti ohromnou říši a veliký národ v době tak krátké v ponížení neslýchané ve světové historii.

Říše, pokud to nebyly efemérky, založené silnými vojáky, hynuly, ale hynuly dlouho. Aby se však rázem tak rozvalily jako ruská, toho jsme posud nebyli svědky v dějinách. Je to jen důkazem, že moderní stát naprosto nesnese dědičnou autokracii, nesnese vládnutí bez zodpovědné účasti zástupců národa. Nepomohlo posvěcení národní církví, tradiční víra v cara batušku, ani nejrafinovanější policejní systém: ukázalo se, že ve chvíli nebezpečí, největšího napětí sil veškerého státu, kdy jedná se o budoucnost, je potřebí vzájemné důvěry a spolupráce lidu s panovníkem. Za všecko, čím Rusko trpělo, za porážky vojenské, zaviněné nehotovostí, za nepořádky ve vojenské správě, za hlad i nouzi, za nedostatečné transporty, za všecko strádání, které nutně přinášela nekonečně dlouhá válka, nevinili své zástupce, o nichž věděli, že jsou bezmocni, nehledali chyby v sobě samých, ve svých nedostatcích, nýbrž přirozeně v tom, který podle ruského tradičního vychování měl jediný všecku moc v říši: v osobě carově. Poněvadž se pak po celé Rusi mluvilo o zradě, o vlivu Rasputina a ten byl zavražděn lidmi carské moci nejoddanějšími, přestalo působiti kouzlo posvátnosti a ukázala se přímo zarážející osamocenost carova. Nenašlo se ani v armádě několik věrných pluků, které by byly lehko zmohly petrohradskou posádku, a nejlepší vojevůdcové opouštěli cara. Všecko se hroutilo jako domek z karet a ne jako 300letá, přece jen velikou historií posvěcená instituce. Ukázalo se, že ani ruský národ, negramotný, pasivní, k pasivnosti soustavně vychovávaný, nelze ovládati jen byrokracií a policií, že nestačilo vychovávati jej jedině k poslušnosti a k důvěře k carovi, nýbrž že lépe by bývalo vychovávati jej především v lásce k národu, státu, jeho cti a velikosti a že by bývalo bezpečnějším založiti budovu státní především na oddanosti a věrnosti lidu ke státu a tím teprve k jeho hlavě, k jeho představiteli.

Dříve, kdy nebylo moderních prostředků dopravy, telegrafů, novin, možno bylo udržeti lid v důvěře ve věncenosce, ať byl jakýkoliv. V nové době však, kdy všecko to také Rusko mělo, osobní vláda a moc vyžadovaly také zvláštní osobní vlastnosti od toho, o kom se lidu tvrdilo, že je jediným ředitelem a vůdcem státu. Samoděržaví v rukou slabocha-cara, ovládaného chorobnou ženou, stalo se pro Rusko osudným anachronismem, zrovna jako nástroj, pomocí něhož car vládl, totiž absolutistická a centralistická byrokracie. Všichni, kteří udržovali cara ve fatalistické víře v božské jeho poslání jako samoderžce, pokud činili tak z přesvědčení a ne ze zištných zájmů, zapomínali nejen jak těžko je v moderním státu s jeho tak složitou, hlu-

boko zasahující správou, udržeti fikci vševládné moci panovníkovy, zapomínali nejen na strašnou odpovědnost, kterou ukládají na bedra jednoho člověka, nýbrž i na to, že ničím tak neohrožovali moc a mravní prestiž svého cara jako absolutismem, jeho zodpovědností za všecko, co se na širé Rusi jménem jeho dělalo. Neboť třeba car de facto nikomu neodpovídal než Bohu, přece byl mravně činěn zodpovědným za každou chybu, každý přehmat své byrokracie. Opravdový, upřímný monarchista měl by chtíti, aby mocnář opravdu byl nezodpovědným a zodpovědnou aby za všecko byla vláda a sice nejen jemu, nýbrž zákonodárnému sboru, a vladař aby byl jen nejvyšším strážcem věčných zájmů státu a národa. Jen v Rusku, kde všecko nabylo tak nepřirozeného, nezdravého zbarvení, možno bylo tak dlouho udržeti fikci samoděržavného cara.

Avšak tento anachronismus nebyl osudným jenom pro carství, nýbrž pro celou říši. Konečně, že stačilo na povalení 300letého trůnu Romanovců několik reservních pluků petrohradských, mezi kterými podle přesvědčení nejlepších znalců poměrů pracováno bylo také zevnitř penězi a že to bylo možno, ačkoliv na frontě byla milionová armáda, jejímž velitelem byl sám car, bylo sice podivuhodným, ale nebylo by neštěstím největším. Že však nebylo zde ničeho a nikoho, kdo by dovedl nahraditi cara, bylo osudným dědictvím absolutistického režimu. Ten postaven byl jen na vládu jednoho. Car byl jedinou spojkou, nejen říše a různých její národů, nýbrž i samotného ruského národa. Národního vědomí, vědomí soudružnosti, pospolitosti, bylo velmi málo, ani ne ve veškeré inteligenci a jedinou svorou všeho bylo podčinění se všemoci cara. Tato spojka byla spřerážena. A ti, kteří přinutili cara k abdikaci, ale zároveň jeho bratra Michala k nepřijetí koruny, vzali na sebe těžkou zodpovědnost a úlohu, aby udrželi svým státnickým uměním a porozuměním pro potřeby těžké doby ohromnou říši, ohroženou strašnou válkou, říši, která ztratila jediné, co ji posud drželo pohromadě.

Bylo velmi odvážným raditi velkoknížeti Michalu, aby nepřijal carské koruny, a pro Rusko osudným. Je pravda, že bratr carův byl stejně slabým a že neměl přípravy pro povinnosti vladaře. Ale nejednalo se o schopnosti nového cara, nýbrž jen o to, aby měl dobrou vůli, byl dost rozumný a především loyální a kryl svou autoritou, staletou posvátností carské koruny, symbolem, kterým milionům lidí byl, novou formu vládnutí přísně konstitučního, vládnutí ministerstva vážně a opravdu odpovědného parlamentu, vládnutí s veřejným míněním a ne proti němu. Jednalo se o to, aby Rusko neudělalo skok do tmy, do

prázdna, aby v době, kdy nepřítel ohrožoval frontu, nebylo v Rusku všechno rozvázáno a aby car zůstal pevným pojítkem také nového Ruska, svobodného. Že velkokníže Michal byl poctivě odhodlán býti konstitučním panovníkem není pochyby, rovněž tak, že bylo mu možno v této příčině věřiti. A ničeho jiného Rusko nepotřebovalo. Jen cara, který by mohl poručiti vojsku, a cara, kterému by Rusko věřilo, že nebude poslouchati Rasputina, nýbrž že bude vládnouti se zástupci lidu, důvěřuje jejich vlastenectví a žádaje navzájem jejich důvěru.

Ti, kteří byli povoláni rozhodovati o budoucnosti Ruska, poddali se pochopitelnému cvšem jinak rozhořčení nade vším, čím carský režim hřešil, poddali se těm, kteří v napodobování francouzské revoluce od let volali po konstituantě a přiměli slabého velkoknížete, aby otázku o trvání carství předložil učreditelnému sobrání, o němž nikdo nevěděl, kdy se sejde, a jehož charakter byl při všeobecném rovném, tajném a přímém hlasování negramotných mužiků a bab nejstrašnější hádankou. Ti všichni ani snad nebyli si vědomi, že hledě ku charakteru jeho intelingence staví Rusko před nejtěžší problém, jaký bylo si možno představiti, totiž před osudovou otázku, kdo nahradí cara, kdo dá Rusku autoritu carství, instituce posvěcené i viditelnou církví i vírou a tradicí, kdo dovede ovládnouti různorodé Rusko, zda ti, kteří chtěli v něm revoluci politickou, nebo ti, kteří myslili spasiti Rusko i svět revolucí sociální. Tradiční spor ruské inteligence přestal býti teoretickým rozumováním, stal se osudovou skutečností.

Síly byly velmi nerovné. Inteligence ruská, jak jsme viděli, je hluboce zatížena výchovou staletým absolutismem. Nemohla ani jinak než nenáviděti všecko, co nazývalo se ruským státem. Nemohla viděti v něm něco vyššího, ideálnějšího. Viděla jen hrubou policejní moc a ničím neohraničené násilí. Veliké poslání státu, aby byl vyrovnavatelem sociálního bezpráví a oporou slabých v jejich boji s přemocí kapitálu ve všech jeho formách, jak bylo to heslem koncem minulého století, nedovedla si ruská inteligence uvědomiti. Nic nedovedlo přemoci její nenávist a nechuť ke státu. Astatismus a anarchismus byly imanentní vlastností ruské inteligence od dob Herzena a Bakunina, ba od dob slavjanofilů. A všemu tomu dával Tolstoj svou světovou literární slávou nejvyšší posvěcení. Na ruské katastrofě má Tolstoj lví podíl. Jeho literárně tak skvělý a věcně tak mělký boj proti státu, proti každé státní správě, proti soudům, proti všemu, co je základem spořádané civilisované společnosti, byl rozkladným jedem pro

ruskou inteligenci, která zvykla stejně falešně zevšeobecňovati smutnou ruskou skutečnost a konstruovali z ní aprioristické principy astatismu. Všecky atributy státní moci, všecko projevování síly a energie se strany státu a případné užití síly, aby udržen byl pořádek a přišla k platnosti státní vůle, zdály se jí zlem, jak zvykli se na to dívati očima ruské inteligence, zavírané, pronásledované zaslepeným absolutismem a jak to v zapovězených traktátech a spisech Tolstého z rukopisů četli v tajných schůzích.

Pasivní ruská povaha, vystupňovaná v Oblomovštinu i extensivním způsobem hospodaření zemědělského, pozdním příchodem kapitalistického průmyslového podnikání, i osudnou pro ruskou psychiku krugovou porukou, ničící všechnu individuální zodpovědnost, i absolutistickým režimem, který podlamoval každou iniciativu, všechno samostatné jednání a ode všech žádal jen pasivní poslušnost, přijímala ráda a s vnitřním uspokojením Tolstého neodpírání zlu. Inteligence takto vychovaná neměla přirozeně síly, aby se bránila surovému násilí těch, kteří moc nejen uchvátili, ale také se nebáli bezohledně jí užívati. Našli se kdysi silnější jednotlivci, kteří bojovali proti carství terorismem, atentáty, ale nebylo dostatek těch, kteří by byli schopni organisovaného odporu, energické akce proti anarchismu mass, což mohlo jedině zachrániti klidný rozvoj událostí.

Všemu tomu napomáhala ještě slovanská citovost, ba přímo sentimentálnost ruských lidí. Boj proti trestu smrti byl tradicí ruské inteligence. A nejen proto, že ho užívala carská vláda k zastrašení revolucionářů, a že se bouřilo svědomí inteligence proti tomu, že popravováni byli lidé, kteří se obětovali v nejšlechetnějším úmyslu osvoboditi utlačovanou Rus od tyranie a autokracie. Bylo v tom něco hlubšího, vlastního ruskému člověku. Zločinec byl mu nešťastným a proto byl mu trest smrti hříchem proti humanitě. Kníže Lvov těžko mohl býti pro trest smrti, když celý život proti němu bojoval. Musil projít celým peklem bolševictví, aby poznal, že je někdy nutno smrtí jednotlivců zachrániti život tisíců. Když zrušením trestu smrti desorganisovali armádu a Kerenský chtěj nechtěj musil souhlasiti s jeho znovuzavedením, nepodepsal nikdy rozsudek smrti a přenechal to svému pomocníku, anebo velitelům armády. V moskevském shromáždění, když tleskali jeho slovům, že jako ministr spravedlnosti trest smrti zrušil, avšak jako ministr vojenství, že jej zase zavedl, obořil se na tleskající a volal na ně: „Jak je možno tleskati, když se jedná o trest smrti! Což nevíte, že v tom okamžiku byla ubita část naší lidské duše? Ale pro stát zabijeme

svou duši, jen když zachráníme svůj stát!“ Nehledě k nechutnému, řečnickému umění Kerenského, arciť vlastnímu bombastu těchto slov, je přece viděti, čím byl trest smrti pro ruského inteligenta.

Nepřiznával žádného násilí se strany státu. Všechno, co nenáviděl byl stát s jeho policií, s jeho Sibiří, s Petropavlovskou pevností a její vězením, s bezduchým útiskem podkupné byrokracie a svoboda zdála se mu něčím tak zázračným, tak všemohoucím, že my kteří jsme přivykli občanským svobodám, stěží dovedeme rozuměti, čím byla svoboda ruskému člověku. Jen dát ruskému lidu svobodu, naprostou, ničím nerušenou a Rusko bude tak šťastným, kvetoucím, že celý svět se závistí bude se na ně dívati! Povalení carství bylo pro ruského inteligenta prolomením dveří do ráje svobody. Novou svobodou tak byl omámen, že ani nevěděl, jak nová svoboda rozbíjí Rusko v nesouvislé atomy, jak odtrhují se od říše národnosti, jak rozpádává se armáda, fronta, za kterou čekalo Německo na atomisaci hrozného kdysi odpůrce. Je přímo dojemné, jaký hymnus pěl nové svobodě kníže Lvov na slavnostním zasedání čtyř dum: „Duše ruského národa se ukázala světovou, demokratickou duší po samotné své přirozenosti. Ona nejen je hotova slíti se s demokracií všeho světa, nýbrž postaviti se v čelo její a vésti ji po cestě rozvoje lidstva za velikými principy svobody, rovnosti a bratrstva.“ A to bylo v téže slavnostní schůzi, ve které ministr vojenství Gučkov otevřeně přiznal, že je následkem desorganisace armády Rusko na pokraji záhuby. Svoboda byla jako hašiš. Na všecko se zapomínalo při myšlence, že konečně našlo Rusko své messianistické poslání, býti světu vzorem svobody.

Vojáku na frontě, nevzdělanému, spracovanému německou defaitistickou agitací, věřícímu všemu co mu poslední agitátor řekne, znavenému tříletou vojnou, svědku hekatomb ruských hrdinů, ztrativšímu všecko co ho ještě drželo, totiž autoritu carovu, dávali na místo disciplíny svobodu, poněvadž věřili v kouzelnou její moc. Stará ideologie, slavjanofilská víra v dobrého pokorného mužika svedla tak nejlepší ruské lidi ve chvíli největšího nebezpečí německého k neodpustitelnému hříchu na Rusku, lidi, kteří byli opravdu duší-tělem ruskými patrioty. Dojista působil na tu víru ve svobodu také klid, s jakým provedena byla revoluce. Je pravda, že všecko se odbylo bez velikých obětí a hlavně bez plenění a loupení, vlastně v největším pořádku, kdyby nebylo Protopopovské policie, která střílela kulomety se střech. Kníže Lvov to všecko přičítal nevýslovné dobrotě ruského srdce. Ale snad není Claude Anet

daleko od pravdy, když říká, že to bylo důsledkem zákazu vodky, střízlivá revoluce.

Svoboda měla tedy udělati z mužika, který nikdy nebyl veden k ničemu, než k poslouchání, a který v cara prostě věřil jako věřil v ikony svatých, muže vědomého si svých povinností k vlasti a k národu, a hotového obětovati za tuto ideji život, ženu, děti, všecko co měl. A k tomu ještě nelze zapomínati, že inteligence ruská mužika nikdy neučila patriotismu, zrovna naopak, učila ho jen nenávidět, co on ctil a po svém miloval.

A nyní jen proto, že na místě cara posadili lidi naprosto mu neznámé, kteří jeho nitru byli naprosto cizí, chtěli od něho, aby v tom viděl takové štěstí, že je radostno obětovati za ně život, poněvadž už nehrozili trestem smrti, poněvadž uvolnili disciplinu a udělali z něho svobodného občana. Mužik nikdy necíti nesvobodu jako ji cítil inteligent. Naopak, jak jsme viděli, byl nejsvobodnějším člověkem v Rusku, kterému subjektivně ke štěstí scházelo jen pole poměščikovo. V jeho psychologii voják byl k tomu, aby poslouchal a železná, krutá disciplina nebyla ničím, co by ho povzbuzovalo proti carovi. Přirozeně nebyla mu příjemná, ale odpovídala všemu v čem vyrostl.

Nyní odstranili disciplinu, nehrozil mu trest smrti, nemusil ani důstojníka pozdravovati, dokonce důstojníka volil, sesazoval, soudil, a místo poslouchání rozkazoval, mluvil sám a poslouchal mluvení druhých od rána do noci a od noci do rána. Místo, aby se cítil svobodným obhájcem vlasti, necítil se už prostě vojákem, poněvadž voják bez disciplíny a poslušenství podle jeho představy nebyl vojákem. Svoboda znamenala pro něho jít domů a být při tom až se budou dělit pozemky, jak jim to agitátoři tak slavnostně slibovali. Proto jich z fronty uteklo statisíce a svobodu pojímali tak, že byl v Oděse odbýván kongres desertérů.

Inteligence neměla potuchy o psychologii mužika, viděla v něm jen sebe, v mužickou rubáchu odětého inteligenta. Místo, aby si uvědomila, že právě proto, poněvadž odstranila cara a na místě jeho posadila vládu lidí masse mužiků naprosto neznámých, nutno zachovati nejpřísnější disciplinu, aby mužik-voják pocítil, že se nic nezměnilo v pojmu vojáka, věřila svou inteligentskou vírou, že se přes noc změní mužik v uvědomnělého občana, schopného nejtěžších obětí pro velikou ideu vlasti a svobody.

„Prikaz nomer pervyj", který zničil slavnou ruskou armádu byl, jak uvidíme, vydán socialisty podloudným způsobem, ale ti, kterým osud svěřil řízení Ruska, neuvědomili si, že jde o jeho budoucnost a tehdy kdy ještě měli

k tomu moc, neparalysovali tento zločin nejenergičtějším způsobem, aby nemohla vzniknouti nijaká pochybnost, že sice není více cara, ale že armáda musí poslouchati jako poslouchala dříve. A když řízení armády dostal do rukou Kerenský, triumfovala úplně inteligentská ideologie. „Deklarace o právech vojáka" udělala ruského negramotného vojáka nejsvobodnějším vojákem na zemi, jak se chvástali fanatičtí vyznavači svobody. Kerenský věřil, že jeho kouzelné slovo je účinnější, než hrozba trestem smrti a železná disciplina a slavná ruská armáda pokryla se nesmazatelnou hanbou nízkého zbabělství u Tarnopole a na Dvině.

Totéž bylo ve státní správě. Nenávist ke starému, okovy, kterými byl svázán všecek duševní a politický život ruský, vedly ruskou inteligenci nejen k nenávisti k těm, kteří řídili byrokratický stroj, nýbrž k samé instituci. Inteligentský radikalismus viděl léčení ruské choroby jenom v odstranění veškerých institucí byrokratických, jak je vytvořilo carství a ne v tom, aby naplněny byly jiným duchem a dostaly jiné vedení. Je ovšem přirozeno, že se ruská inteligence bála starých byrokratů. Že nevěřila, že by mohli sloužiti novému systému, ale není pochyby, že by ruská byrokracie dovedla vyplňovati rozkazy nové vlády, jako plnila rozkazy vlády staré, jen kdyby na rozhodující místa byli postaveni noví lidé, kteří by ukázali pevnou vůli a energii při provádění svých rozkazů. Stačilo odstraniti nenáviděné policejní instituce a nahraditi je lepšími. Ale úplnou změnou všeho úřednického systému dopustila se revoluční vláda těžké chyby. Inteligence i zde věřila, že myslí za celou Rus, že její způsob myšlení je jen jaksi vyšším stupněm myšlení lidového. Neujasnila si, že myslí docela něco jiného než ohromná většina obyvatelstva. Věřila, že svoboda pro tuto znamená totéž jako pro ni. Zapomínala, že rasputinskou historií možno bylo i děrevňu vzbouřiti proti carovi a hlavně proti carevně, ale ne proti carství a že nutno mužika jen velmi pomalu navykati novým pořádkům. Mužiku byl car poměrně daleko, ale co znal, byl gubernátor a isprávnik. Ale zrovna proto, že v Petrohradě nebylo nic definitivního, nebyl ani nový car, ale nebyla také republika a nebyl tu její president, nýbrž byla jen provisorní zatímní vláda „vremennoje pravitelstvo", bylo by velmi moudrým bývalo ponechati staré instituce, obsaditi je, pokud bylo nezbytno, novými lidmi, a ukázati tak lidu po staletí zvyklému jistým názvům, jisté nomenklatuře, která pro něj byla vlastně vším, co o státu věděl a znal, že není sice více cara, ale že pořádek a poslušnost týmž úřadům musí býti zachovány. To bylo by nejlepším prostředkem přesvědčiti jej, že nic neztratil a že

jen získal změnou poměrů v Petrohradě, kdyby nyní tytéž úřady povinnosti k lidu docela jinak chápaly a podle toho s nimi jednaly.

Radost ze svobody a víra v ni šly však tak daleko, že také úřady byly nejen nově pojmenovány, že ustanovení komisaři místo gubernátorů a isprávniků, ale že dokonce změněna funkce úřadů. Podle náhledu vlády měli býti úředníci voleni, ne jmenováni vládou a místní komitéty měly býti základem demokratické správy. Komisaři vládou jmenovaní neměli nařizovati, nýbrž býti jen sprostředkovateli mezi těmito místními komitéty a centrem. Starý inteligentský astatismus, idealisovaný velkým uměním Tolstého, slavil přímo orgie. Byl by dovedl zničiti státní správu i veřejný pořádek v nejklidnějších dobách. Nyní po třech letech hrozné války byl přímo katastrofálním pro ubohé Rusko.

Kníže Lvov byl šťasten, že místo starých gubernátorů našel zemské pracovníky, kteří se tolik osvědčili v zásobování armády, když carské vládní orgány selhaly. Ovšem proto, aby byli jen sprostředkovateli, snad stačili, ale moderní správa vyžaduje sice tvořivou sílu ve všech věcech hospodářských, kulturních a sociálních, ale přední její povinností je přece jen udržení zákonnosti a pořádku. A to je nemožné bez energické, bezohledné moci nařizovací i bez prostředků nařízení provésti. Jestliže kníže Lvov řekl ve slavnostní schůzi čtyř dum, že vláda nic sama netvořila, že jen schvalovala, co nazývalo se „revolučním tvořením práva", pak byla to sice idealistická inteligentská víra v zázračnou moc svobody a v genia ruského člověka, ale bylo to také přiznání naprosté administrativní neschopnosti. Výsledky byly přirozeně stejné jako na frontě. Vládní moc v provinciích úplně zmizela, nebylo, kdo by vykonával rozkazy provisorní vlády, a také nikoho, kdo by poslouchal. Tak, jak to žádala nová svoboda s jejími novými právy a povinnostmi každého ruského „graždanina".

Všecko to bylo tím osudnější, že inteligence ruská následkem nešťastné výchovy carským absolutismem nebyla vůbec schopna činu, určitého rozhodnutí. Stará byrokracie alespoň dovedla provésti rozkaz do posledních důsledků a když bylo potřeba s naprostou bezohledností. Zrovna tím, že by se byly rozkazy vykonávaly, byli by se vedoucí lidé aspoň naučili rozhodovati. Poněvadž však nikdo rozkazů nevykonával, nebylo kontroly skutečnosti a všecko zůstalo ve staré inteligentské atmosféře, ze které vyrostla slabost, nerozhodnost a kolísavost ruské inteligence. Claude Anet se diví, jak je možno, že ruský inteli-

gent se nedovede rozhodnouti a když se rozhodne, že se pranic nerozpakuje i v nejvážnějších věcech za čtvrt hodiny změniti mínění a učiniti docela opačné rozhodnutí. V tom není nic divného ani překvapujícího. Absolutismus nedopustil nikdy inteligenci k rozhodování, které by mohlo býti kontrolováno skutečností, životem, prací anebo které by mohlo míti vážné následky. Nekonečné spory v tajných kroužcích byly jen teoretické a proto každé rozhodnutí mohlo býti beze všech obtíží revidováno, když někdo přinesl nové argumenty. Nebylo potřebí být důsledným. Naopak vítěznou byla dialektika, nejsubtilnější kritika, kritika pro kritiku. Jen těžká zkušenost mohla ruskou inteligenci přivésti k positivnímu myšlení a konání.

Na tu však došlo až hodně pozdě, poněvadž všecko, čím ruská inteligence žila, co bylo její nejvnitřnějším přesvědčením a její ideální touhou, sloužilo jí také omluvou toho, co se v revoluci dálo. Co se nestrannému pozorovateli jevilo jako začátek tragického konce, zdálo se ruské inteligenci počátkem nové lepší doby, poněvadž věřila, že se nový život nemůže zroditi bez těžkých krisí a bolestí. Věřila, že svoboda sama zaléčí rány, které způsobila. Musila by se vzdáti všeho, čím žila, kdyby tuto víru ztratila.

Zrovna tak ruského inteligenta nelekalo, co dělají dělníci a jejich vůdci. Jeho vyznáním byl socialismus. Více citový, idealistický než třídní. Nikdy se nenamáhal představiti si konstrukci socialistického státu, mysliti o jeho hospodářských podmínkách a předpokladech, ani o tom, jaký osud jej samého by očekával, kdyby se vyplnily jeho vlastní socialistické fantasie. Prostě cítil opravdově a hluboce se všemi trpícími a strádajícími, po rusku, po slovansku.

Viděli jsme, jak pozdě nabýval půdy marxismus a opravdová sociální demokracie. Ruský inteligent především věřil, že nenáviděné autokracii dovede navždy učiniti konec jen vláda lidu a tou myslel že je socialismus. Proto všecko, co dělal „Sovět rabočich delegatov" a pak rada dělníků, sedláků a vojáků, nezdálo se mu býti ani strašným, ani nebezpečným. Až už nemohl neviděti propast, do které se řítila Rus, kterou přece nade vše miloval, zarazil se. Ale bylo už pozdě. Po Petrohradě vlály rudé prapory na domech. Vojsko šlo pod rudou barvou. Národní prapory, kterých by bylo ve válce tolik zapotřebí, byly zapomenuty. Buržoasie sama byla šťastna, že dělá rudou revoluci. Bezmyšlenkovitě, bez uvážení důsledků, jen citově, tak, jak tomu byla po desítiletí zvyklá.

V tom je také příčina, proč se demokratická inteligence ruská dopustila nejtěžší chyby na samém počátku

revoluce, že totiž úplně ponechala stranou dumu a zbavila se tak jediného legálního podkladu, který revoluce mohla míti. Duma byla jediným, co zákonně představovalo Rusko. Car se poděkoval a jmenoval svého bratra Michala svým nástupcem. Ten prohlásil, že přijme korunu jen od konstituanty. Ale prohlásil to komitétu dumy a vládě od tohoto dosazené. Tím byla vlastně zrovna tak jako abdikací cara do rukou zástupců dumského komitétu duma jedinou mocí, která měla podle zákona právo nařizovati, legalisována, aby až do rozhodnutí konstituanty spravovala věci ruské. Vláda tedy měla, kdyby byla chtěla, zákonný podklad, totiž vůli dumy a tuto zákonnost měla a musila do poslední krajnosti hájiti proti ulici a proti různým samozvaným komitétům. Jen duma a její vláda měly právo v Rusku vládnouti. Bohužel, zvítězila i tu inteligentská přímočárnost. Duma byla zvolena za cara a sice na základě volebního práva, které vyhlásil na radu Stolypina car bez schválení dumy.

Proti tomu možno bylo tehdy protestovati a protestovalo se. Ale na základě oktrojovaného volebního práva konečně zvolené dvě dumy usnášely se o zákonech, které nabyly platnosti a jejich platnosti vůbec nikdo neodporoval, ani teoreticky ani prakticky. A duma provedla revoluci, které se podrobilo nejen Rusko, armáda, nýbrž i sám car a velkokníže Michal. Ale přímočárným liberálům byla duma něčím nelegálním. A ačkoliv se od ní dali zvoliti do vlády, neuznávali ji, nechávali ji stranou a raději viseli úplně ve vzduchu bez pevné base. Neměli jako praví ruští inteligenti smyslu pro sílu a význam formální zákonnosti i v revoluci. A je opravdu podivným, že ani Miljukov, který za revoluce ukázal nejvíc smyslu pro politické reality, v této příčině nechápal, jak silné zbraně se vzdává proti násilí sovětů, s kterými měl tak těžce co zápasiti a kterému konečně podlehl, když úplně a úmyslně nechával dumu hynouti v zapomenutí.

Sovět dělníků, sedláků a vojáků byl volen jen petrohradskými dělníky a petrohradskou posádkou. A vůli jeho se podrobovali nebo s ní zápasili titíž lidé, kteří v dumě viděli něco nezákonného, ač byla volena celým Ruskem a ač sami se do ní dali voliti. Větší nelogičnost těžko si lze představiti a možno by se bylo jí jen diviti, jako tak mnohým zvláštnostem ruské inteligence, kdyby neměla tak tragické důsledky pro Rusko: vítězství sovětů a nakonec bolševictví.

Konečně i vůči nejžhavějšímu problému revoluce, vůči válce, měla buržoasní inteligence následkem své ideologie postavení a priori slabé. Čestná, proniknutá láskou k vla-

sti, kterou v této válce v sobě konečně odkryla, věrná spojencům a plná nenávisti k německému imperialismu, těžce pokořená ve své víře v ruskou sílu a moc německými vítězstvími, které daly vniknouti německé armádě do hloubi Ruska, chtěla vésti válku do vítězného konce. Ale chtěla ji vésti svým čistým idealismem a věřila, že nová svoboda nadchne massy mužiků na frontě zrovna tak jako ji samu. Přes odpor Miljukova, který v této příčině zrovna jako v otázce velkoknížete Michala, zaujal a hájil stanovisko jedině správné, poddali se heslu socialistů a defaitistů německou agitací vsugerovanému: Mír bez anexí a kontribucí. Jim stačilo bojovati za čest svobodného Ruska, kterǎ žádala, aby byl nepřítel vítěznou armádou ruské demokracie vypuzen z Ruska, kam jej pustila lehkovážnost vojenské politiky carské. To byl vůdčí motiv řečí Kerenského k vojákům.

Němci věděli lépe než ruská inteligence, jaký je rozdíl mezi inteligentskou psychologií a prostou psychologií mužika, věděli, že to znamená konec schopnosti ruské armády k boji a využitkovali toho přímo mistrovským způsobem ve svých obrázkových letácích, které jejich aeroplány vrhaly do ruských zákopů. Zač měl mužik bojovati, když Rusko ničeho nechtělo? Němci jim při bratříčkování v zákopech říkali, že rádi beze všeho odejdou, když jen uzavřou s nimi mír. Bojovati pro čest, pro vlast, pro věrnost spojencům, pro samá abstrakta, bylo na mužickém myšlení příliš mnoho žádáno. Ani cara nebylo a vlast a čest byly pojmy, kterým mužika v armádě nikdo neučil. Car a poslušnost jemu a jeho důstojníkům, nebo krutý trest byly základy discipliny a heroismu ruské armády. Obojího již nebylo, tedy k čemu bojovati? A mužik odešel s posicí, jichž dobyla ještě ta část vojska, která byla věrná, ačkoliv na něho nepřítel ani nestřílel. Kdyby byli místo aby hledali nemožný u mužika patriotický idealismus, vojákovi řekli, že má míti pravoslavný kříž na Aji Sofii, že musí míti volný průchod z Černého moře, aby mu Turci nemařili vývoz obilí, jak to několikrát učinili zavřením Dardanel v posledních letech války balkánské a tureckoitalské, následkem čehož svou úrodu neprodal, nebo dostal za pud svého obilí o tolik a tolik méně, kdyby mu řekli, že nemusí platiti na drahé černomořské loďstvo, poněvadž by mohlo Rusko průlivy si zavříti, kdyby byli slíbili mužiku, který se vyznamená a dostane Georgievský kříž, dvojitý naděl půdy, až se bude po válce vyvlastňovati půda poměščíkova, kdyby totéž slíbili rodině padlých, a kdyby řekli, že užijí válečné kontribuce německé, aby zaplatili půdu poměščikům, takže by mužík nemusil za půdu,

kterou dostane, platiti žádné výkupné, a kdyby byli ponechali disciplinu a trest smrti, mužik by byl šel do boje s toutéž chrabrostí, s jakou šel za cara s holemi proti mitrallieusám a válka mohla býti skončena daleko dříve a pro Rusko vítězně. Neboť nikdy nebyla ruská armáda tak vyzbrojena, jako tehdy. Inteligentská ideologie, která viděla v mužiku člověka, po ničem netoužícího, než aby se stal svobodným občanem a stejně oduševněného ideálním patriotismem jako byla ona, zhubila armádu i Rusko.

Jak docela, docela jiní byli dělníci a jejich vůdci! Tito nerozplývali se v mlhovinách a abstrakcích. Netrpěli astatismem. Nenáviděli z duše buržoasní stát, ať již v carské, anebo konstituční formě, a chtěli stát, ale svůj, vládu proletariátu. To bylo od první chvíle jejich vědomým cílem. Stěklov (Nachamkez) řekl na sjezdě sovětů docela odkrytě, proč nevzali ihned vládu do svých rukou. Především byli ještě slabí, mluvilo se o tom, že jdou na Petrohrad věrná vojska, a opatrní vůdcové přirozeně nechtěli všecko riskovati, a pak Stěklov docela otevřeně, beze strachu, že by to mohlo někoho zaraziti, říkal, že nebylo toho potřebí, poněvadž buržoasie i tak dělala, co oni chtěli. „My ani na minutu nepochybovali, že tentýž program, který nyní provádí provisorní vláda za potlesku veškeré ruské buržoasie, našel by se strany vládnoucích tříd nejenergičtější protest, kdybychom jej prováděli my, pod firmou sovětů dělnických a vojáckých deputátů.“ A ruští idealisté všecko to klidně snesli a šli do koalice se sovětem, ačkoliv Stěklov dodal: „Dnes je jinak. Za sovětem jsou vojáci, dnes musí býti koalice.“

Vůdcové dělničtí netrpěli ruskou sentimentálností a inteligentským idealismem. Pokud byli inteligenti, byli to většinou Nerusové, tedy nenakažení slovanskou citlivostí. A pokud vyšli z dělnictva, měli všecky dobré i špatné vlastnosti ruského mužika. A mezi těmi možno najíti často přirozenou dobrotu, ale nikdy sentimentálnost. Za to hodně primitivní bezohlednosti a krutosti. Nevěřili kouzelné moci svobody. Chtěli ji jen pro sebe a chtěli míti sami moc a sílu, bez ohledu na všecky ostatní. První dny revoluce už rozšiřují manifesty proti buržoům pro socialistickou republiku a typografové prostě zastavili tisk novin. Jen sovět dělníků a vojáckých delegátů měl 4stránkový list. „Novoje Vremja“ bylo suspendováno, poněvadž nežádalo u sovětského komitétu, smí-li vycházeti. Týdenníky a měsíčníky vůbec zakázány. Ale leninská „Pravda“ už svobodně a otevřeně hlásala vzpouru v zákopech a bolševictví. A buržoasie zpívala hymnus nové svobodě!

Ovšem v socialismu ruském byla velmi závažná převaha elementů neruských. Předsedou byl Gruzín Čcheidze. Nejlepším řečníkem Gruzín Ceretelli, Stěklov byl Nachamkez, Martov Zederbaum a jiní, a hlavními ovšem veřejně méně vystupujícími vůdci všeho hnutí byli tři mužové Lieber, Dann a Gotz. Jim se prostě říkalo Lieberdangotz. Ti také přiměli Kerenského ke zradě na Kornilovu. Všecky tyto neruské elementy různily se docela od ruských snílků. Byli positivní, nebáli se užíti síly a lsti, byli přirozeně dobrými organisátory, a byli činnými, agresivními, dovedli využíti každé příležitosti k zajištění své moci. Nechuravěli oblomovštinou.

A není žádným tajemstvím, že celá jejich akce, i když nebyli bolševiky, byla, třeba ne pod přímým, ale jistě pod nepřímým vlivem zahraničních jejich soudruhů. A mezi nimi byl Parvus (Helfant), Ganetzki (Fürstenberg) a Grimm, vypovězený z Petrohradu na žádost ministra Tereščenka, všichni ve službách německého generálního štábu. Všecko, co dělali bylo promyšleno, organisováno, nezapomenuto při tom ani na to nejmenší, kdežto pro ruské idealisty byla celá revoluce velikou improvisací. Myslili na ni celá desítiletí, mluvili o ní dnem i nocí, ale nikdy jim nenapadlo, jak ji musejí prováděti až přijde, aby neutrpěli fiasko a aby ukázali, že je jejich revoluce konstruktivní a ne destruktivní.

Socialisté měli také zkušenosti z revoluce r. 1905. A jak jsme viděli, Parvus jim už tehdy napsal katechismus, jak se mají chovati v nové revoluci a při tom jim dal takové ocenění ruské inteligence, že nebylo ani těžko viděti, co s ní mají vůdcové dělnictva dělati, aby jim napřed sloužila a pak se dala prostě odhoditi jako upotřebená veteš, která již překáží.

Kdežto buržoasní revoluce rozpouštěla staré úřady a měla své komisary jen jako prostředníky, sovět organisoval se dřív než revoluční vláda. Už 10. března svolává zástupce dělnictva, jednoho na tisíc a jednoho vojáka na setninu, jmenuje komisary ve čtvrtích a vyzývá utvořiti v každé petrohradské čtvrti radu. První jejich starostí je míti moc a sílu, t. j. petrohradskou posádku a vojsko. Při jednání s dumským komitétem a vládou je hlavní jejich podmínkou, aby petrohradská posádka nebyla odzbrojována a nebyla posílána na frontu. A na tuto úžasnou podmínku komitét přistoupil a Miljukov dokonce říká, že v tom jednání nebylo nic nebezpečného. A zatím to byl hrob občanské revoluce. Petrohradská posádka stala se gardou sovětů. Za odměnu měla jistotu, že nepůjde do boje, že nemusí obětovati život za osvobození Ruska od nepřátel-

ského vpádu. Hlubšího ponížení vlastenecké myšlenky nelze si ani představiti, ani horšího prostředku zdemoralisovati armádu. Jít do boje za Rusko podle toho tedy bylo trestem, poněvadž nejít bylo odměnou. Jen vůdci dělníků věděli, co chtějí. Revoluční inteligenti jednali, jako by nová svoboda zahalila je růžovou mlhou, takže ničeho neviděli co se kolem nich dálo.

Dělníci a vojáci také mluvili, mluvili bez konce jako všecko v Rusku. Rus jako by celá mluvila. Mluvila, aby se vymluvila po staletém mlčení. Všude, ve shromážděních, na ulici, na každém náměstí mluvili, usnášeli se jednou o tom, za chvíli o druhém. Celé Rusko bylo plno klubů, ve kterých se zase mluvilo. I hluchoněmí utvořili svůj klub, aby mohli debatovati. Ale mluvení dělníků nebylo nebezpečné, poněvadž jejich vůdci věděli, co chtějí a podle toho jednali plánovitě, účelně a nechali se své věrné vymluviti, jak se jim chtělo. A dělníci byli spokojeni, že viděli pevnou vůli a určité rozkazy.

Inteligence závodila v běhání za socialismem. Jako by stále se jí zdálo, že musí zahladiti starý hřích otců za to, že něco má a ti druzí mají málo nebo nic. Byla plna opravdové sociální spravedlivosti a obětavosti, sociálního idealismu a proto povolovala požadavkům socialistů a ustupovala, když dělníci a jejich vůdcové šli za jediným cílem zmocniti se panství nad nenáviděnou buržoasií, zničiti její kapitalistické hospodářství bez ohledu, co z ní bude a zda si zasluhuje tohoto trestu za svůj idealismus, s kterým ochotně vzdávala se svých privilegií, své nadvlády, neohlížejíc se co bude s Ruskem, s jeho armádou, s jeho hospodářskou schopností žít a bránit se cizímu vykořisťování. Ruská inteligence a buržoasie za všecek svůj idealismus, za všecku spravedlivost k lidovým massám, za všecky tak ochotné oběti pro požadavky socialistů pro tyto přece nebyla ničím jiným než společností bezcitných vykořisťovatelů.

Rusko bylo v nejtěžší situaci hospodářské. Od výroby střeliva a zbraní záviselo jeho vítězství a dělníci si vymohli ihned po revoluci 8 hodin práce, která ovšem byla vším jen ne prací po 8 hodin. Došlo to tak daleko, že nechtěli přijímati mzdu v naturaliích, jen aby mohli stát ve frontách a vykonávati tam svou jedinou práci, kterou by ochotně konali třeba 24 hodin za den, aby tam mohli mluviti. A chtějí už voliti své ředitele, inženýry, dozorce, jako vojáci své důstojníky. V Petrohradě sotva jedna továrna pracovala normálně.

Inteligence chtěla pokračování ve válce, poněvadž měla smysl pro čest Ruska, pro dodržení slova, pro úžas-

nou, nesmazatelnou hanbu, kdyby Rusko své spojence opustilo. S počátku bylo petrohradské dělnictvo i vojáci jednoho smýšlení. Revoluce v prvních dnech byla patriotická, ale zatím dělničtí vůdcové již důrazně hlásali unavenému vojákovi, že musí býti mír a k tomu že dojde, až budou dosazeny vlády proletariátu ve všech zemích. Ty mír ihned uzavřou. Petrohradský sovět ovládali defaitisté. Pan Černov přišel z Zimmerwaldu a práce pro mír bez anexí začala s největší horlivostí. Jakmile však slabá, bezradná vláda dopustila tuto agitaci na frontě, bylo o osudu Ruska rozhodnuto. Žádný voják světa by po třech letech zákopů neodolal takové lákavé agitaci, kdyby byla trpěna vládou a armádním vedením. To si sice zoufalo, ale nemělo síly tomu zabrániti, poněvadž vládla nyní svoboda. Bolševická „Pravda" a „Okopnaja pravda", jejíž redaktor podle archivu „Ochrany", zrovna jako bolševický předák-poslanec byl agentem „Ochrany", ve statisících exemplářích rozšiřována v zákopech. Za čí peníze, není trudno se dovtípiti. Socialističtí vůdcové tomu nepřekáželi a nedali překážet. Buď byli přímo defaitisty, anebo alespoň si nepřáli vítězství, poněvadž by vítězná armáda učinila konec jejich panství v Petrohradě a Rusku. Vlast, patriotismus byly pojmy, které je nezatěžovaly a nežádaly od nich obětí. Jejich vlastí byla internacionála a ta chtěla konec války a rozložení armády. To všecko neplatí jen pro bolševiky. To byla mentalita i velké části nebolševických socialistů. Při volbách se ukázalo jak malý počet přívrženců měl opravdu patriotický, šlechetný Plechanov. A všecko kolébání se Kerenského, který přece jen cítil veškeren úžas ruské zrady na spojencích, vysvětliti možno nejen jeho hysterií a mravními defekty jeho povahy, nýbrž i vlivem jeho socialistických soudruhů, kterým nechtěl státi se nevěrným.

Historie osudného „Prikazu nomer pervyj" je nejvýmluvnějším dokladem celé jejich psychologie. Prikaz vyšel už 14. března, v den, kdy utvořeno bylo ministerstvo. Kdo prodělal státní revoluci, kdy na místě starého bylo nutno postaviti nové, ví sice, jaký zmatek bývá v těchto chvílích. Ale Rusko bylo ve válce, nepřítel v zemi, armáda rozmrzelá. Nejlepší důstojníci už byli ubiti. A ti noví ze studentů, mladých lidí, i když byli plni patriotismu přece jenom neměli zkušenosti ani ve válčení, ani v psychologii vojákově. Proto ti, kteří revoluci udělali, mohli všecko přehlídnouti, jen ne armádu a její disciplinu, jejího ducha. A zatím zničení ruské armády stalo se úmyslným podvodem, v první chvíli všeobecné zmatenosti a prozatímní vláda neměla dost mužnosti a odvahy, aby s původci pod-

vodu naložila jako s podvodníky a velezrádci. Miljukov vypravuje podrobně historii vzniku prikazu. Neznámý člověk ze sovětu rabočich a selských deputátů navrhl veliteli Petrohradu plukovníku Engelhartovi, aby byl napsán prikaz o vzájemných poměrech mezi vojáky a důstojníky. Když Engelhart odepřel řekl: „Tím líp, napíšeme sami!" A plukovník Engelhart nezakročil, neupozornil vládu, neudělal ničeho! 14. března byl prikaz předložen sovětu a sice tovaryšem Maximovým, spolupracovníkem otevřeně defaitistického „Dne". Sovět přijal 4 body: Vojáci nemají nikomu vydávati zbraně, ani důstojníku. Mají zvoliti ihned zástupce do sovětu. Vojáci jsou v politických věcech podrobeni sovětu rabočich a kresťanských deputatov. Vojáci mají se podčiniti důstojníkům na frontě, ale mimo frontu sluší považovati vojáky za rovnoprávné občany. K tomu přidali pisatelé prikazu ještě výzvu voliti všude v celé armádě komitéty, kterým se má oznámiti každé nedorozumnění mezi vojáky a důstojníky a nařídil také zrušení vojenského pozdravu. Takto stylisovaný prikaz byl pozdě večer nenápadně podsunut provisornímu komitétu dumy a na druhý den publikován. Teprve nyní viděla vláda co se stalo. Za dva dny dali sice Kerenský a Čcheidze nalepiti plakáty, že prikaz nevychází ze sovětu dělnických a selských deputátů, centrální komitét strany národní svobody žádal odvolání, ale už bylo pozdě. Bleskem, t. j. výtečně organisovanou agitační službou agentů-defaitistů, kteří pracovali již dlouho pod komandem německým, prikaz nomer pervyj se rozšířil po frontě a působil.

Osudovou otázkou bylo, zda najde provisorní vláda dost železné energie, aby prikaz nejen prohlásila za padělek, nýbrž aby exemplárně potrestala jeho autory i každého vojáka, kdo se jím bude říditi. Nenašla této odvahy. Utěšovala se tím, že prikaz platí jen pro Petrohrad a raději sama sebe klamala, jen aby nemusila podjati se rozhodného boje se sovětem, který by byla tehdy nepochybně vyhrála, jak tomu svědčily patriotické demonstrace celého Petrohradu a jeho posádky. A byla by vyhrála celou revoluci, poněvadž by v samém začátku byl zlomen vliv socialistického sovětu a revoluce by byla zůstala všenárodní. Tenkrát vše chtělo válku do konečného vítězství, a revoluci dělali, aby mohli válku vyhráti a obviňovali dvůr, že válku sabotuje.

„Prikaz nomer pervyj" je jednou z hlavních příčin záhuby Ruska, bolševictví i Brest-Litevského míru, i toho, že válka trvala víc než o rok déle, že vyžádala si ještě tolik životů a vyvolala v celém světě hospodářský rozvrat, kterým nyní trpíme. Byl napsán tak v první chvíli jen ze

vděčnosti k armádě za to, že udělala v Petrohradě revoluci a zbavila Rusko carství, jak se potom vymlouvali? Byl napsán z nedostatku vážného politického myšlení, z toho, že si pisatelé neuvědomili všecky důsledky, a že prostě s obyčejným ruským radikalismem, když se mu dá volnost, chtěli armádu osvoboditi od carského ducha a vlivu carských důstojníků? Dokonce ne. Prikaz psali a upravili Stěklov (Nachamkez) a petrohradský advokát Sokolov a sice jak generál Monkievič ve své knize tvrdí, opsali jej téměř do slova z prikazu, který rozdíleli revolucionáři r. 1905 vracejícím se vojskům z Mandžurie. Sokolov snad podlehl hypnose svobody. Ale dojista ne vynikající nyní bolševik Nachamkez. Důkazem toho je, co řekl jeden z delegátů, které sovět poslal do Evropy na mírovou agitaci mezi dělnictvem, Goldenberg panu Claude Anet na parníku, na kterém jeli společně z Norska. S úsměvem samolibé spokojenosti mu řekl, že vydání prikazu nebylo žádnou náhodou, nýbrž jasným úmyslem. Musili tak učiniti, aby zničili starou armádu, poněvadž ta by nebyla pro revoluci. A jim byla nejvážnější socialistická revoluce, ne vítězství a čest Ruska. Chtěli, jak hlásali všesvětovou revolucí k míru a k jejímu vítězství, aby zničili kapitalismus a imperialismus.

Zda zničili kapitalismus a imperialismus, nelze dnes ještě říci, ale že zničili ruskou armádu, tu nádhernou ruskou armádu, která přes všecky hříchy carského režimu, přes všecky nedostatky transportu, zásobování, munice, zbraní konala divy statečnosti a sice dříve, než sami pomyslili, nelze popírati. V Kronštatě, tak blízko Petrohradu, duchaplná carská vláda umístila trestanecké bataliony. Námořníci ruští patřili v posledních dobách k nejhorším elementům ruské armády a tak není divu, že se tam ukázali v novém duchu nejpokročilejšími. Spousta námořních důstojníků byla zavražděna a Kronštat byl vlastně samostatnou bolševickou republikou dříve, než se podařilo Leninovi zmocniti se vlády v Petrohradě. Zde Prikaz měl za následek úplnou desorganisaci vojska. Vojáci necvičili, chodili po ulici a poněvadž měli volnou jízdu na tramwayi, vyhazovali odtamtud civilisty a sami se projížděli po Petrohradě. Důstojníky nezdravili, tykali jim a žádali, aby ti jim vykali.

Na frontě, která dost dlouho vzdorovala, konečně disciplina se také uvolnila. Kerenský sice volal k vojákům: „Naše armáda za cara dělala divy. Snad se neukáže za republiky stádem ovcí?“ Ale ta se u Tarnopole ukázala ještě něčím horším. A nebylo tak těžké s dobrým ruským vojákem i dobře zacházeti, i držeti ho v železné disciplině.

Vláda mohla udržeti armádu, kdyby byla přemohla svoji víru ve všemohoucnost svobody, která se stávala zločinem na ubohém Rusku.

Je přímo neuvěřitelno, co se v Rusku dálo a chvílemi se zdá, jako by zachvátila všecky vůdčí lidi epidemická psychosa. Co bylo na frontě, musil viděti každý voják. Hlavní velitelství zoufale žalovalo, že se armáda rozpadává a že nevydrží nápor Němců, kteří arciť neútočili, slibovali neútočiti a útok na Stochodu prohlašovali za omyl místního velitelství, jen aby rozkladná činnost na frontě, jimi vymyšlená a nepochybně i řízená, mohla nerušeně konati své dílo. Ale komise, kterou ustanovil vojenský ministr Gučkov, složená z vyšších důstojníků za předsednictví generála Polivanova, bývalého ministra vojenství, vypracovala takový návrh deklarace práv vojáka, že Gučkov jej nemohl podepsati a raději odešel z vlády. Kerenský jej ovšem podepsal, vyhlásil a dobil tak armádu. Jemu stačilo, když na frontě vojáci jeho řečem tleskali, když ho jásavě nosili na ramenou... vše to bral za bernou minci a za výraz nového svobodného ducha armády, třeba mu všecky štáby armády hlásily, jak zoufalá je jejich situace.

Všichni ti lidé nebyli jen omámeni svou vlastní svobodou, jim zdálo se, že nekrvavou revolucí petrohradskou otevřeny dokořán dvéře v novou říši svobody, odkud se její jasná zář rozleje po celém světě. Messianismus, skrytý v každé ruské inteligentské duši, slavil své opojné vítězství. Všecky varovné hlasy francouzských a anglických socialistických soudruhů, kteří přišli, aby své ruské soudruhy přiměli k dalšímu vedení války, přijímali s povýšeností vědomí, že oni uskutečnili nejvážnější svobody, kterých nikde jinde není. „Pereščegolali Evropu“ a prototyp tohoto domýšlivého inteligentského messianismu Kerenský volá k vojákům: „Což nemáte dokázat světu, že systém, na kterém se nyní buduje naše armáda, je nejlepší systém? Což nedokážete druhým monarchům, že ne pěst, nýbrž že sověty jsou nejlepší silou armády?“ A když podepsal deklaraci práv vojáka, zvolal s hrdou domýšlivostí: „Nyní má ruský voják taková práva, jakých nemají ani v jedné armádě světa,“ a lehl si v zimním dvorci do postele cara Alexandra III., v hrdém vědomí, že je nejen spasitelem Ruska, nýbrž vykupitelem veškerého lidstva.

Vláda v jedné ze svých nesčetných proklamací přiznala se ke svému programu svobody a nevměšování se, k celé inteligentské ideologii, tak sympatické při rozhovoru za čajem a tak naprosto nemožné a zhoubné pro politiku státu, zejména ve chvíli revoluce a vnější vojny. Praví přímo s dojemnou otevřeností: „Za základ státní správy

vláda má ne násilí a donucení, nýbrž dobrovolné podčinění se svobodných občanů vládě jimi samými utvořené. Hledá oporu ne ve fysické, nýbrž mravní síle. Ani kapka krve nebyla prolita její vinou, ani proti jedinému proudu veřejné mysli nepostavila přehrady.“ Jako by se bylo Rusko a svět převrátilo petrohradskou revolucí v Adamův ráj, kde nebylo ani zla, ani násilí! — — — A nechali Lenina pracovati.

Jaký div, že tito idealisté nedovedli využitkovati žádné situace ke zjednání pořádku, ba dokonce že připustili, aby i jejich vítězství využitkoval sovět přece jen k upevnění své moci v Petrohradě. Když Miljukov poslal svou notu ke spojencům a mluvil tam o garanciích a sankcích, vypukla bouře defaistického, pány Stěklovem a Černovem ovládaného sovětu. Kromě toho bolševici ustrojili demonstrace, ve kterých se účastnili také vojáci a kluci, jimž platili za to 10—15 rublů. Ale Petrohrad a velká většina posádky byli pro Miljukova a před dumou, kde mluvil, uspořádány mu veliké ovace. Sovět musil nechati svého protestu. Zdálo by se, že nastala zase chvíle, aby zatímní vláda využila svého vítězství ke zjednání pořádku a ke znovuzavedení discipliny v armádě. Stal se pravý opak. Sovět vydal na oko proti bolševikům, kteří část posádky svedli k demonstracím, proklamaci k vojákům, ale v té řekl, že jen on má právo disponovati vojskem a pod touto rouškou zmocnil se úplně vlády nad petrohradskou posádkou. Každý rozkaz vojákům, aby vyšli na ulici, má býti podle této proklamace podepsán nejméně dvěma ze sedmi členů sovětského komitétu. Vláda sice také vydala vyhlášku, že disponovati vojskem může jen velitel petrohradské posádky, ale spor se rozřešil tak, že Kornilov rozmrzen vzdal se velitelství v Petrohradě, odjel na frontu a vojsku petrohradskému opravdu velel sovět. Napřed socialistický a pak bolševistický.

Tak vládla nominelně buržoasie, ale ve skutečnosti byl pánem sovět. Nemohlo býti jinak po všem, co jsme viděli. Jednalo se jen o to, aby sovět také otevřeně přijal zodpovědnost. Vzpíral se dlouho. Nechtěl ji přijati sám. Stačilo mu, když de facto vládl a buržoasie když nesla těžkou zodpovědnost. Ale když konečně nešlo to jinak, nežli že musil uzavříti kompromis s buržoasií, vstoupiti do koalice s ní a vzdáti se na chvíli splnění svých tužeb, aby se uchopil vlády teprv až bude možná čistá vláda proletariátu, pan Černov alespoň utěšil sovět následujícími neobyčejně otevřenými slovy: „V daných poměrech sovět bude ve skutečnosti rozhodovati o státních záležitostech a ministři budou jen rozhodnutí jeho plniti.“ To říci se odvážil ve ve-

řejné schůzi sovětů a byl přesvědčen, že to říci smí a může, poněvadž jeho buržoasní kolegové v ministerstvu tuto úžasnou urážku klidně snesou, jako snesou všechno ostatní ve své idealistické bezkrevnosti a ve své socialisticky založené ideologii, a jako snesli Zimmerwaldistu p. Černova jako ministra.

Snášeli všecko. Jako že Lenin přišel se svými druhy očividně poslán Německem, i že klidně zabral dům tanečnice Kšešínské, že veřejně hlásal boj proti válce, i že Trockij, který přišel z Ameriky, prorokoval, že přijde brzo doba krve a železa, boj ne národa proti národu, nýbrž třídy proti třídě, a ruská revoluce že bude prologem revoluce všesvětové. Uspokojili se začátečními neúspěchy bolševiků a věřili, že svoboda pomůže. „Nestaveli přehrady žádnému proudu myšlénkovému", ani když byl podporován německými penězi, jak o tom vůbec nebylo pochybnosti. A Miljukova obětovali sovětskému defaitismu.

Svobody užily také různé národnosti. Polsku dána byla svoboda, což bylo ovšem teoretické, poněvadž tam byli Němci a Rakušáci, ale je to dojista jeden z nejšlechetnějších aktů revoluce. Ovšem chtěli svobodný svazek polský s Ruskem. Ve Finsku odstraněno všecko, co od Bobrikova zavedeno proti snahám o finskou samostatnost. To ovšem nemohlo zůstati bez následků. Už 18. března žádala litevská deputace vlastní vládu a Ukrajinci si utvořili národní radu. Byli zpočátku umírnění, chtěli jen jazyk a školy, ale za krátko šly jejich snahy dál a ke konci června už měli svůj generální sekretariát, t. j. svou vládu. Provisorní vláda také zde nezakročila, jen prosila, aby Ukrajinci nerozbíjeli stát. Kerenský zapověděl konání ukrajinského vojskového sjezdu. Ale když se přece sešel, poslal mu telegram, že není překážky další činnosti ukrajinského komitétu. Přirozeně telegram přijat s bouřlivým výsměchem. Je ovšem nadmíru zajímavo, že podle brožury, vydané ve Štokholmu a citované Miljukovem, také veškeré toto hnutí bylo ve spojení s Parvusem a Ganeckým Fürstenbergem, tedy s německým generálním štábem. Také litevský sněm prohlásil se samostatným a provisorní vládě nezbývalo i zde nic, než utěšovati se tím, že dává všem svobodu a nestaví překážky žádným snahám ...

Na všech stranách plný bankrot státní myšlenky ruské následkem naprosté neschopnosti ruské inteligence udržeti a spravovati stát. Neviděla ničeho než své sny o svobodě. Všecko se hroutilo pod nohami, ale Kerenský ve svém opojení vidí, jak Rusko nese spásu celému světu, nevidí rozpadávající se, hynoucí vlast, jen v chiliastickém nadšení vítězství světové demokracie v důsledku vítězné ruské re-

voluce. Na frontě spojenců umírají statisíce a on mluví k francouzským socialistům o věčném míru demokracie.

To bylo v armádě a ve správě státní. Stejný rozklad způsobila inteligentská ideologie v hospodářském životě ruském. Také zde se dívala na svobodu jako na zázračný elixír, který všecky rány zhojí a všecky uzdraví a ani jí nenapadlo mysliti na nevyspělost a přirozenou lenost ruského dělníka-mužika, jím ani nezaviněnou, nýbrž historicky vypěstovanou nevolnictvím a hlavně krugovou porukou a obščinou. Je přirozeno, že sověty neudělali jen v armádě, v plucích, praporech a setninách, nýbrž že zavedli zákonem rabočije komitéty ihned také v továrnách. A měly stejný účinek. Nejen že žádalo dělnictvo ihned 8hodinnou práci a zvýšení mzdy, nýbrž popíralo potřebu technického dozoru a podčiňování se správě závodu a to v době nejvyšší válečné krise, kdy všecko záviselo na topivu a surovinách, a tedy hlavně na ničím nerušeném fungování železnic.

Bylo by ovšem nespravedlivým nepřiznati, že agitace mezi dělnictvem velmi byla ulehčena, jak říkali pohádkovými výdělky za války. V této příčině všude dopouštěly se vojenská správa i průmysl těžkého hříchu. Mírová hospodárnost finanční správy přišla přímo v opovržení. Všude se prostě vyhazovalo. Vojáci povolovali jednak z neznalosti poměrů, ale také často z jiných méně omluvitelných příčin ceny, o kterých se průmyslníkům v míru nikdy nezdálo. A čím větší měli potřebu, tím vyšší dávali ceny v domnění, že jen tak zabezpečí si dodávku nutných tovarů. To byl jeden z největších hříchů na zdravém rozvoji hospodářského života. Tím rostly zisky průmyslových závodů, takže musilo to vzbuditi nespokojenost a oprávněnou závist dělnictva, ale také i úřednictva závodů. Všecko to musilo působiti rozvratně na poměr kapitálu a práce, zejména tam, kde nebylo možno vymlouvati se ani na nedostatek materiálu ke správě a obnovování strojního zařízení po válce, a tudíž na nutnost hromadění reserv nezbytných k obnově celého vnitřního zařízení závodů při přechodu k mírové výrobě jako v celé řadě odborů tak zvaného válečného průmyslu. Petrohradští továrníci sami to cítili a proto dobrovolně dávali, co dělníci žádali, i osmihodinnou práci, i zvýšení mzdy, souhlasili se zaváděním sovětů, starostů v továrnách i obligatorních smírčích soudů. Jejich svědomí zatíženo bylo neoprávněnými zisky a proto nemohli ani míti dost mravního oprávnění, aby se bránili požadavkům dělnictva, i když viděli, že jsou na zhoubu výroby.

Všecky ústupky nic nepomáhaly. Revolucí všecky svazky dosavadního systému byly rozpoutány a nová

vláda nedovedla zavésti jiné, odpovídající sice nové svobodě, ale přece takové, aby nepovstala desorganisace veškeré výroby. Dělníci považovali svobodu za právo na lenost, na nic nedělání. Svoboda, tak svoboda! Poměry dělnické byly beztoho válkou rozvráceny. Zbytečně velikou mobilisací odvedeni z továren vyškolení dělníci a ti musili býti nahraženi invalidy mužiky, dělníky náhodnými, kteří neměli interesu na práci ani na závodu a byli proto nejlepším materiálem pro bolševickou agitaci. Pro dělníka mužika svoboda těžko mohla znamenati něco jiného než vyšší plat a nic nedělat. Jen inteligentská ideologie mohla mysliti, že to znamená pracovati víc a lépe z radosti nad novou svobodou. Již tři neděle po revoluci volal socialista Maslov, že dělnictvo hubí stát a že nic nepomáhá osmihodinná práce, když se nepracuje. V květnu přišli zástupci metalurgické industrie žádat vládu o zakročení, poněvadž nemohou existovati. Mají 195 milionů investovaného kapitálu, v posledním roce měli 75 milionů hrubého příjmu a vypláceli dividendu 18,000.000, tedy ne ani 10%. Dělníci žádali nyní zvýšení mezd o 240,000.000. Vláda se usnesla zavésti vládní kontrolu nad závody hornímí, textilními a nad kovoprůmyslem. Ale ovšem ne nad dělníky a jejich sabotováním práce. Podle inteligentské ideologie vinen tím podnikatel a ne „svobodný“ dělník.

Ale pod vlivem socialistického ministra Skobeleva vláda hodlala zavésti také profesionální komitéty a pak centrální komitét pro regulování veškerého národního hospodaření a zavedení povinnosti ku práci, tedy to, co později udělali bolševici. Ministr obchodu Konovalov, sám jeden z největších ruských průmyslníků, ačkoliv s Nekrasovem a Tereščenkem tvořili levé, socialistům blízké křídlo kabinetu, viděl, kam se řítí ruský hospodářský život pod vlivem jeho vlastní inteligentské socialistické ideologie a podal demisi. Sám navrhoval nejostřejší zdanění válečných zisků, chtěl zavésti obligatorní kolektivní smlouvy, smírčí soudy a arbitrážní komise ve všech velkých průmyslových centrech, ale nemohl se smířiti s úmyslem vládního regulování produkce, poněvadž by při podmínkách ruského života došlo k tomu, že by ve většině závodů rozhodovali lidé hospodářsky nezkušení, což by vedlo ke katastrofě, jako se to stalo, když to zavedli bolševici. A ten Konovalov, na kterého si Miljukov stěžuje, že s Lvovem i Kerenským a pozoruhodně i s pravičáky Vladimírem Lvovem a Godněvem tvořili většinu vládní, která svou ústupností všechno zavinila, dochází trpkou zkušeností s neohraničenou svobodou k tomu, že prohlašuje za jedinou pomoc, aby vláda konečně ukázala plnost vládní moci a zjednala zase disci-

plinu v práci a ve veřejném životě. Ve velké řeči 17. května ukázal na příčinu zla. Ukázal, jak dělnictvo chce věci demagogické, privilegie pro sebe a sice vědomě a plánovitě, na zničení průmyslu a všeho soukromohospodářského podnikání. Závody musí se zastaviti. „Stát nemůže se zavázati k tomu, aby zjednal dělnické třídě výjimečně privilegované postavení na účet všeho ostatního obyvatelstva!" Bohužel, končil s tímto poznáním pro tentokrát svou ministerskou kariéru, místo aby ji s ním začal.

Po starém zvyku si v Rusku všecko, co bylo v cizině, zařídili po svém. Když přišel do Petrohradu Henderson, s nadšením přijímali jeho líčení, jak anglická vláda zasáhla do válečného průmyslu. Henderson jim sice říkal, že to není socialisace a že je to opatření jen dočasné, ale ruští socialisté viděli v tom zařízení stálé a při tom říkali, že to v Rusku nepůjde jako v Anglii. Oni že si nedají obmeziti svá práva, zejména ne právo na stávku, jak to učinili v Anglii zato, že podřídili průmysl dozoru státnímu. Šlo všecko tak daleko, že socialistický ministr Skobelev konečně sám také už varoval, aby dělníci krajními požadavky neničili mladou ruskou industrii. Ale i zde bylo již pozdě. Fabrické komitéty a sověty starostů byly již pod vlivem Lenina a usnesly se, že musí míti nejen kontrolu závodů, nýbrž dvě třetiny hlasů ve všech jejich rozhodujících institucích, přístup do všech knih, ke všemu, co se v závodě děje a jak se produkty rozdělují. A jdou dále pod vlivem plánovité agitace radikálních socialistů i bolševiků. Nemožnými požadavky mzdovými ženou závody do krisí a činí majitelům nemožným, aby jejich požadavkům vyhověli. To pak vyhlašují za sabotáž se strany podnikatelů a žádají už přechod větší části zisků, důchodů i jmění bankovních, finančních, obchodních a průmyslových magnátů kapitalistického hospodářství v ruce národa, chtějí povinnost ku práci všech nedělníků, dělnickou milici a přechod veškeré státní moci do rukou sovětů rabočich a soldatských deputátů.

V takové náladě ministr železnic pan Nekrasov, který byl v kabinetu jako zástupce buržoasie, veřejně sice řekl, že se vláda postaví nejrozhodnějším způsobem proti železničním zřízencům, kteří hrozili stávkou, ale zároveň dal kontrolu nade vším železničním hospodářstvím sojuzům zaměstnaných na dráze, s právem propustiti ve dvou měsících kteréhokoliv náčelníka služby. To už nebyla inteligentská ideologie, nýbrž otevřená zrada na státu, poněvadž tím byla služba železniční docela desorganisována. Po širé Rusi místní revoluční komitéty přivlastňovaly si právo neobmezeně se vměšovati do veškerého života hospodářského,

dokonce i právo odstraňovati majitele závodů od disposice vlastními podniky a právo to také vykonávaly.

Buržoasní revoluce připravovala důsledně bolševictví. Kámen se už řítil a těžko bylo jej zadržeti. Ministr Skobelev vydal 28. června 1917 k dělníkům cirkulář, aby nemysleli jen na svá práva, nýbrž i na své povinnosti, nejen na svá přání, nýbrž i na možnost jejich splnění. Říkal, že je ve všech požadavcích desorganisace, že dělníci žádají víc, než co závody snesou, což desorganisuje průmysl a ochuzuje státní pokladnu, poněvadž tato všecko musí platiti. Často vymahají dělníci své požadavky ne prostřednictvím svých odborových sdružení, nýbrž násilím. To je nedopustitelno. A když se jedná o předměty nutné k válce a o železnice, je to ohrožení revoluce. Ale ještě méně odpovídá důstojnosti revoluční demokracie, když dělníci s neporozuměním obtížím technického a administrativního vedení závodů i chudoby Ruska na tento personál útočí, činí násilí nad zaměstnanci, ředitele odstraňují po své vůli, míchají se do technické správy, anebo docela snaží se dostati závody do svých rukou. „Nepřátelé revoluce se radují, jak ničíte podniky, jak vyháníte cizince. Uchvácení podniků dělá dělníky, nemající ani zkušenosti, ani potřebného kapitálu na chvíli pány, ale brzo přivádí je k zavření podniků, nebo k podčinění dělníků ještě horšímu pánu."

Ale to všecko nepomáhalo, když nebylo vůle a odvahy sjednotiti všecko, co bylo ještě zdravým a postaviti se se železnou energií a bezohledností proti rozvratu metodicky podporovanému a sílenému agitací Lenina a Trockého. V Kronštatě prohlásili samostatnou republiku, socialistické vůdce zavřeli a oznámili, že vládu neposlouchají. Vláda tam neposlala vojáky, nýbrž nejlepší řečníky Ceretelli, Čcheidze a Golze, tedy ani jednoho Rusa, což na pár dní sice pomohlo, ale poněvadž se k ničemu neodhodlala, ač hrozila nejostřejšími prostředky, zůstal Kronštat baštou Leninovou. Všude stejná impotence v ruské revoluci. Všude boj dvou duší, socialistické, která všecko přijímala jako nutné porodní bolesti nového socialistického ráje, jak o tom fantasovala ve svých nekonečných čajových besedách, a na druhé straně lásky k Rusku, která viděla s hrůzou propast, do které se stát řítí. A socialistická polovina bránila vlastenecké, aby zachránila, co se ještě dalo zachrániti.

Vláda důsledně nedovedla využíti ničeho, co jí události přinášely. Kerenský chtěl spasiti Rusko nadšením ofensivy. Ač znal jaká je armáda, věřil ve všemohoucnost své výmluvnosti. Petrohrad šel za ním s opravdovým nadšením. Ulice byly zase jednou v jarní náladě revoluce.

Po nekonečně dlouhé době objevily se na petrohradských domech opět národní trojbarevné prapory místo rudých. To ohrožovalo všechnu práci Leninovu. Odhodlal se proto překaziti ofensivu za každou cenu. 3. července jeho německými penězi placené rudé gardy pokusily se o to zmocniti se vlády. Byly poraženy. Vláda byla zase pánem situace, mohla konečně jednou pro vždy zbaviti se elementů, které systematicky rozrušovaly nejen armádu, ale všechen hospodářský život ruský a ohrožovaly všechny opravdu cenné výsledky revoluce. Nad to nebylo pochyby, v čí službách pracují bolševici. My jsme se zmínili, že vláda vypověděla Kientálovce Grimma, poněvadž ze zachycených telegramů byl usvědčen, že pracuje v dorozumění s německým štábem. Jeden list petrohradský napsal, že Lenin a ostatní jsou ve spojení s agenty německými Fürstenbergem Ganeckým i Parvusem, že dostávají peníze z Disconto Gesellschaft v Berlíně prostřednictvím Nue Bank v Štokholmě, která ukládá pro ně peníze v sibiřské bance v Petrohradě na jméno advokáta Kozlovského, a že na tom účtu je nyní 2,000.000 rublů. Vláda měla tedy možnost dostati důkazy, že jsou bolševici a jejich vůdci ve spojení s nepřítelem, který byl na ruském území, že vykonávají jeho disposice a mohla tudíž i při fanatickém vyznávání svobody učiniti všecky tyto živly navždy neškodnými. Neučinila ničeho! Neodstranila pluky, které šly s bolševiky, neodzbrojila rudou gardu a vůdce Kameněva (Rosenfelda), Lunačarského sice zatkla, ale večer je zase vypustila a Zinověva, Lenina a paní Kolontaj nechala ukrýti se napřed ve Finsku a pak v Petrohradě a pracovati dále na rozvratu. Jen Trocký byl zatčen a teprve později vypuštěn na svobodu.

Bylo jasno, že tato vláda Rusko přivede buď k reakci, nebo k úplnému rozvratu. Kníže Lvov konečně podal demisi a odešel. Jeden z nejušlechtilejších lidí Ruska, člověk vzácné inteligence a horoucí lásky k vlasti. Ale zatížen strašnou chorobou inteligentské ideologie, její idealistické víry ve svobodu, tolstovským neprotivením se zlu i hlubokou slavjanofilskou vírou v nekonečnou dobrotu srdce ruského člověka, těžce poškodil ubohou Rus, kterou tak hluboce, opravdově miloval a které rád a ochotně byl hotov každou chvíli obětovati svůj život. V dobách klidných, spořádaných, až by byl pevně zakořeněn pořádek ve státní správě i veřejném životě, mohl by býti člověkem, který by vedl Rusko po cestě opravdové demokratičnosti a široké sociální spravedlnosti. V době převratu byly jeho nejideálnější vlastnosti neštěstím Ruska. Na jeho příkladě bylo viděti, jak jiné jsou úkoly státníka, jemuž jsou v těžkých

dobách svěřeny osudy říše, než toho, jenž má organisovati některý obor veřejné činnosti, třeba i velmi obtížný. Kníže Lvov byl přímo znamenitým v organisaci zemstev, která vzala na sebe zásobování armády a prokázal Rusku v té příčině veliké služby. Ale organisace zemské práce a řízení nového, revolučního Ruska byly přece jen dvě různé věci. Těžké zkušenosti musily simplistickému nazírání ruské inteligence na stát teprve pravdu tuto ukázati. Ke cti knížete Lvova nutno však říci, že sám nechtěl býti v čele vlády a že musel býti k tomu donucen, aby přejal úkol, o kterém myslel, že je nad jeho síly. Jaká škoda, že aspoň v této chvíli nebyl tvrdým a neústupným, pro něho i pro Rusko!

Kerenský byl nyní vlastně diktátorem. Typický představitel Rusi, která mluvila, mluvila, ale nejednala. Jeho popularnost nebyla sice už první svěžestí, ale přece se jeho řečnickým uměním massy daly uchvátiti, jako zpěvem oblíbeného tenora. Když přestal mluviti, zmizelo kouzlo a nezůstalo ničeho. Na vojně mluvil na celé frontě pro ofensivu, vojáci měli jeho hlavu na papírových penězích, na žetonech, které se rozdávaly, a Tarnopol i Dvina končily nejstrašnější pohanou ruské armády. Čest její zachránily jen ty její části, na které vůbec neměl vlivu, kde ještě důstojníci a velitelé neztratili všechnu autoritu, a kde rozhodovalo dělostřelectvo nejméně dotknuté převratem, poněvadž to byli po většině staří vojáci.

Bylo po nadšení. Ve chvílích, kdy báli se, že Němci přijdou do Petrohradu, souhlasil sice Kerenský s těžkým srdcem se zavedením trestu smrti po dobu války na frontě, ale zůstaly komitéty, které byly hlavní příčinou rozvratu a zůstali komisaři. Tedy vlastně dvojí velení. Bylo mezi nimi několik, kteří byli opravdoví vlastenci a pomáhali velitelům armád. Ale poněvadž tu byli vedle velitelů, neměli tito mravní autority. Kerenský řekl na severní frontě: „Mohu ve 24 hodinách vyhnati všecky členy vrchního velení a armáda se na na mne nebude hněvati.“ Jen člověk zatížený chorobným velikášstvím mohl tímto způsobem mluviti k vojákům před bojem, kdy důvěra ve velitele je hlavním faktorem vítězství! Vůbec nelze si představiti strašnějšího osudu, než jaký měli ubozí ruští důstojníci v „nejsvobodnější armádě světa“. Aby vojáky přiměli k boji, šli napřed. Dali se zabíjeti, někde útočili sami, ale heroism jejich nepomáhal. Byli pravými mučeníky v armádě, oduševněné „Prikazem nomer pervyj“, komisary a novou svobodou, proklamovanou v deklaraci o právech vojáka. Byli uráženi, týráni, biti a tito neslyšní, nemluvící heroové si nestěžovali. Jen v úkrytu plakali, raději se dávali zabíjeti, než aby žili v takových poměrech, jak

řekl to generál Denikin Kerenskému v rozhodující poradě vrchního velení. Voják nesměl býti trestán bez soudu, jen důstojníci byli vyháněni bez soudu ve svobodné armádě. Denikin ve svém raportu tvrdil, že armádu nezničili ani tak bolševičtí agitátoři, jako zákony, které dávala revoluční vláda, jako deklarace práv vojáka, která dopouštěla, aby zákopy byly zavaleny defaitistickou literaturou, kterou rozdávalo vojenské bureau v Moskvě dojista za vládní peníze. Denikin jménem armády žádal o plnou moc pro vrchního velitele, o zrušení komitétů a instituce komisarů, třeba by byli mezi nimi někteří dobří, o vyloučení politiky z armády, o opětné zavedení nuceného pozdravování a zejména o trest smrti v týlu, kde se nejvíce armáda kazila.

Ovšem všecky žaloby vojenských velitelů nic nepomohly, ani moskevské shromáždění srpnové, ve kterém mluvil i Kerenský i vrchní velitel vojsk generál Kornilov. Kerenský jako obyčejně hrozil slovy na pravo i na levo. Líčil zoufalý stav země i armády barvami nejčernějšími a skončil sonorní frází: „Nyní s naší neobmezenou mocí, železo v ruce a se všemi silami represivního aparátu vládního půjdeme přímo tam, kde je násilí a libovůle.“ Ale zůstalo jako vždy při slovech největšího řečníka ruské mluvící revoluce. Pan Čcheidze prohlásil ve jménu revoluční demokracie: „Každý pokus zničiti demokratické organisace, vyrýti propast mezi nimi a vládou, anebo udělati z vlády zbraň v rukou majetných tříd privilegovaných, je netoliko zrada na revoluci, nýbrž přímá zrada na vlasti!“ A toto prohlášení bylo rozhodujícím pro Kerenského. Také v něm byly dvě duše. Měl ctižádost vésti Rusko k vítězství a tak zvěčniti se v historii Ruska, a na každý způsob udržeti se při vládě a moci, která byla jeho chorobné ctižádosti přímo nezbytnou. Ale na druhé straně byl celou svou tradicí a svým životem v táboře socialistů a s nimi toužil po tom, aby Rusko šlo v čele vítězné socialistické revoluce a sbratření národů proti všem kapitalistickým utiskovatelům. Když mluvil, bylo silnější prvé, když jednal druhé. A resultát nemohl býti jiný, než že musil zvítěziti ten, kdo mluvil a konal jedno a totéž, a kdo měl jen jednu duši. Buďto ruskou anebo proletářskou. Čili jinými slovy, jak věci se utvářily, Kornilov nebo Lenin. Kornilova Kerenský zradil a tak zvítězil Lenin.

Moskevské shromáždění tedy nepomohlo. V továrnách se nepracovalo a na frontě vládly dále komitéty. V armádě bylo 400.000 členů různých komitétů. Byly dokonce nemocniční komitéty, ovšem ne složené z lékařů, které rozhodovaly o tom, má-li býti nějaká operace na nemocném pro-

vedena a také o tom, má-li voják býti osvobozen od služby. Rozklad šel dále a Němci lehce vzali ohromná opevnění na Dvině a Rigu. Z opatrnosti, když ofensivu připravovali, dali ovšem svými lidmi vyhoditi v Kazani do povětří továrnu na prach a dělostřelecké skladiště, při čemž zničeny tisíce strojních pušek a 1,000.000 dělostřeleckých nábojů. Zároveň učiněn útok na továrny v Oděse.

Musilo dojíti ke konečnému řešení rozhodující otázky pro všechen budoucí osud Ruska, zda dovede Kerenský s Kornilovem udělati pořádek v armádě i zemi, anebo dojde-li ke konfliktu mezi nimi, kdo z nich zvítězí. Zde není možno šíře vyličovati tuto historickou chvíli pro Rusko. Podle všeho, co uvádí Claude Anet podle originálů telegramů vyměněných mezi Savinkovem, který byl správcem ministerstva vojenství, a který opravdu chtěl pořádek na frontě a nejostřejší rozhodnost proti bolševikům v Petrohradě, a Kornilovem, i mezi tímto a Kerenským, jakož i podle ověřeného protokolu obsahujícího rozmluvy Kornilova se Savinkovem i osudným Vladimírem Lvovem, který se pletl do věci, s které nebyl, a svou povídavostí všecko zavinil i podle toho, co tvrdí Savinkov, možno říci, že Kerenský se zachoval proti mužnému, přímému a poctivému Kornilovu způsobem, jejž nelze dosti přísně odsouditi. Je jisto, že Kornilov netoužil po žádném diktátorství, a že ochoten byl, nehledě na svou opravdu pochopitelnou nechuť ke Kerenskému, pracovati s tímto na spasení Ruska. Je stejně jisto, že Kornilov s celou upřímností byl proti všem pokusům o vrácení starých pořádků. Je také jisto, že Savinkov mluvil ve srozumění s Kerenským, když smlouval s Kornilovem, jakým způsobem má býti pořádek zaveden a jaké vojsko a kdy má býti posláno k Petrohradu. Podle tvrzení armádního komisaře Filomenka, kterého přece jmenoval Kerenský, nastal obrat v rozhodnutí Kerenského, když následkem povídavosti Lvova (pravičáka a bývalého prokurátora Nejsvětějšího Synodu) sovět se o všem dověděl a ve své úzkosti o s v o u budoucnost poslal ke Kerenskému tři své vyslance, jak se jim říkalo pány Lieberdangotze. Těm se podařilo v Kerenském přemoci ruskou duši, takže zvítězila socialisticko-proletářská. A tu se již Kerenský proti čestnému Kornilovu podle textu vyměněných telegramů zachoval přímo úskočně — a o osudu Ruska bylo rozhodnuto. Kerenský mohl vyhráti na Kornilovu, prohlásiv ho za zrádce na revoluci, který chce být diktátorem, mohl dáti zatknouti Kornilova i Denikina, poněvadž tito hrdinové v boji proti nepříteli bohužel byli slabí a nerozhodní proti němu, jenž byl daleko nebezpeč-

nějším nepřítelem Ruska, než byli Němci, ale nedovedl více zadržeti vítězství Leninovo.

Lenin bojoval velmi populární zbraní. Sliboval mír za každou cenu a nelekal se žádného prostředku. Kerenský mluvil sice také o míru, ale přece jen nechtěl zraditi spojence, kteří do války šli na pomoc Rusku. Čestné závazky pro Lenina neplatily a pro ty, kterým by přece vadily, vymyslil svou nechutnou teorii o imperialismu spojenců. Každý věděl, že Lenin mír uzavře. A poněvadž inteligentská revoluce ve své hříšné slabosti se už dala německo-bolševickou agitací a panem Černovem svésti ku prohlášení o míru bez anexí a bez kontribucí a prostý mužik, jehož nikdo jiný v pojmech o čestnosti a dodržování daného slova nevychovával, opravdu nevěděl, proč má dále bojovati, nebylo nejmenší pochyby, že Kerenský, když zavrhl myšlenku ostré discipliny a starého pořádku na frontě i zázemí, jak to chtěl Kornilov se všemi generály, prohrál proti Leninovi.

V petrohradském sovětě měli bolševici už úplně ve svých rukou bureau. Žádají propuštění Trockého a Kerenský ho propouští. Vracejí se zase zbraně dělníkům, které jim po nezdařené červencové revoluci byly vzaty. Námořníci osvobozují vrahy důstojníků a Kerenský všecko trpí. Jen zase mluví ve shromáždění demokratických organisací. A tu, když přece nikdo už se nemohl klamati o vážnosti situace i o tom, kam přivedla Rusko útočná politika socialistů i v armádě, i v životě hospodářském pan Černov mluví proti koalici s „buržuji" a zejména s kadety a Skobelev je pro ni jen, poněvadž je zle a špatný konec bude možno svésti na buržoasii. Odvahu mluviti jasně a upřímně měl jen Ceretelli, který nebyl Rus nýbrž Gruzín. Vyslovil se velmi rozhodně proti osobní bezkontrolné diktatuře Kerenského. Chce kontrolu nad vládou, tedy to, co mělo býti od samého počátku revoluce, co mělo býti pravým základem vlády a mělo jím zůstati. Revoluce vznikla proto, že car chtěl odstraniti dumu, anebo jí aspoň nesvolávati. A vláda zvolená komitétem této dumy, která se nechtěla dáti odročiti carem, sama dumu úplně odstavila, nesvolávala ji, ba ani dumský komitét. Ale nevypsala také volby do učreditelného sobrání. Doplňovala a měnila se ze stran. Její členové nebyli později ničím jiným než zástupci stran, které zase neměly jiného legálního základu než buď povolení carské vlády, aby se konstituovaly, anebo dobrovolné sejití se víceméně souhlasících politiků a žádná z nich nepředstavovala politicky ohromnou většinu ruského lidu — mužiky. Byly to jen strany velikých měst. To Ceretelli dobře vyciťoval. Ovšem nechtěl dumu, poněvadž tam bylo socialistů tak málo a proto také užil proti ní

pochybného argumentu, že byla volena za carské vlády. Ale přiznal také, že sověty nemají nijakého širokého základu, v čemž měl také pravdu, a proto navrhoval, aby byl zvolen, než se sejde učreditelné sobrání, jakýsi předparlament ze zástupců všech stran, ovšem i z buržoasie, sovět rossijskoj respubliky. Ceretelli měl také odvahu býti pro trest smrti a provedení války do vítězného konce.

Konečně ustavila se 8. října nová koaliční vláda, ve které byli také zástupci buržoasie. Zase Konovalov a s ním Treťakov, Smirnov a Kiškin a ta hleděla ještě zachrániti situaci. Jako obyčejně hledána příčina všeobecného rozkladu v tom, že vlády nešly dostatečně vstříc požadavkům mass. A v tom smyslu také mluveno v demokratickém shromáždění. Všecko se řítilo pro nedostatek odhodlání ukázati úplně rozeštvaným massám, že je zde ještě vláda, která se nebojí užíti státní moci. Nic tak nepoškodilo autoritu vlády jako zločinná slabost Kerenského, že po červencovém povstání nezbavil Rusko bolševických vůdců. Železniční doprava a tovární produkce už byly rozvráceny ústupky socialistům, osmihodinnou prací, továrními komitéty, ale podle zvláštního ustrojení inteligentské mysli vytýkáno, že nedělo se dost ve vyplnění populárních hesel. Jen v jednom ohledu bylo v tom něco oprávněného. Pro nikoho nemohlo býti více tajemstvím, že je nutno provésti agrární reformu, s výkupem půdy poměščiků, státu, klášterů atd. V této příčině v prozatímní vládě pan Černov vypracoval sice projekt zákona, ale chtěl tuto reformu provésti až v učreditelném sobrání. Kdyby byla včas měla dost energie a síly udržeti pořádek, bylo by dojista pro budoucnost Ruska největším ziskem, kdyby historickou křivdu na mužiku napravilo první volené shromáždění svobodné Rusi. Ale prozatímní vláda nedovedla udržeti pořádek silou a energií a proto snad by bylo přece jen posílilo její posici, kdyby bývala proklamovala alespoň zásady, na kterých chce vypracovati zákon, jejž by konstituantě předložila. Není pochyby, že by bolševici a krajní socialisté agitovali proti každému placení náhrady, ale ukázalo se na jihu a jinde v Rusku, že mužik je naprosto nedůvěřivý k příliš radikálním prostředkům. Nevěří, že by byly trvalé a je raději ochoten k zaplacení výkupné ceny, jen aby jeho nabytí půdy mělo soukromoprávní podklad a mohlo býti potvrzeno právní, notářskou formou, které zvykl, když někdo půdu kupoval. Jinak dělala prozatímní vláda opravdu všecko, co mohli na ní chtíti i nejkrajnější socialisté. A ještě uvidíme, že rozklad hospodářského života ruského bolševici jen dokončili, ale že byl už hodně pokročilým,

když zmocnili se vlády a začali ubohou Rus ubíjeti svými dekrety.

Ale přece jen nová vláda odhodlala se v jednom směru k rozhodnému kroku. Prohlásila Rusko republikou a rozpustila dumu i gosudarstvený sovět. Udělala tedy něco, k čemuž neměla pražádného práva. Konstituanta neměla vůbec smyslu, jestli jí napřed vzala samozvaná vláda stran možnost prohlášením republiky rozhodovati o nejdůležitější otázce pro budoucnost Ruska, rozhodovati o formě státního zřízení. A vláda, která nebyla ničím než představitelkou politických klubů a nanejvýš Petrohradu a Moskvy, překročila velmi vážně své prerogativy, když řešila otázky, které možno sice řešiti silou, mocí, ale které zrovna pro vládu, jejíž jedinou zbraní proti bolševikům mohla býti konstitučnost, měly býti řešeny jen vůlí celého národa. Pan Kerenský a ti, kteří stáli za ním, nechtěli ani dumy, ani učreditelného sobrání. Pro ně byla nejvýhodnější forma vlády, jaká se v první koalici vytvořila. Vláda ta nebyla ničím jiným, než vlastně výkonným orgánem petrohradského sovětu a těžko bylo zaručiti, že by tento stav mohl býti zachován, kdyby kromě petrohradských továren a zdemoralisované garnisony promluvila ještě ostatní Rus. Bolševici znali nechuť sovětu a jeho vládců k takovým změnám a proto bylo tehdy jejich hlavním heslem, aby svolána byla konstituanta.

Ovšem, aby bylo jasno, na jak pevných základech byla politika ruské inteligence obou táborů, stačí vzpomenouti zrovna osudu ruské konstituanty. Když už bylo nejhůř a bolševici už opanovali ulice petrohradské, centrální komitét sovětů, ve kterém bolševici neměli ještě většinu, jako ji už měli ve výkonném výboru petrohradského sovětu, rozhodl, aby vláda svolala učreditelné sobrání. Nyní to bylo možno, dříve ne. Volby i nyní, když už bolševici zmocnili se vlády, nedaly jí většinu a tak týž Lenin, který dříve volal po učreditelném sobrání, po jednodenním trvání toto prostě vojskem rozehnal. Proč, když prozatímní vláda opustila pevnou půdu dumy, dávno nedala zvoliti konstituantu, aby nový pořádek věci postavila na pevnou půdu? Není vlastní příčina v tom, že se petrohradský sovět v prvních dobách patriotického, revolučního nadšení voleb bál, aby nedaly snad Rusku konstituantu, ve které by nebylo socialistické většiny, a která by učinila konec vládě petrohradského sovětu? Buržoastičtí členové vlády měli všechen zájem, aby volby byly provedeny co nejdříve, socialističtí, aby byly co nejdál oddáleny, a proto volby — nebyly. Až bylo pozdě.

Konečně když už bolševici měli, jak řečeno, většinu ve výkonném komitétu sovětů, když armáda byla už docela rozložena sliby o okamžitém míru a o rozdělení půdy, začalo se pomýšletí na odpor. Generál Čeremisov, vrchní velitel, chtěl odvésti petrohradskou posádku na frontu a do Petrohradu dát kozáky, tedy to, s čím se mělo začít brzo po revoluci. Nyní ovšem bylo dosti těžko dostati tam demoralisovanou společnost vojáků, zvyklou jen na procházky v tramwayích, na lichvaření s tím, co jako vojáci před ostatními dostávali a na hraní karet v kasárnách. Proto, když bolševický výkonný výbor sovětů, zvolený ostatně za charakteristické neúčasti jeho členů, 299 hlasy proti 164 ze 3000 členů, zvolil sobě revoluční vojenské komité a toto přikázalo, že posádka zůstane v Petrohradě, nebylo divu, že hrdinové revoluce velmi ochotně uposlechli. I tak zvaně věrný vládě pluk „Preobraženců" zůstává klidně v kasárnách a hraje karty, když už na ulicích v Petrohradě zuřil boj.

Stejně dopadl rozkaz zatkouti Lenina, který přišel o 5 měsíců pozdě. V červenci, po nezdařeném pokusu Leninovců o revoluci, mohl býti proveden. Ale tenkrát pan Kerenský nechal Lenina utéci. Nyní sice vydán rozkaz Lenina zatknouti, ale tentokráte z vděčnosti nechal zase Lenin utéci Kerenského a zatkl jen celou vládu. A jako tehdy Kameněv a Lunačarský byli z vězení propuštěni, tak nyní vypustili bolševici uvězněné socialistické ministry a v Petropavlovské pevnosti zůstali jen koaliční ministři buržoasní. Co v Petrohradě zůstalo slušného, bylo hluboce roztrpčeno nad tímto důkazem ministerské solidarity. Kerenský sice utekl k armádě, ale ta nešla tentokráte za jeho magickým slovem. Zejména kozáci neuznali za dobré pomoci člověku, který se tak neodpustitelně zachoval ke Kornilovu. V Petrohradě ostatně měli i vládní socialisté strach z kozáků a Kaledina, aby tito neudělali konečně pořádek. Také bolševici byli připraveni k útěku, kdyby se jejich pokus o převrat nepodařil. Bohužel i kozáci byli jako všecka ruská inteligence. Dali se docela zbytečně u Gačiny bolševiky poraziti a hrdina ruské revoluce pan Kerenský v různých, velmi málo hrdinných přestrojeních, utekl.

V Petrohradě zatím hodní, chrabří junkeři a ženský prapor svobody, podlehli bolševickým vojákům, kteří hájili svá petrohradská privilegia, námořníkům z Kronštatu, křižáku „Auroře" a dělům Petropavlovské pevnosti. Zaplatili životem, povražděni bolševiky, svou věrnost svobodě a revoluci. Kdežto Kerenský, který na frontě sliboval, že půjde v čele vojáků útokem na nepřítele, což mu ovšem ani nenapadlo vyplniti, nechal tyto oběti své demagogické dvo-

jakosti vražditi a našel rozumnějším, zachovati drahocennou svou osobu Rusku, až toto jednou zapomene, že on, od prvního okamžiku zlý duch revoluce, přivedl Rusko v záhubu a tisíce ruských inteligentů v předčasný hrob...

Bolševici byli vítězi. Třeba by to bylo velmi bolestné, nutno přiznati, že málokterá revoluce skytala obraz tak žalostný jako revoluce ruská, která dala veškerou státní moc do rukou inteligence. Jediní kadeti ukázali trochu smyslu pro to, co stát musí míti i dělati v situaci tak těžké, v jaké bylo Rusko v třetím roce světové války. Bylo viděti, že nehledě na všecky chyby, nedůslednosti, slabosti, na všecko podléhání radikalismu v politice předválečné, byly u nich tradice strany, která přece jen nakonec měla aspoň nějaké vědomí o povinnosti ke státu. Ovšem byly mezi nimi živly, které i nyní v revoluci podléhaly inteligentské ideologii socialistické a měly největší vinu na strašných koncích vítězství svobody, jako Nekrasov a do jisté míry i Tereščenko. Umírněné elementy ukázaly naprostou neschopnost vládnouti v poměrech tak těžkých. Mluvili všichni dlouho o nutnosti převratu a žádný se na to nepřipravil. Nikdo nevěděl co dělati, když převrat přišel. Je sice pravda, že zvítězili nad shnilým režimem. Ale ten sám se shroutil. A ani dělníci, hlavně petrohradští vojáci, nezvítězili nad ním hrdinným bojem, nýbrž prostým odepřením poslušnosti. Revoluci udělala duma, když odepřela se rozejít. Ta ukázala opravdovou revoluční hrdinnost. Co dělo se na ulicích, bylo jen na podporu dumy a za dumou šli veliká knížata, generálové i vojsko. Za sovětem by byli nešli, nanejvýše jen velkokníže Kyril Vladimirovič a o toho nebylo co stát. A lidé, kteří v dumě nasadili svou existenci, kdyby se převrat nepodařil, dali si vyrvati ovoce s v é h o vítězství a sami si namlouvali, že zvítězili vojáci a dělníci, a že za to se jim musí všecko povoliti.

Revoluce byla prohrána v první dny tím, že se povolilo socialistům, kteří postupovali jasně, určitě a bezohledně. Umírnění dali si postaviti jako něco rovnocenného proti dumě sovět, jednali s ním o podmínkách utvoření nové vlády a tím dali nejsilnější, jedinou zbraň z ruky. Kerenský byl v kabinetě sám, ale za ním bylo něco formálně ne snad valně významného, ale fakticky mocného, poněvadž sověty vymohly si ponechání petrohradské posádky doma v kasárnách, a staly se těchto hrdinů svobody nejhorlivějšími protektory.

A v sovětech přirozeně vítězil radikalismus. Odpovídal inteligentské víře v zázračnou moc socialismu. Víru neodstraší neúspěchy. Naopak v messianistické domýšlivosti myslili, že oběti přinášejí pro spasení nejen Ruska, nýbrž

celého světa a ráj že přijde, až demokracie všech států a národů udělá to, co udělalo Rusko. Kerenský o ničem jiném nemluvil, nesl vždycky spásu a bratrství celému světu. A těžko se ubrániti dojmu, že Kerenský ve své snaze po vítězství, o kterém sice velmi falešně mysleL, že dosaženo bude jeho řečnickými úspěchy, nebyl dokonce veden patriotismem. Kdyby ten byl jeho vedoucí hvězdou, byl by společně s Kornilovem udělal pořádek na frontě i v týlu. Ale to by ohrožovalo socialistickou revoluci, její vymoženosti a její další rozvoj. A proto nebude asi daleko od pravdy, řekneme-li, že Kerenský chtěl především ukázati, že všecko, co dělaly sověty, neznemožňuje vítězství a že chtěl ochrániti socialismus od historické viny na porážce Ruska, jak to také na frontě řekl. To musilo vésti ke katastrofě, poněvadž jen Kerenský ve své prázdnosti a ješitnosti mohl mysleti, že jeho řečnické umění dovede z mužika udělati uvědomělého hrdinu, který se půjde dát zabít za demokratické svobody a socialismus petrohradského sovětu. Tleskal Kerenskému snad na chvíli i upřímně a pak šel číst: „Okopnuju Pravdu", kterou mu tentýž Kerenský dovolil ve své úctě ke svobodě volně číst a na kterou bolševici měli, nyní se ví odkud, prostředků dost, aby mohli statisíci exempláry naplnit všecky zákopy. A tam četl, že je nutno sbratřiti se s Němci, že je válka jen proto, aby bohatli angličtí a francouzští kapitalisté, a že má jít domů a vzít si půdu poměšťíka. Tomu sice netleskal, ale věřil, a šel domů, aby nepřišel pozdě při dělení půdy. Kerenský chtěl být ruským Napoleonem od socialismu. A nebyl dost inteligentní, aby viděl, že jeho ctižádost je absurdní. Chtěl-li být mužem sovětu, musil dělati co Lenin: Uzavříti mír za každou cenu. Anebo chtěl sebe i svůj socialismus spasiti od věčné pohany, že zničil Rusko, a pak musil míti odvahu dělati to, co chtěli vůdcové armády, lidé alespoň tak patriotičtí jako on i stejní nepřátelé starého systému. Nebylo u něho odvahy k činům, poněvadž by musily býti namířeny proti sovětům, a tak nedělala ruská revoluce ničeho, než mluvila a dala se vésti tím, kdo v tomto prázdném mluvení byl největším mistrem — Kerenským. Žalostná revoluce našla důstojného sebe představitele. A kdežto „caristická" duma měla odvahu neustoupiti dekretu cara, kterým ji posílal domů, revoluční učreditelné sobrání s jeho revoluční socialistickou většinou, uteklo s panem Černovem v čele před opilými námořníky...

II.

BOLŠEVICKÉ VÍTĚZSTVI.

A tak zvítězil třetí představitel ruské inteligence Lenin. Inteligentská revoluce byla vyvrcholena. Lvov, ušlechtilý typ ruské inteligence ve všech její přednostech i vadách, musil ustoupiti, Kerenský představitel všeho, co měla negativního, utekl a vyhrál konečně Lenin, stělesnění všech její nejhorších vlastností, bakuninismu, nečajevštiny a tkačevštiny, vše to smíšeno s fanatickou vírou v komunistický manifest Marxův. Zvítězily metody bakuninské pandestrukce, nečajevského krajního amoralismu, lži, násilí a vraždy, zvítězily cíle Marxova mládí a nezkušenosti a ruský komunistický messianismus měl zářiti jako světlo z Východu celému světu. Lenin konečně neliší se ve svých cílech od ostatních ruských marxistů. Od prvního socialistického kongresu v Minsku jsou jejich cíle stejné: Boj proti kapitalismu až do plného vítězství socialismu, čili jak to bylo jasně řečeno v Londýně r. 1903 až do diktatury proletariátu. Boj mezi socialisty byl jenom o taktiku. Vůdce menševiků Martov byl pro demokratičnost vedení proto, aby socialismus nebyl jen věcí úzkého komitétu a ti ostatní, aby byli jen stádem, případně nástrojem provedení všeho, co by chtěl centrální komitét, kdežto Lenin byl pro absolutistickou, čistě konspirativní taktiku, v níž by byl tříčlenný centrální orgán naprosto rozhodujícím i o tom, kdo má býti kooptován do centrálního komitétu. Tento měl pak býti podle ideje Leninovy naprostým, bezvolným nástrojem v rukou centrálního orgánu, nesměl by vůbec do organisace přijímati nikoho,

kdo by se aktivně nezúčastnil boje a tak by byl centrální orgán, v němž ovšem vedoucím měl býti Lenin, naprostým vševědoucím a všerozhodujícím orgánem strany. Lenin s těmito návrhy v Londýně (1903) neprorazil. Ale za to zvítězil malou většinou nad Martovem v otázce počtu členů centrálního orgánu. Lenin chtěl 3, Martov 6 a sice proto, aby tam mohli býti všichni účastníci vydávání revolučního orgánu „Jiskra" (Plechanov, Lenin, Martov, Věra Zasulič, Axelroth a Starověr). Mezi 43 členy kongresu, z nichž ostatně byli jen 4 dělníci, hlasovalo pro návrh Martova jen 20 a ti také po zamítnutí svého návrhu odešli. Od té doby datuje se rozdělení sociálních demokratů na bolševiky, stoupence Leninovy, kteří měli většinu a menševiky, stoupence menšiny, vedené Martovem. Teprve bolševický režim ukázal, jak hlubokým přece byl rozdíl v metodách provádění programu mezi menševiky a bolševiky a že oba směry nerozdělovala jen nepatrná formální otázka.

R. 1905 Lenin nebyl členem sovětu petrohradského, díval se jen z galerie na jeho zasedání. Lenin přirozeně neměl veliké záliby v socialistické inteligenci. Příliš mu mluvila a jako inteligence vůbec ve svém individualismu nedala se ovládati bezvolně leninským komandem. Chtěla sama příliš svobodu, aby ji obětovala Leninovi. Kromě toho revisionism velmi silně působil v její řadách a parlamentní činnost sama sebou vedla k oslabení principiální revolučnosti. Lenin shromažďoval své věrné za hranicí a sice ponejprv v Praze, pak v Krakově a ve Vídni a hlavním jeho cílem byla propaganda mezi dělnictvem a sice pokud možno pomocí samých dělníků, poněvadž ti mezi svými nejlépe mohou nenápadně pro policii agitovati. Pro vychování těchto agitátorů zřídil Lenin zvláštní školu v Paříži a v Krakově a velmi si chválil, jak dobří z ní vyšli agitátoři a jak po celém Rusku tvoří se socialistické organisace.

Pražská konference byla 19. ledna 1912. Členům bylo oznámeno, aby se obrátili do Hybernské ulice čís. 7 k Jáchymu Havlenovi, kdyby je náhodou na nádraží nikdo nečekal. Velmi charakteristické je složení 7členného komitétu, který tam byl zvolen. Lenin, Grigorij Zinověv (Ovsej Geršon Aronov, Radomislský), Gruzín Ordžanikadze, Tymofej (Spondarjan) Armén, Viktor (Schwarzmann David Meerovič, nazývá se Viktor Alekseievič Ordyňský), Konstatin (Malinovský), Filip (Gološčekin, Šaja Cukov Izakov), Jediný Rus, který byl kromě Lenina v tomto komitétu, byl Malinovský, člověk několikráte trestaný pro krádež a pro vloupání. Stal se jedním z nejvážnějších agentů ochranného oddělení moskevské policie a sice byl jím od

r. 1910. Policie jej také prosadila za poslance do čtvrté dumy. Aby se volba jeho provedla, zatkla policie největšího jeho protivníka Krivova a nesdělila nic o tom, že byl Malinovský třikrát odsouzen a vězněn za krádež. Policejnímu úředníku to sice vadilo, poněvadž znamenalo to podle zákona vyloučení z volitelnosti, ale jeho představený mu přikázal, aby o věci mlčel. Malinovského zvolení pozdravila psaním žena Leninova, bolševický list „Pravda" jeho zvolení vřele oslavoval a policie mu zvětšila měsíční plat na 500 rublů. Když stal se pomocníkem ministra vnitra generál Džunkovský, kterého bolševici nedávno zastřelili, a dověděl se, že se stal policejní agent pomocí policie poslancem, učinil o tom sdělení předsedovi dumy Rodziankovi a Malinovský byl v květnu 1914 donucen vzdáti se mandátu. Policie mu dala 6000 rublů ročně a poslala ho za hranice. Lenin ho přijal, soud strany uznal ho nevinným a bolševické listy velmi energicky vyvracely každou zmínku o příčinách jeho vzdání se mandátu. Ve válce Malinovský působil v zajateckých táborech německých, propagoval socialistický erfurtský program a posluchači posílali Leninovi o tom nadšené zprávy. Deset dní před revolucí ochranné oddělení moskevské ohlašovalo jeho příjezd do Moskvy. (Všechna tato fakta, jakož i skutečná, úředně zjištěná jména jednotlivých bolševiků a revolucionářů jsou publikována v knize „Bolševiki", dokumenty bývalého moskevského ochranného oddělení o historii bolševictví od 1903 do 1916, vydané v Moskvě 1918.)

Za války byl Lenin sám zpočátku v Haliči internován, ale na intervenci dra. Viktora Adlera byl osvobozen a odjel do Švýcar, kde se Zinověvem začali od 1. listopadu 1914 vydávati „Socialdemokrata". Lenin ve své nekompromisnosti stál na usnesení štuttgartského a basilejského sjezdu sociální demokracie, kde proti každé válce vyslovena přímo hrozba sociální revolucí. Lenin i Zinověv zabájili ve svém listu nejostřejší boj proti „Socialpatriotům" všech národů, Němcům, Francouzům i Angličanům. Vypracovali v září 1914 these o válce, dali je na posouzení italsko-švýcarské konferenci v Luganu a 1. ledna 1915 uveřejnili je ve svém „Socialdemokratu". Základní myšlenka jejich je, udělati všecko, aby válka ihned byla zastavena a aby provedena byla sociální revoluce. Válka je Leninu buržoasní, imperialisticko-dynastická, cílem její je loupež zemí, boj za odbytiště a snaha oloupit, rozbít a ubít proletariát všech zemí na prospěch buržoasie. Chování se německé, belgické a francouzské sociální demokracie je zradou na socialismu a ideovým krachem internaciály. Příčinou toho je, že v internacionále převládají maloburžoasní

elementy a cílem budoucí internacionály musí býti zbaviti se navždy tohoto buržoasního vlivu v socialismus. V Rusku je povinností bezlítostný a bezpodmínečný boj s velkoruským a carsko-monarchistickým šovinismem a sofistickým hájením jeho ruskými liberály, kadety a částí národňáků. Úkolem je tudíž především všestranná, na pole bitev rozšířená propaganda socialistické revoluce, která by zbraně své namířila ne proti svým bratrům, najatým otrokům druhých států, nýbrž proti reakci buržoasních vlád a stran všech států. Proto je nutno založiti pro takovouto propagandu nelegální „hnízda" (jačejky) a skupiny ve vojscích všech států. Nelítostný boj s patriotismem a šovinismem buržoů všech národů je povinností. Proti zrádcům, vůdcům socialismu nutno se odvolati k revolučnímu uvědomění dělnických mass, nesoucích na sobě všecku tíhu vojny. Za druhé propaganda pro zřízení republik: ruské, německé a polské a jiných, zároveň pak pro přeměnu všech států Evropy v republikánské spojené státy.

V těchto prvních thesích nejsou ještě všecky „poraženské" ideje Leninovy určitě a jasně vysloveny. Také ještě ne cíl, sociální převrat ve všech státech. Ale ovšem není pochyby, že Lenin tyto cíle již měl na mysli. Avšak ani on, ani kdo druhý neočekával tak dlouhého trvání války, které přirozeně změnilo všecky předpoklady vývoje věcí poválečných. Ruští bolševičtí poslanci dostali rozkaz hlasovati proti vojenským úvěrům a zahájiti ihned agitaci mezi dělnictvem. Ve Finsku svolána schůze bolševických poslanců a několika revolucionářů, mezi nimiž ovšem nescházel agent carské policie, sociální demokrat Romanovský, kterého jeden bolševický poslanec zvláště pozval. Tam už vydal Kameněv (Rosenfeld) jasně a určitě heslo: „Vojnu vojně!" Účastníci druhé konference byli zatčeni a také odsouzeni. Ovšem ne tresty, obvyklými v Rakousku, nýbrž většinou k nucenému pobytu mimo hlavní město. Mezi odsouzenými byli také bolševičtí poslanci dumy.

Velmi vážné pro vývoj ruské revoluce bylo stanovisko socialistů-menševiků, kteří měli na politiku prozatímní vlády prostřednictvím sovětů tak rozhodující vliv. Londýnská konference spojeneckých socialistů usnesla se sice na protestu proti zatčení členů dumy, ale vyslovila se pro válku třeba ne výbojnou. Menševici Martov a za Poláky Lapinski (Löwensohn) nemohli býti přítomni, ale prohlásili písemně, že by byli hlasovali proti usnesením konferencí, poněvadž neodpovídají usnesením socialistických kongresů předválečných. Leninovský centrální komitét učinil také prohlášení, podepsané Maximovičem (Genoch Mochšejev, také Litvinov), v němž napadá socialistické mi-

nistry Vandervelde, Guesde a Sembat a docela jasně a určitě vyslovuje se proti válce. A ačkoliv Martov, jménem organisačního komitétu (centrální orgán menševiků, kdežto centrální komité bylo bolševické), vyslovil se proti konferenci londýnské a stejně tak učinilo pařížské „Naše slovo", které prudce napadalo Plechanova, Alexinského i Martova, Leninci nechtějí se s nimi spojiti, poněvadž nejsou dost rozhodně proti válce. Oni už docela nepokrytě hlásají poražení vojsk své vlasti (na ruské konferenci v Bernu 20. února 1915). Usnesli se v tom smyslu vydati brožuru, na kterou slíbila dáti peníze paní Majš. Nezdá se tedy, že by už tehdy byli oplývali penězi jako později.

20. března 1915 druhá konference v Bernu usnesla se na resoluci, ve které již mluví se vší rozhodností o cílech i o prostředcích boje. Mluví zase o tom, že účel vojny je boj o kolonie a Rusko přímo obviňují, že chce zabrat Persii, Mongolii, Asijské Turecko, Cařihrad, Halič atd. a praví: „Národní moment v rakousko-srbské vojně má úplně podřadný význam a nijak nemění všeobecný imperialistický charakter války. Fráse o obraně vlasti, o odporu proti nepřátelskému napadení, o válce obranné, atd., z obou stran jeví se klamáním národů." Ale mají za svou povinnost říci, že vojny od r. 1789 až 1871 byly důsledkem lidových národních hnutí, že to byly války s absolutismem a feudalismem, války, aby svržen byl národní útisk a utvořeny státy na národním základě. Je přímo dojímavo, jak Lenin omlouvá válku z r. 1870, která začala známou historií Emské depeše a končila anexí Elsaska-Lotrinska, jež se s ní nikdy nesmířilo. Lenin si pak slavnostně opakuje slova komunistického manifestu: „Dělníci nemají vlasti" a prohlašuje, že je změna nynější imperialistické války ve válku občanskou jediným správným proletářským heslem, prokázaným zkušeností pařížské komuny a nařízeným basilejskou resolucí. První kroky k tomu jsou:

1. Hlasování proti všem vojenským úvěrům a opuštění buržoasních ministerstev, 2. úplný rozryv s politikou národního míru (Burgfriede), 3. utvoření nelegálních organisací všude, kde vlády a buržoasie, zavádějíce válečný stav, zrušují konstituční svobody, 4. podpora sbratřování vojáků v zákopech i vůbec na válečném poli a 5. podpora všech revolučních vystoupení proletariátu. Mezi těmito požadavky je dojista velmi pozoruhodným úzkostlivá tehdejší starost pana Lenina o konstituční svobodu. Vyslovuje se dále proti pacifismu a hlásání míru. Není-li spojeno s revolučním jednáním, slouží jen k oslabení proletariátu, buzením důvěry v humannost buržoasie. Boj s vlastní vládou, vedoucí imperialistickou vojnu, nesmí se

zastaviti ani před možností, že by měla revoluční agitace za následek porážku tohoto státu. To jen ulehčuje občanskou válku proti panujícím třídám. Zejména to platí pro Rusko. Vítězství jeho by posílilo světovou reakci a proto je porážka Ruska za všech okolností nejmenším zlem.

A Lenina, který toto všecko hlásal, pustila prozatímní vláda do Ruska a nechala ho tam volně ve smyslu těchto zásad působiti. Nemohla se přece omlouvati tím, že není více carismu, proti kterému Lenin bojoval, poněvadž ze všeho, co hlásal bylo zřejmo, že se mu jedná o daleko více, než o carskou vládu, a že podle svého programu ani nemůže se spokojiti s politickou revolucí, která dala moc do rukou občanských stan, nýbrž že jeho cílem je naprostá vláda proletariátu a zničení buržoasie.

V konečných cílech nebylo mezi různými zahraničními socialisty velikého rozdílu. Téměř všichni odmítají social-patriotismus. Policejní zpráva říká, že jsou mezi ruskými socialisty tři proudy: Poraženci (Leninovci), pak skrytí poraženci, menševici i sociální revolucionáři, kteří chtějí co nejdříve mír bez anexí a kontribucí, tedy také porážku Ruska, a konečně „oboronci" (Plechanovci), k nimž patřil také Alexinský, kteří věří, že bez vítězství dohody není svobody k úspěšnému postupu třídního boje a že svobody nebude, zvítězí-li Německo. Policejní zpráva myslí, že nejvíce je skrytých poražených, což je dojista velmi charakteristické.

Menševici i sociální revolucionáři účastnili se konference v Zimmerwaldu. Za bolševiky tam byl Lenin a Rjazanov (Goldenbach), za menševiky Martov, Axelroth a Martynov (Pikker), za sociální revolucionáře Černov a Bobrov. Lenin navrhoval nejen boj za okamžitý mír, nýbrž i výzvu k občanské válce. To bylo zamítnuto, ale přijat návrh na zahájení boje za mír, což má býti také bojem za svobodu a bratrství národů a za socialism, zároveň pak usneseno hájiti mír bez anexí a kontribucí. Tomuto usnesení zůstali ruští zástupci tak věrni, že zahájili v petrohradském sovětu ihned boj proti Miljukovu, když jako ministr zahraničí hájil věrnost smlouvám a závazkům Ruska vůči spojencům. V Kientale Lenin protestoval sice proti účasti menševiků, poněvadž v Rusku přibližují se k social-patriotům, ale Martov prohlásil, že je to jen menšina strany, většina však, že je věrna usnesením konference v Zimmerwaldu. Je také nanejvýš charakteristické, že v Zimmerwaldu byl zvolen sekretářem internacionální konference Robert Grimm, o němž se dokázalo, jak jsme se zmínili, že je ve spojení s německým generálním štábem.

Konečně se tedy Lenin dostal do Ruska. Jel s celou řadou stejně smýšlejících Německem ve zvláštním zaplombovaném vlaku, tedy s docela jasnou podporou německé vlády, proti které prozatímní vláda ruská stále ještě hlásala boj do vítězného konce. Parvus, bývalý člen dělnické rady petrohradské v r. 1905, nebyl nadarmo ve službách Německa a toto nemohlo míti lepšího rádce. To všecko bylo možným v Rusku za vlády inteligentské svobody. Lenin přijat na nádraží nadšeně, a když začal mluviti bez ostychu, co ve Švýcarsku psal, byl sice poslouchán s počátku velmi chladně, ale to ho nezarazilo. Zabral si s pomocí svých straníků dům známé tanečnice Kšešínské, provedl tedy první bolševický akt, a nehledě na všecky protesty právního zástupce majitelky domu, i na všecky rozsudky soudů, klidně tam zůstal a mluvil k zástupům s balkonu domu, po bolešvickém právu obsazeného. Ministr justice Kerenský nenašel nutným, ani potřebným, aby autoritě soudní zjednal platnost. Patrně mu byla pochopitelná jinak nepopulárnost Kšešínské důležitější, než zachování vážnosti státní moci.

Lenin znal sílu své posice i slabost vlády. Socialistické inteligenci, a té bylo tak mnoho, anebo aspoň inteligenci socialisticky naladěné, a té byla většina, nenesl něčeho, co by ji odpuzovalo nezbytnou novotou, když přivykla útokům na své vlastenecké cítění. Heslo vlády proletariátu hlásali v sovětu petrohradském již před příchodem Leninovým a odlišovali se od Lenina jen metodou, jakou dojíti společného cíle. Menševici i sociální revolucionáři Martov i Černov byli v Zimmerwaldu, podařilo se jim odstraniti Miljukova a oficielním heslem prozatímní vlády stal se Zimmerwaldský mír bez anexí a kontribucí. Ve skutečnosti to byla a musila býti porážka Ruska. V průmyslu revoluční vláda, jak jsme viděli, zavedla již fabrické komitéty, zrovna jako na železnici železniční sověty a Leninovi zbylo jen štvaním a agitací mezi nekvalifikovaným dělnictvem dosáhnouti vlivu v širokých, dělnických massách a pomocí těchto v sovětech a komitétech. Je-li pravda, že těžkým je jenom první krok, není pochyby, že jej udělaly prozatímní vláda a petrohradský sovět.

V dalším byli už Lenin s Trockým silnějšími než ostatní socialisté. Především v nejpalčivější ruské otázce, otázce uzavření míru. Mobilisace dvanáctimilionová byla tak zbytečnou a stvořila tolik válečných povalečů, kteří by doma ve svých vsích byli nutni a potřební, že touha po míru byla mezi vojskem přímo elementární. Leninovo „nebojujte za francouzské a anglické boháče“ bylo daleko přitažlivějším a výmluvnějším pro mužika, než nepochopitelný pro něho

mír bez anexí a kontribucí, za nějž měl dále bojovati. Bolševici byli také silnějšími, poněvadž pro ně byla otázka cti a věrnosti smlouvám s buržoasními vládami, otázka patriotismu prázdnou frásí buržoasní ideologie. Inteligentský amoralismus byl u nich vypěstován do poslední krajnosti. Heslo komunistického manifestu, že dělník nemá vlasti, bylo pro ně zákonem. O Srbsku úmyslně zapomínali mluviti, to už bylo tak dávno a světová válka byla pro ně jen válkou buržoů, ve které proletariátu bylo všecko dovoleno. Vědomě rozvrátiti armádu vlastního národa nebylo pro ně infamujícím zločinem, nýbrž nejúčinnějším taktickým prostředkem, třeba dobře věděli, že rozvracují jen s v o u armádu, a že německá zůstane pevnou a spolehlivou. Vědomě a plánovitě pracovali k německému vítězství, k největší potupě Ruska a jediným jejich argumentem pro tuto zradu na svobodném, už ne carském Rusku, byla důvěra, přímo hříšně naivní, a jestli užíti Leninovy zdvořilé terminologie, přímo idiotská, jestliže byla upřímná a opravdová, že v í t ě z n é Německo vyžene své císaře i krále, zničí kapitalismus, pomocí jehož grandiosní organisace by vyhrálo válku, a že zavede vládu proletariátu. Vlast pro ně byla buržoasním předsudkem a jejich ideálem byly proletářské spojené státy, svaz proletariátu všech národů, mezi nimiž hranice státní nebo státní souverenita by nehrály žádné úlohy. Když zmocnili se panství, prohlásili na druhém sjezdu sovětů 25. října 1917, že národové ruští mají právo na sebeurčení třeba až do utvoření samostatných států. V inteligentské přímočárnosti šli bez ostychu až do rozbití Ruska, do zničení výsledků 200letých bojů ruského národa.

Jejich agitace pro mír musila býti tudíž účinnější, poněvadž se před ničím nezastavili a šli až do nejzazších důsledků. Také když dobyli moci, bylo jejich prvním činem, že nabídli nepříteli demokratický mír a poslali delegaci vyjednávati o příměří. Jen jediného se báli alespoň v první chvíli svého vítězství, aby totiž buržoastická ideologie o cti státu a národa nebyla jim mocnou překážkou v okamžiku, kdy učiní první konkrétní kroky k míru. Ale tu jim též pomohl jejich inteligentský amoralismus. Také pravda jim byla a je jenom buržoasním předsudkem. Nikdo tak nedovedl a nedovede vědomě lháti, jako vůdci bolševictví. Ve slavnostní schůzi sovětu sedláků řekl Trockij: „Německá vláda musila souhlasiti s návrhem na příměří. Ne ze sympatie k sovětům, nýbrž protože vlna lidového vzbouření v Německu a Rakousku dochází až do nás. A jestli musil německý císař přijmouti zástupce aspi-

ranta Krylenko, značí to, že revoluce ruská pevně položila svou nohu na prsa panujících tříd v Evropě.“ A pan Kameněv (Rosenfeld) zvolal sebevědomě, když bolševici šli do Brestu Litevského: „Jdeme tam jako soudcové a před naše soudy poženeme vlády!“ Namlouvali lidu, čemu sami přece nemohli věřiti, poněvadž lépe než kdo jiný znali i ruskou armádu, jejich agitací ke každému boji neschopnou i pevnou, nezlomenou armádu Německa. A přece Trocký neostýchal se říci svým posluchačům: „Nebojíme se Němců, jsme silnější. U nás není propasti mezi vládou a lidem. Jestli neustoupí, zaplavíme zákopy miliony německých proklamací. Nepřijmou-li spojenecké vlády naše podmínky, jsou za týden smeteny!“ Možno ovšem z těchto řečí souditi nejen na mravní úroveň vůdců-bolševictví, nýbrž i také na úroveň inteligence jejich posluchačů. Lež je u nich tak konstitutivní vlastností, že sami sobě lžou. Lež není možno vysvětlovati u nich ani bolševickým subjektivismem. Stěklov Nachamkez na pátém sjezdu sovětů volal, ovšem opojen nadšením nad sovětskou konstitucí: „Naši konstituci vypracoval sám pracující lid v boji, podobně jako staří Germáni, ozbrojení vojíni vypracovávali své zákony, shromážďujíce se v lesích a na poli, podobně jako naši předkové, kteří ve svých „večách“ (staré ruské sněmy) ustanovovali státní právo v zájmech pracujících tříd.“ Nehledě k historickým fantasiím tohoto vzoru bolševické elokvence, je přece jen podivno, jak mohl pan Nachamkez umístiti své předky na ruské „veči“ a ještě k tomu ozbrojené.

Ostatně bolševici příliš dobře znali své auditorium, aby věděli, co mohou mu všecko říkati. Je to viděti také na hrubosti výrazů předních jejich vůdců, když nutno bylo od sjezdu sovětů dostati schválení brest-litevského míru. „Přežravší se imperialisté puknou. V jejich životě roste nový gigant. Roste pomaleji, než my bychom si přáli, ale roste. Přijde nám na pomoc. Potom bude konec ustupování a nastane epocha vítězství světové socialistické revoluce.“ A po Leninovi už přijal jeho nomenklaturu i sovětský kalendář: „Přežravší se zvíře anglo-amerikánského imperialismu se stejně svalí v propast, jako se svalilo zvíře germánského imperialismu.“

Ale dovedou si i jinak pomoci. Pro ně není potupného míru, nýbrž jen nešťastný mír a proto jen nešťastný, poněvadž oni myslili jen na strádání vojínů v zákopech. Proto mír uzavřen. I to nebylo upřímné, poněvadž dobře věděli, že vojákům v zákopech, ve kterých nebojovali, nýbrž ve kterých se bratříčkovali s Němci a Rakušany, nechybělo nic, než aby šli domů a nepřišli pozdě, až budou

rozdělovat půdu. A Trocký myslí, že s německými generály může zacházeti stejně jako se svými sověty, kterým namlouval, že nebudou sice válčiti, poněvadž jsou socialisty, ale že také neuzavrou imperialisticky mír — tedy ani mír, ani vojnu! Této komedii ovšem generál Hoffmann, který věděl, co bolševikům zaplatil, udělal známý pro pana Trockého tak neslavný konec. Trocký sice po této nezdařené fanfaronádě přenechal zahraniční ministerstvo Čičerinovi, ale brzo už našel dostatečně „sebevědomí", aby svým věrným ukazoval nového nepřítele, Japonce, a vůbec všecky spojence. Jen ti jsou pro něho imperialisty a s Němci bude možno žíti v dobré harmonii a srdečné shodě. A když prošel rok a psali o vojně pro ruský lid ve svém sovětském kalendáři, zapomněli už na všechen stud, který aspoň v prvních chvílích měli, a o válce píší jen jako o orgiích kapitalismu. Jeden z nejkrásnějších momentů ruské historie, jednotné vzplanutí patriotismu a slovanského vědomí všech vrstev národa na obranu ohrožené svobody srbské, odbývají svým hrubým posměchem: „Všichni buržoasní učenci a spisovatelé zapomněli na čas na samoděržaví, na ekonomickou zaostalost Ruska, na zlobu a násilí, které dusily všecku samočinnost mass. Všichni se sjednotili okolo trůnu a v nadšení rýsovali si vítěznou budoucnost. Spisovatelé, politikové a diplomati ubezpečovali národ, že se vojna vede ne za ziskuchtivé interesy kapitalistů, nýbrž za všenárodní zájmy. A většina socialistů zradila revoluční prapor a šla sloužiti buržoasii v celém světě..." Ale zato bolševici nezapomněli na nepřátely Ruska. „Zachvácení Dardanel i Arménska, rozčlenění Rakouska, zničení Turecka, rozbití Germanie, ohromné kontribuce: to jsou zájmy, ve jménu kterých Miljukov postavil heslo: „Válka do konce!" A dosavadní spojenci bolševiků, levý sociální revolucionáři, kteří přece nedošli a nemohli dojíti do bolševických výšin amoralismu a nechtěli schváliti svými hlasy nejstrašnější potupu Ruska, Brest-litevský mír, byli sovětským kalendářem odbyti jako hrstka lidí revolučních frází a povstalecké romantiky. Je pravda, v bolševicích romantiky nebylo.

Tak bolševici dali opravdu Rusku mír jak slibovali. Ale ovšem jen s Němci, Turky a Rakouskem. Jejich způsob vládnutí způsobil však Rusku nové vojny, daleko horší a zhoubnější, totiž vojny vnitřní. Ale ty už byly podle Bernské deklarace dovoleny, neboť podle této je přípustna jen jediná válka, totiž válka za udržení proletářské moci. O tom nemůže býti ostatně ani pochyby, poněvadž je také jejich morálka inteligentsky utilitaristická.

Bolševici byli též silnější než revoluce ohledně sedláků. Prozatímní vlády nedovedly se přece jen povznésti na prostotu bolševického hesla: „Vezmi si co chceš, všecko je tvoje! Loupi uloupené!“ (Grab nagrablennoje). Vypracovali sice projekt agrárního zákona, ale ne všichni chtěli vyvlastňovati bez náhrady. Bolševici hned v prvních dnech svého panování zákon vyhlásili, všecku půdu prohlásili za národní majetek, jehož rozdělení prostě přenechali místním komitétům, a poněvadž tušili, že nepůjde to bez jistých obtíží, řekli mužiku, aby si z vojny vzal s sebou pušku. Nemůže býti pochyby, že takové simplistské řešení historického problému na první okamžik daleko více mužika lákalo než sliby, že všechno provede učreditelné sobrání. Také v této příčině tedy dodrželi svůj slib, dali mužiku půdu.

Třetí, co kromě míru a půdy slibovali, byla vláda dělníků. Tovární komitéty zavedla první prozatímní vláda a ty už, jak jsme viděli, arogovaly si práva, která jim vláda ani dáti nechtěla. Bolševici sice najednou nenacionalisovali všecky podniky, nýbrž v prvních měsících až do června 1918 postupovali velmi pomalu. Ale tím neztratili pranic dělníci. Bolševická vláda totiž nestačila tisknouti bankovky a neměla dostatečně prostředků financovati nacionalisované podniky. Proto ponechávala podniky majitelům, soukromníkům a společnostem, ale jen proto, aby tito sami dávali prostředky na vedení závodů. Jinak neměli žádné moci ve svých továrnách, o všem rozhodovaly komitéty, které nyní vláda uznala za všemocné a tyto přirozeně dělaly to tak, aby se vyplnil bolševický slib, že závody patří dělníkům. Kromě toho bolševici nacionalisovali banky, hotovosti v safes, zlato a klenoty, které tam nacházeli, soustředili ve své lidové bance, kde byly přirozeně velmi bezpečně uloženy, a majitelům dovolili vybírati žebrácký groš, aby nemohli žít a neměli docela práva zemříti hladem.

Bolševici neznali kompromisů. Byli jasní, určití a hlavně jednali. Po revoluci slov a slabosti přišla revoluce činu. Zrovna takové byly jejich řeči. Nebyli krasořečníky. Jejich řeči byly jako jejich činy. Když řekne Lenin: „Počítej s duchem, ale nezapomeň na pušku!“ je to pro komunistického posluchače výmluvnější, než velká řeč. Zrovna tak, jako když řekl v listopadu r. 1917: „Kde je přání národa, kde jsou zájmy proletariátu, tam není místa pro právo osobnosti (ličnosti).“

Bolševictví ovšem nebylo myslitelno bez předchozího naprostého zničení státní autority ve vojsku a obyvatelstvu i bez zásadních ústupků, které zatímní vláda pod tlakem

sovětů udělala krajním socialistickým heslům. Když buržoastické strany uzavřely koalici s těmi, kteří v téže chvíli docela otevřeně hlásali, že je pro ně koalice pouze cestou k vládě proletariátu, když neměla prozatímní vláda dosti síly zabrániti, aby tovární komitéty nevyšly z rámce hájení oprávněných zájmů dělnictva a neuchvátily práva vlastníka závodu, když neměla odvahy s bezohlednou přísností zničiti důsledky falšovaného Prikazu nomer pervyj ve vojsku, pak už nebylo k plnému bolševictví daleko a těžko bylo brániti se proti poslednímu slovu expropriace soukromého vlastnictví.

Nikde se tak jasně neukázalo nebezpečí slabosti a idealistického zahrávání si se základními principy hospodářského a sociálního řádu, jako v ruské revoluci. Vyhrají a musí vyhráti důslední, ti, kteří se posledních důsledků své víry nehrozí a nebojí. Možno míti různé názory o oprávněnosti toho neb onoho řádu sociálního, ale nutno je, aby zodpovědní činitelé státní byli si vědomi, na které straně stojí a co za každou cenu musí hájiti. Dojista není veřejného života bez kompromisů. Ale kompromisy o základních principech státního pořádku nejsou možny. Ruská inteligence byla vždy ve svém socialismu více citová, čímž její socialismus ovšem ztrácel na svém materialismu, ale za to nebyla jasná a určitá ve svých požadavcích sociálních, tím méně pak si vědomá všech jejich důsledků a proto s lehkým srdcem, poddávajíc se jen své touze po spravedlivosti, ustupovala v otázkách, jichž dalekosáhlých důsledků si prostě nebyla ani vědoma, a jichž se teprve zhrozila, když viděla, co z nich udělali důslední bolševici. Ruská revoluce byla orgií citovosti, využité ovšem velmi důkladně tajnými, naprosto necitovými bolševiky v petrohradském sovětu i otevřenými stoupenci Lenina a Trockého.

I ohledně prostředků boje byli bolševici ve velké výhodě svým naprostým amoralismem, zapíráním všeho, co hlásali, dokud měli moc. Přímo cynicky potlačili všechen tisk, který s nimi nesouhlasil, ačkoliv pro ně kdysi jednou z hlavních příčin jejich revolučnosti byla ruská censura. I v některých bolševicích se z počátku bouřilo svědomí. Ovšem brzo se uklidnilo. Lenin docela otevřeně prohlásil, že trpěti noviny buržoastické znamená přestati býti socialistou a bolševici přijali návrh Ananěsova, podle něhož svoboda tisku se odstraňuje nejen pro její nebezpečí pro revoluci, nýbrž pro to, že nelze ponechati vlastníkům žurnálů a typografií, tedy kapitalistům, možnost působiti na veřejné mínění, když je odstraněno soukromé vlastnictví. Nutno konfiskovati tiskárny, závody, i papír a dáti to v majetek sovětů, aby se nemohlo „otravovati“ veřejné

mínění. Nehledě ke všemu ostatnímu, nelze si představiti hrubšího materialismu, který je ostatně nejvýznačnější vlastností bolševickou. Pro Lenina a bolševiky stačily k naprostému potlačení jedné z nejpřednějších svobod moderní společnosti argumenty majetku tiskárny a papíru! To všecko, ovšem ani Lenina, ani Trockého neodstrašilo. Pro ně je předním heslem, co řekl Trocký: „Děláš-li revoluci, musíš ku předu! Ne šlapati na místě!" Pro ně není možno odděliti otázku svobody tisku od otázek třídního boje. Stěžejní jejich zásadou je, že třídní boj řešiti dlužno silou, hrubou a nelítostnou a ne teoretickými diskusemi. Slíbili zavříti buržoastické listy a udělali to. Lenin omlouvá to tím, že také revoluce zapověděla caristické listy. Byl to arciť jeden z řídkých projevů její síly v první dny revoluce. A ovšem neprovedla to vláda, nýbrž sovět a dělníci. Ale pak byla úplná svoboda. Bolševikům se však jednalo o trvalé potlačení tisku odpůrců. Nestačilo jim potlačení toho, co by v něm bylo pro sověty nebezpečného pomocí censora nebo konfiskace, poněvadž jim šlo hlavně o to, aby pro svou propagandu tiskovou mohli užíti všeho, co měli nenávidění buržoové ve svých tiskárnách. Ostatně bolševici znemožnili existenci i listům, o nichž nebylo tak lehko říci, že jsou kapitalistické, dekretem, že inserce je výhradným privilegiem listů, které jsou vlastnictvím sovětů. Ani v tom ovšem nejsou bolševici originální. Carská vláda dala kdysi tento privilej pro jisté druhy inserátů starým „Moskevským Vědomostem". Nezdá se arciť, že by byl tento primitivismus v boji s myšlenkou a duchem bolševikům valně pomohl.

Ostatně nebyl to jediný důkaz originality Leninova myšlení. Jeho hlavním cílem bylo zničení buržoasie a sice ne vývojem, jak to chtěli intelektuální vůdci socialismu, pro něž za to neměl než pohrdlivý výsměch, nýbrž rázem, najednou. Nechtěl, jak říkal, čekati 500 let na socialistický ráj. Proto zrušil soukromé vlastnictví, banky, nacionalisoval továrny, zbavil buržuje všech politických práv, volení i volitelnosti — ale to vše nestačilo. Hlava a mozek jim zůstaly a těch se Lenin nejvíce bál. Proti hlavám a mozkům nenáviděné buržoasie a i nekrvavých socialistů nestačila mu ovšem konfiskace tiskáren a papíru. Proto myslel, že se jich musí zbaviti důkladněji. A nejprostším ovšem bylo zbaviti buržoasii vůbec tohoto nebezpečného ústrojí. Nechával je mříti hladem, dávaje jim jen čtvrtinu bez toho hladové porce kvalifikovaných dělníků a pak ještě prostším způsobem: dával je střílet a zabíjeti. Ovšem trest smrti, proti kterému s ostatní inteligencí bolševici tolik brojili, ihned odstranili, jakmile zmocnili se vlády.

Ale zatím, co dělali tuto hlubokou poklonu humanitě, jejich rudé gardy a námořníci po ulici prostě vraždili bez soudu a bez trestu smrti. A to stalo se nejvíce zdokonaleným bolševickým systémem. Trestu smrti u řádných soudů nebylo. Ale za to zabíjeli desítky tisíců pověstné „črezvičajky" a už dokonce beze všech zbytečných formálností jejich Číňané, Maďaři, Lotyši a ruští propuštění trestanci. Zavedli k tomu ještě starobylé zvyky mučení, jako svlékání kůže s rukou, napřed změkčené ve vařící vodě, čemuž duchaplně říkali „perčátka" (rukavička), prokousávání krysou žaludku a střev, což zase bylo čínskou specialitou atd. A Lenin, který podle Claude Anet vypadá jako venkovský notář za druhého císařství, usmívá se spokojeně nad geniálně vymyšleným svým plánem úplně vykořeniti nenáviděnou buržoasii a hlavně zbaviti se její nebezpečných mozků. Nebojí se ani pobouření evropského svědomí. Ví velmi dobře, že Evropa, která tonula po 5 let v moři krve za světové války, ztratila smysl a cit pro mučení druhého. Svědomí lidstva ztvrdlo a stalo se hluchým k výkřikům zoufání mučených a vražděných ... A proto klidně vraždí a nanejvýše se odvolává na francouzskou revoluci a za ním to papouškují všichni v Evropě, kterým buď nevadí, že ruský národ je vražděním nebo úmyslným vyhladověním zbaven všeho, co měl nejlepšího, anebo, kteří ve svém pathologickém idealismu věří, že nelze jinak v ráj než potoky krve.

Při tom zapomíná, že francouzská revoluce nesla svobodu v š e m, chudým jako bohatým, dělníku jako sedlákovi a buržuovi. Že lámala pouta, kterými po staletí byl lidský duch poután a že francouzská revoluce byla opravdu gigantským vyrovnáním staletých účtů, kdežto ruské bolševictví zrodilo se ze strašné zrady na nejsvětějším, co lidstvo posud mělo, ze zrady na vlastním národu, a nechce svobody všech, nýbrž hrubé ovládání většiny menšinou a k tomu specielně v Rusku nejméně kulturní a vzdělanou. Francouzská revoluce přinesla každému možnost, aby si dobyl vlastní prací, pílí a nadáním ve společnosti místo, které mu náleží. V tom byl její světodějný, kulturní a morální význam. Bolševictví chce vedoucí místo ve společnosti získati násilím, konfiskací, vražděním pro ty, kteří si ho nezasloužili ničím, než tím, že je jich mnoho. Nelze si představiti ničeho nekulturnějšího, nemorálnějšího. Sprosté vraždy, jako zavraždění generála Duchonina, vrchního velitele armády, ministrů Šingareva a Kokoškina, generálů Ruzského, věrného Slovana Radko Dmitrijeva a jiných zůstanou vždy ničím neomluvitelným sprostým zločinem. Nelze je přece idealisovati tím, že za všecku tu

krev stali se Gorkého hrdinové „bosjaci“ a ze žalářů vypuštění zločinci v místních sovětech a črezvyčajkách společně s menšinou dělnictva pány ubohé Rusi, a že ve jménu jejich zhubila Rusko hrstka lidí, kteří až na malé výjimky s ruským lidem nemají ničeho společného než falešné ruské jméno.

Všecky pojmy o cti a mravnosti evropského člověka pro ně neplatí. V první revoluci 1905 i v druhé bolševici nejvášnivěji volali po učreditelném sobrání. Bylo to jejich bojovným heslem a vláda koaliční v poslední chvíli konstituantu dala zvoliti a svolala ji. Nehledě však na všechen nátlak bolševici neměli v konstituantě většiny. Ještě si totiž nevypracovali pozdější neobyčejně dokonalé způsoby vykonávání volebního práva, zejména odstraněním jeho tajnosti, kde nevolení bolševiků bylo prostě kontrarevolucí a končilo v črezvyčajkách. Ale bolševici nebyli tím valně znepokojeni. Napřed ještě vydali dekret, že voličové mají právo, kdykoliv odvolati svého poslance a poslati do dumy jiného, což by prostě provedl místní sovět, jak, není potřebí blíže dokládati, ale když voličové nebyli ochotni užíti tohoto čistě bolševického konstitučního práva, užili sami prostředků o mnoho prostších, aby se dumy zbavili. 5. ledna 1918 se konstituanta sešla a ve dvoře Taurického dvorce našla děla, rudé gardisty a námořníky. Zvolila si 244 hlasy proti 153 Viktora Černova předsedou, jehož první slovo bylo Zimmerwald a heslo: Všesvětová socialistická konference pro všeobecný mír. Opravdu důstojný labutí zpěv ruské inteligentské revoluce! Proti bolševikům ovšem nemluvil. Ostatní mluvili do rána do 6 hodin, jako by tušili, že se naposled musí ještě vymluviti a tak ukončiti mnohomluvnou revoluci. Jinak než pan Černov mluvil opět Gruzín Ceretelli. Ostře, výbojně žádal, aby konstituanta uznána byla jedinou státní mocí, aby prohlásila Rusko demokratickou republikou a zvolila si orgán, který by učinil pokus o všesvětový mír. Konstituanta přijala tři resoluce o míru, o půdě a o vládě. Budoucí sezení bylo ustanoveno na 5 hodin odpoledne. Ale pan Urický (Movšej Solomonov) nedovedl se udržeti a zvolal: „Bylo by zbytečno, kamarádi, abyste se obtěžovali! Konstituanta jest rozpuštěna!“ Byla. Na ulicích se střílelo, zabito mnoho dělníků a vojáků, ale to jen byl nezbytný doprovod k rozpouštěcímu dekretu, ve kterém bylo bez ostychu řečeno: „Dělnické massy se přesvědčily, že jen třídní organisace může přemoci odpor majetných tříd. Každé vzdání se naprosté moci sovětů ve prospěch buržoasního parlamentarismu, jakým je učreditelné sobrání, znamenalo by úpadek veškeré revoluce so-

cialistické. Není kompromisu s buržoasií. Dělnictvo se přesvědčilo o klamu známých forem buržoasního demokratického parlamentarismu. Ten nutno úplně rozlámati.“ Tak si bolševici upravili a vyčistili půdu, na které chtěli bez překážek pracovati. Jestli jejich methody i byly mravně horší než ty jejich odpůrců, na každý způsob byly účinnější a silnější. A o to konečně novým vládcům Ruska jedině šlo. Morálku nechali buržoům a „socialsoglašatelům“.

Ostatně měli také ještě jiný prostředek k ovládnutí Ruska. Jak už bylo řečeno, Lenin byl nepřítelem inteligence ve své straně a hledal její sílu v dělnických organisacích. Jeho lidé opravdu také zřídili těsně před válkou a za války velkou organisační síť po celém Rusku. Ta byla nyní jádrem sovětů a kdežto prozatímní vláda rozpouštěla starou organisaci byrokratickou, a dala státní moc do rukou lidí, neschopných poroučeti, měli bolševici orgány schopné prováděti jejich politiku bezohledné síly a moci. Veškeré agitaci Leninově byly tyto organisace nedocenitelnou pomocí. Jejich mravní a intelektuální úroveň plně stačila a byla přímo výhodnou pro agitaci hesly: Jděte z fronty domů, pospíchejte, abyste nezameškali rozdělování půdy! — kterými pracovali i na frontě i v zázemí mezi zbytečně mobilisovanými miliony vojáků. Kromě toho úžasná drahota, válečné zbohatlictví a lichvářství bylo neobyčejně příznivou půdou pro jejich agitaci. Rozděliti bohatství pod heslem nespravedlivosti lehko vydělaných milionů za války je beze sporu velmi působivé i pro neproletáře. Že se při tom přibere také neválečné bohatství, je už vedlejší okolností.

Bolševický amoralismus, kterému všecko je dovoleno v zájmu všesvětové sociální revoluce, dovoluje také jistou nevybíravost v orgánech provádění sovětské vůle. Sprostí zločinci z otevřených vězení dali bolševikům silné individuality, kterých potřebovali k bezohlednému potírání buržoasie. Byli s ruskými námořníky nejsurovějším elementem bolševické ozbrojené moci, jádrem uvědomělé komunistické gardy. Námořníci měli už své zkušenosti. Vraždili jako nikdo druhý ve válečném loďstvu hromadně a bez vybírání své důstojníky a z ruských válečných lodí prodávali, co se vůbec dalo odnésti a prodati. Pro tyto hrdiny bolševické svobody nebyla žádná práce očišťování Ruska od jeho buržoasie dosti těžkou. Nikdo se tak nehodil pro vraždění a nezúčtované konfiskace. Šingareva a Kokoškina zabili námořníci, jejichž jména všichni znali. Ale nehledě na všecko mravní rozhořčení bolševických vůdců nad úžasnou bestiální vraždou dvou z nejlepších

ruských lidí, sovětské orgány nemohly jich najíti. A přece měly mezi sebou starou „Ochranku“, staré policejní agenty, kteří jim nyní ovšem ještě méně překáželi než dříve Leninovi zloděj a policejní agent, bolševický poslanec Malinovský. Všecky tyto elementy s Číňany, jichž bylo tolik v Rusku na železničních pracích, s Lotyši, Maďary a jinými rudými gardisty, tvořily dostatečnou moc a sílu, neštítící se žádných prostředků, nehrozící se zlata potřísněného krví, a s tou bolševici provedli svůj vyhlazovací boj proti buržoasii a inteligenci.

Nelze se zde také nedotknouti německých peněz. Nechtěl bych otázku tu řešiti jako otázku osobní morálky bolševických vůdců. Já bych jen řekl, že souhlasím s těmi, kteří mají Lenina za osobně čistého fanatika, kterému však naprosto nezáleží na morálnosti prostředků, jimiž dosáhnouti chce svých cílů. Kdo odmítá každou ideu vlasti a kdo je schopen všecko dělati, aby armáda vlastního národa byla poražena, tomu dovoluje také jeho amoralismus vzíti k této agitaci peníze třeba od nepřítele. zejména když kromě toho věří, jak aspoň tvrdí, že poslední bude také odstraněn světovou socialistickou revolucí, až tato zvítězí v Rusku. Třeba by to byl, jak už jsme řekli, velmi falešný výpočet a nebylo ani potřebí mnoho a zvláštní prozíravosti, aby nejprůměrnější politický člověk poznal jeho falešnost, přece je nutno konstatovati, že tato myšlenka byla základním refrainem všech politických projevů Leninových. Možno tedy říci, že pro zvláštní, ovšem naprosto abnormální psychiku Leninovu přijetí německých peněz na agitaci proti vlastnímu národu nebylo ničím nemorálním. Faktum je, že podle policejní zprávy 15. února 1915 bolševici ještě mnoho peněz neměli, poněvadž na vydání brožury slíbila, jak jsme viděli, dáti peníze paní Majš, kdežto po příjezdu Lenina do Ruska „Okopnaja Pravda“ rozhazována ve statisících exemplářích po zákopech. Nejen že s Leninem do Petrohradu přijel také Robert Grimm, jemuž dokázáno spojení s německým generálním štábem, nýbrž hned po říjnové revoluci přijel tam také Fürstenberg Ganecký.*)

*) Pro charakteristiku Leninovu není nezajímavo uvésti, že tento doznaný agent Německa byl jmenován bolševickým vyslancem ve Štokholmě, kde, jak se tvrdí, prodával koberce, ukradené bolševiky v Zimním Dvorci, a také carské víno, toto ovšem ne na účet bolševické vlády, nýbrž na účet druhého význačného bolševika Radeka (Sobelsona), kterého v Petrohradě nazývali „Kradekem“, poněvadž měl z mladších let na svědomí jakýsi malý hřích s hodinkami. Roku 1918 byl Ganecký jmenován hlavním komisařem Lidové banky v Moskvě, ale zde opět se mu přihodilo neštěstí, že odkryli zmizení velikého množství briliantů a drahocenností, čehož nebyl mnoho vzdálen. Byl zatčen a říkalo se, že bude zastřelen. Ale Lenin držel nad svým

Zmínili jsme se také o tom, jak Trocký hned po strašném míru brest-litevském mluvil o nejlepších poměrech s mocným sousedem na západě a není také neznáma rozhodující úloha, kterou hrál až do svého zavraždění levými sociálními revolucionáři v Moskvě hrabě Mirbach. Ostatně Ludendorff ve svých pamětech a generál Hoffmann mluví tak otevřeně, že není ani potřebí dalších dokladů. A nyní německý socialistický vůdce Bernstein jmenuje i cifru, kterou Lenin na svou agitaci od německého generálního štábu dostal.

Morálku bolševiků nelze měřiti našimi pojmy. Všecko, co nám je svatým a drahým, je pro ně buržoasním předsudkem a slouží jen k tomu, aby byla udržena krutovláda kapitalismu. Ale není také pochyby, že ve státě, kde 80% obyvatelstva nemělo ponětí o vlasti a patriotismu, kde všecko viselo jen na osobě carově, jehož už nebylo a kde tudíž ohromná většina prostého lidu ztratila v ohledu státním všecku mravní oporu, kde veliká část inteligence byla vychována v materialistickém amoralismu, musili býti silnějšími ti, kteří tento amoralismus vystupňovali do nejvyšší míry a kteří se žádného prostředku, i toho nejhoršího, nebáli. Zejména proti těm, kteří ve své ušlechtilosti byli vyznavači neprotivení se zlu.

I v inteligentském materialismu bolševici dosáhli vrchole. Veškerá jejich kulturní školská politika, jak uvidíme, je naprosto materialistická. Na západě se lidé obdivují horečné kulturní činnosti bolševického komisaře Lunačarského, který bezesporně patří k lepším bolševikům, čili jak ho nazývají „bolševikem z nedorozumění". Ale duch jeho reforem sotva by mohl uspokojiti západního člověka. A i tu Lenin se svým cynismem dovede zatemniti jediný poněkud světlejší bod bolševických úmyslů. Řekl na osmém sjezdu sovětů: „Kdybychom byli očekávali, že se celý život vesnice změní napsáním tisíce dekretů, byli bychom dojista kompletními idioty. Ale kdybychom byli opomenuli ukázati cestu v dekretech, byli bychom zrádci na socialismu. Tyto dekrety třeba by nebyly provedeny ihned a plně v praxi, sehrály velikou úlohu v propagandě." A to je hlavní.

Ohledně náboženství přirozeně bolševici došli v materialismu do nejzazších hranic. Nejen že nepřiznávají náboženství, ale dělali všecko, aby vykořenili víru v duši prostého mužika. Věděli dobře, že se zbožnost mužikova jeví především v jeho úctě k obrazům svatých, v jeho sklá-

blízkým ochrannou ruku a tak byl Ganecký zase jmenován vyslancem v Rize. Tyto údaje vyňaty jsou z pařížského ruského listu „Obščeje Dělo", jemuž ovšem nutno za ně přenechati zodpovědnost.

nění se před ostatky. Proto hlavně v tomto směru soustředili svou osvětnou činnost. Ikonám vyřezávali ústa a dávali tam papirosy, obraz Matky Boží Iverské zakryli červeným suknem s bolševickou hvězdou, ostatky svatých vyházeli na ulici a ukazovali lidu, že se nic nestalo, že nestal se žádný zázrak a že tudíž všecko, co ctili, je buď starý obraz beze vší zázračnosti, anebo že ostatky svatých jsou stejné jako jiných lidí. Je ovšem přirozeno, že při této operaci s obrazy svatých nezapomněli sebrati také nesčetné drahokami a perly, kterými byly tyto od zbožných věřících okrášleny. Rudé gardy a črezvyčajky vraždily popy, v cerkvích dělaly věci tak hnusné, že je nelze popisovati, paní Kolontaj si zabrala pro své kanceláře Alexandroněvskou Lavru, při čemž zastřelili mnicha, ale resultát byl ovšem stotisícový průvod do Lavry a neobyčejné oživení zbožnosti v Rusku. Na patriarchu Tichona se ani bolševici neodvážili, ač je proklel a bez bázně a strachu se postavil proti nim. Bolševici byli nuceni dělati koncese. Nic není zajímavějšího, než jejich kalendář. Ovšem přijali západoevropský, ale vymýtili z něho všecky církevní svátky. Ustanovili za svátky jen Nový rok, Rudou neděli (9. ledna 1905), den svržení cara, den pařížské komuny, 1. května, den internacionály a 7. listopadu, den proletářské revoluce. To je na venek pro svět. Ale vedle toho dali místním sovětům právo ustanoviti si kromě toho deset svátečních dnů. A moskevský sovět si je vybral velmi nebolševicky: dva dny Vánoc, dva dny Velikonoc, Svatodušní svátek, Zvěstování, Nanebevstoupení atd. A vánoční svátky ustanovil dokonce na 25. a 26. prosince starého stylu.

Ale v kalendáři se vykládá mužiku teorie Darvinova, dokonce relativistická teorie Einsteinova a mendelismus, čemuž dojista mužik neobyčejně rozumí, podávají se mu obrázky Trilobitů, mamutů, krajiny jurské periody, nálezy kamenného věku atd. Celému životu pak vzali momenty náboženského posvěcení. Zavedli naprosto civilní manželství beze všech formalit, jen na jednoduchou přihlášku na úřadě sovětském a na prohlášení, že ti, kteří chtějí manželství uzavříti, nejsou v jiném manželství a nejsou bratr a sestra, nebo otec a dcera, což jsou jediné překážky manželství. Rozvod je pouhou formalitou a bolševický kalendář projevuje neobyčejnou radost, že válka a její následky rozrušily rodinný život, poněvadž hlad žene rodinu do veřejných kuchyní. Paní Kolontaj je vášnivou hlasatelkou rozrušení základů buržoastické společnosti — rodiny.

Jak je slyšeti, výsledky této osvětné práce nejsou valné. Bolševici musí snášeti, že po Moskvě i Petrohradě chodí tisícová procesí nábožných, s kněžími v plném kněžském

rouchu a chrámy jsou plny pobožných jako nebyly nikdy dříve. Ani vyhazování ostatků nepomůže. Mužik říká, že pravé ostatky zmizely hluboko pod zemi a to, co bolševici našli, že nejsou ostatky. A tuto víru mu nikdo nevezme. Dokonce bolševičtí komisaři tajně dávali sloužiti panichidy po příbuzných a nemůže býti nic, co by jasněji osvítilo strašnou tragedii ruské duše, než následující episoda: V Kijevě rudí gardisté zabili náhodou malou děvušku. Pozvali popa, aby ji pochoval a jeden z nich řekl: „My jsme lidé ztracení. Psí život, psí smrt. Nám Bůh již neodpustí, ale jí nemůže neodpustiti, ona je nevinná...“

Jako by bolševici vraceli se k prvým dobám inteligentského hnutí, jeho Pisarevštině, nenávidí vše staré, odžilé, každou tradici a ženou se za posledním slovem literatury a umění. Futurismus je oficiálním bolševickým uměním. Lunačarskému a jiným se sice povedlo snad zachrániti část velikolepých, jedinečných sbírek Zimního Dvorce i druhých soukromých obrazáren, ale v novinách byla zpráva, že mužická baba pod Petrohradem čistila plátnem nože a plátno se ukázalo Rembrandtovým obrazem. A ohledně Treťakovské galerie v Moskvě usnesli se umělci, kteří jsou členy její správy, že obrazy tam rozvěšené, neobyčejně vzácnou sbírku moderního ruského malířství ve století 19., složí do sklepů a pověsí tam dokumenty svého futuristického umění. Není v tom také nic, než stará Pisarevština, když bolševický básník Majakovský píše: „Bílého gardistu dopadnete— ke zdi s ním! A na Rafaela zapomínáte? Proč pak na Puškina útok nevedete?“

Není ve všem bolševictví nic nového. Jak už řečeno je to bakuninská pandestrukce, Pisarevština, Nečajevština a komunistický manifest. Novým také není, přímo ohromující svým bohatstvím program činnosti sovětské správy ve státu, obci, ve všech oborech veřejné správy, hospodářství i v sociálním životě. Jsou to všecko staří, dobří známí, věci sebrané z celé evropské literatury i prakse, které po starém, inteligentském zvyku bolševičtí literární a vědečtí pracovníci sebrali a po svém předělali. Co se z toho skutečně a jak se to vykoná je věcí vedlejší. Skvělý program koná podle Leninových slov výtečné služby propagandě, nejvíc ovšem zahraniční, aby se udivila Evropa a celý ostatní svět.

Také jejich konstrukce státu, jejich vláda sovětů, je v ideji stará, je to bakuninský svaz komun. Ale ovšem je to opět jen teorie. Hlásají sice: Všecka moc sovětům! Ale není to nic jiného, než bolševická fráze. Sověty jsou sice velmi svobodné v konfiskování majetku buržoů na vlastní i veřejný účet, v souzení a zabíjení kontrarevolucionářů,

v zabírání bytů, továren, v ukládání daní, zejména pak v nekontrolovaném hospodářství, ale všecku ostatní státní činnost provádějí moskevští národní komisaři a jimi jmenovaní komisaři v různých odborných komisariátech a sovětech. Není svobody zdola. Naopak carský centralismus nikdy nebyl tužší a carská byrokracie nikdy nebyla horší a úplatnější. Ačkoliv nutno přiznati, že bolševici své úředníky za nepoctivost bezohledně střílejí a soudí, když je náhodou objeví, nemají-li ovšem protekci nebo politický význam a staré zásluhy o bolševictví, kde se všecko odpouští, přece jen je bakšiš za jejich vlády více než kdy jindy jedinou humanní institucí ke změkčení bolševických pořádků.

Ale přes to všecko bolševici jsou přesvědčeni, že odkryli bránu v nový svět. Co dělají není jen pro Rusko, je pro proletariát celého světa. Jejich domýšlivý messianismus je přímo chorobou, hraničící na duševní abnormálnost. Ruský a také židovský messianismus našly v hesle „Proletáři všech zemí spojte se!“, v hesle, které dali také na ruský státní znak, své všesvětové poslání. Když dovedli zmocniti se vlády v rozvráceném Rusku a vládu udrželi nejkrutším terorem, když pobili a oloupili buržoasii, zničili ruský průmysl, když dokázali, že pod jejich vládou ruská města umírají hladem z nedostatku chleba, v tom Rusku, které svým chlebem dříve živilo ostatní Evropu, když svým hospodářstvím na železnicích, na vodách přivedli to tak daleko, že lidé nemají čím topit v krutých ruských zimách, když z ruských dělníků udělali militarisované otroky práce, myslí, že stačí, prohlásí-li, že zničili starý svět, aby to dobrodiní, které prokázali Rusku stalo se vytouženým ideálem nejen celému proletariátu světa, nýbrž i všem, kteří po hrůzách válečných sní a touží po světě novém, lepším...

S nejhlubším opovržením mluví jejich kalendář o starém světě. Ve Francii je podle nich president zástupcem kapitalistů, velikých statkářů a politických šarlatánů a president Wilson za účelem zvýšení výdělků amerických miliardářů zavlékl americké dělníky v zločinnou, lupičskou vojnu. Za to Lenin s klidným sebevědomím prohlásil na třetím sjezdu sovětů, který se usnesl na základních principech bolševictví, že tento sjezd otevřel novou epochu všesvětové historie a sice proto, poněvadž potvrdil rozpuštění konstituanty a tím sankcionoval rozryv s demokracií, vyvrcholenou v parlamentarismu a tvrdě a určitě se postavil na půdu diktatury proletariátu i sedláků. A sjezdovou deklarací práv pracujícího a vykořisťovaného lidu nazýval,

aniž by se začervenal, jedním z nejvážnějších dokumentů, jaké vůbec lidstvo zná!

Konečně když podařilo se Leninu, Trockému, Zinovjevu a Sverdlovu zachvátiti a udržeti moc nad Ruskem, usaditi se ve starém, posvátném Kremlu, pak možno si i vysvětliti extatickou úctu a nadšení, s jakým Lenin mluví o svém vlastním díle. Něčemu se člověk klaněti musí. Když všecky modly zavrhl a zničil, nezbývá mu k tomu než on sám... Neboť, ačkoliv všude staví Marxe na místo starého Boha, přece jen v duši může a musí sobě říci, že i ten Marx sám sebe zradil, že byl s Engelsem později také tím opovrhovaným socialsoglašátelem a jediným, pevným, důsledným a necchvějným že zůstal Lenin...

Bolševici měli všecko, čeho bylo po svržení carství potřebí k ovládání lidu. Bezohledné využívání síly, umění poroučeti jasně, určitě, bez slabosti a obav před vlastní bezohledností a třeba také nedůsledností. Dnes jedno, zítra opak, ale vždy přesně, bezpodmínečně, opravdu imperativně. A za rozkazem jsou črezvyčajky. Věděli velmi dobře, co mají před sebou. Lenin byl představitelem toho typu ruského inteligenta, který byl úplně prost všeho idealismu. Nedíval se jako veliká část inteligence na mužika, jako na ideál dobroty, prostoty a ušlechtilosti. Tím méně pak touto slabostí strádali jeho spolupracovníci Trocký, Zinovjev, Kameněv, Sverdlov a jiní, kterým ruský mužík atavisticky byl něčím cizím a dokonce ne ideálním. Vůdcové bolševictví věděli, že mužík poslouchá, když se mu nařídí, a když za rozkazem je bezohledná moc, se kterou nelze žertovati, a že je poslušnost u něho tradiční, ať poroučí kdo chce, jen když dovede poroučet. Poslouchal poměšťíka, gubernátora, ispravnika, bude také poslouchati sovět a komisary. A měli pravdu, pokud se jednalo o věci veřejné, méně ovšem, když šlo o mužikovo obilí. Tu už to nešlo bez pušek a kulometů. Ale v otázce, kdo bude pánem Ruska věděli, že mohou počítati na mužikovu pasivnost. Mužik neměl nic, než Boha a cara. Cara mu napřed svrhli a pak zabili a Boha mu hleděli vzíti všemi prostředky. Ikony a ostatky ukázaly se bezmocnými proti svatokrádežníkům. Nepřišel trest Boží. Přirozeně tudíž těžko bylo očekávati hned zpočátku organisovaný odpor se strany mužiků. Byli úplně zastrašeni. Kromě toho byl mužik nejen sklamán ve své víře, nýbrž i jeho mravní základy byly úplně rozvráceny. Bůh i car ho opustili, nebylo gubernátora, nebylo ispravnika, nebylo za revoluce vůbec žádné autority. A co bylo dobrého v mužiku, pokazilo se na vojně, zejména mezi těmi miliony zbytečně mobilisovaných. Tam jim nejen ukazovali válečné zbohatlíky, nýbrž

sami viděli, jak lehce je možno zbohatnouti a není učenlivějšího člověka, než je ruský mužik. Dostával jídlo, šaty, obuv, všecko, co druhým nevojákům scházelo. A poněvadž nebylo více kázně a discipliny a on sám byl pánem ve svých rotných, praporových, plukovních komitétech, počal se vším, co nezbytně nemusil míti, obchodovati. Stal se „keťasem". Poněvadž neměl co dělati, zvykl si na nicnedělání jako na právo a ve veškeré nacionalisaci bolševické viděl jen své základní právo na lenost a na dobré zaplacení. Válečné bohatnutí, zvyk bez počítání rozhazovati peníze a sama psychologie války s její osudovou nejistotou, náhodností, hazardností pomáhala materialistickému pojetí života, využití každé chvilky a tak nebylo také mezi mužiky-vojáky jiného stálého zaměstnání, než hraní karet. Poněvadž pak Němci a Rakušané přinášeli k bratříčkování zapovězenou v Rusku vodku, byli ruští vojáci tak ochotni k těmto rozhovorům. Vždyť vlast byla jen vzdáleným pojmem, stříleli, poněvadž se poroučelo a nyní nejen nikdo neporoučel, nýbrž „Okopnaja Pravda" jim říkala, že tam na druhé straně jsou bratři-proletáři, se kterými společně musí zničiti všecky kapitalisty a zbohatlíky. A poněvadž „načalstvo" „Okopnuju Pravdu" nezakazovalo, musilo být pravda, co se v ní psalo.

Mimo to jim podávali bolševičtí agitátoři to, co jim bylo nejmilejší. Vděčnou látku k nekonečnému mluvení a meetingování. Jít proti zbohatlíkům, jít domů a vyplnit půldruhastaletý sen každého mužika, konečně vzít poměščiku půdu, kterou měl neprávem a která patřila jemu, o tom dovedl mluviti mužik do nekonečna. A mluvil, nikdo mu nepřekážel a nesměl překážeti. Vždyť on byl pánem, on ve svých komitétech volil důstojníky, vyháněl přísné a bral si ty, kteří dělali, co on chtěl. On rozhodoval má-li se jít do boje. Když Kerenskému tleskal, nebylo to více než jako v divadle, nebo biografu. Po představení dělal zase, co sám chtěl. To na každý způsob nebylo nasaditi život pro Kerenského, nebo pro anglické boháče. A když Lenin uzavřel hanebný mír a vyslovil heslo o autodemobilisaci, poslechl, zabral se svými druhy vlaky, vyhnal z nich civilisty, jel na střechách vagonů, na lokomotivě, všude kde se mohl zadržeti, vzal si, jak se mu řeklo, pušku anebo i kulomet, děla, koně a všecko ostatní prodal, a přirozeně ani mu nenapadlo postaviti se proti bolševikům, kteří mu všecko toto dovolili. Jakmile pak přišel domů vzal si půdu a kde to nešlo dobrovolně, udělal to pomocí zbraně, kterou mu bolševici poradili vzíti s sebou. Při tom po staré tradici Stenky Razina, jenž se stal bolševickým svatým, i podle

válečné psychologie pálil, loupil a kde to bylo potřebí, a někdy i bez této potřeby vraždil.

Až sem byl poslušným vykonavatelem rad, které mu dávali bolševici. A proto také bolševici mohli se zmocniti moci a vlády a také se tak dlouho udržeti. Mužik nebyl sám schopen organisovaného odporu, nanejvýš místních povstání. Ta krutě potlačili Číňané, Lotyši a bolševičtí hrdinové žalářů. Jen v pasivní resistenci byl nepřemožitelným. Ale ta nevítězí rychle, vítězí jen časem a vytrvalostí. Tu ovšem mužik má. Dostal se do základního rozporu s bolševiky, jejž nelze už ničím překlenouti, třeba by Lenin i druzí bolševici v poslední době chtěli dělati selskému stavu ústupky, které jsou přímo otevřeným zapřením socialismu. Lenin toto ovšem popírá a při tom po svém zvyku vědomě nesprávně dovolává se Kautského před vojnou, který tehdy napsal, že musí socialism neutralisovati ve svém boji s buržoasií sedláka. O to se však přece jen v Rusku nejedná, neboť tam už nejde o boj s buržoasií. Té už není, tu už povraždili a ožebračili. Jde jen o boj komunismu se sedláky, kteří jsou jeho nejnebezpečnějšími odpůrci, tedy vlastně o konečný boj komunismu, ve kterém se přece nemůže jednati o neutralisaci jediného, hlavního protivníka. Mužik však příliš zkusil dobrodiní komitétů bědnoty, bolševických komun i násilných rekvisicí, aby věřil náhlé změně bolševických vůdců.

Mužik stal se vlastníkem svých polí i těch, které vzal poměščíku a vlastnictví jest jeho nejvyšším zákonem. Ať mluví bolševici, co chtějí, ať říkají, že musí střednímu sedláku povoliti, především nikde nedefinují, co je střední sedlák a nechávají si tu tedy dokořán otevřené dveře k libovolné interpretaci a za druhé jejich popírání práva na vlastnictví je jednak tak všeobecné a tak peremptorní, a pak je to tak hlavním základem všeho jejich marxistického socialismu, že ani prostý mužik nedá se tak lehko přemluviti k tomu, aby věřil v trvalost jejich šetření středního vlastnictví. Ví, že to je jen dočasné, pokud nepřemohou ostatní obtíže vnitřní a vnější a pak že by nutně dojíti musilo i na něho. Nelze popírati vlastnictví v městě a přiznávati je půl hodiny dál ve vesnici, anebo ve venkovských zemědělských městečkách, dokonce v jednom domě a ve druhém ne. Mužik čeká na toho, kdo mu navždycky přizná vlastnictví všeho, co si jako své právo vzal, kdo mu dá „modrou bumágu“ se státním erbem, čeká na notáře, jenž jeho vlastnictví zapíše do pozemkové knihy, jako to velmi případně říká Savinkov, schovává carské ruble, aby půdu jednou zaplatil, poněvadž jen pak uvěří, že ji má. Mužik se svým hladem po panské půdě byl velmi vhodným čini-

telem pro bolševickou agitaci a pro její vítězství, ale je největším nebezpečím pro trvání bolševického panství.

Dobrovolně mužik dá bolševickým komisařům obilí jen zřídka. Jejich peněz nechce, těch papírů má, že neví co s nimi a bolševici nemají ani stroje, ani manufaktury, ani obuv, kterou by mohli dáti mu na výměnu. A rekvisice jenom prohlubují propast mezi vesnicí a městem. Vesnice se zařídily podle bakuninského ideálu. Jsou světem pro sebe, neplatí nic, než když si to vynutí trestné expedice, neposlouchají nikoho, dělají co chtějí, zařizují se na naturální hospodářství a lepší dělníci, jak uvidíme, zabývají se doma domácím průmyslem a tak neměl nepravdu ten, kdo řekl, že bolševické panství je jenom ve městech a 15 verst od dráhy a dál, že je docela jiná Rus, svá, mužická. Ovšem, když je nutno, přijdou rudé gardy, seberou co najdou, odvedou rekruty a vojáky, ač slibovali, že dají Rusku mír, postřílejí trochu mužiků a pak už zase žije vesnice svým životem. Seje jen co potřebuje a mužici jsou ve stálém boji s komitéty bědnoty, které nenávidí, poněvadž je to společnost nejhorších lidí z měst a lidí k ničemu z vesnic, a představují nejméně lákavé elementy bolševického komunismu.

Co se dělníků týče, kterým bolševici, jak stále opakují, dali Rusko, je věc docela zvláštní. Viděli jsme, že bolševici především spoléhali na neučené dělníky, kteří zaplavili továrny, když kvalifikované dělnictvo musilo na frontu. Tito nekvalifikovaní přirozeně neměli zájmu na továrně. Nesrostli s ní. Věřili jen s bolševiky, že závod patří jim, že se jim musí stále víc platiti a práce že je jen vedlejší, poněvadž si vítězství bolševictví představovali po všeobecném názoru, jako vítězství práva na lenost. Zákon sice mluvil o 8hodinné práci, ale pro ně bylo také prací mluviti a poslouchati na továrních i jiných meetingách, takže z 8 hodin práce nebyly někdy ani dvě. Vlastník továrny musil platiti, a kdyby neměl, věřili, že se o to již bolševický stát postará, aby dostali své. Proto tyto massy nekvalifikovaných dělníků byly největší silou bolševiků. Dostávali se do fabrických komitétů, do sovětů a pomáhali bolševikům k vítězství a k udržení jich mocí. Kvalifikovaní, pokud nebyli mobilisováni, dělníci, kteří zvykli bráti plat za práci a ne jako žold, ať něco dělají nebo ne, a kteří viděli, kam toto bolševické hospodářství vede, nedovedli zvyknouti egalisující politice bolševiků, podle níž lenoch a nic neumějící je přece jen dělníkem „pracujícím“ (trudjaščimsja) a proto má stejná práva, jako každý druhý dělník, který pracuje a něco umí, opouštěli houfně továrny, vraceli se do svých vesnic a živili se tam domácím průmyslem. Tím fabrické komitéty dostaly se velmi brzo docela do rukou

nemožných elementů z řad nekvalifikovaného dělnictva. Jak uvidíme, bolševici sami brzo poznali, že musí napraviti důsledky své agitace a svého vítězství a v kolektivní smlouvě pro kovoprůmysl zavedli různé třídy dělníků podle toho, jsou-li kvalifikovaní nebo ne. Ale podle řeči Trockého, jíž odůvodňoval zavedení povinnosti a militarisování práce je viděti, že kvalifikovaní dělníci stále jsou ještě ve vesnicích, poněvadž za jeden z nejdůležitějších problémů prohlašuje, dostati je zase do práce. A tak mezi dělnictvem to, co pomohlo bolševikům k vítězství, stalo se jednou z vážných příčin naprostého hospodářského krachu bolševického hospodářství.

Ale ovšem jejich vítězství nebylo by tak lehké, kdyby nebylo tak neuvěřitelné pasivnosti buržoasie a inteligence. Generál Denikin mně řekl, že nikdy nepochopí, že se ruská buržoasie dává zabíjeti bez odporu jako ovce. Když už má někdo umříti, proč nezastřelí několik bolševiků. Ruská buržoasie tohoto instinktivního pocitu brániti se nemá. Jen výjimečně jsou to sociální revolucionáři, kteří dovedou se vzepříti. Když však vzpomeneme na výchovu ruské buržoasie, dovedeme si tuto pasivnost přece jen vysvětliti. V ní nikdo nevychovával občanské cnosti, hrdost a sebevědomí a tím vůli hájiti své já a sice nejen osobně, nýbrž také ideově jako člena třídy, která má stejná práva a stejná oprávnění jako ty druhé. Autokracie nutila buržoasii, aby byla poddajná, poslušná, aby se o nic nestarala, než o své obchody a své zaměstnání. Každé vzepření se tomuto tlaku považováno za revolučnost a trestáno buď hmotně nebo osobně. Viděli jsme, že ruskému obchodu a průmyslu vláda nechtěla povoliti ani obchodní komory po našem vzoru a tak buržoasie zvykla pasivní poslušnosti, nestarání se o veřejné věci a nové poměry po říjnovém manifestu, který dal aspoň jisté svobody, trvaly příliš krátko, aby změnily její podstatu. Zvykla ustupovati síle a nemíchati se do ničeho. Na druhé straně inteligence zahrnovala buržoasii svým opovržením za to, že nemyslila na nic, než na peníze, na výdělky a zábavy, a radosti její že byly dosti hrubé, materialistické jako celý její život. Musila slyšeti se všech stran, že by nebylo většího neštěstí pro Rusko, než kdyby ona dostala vliv na státní záležitosti. Přivykla tomu a není divu, že neměla mravního popudu, aby se obětovala za svá práva, kterých jí nikdo nechtěl přiznati, a kterým ona sama nenaučila se věřiti. Proto se hleděla všemu přizpůsobiti, žíti nenápadně, nepozorovaně, dávala se bez odporu olupovati, a když jednotlivci nemohli utéci, žijí z toho, co se podařilo ukrýti, aby neumřeli hladem. Byli ovšem také mezi nimi, kteří podlehli sociali-

stické horečce za posledních dvou desítiletí, zejména jejich mládež, a ti patrně se jen sami divili, kam vede socialismus, s kterým koketovali. Neboť není pochyby, že jim nikdy ani nenapadlo své socialistické vyznání domysliti do všech konců a ještě méně věřiti, že by to bylo vše doopravdy. Taková buržoasie přirozeně nebyla schopna odporu proti bezohledné politice bolševiků.

Pokud se týče inteligence vůbec, není potřebí opakovati, co jsme už konstatovali. Také její pasivnost je výsledkem absolustické výchovy. Kromě těch, kteří byli ochotni dáti život za osvobození od carského hnětu a kteří se nebáli ani žalářů, ani Sibiře, ani šibenice, přece jen oposice inteligence byla vždycky více čajová, t. j. vybíjela se nekonečnými slovesnými boji při čaji. Byla proto také nejednotná, neměla velkého rozmachu. Slovní spory vedly k hyperkritičnosti, k neústupným sporům o teoretické otázky, a následkem toho inteligence byla nejednotná, rozbitá na kroužky a strany. Jak víme, nikdy si neujasnila, potřebuje-li Rusko politické svobody nebo socialistického převratu. Proto strana kadetů s Miljukovem zůstala osamocenou v prozatímní vládě, opuštěnou i od lidí blízkých, kteří byli buď zatíženi tolstojovštinou nebo socialistickými náladami, ačkoliv nebyli a nechtěli býti socialisty. Z toho vyšlo slabošské ustupování prozatímní vlády před Kerenským a sovětem a konečně vítězství bolševiků. A kromě toho veliká část inteligence byla opravdu socialistická a v první chvíli bolševického vítězství také levý sociální revolucionáři šli s bolševiky a rozešli se s nimi teprve po brest-litevském míru.

Bolševici nevyhráli teprve v říjnu, vyhrávali již dříve, všude v dělnických organisacích, dostávali většinu fabrických komitétů, sovětů, a tím připravována půda k jejich konečnému úplnému vítězství. Druzí socialisté byli v neudržitelné posici proti bolševikům. Ze samého počátku nedovedli se postaviti pevně a otevřeně na stanovisko evoluce proti sociální revoluci. Naopak, jak jsme viděli, v sovětě mluveno o konečném vítězství sociální revoluce jen jako o něčem, k čemu sovět jen ještě není dost silný. V revoluční rozbouřené době musí vyhráti ten, kdo chce totéž, ale nebojí se. Zejména když bylo viděti úžasnou slabost prozatímní vlády a jejích nesocialistických členů. To všichni v Petrohradě viděli na závodních radách. Tyto neměly podle zákona z dubna 1917, kterým se zřizovaly, právo plésti se do technických nebo administrativních věcí, ani právo propouštěti dělníky. Ale dělaly to. A vláda, která viděla i zhoubné toho následky pro výrobu i principielní dosah takového rozšiřování práv komitétu na úplné ří-

zení závodu, neměla ani vůle, ani odvahy a síly zjednati úctu ke svému zákonu. Když pak Lenina po nezdařeném povstání nechali utéci a nepotrestali účastníky vzbouření, bylo jasno, že je vítězství bolševictví jen otázkou času a okolností. Lidé činu, ničeho se nehrozící, musili zvítěziti nad ušlechtilými vyznavači ničím neobmezené svobody, nebo nad samolibými mluvky, jako byl Kerenský. Tento řekl na moskevském sjezdu: „Co pak mám nebo měl jsem kdy takovou moc, abych mohl donutiti lidi dělati co já chci a ne co oni chtějí?“ To řekl diktátor Ruska ve chvíli, kdy Kornilov a všichni ministři předpovídali záhubu Ruska! A tento člověk neměl dosti patriotismu, aby šel, když takovýmto přímo neuvěřitelným způsobem, jako rozhodující činitel ve vládě ruské, nucen byl veřejně přiznati svou neschopnost a slabost! Z osobní ctižádosti a ješitnosti držel se svého úřadu a ze strachu, aby nebyl odstrčen a také aby nebylo zastaveno slabošské povolování útočnosti petrohradského sovětu a rozvratné činnosti ostatních sovětů místních, zradil Kornilova a připravoval tím půdu Leninovi a bolševikům.

S takovým odpůrcem nebylo těžko bojovati a bolševici to také hned v říjnových dnech ukázali. Proti buržoasii, jejíž jeden zástupce, vynikající kadet, řekl po vítězství bolševickém: „Nám nezbývá než modlit se a plakat,“ i proti socialistům, jakým byl Kerenský, nebylo těžko vyhráti. Tím spíše, že Kerenský zradou na Kornilovu, jak jsme viděli, odpudil všecko, co bylo ještě v armádě dobrého. Hájiti Kerenského proti bolševikům nikoho nenapadlo, poněvadž zbaviti se Kerenského bylo všeobecným pocitem všech lidí, kteří věci znali a nedali se oslepiti řečnickými frázemi diktátora. Není nic charakterističtějšího, nežli že proti bolševikům bojovali jen hlavně mladičtí hoši, junkeři a ženy. Hájili čest Ruska, poněvadž nechtěli zraditi spojence, nechtěli míru s Německem. Ale 10.000 důstojníků, kteří byli v Moskvě, ani prstem nehnulo, ač byli silni dost, aby leninské stoupence bez velikých potíží přemohli. Hrála v tom dojista úlohu také zvláštní pasivnost ruských důstojníků, kteří sice na frontě dovedli dělati divy hrdinství, ale neměli v sobě, jako všecka ostatní inteligence, dost o b č a n s k é statečnosti, aby své životy obětovali v boji proti vnitřnímu nepříteli, nebezpečnějšímu než byl vnější. Ale přece jen nelze u nich předpokládati jenom neochotu hájiti čest Ruska nebo dokonce zbabělost. Vždyť dovedli v Jaroslavi ustrojiti povstání a umírali hrdinně, když slíbená francouzská pomoc nepřišla. A nesmrtelná kornilovská „brigáda smrti“ byla po většině složena z důstojníků, kteří šli bojovat jako prostí vojáci proti těm, kteří zradili čest

Ruska. Jejich chování, alespoň těch dobrých a statečných mezi nimi, nelze objasniti jinak, než jako pasivnost kozáků. Vládu Kerenského nechtěl nikdo hájiti. Každý myslel, že ani bolševici nemohou býti horší. A byli přesvědčeni, že jejich vláda dlouho nemůže trvati. Touto vírou v krátkodobost bolševictví a jakousi zoufalou filosofií, že nebude lépe, dokud se Rusko bolševictvím neosvobodí od vnitřní choroby, možno také vysvětlovati nepochopitelnou pasivnost ruských lidí. Mnozí se utěšovali tím, že člověk bývá zdravějším, když akutní nemoc odstranila konečně latentní vleklou chorobu. Netušili, že v Rusku, které se celé bouřilo proti trestu smrti, které nedovedlo pro odpor svých idealistů spasiti armádu jeho včasným znovuzavedením, bude možno vládnouti tolik let črezvyčajkami a hromadným vražděním. A že Rusko zalejí vlastní ruskou krví lidé, kteří tak vášnivě bojovali proti tomu, když se konečně ale pozdě odhodlal Kerenský na frontě trest smrti zavésti!

Inteligence pomohla svou pasivitou bolševikům dojista k vítězství, ale stala se jejich nejrozhodnějším odpůrcem. Ne pro jejich socialismus. Mezi nejznámějšími jejich odpůrci jsou a byli socialisté, o jejichž socialistickém nebo antikapitalistickém přesvědčení nikdo nemůže pochybovati, nýbrž proto, jak to Boris Sokolov tak vášnivě říká, pro jejich zničení svobody „ličnosti". Ve stoletém tlaku carismu stala se osobní svoboda ruské inteligenci nejsvětějším, po čem toužila, za co byla ochotna umírati, za co také dávala život. Se závistí hleděla na západ, kde o nic lepší lidé než oni měli svobodu jednati, mluviti, psáti, kde nebyli poddanými, nýbrž svobodnými občany. Všecka slabost revolučních idealistů byla, jak jsme viděli v jejich pověrečné úctě před svobodou, a ta zase kořenila v jejich vášnivé touze po svobodě ličnosti, která konečně s povalením carismu stala se v nejplnější míře majetkem také ruského člověka. Snad chápali a viděli, kam vedla jejich přílišná láska ke svobodě. Snad uznali, že má a musí míti své meze v zájmech státních, zejména je-li stát výrazem vůle všeho občanstva, je-li konstituční, ale ani ve jménu socialismu nebyli by ochotni vzdáti se základních svobod občanských, jako jsou svoboda tisku, svoboda spolčovací, shromažďovací, nedotknutelnost osobní bez příkazu soudního, svobodná volba do sborů zákonodárných atd. Ruská inteligence přirozeně nemohla se smířiti s tím, že je za všechny oběti pro osvobození od carismu, za desítiletí strádání a mučení, za svou opravdu čistou ideální lásku ke všem trpícím, k širokým massám ruských mužiků a dělníků, lidmi, jako jsou Lenin, Trocký, Zinovjev, Sverdlov ve jménu vlády

proletariátu pobíjena, mořena hladem, vyháněna z míst, kam svou inteligencí a prací patří a nahrazována spodinou obyvatelstva. Inteligence ruská, která se rozumným konstitučním vládnutím nenaučila svobodnému, ochotnému a vědomému se podčiňování potřebám státu, jaké se přirozeně vychovává v inteligenci států konstitučních, tím méně poddá se heslu o zneuznávání osobnosti. „Nepřemýšleti, poslouchati a podčiniti se" není něco, čemu by mohla přivyknouti ruská inteligence, která proto, že se to na ní chtělo, zabíjela cara a ministry. Pro ni nestalo se to přijatelnějším, když na místě cara sedí Lenin a na místě carské byrokracie mnohem horší bolševická. Boris Sokolov to velmi pěkně říká, že ruská inteligence odmítla bolševictví ne politicky, nýbrž psychologicky. To je propast, kterou nelze překlenouti.

A jestli se Lenin této propasti sám hrozí a jestli snad dokonce pozoruje, že jeho proletariát skutečně chce vládnouti sám a nechce přiznávati také bolševické inteligenty za proletáře, což je ostatně opravdu obtížné, poněvadž žijí a vystupují okázaleji než dříve gubernátoři, šlechta a buržuové a jestli říká: „Jen ve spolupráci s inteligentními činiteli demokracie je možnou realisace revoluce. Hloupí jsou ti, kteří myslí, že dav může tvořit, vládnouti státem!" (25. března 1919), pak už to málo pomůže. Bolševictví je vláda jedné třídy, k tomu ještě nečetného dělnictva a pak úplně nevzdělaného, nekulturního davu nad ohromnou většinou ruského lidu a tu nelze udržeti bez násilí, bez potlačení každé svobody. A k takové vládě se poctivá ruská inteligence nepropůjčí. Nešla do carských služeb, tím méně půjde do služeb Leninových, který se drží jen nejstrašnějším terorem. Jeho diktatuře proletariátu může se dobrovolně podčiniti buď jen inteligent nekritický, opojený velikými hesly, věřící v nový lepší svět, který nastane komunismem a přijímající proto všecky úžasy, vraždy, loupeže jen jako nutnou daň za spasení, nebo prodejný inteligent, který slouží komukoliv za živobytí a peníze. Jsou ovšem také mezi činovníky a důstojníky bolševickými takoví, kteří slouží jen, aby sami a jejich ženy, děti neumřely hladem, a ty je konečně těžko odsuzovati. Poctivý inteligent nemůže se však dobrovolně podčiniti diktatuře nikoho, ani jednotlivce, ani davu, musí míti možnost, aby se podčiňoval svobodně tomu, čemu věří, a to může býti jen tenkráte, když je volným zápas o ideje a myšlenky. Diktatura proletariátu, jak ji praktikují bolševici, je pro ruského inteligenta pojmově nejtěžším zločinem na svobodě a proto se s ní nikdy nesmíří, i když ji kdysi jako socialista vyznával. Představovali si ji jako vládu lidí do-

brých, nesobeckých, šťastných, že došli konečně svého práva, jako vládu osvíceného dělnictva, které ochotně přijme spolupráci inteligence. Nikdy však jako vládu několika samozvanců a črezvyčajek nad proletariátem, kterým v bolševickém systému je také inteligence.

Nevzdají se všichni svého socialismu, ale všichni poznali, jakým je vláda proletariátu strašným nebezpečím, provádí-li ji nevyspělá, nevzdělaná massa, neznající než materialistické touhy a instinkty, a může-li veliké heslo provésti do posledních důsledků. Bolševictví je strašným sice, ale přece jen lékem pro radikalismus ruské inteligence, jejž vypěstovala v ní carská libovůle svým bezduchým autokratismem. Pro ty, kteří trpí, strádají, umírají, tato útěcha znamená arciť žádati na ní starý inteligentský heroismus sebeobětování, ale pro budoucí Rusko bude to útěchou a snad spasením. A ruský inteligent, štvaný po světě, přijímaný s pokořující útrpností anebo vyháněný, kde ho přijímali dříve s otevřenou náručí anebo alespoň s respektem, povinným synům mocného národa, ztrativší při rodech nového světa všecko, co mu bylo drahým, našel něco, co si nikdy dříve neuvědomil a co mu je nyní útěchou v nejstrašnější chvíli: vášnivou lásku ke zmučené Rusi, ke svému národu, vlastenectví, nedušené více chudokrevným světoobčanstvím. Nechce více celému světu nésti svou messianistickou ideu světoobčanství. Jen svým bratrům, jen té Rusi, tím dražší, čím více jí za všecko, co obětovala pro vítězství druhých, opovrhují, chce dáti všecku svou lásku, všecko, co dovede, především však svobodu, svobodu od násilí jednotlivce i násilí davu, aby rostla nová, svobodná, silná a nepřemožitelná...

III.

BOLŠEVICKÁ ČINNOST ZÁKONODÁRNÁ A SPRÁVNÍ.

Hospodářské a sociální reformy.

Je nutno pokusiti se nyní o podrobnější vylíčení zákonodárné i správní činnosti bolševické vlády, pokud ovšem je vůbec možno podati plný a jasný obraz horečné činnosti sovětské, která chtěla Rusku i světu ukázati, jak má nový život lidstva pod diktaturou proletariátu vypadati. Neboť na všecko dívala se jako na vyplnění messianistického poslání bolševictví. První, co udělala vedle nabídnutí příměří Němcům, bylo řešení otázky agrární. Bolševici se již dříve otázkou tou zabývali a 1. září 1917 byl uveřejněn v „Izvěstiách" návrh nového agrárního zákona a sice na základě utvoření selských komun a vedle toho velikých státních vzorných hospodářství. Bude dojista zajímavo podrobněji jej uvésti. Vlastnictví na půdě je navždy zničeno. Půda nesmí býti prodávána, kupována, pronajata nebo dána v zástavu. Všecky pozemky panské, apanážní, klášterní, církevní, majoratní, obecní, mužické i jiné jsou konfiskovány a přecházejí v užívání těm, kteří na nich pracují a sice bez náhrady. Kdo bude poškozen sociální přeměnou práva vlastnického, bude míti právo na podporu národa po nezbytnou dobu, pokud se nepřizpůsobí novému způsobu života. Všecko bohatství pod zemí, lesy a vody patří státu, malé komunám. Pozemky vědecky kultivované, zahrady, školky a pod. se nerozdělují. Přemění se ve vzorné hospodářství a velké patří státu, malé obcím. Stavení, po-

zemky obecní a chaty se svými soukromými a zelinářskými zahradami, zůstanou vlastníkům a jejich dovolený rozsah a daň, která z nich má býti placena, bude ustanovena zákonem. Hřebčince, avikultury stanou se vlastnictvím státu nebo komun za náhradu ustanovenou učreditelným sobráním, které tehdy ještě bolševici uznávali za jedině oprávněné otázku agrární rozřešiti. Inventář a dobytek konfiskovaných statků přechází bez náhrady na stát nebo komuny. Konfiskace tato netýká se malých mužických statků. Právo půdu užívati patří všem občanům státu, bez rozdílu pohlaví, všem, kteří chtějí pracovati sami se svou rodinou anebo v artělích a sice pokud sami mohou pracovati. Pacht jest zapovězen. V případě nezpůsobilosti ku práci, trvající dvě léta, selská komuna má povinnost podporovati svého člena společnou prací na jeho pozemku. Staří nebo invalidní rolníci ztrácejí právo na půdu a dostávají státní pensi. Užívání půdy má býti stejné, t. j. půda jest rozdělena mezi pracující podle podmínek místních poměrů pracovních nebo podle potřeby. Způsoby užívání půdy musí zůstati naprosto svobodné. Může býti rozdělována podle chat nebo může býti chutorová, obecní, artělová, jak o tom komuny rozhodnou. Všecka půda po konfiskaci je předána selskému lidovému fondu. Rozdělení děje se lokální a centrální správou od místních sovětských organisací až do centrálních oblastných institucí. Vyňaty z vlivu na rozdělení jsou městské a selské kooperativy. Selský fond se periodicky znova rozděluje podle zvětšení selského hospodářství. Při změně hranic nadělů jádro nadělů zůstane netknutým. Půda členů, kteří jimi býti přestávají, připadne fondu, avšak blízcí jejich příbuzní anebo osoby, které oni označili, mají přednostní právo na tyto pozemky. Při vrácení nadělů mají býti nahrazeny náklady na hnojení a zlepšení půdy, pokud toho nebylo využito. Není-li dost půdy, má býti nadbytek obyvatelstva přestěhován. Organisace přestěhování, jeho náklady i poskytnutí obyvatelstvu hospodářského nářadí, dobytka, jdou na účet státu. Přestěhování se provádí v následujícím pořádku: napřed bezzemci, vyslovivší takové přání, ne bezúhonní členové komuny, pak desertéři a ostatní nakonec podle losu nebo dohody. Jak vidno z tohoto návrhu, bolševici nechtěli nikomu nechati vlastnictví na půdě a chtěli naprostý agrární komunismus. Jen těm, kteří pracují bez nájemné práce, tedy nejmenším, neměla býti konfiskována jejich půda ani jejich nářadí a měl jim zůstati jejich dobytek, ale ovšem byla podrobena peredělům selského fondu.

Když přišli k moci bolševici, brzo ovšem viděli, že není možno agrární komunismus tak lehko uskutečniti, jak

lehko se píší dekrety o socialisaci půdy. K tak ubohému převratu v životě 80% ruského obyvatelstva neměli dosti síly. Jednak bylo v Rusku přece jen dost soukromých vlastníků mezi mužiky, zejména na západě a jihozápadě a pak třeba půda patřila obci, přece jen hospodářství mužikovo bylo úplně individualistické. Bolševici velmi lehko zmohli buržoasii. Ale nešlo to s mužikem, pomocí jehož hladu po půdě chtěli si udržeti svou moc. Na druhém sjezdu sovětů v říjnu 1917, kdy sankcionovali říjnovou bolševickou revoluci, udělali, co slibovali, a prohlásili podle svého návrhu ze září půdu poměščiků, apanážní, klášterní, majorátní za majetek národní, zničili také „navždy" soukromé vlastnictví na půdě, takže i půda obecní i mužická měla se státi majetkem národním a přejít v užívání všech pracujících, a třetí sjezd pak nazval ustanovení druhého sjezdu zákonem o socialisaci půdy.

Ale co tuto bolševici udělali, nemohlo ovšem mužiky uspokojit. Naopak. Velmi ochotně přijali sice, že půda poměščiků, apanážní, klášterní atd. jim patří a bude mezi ně rozdělena. Ale ovšem ne že se to má státi také s půdou obecní, kterou měli ve svých nadělech, nebo s jejich vlastní, jestli měli půdy poněkud víc, takže musili o žních při setbě nebo mlácení atd. najímati cizí pracovní síly. To netýkalo se jen větších sedláků, které bolševici s velikou důsledností nazývali „kulaky", lichváři, nýbrž i středních mužických hospodářství. Mužikům ani nenapadlo děliti to vše ve prospěch nejmenších, kteří žili prací na jejich nebo na panské půdě, nebo kteří vůbec žili na závodech nebo v městech. Pokud měli v rukou rozhodování o půdě jejich „miry", „hromady", přirozeně nespěchali vyplňovati bolševický zákon. Tím spíše, že bolševici hleděli zřizovati selské komuny z bezzemků, zemědělských dělníků, ale také bůh ví z koho z měst, z agitátorů, které do vesnic posílali. Tyto komuny se valně neujímaly, třeba je bolševici všemožně podporovali, dávali jim nejlepší půdu z velkostatků, posílali jim instruktory a hleděli, aby do těchto komun vstupovali také komunističtí učitelé, agronomové atd. Tyto komuny přirozeně nepožívaly valně sympatií mužiků, už také proto, že mužici podle zkušeností lépe než kdo jiný znají, jakou cenu má učení budovatelů nových světů, jako by každý, kdo nic nemá, byl trestán jen zlým osudem, nebo poškozen zlým vykořisťovatelem a každý, kdo něco má, byl ve společenském smyslu zlodějem nebo lichvářem. A oni také nejlépe viděli, jaká společnost se sešla v bolševických komunách a zejména v komitétech bědnoty, které bolševici proti mužikovi utvořili. Znali je zblízka. Mužici byli také nespokojeni tím, že mnoho velkostatků, a to těch nejlep-

ších, bolševici nenechali rozděliti mezi mužiky, nýbrž obhospodařovali je jednak jako vzorné nebo proto, aby z nich zásobili města a průmyslová místa, poněvadž věděli, že od mužiků toho mnoho nedostanou.

Tento rozpor mezi mužiky a bolševiky musil vésti ke krisi, ve které byli proti bolševikům také leví sociální revolucionáři s paní Marií Spiridonovou v čele. Zásobovací diktatura, kterou bolševici zavedli, organisace komitétů bědnoty a hromadný teror byly hlavními předměty jejich útoků na bolševickou politiku. Sociální revolucionáři také byli proti bolševickým velkým statkům. Ovšem ne z důvodů, které měli mužici, nýbrž proto, poněvadž podle jejich teorie to byla nacionalisace půdy, při níž se užívalo nájemné práce a nebyla to socialisace, jakou oni bezvýjimečně chtěli. Možno říci, že leví sociální revolucionáři byli radikálnější než bolševici i v otázce socialisace půdy i průmyslu. Jediné, v čem se zásadně lišili od bolševiků, byl odpor proti brest-litevskému míru i proti Němcům, který také končil zavražděním Mirbacha. Bolševici ovšem na sjezdu sovětů schválili komitéty bědnoty i zásobovací diktaturu a prohlásili se také pro pokračování ve hromadném teroru. Dokonce komitéty bědnoty ještě reorganisovali. Podle mínění sjezdu komitéty tyto velmi rychle provedly proces potlačení vesnických kulaků a jejich spekulace s hladem tím, že sami rozšířily objem své působnosti a přisvojily sobě prostě administrativní hospodářská práva, která posud patřila obecní hromadě, selským a volostným radám. Tak se utvořilo dvouvládí ve vesnicích. Sjezd tudíž k odstranění toho dvouvládí nařídil nové volby všech vesnických sovětů, „předávaje“ provedení voleb komitétům bědnoty, které jsou orgány komunistické myšlenky ve vesnicích. Co to znamenalo a jak volby se měly prováděti, sovětský kalendář sám naznačuje tím, že toto rozhodnutí jmenuje dovršením „děrevenského října“, procesu socialistické přeměny ruské vesnice.

Všecky tyto socialistické fantasie ať bolševické nebo sociálně revolucionářské, měly u mužiků nutně naprostý neúspěch. A na posledním sjezdu, jak uvidíme, Lenin i Trocký dokonce už byli nuceni neobyčejně vřele mluviti o nutnosti šetření středních mužických hospodářství. Výpravy do zaslíbené země agrárního komunismu nemohou ani jinak končiti než poznáním, že sedlák nemůže býti po přírodě svého zaměstnání nikdy komunistou a ti bědní, z nichž dělali komitéty a komunisty, jimi jsou jen potud, pokud sami nemají, co by chtěli míti svým. Děrevenský říjen skončí stejně jako všecko druhé, co se od října 1917 v Rusku stalo. Uvidíme ostatně také, jak skvělými byly vý-

sledky bolševického hospodaření na vzorných jejich velkých statcích.

Ohledně lesů je princip, že les nepatří nikomu a rozhodovati o něm přináleží státu, který také stanoví právo na jeho užívání. Potřeby občanů opatřují selské, volostní, újezdné a gubernské sovětské úřady, všenárodní pak vláda centrální. Všichni jsou si rovni v právech na les. Nikdo nemůže les kupovati ani prodávati. Pracující lid dostává dříví na kořenu a sice bezplatně. Buržoasie a průmyslníci dostávají dříví za pevných cen. Každý občan dostane dříví podle normy a ne více. Norma je pro sever větší, ale ne více než dva a půl kubických sáhů, pro jih menší, ne více než půldruhého kubického sáhu na mužický dvůr. Selský a volostný úřad hledí na šetření dřívím a vydává potvrzení na dostávku dříví po normě. Újezdný dává rozkazy na kácení dříví a sbírá peníze za užívání lesa. Gubernský ustanovuje ceny, stanoví lesní potřeby a centrální úřad ustanovuje všenárodní potřeby, sestavuje plán lesního hospodářství, řídí a kontroluje místní orgány. Jako ve všem také zde schema úřadů je provedeno na papíře neobyčejně jasně a určitě, ve skutečnosti to pak dopadá tak, že není čím topit. Bolševický kalendář sám doznává, že po únorovém svržení cara nastalo plenění lesů. Staré úřady se tomu, pokud mohly, bránily, ale bez velkého výsledku. Bolševici chtějí přivésti do užívání lesů pořádek a sice jak ve spotřebním tak i v průmyslovém lesním hospodářství. Artělové lesní hospodářství, které se zejména na severu velice rozšířilo, podle mínění bolševiků, jako všecko, co se posud v hospodářském životě osvědčilo, nevedlo k očekávaným výsledkům a proto se zanášejí plánem vytvořiti velikou komunistickou organisaci ke správě a zužitkování lesů, jejíž základní myšlenkou je, aby místní proletariát mohl využíti národního majetku pokud možno nejvíce plánoměrným způsobem na komunistických zásadách. Nelze říci, že by tento grandiosní plán, od něhož si bolševici slibují ohromné důchody, byl formulován jasně a určitě pro vážné hospodaření. Možno také pochybovati, že by bolševici sami věděli, co tím vlastně myslí. Zatím se rozhodl sjezd selských oddělení komitétů bědnoty a komun (prosinec 1918) zříditi celou řadu lesnických technik, kde by se učilo jen prakticky a kam by také přišly proletářské a pracující elementy. Rozhodnuto především otevříti elementární krátkodobé kursy, v nichž by se žáci naučili rychle, čeho potřebují k lesnímu hospodaření, a lesní personál má pořádati na místech kursy v lesnictví. Princip Berlitzových škol jazyků je, jak se zdá, základním princi-

pem veškeré propagace vědění, hlavně ovšem pokud se týče rychlosti učení.

Rozumí se, že bolševici podrželi obilní monopol, o nějž byl již za revoluční vlády tuhý boj. Vojna vyzvala jako ve všem velikou spekulaci a také obchod s obilím byl předmětem ohromných výdělků. Sojuz měst ukázal to statisticky a nejen pro Rusko, nýbrž i na příkladu Ameriky a Anglie, kde na počátku vojny zadržováním parníků a podobnými prostředky hnány ceny do výše. Podařilo se, že byly r. 1916 nařízeny pevné ceny. Po převratu nastal velmi ostrý boj o svobodný obchod a o monopol. Šingarev podepsal dekret o monopolu, což ho ovšem od zákeřného zavraždění nezachránilo. Byl zřízen státní vyživovací komitét, v guberniích pak komitéty nakupovací a na místech spotřební. Komitéty byly voleny všeobecným hlasovacím právem a byly v nich zastoupeny i sověty i bursy. Bolševici převzali monopol a jako všecko, měli za svou povinnost i tento předělati a dáti mu „sociální" charakter a sice tím, že má býti jeho úkolem rozdělení zásob mezi spotřebitele na základě sociální spravedlnosti a ne podle individuelní platební schopnosti jednotlivce. V kalendáři objasňují, že chlebovou rovnost je těžko provésti při peněžní nerovnosti čili jak učeně formulují banální tento fakt, že podle sociální mechaniky tovary vždycky se budou kloniti tam, kde jsou peněžní prostředky. Jen se sociálním převratem možno bude podle nich vyplniti sociální požadavky monopolu, totiž paralysovati zmíněný základní zákon nekomunistického hospodářství. Ale i to je fantasie. I poněkud rozumné socialistické hospodářství by se nemohlo říditi výhradně komunistickou zásadou potřeby a musilo by také hleděti k vykonané práci, jak sami bolševici se k tomu musili později odhodlati.

Neúspěchy monopolu objasňují ovšem těžkostí transportu docela rozvráceného, což při roztroušenosti míst, odkud nutno obilí přiváželi, dvojnásob těžce padá na váhu, nýbrž také nedostatkem peněz, což zní poněkud divně, hledě k neustálé fabrikaci papírových peněz, jediné výroby, která v Sovdepii nacionalisací nebyla zničena. Znamená to patrně, že mužici sovětské peníze nechtějí přijímati a tovarů na výměnu bolševici nemají. Kromě toho paralysují vše tak zvaní „měšečníci" (t. j. lidé, kteří s pytlem na zádech obchodují tajně s obilím), kteří vlastně jsou jedinými zásobiteli obilí. Bolševici sami přiznávají, že místo dřívějších legálních obilních burs je nyní trh nelegální. A v cenách že se musí platiti nebezpečí rekvisic a pronásledování. Každý se hledí zásobiti jak může, nejen jednotlivci, nýbrž také kooperativy, továrny a celé skupiny

závodů a továren a nehledí při tom ani na předpisy, ani na zájem celku. Bolševici sami musí doznati neobyčejné obtíže nacionalisace obchodu a výroby, zejména hledě na stanovení cen.

„Vyšší sovět narodnago chozajstva“ („Sovnarchoz“) chtěl všem těmto obtížím odpomoci nucenými kooperativy. Vydal 12. dubna 1918 dekret o spotřebních kooperativech. Cílem dekretu je přivésti všecko obyvatelstvo do kooperativu a všecko obyvatelstvo těmito kooperativy obsluhovati. Za tři měsíce zřízeno asi 400 těchto organisací. Do 20 gubernií rozeslali zvláštní instruktory, a aby mohli také chudí do kooperativu, stanoven je velmi malý příspěvek. Tyto kooperativy měly všude míti přednost před soukromým obchodem, pokud tento vůbec byl trpěn. Dekret z 8. srpna 1918 o nucené výměně zboží v obilních selských krajích dal těmto kooperativům nové úkoly, totiž, aby produkty selského hospodářství sbíraly. Na všech větších stanicích a přístavech mají býti místními úvěrovými korporacemi a spojenými kooperativy, a kde na to nestačí centrosojuzem zřizovány nákupní, násypné punkty, kam má obyvatelstvo svážet obilí. Zde dostane za obilí peníze a mimo to kvitance na zakoupení nutného zboží v kooperativných krámech.

Bolševický kalendář si pochvaluje, že takovým způsobem kooperativy jsou přiváděny k práci na socialisaci selského hospodářství a v budoucnosti dává jim za úkol rozdělování všech produktů, jejich opatřování a sice i vlastní výrobní prací. Nezdá se však, že by se bylo podařilo přivésti kooperativy na stranu sovětů a také všecky snahy pomocí kooperativů odstraniti hroznou bídu a nedostatek nevedly k cíli. Svobodné kooperativy se v Rusku rozvíjely velikolepě, ale včlenění do byrokratického, sovětského hospodářství nemohlo vyplniti naděje, které si bolševici v této příčině činili. Nepomohlo ani, že stát monopolisoval všecko vyrábění hospodářských strojů a nářadí, a že dal právo sovětským úřadům rozdělovati je mezi pracující a sice proto, poněvadž sovětské továrny pracovaly tak málo, že nebylo mnoho k rozdělování. Kooperativní továrna na hospodářské stroje v Rostově na Donu vyráběla ještě za Denikina r. 1919 46.000 pluhů, 1920 za bolševiků už jen 12.000 a to byly ještě pluhy, které byly vlastně sestavovány ze součástí zhotovených ještě r. 1919. Také málo platilo zmonopolisování elevátorů a obilních skladišť, poněvadž nebylo co v ně ukládati.

Snadněji než to šlo s mužiky, bylo možno provésti druhý úkol bolševického programu, zničiti buržoasii a soukromý kapitál. Buržoasii dali bolševici ihned cítiti, že na-

stoupila vláda proletariátu. V té příčině nebáli se bývalým vykořisťovatelům ukázati všecku svou moc. Ihned po převratu prohlásili, že byty budou ve správě města. Rodiny vojáků a těch, kteří nemají 400 rublů měsíčních příjmů, nemají za byt platiti a ve vyprázdněné byty mají města právo ubytovati lidi bytu potřebující. V lednu 1918 vydáno nařízení, aby všichni občané čistili ulice. Dříve to dělali dvorníci a ulice byly čisté. Nyní po svědectví všech jsou ulice přímo neuvěřitelně špinavé. V listopadu 1917 sovět nařídil rekvisici pokrývek a teplých oděvů pro armádu v buržoasních bytech, a provádění svěřeno nejspolehlivějším elementům, námořníkům a rudým gardám. „Novaja Žizň" Gorkého, který tehdá byl chvíli opoziční, utěšovala buržuje, že to do armády nepřijde a že si budou moci rekvirované věci zase od vojáků koupiti. Vždyť sama vláda námořníkům a rudým gardistům tak důvěřovala, že když posílala někam po Petrohradu peníze, najímala jako zvláštní stráž bývalé důstojníky, kteří za to dostávali 35 rublů.

Sovětská vláda zkusila také rekvirovati ve státní bance. Poslala tam vojáky pro 10,000.000 rublů a poněvadž se nikdo nenašel, kdo by se tímto prvním krokem chtěl kompromitovati, nebyl rozkaz nikým ani podepsán. Myslili, že vojáci stačí. Ale úředníci banky výplatu odmítli a vojáci odešli s nepořízenou. Proto užili prostředku radikálnějšího. 15. prosince 1917 prohlášeny bankovní operace státním monopolem. Jenom moskevský Národní Bank ruských kooperativů nebyl nacionalisován ihned, nýbrž až 2. prosince 1918. Zlato v safesech konfiskováno pro státní zlatý fond a všechny složené peníze v ruských bankách přeneseny do hlavní banky lidové, na kterouž přeměněna bývalá státní banka a majitelům vydáváno na čeky po 150 rublech týdně. Všecky soukromé banky staly se filiálkami banky lidové a začalo se v nich úřadovati jako v bolševických úřadech. Celé dny se musilo čekati na nejprostší formální vyřízení obyčejných bankovních operací. Vláda sice tiskla 200,000.000 rublů denně, ale ve své lidové bance neměla peněz. Nikdo do banky nic neukládal, každý i bezcenný papír raději se schovával a přirozeně nikdo nevěřil slibu, že ten kdo do banky peníze dobrovolně přinese, bude moci svým depôt volně nakládati. V bankách byly fronty. Čeky presentované v pondělí vyplácely se v pátek. Správce banky pracoval jen od 12—1 hodiny a to hlavně kouřil cigarety, takže delegáti z továren marně čekali na peníze, které potřebovali na výplatu. Jestli to tak chodilo v zbolševisovaných bankách, možno si lehce představiti, jak to vypadalo v ostatních bolševických úřadech. Kapitál bank

soukromých konfiskován, akcie anulovány, měly býti předloženy lidové bance a obchod s nimi zakázán. 21. ledna 1918 zrušeny všecky půjčky vypsané za hranicemi. Zakázán přívoz a vývoz a zaveden monopol na sukno, obuv a předměty výživy.

Konečně zrušeno také právo dědické. Jmění movité i nemovité stává se v případě úmrtí vlastnictvím státu a pozůstalým ponechává se nanejvýše minimum na živobytí. Jen když dědictví nepřevyšuje 10.000 rublů a pozůstává jen z usaďby, zařízení domácího, nebo hospodářského, dědí to manžel nebo příbuzní.

Tak buržoasie zbavena všeho, pokud se jí nepodařilo něco uschovati, z čeho mohla žíti pomalým odprodejem, poněvadž z přídělu pajku žíti nemohla. Byla ve čtvrté kategorii a dostávala čtvrtinu toho, co dělník první kategorie. A ten z toho, co dostával, sotva mohl býti živ. Profesory a žáky, jakož i herce státních divadel dali sice později do první katogorie, ale je známo, jak mnoho profesorů zemřelo vysílením z hladu.

Hlavním cílem bolševiků ovšem bylo zničení kapitalistické produkce. V té příčině jim velmi důkladně razila již cestu revoluční vláda, která sice nechtěla po bolševicku kapitalismus vůbec odstraniti, ale ve své socialistické náladě pod tlakem petrohradského sovětu, který byl vlastní pružinou veškeré politiky prozatímní vlády, zavedla tovární a závodní komitéty. Tovární komitéty spočátku staraly se sice také o to, aby závody mohly pracovati, sháněly suroviny, palivo, organisovaly také výživu dělnictva a zakládaly stolové kooperativy. A nutno připomenouti, že sami podnikatelé souhlasili ochotně s tvořením těchto komitétů. Ale tento idylický stav dlouho netrval, jako vůbec nemůže trvati, nejsou-li tyto instituce z obou stran myšleny jako prostředek nejen ke klidnému řešení sporů, nýbrž i k harmonické spolupráci mezi kapitálem a prací. V Rusku toho jistě na všech stranách nebylo. Brzo byl zákon prostě potištěným kusem papíru, poněvadž prozatímní vláda, jak jsme viděli, neměla síly a vlastně ani nechtěla jí míti a užíti prostředků, které by platnost zákona zabezpečily. Žila svou socialistickou inteligentskou ideologií a strachem před sovětem.

V sovětském kalendáři se nepokrytě přiznává, že tyto fabrické komitéty dávaly dělníkům „časovou literaturu" a staraly se o to, aby dobře volili do centrálního sovětu. Pak už žádaly 8hodinný pracovní den a pomalu se v nich rozmáhala bolševická agitace v tom smyslu, aby fabrické komitéty měly právo mluviti i do finančně-hospodářské stránky podniku, a aby se z nich vyvinula docela formální

kontrola dělníků nad závody. Bolševici každý odpor proti těmto snahám se strany podnikatelů a rozumných socialistů, které nazývají socialisty-soglašately, označují jako sabotáž, a aby spor rozřešili, postupovali, jak to sovětský kalendář velmi eufemisticky říká, „cestou záchvatu bez sankce orgánů vládních". V létě 1917 vůbec byly boje mezi komitéty a podnikately na celé čáře. Bolševici si velmi stěžují na buržoy a kapitalisty, že snažili se skracovati práva komitétů, na příklad, že jim překáželi dokonce scházeti se a zasedati v době práce, přijímati a propouštěti zaměstnance a dělníky a zařizovati dozor nad závodem. A „Izvěstija" později otevřeně doznávaly, že ani obligátní dělnická kontrola, ani nacionalisace podniků nebyla možná bez činností továrních komitétů za prozatímní vlády. Není výmluvnější historie o tom, kam vede bezplánovité povolování, když není určitého a jasného vědomí, až kam se může v určitém hnutí jít, aniž by se došlo ke katastrofě.

Po říjnové revoluci bolševici zničili, jak říkají, všecky sledy oportunistické politiky socialistické, Jedním z prvních činů nové vlády bylo zavedení povinné dělnické kontroly a sice už 14. listopadu 1917. Dělnické komise mají právo dohlížeti na produkci, určovati maximum důchodu a cenu tovarů. Mají právo prohlížeti celou korespondenci, obchodní tajemství je zrušeno a vlastníci musí předložiti všechny knihy i z dřívějších let. Rozhodnutí dělnické komise může zrušiti jen vyšší kontrolní komise oblastná. Podnikatel nebo ředitel mají právo do tří dnů rekurovati. Takovým způsobem bolševici nejen podlomili všechen individuelní počin v tovární výrobě, nýbrž také všecku možnost rychlé, expeditivní, průmyslové práce, poněvadž tovární podnik stal se byrokratickou institucí s rekursním právem, pokud toto arciť bylo vůbec respektováno. Příkaz, že jsou všichni členové komisí, vlastníci, představitelé dělníků i úředníci zodpovědni vládě za pořádek, disciplinu a chránění majetku podniku, přirozeně zůstal prázdným slovem. Prováděti dohled nad závodní kontrolou bylo naprosto nemožné, poněvadž dělníku bylo zrovna slibováno, že se jim předají závody, jelikož jim, jako pracujícím, podle bolševické teorie patří. Proto to také dopadalo s majetkem podniků velmi smutně. Odnášeno z nich, co se dalo odnésti a vyměňováno za potraviny, zejména všecko železné, takže na příklad z textilních závodů místy zbyly čtyři holé zdi, jak uvádí Labry.

Kontrola vůbec v sovětském hospodářství musí býti nejslabší stránkou všeho, ačkoli tolik kontrolních institucí nemá žádný jiný systém jako bolševický, poněvadž podle základní teorie Lenina a Trockého Rusko a všecko, co Rusko

má, patří sovětům. Sověty jsou však v průmyslových místech přece jen hlavně v rukou továrních dělníků a je tudíž skoro vyloučeno, aby nějaká centrální instituce hospodářství tovární úplně prohlížela. Sovětská vláda zavedla sice v Rusku centralisaci horší než byla carská, ale jako byla tato hodně bezmocnou proti korupci místní byrokracie, poněvadž tato byla pilířem, na kterém veškerá carská moc stála, také sovětská centralisace byla bezmocnou oproti velmi pochopitelnému egoismu místních sovětů, poněvadž jim dala a podle teorie „Všecko je sovětů" musila dáti neohraničenou téměř moc, a poněvadž sověty nebyly vybírány zrovna z nejlepších elementů. Fabrické komitéty, sověty a črezvyčajky jsou z jednoho těsta. Jedna instituce drží druhou, odpor proti kterékoliv je protirevolucí a končí v črezvyčajce. Všecky instance jsou jen papírové a znamenají jen spoustu úředníků, kteří v bolševické administraci tvoří kádr lidí, sloužících bolševickému režimu za plat, za možnost se obohatit a hlavně se najíst a ošatit, ale kteří zrovna v tak složitých otázkách, jako je řízení veškeré hospodářské výroby velikého státu, nemají žádné zkušenosti a konečně ani příčiny, aby nadobyčejnou pílí těchto zkušeností získali. Slouží bolševictví, ale jak sami bolševici naříkají, z ohromné většiny nejsou a konečně těžko mohou býti bolševiky. Rozumí se, že bolševici vytvořili všecky stupně dělnické kontroly. Udělali také všeruskou radu kontroly, která vypracovává generální plány, vydává instrukce a činí závazná rozhodnutí. A poněvadž je v sovětském státu plno vyšších a nižších úřadů, jejichž kompetence vůbec není přesně ohraničena, je velmi pochybno, co patří tomuto hlavnímu orgánu dělnické kontroly a co nejvyšší radě pro národní hospodářství, která přece nemůže míti ani jiné úlohy, než říditi také všecku činnost dělnické kontroly nad továrnami a uváděti ji v souhlas se všeobecnými státními zájmy. Proto se také všecko pomalu centralisuje v této nejvyšší radě pro národní hospodářství.

Sovětský kalendář optimisticky líčí, jak se dělnické komitéty pomalu učily vedení závodů, ale přiznává, že to šlo velmi těžko. Ovšem nedodává, že závody a výroba tímto učením byly úplně zničeny. A že musili bolševici zváti inteligenci, techniky a dokonce cizí kapitál, a vůbec vzíti továrním komitétům všecku pravomoc a nakonec je odstraniti, aby se mohlo zase vyráběti. Sám nejvyšší sovět národního hospodářství své instrukce zařizoval podle toho, jestli chtěl hned odstraniti kapitalisty, nebo chtěl-li to udělati postupně, poněvadž dlouho váhal se všeobecnou nacionalisací. Dělnická kontrola měla na všecko

dohlížeti, činiti dělníky zodpovědné za práci v závodu a učiti je vésti závod. A na druhé straně bolševici chtěli také, aby dělníci sami kontrolovali své zástupce v komitétech a v kontrole, poněvadž v nacionalisovaných závodech tyto komitéty často byly jen formální institucí vedle bývalých majitelů a zase v druhých závodech tyto komitéty braly heslo „Továrny dělníkům" tak doopravdy, že se snažily, aby se opravdu celé nebo rozebrané staly jejich majetkem. Ale nehledě k tomuto doznání sovětského kalendáře i ke katastrofálním účinkům závodních komitétů a dělnické kontroly na veškerý hospodářský život ruský, zejména na železniční a vodní transport, má sovětský kalendář dost sebevědomí, aby vítězně prohlásil: „Dělnická kontrola pomohla ukázati proletářské Evropě, co může udělati dělnictvo při uskutečnění své diktatury." Zapomněli, že také proletářská Evropa se již naučila mysliti a posuzovati věci nejen podle hesel, ale především podle výsledků. A ovšem také neřekli, že sami idealismu své dělnické kontroly ne tak úplně věřili, poněvadž zaměstnavatelé byli nuceni platit této komisi 2 proc. veškeré mzdy celého podniku, kromě 3 procent na stávkový fond pro stálé, 5 procent pro saisonní dělníky a 10 procent na pojištění v případu nemoci. Že musili zaměstnavatelé ještě tuto komisi, která ničila jejich podnik platiti, je arciť něčím, čemu kromě bolševiků těžko by kdo druhý mohl rozuměti. Zrovna tak jak mohli žádati, aby podniky prosperovaly, když těmto kontrolním komisím dávaly procenta ze mzdy. Byla to přece přímo výzva k nepotřebnému rozmnožování dělnictva, zvyšování mezd a tím k ničení závodu.

Bolševici si na zavedení fabrické kontroly velmi zakládali, poněvadž to bylo starým požadavkem Leninových teorií. „Izvěstija" řekly docela otevřeně, že nacionalisace průmyslu je logická konsekvence kontroly a korunuje dílo hospodářské diktatury. Bolševici zavřeli kruh, otevřený prozatímní vládou za revoluce. Ovšem sovětská vláda viděla, že nutno pokračovati opatrně, poněvadž jí k plné nacionalisaci scházelo všecko: i technická i administrativní způsobilost, bez níž ovšem ve své počáteční domýšlivosti by se byla obešla, dokud šlo hlavně o vyrabování dosti velikých zásob v továrnách, ale především finanční prostředky. Nehledě na úsilovný tisk bankovek neměla stále peněz dost, a tu myslila, že je političtější ponechati majitele závodů v záviděníhodné posici lidí, kteří platili, a proti nimž se obrátilo všecko rozhořčení dělníků, když neměli na výplatu, kterým však závodní komitét vzal všecko řízení závodů z rukou. Není pak divu, že majitelé

sami nabízeli vládě své závody, aby si je vzala. Jinak také místní sověty konfiskovaly a nacionalisovaly závody po své vůli a stavěly centrální instituce prostě před hotové události. Sovětská vláda byla tak na začátku opatrná s nacionalisací, že když na Uralu a Donci začínala, dovolila utvořiti z 10 největších závodů v únoru-březnu 1918 veliký syndikát uhlí a železa, jenž dostával veškerou podporu, jen aby dával ostatnímu průmyslu uhlí a suroviny. Sovětský kalendář sám přiznává ohromné těžkosti. Svádí ovšem smutné zkušenosti na to, že výrobnost dělníkova klesla následkem systematického hladovění, což dojista není pro dobu revoluce a pro první měsíce bolševické vlády úplně oprávněným, a pak na mobilisaci, která vzala ze závodů velkou část kvalifikovaného dělnictva. Ovšem zapomíná říci, že poslední, jak jsme viděli, odcházeli do vesnic také následkem bolševických snah o vyrovnávání podmínek mezi dělníkem kvalifikovaným a prostým nádeníkem, když se jim jednalo o získávání většiny v továrních komitétech a tím i v sovětech. Také přiznává nedostatek organisátorů, lidí znalých technického a administrativního vedení. A přece se pokračovalo v nacionalisaci, poněvadž v sovětských hospodářských radách hlavní slovo vedli nejdivočejší odpůrci kapitálu, kteří zároveň ovšem byli také největšími ignoranty v průmyslových záležitostech, a kteří zásadně nechtěli poslouchati rad osob kompetentních v hospodářských radách, pokud tam ovšem jen s poradním hlasem byly. Takový Larin neměl na výstrahu, že v kovoprůmyslu vede všecko ke zkáze, jiné odpovědi, než že všecko to nic nedělá, hlavní věcí že je nacionalisace. A druhý bolševik Miljutin řekl, že je napřed nutno zničiti kapitalism, a pak že bude teprve čas mysliti na tvoření. Proti tomu byla celá bolševická byrokracie bezmocná a tak se dělníci učili na ničení průmyslu. Jak dobře říká Labry, továrna stala se zkušebním ústavem bez dozorců, bez inženýrů, s nějakým vzdáleným ředitelstvím.

Sovětská vláda tedy pod tlakem vlastních lidí musila nacionalisovati. Sám sovětský kalendář doznává, že do vydání dekretu o nacionalisaci všech závodů, t. j. do 28. června 1918, nejvíce se nacionalisovalo zdola, samovolným rozhodnutím místních orgánů, totiž prostým zabráním továren dělníky. Do 1. srpna 1918 bylo 567 závodů nacionalisováno a 214 sekvestrováno. Hlavně nacionalisovány byly podniky těžkého průmyslu, doly, nafta, kovový a strojový průmysl. V hornickém a kovovém průmyslu však bylo nacionalisovaných podniků přece pouze 37%, v elektrotechnickém jen 3%, v textilním jen 6%, v chemi-

ckém 9%, v průmyslu papíru 12% atd. Vedle toho ovšem nacionalisovány železnice a parochodstvo.

S odstraněním kapitalistů šlo ruku v ruce také odstranění vyššího administrativního a technického personálu. A je nanejvýš charakteristické pro pozdější naprostý ústup v této otázce, jak bolševický kalendář o tom mluví: „Kapitalistické hospodářství vytvořilo typ administrátora-technika, znajícího vésti závod jen v podmínkách konkurence, vymačkávání na dělnících maxima energie, pomocí útisku, podvodu a loupeživosti. A nyní měl vésti závod v zájmech celku, zapomenouti na vykořisťování dělnictva, přejíti od systému loupeživého a honby za ziskem ku plánovitému řízení! Nové socialistické hospodářství jim je tak cizí, jako oni jemu. Na tolik se ti ředitelé, inženýři, vychovaní a vykrmení (!!) kapitalismem přeměniti nemohou. Z toho musil povstati nutný konflikt, který končil útěkem nebo vyhnáním ze závodu.“ Jak je viděti, má bolševický učenec neobyčejně zvláštní a ojedinělý náhled na úkoly administrativního a technického řízení závodu, jako by se jejich vedoucím osobám vůbec nejednalo o výrobu, nýbrž jenom o utlačování dělnictva. A rozumí se samo sebou, že mu nepřekáží v jeho líčení věcí fakt, že zrovna v Rusku od revoluce majitelé závodů a jejich ředitelé s největší ochotou vycházeli vstříc všem, dojista ne mírným požadavkem dělnictva, a chtěli jen, aby se pracovalo. Ovšem bolševické plánoměrnosti nedovedli zvyknouti, ale ne pro své „vykrmení“ kapitalismem, nýbrž proto, že se nedovedli s klidným svědomím dívati na „planoměrnost“ v ničení veškeré průmyslové výroby ruské. Toto pohrdavé socialistické chování k ředitelům a technikům ovšem dlouho netrvalo. Bolševici brzo poznali, že jsou ještě k něčemu jinému než k utiskování dělnictva.

Ostatně sovětský kalendář je nucen tentokráte také i dělníkům říci nepříjemné pravdy. Říká jim, že vytvořili docela zvláštní syndikáty. Myslili, že řízení závodu má přejíti docela do rukou odborového společenstva (profesionálního sojuzu), zejména železničáři a lodníci myslili, že jsou železnice a lodi jejich. A zrovna tak to dělali i dělníci různých závodů. A dokonce přiznává, že k tomu působila i správa nacionalisovaných podniků. Brzo se však ukázala všecka toho škodlivost. Rozvinul se odborový separatismus, správa byla bez kontroly, velké komitéty více zasedaly a mluvily než pracovaly. Kalendář tvrdí, že se to brzo přežije a že všedělnické a všeobecné zájmy zvítězily nad úzkým měšťáckým profesionalismem. Chlubí se, že nyní zaveden systém, který spojuje vědomosti i zkušenost

technického personálu, jakož i zkušenost i zájem dělníků určitého odboru a všeobecné zájmy a cíle. Uvidíme, mnoho-li je v tom pravdy.

První úprava nacionalisovaných podniků stala se dekretem z 3. března 1918. Technické a administrativní ředitele jmenuje podle něho centrální ředitelství nacionalisovaných podniků a jsou odpovědni jemu a delegovanému jím komisaři. Technický ředitel sice jmenuje technické úředníky a nařizuje technickou práci, ale tovární komitét se může odvolati ke komisaři nebo k centrálnímu ředitelství. Pravomoc technického ředitele je tudíž úplně paralysována. Vedle administrativního ředitele je místní hospodářská a administrativní rada, složená z delegátů dělníků, úředníků a inženýrů. Ta zkouší projekty a program práce, ustanovuje vnitřní řády, hospodářské a mravní podmínky práce a života dělníků a úředníků, řeší všecky otázky podniků a vyřizuje stížnosti. V otázkách technických má sice jen hlas poradní, ale v ostatních usnášející. I ředitel administrativní se může odvolati ke komisaři. Ředitel vykonává své funkce na základě usnesení rady a tato může u centrálního ředitelství žádati za odvolání ředitelů. V místní hospodářské radě jsou vedle zástupců dělníků, zaměstnanců a vyššího personálu obchodního a technického i závodního ředitele ještě zástupci místního nebo újezdního sovětu odborových organisací, sovětu národního chozajstva, sovětu dělníků a odborových organisací průmyslu tohoto odboru, zástupce dělnického kooperativu a konečně sovětu sedláků kraje. Počet dělníků a zaměstnanců nesmí býti vyšší než polovice členů. Tento malý parlament, sestávající z poloviny lidí k podniku nepatřících má říditi průmyslový závod! Není divu, že jej uřídí do úplného úpadku. Všecka usnesení továrního komitétu nutno této radě předložiti. Jí se ovšem ukládá, aby svědomitě pracovala pro republiku sovětů. Rada má právo každého zaměstnance vypověděti a bojkotovati pro antiproletářské chování. Každé tři měsíce má předložiti centrálnímu ředitelství svého průmyslu při „Sovnarchozu“ program práce a sice prostřednictvím krajských organisací. U centrálního ředitelství každého odboru průmyslového je specielní sekce pro vzájemný poměr těchto rad a ředitelů, složená z třetiny zástupců proletářských institucí, z třetiny zástupců dělníků a zaměstnanců dotyčného průmyslu a z třetiny zástupců personálu technického a administrativního, kteří zastupují profesionální organisace. Samo centrální ředitelství každé nacionalisované industrie u všerossijského Sovnarchozu skládá se z třetiny dělníků-zaměstnanců, z třetiny zástupců proletářských organisací

a institucí politických a ekonomických, centrálního sovětu profesionálních sojuzů, sovětů dělnických kooperativů, centrálního komitétu sovětů rabočích a z třetiny zástupců vědeckých organisací, vyššího personálu technického a obchodního a demokratických organisací národních (aprovisačních kooperativů a sovětů selských zástupců).

Že by všecky tyto úřady mohly úspěšně říditi průmysl, který tolik potřebuje jednotné vůle, sotva možno si představiti. Průmysl je v sovdepii byrokratickou institucí a podle toho vypadá jeho práce. Centrální ředitelství (centr) má právo vésti průmysl, poskytovati mu finanční prostředky, právo unifikovati nebo reorganisovati jej po stránce technické a stanoviti podmínky práce. K těmto úkolům má ještě na pomoc ředitelství krajová a místní.

Hlavní komitét průmyslu, který ještě není nacionalisován, má právo sekvestrovati podniky, vyháněti šéfy ředitelství, ustanovovati komisary, dávati instrukce majitelům nebo ředitelům, činiti nutné výlohy na účet podniku, spojovati technicky různé podniky, předávati z jednoho do druhého suroviny, stroje, palivo, zakázky a ustanovovati ceny předmětů průmyslu a obchodu. Není divu, že takové podniky nabízely se samy k nacionalisaci. Nejsilnější průmyslový organismus by nevydržel takové experimenty lidí, schopných jen na papíře vykonstruovati celou stupnici byrokratických institucí, ale nemajících ponětí o praktickém průmyslovém životě a není tedy divu, že dost nová industrie ruská musila takovémuto socialisačnímu experimentování v nejkratší době podlehnouti. Centrální ředitelství mají také monopol dovozu a vývozu. A proto je v něm a v nich účastněn představitel vládní organisace zahraničního obchodu. Mohou koncentrovati ve svých rukách všecko zásobování svého průmyslu surovinami, stroji atd., jakož i prodej výrobků a přijímání všech nových zakázek. To ovšem zase je po většině na papíře, poněvadž místní komitéty prodávají zboží samy a nestarají se o daleké centrum.

Dosavadní ředitelé musí tak dlouho pracovati, dokud nepřevezme správu hlavní komitét a komisař jím jmenovaný. Při řízení velikých závodů, které zůstanou vedeny odděleně, má se vše organisovati tak, aby pokud možno byla zachována zkušenost technická a administrativní těchto závodů a mají tudíž do nového ředitelství přijíti nejen zástupci dělnictva a zřízenectva (třetinou), hlavního komitétu (třetinou), nýbrž také osoby dřívějšího vedení, nejsou-li zvlášť odmítnuty hlavním komitétem. Jsou-li od-

mítnuty, mají býti nahrazeny zástupci jiných organisací kompetentních specialistů, i když to nejsou organisace proletářské.

Dosavadnímu personálu technickému a administrativnímu mohou býti ponechány dosavadní požitky. Odmítnou-li pracovati a není možno najíti jiných, může se jim nařídíti povinná práce a vinník může býti předán soudu. S převzetím závodu není třeba čekati než je bilance hotova, ač jinak se má při převzetí udělati.

Jak je viděti, bolševici měli dostatečně široké svědomí, aby se při provádění své reformní činnosti ničím nedali zdržovati. Donutiti vězením nenáviděného buržou, ze kterého udělali opravdového otroka sovětu, ničemu nerozumějícího, hrubého a hrubými instinkty vedeného, aby tomuto sovětu sloužil a pomáhal svými pracně nastřádanými vědomostmi, zavésti tedy docela formální surové otroctví ne fysické práce, nýbrž duševní, inteligentní, pranic je nezaráželo. Ještě méně ovšem, že přejímání závodu bez bilance činí vůbec nemožným každé řádné účetnictví o výnosnosti nové správy a o poctivém vedení závodu se strany fabrického komitétu i kontroly. Možnost vykrásti všecko, co se dalo, byla takto dekretem sovětské vlády sankcionována. K tomu také pomáhá ustanovení, že místní různé sojuzy mohou utvořiti provisorní správy, než je nejvyšší instancí jmenován hlavní komisař závodu. Místní sověty mají tedy, jak je viděti, nejkrásnější příležitost do poslední písmeny vyplniti lákavé heslo bolševické agitace: Továrny dělníkům!

Konečně dává se právo místním proletářským orgánům navrhovati zabrání závodů a ve výjimečných případech mohou to udělati samy. Jen oznámí to nejbližšímu krajovému sovnarchozu, který jmenuje sekvestra. Kdyby se nacionalisace neosvědčila, může ji nejvyšší Sovnarchoz zase zrušiti a zavésti starý pořádek pod dohledem svým nebo zástupců dělnických organisací. Nelze opravdu lehkomyslněji a s hrubší nevědomostí zacházeti s průmyslem. Nejvyšší instance sovětská docela klidně ponechává místnímu davu, poněvadž přece v sovětech nerozhodují ani rozumní dělníci, aby si na zkoušku zabral továrnu, vzal kde se co vzíti dá, a při tom svou naprostou neuvědomělostí třeba nenapravitelně poškodil výrobní možnost závodu. A tuto přímo bizarní byrokratisaci průmyslu na jedné straně, a na druhé straně toto přenechávání komplikované technické výroby dělníkům, kteří sotva umějí čísti a psáti, a i kdyby uměli, nemají nejmenší možnosti, aby rozuměli celkovému řízení závodu, technickému i obchodnímu, bolševici by chtěli světu ukazovati jako vzor

nového života hospodářského a sociálního. Bylo by zázrakem, kdyby tento školácký pokus nekončil, jak končil, totiž záhubou ruského průmyslu.

Sami bolševici nahlédli, že je nutno omeziti hospodářství těch, kterým slibovali dáti továrny a závody a důkladně sleviti z bolševického proletářského ideálu, jehož elementárnímu uskutečňování v hospodaření se závody všecky tyto instance uvedené v dekretu o správě nacionalisovaných podniků nedovedli zabrániti. Hleděli tedy později, když se jejich moc upevnila, vytvořiti opravdu byrokratický, centralistický aparát, který by dovedl vyplniti jejich úmysly po „plánoměrnosti" výroby, a na druhé straně, který by dovedl také zabrániti příliš hrubému uskutečňování vlády proletariátu v továrnách. Nový systém byl přijat na I. sjezdu sovětů národního chozajstva, který se konal v Moskvě od 26. května do 4. června 1918. Tovární závodní rady jmenuje nyní ze dvou třetin krajový nebo oblastný sovnarchoz nebo ústředí, podle toho, kterému z nich závod podléhá. Místní sovět má právo jenom předložiti polovinu kandidátů. Jednu třetinu volí odborově organisovaní dělníci závodu. Správa musí míti jednu třetinu specialistů z technických a obchodních zaměstnanců. Ale i členové volení potvrzují se nebo se nepotvrzují nejbližším vyšším orgánem správy. Tato má dokonce právo jmenovati do závodu svého zástupce, který má rozhodující hlas a právo zastaviti rozhodnutí fabricko-závodní správy, jestli se protiví všeobecným zájmům a je jen povinen dáti vše k rozhodnutí nejbližšímu orgánu hospodářské správy. Bolševici, jak je viděti, dostali se po půlleté zkušenosti, zase k bývalému řediteli závodu kapitalistického systému. Jenže v ničem není záruka, že by to byl člověk něčemu rozumějící, a že by nebyl rozhodujícím činitelem závodu jmenován opětně jen „spolehlivý" ve smyslu politického stranictví.

Vůbec však bolševici úplně centralisovali řízení veškeré výroby v centrálních správách jednotlivých oborů nacionalisovaného průmyslu v ústředním Sovnarchozu, kam také delegují své zástupce centrální, odborové organisace. (Profesionální sojuzy.) Jak říká velmi sebevědomě sovětský kalendář: „Nyní je všecka produkce z rukou soukromých vzata, dána v ruce státu a je jí užito k prospěchu státu a ne k zisku kapitalistů." V tom je zajímavo, že tedy docela vědomě sovětská vláda proti svému základnímu učení o tom, že továrna patří dělníkům, tedy, že provádí socialisaci, prohlašuje zde, že továrna patří státu, že se tudíž nesocialisuje nýbrž nacionalisuje, což dělníci, kteří v továrnách hospodařili, velmi dobře dovedli rozlišovati,

poněvadž s počátku opravdu socialisovali a nyní se jim ta možnost ve jménu nacionalisace vzala a za druhé, že po svém způsobu velmi optimisticky soudí o prospěchu státu. Nacionalisované podniky měly v r. 1918 dvě miliardy a v roce 1919 4 miliardy deficitu a nad to obyvatelstvu nedávaly skoro ničeho. Tento optimismus je ovšem bolševikům vlastní. Tvrdí také v kalendáři, že díky tomu systému výroba lokomotiv, vagonů, strojů a nářadí stoupla, což je vědomá lež. Kalendář se také velmi vychloubá, že jen bolševickým systémem možno bylo provésti demobilisaci průmyslu bez krisí, poněvadž by soukromníci jinak zavírali závody válečného průmyslu a propouštěli dělníky, kdežto oni naopak všecky drželi, dávali nové zakázky a jen tak spasili velkou část metalurgického a chemického průmyslu. Nelze než obdivovati se odvaze, s jakou bolševici o věcech píší, aby čtenář byl oklamán. Především demobilisace vlastně ještě ani nenastala, poněvadž místo vnější vojny nastala vnitřní a pak uvidíme, že nejen válečný, nýbrž veškeren ruský průmysl byl téměř úplně zničen, nevyjímaje ani metalurgický a chemický. A není také pochyby, že nacionalisace obchodu, kterou kalendář označuje za nutný důsledek nacionalisace průmyslu, vedla ke stejným výsledkům.

Sovětská vláda přirozeně musila pomýšleti na organisaci vedení veškerého národního hospodářství, jež vyrvala z rukou soukromých podnikatelů. Utvořila již 5./18. prosince 1917 nejvyšší sovět národní hospodářství (nejvyšší sovnarchoz), kterému dali právo konfiskovati, rekvirovati, sekvestrovati i nutiti k syndikování různá odvětví průmyslu a obchodu, jakož i užíti všech prostředků ke zvýšení produkce, její rozdělení a k opatření finančních pramenů pro vládu. Tento ústřední Sovnarchoz zaujímá vedle sovětů národních komisařů, tedy vedle vlády, nejvýznačnější místo v sovětském státním zřízení. V něm je koncentrována všecka hospodářská činnost sovětských orgánů centrálních i lokálních. Byli v něm původně jenom zástupci dělnických organisací, ústředního výkonného výboru sovětů dělnických i mužických deputátů, t. j. nejvyšší instituce sovětové, odborových organisací a továrních a závodních komitétů a měl něco více než šedesát členů. Výkonným jeho orgánem bylo presidium, napřed pěti- pak devítičlenné. To bylo orgánem diktatury proletariátu v hospodářských věcech. Jeho úkolem bylo kontrolovati veškeren hospodářský život státu, zařizovati soupis a rozdělení všech výrobků, které byly na skladě, i které se vyráběly a sice surovin, materiálu i hotových výrobků, jakož i organisovati řízení

všeho průmyslu i jednotlivých podniků. Podle slov kalendáře stal se za deset měsíců grandiosní organisací jak v centru, tak na místech, od zdola nahoru zbudovanou na jediném principu: na zastoupení dělnických organisací. Ústředí má 18 oddělení, z nichž hlavní jsou oddělení kovu, hornické, otopu, chemické, elektrotechnické, státních staveb, vodních drah, kooperativů a transportu. Mimo to jest v ústředí ještě 14 hlavních a centrálních komitétů pro jednotlivé odbory průmyslu jako centrotextil, glavkož (průmysl kůže), glavsachar (cukr), centročaj, centromylo atd. V čele každého komitétu je kolegium z pěti členů. Mezi nimi musí býti zástupce odborových organisací dělníků a také specialisté, které jmenuje nejvyšší Sovnarchoz. Ale ovšem specialisté mají jen hlas poradní. Mimo to je v ústředí geologický komitét, naučno-technický institut. V 18 naznačených oddělení pracovalo r. 1919 2.270 lidí, mimo centrální a hlavní oddělení (glavky a centra). Jestli carské Rusko bylo zaslíbenou zemí byrokratismu, nechalo aspoň na pokoji průmysl a obchod. Jak lze viděti, sovětská vláda v byrokratismu nekonečně předčí svůj vzor, staré Rusko, a není divu, že se dodělala takových resultátů v hospodářském životě jako carská vláda v politickém.

Nejvyšší Sovnarchoz má také zvláštní oddělení kontrolní, které kontroluje 18 jeho oddělení a jejich podniky. Ale ovšem tato kontrola není neodvislá, nýbrž podléhá zase jen Sovnarchozu a v tom jsou pány zástupci těch, kteří na místech mají býti kontrolováni. Pro neodvislost kontroly není to ovšem nejlepší zárukou.

Rozumí se, že sovětský kalendář s obyčejnou bolševickou skromností vypočítává všecky důsledky této neobyčejné organisace. Praví s hrdostí, že díky nacionalisaci, za deset měsíců buržoasie zbavena svých nejsilnějších prostředků k vykořisťování a uhnětení dělnických mass. Což ovšem s pomocí rudé gardy není ani tak obtížný úkol. Ovšem méně oprávněným je už tvrzení, že přechod podniků do rukou sovětské vlády poskytl možnost, co nejpravidelněji říditi výrobu v zájmu pracujících tříd. Jestli ta minimální výroba, kterou sovětské Rusko ještě má, znamená regulaci výroby v zájmu pracujících tříd, není podivuhodným, že je dělnictvo, zejména kvalifikované, v tak příkrém odporu k sovětské vládě. V zabírání hotových výrobků a zásob ovšem sovětské hospodářství bylo velmi energické a to jako nikdo jiný dovedlo. Ale to je také to jediné, co skutečně dovedlo. Centrotextil zabral v továrnách a skladech téměř 700,000.000 aršín v ceně 3 a půl miliardy rublů. Centročaj konfiskoval veškerý čaj, rozděloval 3 až 4 libry za měsíc a má ještě 2 a půl milionu liber.

Hotový však čaj už jen z hruškového a lípového listí. Glavsachar rozdělil od května do září 2 a půl milionu pudů a na celý budoucí rok má asi 3 a půl milionů pudů. Bavlny dovezli z Turkestanu jenom 1,000.000 pudů, ačkoliv jí tam leží asi 8,000.000. Jejich železnice a nacionalisované parochodstvo nedovedly dovézti více. Se starými zásobami z doby carské mají 3—4 milony pudů. Z Baku dovezli celých 70,000.000 pudů nafty a čím nejvíce se chlubí je, že dobyli 60,000.000 pudů rašeliny k topení. Tvrdí v kalendáři, že v moskevském rayoně zvýší produkci uhlí o 200 procent a zatím i zde, kde nebylo žádných větších překážek, výroba katastrofálně poklesla. Nejintensivnější jejich produkce je tisk. Kromě bankovek tiskne Sovnarkom (sovět národních komisařů) žurnál, různé buletiny, resoluce sjezdů, sborník dekretů o kooperaci, zprávy o sjezdech a plnou sbírku všech nařízení Sovnarkoma i Sovnarchoza. Také místní sověty tisknou. Sluší však přiznati, že tištěných peněz nešetří na některé i produktivní výdaje, při čemž osvědčují dost smyslu pro některé zanedbané odbory ruské veřejné správy. Tak vydali na výstavbu různých cest 123,000.000, na správu cest za půl roku 3,000.000, a v pěti guberniích na cestách pracovalo 40.000 lidí. Ohledně elektrisace, která se nyní vyhlašuje za spasení sovětského hospodářství, pracují podle kalendáře od samého počátku velmi energicky, ovšem ne s velikými výsledky. Staví pro elektrisaci severu elektrickou stanici na řece Volchově, a připravují 4 další, kromě jiných projektů. S chlubením kalendáře neshoduje se ovšem docela fakt, že je Petrohrad pravidelně mimo dobu příjezdu cizích hostí bez elektrického světla.

Vedle nejvyššího Sovnarchoza a krajských i újezdných jeho oddělení, zřízeny byly místní hospodářské rady, které měly vésti konfiskované závody, kontrolovati tovární komitéty, rozdělovati objednávky a inventarisovati suroviny a hotové výrobky. Krajové hospodářské rady jsou voleny ze zástupců různých komitétů, kooperativů, a také z technického a administrativního personálu závodů, jichž však nesmí býti více než jedna třetina. Krajové Sovnarchozy skládají se ze 14 sekcí (palivo, metalurgie, textil atd.), a každá sekce má 4 pododdíly: organisaci technickou a finanční, aprovisaci, práci a konečně statistiku. Tedy i zde na místě je v radách 56 sekcí. Rozdělování na nekonečné sekce je nejsilnější stránkou bolševické správy. Krajové hospodářské rady svolávají se ke společnému kongresu, který tvoří jakýsi hospodářský parlament. Národní komisaři nemají práva bez jeho dovolení vydati nějaký hospodářský dekret, financovati podniky, dovoliti, aby lidová

banka dávala zálohu. Tento kongres krajových rad lidového hospodářství má 67 členů a schůze jednou za měsíc. Má absolutní právo rekvirovati, sekvestrovati, konfiskovati kapitály i jmění movité a nemovité. Na konec je nutno ještě podotknouti, že veliké kapitalistické trusty a organisace, jako osotop (palivo), produgol (uhlí), prodameta (železo) byly prostě inkorporovány do nejvyššího Sovnarchozu, takže tento opravdu ovládal veškerou produkci, zejména, když nařízena v červnu 1918 nacionalisace všech podniků průmyslových a obchodních a všech drah. Místním sovětům zůstavena správa vodáren, plynáren, tramwayí a kanalisace. Úžasné výsledky této sovětské místní správy jsou známy z líčení všech, kteří byli v Petrohradě a Moskvě a jsou zjevny ze strašných číslic úmrtnosti a nakažlivých nemocí.

Ale sluší podotknouti, že zrovna tak jako v konfiskaci kapitálu učiněna výjimka do 10.000 rublů, také nacionalisace průmyslová netýká se malých podniků, jejichž kapitál nepřevyšuje 1,000.000 rublů nebo 500.000 nebo 200.000 rublů podle různých odborů průmyslových a jejich potřeby investovaného kapitálu. Sovětská správa patrně si byla vědoma, že by se svou reglementací nestačila na všecky i malé podniky a také se jí na to nedostávalo peněz, nehledě na úsilovné tisknutí bankovek. Sotva stačila na velké podniky. Ostatně i menší podniky byly pod tlakem závodních komitétů a majitel byl jen k tomu, aby platil a díval se jak závod jeho hyne. Teprve v nejnovější době nacionalisovány také tyto malé podniky, když sovětská vláda myslí, že může provésti se svou byrokratickou armádou centralisaci veškeré průmyslové výroby do posledních nejkrajnějších důsledků.

Sovětská vláda sama si uvědomovala, kam vede odevzdání podniků dělníkům. Jak o tom mluvil sovětský kalendář, jsme viděli. Nebylo také možno uzavírati se tomu, že nelze zachovati úplnou rovnost platů pro všecky dělníky, a že přece by bylo prospěšné zaváděti zase akordní práce. Je neobyčejně zajímavo, že liga dělníků z kovoprůmyslu sama na začátku června r. 1918 se vyslovila pro akordní práci. Sovnarchoz přijal to velmi sympaticky, ač poznamenal, že je to antisocialistické, a aby upokojil své socialistické svědomí přenechal rozhodnutí o tom prostě dělnickým komitétům závodů. Bolševici sami se hrozili leností dělníků a zároveň s nacionalisačním dekretem velmi ostře mluví o povinnostech dělníka a dokonce hrozí zmenšením mzdy na dvě třetiny, nebude-li dělník pracovati aspoň minimum. Ale dělník tomu nechtěl rozuměti, ani věřiti. Vždyť všecko je jeho, jak sovětská vláda říkala, a neroz-

umí, proč by pracoval více, když on se uživí. Jemu se platilo a starosti o výrobu vůbec ho netížily, ani místní sověty se o to valně nestaraly. Ostatně přirozeně rostla zpočátku nezaměstnanost. Nejen pro chvilkovou demobilisaci průmyslu, ale hlavně, poněvadž přestala všecka téměř průmyslová činnost v Rusku. V Petrohradě posílali nezaměstnané na Urál a na Volhu. Ale to všecko nepomáhalo. A proto vraceli zemědělské dělníky do vesnic a hleděli zachovati v továrnách jen dělníky specialisty. Avšak ti nedali se také držeti, jak jsme viděli, a sami odcházeli domů.

Bolševici při své nacionalisaci musili tedy nutně také pomýšleti na organisaci rozdělení práce mezi dělnictvo, na přidělování dělníků k závodům i na umístění nezaměstnaných. Užili k tomu instituce burs práce. V Rusku za války se nahrnuly do centrálních gubernií sta tisíce uprchlíků z krajů zabraných nepřítelem, a proto organisováno při zemském a městském sojuzu všeruské bureau práce. Carská vláda i na toto hleděla úkosem, a když sojuz chtěl roku 1916 všecka oddělení svolati ke kongresu, prostě bureau zavřela. Bolševici obviňují přirozeně také revoluční vládu, že se k této věci chovala chladně, a že zákon o bursách práce vydal ministr Skobelev teprve v srpnu r. 1917. Bursy měly býti zřízeny z polovice ze zástupců dělníků a z polovice ze zaměstnavatelů všude, kde bylo 50.000 obyv. V době převratu jich bylo 21. Bolševici nařídili v prosinci, že bursy práce mají býti čistě dělnické a 31. ledna r. 1918 vydali zákon, jehož cílem bylo plánovité rozdělení dělné síly do všech odvětví národního hospodářství a sice tím, že se měl nájem zaměstnanců a dělníků díti výhradně prostřednictvím burs práce. Všecky soukromé kanceláře ke sprostředkování služeb a práce, které kalendář nazývá docela paušálně podniky spekulantů a podvodníků, byly zavřeny. V září roku 1918 bylo v Rusku již 238 burs, které měly v menších místech své korespondenty. Všecky byly soustředěny v devíti oblastných bursách a hlavní řízení mělo oddělení trhu práce při národním komisariátu práce. A je nanejvýš zajímavo, že na sjezdu burs práce a pojišťovacích pokladen v r. 1918 mluví se již o tom, že se má při přidělování práce hleděti na způsobilost, a že se má do podniku posílati jen tolik dělníků, kolik je nezbytně potřebí. Z toho je jen viděti, jaká byla bolševická praxe s počátku, hned po převratu, kdy ještě všude hleděli provésti integrální socialismus. Také zde postupuje se později v přísné centralisaci a nařízeno zakrýti odborové bursy práce i bureau práce, pokud ještě z revoluční doby zůstaly. Jestli tato centralisace a zejména zavření odborových sprostředkovatelen

práce bylo se stanoviska věcného rozumným a jestli nebylo vyvoláno opposicí odborných dělníků proti bolševictví, nedovedu říci. Ale možno by bylo souditi, že poukazování na způsobilost mělo býti náhradou za zrušení odborových burs práce. Sovětský kalendář se svou obyčejnou fantasií rýsuje ihned ideální úkoly burs práce a praví: „Sociální revoluce se může podařiti jen, jestli všecka pracovní síla státní je známa a rozumně zužitkována. Bez toho není možna pracovní povinnost, kterou nutno zavésti. Budou kontrolovati každého ku práci schopného občana sovětské republiky, zda vyplňuje povinnosti, jež mu budou uloženy. Bursy práce budou nejen počítati nezaměstnané a hledající práci, nýbrž také všecky elementy způsobilé ku práci, jak pracující, tak nepracující.“ Bylo by nespravedlivo nepříznati, že teoreticky také zde organisačně všecko bylo bolševiky domyšleno. Ovšem nelze zapomenouti, že by lidé, kteří si svobodu práce po těžkých bojích se středověkou vázaností práce vydobyli, sotva dovedli si lehce zvyknouti bolševickému ráji, jak jej zde kalendář rýsuje.

Konečně také péči o invalidy práce postavili bolševici na docela nový, ovšem podivný základ. Zákon z r. 1912 dával invalidům-dělníkům pense 216 rublů ročně a ne více než 10 rublů každému členu rodiny. Bylo to ovšem velmi málo, ale nutno při tom přihlížeti k neobyčejné přímo láci cen potravin v Rusku před válkou, jež s našimi vůbec se nedají ani srovnávati. Bolševici, kteří v ničem nedali se omezovati počítáním, poněvadž se jejich příjmy řídily jen podle výkonnosti strojů na tištění bankovek, dali jim zpočátku 1125 rublů ročně. „Pajky“, poukázky na potraviny, vzali, jak oni říkají, kulackým elementům, čímž rozumějí každého nedělníka a zvýšili tím pajky městské i venkovské „bědnoty“. Invalidům, rudým gardistům, dělníkům dávali 450 až 3000 rublů ročně podle ztráty způsobilosti ku práci a 1500 až 2500 rublů jejich rodinám podle počtu dětí. Na druhé pololetí r. 1918 bylo k tomu v rozpočtu určeno 94,000.000 rublů. Kromě toho založili fond 100,000.000 rublů pro oběti protirevoluce, jak oni nazývali odpor všech, kteří chtějí zákonnou, konstituantou volenou vládu v Rusku, a kteří bojovali proti uchvácení vlády několika fantasty nebo dobrodruhy, poslanými Německem do Ruska.

Zákon z r. 1912 platil také jen pro dělníky velkoprůmyslu a nevztahoval se na dělníky zemědělské a na dělníky malého a domácího průmyslu. Pojištění platilo pro nemoc i úraz a sice dostával dělník od poloviny do dvou třetin mzdy a dělníci sami platili tři pětiny příspěvků. Za Kerenského byl zákon novelisován v tom smyslu, že platil také pro dělníky malého průmyslu a dělník dostával v pří-

padě nemoci nebo úrazu dvě třetiny mzdy a dělníci platili nyní jen polovici příspěvků. V listopadu a prosinci 1917 bolševici docela změnili všecka pravidla sociálního pojišťování. Toto platí nyní pro všecky dělníky a sice stejně pro městské i vesnické a má se týkati každé ztráty způsobilosti ku práci, hlavně sice nemoci, churavosti, ale také stáří, těhotenství, vdovství, úmrtí rodičů i nezaměstnanosti. Jak vidno nevzali si bolševici velikou práci s kategorisováním případů pojišťování, s vypočítáváním nákladů a rent pomocí obtížných počtů pravděpodobnosti, jako se to dělalo na západě a za carského Ruska a sice prostě proto, že dekretovali zároveň, že všecky náklady platí podnikatel, který je také povinen k náhradě nejméně celého platu v případě ztráty pracovní síly nebo nezaměstnanosti. A aby dovršili tuto ušlechtilou zásadu plať a mlč, nařídili, že pojištění mají úplnou autonomii ve všech organisacích pojišťovacích.

Následky se ovšem brzo dostavily. Lékaři dostali při uznávání nemoci jen hlas poradní a o nemoci rozhodují tovaryši v továrním komitétu a tak bylo přímo radost stonati. Bylo tolik meetingů a tak krásně se tam mluvilo, že je podnikatel krvežíznivá pijavka, zloděj a továrna že patří „pracujícímu" dělníku. Bolševiky nezaleklo, že „nemocní" šli poslouchati krásné řeči místo aby pracovali, poněvadž všecko to bylo nejmocnějším lákadlem pro jejich dělnictvo, hlavně pro tu jeho část, která v bolševictví viděla především uskutečnění svůdných snů o právu na lenost. Proto všecko to potvrdili a zregulovali zákonem z 31. října 1918 a kalendář s dojímavou skromností hlásá, že je to nejlepší zákon na světě, pravá „předsíň k socialismu". Zákon týče se všech živících se svou prací, každého ztrativšího schopnost ku práci zajišťuje, osiřelé a ku práci nezpůsobilé rodině dělníka dává dostatečnou pensi a všecko platí podnikatel, nebo nyní vlastně nacionalisovaný podnik. Pro všecko pojištění je jenom jedna pokladna a dělník neplatí pranic. Bude to státi sice ohromné peníze, ale to bolševiky neodstraší a je dojista velmi pěkným svědectvím pro kvalifikované ruské dělníky, že se ani tímto hrubým lákadlem nedali svésti k bolševictví. Že si však získali živé sympatie u lenošivého, negramotného, nic neumějícího, nekvalifikovaného ruského dělníka, není opravdu podivným.

Sovětská vláda přirozeně se starala také o sociální zařízení pro dělníky a jejich rodiny, ale ovšem i tuto sociální péči naplnila svým specificky bolševickým duchem. O starém státě mluví kalendář s velikým opovržením, že měl pro chudé jen špinavé útulny, a že jen pro privile-

gované stavěl instituty, kde se děti vychovávaly v duchu samoděržaví, pravoslaví — a v lenosti. Bolševici postaví „domy matky a dítka", dětské jesle ve vesnicích, kde se děti od nejmenšího věku společně mají vychovávati a rozumí se připravovati ke komunismu. Prozatím jsou zřízeny jen v Moskvě a v Petrohradě, v provinciích přijdou později na řadu. „Tak bude učiněn konec buržoasním pořádkům, které odpravovaly na jiný svět statisíce dětí následkem nenormálních rodinných poměrů." Rozdíl je ovšem jen v tom, že dříve umíraly více děti chudých a nyní umírají s těmito zároveň také děti dřívější buržoasie. Ostatně veliká dětská úmrtnost v Rusku nebyla důsledkem boje kapitálu s prací, nýbrž neuspořádaných poměrů ve vesnicích, kde o takovém boji vůbec nebylo řeči. Tam opravdu dětská úmrtnost byla veliká. Ale to nemohlo se napraviti jinak než velikou reformou pozemkovou a novými poměry v děrevně. Bolševickými komunami se tomu sotva asi odpomůže. Je arciť velmi charakteristické, jak mohou mluviti bolševici bez zardění a s obyčejnou svou smělostí o dětské smrtnosti, když Rusko od dětí do starců vymírá úžasným hladem, poněvadž bolševici svými železničními radami a svou nacionalisací železnic zničili všecku možnost dopravy a poněvadž svou selskou politikou dovedli toho, že úrodná Rus nerodí více obilí ani k vlastnímu uživení. Ostatně přihodil se kalendáři malý lapsus, když definoval princip bolševické sociální péče jako povinnou státní pomoc nezpůsobilým ku práci a upadším v chudobu, založenou na racionálních principech, poněvadž přece podle jejich teorie nikdo nemůže v bolševickém ráji upadnouti v chudobu, leda „buržuj", a také mluví jen starou otřepanou fraseologii, když říká, že z dětských domů vyhánějí děti zámožných a privilegovaných elementů. To je psáno v roce 1919, kdy v Rusku zámožných vůbec už nebylo, leda komisaři a bolševičtí hodnostáři, poněvadž všem zámožným všecko vzali a kdy privilegovanými jsou jen lidé, přináležející k panující společnosti bolševických uchvatitelů vládní moci v nešťastném Rusku. Ale je těžko odvyknouti ustálené fraseologii z meetingů a agitačních letáků, se kterou bolševici tak dlouho agitovali a vyhrávali. Ostatně všechno jejich sociální konání trpí základní vadou: není sociální. Je to docela egoistická třídní starost o ty, jež mají udržovati moc lidí, kteří ji násilím a neprávem vydobyli. Není v něm vnitřního ideálního popudu, vědomí o mravní povinnosti lásky k bližnímu, ke každému, ať patří ke kterékoliv sociální třídě.

Zavedení závodních komitétů za revoluce a bolševická nacionalisace zasáhly velmi hluboko, zejména do otázky dopravní. Železnice staly se za války ještě vážnějším faktorem ruského hospodářského života než v míru. Petrohrad a pobaltické kraje neměly nyní spojení po moři a proto i uhlí i suroviny musily dostávati po železnici, na příklad uhlí z Donu a bavlnu z Turkestanu, co všecko dříve přicházelo po moři z Anglie. Na pravidelném přesném fungování železnic záleželo tedy utváření všeho vnitřního života. A už nyní nutno podotknouti, že zde všecko záviselo od schopnosti a způsobu správy a že zde nebylo možno vymlouvati se ani na blokádu, ani na vojnu, poněvadž lokomotivy a vagony stavěly se v Rusku v dostatečném počtu z materiálů čistě ruských a kolejnic, mostů možno bylo fabrikovati na Donu a Urálu, kolik bylo potřebí. Transporty vojenské, jako všude, působily zhoubně na normální dopravu, ale ne více než všude jinde a nutno jen bylo paralysovati zlé tyto účinky intensivnější prací jak na drahách tak i v továrnách na vagony a lokomotivy a hlavně včasnou a rychlou jejich správkou. V Rusku ovšem již v míru nebylo ohledně vagonů a lokomotiv vše v pořádku. Je zajímavo, že ministr Ruchlov stavěl hlavně nádherné vagony osobní a zanedbával nákladní a nákladní lokomotivy. Jako všecko za carského režimu. Jen aby na venek façada byla pěkná, aby cizinci chválili ruské dráhy, aby podle expresních vlaků a opravdu pohodlných, vzorně čistých vagonů, ve kterých překonávali ohromné vzdálenosti, soudili také příznivě o vnitřních poměrech ruských, o jeho velkolepém poevropštění. Na 43.000 verst státních drah bylo 14.772 lokomotiv, z nichž 3902 nebylo už k ničemu, zbylo tedy 10.870 potřebných. Soukromých drah bylo 19.738 verst a ty měly 14.552 lokomotiv. Je viděti, jak slabě byly opatřeny státní dráhy. Ve válce začali stavěti velmi energicky vagony. Postavili jich r. 1914 v 17 továrnách 29.157 a r. 1915 nehledě na ztrátu veliké továrny ve Varšavě a evakuace jedné z největších továren v Rize 28.458. Ovšem následkem nedostatku železa, které spotřebovali na dělostřelectvo a munici a také proto, že ztraceny byly železárny polské, produkce vagonů klesala a sice 1916 na 64% výroby z r. 1914. Zbytečná mobilisace ztenčila počet dělníků v doněckých závodech, kde bylo 47·4% dělníků zapracovaných mobilisováno, ačkoliv všecko záviselo od doněckého uhlí a železa. Změnou dělnictva přirozeně také klesla jeho produktivnost. Před válkou na jednoho dělníka počítala se výroba 1400 pudů, počátkem r. 1917 jen 800—850 pudů železa. Kromě této poruchy materiálové dráhy dostaly se už počátkem revoluce do rukou železnič-

ních sovětů. Organisace socialistická na železnicích byla nejdokonalejší, neboť už v r. 1905 provedli železniční úředníci a zřízenci dlouho trvající generální stávku na všech ruských železnicích, kromě na trati Voločisk—Oděsa, kde byl velmi energický a rozumný četnický plukovník hlavním velitelem trati. Tyto železniční sověty dělaly jízdní řády, určovaly transporty a už v dubnu r. 1917 začaly vyháněti vedoucí úředníky. Dílny na správky jsou pusté a pokažených lokomotiv nespravených, kterých bylo 1. ledna 1917 16·5%, bylo 8. září už 25% a na soukromých drahách 30—33%. Reserv uhlí bylo v září 1916 na železnicích 49,000.000 pudů a 1. října 1917 už jen 12,000.000 pudů. Ani cisternové vozy pro naftu nespravovali, takže transport nafty úplně zacházel, poněvadž na Volze už tehdy nakladači chtěli až 50 rublů denně a místní sověty si prostě lodi s naftou konfiskovaly. Labry velmi správně říká, že bolševictví už v Rusku bylo než přišel Lenin k moci a sice proto, poněvadž hříšně slabá, socialismem zachvácená vláda revoluční nechala závodní a železniční komitéty dělati co chtěly a poněvadž neměla síly a odvahy a vlastně ani vůle učiniti včas konec agitační činnosti Lenina a společnosti, neboť nemohla se zbaviti vědomí, že Lenin nechce nic jiného než ona, jenom jinou cestou. Rusko už od revoluce, než přišel říjnový převrat, trpělo vědomou sabotáží práce, bolševictvím na „studené cestě", prováděném podle plánu bolševických vůdců i tajných jejich přívržencu v petrohradském sovětu.

V první den svého vítězství bolševici vzali všecky železnice do svých rukou. Sovětský kalendář přiznává, že je už 41% nemocných lokomotiv. Bolševici se utěšují tím, že bude lépe, zavede-li se „normírovka" práce, kterou nazývají, aby zakryli její antisocialistický charakter, „stimulem vzájemného soupeření a tovaryšské podnikavosti", ale hlavně zavede-li se železná kázeň. Naříkají na sabotáž vyšších úředníků, ač každá železnice se spravuje voleným dělnickým komitétem, zvoleným na sjezdu, a ač národní komisař dopravy jmenuje pro spojení s centrem svého agenta. Ale to je ovšem jen pláštíkem pro to, co kalendář sám přiznává, totiž že výkonnost velmi klesla, nehledě na zavedení osmihodinné práce a na veliké zvýšení platů. Nemůže býti otevřenějšího a cennějšího doznání pro veškeren integrálně-socialistický systém práce. Komisariát dopravy, aby odpomohl zoufalému stavu železnic, po bolševické methodě vypracoval novou organisaci, která ovšem zlo jenom upevnila. Zavedl úplnou decentralisaci, všecko nechal rozhodovati na místě a ústředí zachovalo si jen všeobecnou správu. Železnice rozděleny na okrugy s komité-

tem a komisarem okrugu v čele. Všecky železnice se dělí na oddíly po 500—600 verstách, kde je všecko v rukou jednoho ředitele dopravy. Zde zase centralisovali, neboť odstranili bývalé zvláštní ředitele dopravy, strojíren, stavby atd. Uvidíme, kolik to pomohlo. Ale bolševiky nic nezaráží. Kalendář, když skrytě a stydlivě přiznal všecku rozruchu u železniční dopravy, utěšuje své věřící tím, že dříve se stavěly železnice z protekce, ne pro pracující lid. Jak tomu rozumí, lze těžko chápati. Že by železnice za bolševiků byly tak prospěšny pracujícímu lidu, snad ani kalendář nedovolí si říci, hledě ke strašné krisi transportu, která ničí všecku výrobu, a tak to má snad znamenati, že jsou nyní železnice určeny k tomu, aby si na nich hospodařili železniční dělníci, tedy alespoň v teorii „pracující" lid ve svůj vlastní prospěch. Poněvadž podle přiznání kalendáře samotného nelze ani říci, že by i dělníci i zaměstnanci na železnicích opravdu také pracovali.

Též pošta a telegraf staly se předmětem obzvláštní péče bolševiků. V kalendáři nějaký poštovní činovní komunista rýsuje přímo fantastické plány poštovního komunismu. Že by chtěl aspoň 70.000 poštovních úřadů v Rusku, každý jen asi pro radius 10 verst, není nic obzvláštního. Pro rozpočet státní továrny na papírové peníze není finančních obtíží. Ovšem už je povážlivější, že chce, aby měl k telefonu každý „pracující" svobodný přístup. Při známé sklonnosti k hovoru veliké většiny Rusů a zejména dělníka, který miluje více rozhovor než práci, lze si i při nejživější fantasii těžko představiti, kolik by musilo míti Rusko telefonických aparátů, aby byla ukojena touha „pracujícího" lidu po rozhovoru. Také psaní se mají posílati zadarmo, i noviny. To také provedeno od 1. ledna 1919. Nelze říci, zda se to stalo z komunistických principů, které snad toho ani nežádají, anebo proto, že státní tiskárny pro tisk bankovek nemají času na tisk poštovních známek, a ostatně nepatrný důchod z pošty oproti rozpočtu bilionovému opravdu snad nepadá ani na váhu. Bolševická „širokaja natura" se u takových maličkostí několika desítek milionů nezastavuje. Ale bolševický básník o funkci pošty jde dále. Vzpomíná, že spojením a sjednocením všeho je socialismus, rozdrobenost že je vlastností buržoasticko-kapitalistického ústrojí. Není to sice aspoň podle Marxe pravda, který naopak pro kapitalismus předpovídal naprostou koncentraci kapitálovou, ale slouží to k tomu, aby se z pošt a telegrafů stal národní komisariát „snošenijí", aby nacionalisovány byly artěly posluhů, nalepování plakátů a oznamování i expedování novin, knih, přijímání předplacení i anoncí, rozšiřování reklam na uli-

cích, drobný prodej sovětských listů v městech i vesnicích, jejž by měla organisovati všecka poštovní oddělení, a tato by dokonce měla býti jakýmsi informativním bureau, na příklad o pojišťovacích zákonech, o pravidlech pensí, o železnicích, o školách všech typů atd. Proč tím mají býti zrovna poštovní úředníci, není docela jasno, také ne, jak by se měly od nich žádati znalosti těchto zákonů i jejich výklad. Ale organisační fantasie bolševiků nezná mezí a hranic. Snad psal básnickou stať o poště nějaký kandidát na komisaře „snošenijí".

Také ohledně státních staveb mají bolševici velkolepé plány o nové organisaci. Dříve prý bylo všecko chaotické, plno intrik mezi jednotlivými úřady. Nebylo žádného plánu. A neschází fráze, které se stereotypně užívá a které snad alespoň pisatelé rozumějí, že se vyhazovaly peníze na stavby málo užitečné pro lid. Jaké to mají stavby býti, jaké speciální železnice, nebo vodní stavby, přístavy, silnice, které by byly užitečny specielně pro pracující lid, to ví snad sovětský kalendář, ale zapomíná to říci. Se suverenní domýšlivostí ruského inteligenta, který sestavil papírový plán z celé řady úřadů a jejich oddělení, s prominutím průkazu, jak budou své velikolepé úkoly vyplňovati, prohlašuje, že se stavěly jen železnice a říční plavba že byla zanedbávána. Za dřívějších časů alespoň veliké řeky, jako Volha, měla neobyčejně intensivní plavbu, za bolševiků se nejezdilo nejen po železnicích, ale také ne po řekách. Komitét státních staveb, v jehož čele byl M. P. Pavlovič (M. Weltmann), měl ovšem svou úřednickou armádu. V čele celého zřízení má státi kolegium, v němž mají býti zástupci odborových organisací dělníků a zaměstnanců, dále pak sověty technický a finančně-ekonomický s různými sekcemi. Kromě toho však následující správy: železnic, vodních staveb, silnic a úzkokolejných drah, pomocných staveb pro dopravu (chladírny, přístavy, elevátory), staveb městských a selských, elektrotechnických a průmyslových. Kalendář ubezpečuje, že nemá tím býti poškozena místní iniciativa. Ale naprosto nepřípustné je soukromé podnikání staveb, všecko se nyní musí prováděti ve vlastní režii státu. V komitétu utvořilo se také oddělení pro opatřování inventáře, materiálu, dělníků a také pro výživu zaměstnaných na různých stavbách.

Tentokráte snad bolševiky organisační vášeň vedla příliš daleko. Nezdá se, že by bylo racionelním rozdělením práce, házeti všecky stavby do jednoho komitétu, ať už se jedná o železnice, přístavy nebo selské chaty. Zejména, když mluví se o tom, že má tento komitét také dělati všeobecný plán státního stavění. Je přece jasno, že stavění že-

leznice, přístavů není jen otázkou technickou, která ostatně již zde je tak specielní, že vyžaduje docela zvláštní svou techniku, nýbrž také otázkou hospodářskou, sociální a finanční, nehledě k tomu, že velmi často bývá i otázkou politickou. A také otázka stavby tak prosté, jako je selská chata, není otázkou jenom materiálu a stavění, nýbrž celého systému selského hospodářství. Hospodářství obilní vyžaduje přece jiné stavby než hospodářství severní s jeho větším pěstěním dobytka. Zmiňujeme se o tom šíře, poněvadž zrovna zde je typický příklad papírové organisační přímočárnosti bolševiků.

Kalendář hned na to otevírá veliké perspektivy grandiosních vodních staveb, ovšem aniž by řekl co nového. Již dávno se o všech těchto projektech mluvilo v ruských listech. Ale za starého buržoastického režimu se ve státním hospodářství počítalo. Každá kopějka byla důležitá v systému, jehož přední snahou bylo docíliti ve státních financích pořádek a rozpočtovou rovnováhu. Za vlády sovětské je arciť jinak. Tam je, jak jsme už všude viděli, výkonnost strojů na tištění papírových peněz jedinou přehradou, která poněkud obmezuje sovětské široké plány. Pokud se ovšem jedná o jejich provádění na papíře. Tak mohla sovětská vláda bez obtíží dáti do rozpočtu na vodní stavby, na druhou polovinu r. 1918 157,000.000, což ovšem ve skutečnosti při nepatrné ceně sovětských peněz není na grandilokvenci kalendáře ani tak mnoho. Chce vystavěti vodní systém bělomořsko-oněžský, splavniti Pečoru, Dvinu a přes Ural spojiti Kamu se sibiřským Obem, chce vystavěti moskevský systém, kanál mezi Volhou a Donem a provésti kanalisaci Dněpru.

* * *

Politické ústrojí sovětského Ruska.

Uvedli jsme hospodářské a sociální reformy, které sovětská vláda provedla k uskutečnění vlády proletariátu a plány, které má, a zbývá nyní poohlédnouti se po politickém ústrojí sovětského Ruska i po jeho kulturní činnosti. Konstituce sovětské republiky nečiní nároku na juristickou jasnost, přesnost a na pregnantnost výrazu. Metodika je nevážná, do dispositivní části zákona vsunují se agitační hesla a fráze. Ale to bolševikům nepřekáží. Se suverenním opovržením k vědecké přesnosti a vědecké práci člověčenstva chlubí se, že jejich deklarace práv pracujícího

i vykořisťovaného lidu, kterou kalendář, jak jsme viděli, nazývá skromně jedním z nejvážnějších dokumentů, jaké vůbec lidstvo zná, nemá metafysiky ani juristického idealismu. Zrovna tak jako se chlubí, že se bolševické sjezdy vyznamenávají proletářským realismem na rozdíl od teoretických, idealistických buržoasních parlamentů. Jen upevňují, co přinesl život, což jinými slovy znamená, co udělali komisaři svými dekrety. Jsou hrdi na to, že odstranili od vlády a ovládání bohatstvím země nepracující vrstvy národa a dali jedno i druhé v ruce pracujících. Není větší ironie než toto chvástání se prací pracujících. Bolševická revoluce posadila na trůn lenost, utíkání od práce, přímo odporné lenivé živoření ze zásob, které vzali těm „nepracujícím", a celá konstituce, všecko, co mluví a píší, je stále jen pro „pracující", jež nakonec ku práci musí nutiti rudou gardou, mobilisací a vojenskou disciplinou! Ale to jim nevadí mluviti o tom, že přichází nová doba pro celý život, že začne se tvořiti nový světlý svět práce ... A na tyto nabubřelé fráze šlo tolik naivních idealistických lidí!

Konstituce má napřed osm základních thesí, které nazývá deklarací práv pracujícího a vykořisťovaného lidu. Ta byla přijata na třetím sjezdu sovětů v lednu 1918. Ostatní část konstituce usnesena na sjezdu pátém v květnu 1918. Deklarací práv se vlastně potvrzuje všecko, co posud provedeno bylo dekrety komisarů. Zajímavý je článek prvý: „Rusko prohlašuje se za republiku sovětů dělnických, vojenských a selských deputátů. Všecka vládní moc náleží v centru i na místech těmto sovětům." Tím je tedy vyloučeno z Ruska všecko, co není sovětem resp. co v sovětu není zastoupeno. Žádná konstituce ještě neřekla s takovou cynickou otevřeností, že patří celý stát a všecka jeho vláda institucím, do nichž nesmí celá jedna část obyvatelstva vůbec voliti, tedy že patří celý stát jenom jedné třídě obyvatelstva. Ostatně ani ta vláda „pracujících" a místních sovětů tak dlouho netrvala a kdyby se dnes měla psát nová konstituce, ovšem pravdivě, ne frázovitě, musilo by se říci: „Rusko je republikou společnosti, která pod jménem sovětů drží vládní moc, vykonávanou úřady, od ní jmenovanými."

V článku druhém se prohlašuje Rusko federací sovětských národních republik. Bez „juristického idealismu" roztrhávají bolševici ruský stát na kousky a ničí, co po 300 let sbíral ruský národ s nejtěžšími obětmi na krvi a statcích. Tuto vivisekci na ruském státu provádí nejsmíšenější společnost revolučních, většinou neruských dobrodruhů za pomoci vypuštěných trestanců a čínských a lotyšských žoldnéřů. A aby to dotvrdili, prohlašují v článku osmém: Chtějíce utvořiti opravdu svobodný svaz pracují-

cích tříd všech národů Ruska, dávají těmto úplně na vůli, chtějí-li se připojiti k federativní vládě. Nejen že zradou na Rusku v Brest-Litevsku odstoupili velikou část Ruska, nyní ještě to dovršují ve své ústavě. Nelze si představiti horšího vyvrcholení inteligentské revolučnosti, jejího astatismu a jejího emigrantského patriotismu, neboť nelze přece zapomínati, že jsou i bolševici částí revoluční ruské inteligence, vychované v její „podzemní" filosofii a nenávistí ke všemu, co bylo ruské.

V článku třetím se potvrzuje zabrání půdy, jak o ní bylo mluveno, továren, závodů, dolů, železnic atd. a také zákon o utvoření nejvyšší rady hospodářské (Sovnarchoza) za účelem zabezpečení vlády pracujících nad vykořisťovateli. Nejedná se tedy o sociální republiku, ve které by všichni měli rovná práva podle své prospěšnosti pro celek a podle své práce, nýbrž o vyslovenou vládu „pracujících" nad všemi jinými. A pracující jsou na příklad jen sedláci, kteří nikdy neužívají najaté práce. Dále se potvrzuje nejen zrušení dluhů, uzavřených carem, nýbrž docela nepochopitelným způsobem i dluhů uzavřených poměščiky a buržoasií a vyslovuje se přesvědčení, „že sovětská vláda půjde tvrdě po této cestě až do plného vítězství mezinárodního dělnického povstání proti jhu kapitálovému." Jak si to ovšem bolševici představují, těžko lze uhodnouti, poněvadž sotva kdo bude míti za to, že cesta k tomu jest zbavení poměščiků a buržoasie dluhů, které udělala, poněvadž se poměščici hlavně dlužili ve veřejných ústavech hypotekárních. A že mezi věřitely carské vlády a mezi majitely hypotekárních obligací, pokud vůbec byly v Rusku, byli lidé, které možno nazývati vším, jenom ne kapitalisty, je jasno pro každého, kdo jen poněkud ví, z jakých tříd skládá se největší část upisovatelů státních dluhů a různých základních listů hypotečních bank. — Potvrzuje se dále přechod bank ve vlastnictví státu a zavádí se všeobecná pracovní povinnost „za účelem zničení parasitních tříd společnosti a organisací hospodářských". Ovšem neříká se, co je parasitství a co je práce, zejména zda jest to jen práce fysická nebo také duševní. Nelze vůbec o věcech tak zásadních mluviti prázdnějšími frázemi než se to zde děje. Konečně se pak nařizuje ozbrojení pracujících a plné odzbrojení majetných tříd a vším tímto má se zničiti každé vykořisťování člověka člověkem, plné odstranění dělení společnosti na třídy a bezžalostné potlačení vykořisťovatelů a zřízení socialistické organisace společnosti i vítězství socialismu ve všech státech. Jak mohli lidé, kteří nedělníky vědomě nechávají umírat hladem, nedávajíce jim poukázek na jídlo, mluviti o odstranění dělení společnosti

na třídy i vykořisťování člověka člověkem, když žijí jen z toho, co násilím vzali druhým, je i při bolševických mravech podivuhodným.

V článku čtvrtém sjezd, maje pevnou vůli vyrvati lidstvo z drápů finančního kapitálu a imperialismu, schvaluje politiku zrušení tajných smluv, schvaluje bratření se s dělníky a mužiky bojujících stran, schvaluje mír bez anexí a kontribucí na základě sbratření národů. Snad by byli bolševici mohli také ve své konstituci nemluviti o své zradě na ubohém Rusku, poněvadž už tehdy bylo každému, kromě příživníků bolševické usurpace jasno, že je přece těžko omlouvati zradu na vlasti osvobozením lidu z drápů finančního kapitálu, když bylo za to Rusko vydáno v ruce sovětů a črezvyčajek. Je ostatně známo, že nikdo tolik nemluví o spravedlivosti svého majetku jako ten, kdo nabyl jej nesprávným způsobem.

V článku pátém konstituce třetí sjezd žádá plné zničení politiky buržoasní civilisace, která dala blahobyt vykořisťovatelům v několika vyvolených národech a zotročila sta milionů pracujícího lidu v Asii, koloniích a v malých zemích. Jak mohou bolševici sociální poměry v Asii krýti svou frázovitou terminologií pracujícího obyvatelstva, je opět jejich tajemstvím. Ale tento článek konstituce je neobyčejně vážným pro posuzování otázky, mohou-li se bolševici vzdáti své agitace v Asii.

V článku šestém schvaluje třetí sjezd nezávislost Finska, načínající evakuaci Persie a sebeurčení Arménska. V základních thesích také prohlašují, že v nynější rozhodné době vykořisťovatelé nemohou míti místa ani v jediném orgánu vládním. Ti mají býti výhradně doménou sovětů a pracujících.

V druhém oddělení konečně uvádějí se základy konstituce ruské socialistické federativní sovětské republiky. Především ovšem se zase musí prohlašovati po několikáté cíl bolševictví. Základním úkolem přechodné doby je zřízení diktatury městského i selského proletariátu a nejchudších sedláků za účelem plného potlačení buržoasie. (Článek 9.) Podle Lenina je všecko, co nyní dělá, jen přechodné a konečným cílem je komunistické řízení. Také v konstituci říkají velmi jasně a určitě, co je nynější přechodní doba, ale neříkají nic o tom, jak má vypadati jejich konečný „světlý svět práce“. Úplné potlačení buržoasie je cíl velmi nejasný, poněvadž nikomu, ani bolševiku, který z toho slova žije, není jasno, kdo k té buržoasii vlastně patří a kdo má býti zničen. Je přece i pro realismus sovětských sjezdů a bolševických inteligentů politování hodné, že žijí jen jako papoušci z naučených cizích

slov a ani se nepokoušejí objasniti sobě i jiným, co vlastně myslí pod základními pojmy veškerého svého státního ústrojí. Zato velmi určitě je řečeno, že všecka moc je v městských i selských sovětech (čl. 10.), což zase dnes ovšem dávno není již pravda. Sověty v oblastech, které se odlišují zvláštním národním složením, mohou spojiti se v autonomní oblastné sojuzy, v čele jichž stojí oblastné sjezdy sovětů a jisté výkonné orgány. Náleží pak podle principu federativního do ruské socialistické federativní sovětské republiky. (Článek 11.) Není pochyby, že je široká autonomie, založená také na principu národnostním pro Rusko nutna. Ale ponechati to jen místním sovětům, aby tvořily libovolné celky a části republiky a aby sama ústřední vláda ani se nepokusila o ustanovení jejich hranic, je přece jen poněkud bolševická methoda úpravy státu. Zrovna tak jako neříci nic o kompetenci zákonodárné i správní centra i těchto federativních částí.

Nejvyšší moc ve státě přísluší všeruskému sjezdu sovětů. A v době mezisjezdové všeruskému centrálnímu výkonnému komitétu. (Vserossijský centrálný ispolnitelný komitét Vcik.) Velmi originelně je stylisován článek 13. o náboženství: Církev se odděluje od státu a škola od církve a svoboda náboženské a protináboženské propagandy dává se všem občanům. Nelze upříti, že zde bolševici našli něco nového, odpovídajícího plně jejich inteligentskému ateismu. Také docela jinak než v evropských konstitucích, je mluveno o svobodě tisku. (Článek 14.) „Aby se pracujícím zabezpečila opravdová svoboda vyjadřování svého mínění R. S. F. S. Republika zničuje závislost tisku od kapitálu a dává v ruce dělnické třídy i selské chudiny všecky technické a materielní prostředky k vydávání novin, brožur, knih a všech druhých výrobků tisku a zabezpečuje jejich vydávání v celém státu.“ Nehledě k tomu, že se zde mluví o dělnické třídě, ačkoliv podle článku třetího všecky třídy jsou odstraněny, je znění tohoto článku zajímavé tím, že vlastně nedává soukromé tiskárny ve vlastnictví státu nebo dělníků, jak to bylo učiněno zpočátku bolševické revoluce, nýbrž že jen dělníkům dává všecky prostředky k rozšiřování jich názorů. Těžko říci, je-li to úmyslné anebo jen povrchnost stylisace. Bolševici se také starají o to, aby mohli se jejich „pracující“ shromažďovati, pořádati průvody, meetingy, neboť v článku 15. dávají dělníkům a chudině k užití všecky příhodné k tomu místnosti a sice se zařízením, osvětlením a otopením. Nelze jít dále v dojemné přímo starosti o to, aby „pracující“ mohli se vším pohodlím mluviti a utvrzovati se v komunismu. Ovšem také v článku 18. slibují

každou pomoc jejich sjednocování a organisaci. Dělníkům a nejchudšímu lidu slibuje se plné, všestranné a bezplatné vzdělání. (Čl. 17.) Velmi drasticky je vyslovena v čl. 18. povinnost ku práci a sice krátkým heslem: „Nepracující ať nejí!“ Dojista originelní způsob stylisování ústavy, nehledě ani k tomu, že je v tom všecka nelidská ukrutnost bolševická, všecko jejich úmyslné vyhlazování nedělnických tříd hladem. Nejsurovější hodnocení práce, přezírání všeho, co není prací hmotnou, fysickou, je záminkou vyhubení ruské inteligence, jejíž naivní, přímočárný idealismus nejvíce pomohl bolševické společnosti k vítězství. Ovšem dlouho toto přezírání inteligence netrvalo. Nyní jí hledají. Také ohledně vojenské povinnosti dovedou bolševici najíti smělou formulku pro nemožnost ozbrojiti občany, kteří by se mohli obrátiti proti nim. Dekretují sice všeobecnou brannou povinnost, ale „čestné právo hájiti revoluci se zbraní v ruce“ náleží jen „pracujícím“. Ostatní mají býti upotřebeni k jiným vojenským povinnostem. (Čl. 19.) Všem cizím pracujícím a sedlákům nepoužívajícím cizí práce, může se beze všeho dáti ruské občanství, zrovna tak jako dává ruská republika asyl všem pronásledovaným za politické a náboženské přestupky. (Článek 21.) Plná rovnoprávnost bez rozdílu raçy a národnosti je zaručena. Také tato hlava jednající o všeobecných právech občanů končí všeobecnou větou, která dává buď neohraničené možnosti pronásledovati všecko, co není bolševické, anebo je neurčitou a proto nic neznamenající frází. „Řídíc se zájmy celku veškeré dělnické třídy, ruská sovětská republika zbavuje jednotlivé osoby a jednotlivé skupiny osob práv, kterých oni využívají na škodu zájmů socialistické revoluce.“ (Článek 23.) Co tím bylo zamýšleno je těžko říci bez protokolu sjezdu, ale na každý způsob nebude daleko od pravdy, řekneme-li, že to znamená konstituční carte blanche črezvyčajkám proti každému, kdo bolševikům zdá se býti nebezpečným.

V třetím oddílu stanoví se konstrukce sovětské vládní moci a především organisace centrálních orgánů. Všeruský sjezd sovětů jeví se nejvyšší mocí R. S. F. S. Republiky. (Článek 24.) Tento skládá se z představitelů, městských sovětů a sice tak, že jeden přichází na 25.000 voličů a z představitelů gubernských sjezdů sovětů a sice jeden na 125 tisíc obyvatel. Jsou tedy volby nepřímé do centrálního sjezdu sovětů, který je vlastně bolševickým parlamentem. Není tudíž bolševikům neporušitelným zákonem „četyrechchvostka“, jak nazývali v Rusku všeobecné rovné přímé a tajné hlasovací právo, za které také bolševici dělali revoluci. Dovoluje se též poslati zástupce přímo z újezdných sjezdů

sovětů, jestli gubernský sjezd se nesejde před centrálním, a také možno posílati zástupce z oblastných sjezdů. Jak je viděti, bolševikům nesejde mnoho na jasném a určitém volebním právu. Přiznávám se také, že mně není dost jasno, do jaké míry je v různém určení způsobu voličů z měst a z venkova provedeno umělé zvýšení počtu zástupců sovětů městských, na kterých ovšem bolševikům především záleželo. Že se venku nemůže počítati podle počtu voličů, poněvadž se sovětská moc na děrevny nevztahuje a bylo by tudíž dosti těžko voliče tam počítati, tím více, že základní ustanovení sovětské konstituce o tom, že sovětská vláda je jenom určena pro sedláky, kteří neužívají nájemné práce, je hodně neurčité, je přece jen tento rozdíl mezi městy a venkovem pro celou konstituci velmi charakteristickým.

Všeruský sjezd svolává se všeruským výkonným komitétem, ne méně než dvakrát za rok (článek 26.) a mimořádně po vůli téhož, nebo na žádost místních sovětů, pokud representují nejméně jednu třetinu obyvatelstva republiky. (Článek 27.) Všeruský sjezd sovětů volí všeruský centrální výkonný komitét, počtem ne více než 200 členů (Článek 28.), docela zodpovědný všeruskému sjezdu. Mezi sjezdy je tento Vcik nejvyšší mocí republiky. (Článek 28.—30.) Mají tudíž bolševici dva zákonodárné sbory, jak je to také výslovně řečeno v článku 31. Všeruský Cik je nejvyšším zákonodárným, vládním a kontrolním orgánem ruské sovětské republiky. Je zvláštností, dojista však ne předností bolševické konstituce, že Vcik je nejen zákonodárcem i vládou, nýbrž i kontrolorem vlastního jednání a hospodářství. Ve skutečnosti to tedy znamená, že společnost několika nejvěrnějších straníků může hospodařiti se vším, co Rusko má, bez veškeré kontroly, tak jak sama uzná za dobré. Nikde, ani v absolutistickém Rusku nebylo takového všem pojmům o státní kontrole odporujícího systému. Státní kontrolor byl sice také jmenován carem, ale nadán i v tomto absolutistickém systému zvláštní mocí a neodvislostí od vlády. Zde se společnost ovládající Rusko kontroluje sama. Všeruský Cik dává všeobecný směr činnosti dělnicko-selské vlády a všech orgánů sovětské moci, spojuje a uvádí v souhlas práci ohledně vydávání zákonů i ohledně správy a dozírá na provedení konstituce usnesené všeruským sjezdem sovětů a na centrální orgány sovětské vlády. (Článek 32.) Vcik prohlíží a potvrzuje projekty dekretů i nařízení navržených sovětem národních komisařů anebo jinými instancemi a vydává i vlastní dekrety a nařízení. Svolává všeruský sjezd sovětů, podává zprávu o své činnosti a politice a jmenuje vlastní vládu, t. j. sovět národních komisařů. Členové Vciku pracují v odděleních

(národních komisariátech) nebo vyplňují zvláštní speciální poručení Vciku. (Článek 33.—36.) Prvním předsedou tohoto teoreticky nejvyššího orgánu sovětské republiky byl Sverdlov.

Sovětu národních komisarů (Sovnarkom) přináleží všeobecné řízení věcí ruské sovětské republiky. Ve vyplnění této úlohy Sovnarkom vydává dekrety, rozhodnutí, instrukce a užívá všech prostředků, nezbytných k pravidelnému a bystrému fungování státního života. Tedy už třetí instance vydává dekrety, neobmezené obsahem, nutností, vůbec ničím. Sovětská konstituce umožňuje tak velkovýrobu dekretů. Ale o všech svých rozhodnutích a zařízeních spravuje Sovnarkom Vcik. (Článek 37.—39.) Tento má právo zrušiti nebo zastaviti každé zařízení nebo rozhodnutí Sovnarkomu. Všecka zařízení a rozhodnutí tohoto, mají-li vážný, obecně-politický význam, musí se však Vciku napřed předložiti ke zkoumání a potvrzení.

Potřebují tedy tyto závažné záležitosti předchozího svolení Vciku. Ale zase podle poznámky je dovoleno Sovnarkomu učiniti neodkladná opatření i samostatně. Jaká to jsou, čím jsou obmezena, o tom se ovšem nemluví. A tak může Sovnarkom dělati co chce, poněvadž může býti všecko líčeno jako neodkladné, zejména v revoluční periodě jako je sovětská. A tu je otázka, zda platí zde ustanovení čl. 40., že Vcik může všecka rozhodnutí Sovnarkomu zastaviti. Patrně že ne, podle poznámky v článku 41., o níž jsme se právě zmínili a tak je všecko to jen mluvení pro konstituční dekoraci. Sovnarkom může dělati co chce.

Národních komisariátů tvořících Sovnarkom je 17: zahraniční, vojenský, námořnictví, vnitra, justice, práce, sociálního zabezpečení, národní osvěty, pošt a telegrafů, záležitostí národnostních, financí, dopravy, zemědělství, obchodu a průmyslu, zásobování, nejvyššího sovětu národního hospodářství a konečně zdravotnictví. (Čl. 43.) Při každém komisariátě je kolegium jmenované Sovnarkomem. (Čl. 44.) Národní komisař má právo osobně rozhodovati o věcech svého komisariátu. Ale seznamuje se svým rozhodnutím kolegium. Toto může pak provedení zastaviti a předložiti věc Sovnarkomu nebo presidiu Vciku. Totéž právo mají také jednotliví členové kolegia. (Čl. 45.) Sovnarkom je plně zodpovědem všeruskému sjezdu sovětů a Vciku. Jednotliví národní komisaři a kolegia jsou zodpovědni Sovnarkomu a Vciku. Název národních komisařů přísluší jen členům Sovnarkomu, vedoucího záležitosti republiky a žádnému jinému představiteli sovětské vládní moci ať v centru nebo na místech. (Čl. 46.—50.)

Ke kompetenci všeruského sjezdu sovětů a všeruského Ciku náležejí všecky záležitosti všeobecně-státního významu jako: potvrzení, změna a doplnění konstituce, všeobecné vedení vnější a vnitřní politiky, ustanovení a měnění hranic, odstoupení území nebo práv republiky, ustanovení hranic a kompetence oblastných sovětských svazů a řešení sporů mezi nimi. Dále přijímání nových členů sovětské republiky i schválení opuštění ruské federace jejími členy, všeobecná administrativa, rozdělení republiky, potvrzení spojení oblastných, ustanovení a změny systému měr, vah a peněz, styky s cizími státy, vypovězení války a uzavření míru, uzavření půjček, celních a obchodních smluv, finančních úmluv, určení základů a všeobecného plánu všeho národního hospodářství i jeho odborů na territoriích republiky, potvrzení budgetu, ustanovení státních daní a povinností, ustanovení základů organisace ozbrojených sil republiky, všestátní zákonodárství soudní, civilní, trestní atd., jmenování i odstranění jak jednotlivých členů Sovnarkoma, tak i celého Sovnarkoma i potvrzení jeho předsedy, vydávání všeobecných pravidel o nabytí a ztrátě práv ruského občanství i o právech cizinců, právo amnestie obecné nebo jednotlivé. [Čl. 49.) Kromě toho jim patří všecko, o čemž prohlásili, že jim to přináleží. K čemu tedy vyjmenovávání jednotlivých oprávnění! Jako všude je to napřed opsání všeho, co bývá v jiných konstitucích a pak přijde zvláštní bolševický článek, který prostě dává právo na libovůli nejvyššímu sovětskému orgánu. Jen všeobecnému sjezdu sovětů přináleží právo změny konstituce a ratifikace uzavření míru. Ustanovení hranic, odstoupení území a vypovězení války patří Vciku jen tehdy, není-li možno svolati sjezd sovětů.

Místní organisace sovětů jsou: oblastné (ne více než 500 delegátů), složené z představitelů městských a újezdných sovětů a sice jeden na 25.000 obyvatel a v městech jeden na 5000 voličů, nebo z představitelů gubernských sjezdů tímže počtem, zasedá-li tento zrovna před oblastným, za druhé gubernské (ne více než 300 členů), a sice jeden na 10.000 obyvatel a z měst jeden na 2000 voličů, za třetí újezdné (ne více než 300 členů), jeden na 1000 obyvatel, a za čtvrté volostné (z představitelů všech selských sovětů volostných), jeden na 10 členů těchto sovětů. V újezdných sovětech účastní se zástupci sovětů měst, které nemají více než 10.000 obyvatel, kdežto města, počítající více obyvatel, jsou zastoupena ve sjezdech gubernských. Místa, nemající 1000 obyvatel, spojují se k volbě do sovětů újezdných. Do volostných posílají po jednom delegátu i ty, které nemají 10 členů.

Sjezdy sovětů svolává výkonný komitét teritoriální (ispolkom), ne méně než dvakrát za rok v oblasti, jednou za 3 měsíce v gubernii a újezdech a jednou za měsíc ve volostech. Každý sjezd volí svůj výkonný výbor úplně zodpovědný sjezdu. V mezích své kompetence jest sjezd nejvyšší mocí svého teritoria, nezasedá-li, přechází jeho moc na výkonný výbor (ispolkom).

Sověty deputátů se tvoří ve městech, a sice volí se jeden na 1000 obyvatel, a smějí míti ne méně než 50 a ne více než 1000 členů. V děrevnách a ve městech menších než 10.000 obyvatelů jeden na 100 obyv., a mají ne méně než tři a ne více než 50 členů. Ve vesnicích, kde to bude možno, řeší se otázky správy všeobecným shromážděním voličů děrevny, což je tedy něco jako starý mir, ovšem v bolševickém složení. Sovět volí ispolkom, ne více než pět členů, v děrevnách a v městech jednoho na 50 členů, ne více než 15 a ne méně než 3. Petrohrad a Moskva ne více než 40. Ispolkom je zodpověden sovětu a svolává jej po vlastní vůli nebo po přání nejméně polovičky členů, ne řidčeji než jednou za týden v městech a dvakrát ve vesnicích. Bolševici se starají o to, aby lidé nepřišli ze zvyku zbytečně mluviti. Výsledek je, že se schůze nesvolávají a svolané nenavštěvují, poněvadž i mluvení v Rusku na konec unaví.

Ve článku 61. určuje se kompetence orgánů sovětské vlády na místech, ale zase ne velmi určitě. Mají prováděti nařízení vyšší moci sovětské, starati se o kulturní a hospodářské povznesení daného teritoria, řešiti všecky otázky čistě místní povahy a sjednocovati všecku sovětskou činnost na místě. Sjezdy mají právo kontroly nad sověty nižšího řádu územního. Dozor nad městskými sověty, které netvoří část sjezdů újezdných, totiž větších než 10.000 obyvatelů, mají jen sjezdy oblastné a jejich ispolkomy, poněvadž v gubernských sjezdech zasedají jejich zástupci. Mají právo zastaviti rozhodnutí nižších sovětů a v nejvážnějších případech zpraviti o tom orgány centrální. V sovětech a ispolkomech tvoří se odpovídající jejich úkolům oddělení se zvláštními řediteli. Což ani nemusilo býti v ústavě, poněvadž se to v sovětské byrokracii rozumí samo sebou.

Volební právo je opravdu bolševickým vyvrcholením provedení hlavního účelu bolševictví, totiž odstranění každého násilí člověka nad člověkem a odstranění veškeré třídnosti. Aktivní a pasivní volební právo mají všichni občané obojího pohlaví, bez rozdílu víry, národnosti, osedlosti atd., kterým je v den voleb 18 let. Je podivuhodné, že se bolševici zastavili v textu své konstituce u hranice 18 let, neboť bylo to charakteristikou inteligentské revolučnosti, že měla význačnou tendenci, zvrhnouti

se v pedokracii. Osmnáctiletá hranice pro pasivní volební právo ovšem stačí, aby se vidělo, kde doufají bolševici najíti nejspolehlivější oporu. Aby jim však nebyla vytýkána nedemokratičnost a nebylo pochyby, že v posuzování způsobilosti k ovládání ubohé Rusi neznají vůbec žádných buržoastických předsudků a obmezení, dávají v poznámce k čl. 64. místním sovětům právo se schválením centrální vlády ještě snížiti normu o 18letém stáří, nutném k aktivnímu i pasivnímu volebnímu právu!

Ale volební právo mají jen: 1. všichni, kdož dobývají si prostředky k životu produktivní a všeobecně užitečnou prací a také lidé, kteří se zabývají domácím hospodářstvím, zabezpečujícím prvně jmenovaným možnost produktivní práce jako dělníci a zaměstnanci všech kategorií a druhů, pracující v obchodě, průmyslu, selském hospodářství atd., mužici a kozáci, kozáci-sedláci, nepoužívající nájemné práce za účelem nabytí důchodu; 2. vojáci sovětské armády a loďstva; 3. občané kategorie 1. a 2., ztrativší jakoukoliv měrou způsobilost ku práci. Je ještě dobře, že bolševici byli dost opatrní a dali si tam také všeobecně prospěšnou práci, jinak by veliká část vedoucích jejich elementů neměla vůbec volebního práva. Při tom je to tak všeobecně řečeno, že mohou bolševické orgány vykládati zákon jak chtějí a dávati volební právo, komu se jim zachce a koho potřebují.

Z aktivního i pasivního volebního práva jsou vyloučeni, třeba by i patřili do kategorie, stanovené v článku 64.: a) osoby, které užívají nájemné práce k nabytí důchodů, b) osoby, žijící z důchodů nedobytého prací, jako z procent z kapitálu, z důchodů z podniků, z majetku atd., c) soukromí obchodníci a sprostředkovatelé, d) mniši a duchovní církevních a náboženských kultů, e) sloužící a agenti bývalé policie, četnictva a ochranky, i členové carského domu, f) osoby přiznané duševně chorými nebo stojící pod opatrováním, g) osoby odsouzené pro přestupky ze ziskuchtivosti nebo pro přestupky, difamující na dobu ustanovenou zákonem nebo soudem. Tento článek je vrcholem bolševické konstituční praxe. Vyloučen jest z práva volebního každý advokát, který má písaře, každý doktor, který má asistenta, každý řemeslník, který má učedníka nebo tovaryše, každý sedlák, který si najme dělníka na jarní nebo podzimní práce. Pak vylučují osoby, žijící z kapitálu, podniků a majetku, při čemž zapomněli, že zrušili všecky dluhy, všecky akcie, všecek majetek, až na 10.000 rublů, z čehož přece nelze žít, zrovna tak, že v tutéž dobu nacionalisovali obchod. Přímo hnusným je, jak v jednu řadu staví členy bývalé panující rodiny a agenty

policie a ochranky. Ale snad tím ani nic urážejícího nemysleli, vzpomeneme-li, jak panu Leninovi agenti tajné policie byli nejbližšími druhy a pomocníky, jak dále jeho největšími fedrovateli, bez nichž by nebyl přijel do Ruska a dojista nemohl pracovati, jak pracoval, byli placení agenti německé vlády pan Parvus a Fürstenberg Ganecký, kterého dokonce jmenoval vyslancem v Rize, a jak podle všech hodnověrných zpráv veliká část staré veřejné i tajné policie i ochranky je nyní ve službách bolševiků. Velmi neopatrně vylučují ovšem duševně choré, poněvadž možno snad bez přehánění říci, že zrovna duševní porucha je jedinou omluvou pro většinu toho, co bolševici učí a v praxi na ubohé Rusi provádějí. Charakteristické je však také, že dávají možnost, aby po jistém čase ten, kdo byl odsouzen pro ziskuchtivé difamující zločiny, mohl zase nabýti nejen aktivního, nýbrž i pasivního volebního práva. A tu naskytuje se otázka, zdali tato příčina zbavení volebního práva, platí i pro ty nesčetné zločince, zloděje a vrahy, kterým bolševici otevřeli vězení a kteří patří k nejenergičtějším borcům za bolševickou svobodu v rudé gardě. Patrně se antecedencie těchto sovětských hrdinů nezkoumají, jako policie nedala zkoumati odsouzení pro krádeže a vloupání u bolševického poslance a Leninova nejbližšího důvěrníka, policejního agenta Malinovského.

Provádění voleb zajišťuje sovětům naprostou možnost dělati s volbami, co se jim zachce. Není ústavních pravidel o volebních listinách, o možnosti reklamace volebního práva atd. To všecko dává článek 70. v ruce místních sovětů, které se při tom mají říditi instrukcemi Vciku. Místní sověty rozhodují o tom, mají-li volby prováděny býti tajně nebo veřejně. Přirozeně rozhodují se pro volby veřejné, řízené ozbrojenými komisaři. Ti přednášejí hotové kandidátní listiny a ptají se, kdo je proti navrženým. Hledě k vyhlídce na črezvyčajku osmělí se sotva kdo, hlasovati proti komunistické kandidátce. Pak ovšem jsou volby jednomyslné. V poslední době arciť už ani to nepomáhá a zejména dělníci mají už odvahu voliti proti vůli sovětských majitelů moci. Volby se provádějí podle místních zvyků v přítomnosti volební komise a zástupců místního sovětu. Kdo volí nebo jmenuje komise, vůbec se neříká. Tedy přirozeně všemocný místní sovět, který také ustanoví podle instrukcí Vciku, jak se v nich mají účastniti odborové i jiné dělnické organisace. Sovět jmenuje mandátovou komisi, která zkoumá protokol o volebním aktu. Je tedy zaručeno, že všecko bude vyřízeno po vůli sovětu, který také rozhoduje o potvrzení sporných kandidátů a eventuelně nařídí nové volby.

Není možno vymysliti jednodušší prostředek k odstranění nepohodlných kandidátů, které by voliči přece snad jen zvolili. Byly-li nepravidelnosti v celém aktu volebním, rozhoduje o jeho zrušení vyšší sovětský orgán a v poslední instanci všeruský Vcik. Ostatně po starém bolševickém zvyku mají voliči právo každou chvíli odvolati svého zvolence a provésti nové volby. Ani se tu neříká, jaký počet voličů je k tomu nutným a tak je rozhodnutí o tom položeno zase do rukou orgánů sovětů. (Čl. 66.—78.) Po všem, co je v sovětské konstituci o volebním právu a o provádění voleb, není divu, že všecky ruské nebolševické strany prohlašují veškerý systém sovětského volení za nepěknou frašku, i kdyby nebylo rudé gardy a črezvyčajek s jejich potíráním protirevoluce, které ještě doplňují všechen ten neslýchaný způsob, jakým řešili bolševici otázku, aby mizivá menšina jejich přívržencú měla přece jen na základě voleb do sovětů všecku moc zákonodárnou i vládní bezpečně ve svých rukou.

V oddílu rozpočtového práva se především definuje v čl. 79. finanční politika ruské socialistické federativní sovětské republiky, o níž se praví, že „v nynější přechodní době diktatury pracujících pomáhá hlavnímu cíli expropriací buržoasie a přípravou podmínek pro všeobecnou rovnost občanů republiky v oblasti výroby a rozdělení bohatství. Za tím účelem staví sobě úlohou, aby dala orgánům sovětské moci všecky nevyhnutelné prostředky k ukojení místních i všestátních potřeb sovětské republiky, nezastavujíc se před zasažením do práv soukromého vlastnictví.“ Tato filosofie konstituce je zase něčím, čemu těžko lze rozuměti. Soukromé vlastnictví dávno je zrušeno a je tudíž těžko zasahovati do jeho práv. Patrně všecky tyto teoretické formulace bolševictví jsou z nějaké staré zásoby a byly nyní pro okrášlení konstituce vytaženy z bolševického vědeckého archivu. Článek 81. stanoví, že sjezd sovětů, nebo Vcik ustanovují, jaké důchody a daně patří státu a jaké místním sovětům, a také ustanovují hranice zdanění. Místní sověty ustanovují daně a sbory výlučně na místní potřeby, na všestátní dostávají prostředky ze státní pokladny. Článek 83. velmi přísně stanoví, že žádný výdaj nesmí býti učiněn, není-li naň pamatováno v rozpočtu nebo nenařídí-li to zvlášť centrální vláda. Zase čistě bolševická dekorativní façada sovětské libovůle. Také místní sověty smějí hospodařiti jen podle paragrafů a statí rozpočtu a nelze těchto užívati na nějaké jiné potřeby. Ale ovšem možno to se zvláštním povolením Vciku i Sovnarkomu. (Čl. 85.) Vcik může všecko! Místní sověty sestavují roční rozpočty na místní potřeby. Rozpočty sel-

ských i volostných sovětů i měst, účastných újezdných sjezdů, i rozpočty sjezdů újezdných, potvrzují se gubernskými a rozpočty těchto oblastnými sjezdy nebo jejich ispolkomy. Všecky ostatní Vcikem a Sovnarkomem. (Čl. 86.) Na výlohy nepředvídané sověty žádají doplňovací kredit u dotyčných národních komisařů. V případě nedostatečnosti místních prostředků na místní potřeby dává Vcik a Sovnarkom podpory nebo úvěr. (Čl. 88.) Konečně se v posledních dvou článcích určuje znak a vlajka republiky. Znak je na rudém pozadí ve zlatých paprscích slunce, srp a kladivo ověnčené věncem z klasů s nápisem „Rosijskaja socialističeskaja federativnaja sovětskaja republika a Proletariji vsjech stran sojediňajtěs!"

Jako sobě bolševici udělali konstituci jen pro sebe, pro své účely a cíle, jako sobě upravili zákonodárství i správu tak, aby všecko bylo v jejich rukou, aby mohli potlačiti každé jim odporné hnutí, tak sobě ustrojili také soudy. A aby čtenář jejich kalendáře, který vzpomínal starých carských soudů, kde soudilo se jménem cara, přivykl jejich soudům voleným jejich sověty, objasňuje mu po bolševicku, co jsou to mimoruské, západní soudy a říká mu: „Když chudák chce tam u soudu najíti ochranu proti boháči-násilníku, nenajde nic, než příkoří. Soudcové tam jsou buď sami boháči, nebo jsou určeni od majitelů domů a kupců, aby chránili jejich pokoj a kapsy proti dělníkům." Člověka skutečně zaráží bezmezná špatnost oficielní sovětské publikace, i když se odnaučil diviti se něčemu v sovětském Rusku. To dovoluje si psáti úřední kalendář, vydaný k poučení ruského lidu, kalendář vlády, která různými hromadnými vraždami svých črezvyčajek, vrcholu bolševického soudnictví, na věky potřísnila jméno ruské bolševické revoluce nesmazatelnou hanbou, jež jen tím může býti poněkud omluvena, že hrdinové črezvyčajek, soudci a vykonavatelé buď nejsou Rusové anebo jsou po většině vyvrhelové ruské společnosti, kterým bolševici otevřeli brány vězení, nejsou-li duševně choří, degenerovaní v otravné atmosféře ruských poměrů.

Všecky staré soudy byly zrušeny. Na místě smírčích soudů nastoupily místní lidové soudy, složené ze stálého soudce, jmenovaného sověty a dvou přísedících. Kompetence jejich je zvýšena v civilních věcech na 3000 rublů a v trestních na tresty až do dvou let. Není odvolání, jen zmateční stížnost, o které rozhoduje sjezd místních lidových soudů. Volba soudce místním sovětem je podle bolševické teorie nejsvobodnějším ve světě státním zřízením, jak se kalendář chlubí, poněvadž místní sověty volí soudce ze svého středu, lidi známé dělníkům a sedlákům. Při tomto zařízení jsou

chudému dělníku i sedláku, jak říká kalendář, všecky dveře otevřeny, každý může najíti vždy soud na násilníky a utlačovatele, nemůže býti vědomého protahování a odpírání práva. Bolševici snad nakonec sami věří, že je dělník a chudý mužik vždycky ideálem dobroty, přesnosti a pořádnosti a každý druhý násilníkem a darebákem!

Pro věci vážnější než jsou ty, které patří místním soudům, jsou zřízeny okružné lidové soudy, jichž členové volí se místními sověty v okrugu. Členové soudu volí sami svého předsedu a předsedy jednotlivých oddělení. Při soudech civilních jsou kromě tří stálých členů soudu ještě čtyři lidoví přísedící, jichž seznam sestavují místní sověty a při trestních 12 lidových soudců a 2 náhradníci za předsednictví jednoho ze stálých členů soudu. Také jsou zde v obou případech možny jenom zmateční stížnosti k oblastným lidovým soudům, jichž členové volí se shromážděním stálých členů okružních soudů ze středu přítomných. Pro zjednání uniformity v kasační praxi je v hlavním městě nejvyšší soudní kontrola, volená z oblastných národních soudů vždy na 1 rok. Změniti rozhodnutí této soudní kontroly může jen zákonodárný orgán sovětské vládní moci. To je Sovnarkom nebo Vcik a tím je celá soudcovská neodvislost prostě postavena na hlavu. Autokrati v Moskvě mohou zrušiti i výroky soudů volených vlastními jejich lidmi.

Soudy nad nedospělými nebo nezletilými se vůbec odstraňují a v záležitosti těch, kteří nedosáhli 17 let a jsou společnosti nebezpeční, podléhají komisi o nezletilých, zřízené při národním komisariátu sociální péče, složené ze zástupců tohoto úřadu a pak národní osvěty a justice. Říká se, že je neobyčejně četným zločincům méně než 17 let. Věci politické, zneužití moci úřední, spekulaci, přestoupení nařízení vlády a zločiny proti národu způsobené tiskem, soudí revoluční tribunály volené sověty a sestávající ze stálého předsedy, dvou stálých jeho zástupců, stálého sekretáře, dvou jeho zástupců a 40 přísedících.

Vyšetřování vede šestičlenná komise volená sověty. Žalobníky i obhájci mohou býti všichni občané, mající občanská práva, a mimo to zřizuje se při tribunále kolegium lidí, oddávajících se obhajobě práva a sice buď jako obvinitelů nebo obhájců. Rozhodnutí tribunálu jsou konečná, avšak v případě porušení procesuálních pravidel nebo zřejmé nespravedlivosti může národní komisariát justice žádati Vcik, aby naznačil druhé ke konečnému projednání věci. Později věci všeobecně trestného charakteru vzaty revolučním tribunálům a předány pravidelným soudům. A revoluční tribunály zachovány jen ve velkých centrech

a dány jim za úkol boj s pogromy, s úplatností, podvody, s bezprávným využitím sovětských dokumentů, s chuligan-stvím a špionáží. Pro věci nejvážnější, které budou Vcikem vzaty revolučním tribunálům, zřízen zvláštní revoluční tribunál u Vcika. Předseda a šest členů volí se na tři měsíce Vcikem. Vyšetřování vede se vyšetřující komisí, složenou ze tří členů. Při revolučním tribunálu Vciku zřizuje se kolegium žalobců, které má také mimo to dohlížeti na činnost žalobců při místních revolučních tribunálech.

Kasační žaloby na rozhodnutí revolučních tribunálů rozhoduje zvláštní kasační oddělení při Vciku, složené z předsedy, jmenovaného Sovnarkomem a z dvou členů, z nichž jednoho jmenuje národní komisař justice a druhého předseda Vciku. Zpravodajem je zástupce žalobců při Vciku. Nemůže býti tudíž pevněji zabezpečeno souzení, jak si to bolševici přejí. Konečně dopouštějí se pro civilní záležitosti rozhodčí soudy, jejichž rozhodnutí provádí místní národní soud a kasační stížnosti na řešení rozhodčího nebo rozhodčích rozhoduje sjezd místních soudců a vyhoví-li stížnosti, předá věc pravidelnému soudu.

* * *

Kulturní činnost bolševiků.

Bolševici přeměnili v duchu svého nazírání na svět i kulturu i veškeré vzdělání. A nikdy se tak jasně neukázalo jako zde, že jsou dětmi inteligence let šedesátých a sedmdesátých. Hlavním programem proletářské kulturní organisační činnosti je podle kalendáře: proletář proti čisté vědě a proti heslu umění pro umění! Tedy provádění čisté pisarevštiny s tou jedinou výjimkou, že Lunačarský, národní komisař osvěty, jak jsme se již zmínili, staral se, aby zachránil neocenitelné sbírky carské Eremitage a soukromých paláců. Přece jen se na tolik zidealisoval, že mu byl obraz Rafaelův cennější než výrobek kuchaře Dusseaux. Jinak na papíře bolševici provedli svůj systém výchovy od nejútlejšího dětství s neobyčejnou důsledností. U každé školy prvního stupně je povinná dvouletá dětská zahrádka. Hlavním cílem reformy je pak jediná pracovní škola, která má nahraditi nižší školy obecné i střední, ženské i mužské, reální i klasické. Ty byly podle tvrzení bolševiků jen pro bohaté a privilegované třídy, což je ovšem obyčejnou bolševickou nepravdou, neboť z té školy vyšel i Pisarev i Dobroljubov a jiní, kteří přece nepatřili k bohatým, děti

vesnických popů a malých činovníků. Chtějí tím zrušiti všecky třídní přehrady. Každé dítě musí do stejné školy a do 16 let není vůbec žádné specialisace. Vzdělání má býti všeobecné, polytechnické — je ovšem dost nejasné, co se tím myslí — stejné pro obě pohlaví. A tedy společné. To nemá však překážeti, aby byl proveden princip individualisace a pokud možno největší „polymorfie" v každé škole. Jak to chtějí prováděti s učitelským materiálem, který mají, a se všeobecnou školskou povinností, je ovšem hádankou. Specialisace nastává teprve po 16 letech. Škola je absolutně světská, vysvědčení, jako dokumenty, které by dávaly nějaká práva, jsou zrušeny. Staré jazyky jsou nepovinné. Škola má dva stupně, první trvá 5 let, druhý 4 leta. Tento 9letý kurs je povinný.

Škola je všeobecně dostupná, neplatí se ani zápisné, ani školní plat, žáci dostávají teplé jídlo, chudí také obuv a šaty a rozumí se, že také prostředky vyučovací. Bolševici ovšem nikomu, ani velkým, ani malým, nedovedou opatřiti dosti jídla a tepla, ani šaty, ani obuv, ale bylo by nespravedlivo nepřiznati, že alespoň pokud se týče jídla, svůj úmysl v této příčině, pokud to dovedou, provádějí, poněvadž tímto způsobem chtějí také nalákati děti do svých škol, což je pro ně hlavním úkolem, ne tak ani proto, aby se vzdělaly, nýbrž aby se v jejich školách vychovaly všecky na přesvědčené komunisty. To se jim také do některé míry daří. Mládež, z jejich škol vycházející, je, jak se praví, nejlepší částí rudého vojska. Bolševici chtějí odkrýti 10.000 škol prvního a 1000 škol druhého stupně.

Škola má míti charakter pracovní. Práce jako čistě pedagogický element, i jako prostředek výrobní má býti základem učení. V prvním oddělení má se pracovati uvnitř školy, v kuchyni, v sadu, v dílnách atd. Děti mají především dělati to, co sama škola potřebuje, práce domácí a řemeslné, v městě blížící se dílně, venku selskému hospodářství. Chtějí v létě přenésti na venkov všechny městské školy a vesnické v zimě do továrních a kulturních center. Pod Petrohradem udělali z „Carského Sela" „Dětské Selo" a bylo tam v prvním létě 1500 dětí, což sice na Petrohrad není mnoho, ale co možno dojista jen schvalovati.

Ve škole druhého stupně má se dítě přivykati společenskému charakteru práce. Má to býti lehká práce vně školy, účast na práci tovární, závodní, pomoc vážnému hospodářství, spolupráce na nějakém domácím průmyslu, na nějaké práci obecné nebo státní. Kalendář definuje účel pracovní školy takto: „Z tohoto věku spojujeme s výchovou dítěte dětskou práci, účast dítěte v boji společnosti za

existenci a pokrok. Škola nepřehlíží nedorostlého, chrání ho od škody, obrací každý akt jeho práce na prospěch jeho fysického a duševního rozvoje a vede ho přímo do spleti společenských výrobních prací. K tomu je ovšem potřebí zkušenosti a spolupráce pedagoga s technickou a dělnickou administrací továren." Od 16 let pak následuje speciální vychování buď ve vyšších školách nebo v zavedeních rázu mimoškolského.

Se všemi těmito velikolepými plány bolševici nenašli sympatií ani u ruských socialistů, ani u všeruského učitelského sojuzu, který přece byl ve své většině velmi rozhodně socialistickým. Také úřednictvo ministerstva národní osvěty provádělo tichou sabotáž. Bolševici proti učitelům ovšem nebojovali diskusí nebo polemikou, nýbrž čistě svým způsobem. Organisovali odborová sdružení nižšího učitelstva, totiž učitele, vychované v jejich krátkých kursech, a pak se opírali na tak zvaný sojuz učitelů-internacionalistů. Ale hlavně hleděli získati učitele podplácením, t. j. srovnáním práv učitelů nižších i středních škol, hlavně nivelisováním platů a pokud možno tím, že zvyšovali všecky platy. V červnu 1918 sovět národních komisarů zvýšil plat učitelům o více než dvakrát a doplatil služné tři měsíce nazpátek. V rozpočtu na druhou polovici 1918 byl projektován náklad na toto zvýšení skoro jednou miliardou. Kalendář tvrdí, že bude potřebí 6 miliard, až síť školská bude všeobecná a až podle svého plánu bolševici zvýší plat učitelům tak, že bude nejvyšším v první kategorii platů. „Nová Rus musí míti nejen učitele fysicky neutlačeného nouzí, nýbrž také naučně bodrého, opravdu vzdělaného, kulturního." Všecko to jsou ovšem jen agitační hesla, poněvadž by bylo přímo nerozřešitelnou hádankou, aby bolševici finančně tuto otázku zmohli, neboť všecky prameny daní vlastně zrušili a jejich nacionalisovaný průmysl vynášel jenom ohromné deficity. A pak uvidíme, je-li plán a účel jejich nové školy takový, aby učitel, který si zachoval jen trochu idealismu, mohl najíti jediné v povinnosti vychovávati organisačně schopné komunisty, co ruský učitel viděl v kultuře a vzdělání. Ke cti ruského učitelstva nutno říci, že se nedalo zlákati ani sliby velikých platů.

Bolševici hleděli tedy zlomiti odpor učitelstva také rozmnožením učitelstva, vychovaného už v bolševických učitelských seminářích a institutech a hlavně v továrně na učitele, v učitelských kursech. Ustanoveno, že učitelské instituty mají se proměniti na vyšší školy, odpovídající pedagogické fakultě university. Dříve instituty tyto drženy jen na výši středních škol a přijímáni do nich jen ti, kteří

už alespoň 2 leta prakticky učili. V kursech učitelského semináře zavedeny místo zákona božího historie socialismu, osnovy teorie práva atd. V říjnu 1918 otevřeny byly 4 učitelské instituty, 42 semináře, 10 stálých pedagogických kursů a 110 kursů krátkých. Při národním komisariátu v létě 1918 byly uspořádány centrální pedagogické kursy, které měly 800 posluchačů a posluchaček. V Petrohradě byly kursy napřed na 400, pak na 2000 učitelů a v oblastech bylo 11 takových kursů s 200—500 posluchači v každém. Nic se nepovídá o tom, kdo může býti do takových kursů přijat, ale hledě k tomu, že na universitu může každý beze zkoušek, bez předběžného vzdělání, možno si lehko představiti, že nižší učitelstvo vyšlé z takových kursů organisovalo se ochotně po vůli sovětské vlády už za to, že tyto rychle sfabrikované učitele sovětská vláda postavila na roveň učitelům, kteří podle buržoastických předsudků přece se musili něčemu učiti. Tak byl učitelský sojuz poražen a podle kalendáře prosil o milost. Není to ani proto podivné, poněvadž učitelé jediné školy volí se místními sovětskými orgány a periodicky se volba opakuje. Je to zajisté nejúčinnější prostředek, ne tak ani pro zajištění kvalifikace učitelovy a jeho stálého sebevzdělání, k čemu by místní sovětské orgány nebyly ani zrovna nejvhodnějším forem, jako spíše pro to, aby se učitel neopovážil po svém jmenování míti své náhledy politické, dokonce snad protirevoluční. Konečně má sovětská vláda ještě jeden docela neomylný prostředek proti tomu, aby se každý alespoň na venek podčinil její vůli — pajok na jídlo. V historii lidstva nebylo tak rafinovaného zotročování svobody myšlení jako v sovětském ráji.

Totéž bylo s reformou vyšších škol, universit a technik. Také zde kalendář vítězně oznamuje, že část reformního plánu profesoři přijali, druhá část že se však provede proti jejich vůli, ale s garancií, že se podrobí rozhodnutí „revolučního lidu“. Profesoři a žáci dostali za to pajok první třídy, což jim ovšem nepřekáželo umírati hlady. Hlavní zásadou nové vyšší školy je, že má býti všeobecně dostupná. Ke slyšení lekcí jsou vůbec připuštěni všichni, ku praktickým pracem pak, kdo dokázal k tomu způsobilost. Za tím účelem zřizují se přípravné kursy za dozoru profesorů. Profesoři dostávají své katedry na základě všeruských konkursů, které se každých 10 let pro každou stolici obnovují. Když se takto zabezpečili, že profesoři budou nenebezpeční, dávají vysokým školám širokou autonomní správu, v níž jsou ve spravedlivém poměru zastoupeni profesoři, lektoři a studenti. Kromě vlastních úkolů vysoké školy je každá povinna ustrojiti osvětnou společnost, slou-

žící jako pomoc školnímu vzdělání lidu. Především má však organisovati lektorský institut k výchově lektorů pro lidové university, kterými chtějí pokrýti celou Rus. Mimo to má pořádati všeobecně dostupné kursy, v nichž se mají podávati posluchačům ve zhuštěné formě výsledky nejnovějšího vědeckého badání.

Sovětský komisariát přirozeně klade velkou váhu na vněškolní vzdělání, poněvadž chce, jak říká, v očekávání nových komunistických mass, jež jim dá nová škola, vyjíti vstříc „touze vzrostlých po poznání". Z toho lze ovšem také viděti, jaké cíle má bolševická škola. Ne vzdělati lid, udělati jej samostatným v myšlení a konání, dáti mu ideály života, nýbrž udělati z něho komunisty. Chce všude v městech i městečkách i ve vesnicích zřizovati lidové university, založiti hustou síť biblioték a sice pevných i ambulantních, organisovati učebné expedice do vesnic a zaříditi prodej literatury na železnicích a poštách. Není potřebí se dohadovati, jakou vědu a jaké světlo chce nésti ruskému lidu a že chce rozšiřovati jenom bolševictví. Stačí k tomu vzpomenouti, koho má za „světlonoše lidstva". Ze všech velikánů ducha všech národů a věků vybrali si a ve svém kalendáři pro ruský lid jako tyto světlonoše lidstva podobiznami zvěčnili: Marxe, Lenina, Engelse, Lassala, Robespierra, Marata, Bebela a ruského truhláře-revolucionáře Chalturina.

Pro biblioteky zařídil Lunačarský centrální komisi, která organisuje také půjčovny knih. Veřejnou biblioteku v Petrohradě demokratisovali, ačkoliv je těžko představiti si, co tím myslí. Snad dali správu do rukou sovětů a knihovních sluhů, poněvadž jinak je těžko rozuměti, že ji dali „hlubokou demokratickou konstituci", zejména také potom, když už revoluce odstranila všecky staré censurní překážky užívání knih. Také archivy zcentralisovány, což bylo velmi potřebné, aby „revoluční národ" nepoužíval jejich papíru na papirosy nebo zabalování jídla, sádla, jak to dělal při konfiskaci poměšťických a buržoastických knihoven ve vsích a městech.

Carská divadla zachována, dostala širokou uměleckou autonomii a „blíží se i repertoirem i zvláštními představeními pro dělnictvo k jedinému důstojnému diváku, k dělnému lidu". Nebylo nikde nadšenějšího, divadelnějšího obyvatelstva než v Rusku a neobyčejně vysoký stupeň divadelního umění, kterému se obdivoval celý svět, nebyl možným bez pochopení vysokých požadavků uměleckých se strany diváků. A najednou jedinými důstojnými diváky jsou negramotný ruský mužik, dělník a kalendář zapomíná přidati, když není zrovna dělnické představení, patrně bol-

ševičtí komisaři, jejich ženy, bohatě okrášlené drahokamy bývalé buržoasie, členové črezvyčajek a sovětští byrokraté a rudí gardisté. Při veškeré snaze po objektivnosti je přímo odporno čísti takovou nechutnou profanaci krásné myšlenky, že umění má sloužiti opravdovému lidovému vzdělání, vzdělání nejširších vrstev. Ostatně uvidíme ještě, jaký repertoir pěstovali pro své jediné důstojné diváky na příklad v Charkově. Zato nelze než schvalovati, že carský orchestr, pěvecká kapela a synodálný sbor, jejichž umění bylo bez odporu vrcholné, nezapomenutelné pro každého, kdo je slyšel, také demokratisováno. Zde tomu konečně možno rozuměti, co to je demokratisovati. Orchestr dává koncerty třikrát za týden, jeden umělecký a dva lidové v Zimním Dvorci, který je nyní národním palácem umění. Oba sbory jsou proměněny ve všeobecně dostupnou akademii hudby a zpěvu. Také konservatoř chtějí přeměniti v demokratickém duchu, čemuž ovšem lze těžko rozuměti, ale zajímavo je, že hudební oddělení národního komisařství osvěty ve všech větších městech zařizuje kursy pro učitele jediné školy, aby se naučili zpěvu. Je to také proto, aby církevnímu zpěvu, který při nejlepší vůli bolševici nemohou odstraniti, vyučovali jejich učitelé a ne jako bylo posud, popové nebo hlavně diakoni, čili jak se jim říká v Rusku, „dáčkové".

Oddělení umění národního komisařství ze základu ovšem změnilo také starou akademii umění, která toho dojista velmi potřebovala, ale zdemokratisovali ji v tom smyslu, že je beze všeho předběžného vzdělání volně přístupna a že profesoři jsou voleni žáky. To je ovšem vrchol bolševicko-inteligentské ruské pedokracie. Když se člověk podívá na umění, kvetoucí za bolševictví, alespoň podle reprodukcí vydaných v Německu, možno říci, že je důstojno nynější státní soustavy ruské. Futurismus je oficielním ruským uměním. V krvavém ruském blázinci není místa pro zdravé umění. Bolševici k tomu ještě slibují, že stejně jako akademii „osvěží" i školy malířské, školy architektury, Stroganovské učiliště atd. Zato však i zde ukazují bolševici největší svůj talent, totiž propagační. Jejich umělecko-průmyslové oddělení v komisariátu osvěty řídí také státní porculánovou továrnu a ta dělá statisíce nádobí pro mužika, vyzdobeného novým znakem ruské republiky a různými revolučními hesly. To by druhým Rusům sotva napadlo.

Bolševici také odstranili „nejhorší pomníky v morálním i v estetickém ohledu" a staví nové velikým mužům revoluce, myslitelům a básníkům. Tak postavili podle kalendáře v Petrohradě pomník Radiščevu, o němž se říká,

že byl prvním ruským revolucionářem, ačkoliv, jak jsme viděli, byl pro soukromé vlastnictví, dále Lassalovi, v Moskvě pak Dostojevskému, Steňku Razinu a jiným. Jak přišel největší ruský myslitel a zároveň největší nepřítel inteligentského nihilismu, amoralismu a materialismu, autor „Běsů" a tvůrce Ivana Karamazova a Smerďakova ke cti, aby bolševici postavili mu pomník, je téměř nepochopitelné. Nanejvýše snad za prorockého genia, s kterým stvořil Smerďakova. Snad o jeho postavení bylo také už dříve rozhodnuto. Jinak na všech příhodných místech upevňují kovové a kamenné desky s revolučními hesly.

Nelze popírati, že se Lunačarský také snažil rozšiřovati lacinou, klasickou literaturu ruskou. Ovšem prostředky k tomu volil docela bolševické. Odstraněno posmrtné literární vlastnictví a monopolisováno na pět let vydávání takto osvobozených literárních děl, aby se vzalo z rukou soukromých podnikatelů a lid aby dostal laciné dobré vydání. Dokonce vzaty nakladatelům hotové sazby a proto mohlo býti ovšem pořízeno velmi levné vydání Ščedrina, Uspenského, Turgeněva, Čechova, Žukovského, Krylova, Kolcova, Tolstého atd. Že vzali všecko nakladatelům, konečně není ničím zvláštním, poněvadž všecko soukromé vlastnictví zrušeno. Ale že rodiny spisovatelů připraveny o svá práva, kdy každý negramotný nádeník v Rusku stává se privilegovanou osobou, je velmi podivnou ilustrací bolševické touhy po vzdělání. Což je i spisovatel vykořisťovatelem a „buržuou" a nezasluhuje jeho pozůstalá rodina jisté vděčnosti se strany společnosti, která stále obohacuje se tím, co je v dílech zemřelého spisovatele nehynoucím, věčným?

Vědecké oddělení národního komisariátu osvěty konečně má mobilisovati všecky vědecké síly Ruska ku práci na rozluštění problémů, jež má řešiti sovětská vláda. Akademie nauk, asociace positivních věd a celá řada vědeckých společností má pracovati ve spojení s vědeckým oddělením komisariátu. Odkryta celá řada nových učených a učebných institucí, jako fysikální institut v Moskvě, rentgenologický v Petrohradě, institut fotografie a fototechniky tamtéž, university ve Voroněži, Tambově, v Nižním Novgorodě, polytechnika v Ivanovo-Vozněsenském atd. Pro tuto sebralo místní obyvatelstvo 7,000.000 rublů a Kostroma pro universitu 2,000.000. Bude odkryt hornický institut v Moskvě pro místní uhelné doly. Všecko to ovšem vypadá velmi skvěle na první pohled, ale bledne velmi povážlivě, když se konstatují výsledky této organisační činnosti, které později uvidíme. Bylo by také nespravedlivo nepřipomenouti, že už za revoluce založeno 20 nových universit

a vyšších ženských kursů. A to byly university, ne vysoké školy, kde profesor musil počítati s tím, že mezi posluchači mohou býti také lidé, kteří neumějí číst ani psát. Jen bolševická povrchnost a demokratická demagogie může přehlížeti, že výsledky universitního učení závisejí nejen od profesorů, nýbrž nemenší měrou také od posluchačů a jejich způsobilosti sledovati přednášky a býti opravdovými žáky svých profesorů. Konečně založili bolševici také socialistickou akademii společenských věd, ze které chtějí míti velikou školu komunistického uvědomění. A že nezapomněli také na kinokomitét při komisariátu národní osvěty, rozumí se při jejich obdivuhodném propagačním talentu samo sebou.

Tak vypadá celý systém kulturní sovětské činnosti, jež budí tolik obdivu všech, kteří slyší o jediné pracovní škole, o universitách všem dostupných, o tom co bolševici věnují na lidovou výchovu. Bude tudíž záhodno uvésti také alespoň základy jejich výchovné teorie, jak ji ve svém oficielním kalendáři líčí. Rozumí se samo sebou, že všecko co bylo dříve, vůbec nebylo k ničemu. Chudí byli dosud odkázáni na nižší školu a jen bohatí mohli do gymnasia. Už jsme se zmínili, jak je to přehnáno, i když nezapomeneme surového výroku ministra vyučování Deljanova o dětech kuchařek a lokajů. Ale bolševici vůbec jinak mluviti nedovedou. Možno s nimi však souhlasiti, že se mládež v gymnasiích nenaučila mnohému užitečnému. Je pravda, že mladí lidé vycházeli z gymnasií nepraktičtí, nanejvýše schopní ku psaní „bumag". Kalendář všecko to líčí velmi drasticky. „Co by v těch školách dělal hoch mužika? S čím se vrátí do vesnice? A přece je hlavní, aby se tam vrátil a působil tam k lepšímu životu. Ví, co je aprovisace města, co vodoprovod? Žádnému prostému jevu života nerozumí. Umí něco pracovati, organisovati? Úkol bolševické školy je docela jiný. Jediná pracovní škola nemá učiti speciálnímu mistrovství, řemeslu, nýbrž živé praktičnosti, hybnému, schopnému, odhodlanému přistupování ke každé nové práci. Má rozvíjeti organisační schopnosti, neboť žádnou věc neuděláš nyní sám, je k ní potřebí spolupráce mnohých. Nejen úzkému řemeslu nutno děti učiti, nýbrž duševní pružnosti, pravé životní praktičnosti, různým organisačním návykům. Co by dělal švec, když za 10 let továrna udělá všecko lépe? Co to znamená? Každý den škola má nové praktické úkoly. Vezměte městské školy! Je zima a není paliva. Děti se ničemu praktickému nenaučí, bude-li se starati o palivo učitel nebo školní sovět. Proč nedati se starati o to 7—8 nejpraktičnějším ze žáků, proč by sami nehledali nějaký praktický způsob topení, o kterém se

mluví v novinách? Škola chce žákům dáti snídaně, ale místní sovdep, resp. jeho oddělení národní výchovy, nedává peněz, aneb ne ten produkt, kterého oni potřebují. Proč nesvěří to malé komisi z 5 žáků, kteří by to všecko vyjasnili a přivedli do pořádku? Povede-li se to, naučí se přemahati obtíže a budou hrdi, že se jim to podařilo. Naučí se rozuměti celému systému bolševické aprovisace a to jim bude velmi užitečno, až budou dělníky a členy nějaké sovětské organisace. Je vůbec málo jídla a bude dětem velmi prospěšno, jestli se budou zabývati moderní vědou, která by chtěla najíti surogáty za dosavadní předměty výživy. Na příklad čtou, že možno dělati chléb ze španělského mechu, proč by se na to nepodívali?" atd. Kalendář uvádí příklad Ameriky, kde se dětem ve škole druhého stupně dá na příklad za úkol vyčistiti město od bláta. Začne horečná práce. Studují půdu města, proč se z ní dělá bláto, studují čisticí stroje, finanční stránku, městský rozpočet a pak sami sestaví celý projekt vyčištění města technicky a finančně. A když město všecko schválí, sami všecko provedou. Při tom nejskvěleji se naučí organisaci práce, její rozdělení mezi jednotlivce atd. To je všecko něco jiného, než učení se nekonečným latinským, gramatickým pravidlům. Taková je pracovní škola. Povede žáky k živé praktické práci do továrny, do závodů, na selský statek a nejen se podívat, nýbrž také produktivně pracovat. Budou se učit, aby se naučili tomu čeho mají potřebí, ne aby se něčemu vyučili v knize od stránky ke stránce. Kniha tak obdrží pro ně živý, praktický význam a nebude nikdy zapomenuta. „Dřívější znalosti z učebních knížek jen vysoušely mozek, dělaly z člověka mumii. Na pracovní škole dostaneme místo manequina, jehož hotovila stará škola, skutečného, živého, bodrého pracovníka." „Dnes nic nelze řešiti deduktivním způsobem jako před 200 lety. Dnes při všem nutno znáti, co nám dává věda a pokročilá technika. Proto ke každé i nejskromnější starosti života možno přistoupiti pravidelně jen tak, že užije se k jejímu rozřešení veškeré kultury, kterou lidstvo nahromadilo, vědecké, technické a společenské. A proto je praktická práce zároveň i kulturní, vzdělavací prací. Bez vědomostí, bez vědy, bez rozumné kultury, nerozřeší se ani jediný životní úkol, jak se sluší na naši dobu. Nyní každá i malá věc žádá, aby se vyšlo za její úzký rámec, žádá, aby se na ni pohlédlo výše a řešila se v těsném spojení se sovětskými orgány a společenskými organisacemi, které ji regulují. Rozum roste. Na takové práci se učí. Proto není potřebí se báti, že nové praktické vychování odtrhne lidi od vychování knižního. Naopak udělá jen výchovnou práci živou a živototvornou. Massy

potřebují lidí, kteří by mohli býti v čele odborných sdružení, továrních komitétů, kteří by mohli organisovati kooperativy, lidí bodré, silné, kteří se života nebojí. A jestli se říká, že k tomu není prostředků, pak zrovna taková pracovní (trudová) škola má ukázati co dovede i za tak těžkých okolností, kde ničeho není. K tomu je škola pracovní." A svůj názor na kulturní práci definují s Liebknechtem: „Svobodou k vědění a ne věděním k svobodě!"

Konečně jedno i druhé je stejně oprávněné a není snad nespravedlivo říci, že u bolševiků není ani svobody, ani vědění. Nebo to, čemu se jejich učitelé naučí v kursech, a co má býti vším, co má lidstvo nejnovějšího, není opravdu věděním, nýbrž nejhorším polověděním, jaké jen si možno představiti. A tím se ještě zhoršuje, že veškeren cíl školy má jediný cíl udělati z učitelů i žáků komunisty. To pak i při nejskromnějších požadavcích nelze přece nazývati věděním, tím méně vzděláním. Ale to nevadí bolševikům, aby se s velikým opovržením nedívali na ohromnou osvětnou práci, kterou zejména na západě udělala buržoasie od svého osvobození francouzskou revolucí. Kalendář přiznává, že buržoasie stavěla národní domy, zřizovala národní university, večerní kursy atd. „Když však přišla revoluce, lekli se „divokých pohledů" lidu a ztratili květy „narodoljubija" a ideolog buržoasie Merežkovský psal o přicházejícím chámě. Chtěli mu z bohatství svého vědění dávati jen tolik, co oni za dobré uznali — a on chtěl všecko. Kapitalismus se svou moderní technikou potřeboval kulturního, inteligentního, samostatného dělníka. Proto zavedla buržoasie všeobecnou školskou povinnost. Za tím účelem také zřizuje odborné školy, aby dělník dovedl hodně a dobře pracovati, nebo jen tak jsou možny konkurence a výdělek. A aby výrobky byly pěknými, originelními, zakládal umělecké školy. Potřebuje inteligenci. Ta je mozkem kapitalistické společnosti. Inteligence ochotně souhlasila rozděliti se o přednosti této kultury i s dělníkem, mužikem, byla hotova s nadšením k tomu pracovati, ale pod podmínkou, že stará kultura zůstane nedotknutelnou. Leká se nové socialistické kultury. Nejen z politických, nýbrž z psychologických příčin nedovedla jít s dělnictvem. Rozumí svému poslání jen jako „kulturträgerstvu". Proletariát ze začátku se zalekl, když inteligence po říjnovém převratu sabotovala kulturní práci dělnictva, ale pak vzal se sám energicky za dílo. Proletariát ví, že nepomáhají jen kulomety, a že je potřebí zvítěziti nad buržoasií vlastní kulturou. Ze začátku to nešlo, ale brzo organisoval kluby a začal pracovati společně — organisoval. Byl v okovech staré kultury a proto chce novou, socialistickou. Všude

zřizují se „proletkulty“. Inteligence, když je zle, vrací se k proletariátu. Ale ten nechce ji už míti vůdcem, nýbrž přijímá jí nanejvýš v úloze specialistů, jen jako čistě technickou sílu. Ideové vůdcovství musí míti proletář. V každém bolševickém listu je nyní oddíl proletářská kultura. Proletariát docela a navždy se osvobodil ze zajetí buržoasní inteligence, narozené v buržoasní kultuře. Shazuje se sebe její šaty, chce se přeroditi v nového člověka. Jestli buržoasní inteligence dříve dávala dělníku počátky humanitních věd, odborného vědění, činila to, aby lépe žil, vydělal, učila proletáře dívati se na vzdělání z úzkého a hrubého utilitárního stanoviska. Proletariát to nyní odhazuje. Hledá ve vědách společnou jim metodu, nestojí o detaily. Hledá ve vědění oporu a porozumění veřejnému životu. V umění nechce zábavy, nýbrž nejlepší způsob propagandy proletářské revoluce, chce proletářské divadlo, umění, hudbu a malbu. Socialistická akademie, proletářská universita jsou jeho dílem. Každé odborové sdružení, každý kooperativ, snaží se u sebe utvořiti kulturní ohnisko. A všecka ta práce má býti soustředěna ve všeruském proletkultě, neboť je potřebí kulturní práce ku řízení nacionalisovaných závodů a sovětských kooperativů. Vedoucím heslem proletkultury je proletář proti čisté vědě. A první všeruská konference proletkultu se usnesla, na vypracování osnov samostatné proletářské kultury, která se musí zakládati na společenské a tovaryšské spolupráci. Proletář si má osvojiti všecky výsledky minulé kultury, poněvadž buržoasii nutno poraziti nejen materielně, nýbrž i duševně!“

Nemám bohužel po ruce podrobného plánu vyučovacího a tak nutno obmeziti se v posuzování kulturní práce bolševiků jen na úsudek o základech, na kterých je vybudováno bolševické vyučování. Zrovna zde vyvrcholil inteligentský materialismus a atheismus. V boji proti náboženství je Lunačarský docela nekompromisní. Kalendář vyslovuje jeho zásady s ostrostí i u bolševiků překvapující. „Dělnická vláda nemůže dopustiti, aby popové ve školách klamali dělnické a mužické děti hloupostí a lží. Dělnická třída potřebuje, aby z jejich dětí vyrostli lidé pevní duchem, vzdělaní, ve všem se vyznající a všemu rozumějící a ne obmezenci, nabití popovskými výmysly. Nyní vyučují děti ve školách různým potřebným a užitečným vědám a popovská věda, zákon boží je odtud vyhnána.“ Jen bolševická domýšlivost může s takovou chvástavostí tvrditi, že děti vycházející z jejich školy všemu rozumějí. Ostatně, když takto mluví inteligentní vůdcové bolševictví, není divu,

že rudé gardy se zvláštní oblibou mučí a zabíjejí popy, znesvěcují nejhnusnějším způsobem chrámy atd.

Ale nehledě k bojovnému atheismu je ve veškerém bolševickém systému školském viděti základní rys inteligentské psychiky, která vyvrcholila v bolševictví. Jejich pracovní škola není květinou vyrostlou na bolševickém záhoně. Není na západě člověka, který by myslel o škole a nelitoval její odervanosti od života, její přílišné teoretičnosti a jejího přezírání fysické práce. Ostrá kritika její výsledků, jakou s takovou radostí podávají v kalendáři, nemá nic nového. To všecko už řekli jiní před nimi a lépe. Zejména v Rusku musil to cítiti každý neodvislý člověk, poněvadž tam chyby západní školy byly do nemožna stupňovány absolutistickým strachem před samostatným myšlením a konáním inteligence. Ale už za carství byly velmi živé snahy po školách podle vzoru anglického a amerického. Je tedy na snadě, že bolševici, kteří zřídili diktaturu proletariátu, lidu pracujícího, aspoň v teorii, na papíře jejich konstituce, musili ve školské politice hledati příklad v národu, který vyniká vrcholným uměním organisace lidské práce — v Americe. Viděli jsme to na příkladě, jejž kalendář z Ameriky cituje, ovšem je při tom bolševicky originální, že veliký a vážný spor o potřebě a prospěchu učení klasických jazyků rozřešuje velmi prostě po bolševicku tím, že naučení se ve škole organisaci metení ulic prohlásí se prostě za důležitější a prospěšnější než zbytečné učení se klasickým jazykům. Bolševická pracovní škola má býti ruským amerikanismem.

Nehledě však ani k tomu, že taková dobrá, americká škola by nutně a logicky vypěstila i v Rusku lidi, kteří by zásadně byli nejostřejšími odpůrci komunistického systému rovnosti pracujících, a že by se staly pravidlem výjimky ve prospěch lépe pracujících, ke kterým se bolševici pomalu a neochotně, jako k něčemu nesocialistickému, odhodlávají, tak že by tím základy vlády proletariátu, která musí spoléhati na massy proti jednotlivcům, byly více než považlivě ohroženy, je tento bolševický amerikanism typickým příkladem ruské inteligentské revoluční povrchnosti. Vyrvou z cizích příkladů, co se jim zrovna hodí, vypěstují to do krajnosti a neohlížejí se na to, zda tím neskřiví všecko, co chtěli napodobovati. V americké výchově nesmí se přece zapomínati na to, jak silným je náboženský cit v Americe, a jak zejména je neobyčejně silným etický moment v přísném amerikánském protestantismu. Že se neučí ve škole oficielně náboženství, neznamená ještě, že je náboženství vyhnáno z amerického života. Při veškeré americké praktičnosti je tento náboženský moment korek-

tivem k idealismu. To všecko bolševictví ovšem přehlíží. Chce jen praktičnost, výchovu ke komunismu, k organisační činnosti komunistické a všecko spiritualistické zavrhuje jako starou, nepotřebnou veteš buržoastické licoměrnosti. Bolševická škola je vyvrcholením nejhrubšího materialismu.

Celý výchovný systém bolševický nechce nic jiného, než vychovati zručného dělníka a organisátora. To dojista je ve své jednostrannosti velmi falešné. Především není pochyby, že zrovna toho ruský mužik nepotřebuje v první řadě. Je známo, jak je dovedný, a jak dovede překonávati všecky obtíže každé práce a jak dovede organisovati artěly. Něco docela jiného je potřebí ruskému člověku. Totiž, aby se naučil lásce ku práci, ke každé, ať jakékoliv, a aby se naučil přemáhati svou přirozenou lenost, či lépe řečeno, aby se naučil stálé metodické práci, nejen v době setí a žní, a aby v této práci viděl vyplnění své společenské funkce, své povinnosti k vyššímu, k národu a státu. Jen tak bude mu přesnost práce, která tolik mu chybí, samozřejmou povinností. Dnes bylo přirozenou odpovědí mužika na nacionalisaci závodů nedělati nic a brátí větší plat. A to se nezmění, jestli ho trudová škola učiní jenom schopnějším. K intensivnější stálé práci pohne ho jen možnost většího zisku, jak už to i bolševici přiznávají, hlásajíce za jedinou možnost zvýšení výroby znovuzavedení akordů a premií, nebude-li míti jistý idealismus práce. Bolševictví zničilo všecky ideální statky, i náboženství, i lásku k vlasti a státu, a jeho náboženstvím je všesvětová vláda proletariátu. V tom není nic ideálního, jen hrubá síla počtu. Pracovní povinnost, kterou hlásá, nemůže míti atrakční sílu na duši dělníkovu, poněvadž nemá-li idealismu práce, očekává přece od převratu sociálního něco docela jiného, než aby pracoval úsilovněji, intensivněji než dříve. A idealismus práce, lásku k práci nelze vypěstiti třídní nenávistí, touhou po panství jedné třídy nad druhou. Není to ani zvláštností ruského dělníka, odstálého za západním, vidíme tentýž úkaz nyní i u dělníků jiných, zvyklých dříve pilné práci. Celý problém poválečné výrobní krise je všude v otázce intensity práce, následkem změn v sociálních poměrech a následkem bolševických agitačních hesel. Nacionalisací byla v Rusku zničena chuť ku práci a nápravou v této příčině nemůže býti ani militaristická povinnost ku práci, ale ani materialistická bolševická škola, která snad mužikovi poví něco o Darvinu a Einsteinovi, naučí ho čísti bolševické noviny a propagační literaturu, naučí ho opovržení ke všemu tradičnímu, čímž žilo prostředí, ze kterého vyšel, naučí ho snad i pracovati, i organisovati práci, ale

její materialismus nemůže než vypěstovávati v žácích trudové školy egoismus individuelní a třídní, neboť solidarita proletariátu k dosažení i udržení jeho panství není ničím jiným než vystupňovaným egoismem jednotlivce v egoismus celé třídy. Je strašno pomysliti, jaká vyjde mládež z bolševických škol. Mládež bez idealismu, bez mravní výchovy, opovrhující vším, čím žil národ po staletí a věřící jen v sílu a moc hrubého počtu. Přestane snad loupení a vraždění, až nebude co loupit a vraždit, ale společnost, jejíž základem má býti jen materialismus a egoismus, rozloží se daleko dříve v nejrůznější prvky než společnost, ve které proti egoismu hospodářského vykořisťování byly vždycky silnou, mocnou protivahou křesťanství nebo idealismus povinnosti k národu, státu a lidstvu. Bolševická škola může býti jistým korektivem staré školy, ale nikdy ideálem nové.

Nanejvýš charakteristický byl její poměr k učení historie. Té se bolševici nejvíce bojí. V dějinách by se mohl žák její školy naučiti přece jen lásce k vlasti, k Rusku, k obdivu nad gigantským, věkovým zápasem ruského národa s nepříznivým geografickým položením, ve kterém se od počátku nacházel a tím nenávisti k těm, kteří velikou Rus přivedli v takové ponížení. Proto bolševici prohlásili všecko dřívější učení dějepisu za protirevoluční a buržoasní, a proto v prvním stupni školy přednášejí jen vlastivědu a ve druhém historii kultury, hlavně ovšem hospodářské a technické od kolových staveb až do nejnovějších vynálezů. Pak přednášejí národní hospodářství a konečně vykládají třídní boj, a jako dovršení všeho učí vědeckému názoru na svět, na jeho původ a filosofickým systémům všech věků. Tedy historii samu, její fakt žáci neznají. Ale za to je učí filosofii těchto neznámých faktů. Možno si představiti výsledky... Přednášejí filosofické systémy, ale náboženství, které hrálo tak determinující úlohu v rozvoji lidské kultury, ať ve smyslu positivním, nebo negativním, je z učení vyloučeno. To už není ani obyčejná inteligentská povrchnost. To je prostě hřích a zločin na dětské duši a na vyrůstajícím ruském pokolení. Bez solidních základů vědění strojí pyšnou budovu moderní frázovité polovědeckosti, vychovávají nejodpornější typy moderní „kultury“, lidi z nedostatku vážné výchovy nabité prázdnými hesly a frázemi, povrchním polověděním, ale právě proto tím větší absolutisty a nesnášelivce ve svých napapouškovaných úsudcích a ve svém suverenním pohrdání všemi zpátečníky a buržuji, kteří se opravdovou, vážnou prací a přemýšlením dostali ke skromnosti lidí, již opravdu něco vědí... Ubohá Rus v dědictví bolševictví

dostane spousty polovzdělaných, v nejhrubším materialismu vychovaných „nachalů"! Pokud z nich nevyjdou lidé ničeho se nebojící, zvyklí krvi a surovosti, lidé, kterým podle bolševické materialistické víry všecko je dovoleno ...

Všecko stanovisko bolševiků k inteligenci je ponižující. Vidí, že bez ní nemohou být, ale necení ji jako nutnou složku společnosti, jako element kultury a pokroku, nýbrž jen jako faktor ve výrobě, bez kterého nedovedou vésti své nacionalisované závody. Inteligence, ať v závodech nebo na školách a universitách je prostě služkou proletariátu a její úkolem je vychovávati proletariát ke komunistickému hospodářství. Jen v této službě dostanou pajok první třídy a rozhodčím nad jejich osudem je sovětská vláda, schopná posuzovati jenom jejich komunistickou „blagonaděžnost", ale dojista ne jejich vědeckou kvalifikaci. University mají posluchače z ulice. Každý může jím být, i když nemá jiné kvalifikace k tomu, aby byl studentem, než touhu po tom, aby se najedl, poněvadž také žáci dostávají lepší pajok. A universitní profesor buď musí přednášeti, jak mu káže jeho vědecké svědomí a pak mu nerozumějí posluchači, anebo přednáší podle duševního niveau posluchačů a pak snižuje největší vědecký ústav na lidovou universitu, která je sice velmi potřebná a prospěšná, ale má přece jen zásadně docela jiné úkoly a poslání než vysoká škola. Nemůže býti hrubšího a povrchnějšího zacházení s největšími statky národa, s jeho vědou. A nahraditi předběžné středoškolské vzdělání přípravnými kursy, aby mohl posluchač účastniti se praktické vědecké práce, je nejvýmluvnějším svědectvím pro duševní úroveň těch, kteří tuto reformu vysokých škol vymyslili. Je v tom tolik neúcty k vědecké práci, že možno to vysvětliti jen tím, že bolševici vyrostli po většině v tom nejhorším, co bylo charakteristickým pro jistou část ruské inteligence, v její nechutné povrchní domýšlivosti a nadutosti, se kterou se dívali na všecku duševní práci těch, kteří neviděli v socialistické revoluci jediné, co může naplňovati duši mladého člověka.

Asi jako v umění jejich futurism, ke kterému opravdu stačí přípravný kurs a chorobná domýšlivost rozených geniů, jimž je vážná práce a důkladné učení hloupým buržoastickým předsudkem. Nelze lépe charakterisovati všecku tu slavenou snahu bolševiků o propagaci kultury než tím, co říká jejich kalendář: „Dříve se žádalo vysvědčení o střední škole pro vstup na university, proto dělníci a mužici tam nemohli. Nyní je to odstraněno. Každý dělník nebo mužik, je-li mu 16 let, může do kterékoliv vysoké školy. Vzdělání bylo dříve dostupné jen majetným „papín-

kovým“ synkům.“ Uvidíme, že jsou dělníci a mužici rozumnější a moudřejší, než bolševičtí reformátoři školy a kultury. Nikdy nebyly university tak prázdné. Jinak ani pedagogická surovost bolševická nemohla končiti.

Zbývá ještě doplniti, co řekli jsme prve o bolševické reformě manželství. Manželství je přirozeně jen občanské a je prosto všech formalit. Ohlásí se jen u místního sovětu a stačí prohlášení, že ti, kteří v manželství vstoupiti chtějí, nejsou příbuzní ani v přímé liniii, že nejsou bratr, ani sestra, a že žádný z nich není v jiném manželství. Jmenovati se mohou po sňatku po muži, nebo také po ženě i muž, nebo obojím jménem. Vůbec změna jmen je neobyčejně prostá, poněvadž toho bolševičtí předáci v centrálních úřadech i v místních sovětech a črezvyčajkách velmi nutně potřebují. Stejně prostým je rozvod, když chtějí oba. Chce-li rozvod jen jeden z manželů, rozhodne smírčí soudce a v odvolání národní soud.

* * *

Vojsko.

Vojsko, krasnaja armija, rudá armáda je založena na všeobecné vojenské povinnosti od 18 do 40 let, ale nyní v době přechodné ke konečnému utvrzení socialistického státu, jsou ozbrojeni jen dělníci a mužici, kteří nevykořisťují cizí práci. Ostatních užívá se ku pracím v zázemí. Místa velitelská byla zpočátku volitelná. Bolševická armáda má býti opravdovou armádou proletářskou, která nezná národní jednoty, jen boj proti kapitalismu a buržoasii. Pro dělníka není vlasti, říkají bolševici podle komunistického manifestu. Ovšem podle zpráv, které docházejí od sovětské armády, není toto komunistické uvědomění dělníků a nejchudších mužiků tak skalopevné, aby se na ně mohli bolševici spolehnouti. Jádro armády tvoří přece jen kromě poměrně nepatrné části uvědomělých komunistů ruských Číňané, Lotyši, Maďaři a Němci. Všecko ostatní množství vojáků možno počítati za všecko, jenom ne za komunisty. Disciplina v armádě udržuje se neobyčejně vyvinutým systémem špionství a udavačství. Poněvadž je mnoho bývalých carských důstojníků, je ke každému štábu, a ke každému veliteli i nejmenších částí přidělen jeden nebo i více politických komisarů, jichž moc je neobmezená. Také v armádě jako všude jinde jsou hlavní oporou bolševiků tak zvané komunistické jačejky „komjačejky“, t. j. malé skupiny komunistů, které jsou vlastními

důvěrníky a špiony komisarů. Na jejich udání se vykonává trest, a sice, přirozeně trest smrti, proti kterému kdysi bolševici tak vášnivě bojovali, když ohrožoval jejich propagandu. Za deserci jsou zbavováni příbuzní vojáka půdy, chaty, inventáře a jeden ze členů rodiny je za něho mobilisován a chycený desertér je ovšem zastřelen. Za deserci důstojníka nebo za každé jeho provinění odpovídá celá jeho rodina, žena i děti. Tím se vysvětluje, že většinou nebolševické vojsko poslouchá. A kdyby se opovážila nějaká část neposlouchati, jsou rozstříleni kulomety exekučních oddílů, složených hlavně z Lotyšů a Maďarů, které armádu a její jednotlivé části provázejí. Bylo k tomu potřebí nejvyššího vlasteneckého sebeobětování, aby čeští vojáci konali to, co měli za povinnost své žhavé lásky k národu a k jeho svobodě, ačkoliv jim stejně hrozily ze zadu maďarské a německé kulomety. To nelze však očekávati od ruského mužika, kterého neučil nikdo patriotismu, a kterého učili jen poslušnosti k carovi. Proto bolševická armáda poměrně pevně drží, pokud není možno celým, větším částem vzdáti se a přejít k protivníkovi. Nelze arciť také zapomínati, že má bolševická armáda opravdu přítažlivou sílu v tom smyslu, že se jediné v ní mohou lidé najíst a obléci. A když toho bolševici ani pro armádu nemají, slibují svým vojákům, že všecko to najdou u nepřítele, když jej porazí a zničí. A vojáci přirozeně jdou, aby se najedli a oblékli.

* * *

Bolševická politická organisace.

Sovětský kalendář na posledním místě dává rady a pokyny pro organisaci komunistické strany. Vyzývá, aby se všude organisovaly frakce komunistů, ve všech sovětech, komisariátech a každá má voliti výkonný výbor. Také musí zvoliti komisi, která dozírá na sovětské instituce, úřady a kontroluje je. Frakce přijímá zaměstnané, zavádí přísnou pracovní disciplinu a ničí v kořenech protirevoluci. Má míti také komisi hospodářskou, osvětovou a jiné. Frakce je vlastně nejvyšším orgánem bolševické státní moci na místech, ona řídí práci sovětů, komisariátů v duchu a zásadách komunistické strany bolševiků a má se také starati o to, aby práce těchto nezbyrokratisovala. Její povinností je zachovávati přísnou, železnou disciplinu v řadách komunistických. Má také hleděti, aby byla ve spojení s massami, a bedlivě hleděti za tím, co tyto chtějí a sbližovati je se sověty.

Základem všeho jsou komunistické jačejky, komunistická hnízda, která mají býti všude, v každém závodu, na každé železnici, v odborových sdruženích, kooperativech i ve vesnicích. Zejména zde nutno vytvořiti stálý kádr uvědomělých mužiků, chudiny a zemědělských dělníků (batraků). Do těchto komjačejek má býti zvláště přiváděna mládež. Mají si zvoliti malé presidium a toto se má spojovati s jačejkami sousedních vesnic. V každé volosti se má tak utvořiti volostný komitét, ne více než 15členný a ten se spojí s komitéty městskými. Členské příspěvky se mají platiti, ale mají býti nevelké. Vesnické komjačejky mají přísně hleděti za většími mužiky, kteří se ovšem nazývají také v bolševické terminologii paušálně „kulaky" (vesnickými lichváři), tak jak to bylo vždycky zvykem revoluční ruské inteligence, mají pomáhati obilnímu monopolu, dávati zprávy o žních a úrodě, organisovati biblioteky, čítárny, abonovati bolševické noviny, a rozšiřovati bolševickou literaturu. Hlavní váhu kladou bolševici na to, aby tyto vesnické frakce byly ve spojení se svými rodáky v městě a ti, aby mezi sebou tvořili své děrevenské, volostné i újezdné organisace v každém městě, jež by tak byly stálým reservoirem komunistického ducha pro vesnice a jejich komjačejky.

Ve vesnicích mají hleděti, aby se spojily s učitely, lékaři, a aby dozíraly na to, aby školy byly vedeny v duchu komunistickém. Mimochodem budiž podotknuto, že lékaři sotva budou nadšenými komunisty, poněvadž také ve zdravotní péči jsou hlavními faktory sověty, které si volí své zdravotnické oddělení a to pracuje společně s továrními komitéty, odborovými organisacemi a s dělnickými kooperativy. Kalendář výslovně podotýká, že jsou lékaři považováni jen za specialisty, pomáhající svými vědomostmi. Větší nevzdělané domýšlivosti těžko sobě představiti! Členové frakcí mají se cvičiti také ve zbrani a tvořiti v místech komunistické vojenské oddíly.

Z tohoto organisačního plánu je jasno, že státem jsou v Rusku komunistické organisace. Kdo v nich je, kdo v nich rozhoduje, to prostě závisí od toho, kdo utvoří komjačejky, a kdo se aspoň zdá býti spolehlivým komunistou. Jeho kvality mravní a intelektuální nerozhodují. Musí býti jenom spolehlivým straníkem vlády proletariátu. I nejautokratičtější vláda má jistá pravidla pro konstituování moci státní. Aby se však z ulice mohlo sebrati několik lidí, velmi často nejhorších mravních kvalit, hrdinů Gorkého, ti pak, aby bez volby a bez jakéhokoliv mandátu utvořili komunistickou frakci a tím nabyli nejvyšší státní moci,

moci naprosté kontroly, jmenování úředníků, určování veškeré politiky sovětské a vším tím moci nad jednou z největších světových říší, moci nad životem a statky milionů dobrých, poctivých lidí, to je ovšem jeden z nejúžasnějších faktů historie.

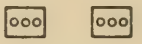

IV.

VÝSLEDKY.

Bylo by nespravedlivo svalovati všecku vinu ruského rozvratu na bolševiky a na revoluci říjnovou. Bolševici jenom řekli poslední slovo toho, čím žila velká část ruské inteligence a jako politický rozvrat počal už březnovou revolucí, následkem všeho, čím ruská inteligence trpěla v důsledku výchovy carským režimem, tak také rozvrat v hospodářství počal už v prvních měsících revoluce. V zápasu petrohradského sovětu s prozatímní vládou sovět hleděl, jak jsme viděli, dělníky získati tím, že vyhlašoval revoluci za jejich dílo, a oni tudíž že především mají sklizeti její ovoce. To konkrétně nemohlo pro velikou massu nekvalifikovaného dělnictva, která svým počtem rozhodovala, nic jiného znamenati, než více platu a méně práce. Veškerá ruská hospodářská krise, je krisí práce, rozvratem vůle a způsobilosti ku práci ruského dělníka. A ten počal už v revoluci před bolševickým převratem. Je pravda, že mnoho zavinila válka a nesmyslná mobilisace, zejména pak mobilisace kvalifikovaného, lepšího dělnictva. Do továren, hutí a dolů přišli nádeníci, dělnictvo úplně nekvalifikované a také sociálně nedisciplinované. Vojáci na frontě i ty miliony reserv v týlu odvykli práci a zvykli si dívati se na lenost jako na právo. Do této nálady dělnictva a mužiků vnesla socialistická a potom bolševická agitace hesla, jako že patří půda mužikům a továrna dělníkům. A když nekvalifikovaní dělníci uvěřili, a sice velmi ochotně, že oni vyhráli v Petrohradě revoluci, pak není divu, že chtěli stejné

platy jako kvalifikovaní. Nekvalifikovaní, jichž je vždycky více, měli v dělnických organisacích většinu a proto hlavní stanovisko posledních bylo stálé zvětšování mzdy, zkracování doby pracovní a co nejmenší vydávání pracovní energie. Pracovalo se málo, zato se mnoho meetingovalo a mluvilo. Všecko se zhoršilo a stupňovalo, jak už bylo uvedeno, když Kerenský nechal po zmařeném červencovém pokusu o převrat Lenina svobodně utéci. Mezi dělníky rostlo bolševictví jako lavinou a v komitétech hlavní slovo měly nejhorší elementy.

V metalurgické industrii v Petrohradě a Moskvě stal se už v létě 1917 pokus o kolektivní smlouvy, v nichž stanoveno také minimum práce. Ale tato snaha lepších dělníků zmařena nekvalifikovanými dělníky, poněvadž platy měly býti odstupňovány podle výkonu práce. Bolševici tehdá přirozeně proti tomu nejenergičtěji agitovali. Pro ně tehdy nebylo ani minima práce, ani akordů, ani premií, také ne rozdílu v kvalitě dělníkově, pro ně byl každý stejně pracujícím a mezi pracujícími nesmělo býti tehdy ještě rozdílu. Hlavním jejich heslem, kterým přirozeně dělníky musili valem získávati, bylo: továrna dělníkům. Poněvadž pak hlásali otevřeně převrat, zničení buržoasie a kapitalismu všemi prostředky, dělnictvo jim věřilo více, než ostatním socialistům, kteří říkali totéž, ale přece jen byli zatím pro zákonnou cestu a zákonné prostředky. Po průkazu naprosté neschopnosti a slabosti prozatímní vlády bylo by zázrakem, kdyby dělnictvo nevěřilo, že je možno provésti bez velikých obtíží násilný, nekompromisní převrat, který by jim ty továrny bez prodlení dal.

Závodní rady byly jedním z hlavních faktorů rozvrácení tovární výroby. K tomu hlavně také přispívalo, že byly úplně pod vlivem místních sovětů, které byly čistě politické, agitační, a které všecko hleděly dostati do své moci. Hlavní starostí jejich bylo stálé zvyšování mzdy a odstraňování ředitelů i technického a administrativního personálu. Odstranění akordní práce a osmihodinná doba pracovní, meetingování a mluvení už v květnu 1917 vedly k hrozivému zmenšení produkce v továrnách. Výroba stále klesala, ceny stoupaly a továrny se zavíraly.

V doněcké pánvi na velkém dolu jeden horník dobyl v červnu 1916 800 pudů, v září 1917 už jen 528 pudů uhlí. Ale za pud dostal r. 1916 8 a r. 1917 35 kopejek.

Po nezdařené srpnové ofensivě, když Kerenského hvězda úplně pobledla a bolševici dostali většinu v továrních komitétech, žádali už všeobecnou kontrolu produkce. Druhý sjezd sovětů národního hospodářství si velmi

pochvaluje činnost této kontroly továrních komitétů. „Už před revolucí říjnovou byly v továrnách zavedeny dělnické kontroly, které se osvědčily, jako silný revoluční prostředek dělníků v boji za hospodářské panství proletariátu, proti vykořisťování se strany buržoasie, proti úpadku průmyslu (??) a sabotáži podnikatelů. Snažily se vměšováním se do hospodářského života továren zmocniti se jejich vedení. Převzaly nejen kontrolu, nýbrž i organisaci výroby, nejen dohled, nýbrž i správu.“ Říjnová revoluce a všeobecná místní vláda sovětů s jejich složením z nejhorších elementů obyvatelstva všecko jen dovršily. Na dolech vládla červená garda. Ta terorisuje úředníky a navádí dělníky ke stálému vymáhání větších platů, za něž je ovšem také stále méně práce. Dobří dělníci utíkají ze závodů a zbylí žijí na útraty státu, za to „že jej chrání proti reakci“. Mzda není více platem za určitou práci, nýbrž žoldem, kterým je stát povinen, poněvadž je stát jejich. Na závodu, který je zavřen pro nedostatek topiva, dělníci žádají šestiměsíční plat napřed a pak, kdyby zas bylo možno pracovati, uvidí co bude s prací. Ovšem zůstanou v bytech a budou míti otopení. Ředitelům závodů bylo, jak jsme viděli, dáno právo do tří dnů odvolati se z usnesení místní hospodářské rady k okresní hospodářské radě, ale na Urale to prostě komitéty zakázaly a poroučí bez odvolání. Zvětšují platy, dokonce i pro praeterito. Práce se stále menší, ale dělníci nejen že zůstávají, nýbrž komitéty dokonce nařizují přijímání nových, ač výroba klesá o 50%. Když ředitel odmítá, hrozí se mu zastřelením.

V Petrohradě a Moskvě není lépe. Komitéty tam složeny jsou hlavně z politických agitátorů, a když ředitelé oponují, hrozí se jim pohnáním před komisi pro potírání protirevoluce, před pověstného krvežíznivce Lotyše Peterse. Není o mnoho lépe v továrnách, patřících cizincům, třeba zde přece ještě zachovávány jisté ohledy. V jedné továrně, patřící Švýcarům, komité mělo býti 11členné. Voleno jich však 17, poněvadž členové jeho nepracují, ale musí se jim platiti více než dělníkům. Celý den mluví a všecko musí podepsati. Nemocenské pojišťování je přímo skandální. Kdo zachce, staví se nemocným a má-li doktor námitky, je terorisován. Závod ovšem všecko platí. Jakmile dělník řekne, že ho práce unavuje, komitét nařídí, aby dostal pomocníka. Výkonnost závodu ovšem také zde klesá o 50%. Dělníci vědí, že textilní závody zpočátku války měly velké výdělky a tak komitét třeba nařídí, aby se měsíc nepracovalo, ale závod aby dělníky platil.

Když však stát vzal podnik do správy, nebylo to lepší. Od ledna 1918 do června stát zaplatil dělníkům v Putilov-

ském závodu asi 96,000.000 rublů. Zato produkce lokomotiv byla třikrát a vagonů desetkrát menší, než byl velmi skromně vypočtený rozpočet. Petrohradský sovět, kterému o tom bylo doneseno, přiznal, že dělníci nic nedělají, že mají meetingy v době práce, že pálí zbytečně úžasně mnoho paliva, žádá disciplinu, dává poslední výstrahu, ale svádí ovšem všecko na agitaci menševiků a sociálních revolucionářů. Přirozeně všecka jeho výzva a výstraha nebyla nic platná.

Nejvyšší hospodářská rada neví si jiné pomoci, než že sama zavírá závody. V Petrohradě zavřeno ze 706 závodů od 1. ledna do 1. dubna 1918 114, v Moskvě pak bylo jich zavřeno 38%. Nejlepší dělníci odcházejí, někteří domů, do vesnic, aby se najedli, a někteří zavádějí si tam malý domácí průmysl. 1. ledna 1918 jich bylo 277.986 a 1. dubna jen 120.495. A z těch bylo 16% v komitétech a rudých gardách a ti nedělají nic. V Moskvě se počet dělníků zmenšil o 50% a ze zbylých je 10% v komitétech. (Labry.)

Bylo by však nespravedlivo nepřipomenouti, že zvyšování cen nenutnějších potřeb životních tak pokračovalo, že nebylo ani bolševické zvyšování mezd také všude zvýšením možnosti lepšího života. Již před revolucí drahota počala. Mzdy zvýšeny průměrně v Moskvě o 19%, ale ceny nejnutnějších potřeb stouply o 53·3%. To se později stále stupňovalo. Podle anglické bílé knihy zvýšeny mzdy 15—20krát, ale cena živobytí vzrostla 300—1000krát. Také sám Zinověv, podle Borise Sokolova, přiznává, že nehledě na to, že mzdový tarif je třikrát povýšen, přece jen kupní cena mzdy klesla do března 1919 proti květnové z r. 1918 o 30%. Je to nutný důsledek zmenšené produktivnosti a desorganisace práce v průmyslu i zemědělství a hlavně v dopravě. Nijaké zvýšení mezd a platů nemůže vyvážiti drahotu, povstalou zmenšením výkonnosti pracovní. Ani bolševici, pro které přece nebylo žádného obmezení ve zvyšování mezd, nemohli to vyrovnati. Na jiném místě bílé knihy jsou uvedena data z listu „Narodnoje chozajstvo“. Podle toho mzdy od r. 1908 do 1918 vyrostly průměrně o 1200—1300%, nejvíce v průmyslu textilním, totiž o 1736%, nejméně v průmyslu kovovém a dřevařském, totiž o 1004% a v chemickém o 1069%. Mzdy totiž zvýšeny přirozeně nejvíce tam, kde se dříve nejméně platilo a je charakteristické, že mzdy žen dříve nejhůře placených nejvíce zvýšeny, totiž v průmyslu koželužském o 2500% a v textilním o 2127%. Ale jestli se podíváme na ceny potravin v Moskvě, pak zvýšení to nabývá docela jiné tvářnosti. Pečený chléb (funt = 400 gr.), stál v Moskvě 1914 dva a půl kopejky, 1918 6 rublů 52 kopejky. Začátkem 1919 12 a půl ruble, v červnu 45 rublů

a červnu 1920 450 rublů. Mouka v téže době, pud 1 rubl 20 kopejek, 1918 264 rublů a 1920 16.000 rublů. Maso, funt 1914 22 kopejky a 1919 90 rublů, a 1920 1.300 rublů. Brambory 1914 2 kopejky, 1919 12 rublů a 1920 100 rublů. Pár bot 1914 7 rublů, 1919 1500 rublů, 1920 25—30.000 rublů.

Ruští dělníci zrovna jako neruští poznali, že není to rozřešením jejich sociální otázky zmocniti se továren a státi se jejich pánem. V revoluci a v prvních dobách bolševictví dály se v této příčině věci, které možno vysvětliti jenom sociální psychosou, vzbuzenou nejnesvědomitější agitací bolševickou. Bylo to v prvních její dobách, kdy měla za účel co nejrychleji všecko rozvrátiti, aby mohla zmocniti se vlády a uzavříti mír s Německem. K tomu účelu byli bolševičtí vůdcové do Ruska posláni. Proto působeno na nejnižší instinkty massy, na všecko, co je v člověku animálního, co však dosud státní pořádek a trochu i náboženství a kultura dovedly zdržovati. Pod hesly „Všecko je tvoje!“, „Hrab nahrabané!“ zabírány nejen velkostatky, majetek buržuů, nýbrž také továrny a dělníci se stávali jejich pány. Vyhazovali a na trakařích vyváželi úředníky, administrativní i technické a sami brali do rukou správu závodů. A jak už jsme viděli, mezi dělníky samými vítězily nejnižší jejich kategorie, které měly soudruhy duševně sobě spřízněné v místních sovětech, v prvních dobách bolševictví naprosto všemohoucích. Hospodařilo se tak, že se žilo z továrních a závodových reserv a nevyrábělo se téměř nic. Když nebylo peněz, musil platiti podnikatel, kterého si k tomu ponechali anebo sovětská vláda, která ve svém nejvlastnějším závodu v tiskárně papírových peněz pracovala jediná nejúsilovnějším tempem.

Dělník si odvykl práci. Nejen že byl špatně živen, že utíkal do vsi, aby se najedl, ale na práci se vůbec díval jako na zbytečné břemeno. Oddával se ruské vášni, mluviti a mluviti a myslil, že tím koná veřejnou povinnost. A mimo továrnu dělal všecko, jen ne to, čemu podle teorie o osmihodinné práci má sloužiti osmihodinný odpočinek. „Děrevenský komunist“ líčí takto (číslo 63.) činnost dělníků. (Citováno v „Le Temps“ 13. srpna 1919.) „Místo, aby pracoval osm hodin, osm hodin odpočíval a osm hodin se vzdělával, dělník pracuje šest hodin, spí osm hodin a hraje v karty deset hodin. Karty a lenost jsou jeho hlavním zaměstnáním. Kluby strany jsou zanedbávány, dělníci tam chodí velmi zřídka a to jen kouří.“ A to se nezlepšilo, nehledě na všecky drakonické prostředky. „Izvěstija“ od 23. listopadu 1920 píší o urálské dělnické frontě: „Na sto lidí 14 pracovalo, 36 jim pomáhalo a sloužilo a 50 plivalo na

strop.“ Uvidíme dále, jak to v takových poměrech vypadalo v jednotlivých továrnách a odvětvích průmysl'u.

Je zajímavo, že sami lepší dělníci, zejména metalurgičtí, jak jsme viděli, velmi brzy nahlédli, že dělnická politika, odpovídající krajním socialistickým heslům, totiž odstranění prémií, akordů, stejný tarif pro všecky, znamená zničení pracovní energie dělníkovy. Když podniky znacionalisovány, pak už se nejvyšší rada hospodářská sama snaží zavésti ustanovení o minimu práce a hrozí už v červnu 1918 zmenšením mzdy na dvě třetiny, nebude-li tohoto minima dosaženo. Ale dělník tomu nerozumí, nemá ponětí o tom, co znamená jeho práce pro celek, pro stát. Pro něj je hlavní, když on se uživí a o víc se nestará. Nemá pojmu o solidárnosti, ačkoliv se mu stále říká, že je stát jeho, dělnictva. Ještě třetí všeruský hospodářský kongres z jara 1920 si stěžuje na nedostatečnou aktivnost dělnických organisací dokonce při sestavování zvláštních vlaků pro aprovisaci dělnictva.

Také surové oceňování duševní práce a vyhazování ředitelů a administrativního i technického personálu z továren a závodů, všecko to materialistické cenění hrubé fysické síly, kterým se podněcovaly nevzdělané massy, aby zmocnily se státu a vlády, ovšem velmi brzo musilo býti hodně zmírněno a postupem času, zkušeností i železnou nutností poměrů přivedeno docela ad absurdum. Hned v samém začátku bolševického panství už v prosinci 1917 při zřizování nejvyšší hospodářské rady jmenovali tam „specialisty“, ale ovšem jen s hlasem poradním. A zrovna tak měla býti ovšem ne více než třetina členů v místních hospodářských radách volena z administrativních a technických ředitelů závodů. A je pro ruskou inteligenci a její charakter velmi zajímavo, že v inženýrském spolku se rozhodli, aby inženýři zůstali v závodech, poněvadž podniky jsou národní. Ovšem ruští inženýři byli vždy velmi revoluční. Arciť velmi mnoho jich nemilovalo valně stát a hlavně státní pokladnu také při vykonávání státních prací. Zato ostatní úředníci továren velmi energicky se bránili šílenému zabírání podniků, ať již samovolnému se strany místních orgánů anebo všeobecnou nacionalisací. V září 1918 byli však donuceni státi se zrovna jako všichni tovární dělníci členy odborových organisací. Zato inženýrům dovoleno tvořiti zvláštní sekce a dokonce sekci všeruskou. Ředitelé akciových společností prostě donuceni zůstati v závodech. Inteligenci v továrnách a závodech dařilo se nejhůře, dokud rozhodovaly místní organisace, ať už bolševické sověty nebo místní hospodářské rady, jestli si ovšem nedovedli jednotlivci obvyklým rus-

kým způsobem své postavení zlepšiti. Neboť jestli v carském Rusku byl bakšiš nejvydatnějším prostředkem proti zmírnění libovůle carské byrokracie, je, jak už řečeno, také pro bolševické orgány a bolševickou byrokracii bakšiš jediným prostředkem vymaniti se anebo obejíti krvavou bezohlednost bolševické surovosti.

To všecko byly počátky, kdy bolševici měli zájem na tom, aby massám s jejich dravými instinkty ukázali, že nastal bolševický ráj. Jakmile se však upevnili a zorganisovali si svou rudou armádu, své rudé gardy a viděli, kam přivedly jejich agitace a jejich hospodářství ruskou výrobu, hleděli obrátiti. Viděli, že ruské hospodářství zahynulo ne válkou, ne blokádou, třeba by veřejně všecko na to sváděli, nýbrž rozvratem práce, úplným pokažením ruského dělníka, beztoho tolik ve vývoji opozděného, socialistickými hesly o tom, že jen jeho práce tvoří bohatství, že je kapitál něčím, co jemu patří, co on svýma rukama napracoval, že všecko je fysická práce, tou že žijí ostatní jako parasiti, že je práce úředníků a techniků jen k tomu, aby vyssávala dělníka ve prospěch kapitalistů a neoprávněný vyděračný profit kapitalisty že je jediným účelem výroby a také její zlem, poněvadž vyrábí do nekonečna, neorganisovaně, a tak způsobuje krise. Viděli, že ruský dělník velmi ochotně všemu doslova uvěřil, zejména tomu, že továrník vyrábí jen, aby co nejvíce získal, bez plánu a bez rozumu, že je tudíž pro hospodářský život škodlivý a tak bez námahy přivedli dělníka k tomu, aby vyházel úředníky, ředitele a pracoval pokud možná nejméně, jen aby měl možnost se uživiti. Proto všecka snaha bolševiků musila jíti k tomu, aby dělníku po dobrém nebo svými metodami vymýtili z hlavy zase všecko to, co sami mu s takovým úsilím namluvili a aby všecku výrobu a její zřízení odňali zase těm, kterým ji slibovali a ze začátku dali a kteří za to také pro ně dělali revoluci, to jest dělníkům a jejich místním orgánům. Musili dělníkům ukázati, že to nejde pracovati, jak se chce. A že také v cenění práce nutno zavésti různé stupně oceňování a dokonce, že se duševní práce musí platiti dráže než fysická, poněvadž to prostě bez ní nejde. To je evoluce bolševictví: zavádění normírovky práce, premií a akordů, obmezování práv továrních komitétů, odstraňování vlivu dělnické massy, nahražování její odborovými organisacemi, s nimiž mohli dělati co chtěli, poněvadž k této organisaci ještě ruský dělník nedorostl, a pak centralisace veškerého řízení produkce, nahrazování kolegií nekompetentních lidí jednotlivci-specialisty, militarisace práce, zvyšování pracovní

doby a soudní trestání za nevyplňování pracovních podmínek a nedbalost!

Nejvyšší hospodářská rada neměla zpočátku odvahu odříci se všeho, co bolševici dělnictvu hlásali a takovým způsobem desavouovati právo na lenost, které pro ohromnou většinu ruského dělnictva bylo tak lákavým a proto se nevyslovila ani pro, ani proti návrhu metalurgických dělníků petrohradských na zavedení akordní práce. Ale už první kongres hospodářských rad r. 1918 se vyslovil velmi rozhodně pro ni a pro premie ke zvýšení produktivity práce a dokonce zavedl registrační lístky pro zjištění práce každého jednotlivého dělníka. Druhý kongres r. 1919 nařídil odborovým organisacím, aby vypracovaly přesné řády pro obligatorní výrobní normy. A tak všeruské odborové sdružení textilních dělníků vydalo takové normy pro továrny na zpracování lnu (Goldschmidt). Nařizuje všem určitou výrobu za hodinu anebo vykonání určité povinné práce. Výkonnost má se vyměřiti na základě statistického materiálu z r. 1913—1914, ale má se snížiti přiměřeně na základě výkonnosti z let 1918—1919 s ohledem na nedostatečnou výživu, špatnou kvalitu materiálu a opotřebení strojů. Kdo méně vydělá, dostane méně mzdy. Všichni dělníci přádelen a tkalcoven mají býti přidržováni k akordní práci. Tak bolševici docela formálně a otevřeně pochovali jeden z prvních socialistických požadavků. Ale za to velmi si pochvalují výsledky ve zvýšení produkce. Se stejnou bezohledností zbavili se druhé socialistické vymoženosti, zavedené ještě za revoluce, totiž dalekosáhlého vlivu na řízení továren se strany závodních rad a massy továrních a závodních dělníků, které jim tolik posloužily ve vítězství nad prozatímní vládou. Jednak zavinily, jak jsme viděli, již za revoluce a pak ještě více v prvních dobách bolševiků strašný rozvrat ruského průmyslu, a pak počala se mezi dělníky jeviti nespokojenost s novými pořádky, které jim nepřinesly očekávaného ráje, naopak jen strašnou bídu a hlad, nehledě na formální zvýšení mezd v sovětských rublech, za něž si nemohli nic koupiti. Bílá kniha uvádí mnohé toho doklady. Neobyčejně charakteristickým pro poměry v továrních komitétech je dopis dělníka v časopise „Krasnaja Gazeta“, kde se praví: „Znám mnoho soudruhů, zaujímajících zodpovědná místa ve svazech a výborech, jež nejsou lepší než byli páni za starého režimu. Přijdete-li k nim s nějakým dotazem nebo žádostí, odpovídají buď hrubě a vypínavě anebo neodpovídají vůbec.“ Dělníci v továrnách sami volají staré inženýry a ředitele a hledí zbaviti se nekvalifikovaných dělníků, kteří za války továrny naplnili. Doklady o tom uvádí Labry i bílá kniha.

Sovětské vládě se jednalo i z důvodů výrobních i z politických, poněvadž mezi dělníky stále více rostly vlivy sociálně-demokratické a sociálně-revolucionářské, aby závodním komitétům vzaly jejich vliv na vedení továren, který si pomocí bolševické agitace osvojily, na druhé straně pak aby zastupování dělnictva dali do rukou organisace, na kterou myslili, že budou míti vliv, totiž do rukou odborových svazů (profesionálních sojuzů), které organisovány i místně v újezdech, guberniích a pak také ve všeruském svazu profesionálních sojuzů. Odborové svazy zaměnily ve správě závodů dřívější zvolence závodních dělníků a při centralisaci správy veškeré sestátněné výroby, o které ještě promluvíme, dán jim vliv velmi vážný při řešení otázek jak osobních tak věcných. Profesionálním sojuzům byla poručena také dělnická kontrola a vzata závodním komitétům. Arciť činnost jejich v tomto ohledu patrně velmi sklamala. Krasin se o tom na sjezdu vyslovil velmi otevřeně. „Dělnická kontrola odborových organisací po celý čas omezovala se na povrchní sledování činnosti závodů a naprosto neohlížela se na všeobecný chod výroby. Z kontroly vědecko-technické, která je naprosto nezbytná, profesionální sojuzy dokonce nejsou“ (Boris Sokolov z časopisu „Ekonomickaja žízň 1919“) a na sjezdě se přijímá rescluce o záměně dělnické kontroly kontrolou inspekce, to jest inženýrů sovětu národního hospodářství. A nanejvýše zajímavo je pro posouzení bolševických plánů, které vrcholí v naprosté centralisaci všeho hospodářského života a dělníkům dávají jen vliv prostřednictvím odborových organisací, jak o těchto posledních soudí Radek. (Citováno ve „Freiheit“.) „Puštění žilou svazům dalo možnost vytvořiti spojení jejich s organisací výrobní jenom prostřednictvím v ů d c ů hnutí. Zástupci odborových svazů vstoupili ve svazek národohospodářských rad a továrních vedení. Radili se sice o otázkách výroby s vůdci svých svazů, ale massa dělníků zůstala vzdálena těchto věcí. Úkol výrobních svazů v organismu sovětového Ruska je docela jiným, než jej předpisují syndikalisté. Ani jednotlivé svazy, ani jejich svaz svazů neřídí výrobu. Řízení výroby je v rukou orgánů, které spojují nejlepší síly odborových svazů a vědecky vzdělané síly, které nám zanechal kapitalismus se zástupci dělnické vlády.“ Otevřeněji nelze mluviti o odstranění vlivu dělnictva na „jejich“ továrny a také ne bezohledněji odříkati se bojovného hesla, s nímž šli k vítězství: „Továrna dělníkům!“ Je velmi pochybno, zdali se dělníci ruští dají utěšiti posledními slovy pana Radka, že vláda sovětů je vláda dělnická. Tomu přece v Rusku nevěří ani nejpravověrnější komunista.

A tak továrním komitétům uložili jen za povinnost vychovávati dělníky k socialistické výrobě. Druhý národohospodářský kongres se vyslovil velmi určitě. Dělnická kontrola musí se omeziti na dohled nad chodem výroby a na faktickou revisi činnosti závodní správy. Ale tato kontrola má býti jedině v rukou odborových svazů a revisi závodů provádí jen jejich kontrolní oddělení. Místní kontrolní komise se volí ze zástupců svazů odborových a z osob volených na všeobecných shromážděních dělníků a potvrzených odborovým svazem. Aby však ještě více byl podškrtnut figurantský charakter posledních, nařizuje se, aby byli voleni vždy jen na krátký čas a sice pod záminkou, aby se mohlo mnoho dělníků zaučiti ve věcech správy závodu. Skutečně to znamená, že právě pro krátkodobost své funkce nedovědí se ničeho a nenaučí se ničemu. A také nemohou škoditi. Zástupci místní kontrolní komise účastní se sice zasedání závodní správy, ale jen s hlasem poradním. Disposiční právo má výhradně závodní správa.

Tak staly se závodní komitéty, ovšem až když zničily úplně ruský průmysl a pokazily ruského dělníka bezvýznamnými institucemi. A nyní jde boj o profesionální sojuzy. Podle nejnovějších zpráv cítí už komunistická strana potřebu otázku tu vyjasniti a proto má býti na budoucí konferenci strany rozřešena. Jedna skupina stojí na stanovisku anarchosyndikalistickém a chce, aby všecka produkce odevzdána byla odborovým organisacím. Druhá by chtěla úplně je slíti s centralistickým vedením výroby a všecko zcentralisovati v nejvyšší radě hospodářské nebo v té instituci, která ji má podle Trockého nahraditi, a třetí by chtěla sojuzy tak svázati s administrativními úřady, aby nominálně pro útěchu dělníků, kteří trochu ještě věří, zůstaly, a přece aby se z nich staly byrokratické instituce, jako všecko druhé. Poněvadž jedno i druhé nejvíce se srovnává s celou vnitřní povahou bolševiků, není divu, že pro poslední způsob řešení je největší část strany. Na každý způsob bolševici už se odhodlali zničiti všecku možnou nepohodlnost profesionálních sojuzů, neboť zrušili všecka jejich politická oddělení a dovolují jim zabývati se jen vlastními odborovými záležitostmi. Boj tento je jednou z nejakutnějších otázek posledních dnů a nutno bude ještě se o něm zmíniti.

Bolševici hledají zase to staré, co v Rusku smetla socialistická vlna od dubna 1917, kdy zavedeny byly závodní rady. Vidí, že je kolegiální zřízení něčím, co se hodí pro úřad a sice ještě jen pro záležitosti, ve kterých nejde o rychlé, energické rozhodnutí, nýbrž o důkladné, všestranné a objektivní, co se zase dokonce nehodí pro prů-

myslovou výrobu. Po strašných zkušenostech, které zaplatila ubohá Rus hladem, tyfem, vyvražděním nejlepších lidí, naučili se opět ceniti osobnost a vědění. Jako vždy nerozpakují se ani na chvíli s cynickou přímo otevřeností prohlašovati za nesmysl a nemožnost to, co ještě včera massám ukazovali jako palladium dělnického štěstí a čím je tak mocně lákali do svých řad. Je to zejména Trocký, který je pro řízení závodů jednotlivci, komisary a také to provádí v kovovém průmyslu a v komisariátě železnic a cest. Na druhém hospodářském kongresu po referátu Leninově přijali resoluci proti byrokratismu a žádali osobní zodpovědnost vedoucích osob v kolegiích, ba dokonce soudní zodpovědnost za pomalost a nedbalost. Ku práci v kolegiích, ke správě závodů do glavků a centrů mají býti brány osobnosti zkušené, vzdělané, odpovědné, jejichž politické přesvědčení nepadá na váhu. Bolševici se cítí dost silnými, že se už nebojí nekomunistů, poněvadž spoléhají na svou centralistickou správu a na své gardy, zrovna tak jako na druhé straně myslí, že už mohou beze strachu docela vzíti dělníkům, co jim dříve dávali.

Lenin mluví 17. ledna 1920 ve své oficielní zprávě o masse dělníků a sedláků, jimž dával dříve nejen Rusko, nýbrž celý svět, způsobem, jejž by mohl podepsati nejkrajnější individualista. „V kterémkoliv oboru sovětské správy najdete vedení málo uvědomělých proletářů, veliký počet lidí méně uvědomělých a jako základ všeho nesmírnou massu mužiků, zachovávajících všecky zvyky individuelního hospodářství, tedy své zvyky volného obchodu a spekulace. Takové jsou podmínky, ve kterých máme pracovati, a ty žádají metody postupu jim přizpůsobené. Zkušenost učiněná naší centrálou ukazuje, že počátečná organisace založená na principu kolektivistickém se přetvořuje na správu založenou na principu moci individuelní.“ A vykládaje, že kolegia a kolektivistické správy nedávají praktických výsledků ohledně rychlosti a dokonalosti práce, Lenin logicky navrhuje, aby kolegia byla zrušena a nahrazena administrátory individuelními, jmenovanými vládou (Alexinský v Cause Commune). Třetí sjezd hospodářských rad sice se ještě nepostavil úplně na toto stanovisko, nýbrž jako základ správy nacionalisovaných podniků ponechal systém kolegiální, ale obmezil počet členů kolegií na 3, nanejvýše 5 členů a v hlavních centrálních správách na 5—7 členů. Dal však možnost kolegium nahraditi jednotlivcem, ovšem jen se svolením profesionálních sojuzů, které ostatně samy už navrhovaly jednotlivce. Při tom sjezd učinil usnesení, jež znamená naprostý odklon od všeho prvotního bolševistického systému. Ruská republika jest republikou

sovětů, sovětům patří Rusko, bylo před tím dogmatem bolševického učení. A proto místní sověty od počátku měly vliv i ve všech věcech hospodářských. Všude měly své zástupce, také v továrnách. A tito byli rozhodujícími. Bolševici, kteří se nutností poměrů i osobními disposicemi pomalu oddalovali od svých základů a stávali se oligarchickou mocí, doplňujíce se ze sebe, třebas formalitami voleb, že kterých dovedli udělati pouhou komedii a kteří viděli, že nemohou se udržeti při vládě, jestli se jim nepodaří alespoň poněkud napraviti hospodářské poměry, snažili se krok za krokem odstraniti hrubé, nevědomé síly sovětů od řízení a od vlivu na závody a na celou hospodářskou správu. Nyní konečně na třetím sjezdu udělali rozhodný krok. Prohlásili, že hospodářské orgány musí býti zabezpečeny před vlivem všech politických a administrativních orgánů, které nemají nijakého vztahu k hospodářskému životu. A zrušili instituci výjimečných komisařů s mimořádnou mocí, poněvadž byla jen škodlivá. Není však pochybnosti, že na cestě k individualismu bolševici půjdou dále. Teoreticky už to řekl Radek docela jasně a určitě: „Kolegiální zřízení znamená kolegiální nezodpovědnost. Neboť bere každému členu pocit zodpovědnosti, který existuje jen, jestli jednotlivec je si vědom toho, že on a nikdo jiný nenese zodpovědnost za všecko."

Tak bolševici teoreticky i prakticky podlamují a ničí hlavní základy socialistického učení. Konečně teorie jsou k tomu, aby se změnily nebo utvrzovaly podle zkušeností a praxí. Hlavní věcí přece by však bylo, aby aspoň ti, jimž socialismus a bolševictví nesly své evangelium spásy, aby aspoň dělníci byli šťastni v nových poměrech. Kdyby tomu tak bylo, není pochyby, že by to bylo opravdovým aktivem bilance bolševictví, jež by každý rád přiznal. Ale zrovna v této příčině bolševictví zklamalo a musilo zklamati. Nikdy se nevedlo ruskému dělníku tak zle, materielně i mravně, jako když dostal vládu svých věcí do svých rukou. Nemohlo býti jinak, ani kdyby nebylo poválečných poměrů a blokády. Dělníci se prostě, až na malé výjimky, neukázali a nemohli ukázati na výši nových úkolů, které jim dala revoluce se stále rostoucí převahou vlivu petrohradského sovětu a pak už docela bolševictví. Lepší elementy dělnictva, které by snad byly alespoň poněkud pochopily, že jim nová situace dává nejen nová práva, nýbrž ukládá také těžké povinnosti, byly nečetné a byly přímo zavaleny massou nevzdělaných, neučených dělníků a náděníků. Poněvadž pak bolševici přímo vybičovávali nejnižší jejich instinkty hesly: „všecko je tvé", „hrab nehrabané", je přirozeno, že se velmi poslušně a ochotně dívali

tak na nové pořádky. Brát co je, žít z hotového a pokud možno nepracovati, bylo přirozeně hlavním jejich heslem. Odvykli práci, kterou jako ohromná většina dělnictva vůbec považují za něco, co dělají jen, aby se uživili, tedy s určitou a jasnou tendencí, pracovati pokud možná nejméně a dostati náhradu pokud možná největší a ne jako mravní povinnost k celku, který zato měl by stejně vážnou povinnost starati se o to, aby ocenění práce dělníkovy bylo sociálně plně spravedlivé. A proto měli své vítězství za vítězství s v é h o názoru na práci. Revoluce jim dala osmihodinnou práci a tu si zkrátili ještě svými „veřejnými" povinnostmi, meetingy, mluvením při práci o politice, kouřením a děláním cigaret a prostě nic neděláním, jak to velmi názorně líčili němečtí dělníci, kteří s takovým ideálním zápalem šli do Ruska, aby pomáhali dělnické věci k vítězství. A porůznu už žádají jen šestihodinnou práci.

Poněvadž pak to bylo všeobecným v celém Rusku, přestalo se pracovati všude, v továrnách, v dolech, na železnicích i na parnících. Nebylo tedy topiva, nebylo surovin, nebylo chleba, poněvadž nebylo transportu. V tomto katastrofálním zmenšení pracovní produktivnosti ruského dělníka následkem socialisticko-bolševických hesel, následkem zavedení osmihodinné práce, zrušení akordů a premií, následkem odstranění všech pohnutek k větší výkonnosti, všech egoistických popudů po větším výdělku, po lepším životu, poněvadž podle panující teorie každá práce bez toho stejně se hodnotila, a všecko patřilo vůbec jen „pracujícím", ať třeba nic nepracovali anebo pracovali jakkoliv, v tom je příčina ruského úpadku, rozvratu všeho hospodářského života, hladu a bídy, mrznutí a nemocí městského a průmyslového obyvatelstva ruského. Nemůže býti pro to výmluvnějšího dokladu než grafika a statistika výkonnosti dělníka v uhelné oblasti podmoskevské. (Jar. Nečas str. 70.) Na tuto výrobu neměla vlivu ani vojna, neboť zde nikdy nebyly bílé gardy, ani blokáda, poněvadž k dobývání hnědého uhlí nepotřebují ničeho z ciziny. Ale zato se zde jednalo o záchranu bolševického hospodářství, když ztratili i bakinskou naftu i doněcké uhlí, zde slibovali jako obyčejně veškeré napětí sil a spasení, zde v kalendáři dokonce ohlašovali zvětšení produkce uhlí o 200%, aby vysvobozeni byli od uhelné krise, která paralysovala veškerou výrobu a byla pro obyvatelstvo měst největším mučením. A výsledky? R. 1916 dobyto tam za první půlletí 19,000.000 pudů, 1917 22,000.000 pudů, 1918 12,000.000 a 1919 13,600.000 pudů. Ale dělníků bylo v téže době 1916 5500, 1917 9900, 1918 7800 a 1919 10.900, takže jeden dělník vypracoval 1916 3511 pudů, 1917 2315 pudů, 1918 1604 pudů a 1919 jenom

1244 pudů (34·4%). A v textilním závodu Ščerbačeva r. 1916 zhotovil jeden dělník kus barchentu za 10 a půl hodiny a 1918 za 17 hodin a kus kartonu 1916 za 13 hodin a 1918 za 22 hodin. O 62 resp. 68% klesla jeho výkonnost! (Sokolov.)

V tom je všecka krise Ruska, zaviněná překotnou radikální socialisací, ne ve válce, ne v blokádě. Následky jsou logicky nutné, nevyhnutelné! Lépe kvalifikovaní a svědomití dělníci utíkají z práce do vesnic, kde pracují pro sebe, a kde se mohou vyživiti. Ostatní tvoří kádr nespokojených, kteří volají po akordní práci, po premiích, po starých ředitelích a inženýrech. A i z nekvalifikovaného dělnictva kdo může jde do vesnice nebo hledá někde jinde zaměstnání. Výsledky sčítání lidu jsou úžasné. Podle „Ekonomičeskoj žizni" od 9. října 1920 bylo v r. 1918 v 6090 továrnách, závodech a řemeslných dílnách 1,253.900 dělníků. V červnu 1920 v 7560 takových závodech (zatím přibyl jih Ruska, dobytý na Denikinovi) 1,061.900 dělníků. A v to počítáni nyní i dělníci v železničních dílnách. Jestli by se počítalo jen v těch 35 guberniích, které vzaty za základ 1918, pak bylo v nich r. 1920 dělníků jen 867.000. 1. ledna 1917 bylo jen v 28 guberniích dělníků 2,402.000. A ještě jasněji se to ukazuje v jednotlivých průmyslových guberniích. V okresu Ivanovo-Vozněseňském (textilní) bylo r. 1918 146.300 dělníků. 1 července 1920 jen 30.600. Ve Vladimírsku 103.100 a r. 1920 21.200 dělníků. V Kostromsku 17.600 a 8100 a v moskevské gubernii 378.100 a r. 1920 218.400. V Petrohradě bylo do vojny v Putilovských závodech 40.000 nyní jen 7000 dělníků. V továrně na kaučuk 20.000, nyní jen 5000 a v továrně na obuv 20.000 nyní 500 dělníků. Nemůže býti strašnějšího konce socialistického hospodářství. Továrny a závody patřily konečně dělníkům, a dělníci z nich utíkali do vesnic a sice především ti nejlepší! Když se takto osvědčilo integrální provedení socialistického učení, bolševici s vlastní sobě bezohledností „naplevali", jak se v Rusku říká, na teorie, a poněvadž dělníci sami nechtěli rozuměti svému novému štěstí, rozhodli se naučiti je tomu po svém způsobu. Zaváděli nejen staré kapitalistické „vyděračské" akordy, odstranili nejdříve osmihodinnou práci, zákaz práce v den sváteční, odstranili také právo na stávku, pohodlné a lenivé dělníky ženou před soudy disciplinární a zavádějí prostě militarisaci práce.

Protagonistou militarisace byl přirozeně Trocký, který je vůbec mezi bolševiky největším militaristou a absolutistou. Utěšuje se tím, že je to prostě důsledkem každého socialisačního systému, falešně založeného a provedeného v nehotových poměrech, jako to bylo v Rusku. Aby však smířil socialismus své minulosti s militarismem přítom-

nosti, představuje si také svou armádu jako vyvrcholení třídnosti. Důstojnické kursy mají býti podle něho umístěny v průmyslových okresích, aby i mistři, inženýři, správci továren mohli býti zároveň důstojníky, plukovníky a generály. Periferie sedláků musí se podříditi jednotnému vedení industriálních center kultury, říká svým obrazným slohem. Životem a hospodářským elementem militarisování práce mají býti přesnost a rychlost. Štábním šéfem třetí pracovní armády, která bude hlavně poráženi dříví, pomáhati na polích, čistiti cesty atd. bude dělník, dosavadní důstojník bude jeho pomocníkem. Až bude zase válka, bude to opět naopak. A tak nejen Trocký, nýbrž i Lunačarský jsou pro militaristický systém práce, pro učení se pořádku a přesnosti vojenskou disciplinou.

10. února 1920 Lenin podepsal první dekret o armádě práce. Sedmá armáda, která bojovala proti Judeničovi nebyla demobilisována, nýbrž prohlášena za armádu práce. Vojáci-řemeslníci mají arciť býti posláni do továren, dílen a závodů, ostatní však zůstanou mobilisování pod vojenskou disciplinou a musejí vykonávati nařízenou práci. Nesmějí si voliti místo práce, ani přecházeti z jednoho závodu do druhého. Kdo neuposlechne, bude přísně trestán. (Alexinský loco cit.) Druhá armáda stala se pracovní armádou pro dráhy a cesty se štábem v Kazani, a byla přikázána ke službě na dráze Moskva—Kazaň—Jekaterinburk. Čtvrtá armáda na dráhu Alexandrovo Emba. Ta má také spravovati hospodářské stroje a pracovati na poli. Jiná armáda pracovní má býti v Ukrajině a v severním Kavkazu pro dobývání nafty v Groznéma severní armáda k dobývání rašeliny. Trocký říká, že miliony sedláků nelze mobilisovati ku práci nijakými odborovými sdruženími a proto to musí jíti po vojensku. Myslí také už docela vojensky, mluví jen o pracovním komandu, o pracovních kompaniích, o pracovních batalionech, o nucené disciplině a svému socialistickému svědomí odlehčuje tirádou proti „liberálním žvanilům". A vidí už, jak se spravují a staví lokomotivy a ve svém zvláštním stylu končí svou řeč: „Každá nově zhotovená lokomotiva musí býti svátkem. Každá dělnice a selka musí věděti, že je to j e j í lokomotiva. Na reparaturu lokomotivy nutno se dívati jako na puls nemocného bratra, nemocné ženy!" Nelze říci, že by zrovna tato radost nad každou lokomotivou byla nejskvělejším svědectvím pro výsledky bolševického přerodu společnosti.

Třetí hospodářský kongres přijal také resoluci, která učinila v sovětském Rusku konec svobodě práce. Uznává, že je hlavní věcí zaopatření aprovisace pro dělnictvo. Odstraňuje tedy různé způsoby „pajků", jichž bylo už asi osm

až devět druhů a stanoví všude platné dva až tři druhy. Za základ normování práce i mzdy má býti vzato opatření produktů, reální mzda. Má se tudíž zameziti konkurence podniků lepší výživou dělníků, poněvadž to překáží plánovité politice mezdní. Pod číslem 6. se praví: „Dvouleté zkušenosti se státním normováním mezd ukázaly, že je normování práce mocnou pákou zvýšení produktivity a intensivnosti práce, řídí-li se mzda podle produktivity práce. Je tudíž základem každého systému náhrady, zejména systému premiového, normování výkonnosti práce. Normální práce kryje se normálním tarifem. Podmínkou premie je individuelní nebo kolektivní výkon práce nad normu. Pod číslem 9. se praví: „K potírání nedbalosti a povrchnosti v podnicích a institucích nutno zavésti jako účinný prostředek disciplinární soudy.“ Militarisace práce, premie a disciplinární soudy jsou tedy poslední slovo bolševického socialismu bolševické vlády proletariátu!

Boris Sokolov podává některé příklady o tom, jak se dělníkům v Sovdepii vede. Správa petrohradské továrny na zhotovení papíru nařizuje: „Dovolené dělníkům a zaměstnancům se nedávají. Neobjevení se na práce „přes čas“ má za následek ponejprv odnětí „pajku“, po druhé předání k soudu. Opoždění o více než 10 minut, bude trestáno ztrátou denního výdělku.“ Totéž jest v Kostromě, jenže se tam opoždění tresce odnětím dvoudenního platu. Petrohradští dělníci praví ve své resoluci ze dne 5. září 1920: „Cítíme se jako na žalářní práci, kde je všecko reglementováno, kromě výživy. Ztratili jsme sebe, jako lidi, stali jsme se otroky.“ Následkem toho všeho je neobyčejně veliký počet stávek. Za 6 měsíců r. 1920 byly stávky v 77% středních a velikých závodů. Na nacionalisované podniky připadá 90% stávek. Někdy byly 3—4 stávky za rok v jednom závodě a to v největších. Následek byl, že jsou žaláře plny stávkujících a o vůdcích jsou dělníci přesvědčeni, že je črezvyčajka dala zastřeliti. Poslední dekret hrozí stávkujícím vězením od 1—5 roků a jejich rodinám, jestli samy nepracují, odnětím „pajku“. A přes všecky kruté prostředky výkonnost dělníků klesá stále i v nejnovější době. V moskevském rayoně jeden horník dobyl v dubnu r. 1920 55, v květnu 55, v červnu 45 a v srpnu 41 pudů. V Petrohradě, v továrně Bormannově přišlo v dubnu r. 1920 na dělníka 19, v květnu 14 a půl pudů. V továrně Bezděka na dělníka v dubnu r. 1920 26, v květnu 19·6 pudů.

Bolševici starají se také jinak zvýšiti výkonnost dělníků. Zavedli tak zvané udarné závody, kde chtějí se starati obzvláště a především o dělníky a sice hlavně zřízením premiálního fondu, z něhož by dělníkům dávali premie

v naturaliích. Ale přirozeně nepodařilo se jim tento fond sehnati. Potřebovali k tomu na příklad 826.000 pudů mouky, 220.000 pudů ryb, 100.000 pudů soli, 55.000 pudů másla a 275.000 pudů čaje. Ale ani to nedovedli sebrati. Sehnali sotva polovičku mouky a cukru, jenom třetinu ryb a pětinu potřebného másla. Zařídili pro dělníky společné jídelny a přikázali určité závody k určitým takovým jídelnám. Ale dělníkům dávali věci tak špatné, shnilé, nemyté a špinavé, že tam dělníci nechodili a nakonec musili všecky ty jídelny zrušiti. Dělníkům vede se v „jejich" republice hůře, než kdy jindy. V sovětských listech inspektor práce podává zprávu o stavu a životě dělnictva, která je téměř neuvěřitelna („Volja Rossiji" 19. ledna 1921). Hůře než kdy dříve jsou stavební dělníci v rukou „podrjadčiků" nehledě na to, že jsou stavební dělníci členy velikého odborového sdružení, jež má 24.750 členů. Pracují až 14 hodin za den, ačkoliv v čele stavby stojí komunista. Při stavbě kazaňského nádraží komisaři bezlítostně trestají dělníky, nevšímají si jejich úrazů, nechávají je žít a spát v nemožných doupatech, v přecpaných místnostech, plných hmyzu a nedospělé nutí pracovati, jako vzrostlé. A poněvadž pod svícnem bývá nejvíce tma, našel inspektor při opravách Kremlu dělníky ve špinavých, temných celách a děti a nedorostlí pracují tam celých osm hodin. Zaměstnaní při stavbě zbrojnice žijí ještě hůře a ve svých kasárnách nemají ani světla. Administrace říká, že není proudu, ale u ní samé a její příživníků hoří elektrické svíčky, a v bytech dokonce lustry atd.

V moskevské „Pravdě" od 6. ledna 1921 trpce si stěžuje Skaplun na nedostatek ochrany práce v sovětské Rusi. I vyšší orgány centrální se chovají nejenom lhostejně, nýbrž i zamítavě k ochraně práce. Často se tomu říká filantropická sentimentálnost, která zásadně odporuje hlavní otázce doby přítomné, to jest zvýšení produktivnosti práce. Proto přicházejí odevšad z dělnických továrních komitétů, z organisací mládeže hlasy volající o pomoc proti plnému přezírání nejen základních zásad ochrany práce, nýbrž i těch nejprostších prostředků k zachování zdraví a života dělníků. Žalují, že tím trpí dokonce práce. Zavádění nadpočetních hodin práce, a sice bez vážné příčiny, nedostatek svátečního oddechu, nezachovávání zákonů o ochraně dětské a ženské práce, mají za následek vzrůst nemocí a zvýšení počtu dovolených, stálé zmenšování počtu dělníků, předčasnou nezpůsobilost k práci a vyšší úmrtnost. Následkem nedbalého zachovávání pravidel o ochraně proti nebezpečným strojům silně se zvýšil počet neštěstí a škodlivé podmínky pro zdraví dělníků v závodech do-

sáhly nejvyššího vrchole, poněvadž se neužívá nijakých prostředků proti nebezpečím, která přináší zdraví škodlivá výroba. Zdá se, že nemůže býti výmluvnější obžaloby veškeré bolševické výrobní politiky i její chování se k dělníkům, než jsou tato, samými bolševiky přiznaná fakta.

Sovětská politika hospodářská neobmezila se však na to, že zbavila dělníka nejcennějšího, co si v dlouholetých bojích s kapitálem vybojoval, totiž svobody práce a učinila dělníka pouhým nástrojem bolševického centralistického byrokratismu, ona také vzala, jak jsme již řekli, místním orgánům všechen rozhodující vliv na vedení závodu, na proces výrobní i distributivní a zcentralisovala vedení všeho v nejvyšší hospodářské Radě. Také jsme viděli, že účast odborových sdružení při tom nemůže býti považována za náhradu hesla: „Továrna dělníkům!“ V odporu se vším, co hlásali dříve, nyní chtějí, aby rozhodovali jen lidé, alespoň po jejich mínění věci znalí. Proti tomu by se sice nedalo mnoho namítati, ale centralisace, která je toho nevyhnutelným důsledkem, vedla k úžasnému zbyrokratisování hospodářského života a k takovému papírovému hospodářství, že starý režim carský se svým centralismem byl daleko předstižen komisařskou vládou v Moskvě. Stačí říci, že bylo na jaře r. 1920 v Moskvě 238.000 úředníků. Dělníků ubývalo, ale zato přibývalo úředníků a kontrolorů. Kontrolorů bylo více než úředníků výkonných.

Boj mezi centrem a místními orgány začal brzo po nacionalisaci průmyslu. Především zlomena moc okresních hospodářských rad, které podle toho, co jim bolševici hlásali, měly se přirozeně za nejvyšší moc v okresu a dělaly co chtěly. Byly úplně podřízeny gubernským hospodářským radám. Tyto původně byly opět podrobeny radám oblastným, které takovýmto způsobem představovaly velmi silnou moc hospodářskou. Byly však jako zbytečné r. 1919 zrušeny. Pak došlo na obmezení moci gubernských rad. Těmto vzala nejvyšší hospodářská rada většinu pravomoci, nesměly už konfiskovati a prováděti nacionalisaci. Staly se jen jednak přípravným, poradním orgánem nejvyšší rady hospodářské v místních záležitostech, a pak jejím orgánem výkonným a kontrolním. Také plenum gubernské rady odstraněno a všecko vykonávalo jen presidium, ustanovené gubernským výkonným komitétem sovětským a gubernskou radou odborových organisací. Ale i toto presidium může nejvyšší hospodářská rada odvolati. Oddělení gubernských hospodářských rad pro průmysl, který se v gubernii nalézá, jsou podčiněna dotyčným oddělením, glavkům a centrům nejvyšší hospodářské rady. Okresní hospodářské rady staly se také úplně neodvislými od místní sovětské admi-

nistrace a podléhají jen místnímu profesionálnímu sojuzu, pokud mají ještě nějakou pravomoc. V guberniích se však konají posud kongresy hospodářských rad a zástupci gubernských hospodářských rad mají každý rok jet do Moskvy, když se jedná o jejich rozpočet a nejvyšší hospodářská rada zase posílá do gubernských hospodářských rad instruktory, pro které má zvláštní školy. Gubernská hospodářská rada je poněkud samostatná jen v dohledu na domácí průmysl.

Třetí hospodářský kongres učinil ještě další krok v centralisaci. Rozdělil továrny na podniky prvního řádu, největší, a ty vyňal úplně ze styku s gubernskou hospodářskou radou a podřídil je přímo nejvyšší hospodářské radě a ponechal gubernské jenom továrny druhého a třetího řádu. Ale také továrny druhého řádu se spojují a pak podléhají přímo Moskvě. Kromě toho se tvoří trusty velikých stejnorodých závodů, jimž říkají kusty (kře) a ty pohlcují také továrny druhého řádu. Tyto kusty mají zase společnou správu, která je prostředníkem mezi centrem a jednotlivými závody. Dr. Goldschmidt panegyricky vychvaluje tuto centralisaci, která podle něho představuje knihovní vedení (Buchführung) veškeré produkce a může tudíž stanoviti jednotný výrobní plán pro celou výrobu. Není ovšem k takovémuto panegyriku nejmenší příčiny, poněvadž kapitalistické trusty takovou koncentraci dovedly také, ale ovšem bez byrokracie a proto živou a života schopnou. Jak vypadá ta sovětská byrokracie ve skutečnosti, je nejlépe viděti z komické přímo procedury při sestavování rozpočtů jednotlivých závodů. Napřed se sestaví rozpočet továrny, ta předloží jej svému trustu, ten jej schválený pošle rozpočtové komisi centra, tato finanční komisi v glavku, tato pak finančnímu oddělení Sovnarchoza, toto finančnímu národnímu komisariátu, který dá poukaz lidové bance. Tato vyplácí po částkách, aby stále byla kontrola finanční komise glavku, a ta zase dolů k trustu a konečně továrně. A nadto každé placení musí míti visum státní kontroly. A to má býti správa průmyslu! Je přímo neuvěřitelné, jaká armáda činovníků spravuje ruský průmysl, který nepracuje, a možno si z toho udělati pojem, jakou by musila býti, kdyby se skutečně pracovalo. V Petrohradě za absolutistického centralismu bylo r. 1910 180.000 činovníků. Tedy 9½% obyvatelstva, v r. 1918 už 212.000 čili 14% obyvatelstva a když se přestěhovali bolševici do Moskvy, zbylo jich tam přece ještě 180.000 čili 25% obyvatelstva, které se zmenšilo z 2,440.000 v r. 1908 na 706.000 r. 1920. Obyvatelstvo Moskvy kleslo z 1,854.000 na 1,028.000, ale mezi nimi bylo, jak jsme uvedli, 231.000 či-

novníků čili 22·7%. V celém sovětském Rusku počítají na 3,000.000 dělníků, 2,000.000 činovníků, z nichž je 1½ milionu v úřadech. Představme si po všem tom, že by takovýto ideálně pod „dozorem vlády a dělnických organisací" vedený průmysl musil vstoupiti v konkurenci s průmyslem světovým!

Ovšem Trocký nesdílí nadšení německého bolševika a napsal k osmému sjezdu sovětů zprávu, která je přímo zdrcující kritikou dosavadních pokusů sovětské správy o jednotný hospodářský plán. („Vojla Rossiji" 29./12. 1920.) Nebylo jediného řízení výroby, každý komisariát pracoval pro sebe a nejvyšší hospodářská rada místo aby se obmezila na centralisování veškeré výroby, stala se jakýmsi národním komisariátem průmyslu se stejnou pravomocí jako druhé komisariáty. Má ovšem glavky, ale ty mají ráz přístavků nebo přímo rozvaliny. Nejvyšší rada hospodářská však nekoncentrovala s výrobou i rozdělení. O poslední se zase staral zvláštní komisariát. Proto je potřebí zjednodušiti správu průmyslu a zajistiti jednotu vedení všech hospodářských komisariátů. Trocký nazývá to, co bylo, glavkokracií. Ovšem hájí, že musí býti byrokracie, pokud je stát, a stát musí býti v přechodné době ke komunismu. Byrokracie má své oprávnění, přichází na místě samočinnosti prvobytného chaosu a je nutnou etapou. Sovětská vláda netrpí tím, že si přisvojila špatné vlastnosti staré byrokracie, nýbrž tím, že nepřijala její dobré. Centralisovala jen jednotlivé odbory hospodářství, ale nesjednotila je. A přece jeden bez druhého nemůže žíti. Na poli koordinace práce nepřišla dále než k pokusům o utvoření prozatímních výjimečných orgánů, kolegiálních i osobních. Vypracovati jednotný plán hospodářství není věcí statistiky, nýbrž nejobtížnější vůdčí úlohou. Především je potřebí napraviti režim glavkokracie, znovuzřízením výkonné moci na místech v nové formě a v přesně ohraničených mezích. Místní orgány glavků a komisariátů povstaly rozčleněním místních sovětských orgánů. To bylo nutné, ale stalo se pramenem byrokratismu a průtahů. Těsné spojení orgánů a oddělení na místech je nevyhnutelné. Zkušenost ukázala, že je potřebí znovuzříditi oblastné hospodářské orgány, ovšem s jinou působností a jinými geografickými hranicemi, které by spojovaly hospodářskou práci gubernií spojených stejnorodostí výrobních podmínek. Dříve tvořily federace sovětských gubernií, dnes mají býti oblastnými tykadly centra k lepšímu poznání a využitkování místních sil. To nemá býti prvobytná sovětská lokální politika. Ale také v centru je potřebí důkladné opravy a nejde to bez odstranění parale-

lismu práce mezi jednotlivými úřady. Komisariáty a glavky žijí odděleným životem a není orgánu, který by vedl celek hospodářského života. Jednoty plánu nemůže býti dostiženo krajně libovolnými statistickými výpočty, nýbrž cestou stálého, živého sledování práce výrobních i distributivních orgánů. Nejvyšší rada hospodářská to nemůže konati a práci tu může na sebe vzíti jen sovět práce a obrany. Ten má býti orgánem jednotícím a vedoucím všecko hospodářství. Vedle toho nutno utvořiti řadu pomocných komisí. Nutno přikázati všem hospodářským úřadům, aby dávaly za každé dva měsíce zprávy o činnosti podle přesně určených pravidel. Sovět práce má míti pevnou oporu nejen v úřadech centrálních a glavkách, nýbrž také v místních orgánech hospodářských. Nutno upevniti oblastné sověty práce a obrany a dáti jim široké plné moci. Úloha místních hospodářských orgánů poroste se znovuzřízením hospodářského života. Jen krajní nedostatek všeho způsobil ubíjející papírovou motanici, kde Moskva chtěla mysliti i rozhodovati za všecky. Socialisticko-hospodářský centralismus, který přijde místo glavkokracie, bude se opírati na širokou iniciativu újezdů, gubernií a oblastí. Sovět práce musí zříditi zvláštní orgány pro spracování nakupených zkušeností a pro zjednání koordinace mezi schematy a prací. Nejvážnějším úkolem je využití nejlepších organisátorů. Jen ten může říditi, kdo sám stavěl. Takoví pracovníci mají vésti všestátní práci všude. Jen nečetné vybrané skupiny instruktorů mohou bráti podíl na vyplnění těchto úkolů. A aby utěšil všecky věřící komunisty, kteří v tomto hypercentralisovaném státě, v němž mají rozhodovati hlavně specialisté a dávno už ne dělníci, sotva mohou viděti ideál komunistického zřízení, dokládá Trocký po svém zvyku, že tento sovětský stát nemá býti věčným, že je jen přechodní, čili jak říká, že je to všecko jen lešení, nutné pro výstavbu komunistického společenstva. Ale lešení musí býti pevné, jinak by se shroutilo i stavení, než by bylo dokončeno. Nutno stůj co stůj zříditi vhodný aparát pro výstavbu jednotného socialistického hospodářství.

Není nejmenší pochyby, že je Trocký mezi bolševiky největší organisátor a nejmenší fantasta. A dojista nebude mu ukřivděno, řekne-li se, že věří spíše v to pevné lešení než v komunistické stavení. Ale v této víře je konsekventní a bezohledný. Ví, že musí jíti do konce a že se musí pokusiti o strašnou úlohu všecko sjednotiti v jedněch rukou, i výrobu i rozdělení produktů. Už jedno je téměř nevyplnitelné, jak pak teprve obé. Trocký bezohledně kácí všecky modly socialismu. Nestará se o hesla, že všecko dělá děl-

ník, nebojí se říci největší socialistické kacířství, že říditi může jen ten, kdo sám stavěl, chce ponechati všecko jednotlivcům specialistům, směje se velmi nepokrytě ruské vášni pro statistiku, neboť nikde se neshledalo tolik cifer jako v Rusku a nikde se tak málo z nich neudělalo, ale to všecko zase není nic platno. Budou nové úřady, nové komise, nejen v Moskvě, nýbrž i v oblastech, guberniích a újezdech a zase budou psáti a sestavovati tabulky a bude jen o několik instancí více, kam se budou musit zasílati. Hospodářský život nelze řešiti a vésti tabulkami. To sám Trocký přiznává, ale sám zavádí nové. A dojista sám nevěří, že by mohlo obnovení místních sovětů, které chce nařizovati a které také bylo nařízeno, aby bylo alespoň na oko zadost učiněno požadavku po demokratisaci a po odstranění naprosté vlády byrokracie, tuto byrokracii skutečně přemoci. Bez byrokracie centralisace výroby není možná a s byrokracií není možná výroba. Všecky pokusy, které dělají bolševici, jsou možné, dokud se počítá jako s nutnými porodními bolestmi velikého nového, že lidé mrou hlady, hladovým tyfem, že nemají co obléci a čím zatopit v krutých zimách, ale to by nebylo možno pro stát, který by se nechtěl vymlouvati stále na přechodné obtíže a který by měl prostě za svou povinnost dáti svým občanům možnost, aby žili po lidsku. Militaristickým kapitálstvím se nevynutí produktivnost práce. To může někde u něčeho zvýšiti produkci, ale nikdy nahraditi starou. A kancelářštinou se nedá říditi nanejvýše složity mechanismus moderního hospodářského života.

Rusko musí se státi kolonií vykořisťovanou cizím kapitálem, cizími koncesemi, bude-li trvati na tom, že ono musí prokázati všecky přednosti „jednotného hospodářského plánu“, tak jak si jej nejméně fantastický Trocký představuje. Že moderní hospodářství spěje k jisté plánovitosti je nepochybno a také žádoucno. Ale to dovedou sotva úřady. Nutno ponechati jednotlivým odvětvím výroby, aby samy se organisovaly a těmto organisacím, aby odstranily škodlivé následky bezplánovitého hospodářství, aniž by vyrovnávání nadprodukce přenechávaly těžkým odbytovým krisím, které posud jediné vyrovnávaly následky inhaerentních chyb ničím neobmezené kapitalistické výroby. A kdyby k tomu mohla fungovati ještě světová nějaká hospodářská instituce zástupců výroby jednotlivých zemí s mezinárodním clearingem obchodních pohledávek, pak možno by bylo doufati v rozvoj světového hospodářství, který by mohl vyvarovati se dosavadních těžkých krisí odbytových. Ostatně nelze zapomínati na jednu okolnost, na kterou tak správně

ukázal Walther Rathenau. Náklady výrobní zvýšením požadavků dělnictva a tím také zvýšením cen surovin tak stouply, že nezbude dostatečně kapitálu na stále nové investice, které vedly dříve k úžasné nadprodukci i hledání nových odbytišť v koloniích, Turecku, Malé Asii a konečně ke světové válce. Ruský příklad jednotného hospodářského plánu a kancelářské byrokratické organisace výroby sotva však najde napodobitelů jinde a snad Trocký sám, bude-li k tomu ještě příležitost a možnost, za nedlouho přizná, že i jeho poslední nejnovější centralisační projekt má všecky chyby „přechodního stavu". A poněvadž už je úplně přesvědčen, že jen ten, kdo něco umí, má právo něco vésti a říditi, nebylo by ani tak podivuhodné, kdyby na konec zavřel všecky i ty nové scentralisované úřady a dal průmysl zase do rukou lidí, kteří výrobě rozumějí a sice bez úřadů a bez papírové motanice. Pak ovšem by nebylo daleko k tomu, aby ruskou výrobu dal nejen cizím kapitalistům, nýbrž aby ji také vrátil kapitalistům ruským.

* * *

Hospodářský život.

Důsledky veškeré této politiky v ruském hospodářském životě, zejména v ruské výrobě není možno sledovati systematicky, poněvadž k tomu není systematického materiálu. Nutno obmeziti se na jednotlivé výhledy do hospodářských poměrů ruských, pokud lze najíti věrohodná data. Ještě jednou nutno tu pak zdůrazniti, že rozvrat průmyslu a zejména dopravy počal už po březnové revoluci. Základem všeho bylo hlavně politické zvyšování mezd následkem činnosti závodních komitétů a zvyšování železničních tarifů následkem činnosti železničních sovětů, provázené naprostým poklesem produktivnosti práce. Jak jsme už viděli, v doněcké oblasti za šest měsíců mzdy stouply o 120 až 200%, ale výkonnost pracovní klesla o 50%. Železniční tarify zvýšeny o 300%, aby mohli býti železniční zřízenci zaplaceni, ale vozba přestala pravidelně fungovati. Tím zdražovány do nemožností všecky potřeby životní a mzdy nutno bylo stále zvyšovati. Ale korektiv tohoto zvyšování, větší intensita práce nepřišla. Naopak s bolševickým vítězstvím bylo to všecko stále horší. Vítězství bolševiků rozvrat, který zde už byl, sesílilo a dokonalo.

Stát má ze znacionalisovaných podniků ohromné deficity a musí stále dopláceti na správu. Nejvýnosnější dříve

továrny mají neuvěřitelné schodky. Tabákové továrny petrohradské 2,000.000 měsíčně, typografie za r. 1918 asi 13,000.000 rublů. Centrotextil dostal pro nacionalisované textilní továrny do r. 1919 tři a půl miliardy rublů. (Sokolov.) Továrny se musí houfně zavírati. Počet průmyslových závodů moskevských klesl ze 681 z r. 1917 na 173 k 1. březnu r. 1919. V novgorodské gubernii nepracuje tři čtvrtiny velkých podniků. Cukerní průmysl velkoruského rayonu místo 6,000.000 pudů (norma pro r. 1917) vypracoval r. 1919 jen 1,542.000 pudů cukru. Sklářský průmysl pracuje jen asi pětinou závodů. Průmysl papíru pracuje jen na 23 místo na 40 strojích. Místo normy 8,000.000 pudů zhotovuje za šest měsíců jen 1,655.000 pudů. Pět velikých továren na papír v Petrohradě zhotovilo v r. 1917 za říjen až listopad ještě dva a půl milionů pudů a r. 1918 jen 293.000 pudů v téže době. Metalurgické závody v Rusku měly 1. ledna 1917 239.000 a 1. října 1918 jen 43.000 dělníků.

Jak se snížila produkce v textilních závodech jsme viděli a nelze přehlížeti, že měly v r. 1918 ještě veliké zásoby příze. Zajímavý je obraz veliké petrohradské textilní továrny, která byla plně vším zásobena. Počet pracovních dnů za 6 měsíců r. 1917 byl 130½, r. 1918 122. Střední počet dělníků v téže době na jeden den 2546, resp. 2742. Tedy nehledě na poněkud větší počet pracovních hodin, daleko menší počet dělníků zhotovil příze r. 1917 107.314 pudů, kdežto r. 1918 zhotoveno větším počtem dělníků jen 66.518 pudů. Tam přivedla agitace ruského dělníka. A při tom nutno podotknouti, že práce v moderních přádelnách je jednou z nejméně obtížných, a že nutno prostě nepracovati, mluviti a meetingovati, aby produktivnost práce tak klesla. Totéž je v tkalcovnách. Sám sovětský list „Trud“ praví 28. dubna 1919: „Veliký význam v naší textilní krisi má špatné využitkování i toho co máme. Produktivnost práce klesla na nejmenší míru, o pracovní disciplině není potuchy a stroje staly se nevhodnými následkem špatného s nimi zacházení.“ V niťařských továrnách petrohradských se zhotovilo v únoru r. 1917 za den 8418 grosů nití, v únoru r. 1919 jen 1910. Ale zpracování jednoho grosu stálo v prosinci r. 1916 1 rubl 35 kopejek a v prosinci r. 1919 10 rublů 90 kopejek. 8 ruských továren na lokomotivy zhotovilo r. 1917 ještě 520, r. 1918 jen 191 lokomotiv. Podle „Severnoj komuny“ klesla produktivnost dělníka ve velkém něvském závodě pětkrát, náklad za práci však stoupl u jedné lokomotivy čtrnáctkrát. To jsou všecka data, která uvádí Sokolov z oficielních i jiných sovětských listů.

Labry líčí jak to vypadalo v lednu r. 1919 v kanceláři jedné textilní továrny. Jsou tam členové komitétu, sovětu

a dělníci, a mluví a radí se, hlavně o tom jak dostat jídlo pro kantinu. Hubují na vládu, že rekviruje všecko jen pro rudou gardu. Rozhodli se, že si látky nechají, a že je sami budou vyměňovati za aprovisaci. V továrně je už málo dělníků a ti ještě několikráte denně mají meetingy o jídle. V půl čtvrté zastaví práci a jdou hledat aprovisaci. Každý si něco vezme, buď část látky, nebo kus železa ze strojů, nářadí, všecko po čem lační mužik, který nemá nic, ani kladivo, ani podkovu, ani hřebík, a jdou to měnit za brambory, chleba, anebo si dřevěnými částmi zatopí. Konečně se továrna zastaví a zbudou čtyři zdi. A dělníci jdou do rudé gardy nebo domů do vesnic.

Velmi zajímavé zprávy má také anglická „Bílá kniha" o poměrech v továrnách. Pro jejich vnitřní život pod vládou komitétů, budiž dovoleno zmíniti se o správě generálního ředitele veliké přádelny se 6500 dělníky (Angličana). Výbor měl 24 členů, 6 pro dozor, 4 pro výživu a 4 pro zpravodajství. Ostatních 10 bylo v ředitelství. Ti mluvili celý den a do všeho se pletli, zejména do toho, čemu nerozuměli. Dohlédali na veškerou koupi a prodej, a každý výdej musili podepsati. Poněvadž nerozuměli kvalitě zboží, kupovali draho a špatně, a veškerou správu úplně rozvrátili stálým se mícháním do všeho. Jen v komitétu pro zpravodajství sedí znalci. Neboť ten má za úkol propagandu, kupování komunistické literatury a pořádání koncertů a tanců. Nejraději jezdí členové komitétů na komise do jiných měst, poněvadž dostávají za to 50 dublů denně mimo svou mzdu na účet továrny. Zajímavo je také, jak se provádějí volby do komitétu. Napřed se jich zúčastnili všichni, ale pak je to prostě omrzelo, čili jak Rus říká „nadojelo", takže na volební schůzi bývalo ze 6500 dělníků nejvýše 300 a ještě méně. Tam volí koho chce dosavadní výbor, třeba všichni s ním byli nespokojeni. V jiné správě se ukazuje, jak si udržují komunisté většinu v Petrohradských výborech. Terorisují dělníky a nechají třeba hlasovati dělníky cizí, kteří ani do závodu nepatří. Už v říjnu r. 1918, konstatuje správa „Bílé knihy", poklesla produkce skoro ve všech odvětvích o 40—50 až 60%. V horách uralských klesla těžba z normálních měsíčních 6—7,000.000 pudů na 800.000 až 900.000.

Ale lépe než suché číslice ukáže bolševické hospodářství výsledek veliké vládní soudně administrativní vyšetřovací komise, kterou ustanovila vláda Denikinova v Charkově pro město Charkov a charkovskou gubernii. Bolševici byli v Charkově dvakrát. Od prosince 1918 do května r. 1918 a pak od ledna do května 1919. Doly se jedny nacionalisovaly, druhé socialisovaly a třetí nechaly se netknu-

tými. Výsledek byl: v listopadu r. 1917 byla těžba 117,000.000 pudů a v květnu r. 1918 28,000.000 pudů. Když pak přišli Němci zvýšila se těžba na 40,000.000 pudů měsíčně. V květnu r. 1919 dobylo se jen 18,000.000 pudů, tedy 15% normální těžby a v jekaterinoslavské gubernii dokonce jen 8%. V druhé periodě bolševici nacionalisovali, ale nemohli to všude provésti, poněvadž neměli dosti technického a administrativního personálu, ale také neměli moci nad dělníky. Ti se nestarali o dekrety a hospodařili po svém. I kde předešlá administrace zůstala, dělnická kontrola se do všeho míchala. Složení hlavního kolegia bylo takové, že tam technikové byli jen poradci, a politikové jich neposlouchali.

Nejhůře bylo ve velkých podnicích, kde byla agitace mezi dělníky nejlehčí. Dříve dávaly 82% veškeré produkce, r. 1918 už jen 48·9% a r. 1919 kupovaly u malých, co samy potřebovaly. Systém správy byl pod heslem: „Všecka moc sovětům!“ Ředitele a správce vyháněli a místy zabíjeli. Všude bylo nehospodářství, jen se zvyšovaly mzdy, aby dělníci zůstali věrni sovětům. Ale dělníci přece utíkali domů, na rozdělení půdy, a utíkali hlavně dělníci nejlepší. Většinou zůstali jen místní a ti neměli co jíst. Dolům, které měly aprovisační reservy, byly tyto vzaty. Produktivnost dělníkova klesla, nebylo disciplíny, a pak překážely samé meetingy, politika atd. Doly byly zanedbány, mnohé zatopeny a stroje staly se nepotřebnými. Finanční stav dolů byl nemožný, neboť nacionalisované banky nedávaly peněz, náklady úžasně rostly a ceny udržovány bolševiky uměle na nízkém stupni a tak bylo vše pasivní. Haldy na šachtách rostly, uhlí se kazilo, odvoz po drahách stále klesal. Také po vozech to nešlo, poněvadž koně mřeli hlady a ti, kteří zbyli, byli rekvírováni. Na doly posláno ke správě 100 vagonů dříví, ale ty byly prostě na dráze rozkradeny, nehledě na všecko zakročování úřadů. Sama bolševická komise „Uglavuglo“ konstatovala, že správa největšího dolu byla následovně složena: z jednoho prodavače lan, telegrafisty, kotláře, havíře a zámečníka. Všecko rozhoduje tato správa a zřídka v otázkách technických ptá se inženýrů. Na jiných dolech je to podobné.

Komise vyšetřila poměry ve všech metalurgických závodech v Charkově, ale z podrobného referátu stačí uvésti jen hlavní. Zajímavo je, že se odnětím pravomoci místním orgánům a továrním komitétům, pokud se to nejvyšší hospodářské radě podařilo, přece poměry poněkud zlepšily. Když veliká elektrická akciová společnost, která měla 2500 dělníků, jichž počet ovšem klesl r. 1918 na 276, zabrána dělníky, především utratili hotovost 2 a půl milionu rublů

a ještě si vypůjčili v lidové bance 2 a čtvrt milionu rublů. R. 1919 byl podnik nacionalisován, spojen s továrnami Siemense v Petrohradě a „Dynamo“ v Moskvě, a všechny podléhaly přímo nejvyššímu Sovnarchozu. Závod byl velmi spokojen, že se zbavil místních komisařů. Řízen byl třemi nedělníky a dvěma dělníky. Závodní komitét byl složen z 11 členů, kteří dostávali 1350 až 1530 rublů měsíčně, dělníci, členové ředitelstva 2400 rublů a nedělníci 3000 rublů měsíčně. Kromě toho byla ještě 20členná kontrolní komise. Produktivnost dělníků velmi klesla, na 28% dřívější práce. Peníze z Moskvy dostávali, ale všecko šlo na dělníky, nic na nutnou opravu strojů. Když dobrovolci dobyli Charkova a zavedena opět akordní práce, jest zajímavo, že si dělníci mohli vydělati až o 57% více než za bolševiků.

S továrnou na lokomotivy a stroje v Charkově, která jest největším závodem v Rusku, bolševici zacházeli poněkud opatrněji, poněvadž jim tolik záleželo na lokomotivách. Zde počet dělníků tak neklesl, obyčejně jich průměrně bylo 5075, r. 1919 4.026. K tomu dělníci nebyli bolševici. Do nacionalisace vedl závod starý ředitel, ovšem pod tlakem závodního komitétu, komise cenové a kontrolní, které se však do technických věcí nepletly. Po nacionalisaci správa závodu skládala se ze 65 prostých dělníků a v čele byl docela obyčejný dělník. Stála závod 1,320.000 rublů ročně, kdežto dříve správa „vykrmená kapitalismem“ stála 54.000 rublů. Ale byl přece rozdíl r. 1919 proti r. 1918. Bolševici už měli větší respekt před techniky a chovali se k nim slušně. V květnu r. 1919 byl závod nacionalisován a vrchní vedení dostala „pjatěrka“ s komisarem naznačeným nejvyšší hospodářskou radou, jako by instruktorem. Předsedou „pjatěrky“ byl arci docela nevzdělaný dělník, ale dělníci sami zvolili tam bývalého ředitele a hlavního inženýra. Práce šla velmi špatně. Dělníci meetingovali, lenošili, nadávali mistrům a hrozili jim, a ani bolševici nedovedli tomu zabrániti, neboť ztratili na dělníky vliv. Na jednu lokomotivu bylo potřebí r. 1914 18 lidí, r. 1918 50 lidí, a r. 1919 67 lidí. Lokomotiva stála továrnu r. 1914 55.832 rublů, r. 1918 446.200 rublů, a r. 1919 1,541.496 rublů. Komise přichází k závěru, že nacionalisace dala závody v ruce lidí neznalých, kteří neměli jiného interesu než na zvýšení mezd. Pokus o regulování činnosti komitétů přivedl jen k byrokratismu s vlastní jemu papírovostí a kromě toho kvetlo podplácení. Komitéty nevypouštěly výrobky podle rozkazu centra, nýbrž prodávaly je za spekulační ceny samy. Nebylo mezi závody solidarity, závod který měl přebytek surovin, nedal jich druhému, který zase měl přebytek topiva a tak stály oba, ale dostávaly měsíční plat

za „práci“ z nejvyšší hospodářské rady. Všecky plány centrálních úřadů rozbily dělnické sověty na místech. Uvedené dosud doklady postačí, aby byly jasny výsledky bolševické politiky v průmyslových závodech.

Podívejme se nyní na banky v Charkově, kde jako všude, z filiálky státní banky udělána lidová banka. Dokud ze soukromých bank neutvořili filiálky této lidové banky, ustanovili tam nové vedení, složené ze zástupců sovětů, odborového sdružení bankovních zaměstnanců a z ředitelů s hlasem poradním. Kromě toho pro každou banku jmenován komisař, který každý akt musil podepsati. Ale konečně zde naprostá neznalost věci vedoucích činitelů mnoho nevadila, poněvadž se v bankách vůbec nic nedělalo, jen se vymáhaly peníze na dlužnících a to velmi nebankovně. Pohrozilo se jim nucenou prací a konfiskací jmění. Spravovati neměli co. Všecky cennosti převezli do lidové banky, hlavně cennosti soukromníků (zlato, stříbro, drahokamy) ze safesů a pak všecko odvezli do Moskvy i to, co črezvyčajky, pokud to vůbec odvedly, sebraly v soukromých domech. Komisař před útěkem z Charkova dal si vyplatiti 100.000 rublů nikolajevskými penězi, vzal všecko, co bylo a zanechal jen drobné peníze. Klíče od toho, co sebrali v domech a dali do banky bez kontroly v uzavřených schránkách, měli komisaři a na rukách nosili veliké brilianty. Teorii: „všecko je vaše, všecko je sovětů“, brali do slova a velmi individualisticky. Uvezli za 200,000.000 rublů cenností, z denní kasy 19,500.000 rublů, 12 balíků a 27 beden s cennými věci a jeden koš s cennými věcmi z městského lombardu. S tím patrně nyní chtějí obchodovati a obchodují s Evropou. V březnu r. 1919 banky nacionalisovali, ale ani nevěděli, jak to mají udělati, zda podle petrohradského systému, kde se spojovalo několik bank v jednu, nebo podle moskevského, kde každé bance přikázán jistý druh obchodu. Konečně se rozhodli, že každá banka bude oddělením lidové banky a povede dále své operace. Novou bankovní politiku nedělali, jen zaplavovali Charkov sovětskými papírovými penězi, a co bylo cenného, odváželi do Sovdepie. Arciť posílali také z Moskvy nikolajevské peníze, ale ty byly výhradně určeny pro podplácení nepřátelské fronty. Práce neměli, ale personál rozmnožovali. Kontrolory chtěli míti jen komunisty, a ačkoliv jim to nepřekáželo jmenovati kontrolorem nedorostlého mladíčka, přece se jim jich nedostávalo. Je však charakteristické, že knihvedoucí a pokladníky nechali staré. Bankovní operace se obmezovaly na přepisování směnek a vydávání peněz na čeky. Ale arciť to byla operace velmi složitá. Vydávali jen 150 rublů na týden, ale k tomu muselo býti povolení finanč-

ního oddělení místního sovětu, napřed s jedním podpisem, a když si začali nevěřiti, s podpisy celého kolegia. Mohlo to míti arciť také jinou příčinu, poněvadž bylo všeobecně známo, že možno dostati i více. Ale to stálo 25 až 30% žádaného plus. K tomu ke všemu nutno bylo platiti veliký bankovní aparát, takže ředitel mezinárodní banky řekl, že výplata každého čeku na 150 rublů stojí banku 75 rublů. Ohledně safesů platilo pravidlo, že se vybírá všecko stříbro až na 6 funtů, zlato a zlaté věci až na váhu 16 zolotníků a všechny cenné papíry. O vybraném byl sepsán podrobný protokol, ale teprve v druhé periodě, když už toho mnoho v safesech nebylo. Byli ovšem agenti, kteří sprostředkovali že safesy odkryty nebyly. Tak nebyl odkryt veliký kufr se stříbrem, vážící několik pudů, jakéhosi Feldmanna, a safes známého v Charkově mlynáře Gerše Moldavského, jakož i safesy cizinců. Společnost vzájemného kreditu nenacionalisovali, jen rozhodli, že má likvidovati. Ostatně se o tuto banku menších lidí nestarali, poněvadž tam nebylo co vzíti. Také pozemkové banky nechali zatím netknutými. Výsledek všeho toho, co bolševici dělali, byl, že závody, kterým vzali všecky reservní papíry i peníze, jež měly v bankách, neměly peněz a nemohly pracovati, a že spekulace, kterou bolševici podle nacionalisačního dekretu chtěli zničiti, vyrostla do nebývalých rozměrů. Pod rukou se vyplácely čeky, skupovaly se cenné papíry i jiné cennosti, obchodovalo se různými druhy peněz a spekulace se zbožím rozmohla se do krajnosti.

S lidovou bankou měly býti spojeny podle dekretu z ledna r. 1919 také charkovské berní úřady. Ale nehledě na dekret každý úřad si ponechal své peněžní vedení a ani v jednom a tomtéž úřadě nebyly sloučeny všechny pokladny, každé oddělení mělo své. Komisaři přiváželi pro své úřady peníze přímo z Moskvy, kde jim odkrývali běžné účty, většinou jako zálohy tomu neb jinému náčelníku oddělení „gubispolkoma“ (exekutivního komitétu gubernského). Tolik vychválená organisace bolševická, jak viděti, nevypadala v praxi tak skvěle. Mezi výdaji bylo 112,000.000 rublů na výdaje neznámé a jenom 1,050.000 na určitě označené. Důchody byly arciť větší, poněvadž za nedoplatky daňové trestalo se nucenou prací a pak Charkov musil zaplatiti kontribuci 40,000.000 rublů pod hrozbou žaláře a zastřelením „buržoům“. Sešlo se podle zápisu 45,000.000 rublů, ale co zůstalo pod rukama „sběratelů“, se neví. Kontribuce na neochotných se vymahala tak, že byli zavřeni do žaláře, nedostali nic jíst, ani vodu pít, ale počítalo se jim za vězeňskou stravu 100 rublů na den. Předseda sběrací komise byl pro zpronevěření zastřelen. V kaznačejstvě (berním úřadě)

sloužili lidé, kteří neměli ponětí o státním účetnictví. Jeden sotva psal a druhého zastřelili, poněvadž si vyměnil 550.000 sovětských rublů za nikolajevské. Jeho nástupce utekl se 378.000 rubly. Kontroly vůbec nebylo. Bývalá tak zvaná kontrolní palata předána třem lidem, mezi nimi mladému studentu technologického institutu, ale ti za pět měsíců bolševického panství nekontrolovali nic. Zato pracovali o projektu, podle kterého by bylo v Charkově a gubernii asi 1000 kontrolorů.

Obchod a průmysl byl v lednu 1919 také nacionalisován, a sice hlavně za tím účelem, aby zabráněno bylo, jak stálo v dekretu, spekulaci. Všecko nařízeno spočítati a ukrajinský sovět národního hospodářství měl všecko rozdíleti. Měl k tomu 2000 lidí a centrální rekvisiční komise 3000 lidí. Vnitřní organisace nebylo. Kompetence různých oddílů nebyla vymezena a proto se jednotlivá oddělení přela mezi sebou. Rekvisice prováděny první dny ozbrojenou mocí a sice bez náhrady. Vše zabíráno jako národní majetek, i lakované mužské i ženské botky. Později dělali přece jen soupis a pak dáváno také zvláštní povolení prodávati, ale ovšem doplňovati zásoby bylo těžko, poněvadž přikupovati je možno bylo jen na písemné povolení. To vedlo k nekonečnému psaní po nejrůznějších instancích a k rozkvětu úplatkářství. I kooperativy musily platiti úplatek, aby dostaly povolení na doplnění zásob. Ačkoliv tedy se vůbec skoro neobchodovalo, musili obchodníci přece jen personál podle nařízení odborové organisace dále platiti a z tržby musili dáti 25% do lidové banky, odkud zpět nemohli dostati nic. Za prvního obsazení Charkova sebrali bolševici 2,000.000 aršin bavlněného zboží a nezaplatili za ně nic a r. 1919 vzali ostatní do svých skladů.

Ohledně drobného prodeje, zejména koloniálního zboží, byli bolševici přece jen opatrní v odstraňování soukromého obchodu a jen nařídili, aby se prodávalo na lístky. Ty bylo ovšem možno dostati také za bakšiš a pak se s nimi lichvařilo. R. 1918 aršin kartonu stál 1 rubl 8 kopějek, r. 1919 u pokoutního obchodníka 60—70 rublů a když bolševici utíkali, na rychlo ještě prodali sami sklady za lichvářské ceny.

O literaturu se starali bolševici tím způsobem, že zabrali knihkupectví, dali vše, co našli, do sovětských skladů a nic nezaplatili. Největší firmu charkovskou, jakýsi bazar, kde bylo možno dostati všecko, zabrali tak, že všecky peníze z prodeje sobě ponechávali, kovové věci vůbec skonfiskovali a ohromný personál donutili platiti firmou. Technické oddělení vedl dělník. Jeden ze skladů firmy nacionalisovali a sice tak, že prodávali a peníze nezapočítávali.

Konec byl zavření krámu, zavření správce a škoda asi 2,000.000 rublů. Nacionalisací obchodu dovedli to tak daleko, že ke koupení pera, školního sešitu nutno bylo státi hodiny ve frontě a pro kontrolu a prodej těchto věcí bylo potřebí velké kanceláře. Místo v obchodech prodávalo se po ulicích a ovšem se lichvařilo. Tito noví pouliční „obchodníci" vydělávali 300—500 rublů denně. Zato opravdoví malí obchodníci zničeni. Bolševik Babin napsal v listu, vydávaném odborovým sdružením obchodních zaměstnanců, 1. dubna 1919: „Nikdy nekvetla tak spekulace a měšečničestvo jako při nacionalisaci. Ukázalo se, že dělníci a nemajetní zůstali bosými a hladovými, kdežto za veliké peníze možno bylo být sytým, odětým a obutým, ale ne v oficiální rozdělovně, nýbrž pod rukou." A rozdělovny jsou buď obléhány nekonečnou řadou čekajících celé dny a neděle na cífku nití nebo na tři jehly anebo jsou zavřeny pro nedostatek zboží. Mezitím byrokratický aparát všech těchto centrů, glavků, oddílů a pododdílů, nekonečně veliký, znovu a znovu nutí státní lis vypouštěti moře papírových peněz. V resultátě není plánu nacionalisace a nemůže býti pro nedostatek objektivních předpokladů. Provádí se, jak komu napadne, a kdo není lenivý, bere na účet, rekviruje, nacionalisuje, pečetí sklady atd." Všeukrajinský sjezd obchodních zaměstnanců přijal 25. března 1919 resoluci, ve které jednomyslně odsoudil všecku sovětskou politiku v oboru regulování obchodů, přiznav, že rekvisice zboží, prováděné různými orgány, vedou jen k bezúčelnému rozrušení soukromého obchodního aparátu a že nacionalisace obchodu, prováděná laickým a byrokratickým způsobem, přivádí ještě k většímu chaosu. A na témž sjezdu ukázáno na to, že nacionalisaci často řídí zloději a podvodníci. V témž smyslu se ostatně vyslovil i druhý všeruský sjezd odborových sdružení obchodních zaměstnanců: „Nacionalisace a municipalisace, odstranivše veliký obchod, přenechávají jej loupeživé exploataci nejparasitnějších spekulačních forem obchodu (měšečničestva atd.), oddalujících pracující od produktivní práce."

K tomu všemu organisace sovětských hospodářských instancí byla přímo ubohá. Protokoly gubernského sovětu národního hospodářství našly se vyplněny věčnými spory s ukrajinským sovětem národního hospodářství, s komisariátem transportu a s exekutivním komitétem. Každý poroučí své a hrozí druhému soudem. I zemědělská oddělení, črezvyčajky, i revisní komitéty se pletou do kompetence hospodářské rady. Tak referent presidia sovětu národního hospodářství praví: „Je chaos. Každý, kdo v boha věří i kdo nevěří, každý rozdílí produkty." Smluvené se nedo-

držuje. Dojednali, že z velikých zásob dříví komisariát cest dostane 50% a druhých 50% sovět národního hospodářství. Ale železnice si prostě zabraly všecko a sovět národního hospodářství nedostal nic. A této organisaci německý bolševik dr. Goldschmied pěje nadšené hymny!

Řemeslníkům v Charkově dávali pokoj. Nechtěli řemesla nacionalisovati, jen podporovali artěly, tovaryšestva atd. Ale přece se neudrželi a v květnu 1919 zrušili „remeslnuju upravu" jako přežilý zbytek cechovnictví a udělali z toho kustarno promyšlený oddíl gubernského sovětu národního hospodářství. S provedením však nespěchali, když slyšeli, že tato „Uprava" má jen několik set rublů kapitálu. Principy je patrně nelákaly. Ale pro vojenské dodávky neznali ani k řemeslníkům žádných ohledů. Sebrali jim bez náhrady šicí stroje, nůžky a žehličky, věci, kterých již nebylo lze dostati. Ke zhotovení uniforem mobilisovali na týden všecky krejčí do 55 let. Rovněž tak obuvníky. Typografie a knihařství zabrali bez náhrady, rovněž krámy cukrářské. Kdo zavřel svůj krám nebo svou dílnu, musil personálu platiti značné sumy. Artěly nechali bolševici docela na pokoji a dokonce žádali artělščiky za pokladníky, poněvadž jejich komunisté kradli. Avšak cenné papíry artělščiků, které tito měli v bankách uloženy, uvezli jako jiné. Ke konci své vlády v Charkově arciť i artělům chtěli vzíti samostatnost a donutiti je, aby vstoupily do moskevského tovaryšstva, jak to udělali s bursovními artěly, ale k tomu už nedošlo.

Kooperativy se dosti dlouho těšily na Jihu důvěře bolševiků a sice proto, že byly vnitřně samy bolševisovány. Jeden veliký kooperativ nepřijímal nikoho do služby, kdo nebyl aspoň socialistou-menševikem. A jeho dozorčí orgán byl složen z osmi komunistů, z nichž jen jediný byl Rus. Proto bolševici u takových kooperativů ani nerekvirovali, naopak byli s nimi v nejlepších poměrech. Ty proto kvetly, ač se v nich skoro nepracovalo, z osmi hodin sotva třetinu, ostatní se meetingovalo a konaly se porady. Ale spojení bylo ještě užší. Sovětský úřad Gorprodkom (městský aprovisační komisariát) koupil v kooperativu „Pojur" boty po 230 rublech, prodával je za 450 rublů, hlavně svým zaměstnancům, a ti už prodávali dále za 1000—1500 rublů pár. Druhá věc se sovětskému Gorprodkomu nepodařila. Pojur dostal z Oděsy tři vagony loje v době, kdy ho jinak nebylo lze dostati. Polovičku zpracoval na mýdlo a druhou žádal Gorprodkom jako by pro armádu. Ve skutečnosti však prodal ji třem mydlářům neruské národnosti a těm měl už býti lůj odvezen. Dělníci Pojuru se však o tom dověděli a protestovali tak energicky, že sovětský Gorprod-

kom musil ustoupiti. Dobrý příklad sovětských orgánů, bohužel, působil i na kooperativy. Jeden kooperativ dostal kávu po 65 rublech za pud a prodával ji za 800 a pak za 1000 rublů. Nejhorší druh, který dostal za 45 rublů, prodával za 650 rublů pud. Miasmy bolševické korupce rozšířily se i na zdravé instituce.

Zato bolševici byli velmi nepřátelští kooperativům, které měli za buržoasní. Tak kooperativ Vzaimokredit, v němž člen platil 500 rublů vstupného, považován byl za nepřátelský a bolševickým orgánem přiveden na mizinu a ředitelstvo zavřeno do žaláře. V poslední době se bolševici vůbec začali dívati na kooperativy s podezřením. Tovaryš Berlin napsal v sovětském listu: „Kooperace taková, jakou dnes je, i svou strukturou je velmi blízka aparátu individuelního vlastnictví a sotva podaří se odděliti tyto blížence bez chirurgického nože. Je cítiti nutnou potřebu vyčistiti Augiášovy chlévy kooperace.“ A tak se objevil dekret nejvyšší rady hospodářské o konsumních komunách, který ustanovoval asi následující: ve všech městech a selských místech spotřebitelské kooperace spojují a reorganisují se v jediný rozdělovací orgán, ve spotřebitelskou komunu. K této patří všecko ostatní místní obyvatelstvo, každý občan je povinen státi se členem komuny. Právo volební i právo býti voleným mají občané, mající volební právo do sovětů deputátů. Všecky kapitály, sklady, krámy a výrobní podniky předávají se spotřebitelským komunám. Ve správě těchto a jejich gubernských sojuzů maji místní aprovisační vládní orgány po jednom zástupci. Správu centrosojuza spotřebitelských komun přináleží doplňovati nejvyšší radě hospodářské nezbytným počtem svých zástupců. Tím je ovšem hlavním kooperativům, totiž spotřebním, jako svobodným institucím učiněn konec. Volebním právem sovětským jsou vyloučeny všecky nepohodlné živly a bolševici zničili ještě jedno útočiště individuelní iniciativy a samostatné práce. Výsledky vypadají podle toho. V Ukrajině tento dekret z r. 1919 proveden nebyl, poněvadž přišla Denikinova armáda. Zato po poražení Denikina hlavní představitelé jihoruských kooperativů, které se za vlády Denikinovy rozmohly ve velikou hospodářskou organisaci, byli odvlečeni do Moskvy a posazeni do butyrského vězení. V Jekatěrinburku hlavní činitelé kooperativů odstříleni.

Bolševikům se tedy také zde podařilo zničiti výsledky soukromého sdruženého podnikání a je tudíž velmi zajímavo zvěděti, jak osvědčily se jejich spotřebitelské kooperativy. „Volja Rossiji“ ze dne 26. ledna 1921 přináší o tom neobyčejně zajímavý článek bolševické moskevské

„Pravdy“. Napřed ovšem „Pravda“ s velikým uspokojením konstatuje, že se bolševikům podařilo zničiti staré kulacké (lichvářské) orgány kooperace a vytvořiti dosti strojný aparát distribuce. Mají gubsojuzy, rajsojuzy (rayonové); městská spotřebitelská společenstva a centrosojuz. Ale pak se přiznává, že také tato bolševická medaile má svůj rub. Mají ohromný aparát byrokratický, ale nemají co rozdělovati. Tedy jako všude hlavní věcí bylo usaditi nekonečnou armádu byrokracie. Novými řediteli kooperace — praví „Pravda“ — nebyl vzat zřetel na kardinální otázku, co tato ohromná „mašina“ bude rozdíleti a jakými produktovými prameny disponuje republika. Nelze upříti, že je bolševický orgán přímo vzorně diplomatický v konstatování úžasného hospodářství bolševiků! Utvořena mnohopočetná ředitelství, kontrolní sověty, jmenovány ohromné statusy zaměstnanců, při každém rayoně odkryty „mnogolávky“ a v resultátě, poněvadž není zboží, jsou krámy zavřeny a zaměstnanci se nudí a nemají co dělati. To všecko je velmi drahé. Centrosojuz je dlužen glavkům a centrům 5 miliard a národnímu banku 1½ miliardy a ještě více dluhují gubernské sojuzy místním orgánům zásobovacím. Moskevský Gubsojuz potřebuje na své orgány 180—200 milionů ročně, tedy na každého jedlíka, vezme-li se obyvatelstvo moskevské gubernie počtem 2,000.000, od 80—100 rublů a za půl roku 1920 rozdělil zboží za — 43 ruble na jedlíka. K tomu ještě přijdou náklady transportu atd., což všecko zdražuje zboží přibližně o 250%. Sovětské kooperativy mají leckde více personálu než orgány aprovisační a nemají co rozdílet mezi obyvatelstvo. Nelze si představiti názornějšího obrazu nemožného bolševického hospodářství.

O stavu železnic mluví bolševik Tumeněv na kongresu rad už 12. prosince 1917 způsobem přímo zoufalým. V listopadu 1917 podle něho byly železnice v agonii. Nejsou už mechanikou pravidelného fungování. Všude jsou samé komitéty, každá stanice je svou republikou, jejíž přednosty volí místní sověty. V samém ministerstvu železnic utvořen sovět úředníků. Unie železničních zaměstnanců „Vikžel“ v listopadu diktovala osmihodinnou práci a v kanceláři jen šestihodinnou a zvětšení platů o 4½ miliardy. Na trati Moskva—Kursk jsou dva komitéty a ty se mezi sebou rvou. Dochází to do pálení stanic, ničení výhybek a zachycování vlaků s obilím a palivem. Bolševici začali s agitací na železnicích už v září 1917 a při demobilisaci se všecko rozmohlo jako rudá vlna. Transporty potravin bez kulometů nebyly možné. Úředníci dělají co chtějí a nutno je upláceti, aby pustili vlak. V Moskvě bylo r. 1919 30.000 prázdných

vagonů, které se nemohly hnout a mezitím kradli z nich všecky kovové části. V červenci 1918 je na linii Rjazaň—Ural 42%, na murmanské 69% lokomotiv nemocných. Polovička materiálu je nepotřebná. Dráhy nemají uhlí. Dokud to šlo, žily z reserv, z uhlí loďstva v Kronštatu a z 15,000.000 pudů nafty z Astrachanu. Když spotřebovaly, co bylo, přestal pravidelný dovoz (Labry).

Telegrafisté na drahách pracovali dříve 9·3 hodin a podle dekretu z prosince 1917 jen 6 hodin. Ale poněvadž jich nebylo, musili pracovati přes čas, začež se jim ovšem dvojnásob platilo (dr. Treuenfels). Na Ukrajině po odchodu Němců za Petljury a Viničenka byly poměry přímo groteskní. Úředníci třeba přes vyšší rozkaz nepustí vagon než za úplatek 1000 rublů. Vlaky jsou zastavovány, loupeny, lokomotivy se nespravují a říká se, že je jich na 70% nemocných. Podle Sokolova heslo železnice železničářům mělo za následek, že železnice, které r. 1916 vynesly 140,000.000, 1918 měly 8 miliard deficitu. Dokonce na sjezdu dělníků železničních 1919 se přiznalo, že položení na železnicích je katastrofální a hlavní příčinou že je úpadek produktivnosti práce, nedostatek topiva, železa atd., tedy nedostatek produktivnosti práce také v dolech a hutích. Exploatace jedné versty stála 1916 17.000, 1917 26.000 a 1918 144.000 rublů. Nemocných lokomotiv bylo v březnu 1917 23% a v březnu 1919 52·4%. S vagony je to poněkud lepší, poněvadž ty při nejlepší vůli nebylo tak lehko kaziti. Těch bylo nemocných v březnu 1917 5·4% a 1919 18·8%, tedy přece jen více než třikrát tolik. Zato skoro necirkulují. Zároveň s tím postupuje stále rozrucha vrchní stavby drah, mostů a stanic (Sokolov). Podle anglické „Bílé knihy" pokaženo na sibiřské dráze dokonce 37% amerických lokomotiv, tedy strojů docela nových. Ale zato měly dráhy úžasné spousty zbytečných zaměstnanců. Na jihozápadní dráze bylo jich 16.000 a stáli ročně 340,000.000 rublů a v celé Ukrajině vydáno na zbytečný personál 200,000.000 rublů ročně.

Ale nejzajímavější je zase zpráva soudně-administrativní komise denikinské vlády. Na ukrajinských železnicích bylo vše plno sovětů a také komisariátů. Tyto byly nejen administrativní, nýbrž i politické: centrální komitét železničních revolučních sovětů Ukrajiny, revoluční sovět drah a revoluční rayonové komitéty na linii. Technikové byli jen konsulenty a o všem rozhodovali sovětští komisaři, kteří stále obviňovali techniky ze sabotáže. Podle bolševického zvyku bylo plno tak zvaných normírovacích komisí pro otázky personálu a platu. Na jižních drahách jich bylo 60 s 571 členy a stáli 6,500.000 rublů. Nedělali

ovšem nic. Bolševikům samotným vše to bylo nesnesitelné. Byli přesvědčeni, že je to lenost personálu a proto přísně hleděli na dodržování hodin služby. Ale jednak možno i za osm i šest hodin nic nedělat a za druhé utloukat všecko jejich komisním byrokratismem. Také soukromé severodoněcké dráhy zabrali a po čas likvidace dali jejich vedení „sedmerce" následovně složené: předsedou byl pologramotný zámečník, hlavním komisařem bývalý strojvedoucí, pak jeden telegrafista, mašinista a jeden písař. Staří náčelníci služby byli jen konsulanty. A když něco namítali, říkalo se, že je to sabotáž a hrozilo se zastřelením. Telegrafista ze sedmerky byl kdysi souzen pro zpronevěru v pokladně a tak za něj přišel sestavovač vlaků, člověk bez veškerého vzdělání a ten měl nejdůležitější oddíl, totiž provoz. Komisaři byli placeni velmi dobře, za to v centru správy jen překáželi a na místech bylo ještě hůře, poněvadž kromě nich rozhodovaly ještě sovětské organisace.

Ke všemu ještě rozhodující slovo na drahách měly místní črezvyčajky a v těch byli lidé úžasní, trestanci a bývalí zaměstnanci, propuštění pro různé přečiny ze služby. Ti nebyli nikomu podčiněni, do všeho se míchali, i do disposic vagonů, terorisovali personál, bili jej a hlavně byli velmi přísní na dovoz nedovoleného zboží. To konfiskovali, arciť pro sebe. Zejména s palivem dělali, co chtěli. A vyšší úřady jako jinde nad místními neměly naprosto žádné moci, neboť disciplina úplně vymizela. Hlavní věcí bylo dát nezaměstnaným plat, ne práci, a tak byli na drahách velké kádry nádeníků bez práce. A poněvadž bylo potřebí tolik místností pro nové úřady, pro všecku tu strašnou a zbytečnou byrokracii, vyháněn starý personál z bytů.

Se zbožím nakládalo se docela libovolně. Při vydávání zboží byly zbytečné byrokratické formálnosti a nakonec bylo dokonce zakázáno žádati náhradu za zboží ztracené. A tak se přestalo po dráze posílati. Zrušení svobodného obchodu odňalo možnost nakupovati materiál, musily tedy i dráhy hledati skrytý a platiti jej draho za spekulační ceny. Když pak to vzal do ruky Sovnarchoz, šlo opatřování materiálu nekonečnými instancemi. Komisariáty nedovedly ničeho opatřiti a proto prostě všecky žádosti založily do aktů a vyřizovaly je teprve na úsilovné prosby po měsících. Vyšší personál byl úžasný. V čele ukrajinského národního komisariátu Putěj soobščenija byl člověk, který dříve v poltavských dílnách zapisoval pracovní dny. Náčelníky komisariátu byli jeden účetní a druhý pomocník přednosty stanice, který měl 32 disciplinárek, komisařem služby materiální byl nějaký Geršin, který do personální

tabulky při otázce, jaké je víry, napsal: víry v diktaturu proletariátu. Podle této víry vzal si zálohu 1,000.000 rublů bez účtů a dokladů. Provoz dráhy měl na starosti truhlář, který se sotva uměl podepsat, ale zato inženýrům hrozil stále krutými tresty. Za měsíc ho musili vystřídati a na jeho místo přišel pomocník strojvůdce. Komisařem právnického oddělení byl písař domácího vychování.

Také velmi přispěly k rozrušení všeho komunistické jačejky, „mozek i srdce komunismu", které podle své povinnosti všude agitovaly a tím přirozeně podrývaly všecku kázeň. Rozumí se, že jižní dráhy místo dřívějších přebytků měly nyní stomilionový deficit. Proběh lokomotiv se zmenšil o 83·5% a spotřeba uhlí zvýšena o 108%. Zajímavé je také ve zprávě, že dobrých lokomotiv bylo především používáno pro různé komisary a pro protekční vlaky, kdežto pro obyčejné vlaky měly lokomotivy nemocné.

Stejně to vypadalo s parochodstvem na Volze. Volha byla prázdná, poněvadž parníková služba byla úplně rozvrácena dělnickou anarchií. Lodníci měli 600—700 rublů měsíčně, celé zaopatření, ale nedělali nic. Když však přece jeli, brali jim náklad mužici, města a červené gardy, takže se říkalo, že je v Africe větší bezpečnost. Doprava 20.000pudového vlečníku z Kavkazu do Petrohradu stála 108.320 rublů (Labry). Totéž tvrdí řečníci na bolševických sjezdech a píše se v bolševických listech, jak to cituje Sokolov.

Podobné pořádky jako na železnicích byly v Charkově i na poště. Vedení dostali do rukou lidé úplně neschopní „revoluční dělníci", kteří nic nedělali, jen meetingovali a hlavně najmenovali spousty dělníků bez práce za poštovní zaměstnance, jako na příklad do nádražního poštovního úřadu asi sto lidí. Kromě toho kradli a spekulovali. Disciplina úplně zmizela a i dobří zaměstnanci byli pokaženi politiky. Komisarem okruhu jmenován postilion, který byl kdysi dělníkem továrny na kartonové krabice a r. 1914 dal se k poště, aby nemusil na vojnu. Ostatně každou chvíli byl jiný. Jednou mechanik, pak sluha telegrafní, pak konduktér a nakonec mladý činovník a jako jeho zástupce student. Gubernské komitéty byly plny postilionů a listonošů a ti hlavně zabývali se politickou špionáží a zatkli mnoho úředníků. Komisarem vozby poštovní byl jmenován jakýsi Dubnikov, malý železniční úředník naprosto nezpůsobilý. Vybral pomocí klíče u pokladny, který si sám objednal, 150.000 rublů, poslané na výplatu zaměstnancům. Byl zatčen, ale na prosbu komunistů jako pravověrný osvobozen. Vůbec postilioni v Ukrajině dělali neobyčejné ka-

riéry. Postilion Družinin, který se uměl jenom podepsat, byl jmenován politickým komisařem 13. armády, rozjížděl ve svém vlastním vagonu a dostával 2500 rublů měsíčně. Druhý postilion jmenován politickým komisařem armády jižní fronty, měl také vagon a 2800 rublů měsíčně a uměl o málo více než se podepsat. Sotva číst a psát. Třetí postilion byl adjutantem velitele 13. armády. Zajímavo také bylo jak duchaplně rozřešili otázku poštovních poukázek. Posílati se mohla každá suma, ale vypláceti jen 100 rublů. Přirozeně že se přestalo posílati. V Charkově r. 1918 byl příjem pošty měsíčně průměrně 100.000 rublů, v r. 1919 byl měsíční deficit 1,110.000 rublů.

Data a fakta zde uvedená jdou do r. 1919. Od té doby, jak jsme viděli, bolševici starali se zcentralisovati veškerou hospodářskou správu a vymaniti ji z rukou místních organisací a také hleděli zase dáti inteligenci ve výrobě náležité místo. Je tudíž zajímavo uznati, zda se od té doby poměry zlepšily. V této příčině nejlepší zprávy podává referát Rykova, předsedy nejvyšší hospodářské rady, přednesený dne 20. ledna 1920 na sjezdu hospodářských rad, z něhož výtah podal bývalý socialistický poslanec první dumy Aleksinský v pařížské Cause Commune. Rykov je velmi pesimistický a konstatuje krisi dopravy, topiva a práce. Je pozoruhodno, že ani jedna z těchto krisí vlastně nezávisí od blokády a ani od vnitřní války, poněvadž v lednu bolševici už měli v rukou celou jižní Rus i s její uhlím. Rykov uvádí, že je 59·5% lokomotiv nemocných, kdežto před válkou i v nejhorších dobách nebylo jich více než 15%. Před válkou se jich měsíčně spravovalo 8%, za bolševiků někdy jen 1%, a teprve v poslední době se jim to podařilo zvýšiti na 2%. Každý měsíc ztrácejí 200 lokomotiv. Nemohou dovézti 10,000.000 pudů kovů z Uralu, potřebovali by k tomu několik desítiletí, zrovna tak, aby přivezli 8,000.000 pudů bavlny z Turkestanu, která tam leží. Ale ještě horší je, že krise je také v zásobování surovinami, které jsou na místě, v centru Ruska. Tak kultura lnu klesla o 30% a v r. 1920 je to ještě horší, o 50%, poněvadž sedláci sejí obilí místo lnu. Nyní bolševici utvořili zvláštní fond obilí, manufaktur, nářadí atd., které mužik dostane, bude-li pěstovati len a odevzdá jej sovětu. Ale mužik nevěří a výsledky nejsou o nic lepší. Koží je nedostatek, poněvadž ubývá dobytka a zrovna tak ubývá ovčí vlny. R. 1919 sebrali asi 1,000.000 koží, pro rok 1920 počítají jen na 650.000. Na zimu r. 1919-20 Sovnarkom nařídil zaopatřiti 12—14 milionů sáhů dříví, ale na lodi a dráhy se jich dostalo jen dva a půl milionů a z toho sotva malou část možno bylo dopraviti do měst. V doněcké pánvi je asi 100,000.000

pudů uhlí v zásobě, ale nelze je dopraviti a uhlí se kazí. V moskevské pánvi nedobyli v r. 1918 a 1919 více než 30,000.000 pudů ročně, kdežto za cara dobývali 40,000.000. Dělníků zůstalo jen asi 1,000.000 a Trocký tvrdí dokonce jen 800.000. Kvalifikované dělníky musí hledati po celé neděle a měsíce a sotva se jim podaří sehnati 20—30 takových dělníků. Je sice mnoho dělníků v armádě, ale nejvíce je jich ve vsích a velká řada jich se zabývá „a v tom je naše neštěstí a naše hanba," říká pan Trocký, druhý zpravodaj, „spekulací a obchodem". Ze 4000 nacionalisovaných podniků pracuje asi 2000.

Nedovedli využíti ani toho, co mají. Ze 97 vysokých pecí na Urale pracuje jen 14 a vyrábějí sotva 20% normální výroby. Továrny na hospodářské stroje nevyrábějí více než 30% normální výroby. Textilní industrie je skoro úplně zastavena. „To všecko šlo dokud byly staré zásoby a ty jsou vyčerpány a my se blížíme k úplné krisi," praví Rykov. K tomu dokládá Trocký, že je i počet zdravých lokomotiv, který udává Rykov, příliš optimistický. Polonemocné počítají se za zdravé. A inženýr Jaroslav Nečas, který se vrátil před nedávnem z Ruska, podává ve své velmi zajímavé knize, „Skutečná pravda o sovětském Rusku", nejnovější data, který Rykovův pesimismus velmi potvrzují. V textilních továrnách se vyrobilo příze v lednu r. 1920 42,520, v únoru 52.175, v březnu 55.622, ale v dubnu už jen 21.631 a v červnu 18.268 pudů. Produkce lnu klesla podle časopisu „Ekonomičeskaja Žizň" daleko více ještě, než udává Rykov, to jest o 60% v r. 1919 proti r. 1914 a 1920 bylo zaseto dokonce jen 15% množství z r. 1914. Velké továrny pracují podle pana Nečase jen pro válečný průmysl a malé a střední jen tam, kde mají vodní sílu. Ale ani na železnicích se nepracuje, jak by se mohlo očekávati při palčivosti transportní krise. Z projektovaných zemních staveb bylo provedeno jen 11·4%, postaveno bylo jen 7% projektovaných dřevěných mostů, a jen materiál pro železniční mosty dodán byl bohatěji, totiž 49%.

Lokomotiv a vagonů ovšem něco přibylo. Ale to jsou ty, které bolševici dostali v jižním Rusku po porážce Denikinově, z kterýchž ovšem zase veliký počet ztratili ve válce s Polskem. Ale přes nejpřísnější, nejkrutší disciplinu, přes to, že zřízena zvláštní komise soudní pro neposlušné nebo práci opustivší železničáře, výsledky nejsou valné.

A jak to vypadá v doněcké pánvi, líčí v „Pravdě" ze 29. října 1920 pan Sosnovský v článku charakteristicky nadepsaném „Na Šipce všecko klidno" (otištěno v časopise „Obščeje Dělo). Pan Sosnovský velmi ostře napadá uhelný departement nejvyšší hospodářské rady, jehož jménem to-

varyš Ksandrov se chlubí, jak všecko znamenitě postupuje, a ukazuje výsledky komise, která objížděla nejvážnější (udárné) závody Donbasu (doněcké pánve) tedy závody nejlepší, na nichž soustředěna všecka aktivnost bolševiků, a pro které zvlášť sbírají aprovisaci, manufakturu, aby jen dělníky naladili ku práci. Místo blahobytu malovaného Ksandrovem našli katastrofu. Všude naprostý nedostatek topiva. Nařízená práce se neprovádí, poněvadž se přikazuje tam, kde není uhlí. A místo uhlí dávají „čert ví co". Hlavní inženýr velkého závodu řekl: „Antracit nechce hořet. Antracitový důl dává všecko, jen ne antracit. Uhlí, které dostáváme, možno nazvati uhlím ohněvzdorným." A v bolševickém listu píše autor následující věty: „Tři leta žijeme pod nejsilnějším vlivem glavkokracie a chvílemi se poddáváme opojení zvláštním kretinismem, který se zmocňuje hospodářských center. Představuji si, jak vesele chechtají se ve svém kruhu páni „spéci" (specialisté) nad námi prostodušnými komunisty, kteří jsme dost naivní, abychom se s úctou chovali k cifrám, tabulkám, programům, které se tak lehko a rychle sepisují v glavkách. Ale vesele se bude smát, kdo se bude smát poslední. Nyní nám není do smíchu. Podle stati tovaryše Ksandrova uhlí by měly závody dost, tak příznivě věci líčí, technická výzbroj závodů je dostatečná, dělníků je dostatečně, program dobývání uhlí vyplnili nad rozpočet. A závody Donbasa zatím uhlí nedostávají. Je-li pak na Šipce opravdu klidno?" Sotva lze ostřeji odsouditi sovětské hospodářství i lépe odhaliti pozadí potemkinských vesnic, které bolševici ukazují svým věřícím doma i za hranicemi.

Ostatně ani bolševici nemohli neviděti nejen úžasnou bídu, do které uvrhli Rusko, nýbrž také ubrániti se pochybnostem o základech své víry. Odhodili jako starou veteš heslo: „Továrna patří dělníkům!", „Všecko sovětům!", stali se nejhorlivějšími zastánci specialistů, inteligence, z hesla „Všecko dělníkům!" udělali fikci svými specificky bolševickými volbami a svým terorem a z Ruska udělali místo absolutistické monarchie absolutistickou oligarchii několika lidí, zmocnivších se vlády pomocí cizích nepřátelských peněz i tím, že se naprosto povýšili nad dobro i zlo, ale přece jen nemohou se ubrániti poznání, že bez starých principů individuálního vlastnictví a soukromoprávního podnikání nevybaví Rusko i sebe z hrozného stavu, jak jej líčil nejlepší znalec poměrů Rykov. Ovšem u Rusů musí býti soukromé vlastnictví i nadále stiháno až do nejzazších koutů, pokud není mužické, na které se neodvažují, ale cizincům dávati koncese i s právem soukromoprávního podnikání na ruské půdě mají za přípustné. To ostatně

není teprve věcí dneška. Již v červenci r. 1918 říkal Journal obchodu a průmyslu, že podle mínění presidia nejvyšší hospodářské rady a oficiosního Journalu komisariátu práce udílení koncesí je v zásadě přípustno, ale ovšem jen pro cizince. Rozdíl mezi dřívějškem i dneškem je, jak se tam praví, že dříve se jednalo o prospěch koncesionářů, a dnes o užitek pro stát. Jak si bolševičtí národohospodáři toto představují je ovšem velmi záhadným. Posud každé zužitkování nezužitého přírodního bohatství se považovalo nejen za prospěch podnikatele, nýbrž i za prospěch veřejnosti, ať už se na příklad dříví prodává do ciziny k nabytí cizích valut nebo cizího zboží, nebo, ať se spotřebuje doma, aby lidé nemrzli, a mohlo se topiti pod kotly v továrnách, zejména když bolševický systém nedovede vykopati dost uhlí a dovézti je zrovna tak jako naftu do továrního rayonu. Ale pro vyznavače sovětské víry stačí takové velké slovo. Tenkrát v prvém zápalu ničení základů „vykořisťování a otročení dělníkova", za které vyhlašovali soukromé vlastnictví, mluvili také o podmínkách, které by tento ústupek neomylné víře učinil snesitelným. Nutno by bylo vyhnouti se koncentraci koncesí v jedněch rukou, koncese možno by bylo udíleti jen na dobu krátkou a státu ponechati vždy právo výkupu. Plat za koncese měl by se díti v naturaliích, dobývaných nebo získaných, nebo ve formě účasti na zisku, na příklad u železnic, což ukazuje, že tehdy dokonce mysleli na předání železnic do správy cizinců. Obchod s koncesemi musil by býti zakázán a za podmínku udělení by musilo býti stanoveno, že suroviny musí býti zpracovány v Rusku a sice ruskými lidmi (Labry).

Vnější příčiny nedovolovaly provésti ihned udělování koncesí, ale sovětské orgány nepřestaly se otázkou koncesí zabývati. A ačkoliv v prosinci r. 1917 Zinověv s pravým bolševickým sebevědomím hlásal dělníkům v Putilovském závodu: „Sňali jsme řetězy cizího kapitálu z ruského národa, vyhodili jsme ty pijavky z Ruska, přinesli jsme Rusku spasení", píše podle Sokolova „Ekonomičeskaja Žizň" v březnu r. 1919: „Sotva se najde nějaký rozumný člověk, který by se odhodlal vystoupiti s tvrzením, že Rusko našich dnů nepotřebuje cizího kapitálu. Sovětská vláda není s to, aby vlastními silami exploitovala bohatstva Ruska, lesní, uhelná atd. Ale kromě toho nutno pochopiti, že demokratická a socialistická vláda, nechce-li se odsouditi k hospodářské isolaci, která nevyhnutelně vedla by k hospodářské samovraždě, musí jasně viděti, že odmítání cizích kapitálů, cizí pomoci k využití přírodních bohatství ruských je silnou a škodnou utopií." A nyní

otázka cizích koncesí budí veliký rozpor mezi radikálním křídlem komunistů, které stále bere do opravdy sliby i teorie bolševiků, s nimiž začali a zmocnili se vlády a mezi oportunisty ve vedení, kteří vidí, že se bez ústupků neudrží. I Lenin, a dokonce jinak radikální Trocký mluví pro udělení koncesí, poněvadž sami nedovedou využíti ohromných bohatství ruských a bez cizí pomoci nedovedou přivésti veškeré ruské hospodářství, transport i výrobu aspoň do poněkud snesitelného stavu. Nenáviděný, tolikrát proklínaný kapitalismus, musí bolševictví, které chce býti spasitelem světa, pomoci na nohy, aby mohlo vůbec choditi, třeba by to nepomohlo na dlouho. Ale ovšem musí to býti aspoň cizí kapitál. Trocký jako obyčejně najde, čím utěšiti své posluchačstvo na sjezdu delegátů sovětů a proto jim vše líčí jako neobyčejné chytrácství: „V tom okamžiku až se rozvine proletářská revoluce v Evropě i v Americe, to jest v nejbližších letech, a až kapitalismus konečně se zhroutí, my tímto způsobem dostaneme jako dědictví ohromné technické prostředky.“ Pan Trocký příliš dobře zná Evropu i Ameriku, aby mohl věřiti tomu, co povídá, leda že by byl tak zaslepen svými úspěchy, ovšem ne hospodářskými, že by věřil každé absurdnosti. Pak ovšem by možno bylo také rozuměti, že nevidí, co znamená udílení koncesí cizincům ve stavu, do kterého on a jeho tovaryši Rusko přivedli. Dříve oproti cizímu kapitálu byl zde stále rostoucí a mohutnící průmysl ruský, který by dovedl časem cizí kapitál absorbovati. Nyní je ruský průmysl zničen, ruský kapitál až na náhodné výjimky bolševici rozházeli a zničili a pánem Ruska bude kapitál cizí, čili z Ruska chtějí udělati bolševici kolonie cizího kapitalismu. Nemůže býti strašnějšího konce bolševického dobrodružství.

Pro uklidnění bolševického svědomí pronásledují však poslední zbytky vlastního kapitalismu i ničí každou možnost, kde by se mohly utvořiti jeho zárodky. Už jsme viděli, za jak nebezpečné mají kooperativy a jak zbolševisovali konsumní kooperativy. Na třetím sjezdu hospodářských rad usneseno, že také výrobní kooperativy, které se zejména v nejposlednější době, za bolševiků, přímo neobyčejně rozmohly jako samopomoc mužiků proti bolševické rozruše výroby, mají býti spojeny se státními orgány hospodářskými, a že mají jejich vůdčí orgány býti odstraněny a nahraženy proletářskými elementy. Bojí se malokapitalistických tendencí proletářů ve vesnicích, v zemědělských komunách, všude, zejména se však obávají, že by se mohli podnikatelé uchytiti v domácím průmyslu. Tam by se ovšem mohli státi pod-

nikateli tak mnozí kvalifikovaní dělníci, kteří utekli z továren před hladem a bolševickými pořádky a chopili se kustárného průmyslu. Bylo by to podruhé, že by z tohoto domácího průmyslu vyrostli velicí ruští průmyslníci. Proto se rozhodli podčiniti úplně domácí a malý průmysl sovětským orgánům Glavkustpromu. Dekret ze 7. září 1920 rozděluje kustárnou řemeslnou výrobu a malý průmysl. Za malé řemeslníky kustary pokládají se ti, kteří pracují sami nebo s rodinou bez nájemné práce a pak kooperativní spojení těchto jednotlivců a jejich rodin. Členové rodin, a za takové se pokládají jenom příbuzní, nesmějí pod nijakou formou dostávati nějakou mzdu. Učedníky smějí míti nejvýše dva, ne mladší 14 a ne starší 18 let. Všecky takové malé závody nepodléhají ani nacionalisaci, ani konfiskaci, ani municipalisaci, jen ve zvláště výjimečných případech, což je ovšem u bolševiků velmi nebezpečná výjimka. Závody tyto jsou povinny přijímati k vyřízení všecky objednávky, učiněné u nich sovětskými orgány. Prodávati své výrobky smějí bezpodmínečně jen sami výrobci nebo jejich kooperativy. Každé prostředkování prodeje, ať jednotlivci, ať společnostmi je zákázáno.

Druhý druh jsou maloprůmyslové závody nenacionalisované a nemunicipalisované, které zaměstnávají nejvýše pět dělníků, ať mají motorickou sílu nebo ne. Všecky své výrobky, ať mají materiál odkudkoliv musejí odevzdati Glavkustpromu, jeho místním orgánům nebo kooperativům, nebo jiným státním orgánům podle rozkazu. Prodej jejich výrobků na volném trhu se zakazuje. Ostatní ruské závody nesmějí dostati ani surovin, ani materiálu, ani nástrojů k výrobě jinak než prostřednictvím centrů nejvyšší hospodářské rady a také nesmějí jinak a jinam, za jiné ceny a za jiných podmínek prodávati, než jak jim to nařídí orgány této rady. Podle posledních zpráv jsou však nacionalisovány vůbec všecky malé závody, které mají více než pět dělníků.

Je pravým štěstím pro budoucí Rusko, že se musí bolševická všeničivá manie přece jen zastaviti ve vesnici před kustarem a před řemeslníkem ve městech. Aspoň tam se zachovávají zbytky pracovní energie samostatného konání a dojista i zárodky nového. Přes nejlepší vůli zničiti všecko, co upomíná na věkový sociální řád, nedovedou toho. Jednak cizí kapitál bude příkladem, jaký je rozdíl práce a její výsledků v soukromoprávném podnikání, ať již si přivede dělníky cizí, anebo naučí pracovati dělníky ruské, a na druhé straně třeba jen v malém podnikání bolševici jsou nuceni ponechati staré základy

prácc. Zápověď prodávati výrobky prostřednictvím třetího není nic, než pověrečný socialistický strach před obchodem, a v ruských poměrech, jak je utvořilo bolševictví, stačí to, co dovolují, aby nevyhynuly také zdravé základy obchodu. O nezdravé stará se beztoho měšeěničestvo, které ani bolševická bezohlednost a krutost nedovede vypleniti, a které kvetlo před očima bolševického centra v Moskvě, na Sucharevském rynku tak bujně, že musili všecko obchodování tam zakázati pod nejpřísnějšími tresty.

Bolševici aspoň pro budoucnost vidí ráj, třeba jako Radek přiznávají, že k tomu ráji musí ruský proletariát projít peklem muk. Jejich zázračným proutkem, který stvoří ruský ráj je elektrisace. Kapitalismus podle nich je věkem páry, věkem elektriky bude vláda proletariátu. Už od r. 1918 nejvyšší rada hospodářská mluví o elektrisaci Ruska, o využitkování lignitu v moskevské gubernii k získání elektrické energie, a nyní je to hlavně Křižanovský, který je apoštolem elektrifikace Ruska. Neříká arciť nic jiného, než co na západě je už nejotřepanější věcí, tak je tam otázka zužitkování vodních toků, zahrážek, uhelných odpadků na dolech, špatnějšího uhlí, které nestojí za drahý transport, na místech dobývání, všestranně probrána, ale v bolševickém Rusku je to zjevením, a což je nejpodivnějším, dokonce pro německého bolševika dra. Goldschmieda, který přece ví, že to všecko jde hlavně z Německa od všemocné AEG. Nekonečně dlouho se už mluví o centrálách severních na řekách Svin a Volchov, a tyto centrály jsou stále ve stavbě. Bolševici chtějí míti na severu stanice na Bílém moři a Murmansku, kde se má dobývati také umělý dusík, jímž má býti intensifikováno severní zemědělství. Může se prý tam najíti na 1,000.000 HP. Pro bolševiky není na papíře nijakých hranic nemožnosti. V celém Rusku jsou podle nich buď vodní síly, nebo uhlí, nebo nafta, nebo lignit a toho všeho se využije na postavení velikých elektrických centrál a k zelektrisování centrálního Ruska, Povolží, kde je v samarské gubernii olejová hořlavá břidlice ve velkém množství, Uralu i západní Sibiře, ruské Kalifornie.

Všecko to je možné a patrně se také jednou provede, ale ovšem ne socialismem a bolševickými metodami. Neboť jestli bolševici zůstanou, předají to dojista jako koncese cizímu kapitálu, tedy kapitalismu a kapitalistické produkci, poněvadž není ani pomyšlení, aby to dovedli provésti sami. Alespoň zkušenosti s elektrickými stanicemi, které mají od převratu v rukou, ukazují, že by s veškerou elektrikou světa nedovedli mnoho provésti,

a že by také zde, jako ve všem, hospodařili jenom ke zničení všeho, co tu bylo. Inženýr Jaroslav Nečas ukazuje podle inženýrského odborného listu na názorném diagramu, jak dovedli bolševici zásobovati Moskvu elektřinou z hotových stanic, které převzali. Od r. 1906 klesla výroba elektrické stanice Elektroperedača, která pracuje rašelinou a dřívím, do r. 1919 na polovičku. A v městské elektrárně, kde k pálení potřebují těchže látek, dokonce na jednu čtvrtinu. Podle nejnovějších zpráv začala už tato fantastická elektrisace opravdu přímo fantastickým způsobem. Nejvyšší komisariát, který se má zabývati provedením grandiosních bolševických plánů, musil prý býti po celý týden zavřen, aby mohlo býti provedeno důkladné vyšetřování všeho, co se tam dálo, poněvadž se praví, že tato naděje Ruska za tu krátkou dobu, kterou existuje, dovedla už zpronevěřiti 16 miliard rublů, které jí dány byly na spasení Ruska, a které prý se ocitly místo v Rusku, v zahraničních bankách. Podle tohoto začátku i podle všeho, jak bolševici dovedou vésti každou průmyslovou výrobu, nelze tedy jinak, než nazvati všecky ty elektrické fata-morgany, které Lenin a Trocký kouzlí hladovému a mrznoucímu obyvatelstvu bolševického ráje, než sebeklamem nebo házením písku do očí. Leda by všecku tu živou sílu Ruska i jeho budoucnost dali do rukou kapitalismu, ovšem k upokojení bolševického svědomí, cizímu!

Sovětská vláda viděla, že její byrokraticko-centralistický aparát přivedl všecku výrobu ruskou k úplné rozruše. Nepomohla armáda kontrolorů, kterých bylo více, než vlastních činovníků a dělníků, nepomohlo nahrazování komitétů jednotlivci-specialisty. Zřídili tedy létací dělnicko-selskou kontrolu, která měla všude ukazovati, jak se má pracovati, jak vyhnouti se defraudacím, jak odstraniti zbytečné třenice mezi úřady a jak odstraniti nedorozumění a nespravedlivosti na místech vzniklé z nedokonalosti sovětského vládního aparátu. Vyzývali také mužiky a vesnické lidi, aby tvořili v újezdech oddělení této inspekce, tak zvané komitéty spolupráce. Mužici vstupovali dosti ochotně v tyto komitéty, zejména aby se mohli brániti nespravedlivě ustanovenému rozdělení osevného plánu. Těchto komisí účastnili se také na venkově lékaři, představitelé starých kooperativů i inteligenti, kteří zrovna jako dělníci nyní přesídlili se z měst do vesnic. Hospodářsky tato inspekce mnoho nepomohla, ale nutno uznati, že se starala aspoň o úkoly sociální, o ochranu práce, kterou bolševici úplně zanedbávali a létací komise této rabočí kresťanské inspekce prohlížely aspoň nemocnice, lazarety, nalezince atd. Kromě toho hlavně Trocký staral se o to, aby

zlepšil otázku transportu, a aby zajistil intensivnější práci v továrnách na lokomotivy, vagony a v továrnách na vojenské potřeby. Bolševici viděli, že nedovedou zvýšiti produkci všude a proto snažili se zajistiti větší produkci alespoň v těch závodech, na kterých jim nejvíce záleželo. Prohlásili tedy po způsobu útočných částí vojenských hlavní závody za „udarné", kde snažili se aspoň zabezpečiti dělníky, aby neměli hlad a dostávali i jiné nutné potřeby životní, obuv, šaty atd. Dokonce několik gubernií obilních prohlásili za udarné, aby tak zabezpečili lepší výživu. Uvidíme ovšem, že ani udarnost nepomohla tak, jak očekávali a potřebovali.

Co se týče správy železnic Trocký velmi bezohledně odstraňoval hospodářství komitétů železničářů a zaváděl na železnicích vojenské pořádky. V železničním hospodářství bylo pět fásí. Únorová revoluce vedla k volbě organisací zaměstnanců dělníků na místech. Pak přišel „Vikžel", kde se vyvinul antagonism mezi centrální správou a těmito organisacemi a po něm doba „Vikžedora", kde správa přešla úplně do rukou železničářů a kde soustředěna byla i technicko-administrativní služba i funkce odborářská i stranicko-politická ve výkonných komitétech, takže celá správa byla kolegiální. To přirozeně vedlo k nejhoršímu úpadku služby a tak sovětská vláda nucena byla přeměňovati kolegiálnost ve volitelnost výkonných orgánů, až konečně došlo ke všeobecnému jmenování těchto centrální vládou, tak zvaným Narkomputem. Došli tedy oklikou všech možných způsobů tam, odkud vyšli, ale na této socialistické experimentální cestě zničili ruské železnice, veškeren transport a tím celou ruskou výrobu, nejen tovární, nýbrž i zemědělskou, nemožnou bez pluhů a strojů a pochovali tak miliony ubohých lidí, kteří zemřeli hladem a vysílením. Zdá se, že to byl poněkud drahý experiment s nezdravými teoriemi. Ale nejen to, došli konečně k naprosté centralisaci a ke správě jednotlivci. Technický personál obdržel disciplinární moc a rayonová správa přeměněna zase ve správu jednotlivých tratí. Vzájemný poměr mezi technickým personálem přesně ohraničen a vypracovány přísné řády dopravní. To pomohlo vyvésti železnice, jak říká „Ekonomičeskaja Žizň" z chaotického stavu let 1918 a 1919 a práce železnic se poněkud zlepšila. Cirkulace jednoho vagonu byla v lednu 1918 15 a půl dne, v srpnu r. 1920 byla 8—7 dní.*) Energická centralisace a odstranění

*) Podle nejposlednějších zpráv bolševici zavedli na drahách vůbec staré předrevoluční pořádky a naprosto odstranili každou možnost zasahování dělníků a zřízenců do správy.

všech socialistických experimentů na drahách byly provázeny podobnými opatřeními také v továrnách metalurgických, které byly také ustanoveny jako údárné, aby odpomohly dopravní bídě. Počalo se tím od července 1920 a také zde bolševici si pochvalují, že se podařilo aspoň zastaviti další zhoršování. Opravná práce na lokomotivách byla prováděna arci tak, že brali náhradní části, kterých nebylo, z ostatních nemocných lokomotiv. Ovšem sovětský optimism nutno přijímati cum grano salis. V prosinci 1920 nevyplnily železnice to, co jim bylo předepsáno ohledně transportu topiva a jiných povinností a čeho dojista nebylo příliš mnoho, aby to nemohly vyplniti. Ale pokud se týče zboží, určeného pro samy železničáře, ukázaly se neobyčejně výkonnými i pracovitými, takže překročily plán o 429%, kdežto v ostatním zůstaly o 17·8% za přikázaným úkolem. Rozvrat disciplíny nezůstal bez následků. Podle bolševického ekonomisty Lomova v „Pravdě" na drahách je strašná korupce a všecko krade. Říká, že se v doněcké pánvi každodenně nakládá dost uhlí, ale než přijde na místo, zmizí a železnice nemají čím topiti. „Kradou rozhodně všichni, i železničáři, dělníci, publikum i komisaři."

Sovětská vláda, hledíc k těžkostem transportu uhlí a v pevné důvěře, že se jí podaří udržeti Baku a Volhu, nařizuje přeměňovati lokomotivy na topení naftou, takže do 8. prosince 1920 bylo jich předěláno 1528, a pohání jak může správku lokomotiv a vagonů a také energii provozu. Petrohradská „Pravda" tvrdí, že počet nemocných lokomotiv klesl už z 61% na 56% a mluví také o téměř ztrojnásobeném počtu proběhnutých vagonoverst. Ale podle bolševické statistiky se ukazuje, že je to zase jen utěšení pro ubohé obyvatelstvo, které zmírá zimou, poněvadž železnice topivo nevozí. V druhé polovici r. 1920 měly údárné továrny zhotoviti 18 nových lokomotiv a daly jen 9, zato ovšem nových vagonů daly více než se žádalo, 202 místo 190. Správku vagonů vyplnily jen 60%, ale naopak správku lokomotiv 90%. Jinak dodávaly poněkud lépe železo, ocel, litinu, kola a osy a sice přes 80% příkazu, ovšem v jiných úkolech zůstaly daleko za tím, co se jim poručilo.

A přes to všecko, i přes to, že transport byl také v rukou nejbezohlednějšího bolševika krvavého Petrse, přece jen veliká část ruských železnic nyní v nejkritičtější chvíli pro otázku topiva zastavila veškeren provoz, zejména na jihu. Krise topiva dostoupila nebývalé ostrosti. V Petrohradě vláda, aby poněkud nashromáždila zásoby topiva, užila vánočních prázdnin a přikázala zastaviti od 31. prosince do 10. ledna práci ve všech továrnách a dělníky po-

slala na práci ke kácení a svážení dříví z okolí Petrohradu. Také to ovšem nepomohlo a v polovici ledna zavřena vůbec řada továrních závodů v Petrohradě i jinde v Rusku, mezi nimi také největší metalurgický závod Iževský, který vyráběl munici, pluhy atd. Petrohrad dostal jen 27% slíbené nafty, uhlí žádné a jen 0·1% slíbeného dříví. Jediná naděje Petrohradu je, že dostanou 600.000 pudů uhlí z ciziny přes Murmansk. Závody hlavně metalurgické zavírají na tři neděle, aby aspoň zajistily dříví pro elektriku, vodu a pekárnu. Jak je obyvatelstvu v Petrohradě při 20° mrazu, který tam je, možno si lehko představiti. Hlavní pomoc opět asi bude v Moskvě i Petrohradě lámání a pálení dřevěných domků, z čehož zase, nehledě na úbytek obyvatelstva, bude těžká krise bytová. Ale zato prozatím pracují v Sovdepii geologové, aby konstatovali ohromné přímo zásoby uhlí v Rusku, zejména v Sibiři, ale to ovšem mrznoucímu Rusku a zastaveným závodům nepomůže.

Nutno však konstatovati, že se v nejposlednější době, v druhé polovici r. 1920, dobývání uhlí zlepšilo, dokonce následkem neobyčejného zvýšení počtu dělníků dobyto i v podmoskevské pánvi více než se očekávalo. Po komisi, kterou vedl Trocký v doněcké pánvi, nařízeno, aby se všecko udělalo, co je potřebí k zabezpečení dělníků jídlem a manufakturou. Ale nedostává se techniků, neboť je jenom jeden na deset šachet. Veliká část uhlí a to nejlepší druhy, spotřebuje se na místě, anebo zůstane na skladech, takže ani zvýšení produkce mnoho nepomáhá. V doněcké pánvi dobyto v prosinci uhlí 31,850.000 pudů, ale z toho rozebrali na místě 15,637.000 pudů a jen 14,739.000 naloženo na dráhy, z čehož ovšem zase všecko nepřišlo na místo určení, poněvadž vojáci potřebují 50 vagonů denně na své těplušky. Ještě dobře, že se dovedou bolševici vždycky utěšiti. „Krasnaja Gazeta“ píše: „Zmírání průmyslu v Petrohradě je nemocí vzrůstu, jako se mění hlas u jinocha, kdežto krise topiva na západě jest stařecký marasmus.“ A pan Peters řekl v Rostově, kde si železniční úředníci stěžovali, že mají v bytech jen 4 stupně, že nemají příčiny k nářku, poněvadž mají v Moskvě, v bytech, 8 stupňů mrazu. Možno se domnívati, že aspoň optimista v redakci „Krasnoj Gazety“ psal ve vytopeném redakčním pokoji.

Paroplavba na Volze se také nezlepšila, ačkoliv dělnicko-selská inspekce hleděla s největší energií zavésti pořádek. Nakladači se dívají stále na obírání lodí, jako na doplněk platu a inspekci hrozili prostě stávkou a násilím. Posádky lodní pracují s nimi společně. V Nižním

Novgorodě pravidelně dojede soli o 10—15% méně, obilí o 5—10%. A inspekce dokládá, že všecko to je možné jen proto, poněvadž zloději zůstanou netrestáni, jelikož mají mezi sebou krugovuju poruku, jsou chráněni svými odborovými organisacemi, samou milicí a zaměstnanci úřadů. Inspekce navrhuje, aby se proti tomu všemu zahájil nejenergičtější boj. Jestli to ovšem bude co platno je otázkou, na kterou by si členové inspekce sami asi sotva dovolili dáti určitou odpověď. A přece by mohl pořádek na Volze poněkud zmenšiti krisi, poněvadž v Baku bolševici dovedli tím, že všemi silami se postarali o aprovisaci, o obutí a oblečení dělníků, poněkud zvýšiti dobývání nafty a benzinu, což je vedlo také k tomu, že se odhodlali k přeměně topení lokomotiv pomocí nafty. Ovšem nesmí se zapomínati, že je veliká část lodí a jejich strojů bolševickým hospodářstvím pokažena a nespravena. Jen na Mariinském systému kanálů je 759 pokažených lodí.

Ale všecko to nepokalí bolševický optimism, který je opravdu obdivuhodný. Zejména panu Rykovu, předsedovi Sovnarchoza vyčítají, že svými optimistickými proroctvími, k nimž se dal patrně svésti jakýmisi úspěchy bezohledné energie Trockého, přivedl to k tomu, že nikdo nešetřil topivem, ani továrny, ani ústavy a následkem toho se musejí nyní závody zavírati a lidé v domech mrznouti. Ale to mu nevadí, aby opět neprorokoval zázraky. Dříví slibuje na rok 1921 dvakrát tolik, než ho bylo zhotoveno r. 1920, uhlí místo 432,000.000 718,000.000 pudů, ačkoliv při největším napětí sil dobývají jen o několik procent více než se očekávalo, chce vyrobiti šestkrát více skla, skoro třikrát více cukru, ačkoliv cukerní rayon, Ukrajina, je v plné pasivní i aktivní oposici proti bolševikům a tak to jde dále až do bavlněných tkanin, kterých se zhotovilo r. 1920 jen 135,000.000 aršínů, a kterých očekává v r. 1921 780,000.000 aršínů, ačkoliv v Turkestaně skoro přestali pěstovati bavlnu a sejí obilniny, které sami spotřebují. Místo na 650.000 desjatinách normálního stavu pěstují bavlník jen asi na 100.000 desjatinách a úrodnost půdy klesla tak, že těch 100.000 desjatin dává sotva tolik, co dávalo dříve 25.000 desjatin. V Azerbejdžaně je ze 100.000 desjatin bavlníkové půdy oseto jen asi 2000 desjatin. Bylo by velmi optimistickým mysliti, že se stav tento zlepší nuceným zasetím tak, aby bylo tolik bavlny, by mohly ruské továrny zhotoviti tolik tkanin, jak to Rykov slibuje. Rykov přešel patrně k téže kategorii utěšovatelů, jako jeho kolega pan Miljutin, který vydal brožuru o sovětském hospodářství, a kterému „Ekonomičeskaja Žizň“ docela otevřeně vytýká,

že uvádí číslice naprosto falešné a podává tudíž docela, ovšem na růžovo, zkreslený obraz skutečnosti.

Je těžko rozvrácenou výrobu zase vzkřísiti hlavně proto, poněvadž bolševická agitace, vzbuzení nejnižších vášní, spekulace na nejnižší instinkty massy, hrůzné prolévání krve, obírání buržoasie, naduté zbohatlictví a mravní rozvrat mezi tak mnohými „vrchy" bolševictví, netrestané jejich krádeže a zpronevěření, a na druhé straně strašná bída širokých mass a zejména také dělníků, úplně podlomily mravní opory, na kterých posud spočíval sociální řád a docela změnily psychologii dělníkovu. Petrohradská „Pravda" píše, jak se krade všude v závodech, jak se kradou šaty, obuv, podrážky, elektrické lampičky a jak se všecko děje organisovaně. Druh druha kryje. „Bývají případy, kdy někoho dopadnou s kradeným. Předají ho tovaryšskému soudu, který ho odsoudí na týden nebo dva k nucené práci v továrně. Odbyv trest krade svobodně dál, a jestli ho pak opět dopadnou a odvedou na komisariát, sestaví tam protokol a hned ho osvobodí. A národní soud osvobozuje, nebo podmínečně odsuzuje a zloděje posílá zpět do továrny na práci. To úplně rozvrací dělníky." O profesionální disciplině nelze mluviti a nehledě na všecky sliby trestů, není vůbec nijaké disciplíny a kvalitativní práce je nemožná. Byly případy, kdy přijímací komise zamítla více než 70% hotových výrobků. Je viděti, že nepomáhají disciplinární soudy, ani hrozby krutými tresty, kde neděje se provádění těchto přímo črezvyčajkami. I k tomu došli. Podle posledních zpráv sám Dzeržinský, s Petrsem nejkrvavější ruský kat, stal se hlavou výjimečné (črezvyčajné) ochrany obilních transportů, a jemu má pomáhati výjimečná ochranná chlebová komise, jejíž hlavou je sám Lenin a kromě toho zvláštní diktátorská pjatěrka pro topivo, která ze sebe vyvolia „trojku" se zvláštním plnomocenstvím. Dzeržinský, dosavadní náčelník črezvyčajky, fanaticky věřící komunista, osobně čistý, ale který nebál se sáhnouti na Zinověva a jeho nejbližší petrohradské soudruhy, má nyní spasiti základ všeho hospodářského života, transport, a byl jmenován nejen ochrancem transportů obilních, nýbrž národním komisarem vší dopravy vůbec. Více už bolševici udělati nemohou. Hospodářský život je zbolševisován a tím zničen, a pomoci může podle bolševické logiky jen hospodářská črezvyčajka jako pomohla v provedení převratu bolševického.

Výsledky bolševictví na poli průmyslové politiky lze shrnouti v několik slov: naprosté hospodářské zničení Ruska, zničení průmyslu, obchodu, zničení transportu, zni-

čení pracovní energie dělníka, zklamání dělníka socialistickými hesly, poněvadž místo blahobytu, vlastnictví továren a jejich výnosů má hlad, nemá se do čeho obléci, v továrně je figurantem, neboť v ní rozhodují centralistické orgány ústřední vlády, ve kterých zase poroučí specialisté, dělník se žene do práce výjimečnými soudy a vojenskou disciplinou, dávno už nepracuje osm hodin, je přikován k továrně, nesmí po svém odvěkém zvyku hledat něco lepšího, zrušené premie a akordy jsou zase vyhlašovány za jedinou spásu, proklínaný kapitalismus je přiznáván duševními vůdci bolševictví jako jediné vykoupení z hladu a bídy, ale dovoluje se jen cizincům a těm se má dáti Rusko k vykořisťování — a za to všecko nemá ruský dělník nic jiného než vědomí, že má nad sebou mnohem krutější pány, než jakými kdy dovedli býti továrníci a jejich ředitelé, poněvadž nad těmito přece jen byla státní moc, která při všech vadách a chybách nemohla úplně odevzdati se do rukou podnikatelů. Musila počítati se širokými dělnickými massami již z ohledů celostátních. Nyní je státní moc sama podnikatelem a drží nad ruským dělníkem bič militarisace, soudu a poukázky na chléb. Opravdu výsledky, které sotva opravňují, aby za ně placeno bylo zničením veškerého ruského průmyslu a pracovní energie dělníka, jíž beztoho nebylo mnoho.

* * *

Mužici.

Je všeobecně známo a ani bolševici sami se tím netají, že mužici nezasívají všecka pole, a že také na nich nepracují s velikou pílí. Příčiny jsou různé. Především jsou majetkové poměry neurovnány, mužik neví, zdali mu zůstane, co oseje. A sice neví, zdali se nevrátí poměščik a nevezme si s pomocí nové vlády pole zpět, ale také neví, co udělá sovětská vláda, která stále experimentuje a hledá napraviti, co pokazila. Úžasné rekvisice, při kterých bolševici postupují se svou obvyklou krvavou bezohledností, vedou mužiky k tomu, aby zasévali jen pro sebe, a místy vyvolávají povstání, která jsou pak krutě potlačována. R. 1918 byla taková povstání v 66 újezdech a že neměla za výsledek svržení vlády bolševiků, bylo zaviněno jenom jejich rozdrobeností a nedostatkem jednotné organisace. Ani kontribuce, které bolševici od listopadu 1917 do listo-

padu 1918 vymohli na mužicích v sumě 77 milionů pudů, nepomáhaly. Velmi trefně ukazuje to Labry, jak všecko vedlo k tomu, aby mužik přirozeně už málo nakloněný ku přílišné práci, ztratil veškeren popud intensivně pracovati. Přestal platiti státu daně a nemusil se tudíž namáhati, aby úrodu na daně prodal. Koupiti není co, ani manufukturu, ani hřebík, ani podkovu, ani hospodářský stroj. A k tomu sovětská vláda, která si sice říká vláda dělníků a sedláků, ale je přece jen téměř výhradně průmyslově-dělnickou, poněvadž je tak málo a stále méně mužiků-komunistů, že slouží vlastně jen k možnosti udržení názvu firmy dělníků a sedláků, hlavně se starala o to, aby sedláci nuceni byli prodávati obilí co nejlaciněji, kdežto všecky ostatní průmyslové výrobky nepoměrně více stoupaly v ceně. Proto mužici neměli nijakého zájmu pěstovati a odevzdávati vládě obilí, za které málo dostali a nic si nekoupili. Následkem toho se rozmohlo naturální hospodářství. Mužik si dělal pokud možno všecko sám. Vracejí se staré časy, kdy v mužických izbách na sebe přadli a tkali a dělali si své lapty. Dokonce dnes sovětská vláda z nedostatků koží na boty vybízí k dělání lapt, platí za ně solí, petrolejem a chtěla jich míti do 1. března 1921 23,000.000 párů. Pod rukou se ovšem prodá všecko, co zbude, za docela jiné ceny, než určily sovětské úřady. Ale mužik sovětské peníze vůbec nechce. Prodává jen za výměnu. I na vodku nepotřebuje mužik prodávati obilí, jako to bylo v tak příliš velké míře dříve, neboť vodka se neprodává. Zato si mužici dělají vodku sami (samogonku), opíjejí se a lichvaří s ní. Denikinská vláda zamýšlela zavésti znovu kořaleční monopol a chtěla přenechati jeho správu zemstvům, poněvadž všecky zprávy, které dostávala, zněly v ten smysl, že se pije hůř a více než dřív a že se pije kořalka zdraví škodlivá. Myslela, že by zemstva mohla působiti alespoň proti nejhorším výstřelkům vesnického opilství.

Stav děrevny působí takto bolševikům vážnou starost. Cítí, že mužiky nezískají, že jsou jim tito v zásadě nepřátelští, a ani tam, kde by jim chtěli pomoci, nedovedou toho. Poslali do vsí semena k osevu. Ale ta ukázala se tak špatnými, že je skoro všude na jaře musili zaorávati nebo nedala skoro žádnou úrodu. Zcentralisovali dodávku bramborů na sázení, ale dělají to i se svým naprosto nedostatečným množstvím tak nedbale, že nerozdělují brambory ani podle půdy a klimatu, nýbrž všecko bez rozboru smíchají a úroda je přímo zoufale malá. Koně se rekvirují a mužici, i kdyby chtěli, nemají čím orati. Ostatně i když mohou, nevyvážejí hnůj na pole, poněvadž říkají,

že nevědí, čí bude pole za rok. A tak bylo zaseto r. 1919 ve 28 guberniích místo 37,000.000 desjatin jen 32,000.000.

Mužici byli kromě toho nanejvýš popuzeni zřizováním tak zvaných komitétů bědnoty, složených, jak říká anglická „Bílá kniha", z bezzemků a ničemů, přiběhlých z města. V teorii byli členové voleni od mužiků, ale bolševici nedbají výsledků voleb a jmenují do těchto komitétů hromadně z vězení vypuštěné zločince, takže život na venkově stal se nesnesitelným. Řádní mužici v mnohých případech přece se však do těchto komitétů dostali a stali se v nich rozhodujícími a sovětské vlády se už nepokusily, aby znovu nabyly v nich vlivu. Kromě toho sami bolševici přiznávají, že členové komitétů bědnoty, jakmile dostali trochu půdy, stali se mužiky se stejným způsobem myšlení jako ti druzí.

Bolševici viděli, že musejí ohledně mužika obrátiti. Lenin, který zpočátku hlásal, že se musejí vyrvati i všecky malé kořínky protirevoluce ve vesnici, na březnovém sjezdu 1919 úplně obrátil a prohlásil, že nutno dobýti si důvěry mužiků, a když za jeho nepřítomnosti poslední sjezd vyslovil se proti mužickému vlastnictví, dovedl toho, když se na sjezdu objevil, že sjezd toto usnesení stejně jednomyslně, jako byl učinil první, zase změnil ve smyslu ponechání vlastnictví středních sedláků, což ostatně ukazuje nejlépe hloubku teoretického přesvědčení bolševických sjezdů sovětů. Lenin přiznává, že mnoho hřešili na středním rolnictvu a že toto nemá býti expropriováno. „My se musíme učiti u sedláků, ne oni u nás. Musíme žíti v míru se středním stavem rolnickým a ten bude jen tehdy na naší straně, oblehčíme-li a zlepšíme-li hospodářské podmínky jeho života." A sjezd se už r. 1919 jako vždy poslušně usnesl na novém názoru Leninově. „Strana musí se stůj co stůj snažiti, aby všichni sovětští pracovníci si pevně uvědomili, že střední rolnictvo nepatří k expropriatorům a že nevykořisťuje cizí práci. Musí býti sjednán souhlas proletariátu se středním rolnictvem. Všecky libovolné rekvisice musí býti bezlítostně trestány." Všecko to už nebylo nic platno. Mužik, který tak dobře znal cenu slibů a teorií bolševictví, prostě nevěřil a nevěří tím spíše, poněvadž pojem středního rolnictva je pro libovůli bolševické interpretace nejpříhodnějším polem. Naopak, jak tvrdí Boris Sokolov, který za bolševické vlády byl delší čas v ruské děrevně, a kterému, jako sociálnímu revolucionáři, je to opravdu velmi těžko konstatovati, ruský mužik nechce ani slyšeti o možnosti socialisace nebo nacionalisace. Naopak dvě leta sovětské politiky upevnily v ruském rolnictvu instinkt vlastnictví a sověty také způ-

sobily, že je v ruském mužiku odpor, ba nenávist k veřejnému životu. „Chceme jen pokoj, jen právo, jsme znaveni stálými nepokoji, rekvisicemi, shromážděními, spory atd.“

Tak slyšel mluviti mužiky Sokolov. Totéž potvrzují i jiní, kteří žili za bolševiků v děrevnách. Na příklad známý spisovatel Naživin, sám z mužiků a jeden z nejlepších znalců duše ruského mužika a života ve vesnicích. Ostatně nejlepším dokladem toho je citát z „Pravdy“ ze 14. května 1919, který Sokolov uvádí: „Všecko, co se děje v Rusku, jenom posílí posici nového pána Ruska, vesnického kulaka. Fakticky bolševictví ničíc ostatky poměščické monarchie klade základ maloburžoasní mužické monarchii. Bolševictví tvoří to, čeho v Rusku nebylo do r. 1917, novou oporu maloburžoasního pořádku.“

Bolševici dělali všemožné experimenty, aby překlenuli nepřeklenutelnou propast, která je mezi mužikem, mezi všemi hospodářskými a sociálními podmínkami selského života a mezi vládou průmyslového proletariátu, kterou bolševici zavedli, třeba ovšem proletariát nikdy tak málo nevládl a nikdy nebyl v takovém podčinění samozvaným, bůh ví kým voleným zástupcům proletariátu. Kromě komitétů bědnoty, které propast mezi mužiky a bolševiky nejvíce rozšířily, zavedli r. 1918 selské komuny. Podle červencového dekretu předávali bývalé velké statky do správy komun, které chtěli míti organisovány z dělníků. Všichni členové měli si býti rovni, každé osobní vlastnictví (peníze, šaty) bylo odstraněno. Komuny měly od 30—70 členů a utvořilo se jich několik set, zejména v centrálních guberniích a sice za nejlepších podmínek. Dostaly nejlepší panské pozemky, inventář, dobytek, často veliké ovocné zahrady a ke všemu také velké kredity. Specielní komitét pro sespolečenštění selského hospodářství vydal jim záloh 10,000.000 rublů. Asi polovička členů byli komunisté, někde dokonce byli členy jenom komunisté. A přece počátkem roku 1919 komuny začaly se rozpadávati. (Boris Sokolov v časopise „Volja Rossiji“ od 21. prosince 1920.)

O příčinách neklamali se sami bolševici. Nelze říci nic zajímavějšího, než co řekl bolševik Nikolajev v „Izvěstijach“ všeruského centrálního výkonného komitétu: „Komuny jsou v plném nesouhlasu se zvyky naší pracující zemědělské massy, poněvadž se žádá v komunách nejen vzdání se vlastnictví na nářadí a prostředcích ku práci, nýbrž i samo dělení produktů děje se podle hlav (podle jedlíků).“ Zdá se, že nemůže býti socialismus a komunismus v selském hospodářství kratčeji a odůvodněněji od-

mítnut, než se to zde stalo od bolševika. Také dělník Mirochin, starosta tverské komuny, velmi názorně líčí neúspěch komun. Píše, že jejich komuna trvala déle než druhé. Okolo celého roku. Byla ve výjimečně příznivých podmínkách. Členů měla jen 37, inventář, místnost, všecko bylo velmi výhodné. Dva měsíce to šlo. Ale když začala doba práce, bylo zle. Jeden svaloval práci na druhého a všichni byli lenoši. Nucení nepomohlo, neboť polovice byla dělníků nepřivyklých selské práci. Zato však vybíjeli i plemenný dobytek a ke žním se musili dělníci najímati, ačkoliv to bylo výslovně ve stanovách komun zakázáno. Když se pak dokázalo, že někteří členové posílali do města prodávat tam společné produkty, život stal se nesnesitelným. Mirochin, sám tolstovec, myslí, že příčina neúspěchu byla v tom, že mezi členy komuny bylo velmi málo opravdových komunistů. „Dívali se na komunu jako na způsob dobře a do syta požít a jak možno nic nedělat." A dělnicko-selská inspekce konstatovala, že po komuně na alexejevském velkostatku v tulské gubernii nezůstalo ani koní, ani krav, ani osevu, žádného inventáře a ani dost zásob k výživě správy a dělníků. Ze 45 koní zašlo 35, mezi nimi ušlechtilé, krevné. Mezi kravami nechaly komuny zajíti nebo zabily čistokrevné exempláry švýcarské a siementálské. Pole nejsou zorána, takže nutno očekávati neúrodu. A charkovská komise konstatuje také, že komunisté dobytek snědli, inventář prodali a utekli. Ještě relativně nejlepší byly komuny, složené z dělníků velkostatků, poněvadž tito alespoň trochu rozuměli práci. Ovšem se také tvořily fiktivní komuny pro zachování velkostatků. Není tudíž podivuhodným, že odpor mužiků proti komunám byl jednomyslný.

Když se nepodařily komuny, bolševici se rozhodli, že velké statky, pokud zůstaly, zařídí jako vzorná sovětská hospodářství. Poněvadž tyto statky měly asi 3,000.000 desjatin půdy, počítal Larin, že možno z nich bude zásobiti veliká průmyslová a hlavní města. Jelikož pak komuny všecko rezebraly, stroje, dobytek, inventář a poněvadž také nebylo dost hospodářských dělníků, kteří se z velké části sami stali majetníky půdy, nařízeno, aby Gubprodkomy především zaopatřovaly stroje, inventář, dobytek i osev pro tato sovětská hospodářství. Okolním vesnicím dokonce byla nařízena pracovní povinnost na těchto hospodářstvích a sice lidí i koní. V celé řadě vesnic musili mužici vrátiti bývalý velkostatkářský dobytek i inventář. A konečně hospodářští dělníci připisují se k velkostatku a jejich pracovní den se prodlužuje na deset hodin.

Možno říci, že si dojista nikdo v Rusku nepomyslel, že se za 60 let po osvobození sedláků vrátí svézanost mužika s velkostatkem! Tak se přirozeně také na to dívali mužici, viděli v sovětských hospodářstvích jenom znovuzřízení starých poměščických panství a podle toho se k nim také chovali. V létě r. 1920 zapáleno v Rusku 23% sovětských usaděb. Pokus se naprosto nezdařil, jak sami bolševici přiznávají, nehledě ani k tomu, že zaměstnaní tam přivlastňují si inventář a dobytek a že kvete spekulace. (Sokolov ibidem.)

V Ukrajině šly věci od samého počátku jinak. Podle charkovské komise půda, věnovaná speciálně kultuře a pěstování průmyslových rostlin, to jest pro cukr a líh, byla vyloučena z rozdělování a zůstala vůbec sovětské správě. Rozdělování půdy samo nebylo pro mužika velmi výhodné. Napřed se dělila půda pro sověty a vládní a obecní ústavy, pak přišly na řadu komuny, o nichž nikdo nevěděl, z koho jsou složeny, pak dána půda pozemkovým artělům a tovaryšestvům, které bolševici podporovali, když to nešlo s komunami, a nakonec jednotlivým mužikům, na které se dostala půda nejhorší a ve výměře velmi malé, sotva desjatinu na duši. Lesy byly zabrány sověty a mužici musili pro své potřeby často ve svém vlastním lese dříví kupovati nebo krásti. Také na Ukrajině dány komunám všecky možné výhody, ba dokonce právo najímati v nutných dobách cizí dělníky, ač, jak jsme viděli, bylo to zákonem zakázáno. Zajímavo je, jak vypadaly v Ukrajině. Bolševik Daškovský o tom píše: „I vně i uvnitř komuny sedlák zůstal týmž vlastníkem. Komuna všeobecně jen sloužila za krytí jeho vlastnických zájmů. Sedláky povzbuzují ke vstupu do komuny jenom privilegia a podpory, které sovětská vláda komunám dává.“ Přirozeně s komunami to dopadalo na Ukrajině stejně jako v centrálním Rusku.

Také v sovětských hospodářstvích na Ukrajině nebylo to lepší než ve středním Rusku. Nehledě na zákaz míchati se do hospodářských disposic, sovětské komitéty rozhodovaly o všem, což bylo zrovna v Ukrajině velmi zhoubným, poněvadž tam byla vždy zemědělská kultura mnohem intensivnější než v ostatním Rusku. Tak zničili nejnádhernější hřebčince, nejlepší druhy plemenného dobytka. To všecko bylo prostě rozkradeno nebo umíralo hlady, poněvadž se nekrmilo, jelikož se krmivo rekvírovalo pro druhé a pro vojsko. Stroje se rozdávaly tak neopatrně, že pravidelně přišly bez nějaké části, bez nějakého šroubu a poněvadž nikde nebylo možno dostati náhradu, nebyly stroje k potřebě. Proti tomuto hospodářství

nepomáhaly ani hrozné cirkuláře, ani hrozby zastřelením. Charkovský sovětský komitét, složený ze tří komisarů, Aronsohna, Persica a Natana Karča, ačkoliv gubernský sovět národního hospodářství i gubzemodděl mohl a musil to viděti, dovedl rozprodati 157 hřebců, 40 cenou poctěných rysáků, úplně pokaziti 160 čistokrevných rysáků a pobíti více než 100 matek nejvyšší anglické krve. Bolševickým hospodářstvím zničeny čtyři státní hřebčince. V charkovské gubernii zahynulo mnoho tisíc hlav čistokrevných koní a plemenného dobytka. A komise dodává, že jestliže je možno nahraditi brzy mrtvý inventář, stavby a zlepšiti půdu, zničení chovu vypěstovaného po desítiletí nejúsilovnější prací nelze spraviti než zase za desítiletí. To jsou ztráty sta milionů a zničení kultury na dlouhou dobu. To všecko ostatně není překvapující, neboť po bolševicích zůstane vždy totéž, rozvaliny všeho hospodářství.

Když to nešlo ani s komunami, ani se sovětským hospodářstvím, objevil se r. 1920 nový projekt a sice továrních statků a hospodářství. Ty měly živiti veliké továrny, o které se bolševikům především jedná. Ale i zde začíná potíž s vlastnickými instinkty dělníka-mužika. Bolševik Cicerovič si stěžuje, že mezi dělníky takových továrních statků objevuje se snaha upevniti se na půdě, že se v nich projevuje vlastnický zájem a s tím že nutno bojovati.

Předseda Všeruského centrálního výkonného komitétu sedlák Kalinin líčí na sjezdu jednotlivé fáze boje o půdu. Napřed se rozbíraly pozemky poměščiků, ale už v druhé polovici r. 1918 počaly pokusy o vyrovnání majetku mezi samotnými mužiky, jinými slovy vesnická bědnota a střední mužici vedou boj s kulaky, to jest s nejzámožnější třídou sedláků. Ačkoliv tito také velmi utrpěli, přece ukázali více energie a odporu než poměščici a dovedli také střední mužiky dostati na svou stranu, neboť ti se konečně báli, že po kulacích přijde řada na ně. Sedláci chtějí si co nejpřesněji odhraničiti své pozemky a neukazují nijaké chuti k obščině. Proto bolševici se rozhodli provésti nátlak na mužiky, aby přešli ke komunistickému způsobu hospodaření. Následkem toho komuny vzrostly za rok z 950 na 2000, ale zase začínají ubývati a k 1. září 1920 bylo jich už jen 1826, což je ovšem počet více než nepatrný a dokazuje, že ani po dobrém, ani po zlém sedlák ke komunistickému hospodaření přiveden býti nemůže.

Výsledek všech těchto změn a pokusů je podle statistiky tak překvapujícím, že se ani nechce věřiti, že by čísla byla správná.

Gubernie	Moskevská		Vladimírská		Petrohradská		Novgorodská	
	1917	1919	1917	1919	1917	1919	1917	1919
Bezzemci . .	23·4	12·7	12·9	6·6	15·7	11·9	20·6	18·0
do 2 desjatin	55·2	78·8	36·9	56·3	58·8	71·9	28·2	63·1
2 do 6 desj.	19·7	8·2	42·8	43·8	37·7	16·9	46·3	18·5
6 „ 10 „	1·4	0·3	6·4	2·2	2·6	0·2	4·3	0·4
10 „ 16 „	0·3	0·0	0·9	0·1	0·2	0·0	0·5	0·0

Cifry tyto ukazují takové rozdrobení pozemků na malé statky do dvou desjatin, že by to znamenalo, kdyby to bylo všeobecné, naprosté ohrožení obilní produkce ruské pro zásobování měst, průmyslových míst a také pro vývoz. To bylo by čistě spotřební selské hospodářství a nepomohla by ani společenstva, ani artěly, poněvadž ani statky od šesti do deseti desjatin, ještě poněkud četnější, neznamenají mnoho pro přebytek určený k výživě městského a průmyslového obyvatelstva. Jedinou záchranou tohoto byly by jednak státní statky, kdyby se na nich dobře hospodařilo, a pak to, že po svržení bolševického panství a znovuzavedení pravidelné průmyslové výroby, nastane přirozeně zase odliv venkovského obyvatelstva a dělnictva do měst a že se pak budou pozemky opět soustřeďovati více v jedněch rukou, což zejména v Rusku je velmi pravděpodobné při tamějším rodinném způsobu hospodářství. Konečně ovšem bude to vyžadovati docela nové a velké organisace selského hospodářství pomocí kooperativů, o čemž však na tomto místě nelze více se šířiti. Je však velmi vážné, že podle „Ekonomičeskoj Žizni“, odkud tato data vyjímáme, podobné výsledky daly také gubernie vologodská, rjazanská, smolenská, jekatěrinburská a vjatská. Nelze ovšem zapomínati, že jsou všecko to více průmyslové gubernie a že následkem toho odliv dělnictva do vesnic z měst a průmyslových míst byl zde mnohem větší, což přirozeně vedlo k většímu rozdrobení půdy a že snad poměry v čistě zemědělských guberniích budou poněkud jiné.

* * *

Zásobování.

Přihlédněme nyní alespoň poněkud blíže k výsledkům zásobování i ke způsobu jeho provádění. Bolševici, když zrušili zemstevní zásobovací organisace, které působily relativně dobře za války, začali s vojenskými rekvisicemi a komandovali k tomu asi 30.000 vojáků. Z těch mnozí rekvirovali také pro sebe a pro spekulaci. Sedláci, jak

už řečeno, seli méně, aby nemusili dávati sovětu. A to, co bylo, bolševici nemohli sebrati a nedovedli odvézti. „Severní komuna“ z 2. dubna 1919 tvrdí, že jen ve 12 severnějších guberniích je přebytek 260 milionů pudů, ale nedovedli shromážditi odtud ani dostatek obilí na osev. Ovsa potřebovali 7,800.000 pudů, a komisaři sebrali jen 1,700.000 pudů. Totéž bylo s topivem, ačkoliv místní sověty nutí obyvatelstvo ku práci na dříví.

Bolševici chtěli také zařídit veliké mlékařské farmy a k tomu rekvirovali krávy. Centrální výkonný výbor zapomněl však oznámiti to Zemoddělu a nebyly tedy pro krávy připraveny ani chlévy, ani krmivo, a tak velká část jich zašla. Také rekvisice pro armádu zmenšily úžasně počet koní a dobytka. Jen při 24 cukrovarech zmenšil se počet koní o 80%, volů o 58% a krav o 75%. Že není pluhů, bran, srpů, kos, není potřebí ani šíře dokládati. Bolševici hleděli si pomoci zavedením obligatorních konsumních kooperativů, o kterých jsme už mluvili, ale všecko je už příliš rozrušeno, aby beze změny celého systému bolševického byrokratismu a násilného řízení veškerého života hospodářského možno bylo pomoci.

Charkovská komise velmi podrobně líčí, jak bolševici prováděli aprovisační práci na jihu. V Charkově na lístky se vůbec nic nedostávalo, ale za to se prodávalo tajně a spekulaci zejména prováděli bolševičtí rozdělovači zboží, kteří byli největšími spekulanty. Gubernský výkonný výbor (Gubispolkom) měl aprovisační oddíl Gubprodkom, jehož náčelníkem byl bývalý student obchodní školy. Pracovali pomocí komitétů bědnoty. U těch obilí, které se našlo, také zůstalo. A s tím kvetlo měšečničestvo, jediná záchrana od hladu. Črezvyčajky rekvirovaly všecko, až do dámského prádla, takže se z toho vyvinulo prostě banditství. Personál komisí stále zvětšovali. Začali v Gubprodkomu se 300 a došli do 1800 zaměstnanců. Zato byl ve všem strašný nepořádek, zejména v účtování. Gubprodkom zaopatřil všeho 245.000 pudů obilí, ale personálu vyplatil 15,000.000 rublů. Ze severu přijelo asi 17 organisací nakupovati, a také ty měly své kanceláře, účtárny, agenty a ceny stoupaly do závratné výše. Konečně byla ještě vojenská rekvisice a sice bylo vojenských oddílů 49 po 25—30 mužích, každá s agitátorem. Obilí přišlo tak na 1000 rublů za pud a ještě bylo zakrváceno, poněvadž mužici na násilí odpovídali puškami a kulomety. Nacionalisované továrny se zabíraly, ale poněvadž dělníci odešli a výrobky dělaly se kustárným způsobem doma, byly špatné a spekulovalo se s nimi. Bolševici rekvirovali všecko, ale nedovedli ani všecko rozděliti. Ovoce shnilo,

jiné věci snědly krysy a třetí komunisté sami prodali spekulantům. V aktech, které po bolševicích zůstaly, byla celá spousta listin o krádežích a zpronevěrách.

Odkryli také kursy pro zásobování. Do nich se přihlásilo 28 lidí, ze kterých 23 tvrdilo o sobě, že jsou gramotní. Naučili se komunistickému zřízení, ale ničemu jinému. Na sjezdu sovětů řekl jeden bolševik: „Při takovém shnilém pořádku, kdy každý činovník vydává ďábelsky prašivá nařízení, dělný a selský lid musí psáti dokladné zápisky, obraceti se za vyplněním svých potřeb prostřednictvím 80 instancí k centru.“ Jak viděti, zdvořile tam bolševici nemluvili, ale, co zde bylo řečeno, mluví víc než celá pojednání o bolševickém umění organisačním.

Velmi vážný doklad je ve vyšetřovací komisi o tom, jak bolševici na svých sjezdech lžou a jak jejich cifrám nelze věřiti. Na sjezdu sovětů v Charkově v únoru 1919 tvrdil jeden účastník, že je asi 11,000.000 pudů obilí v gubernii k disposici. V Moskvě pak řekli v dubnu, že mají při skromném počtu k disposici 276,000.000 pudů, z čehož by přišlo na charkovskou gubernii 30,000.000 pudů. Gubprodkom nevěřil ani jednomu, ani druhému a vypsal rekvisici jen 6,800.000 pudů, vojáci však v celé gubernii nenašli více než 1,611.699 pudů, z kterých pro aprovisaci charkovské gubernie nezbylo více, než jak jsme viděli, 245.000 pudů. Když prováděli rekvisici, odevšad slyšeli, že obilí není. Bolševici ovšem nevěřili a prohlásili, že všecko koupili kulaci, znajíce napřed, že přijde rekvisice, a všecko že zase už prodali dále, pokud to neodevzdali k schování malým, kteří jsou s nimi srozuměni. Proto nařídili, že kulaci musejí obilí vypsané odevzdati, ať je vezmou kdekoli. Zavolali vojsko, agitátory, črezvyčajky i revisní komise, byli zabití a ranění, ale obilí nedostali, poněvadž ho nebylo. Bylo už dávno prodáno nebo dáno armádě. Už jsme viděli, mnoho-li dostali místo žádaných velikých zásob obilí.

Aprovisace v samém Charkově měla následující výsledky: potřeba chleba na pajky byla 750.000 pudů a dostali 157.292 pudů, masa 375.000 a dostali 112.145, másla 75.000 pudů a shromáždili 6998, bramborů potřebovali 1,500.000 pudů a nedostali nic, vajec 60,000.000 kusů a dostali jen 68.674. Jeden pajok stál r. 1918 7 rublů 75 kopejek, v červnu r. 1919 109 rublů 35 kopejek a v srpnu, když přišla dobrovolnická armáda, 33 ruble 55 kopejek. Ale přes to poslal charkovský Sovdep Petrohradu vlak potravin. Dostal následovní odpověď: „Od petrohradského sovětu díky. Zvláště od proletářských dětí, které můžeme nakrmiti. Vám pošleme vagon literatury, jediné čím Vám

můžeme pomoci. Přesvědčeni, že nám ještě jednou pomůžete. Zinověv.“ Všecky poznámky k tomu byly by zbytečné.

V nejposlednější době bolševici hlásají, že se jejich hospodářský život lepší. Mluvil tak Rykov na posledním sjezdu sovětů 20. prosince 1920. Tvrdí, že zvětšení zásob umožnilo uživiti 2,000.000 dělníků a také topiva že bylo o půldruhékrát více než roku 1919 a že i průmyslová činnost se zlepšila. To by nebylo konečně ani tak mnoho, hledě k tomu, že pracují nyní celé pracovní armády, že dělnictvo samo je zmilitarisováno, a že i stávky, které byly hlavním agitačním prostředkem socialistů, jsou podle nejnovějšího dekretu co nejpřísněji trestány. Kromě toho pracuje se zase na akord, dávají se premie ve všech větších závodech metalurgických a sice s dobrým výsledkem i co do množství práce, i co do výkonů dělníků a také specialisté zase vedou závody a závodní rady nemohou se více plésti do správy továren. Ale zdá se, že to všecko není tak růžové, a že tohoto optimistického líčení bylo potřebí proti oposici, která se na sjezdu očekávala. Tak na příklad „Moskevská Pravda“ uvádí výsledky sbírání obilí k 1. prosinci 1920. Sebráno 141,000.000 pudů, ač rozpočítáno bylo 430,000.000 pudů. Tak zvané „udárné“ (útočné) gubernie, to jest ty, které především mají zásobovati, tambovská, simbirská, saratovská, ufimská, začínají polevovati ve shromažďování obilí. Měly dáti 106,000.000 pudů a daly do 21. listopadu jen 38,000.000 pudů, tedy 36·5% a Sibiř, která měla dáti 110,000.000 dala jen 20,000.000 pudů, to jest 18·4%. „Moskevská Pravda“ varuje, aby celý plán zásobovací nezůstal jen na papíře. („Volja Rossiji“ od 6. ledna 1921.) A „Krasnaja Gazeta“ žaluje, že se stále menší počet domů, ve kterých se topí. Následkem toho lidé bydlí stále těsněji, aby se dostali k teplu. Moskevská „Pravda“ se bojí, že elektrická stanice v Moskvě nebude moci fungovati následkem nedostatku topiva. „Krasnaja Gazeta“ uvádí dále, že dráhy mají zásoby dříví jen na jeden den a proto, že zadržují dříví, které dochází, pro sebe a nedávají je kam určeno. A jinak to nejde, poněvadž by musily docela zastaviti provoz, což by zastavilo také všechen přívoz aprovisace. A dráhy stále pracují tak málo jako dříve, nehledě na všecky drakonické prostředky. Murmanská měla v listopadu přiváženi 80 vagonů dříví za den a vozila jen 30. Moskevská místo 10 jen 2 a severozápadní místo 60 jen 20—25. Zrovna tak je to v Sibiři, odkud je těžko sebrané obilí dovézti. Není topiva a dráhy nejsou v pořádku. V říjnu vozily místo 225 jen 146 vagonů dříví a v listopadu přivedly to s největší námahou na 152.

Uhlí potřebují 7½ milionu pudů a sibiřské doly dávají jen 4½ milionu. K tomu pak není v Sibiři skladišť pro obilí, není pytlů a tak hrozí katastrofa, když nastanou mrazy. („Volja Rossiji" 4. ledna 1921.)

Ani setbu na rok 1921 nemají. Bramborů na sázení je potřebí 52,000.000 a Narprodkom má jen 10,000.000 pudů. Ovsa potřebují 19,000.000 pudů a dávají jen 7,000.000, následkem toho je na secí semena nezřízená spekulace. Zlepšení je jenom, co se týče zásoby semen pro zelinářství, kterých je téměř třikrát tolik v Moskvě než v minulém roce.

Bolševici vidí, že musejí dělati ústupky vlastnickému instinktu mužiků, a za to těší své věřící útěchou, že to všecko je jenom cesta ke konečnému vítězství komunismu. Není pochyby, že mají dobrácké věřící. Dekretem ze dne 4. června 1920 ponechává se pracujícímu obyvatelstvu provozujícímu intensivnější hospodářství nebo těm, kteří meliorovali půdu ve vlastní užívání to množství půdy, které rolník obdělává sám, nebo s pomocí domácích sil hospodářství, třeba byl i rozměr jeho půdy větší než je norma v okresu. Pozdější zákon dokonce zakazuje dělení půdy, dokud nebude skončena práce s provedením agrární reformy. A na sjezd sovětů v prosinci r. 1920 přinesl Všeruský výkonný komitét návrh, jakým způsobem by zabezpečena a zlepšena byla práce na ruské půdě. Ovšem zase se utvoří nové komise a sice Gubposevkomy, které budou jmenovány Vcikem a újezdné, jmenované gubernským Ispolkomem. Při nich mají býti utvořeny zemědělské sověty ze členů Posevkoma a představitelů sovětských oddělení a institucí, zkušebních stanic Narkomzema a také představitelů selských komitétů, volených na sjezdech a konferencích. Pro práci ke zlepšení hospodářství pracujících rolníků mají se utvořiti Volzemodděly, selské sověty a selský komitét spolupráce ke zlepšení hospodářské výroby, jenž má býti volen samotnými mužiky. Účelem Posevkomu a Volzemoddělu je starati se o zlepšení sovětských i kolektivních hospodářství tak, aby byly pramenem pomoci mužickému hospodaření, dále o přivedení všech institucí do vzorného stavu, rovněž tak o zřízení správkových dílen, které mají pomáhati selskému hospodářství, o postavení čisticích stanic atd., dále o organisaci pravidelného využití zdokonaleného selského inventáře i traktorů a konečně i o užití krasnoarmejské a trudoarmejské (armády práce) pracovní síly při práci na polích a ke žním, rovněž jako o spolučinnost při zlepšení zemědělského vzdělání i propagandy.

Nejvážnější starostí bolševiků je nyní zajistiti pro nynější rok plný osev polí, který úmyslnou pasivní resistencí mužiků klesl na míru přímo hrozivou, na příklad na jihu, v obilní zásobárně Ruska až na 9% mírového stavu. Aby se tudíž rozšířila plocha osevu, má býti prohlášena státní povinnost zasíti takovou plochu půdy, jaká je určena státním osevním plánem. Provésti to, je povinností volostných Ispolkomů i selských sovětů s účastí komitétů spolupráce pod vedením a kontrolou splnomocněnců Posevkomů, agronomů a instruktorů. Aby získán byl osev, mají býti prohlášeny zásoby nejdůležitějších semen, nacházející se u hospodářů, v potřebném množství nedotknutelným semenným fondem, který se musí ochrániti proti každé rekvisici i proti vnitřnímu rozdělování v guberniích. Gubsevkomy mají pod vedením Narkomzema vydávati povinná pravidla o základních způsobech spracování polí a zlepšení luk, způsobu osetí a prostředků k zachování přirozené úrodnosti půdy. Ale zapovídá se zaváděti pravidla, která by znamenala zásadní změnu mužického hospodářství, nechtějí-li je zavésti samy volostné sjezdy, neb jestli zároveň stát nezabezpečuje dané místnosti zaopatření dostatečného nářadí, strojů a prostředků ku práci. V této příčině slibuje se přívoz velikého počtu traktorů, pomocí kterých má býti provedeno společné zorání půdy. Zakázáno také nařizovati, co střední hospodářství těžko mohou vyplniti, anebo co je pro ně spojeno s přílišným risikem. Aby byla zvýšena intensivnost práce ve vyplnění osevního plánu, dávají se selským společenstvům i jednotlivcům premie, a to: přednostním zásobením, hospodářským nářadím a také předměty obyčejné spotřeby, zvýšením aprovisační normy, která se hospodářům ponechává při rozdělování zásob (samozásobitelská porce) a konečně udílením podpor a pomoci při splnění jiných povinností. (Petrohradská „Pravda“ z 15. prosince 1920, citováno v „Obščem Děle“ z 5. ledna 1921.) Již nyní se však objevují v sovětských listech žaloby na resistenci mužiků a hlavně na to, že je sice plán na osev vypracován, což konečně není ani tak těžko udělati, že však není dostatek zásob pro setí, aby se papírový program mohl také vyplniti.

Ale je viděti z celého tohoto dekretu, jak naučili se bolševici nadcházeti mužikům a jak ustupují od své vše konfiskující a revidující praxe. Zda jim to bude co platno, těžko říci, neboť nedůvěra v bolševiky je příliš hluboce zakořeněna. Mužik jim nevěří, cítí hlubokou propast mezi nimi, kteří jsou vládou industriálního proletariátu a mezi světem mužickým, mezi sedlákem, který, jak bolševici

sami vidí, je nevyléčitelným „sobstvennikem“ (vlastníkem). Že si říkají vláda dělníků a sedláků je pro mužika nanejvýše předmětem posměchu a nenávisti. Komitéty bědnoty dojista ho nenaučí respektu k ideám i praxi sovětského vládnutí, zrovna tak málo zkušenost se selskými komunami. Proto mají bolševici, i když by chtěli něco dobrého učiniti pro mužika, proti sobě všecky zločiny, jichž se napáchali proti ruské děrevně a proti mužikovi za tři léta svého panství.

Je vůbec otázkou, zda jsou bolševici schopni se svými zásadami, jestli ještě nějaké mají, dosíci u mužika větší intensity práce. V „Moskevské Pravdě“ napsal bolševik Verchoturský nyní, kdy Rykov s takým úsilím žádá propagandu pilnosti a pracovitosti: „Bolševici jsou způsobilí jen k politické propagandě, ve které mají velikou zkušenost. Politická propaganda se stala u bolševiků částí jejich já, druhou přirozeností. Ale propaganda, která má za svůj cíl výrobu, není v silách bolševiků. Bolševici nedovedou pochopiti smysl této otázky ani teoreticky. Výrobnost má vlastnosti bolševikům i bolševictví docela cizí.“ („Obščeje Dělo“, 22. prosince 1920.) Bylo potřebí jen jasněji říci, proč bolševická propaganda u sedláka, ať dělá co chce, ať slibuje, poroučí, nutí nebo trestá, nemůže míti úspěchu. Ale bylo by ovšem nutno říci, že bolševictví a zemědělství jsou dva nesmiřitelné světy, které v harmonický celek nespojí žádné mlhavé fráze o sociálním duchu mužika a pod. Socialistické hospodářství přivedené do posledních důsledků, jak to provedlo bolševictví, odstraňujíc volný obchod s produkty bere mužiku jediný popud k intensivní práci, totiž vlastní zájem. Mužik přece nebude pro výživu proletariátu ve městech a továrnách vstávati se sluncem a pracovati v potu tváři do noci a prodávati bolševickým úřadům to, co sklidí nejen za nízké ceny, jaké sovětská vláda v interesu svého proletariátu stanoví, nýbrž k tomu ještě za papírové hadry, které nemají ceny! A všecky rozkazy Leninovy o tom, že se zasetí musí provésti vojenskou mocí, tedy nejen pomocí karabáče, jako za blahé paměti Arakčejeva, nýbrž pomocí opakovaček a kulometů, velmi málo pomohou, zrovna tak jako rozdělení mužických hospodářství na skupiny po pěti, za které ručí jeden mužik, jenž je jim postaven v čelo. Mužik podle slov bolševického specialisty Kurajeva bojí se dávati své obilí i do společných sýpek, odkud se má děliti pro osev, poněvadž se bojí „komunií“ a říká si, že po odvedení obilí přijde společné pole a pak všecko společné. Proto se musilo alespoň dovoliti, aby mužici své obilí odevzdávali v pytlích označených jejich jmény, je-li

jejich obilí lepší než druhé. A tak zůstane jen fantasií, co si představuje bolševický národní hospodář Osinský v „Moskevské Pravdě", jako budoucí socialistické hospodářství. Přiznává, že komuny zkrachovaly, že sovětská hospodářství nejsou k ničemu, ale myslí, podaří-li se nynější rozverstka, totiž nucené zasévání, že na budoucí rok bude už možno poručiti zasetí určitými druhy obilí, potom pak určiti systém hospodaření a konečně, že bude možno mobilisovati lidi, inventář a posílati je tam, kde je nedostatek dělníků a prostředků k polní práci. Chce vůbec přeměniti jednotlivé pozemky ve společná pole se společným zaoráním. Ovšem je nucen dopustiti, že může zůstati hospodářství přes toto společné zaorání dlouho ještě individuální, že se mohou dávati dokonce premie za nejlepší práce. Inventář, dobytek atd. zůstal by v soukromém vlastnictví, ale byl by mobilisován, aby vykonával polní práci jako státní povinnost. Tak myslí Osinský, že je možno dojíti k socialismu a k jednomu z jeho základů: k výrobnímu plánu, a doufá dokonce, že za několik let bude dřevna oporou sovětské vlády. Není pochyby, že v tomto plánu je mnoho dobrého, zejména proto, poněvadž o nejchoulostivějším, o rozdělení produktů nemluví, ale to není nové a nejméně už bolševické. Avšak všecky ty krásné plány a teorie ztroskotají nezbytně na naprosté nedůvěře mužika k sovětským plánům a slibům. Už první stupeň plánu pana Osinského se ukázal bolševickou chimérou, poněvadž rozverstka pro naprostou neproveditelnost je už odstraněna. Ať dělají, co chtějí, mužik prostě nemůže, jak jsme už řekli, věřiti ve dvě teorie vlastnictví. A všecky zlepšené způsoby hospodaření, i kdyby se zakládaly na příkazu vedoucích institucí, zemstva, vlády nebo kohokoliv jiného, nemohou míti u mužika jinak úspěchů, než když bude skálopevně přesvědčen, že je individuelní vlastnictví jediným základem takové společné práce, a že plody každé jeho intesivnější námahy budou patřiti jemu a jen jemu. A o tom ho žádný bolševik nepřesvědčí.

Nepomáhají ani hrozby, ani sliby. Viděli jsme, jak málo daly udarné gubernie, na které sovětská vláda tolik počítala. Ukrajina dala pro doněckou pánev jen 11%, a nic nepomáhá naříkati na neuvědomělost ukrajinských mužiků, neboť komunisticky uvědomělými zrovna v Ukrajině nebudou nikdy, poněvadž zejména v západní její části je tak mnoho mužiků-vlastníků. To také vysvětluje jejich energii, se kterou se brání bolševikům ve srovnání s tím, jak se chovají centrální gubernie, vychované obecným společným vlastnictvím. Mužik najde sto způsobů, aby se vyhnul hrozbám a nařízením sovětů. Nehledě ani k za-

kopávání obilí, zařídil si celé hospodářství tak, aby se vyhnul rekvisicím. Zmenšil setí pšenice a žita do nejmenšího, do toho, čeho sám potřeboval. Za to sázel brambory, zeleninu a luštěniny, všecko, co se nerekviruje a co může nejlépe skrýt a spotřebovati.

Bolševické rekvisice dobytka přivedly k tomu, že počet koní a krav klesl přímo hrozivě, a za to mužik krmí prasata, která může lehko zahnat do lesa a skrýt před rekvisicí. Vůbec stav dobytka začíná býti největším nebezpečím ruského hospodářství selského i do budoucna. Zejména r. 1920 byla veliká neúroda krmiva, následkem čehož mužici zbavují se ještě těch koní, kteří jim zůstali, prodávají je za groš, zabíjejí krávy, zejména dobytek mladý, zabíjejí dokonce obecní býky a jedí z nouze o krmivo všecko to, od čeho závisí budoucnost jejich hospodaření. Sovětská vláda právem se toho zalekla a nařídila celou řadu opatření, aby zachovala v každé volosti alespoň plemenný dobytek a mladé koně. Jestli to ovšem pomůže, je dosti těžko říci. Všecko selské hospodářství je jako vše ostatní v Rusku úplně rozvráceno. Mužici dokonce rozdělují své statky, aby ušli různým povinnostem, jako je mléčná, obilní, povinnost k dodávání potahu, poněvadž malá hospodářství jsou od těchto povinností osvobozena. Ovšem dělají to často na oko, jen na papíře, a v tom je také trochu naděje, že statistická rozdrobenost půdy, o níž jsme se zmínili, ve skutečnosti přece jen nebude pro budoucno tak hrozivá.

Nelze tedy říci, že by bolševický slib: „Půda mužikům!“, všecko po čem mužik tak dlouho toužil, měl zatím skvělé výsledky. Místo hospodářského pokroku je mužik nucen obdělávati svá pole co nejhůře a co nejméně, dobytek a kůň padají za oběť nedostatku krmiva, nemá čím by se oblékal, když sám si to neudělá, nemá nářadí, nemá, co si mohl dříve koupiti, poněvadž byl posud posledním, o kterého se sovětská vláda stará. Na 120,000.000 obyvatel měla od 1. ledna do 1. října 1920 125,000.000 aršin tkanin. A pak slibovala dáti ještě 55,000.000 aršin. Z toho má však přijíti na sovětské zaměstnance 25,000.000 a 30,000.000 továrnám a závodnímu obyvatelstvu, tedy mužikům nic. Také výsledek „pozemkové reformy“ je přímo žalostný. Roku 1917 bylo hospodářství, která neměla koně 28·8%, r. 1919 25%, tedy všeho o 3·7% méně. A hospodářství bez krávy v těchže letech 17·9% a 15·7%, tedy jen o 2·2% méně. S jedním koněm bylo v téže době hospodářství 48·3% a 60·2%, tedy o 11·7% více. Dvou- až tříkoňových 20·8% a 13·4%, tedy o 7·4% méně a čtyřkoňových 1·9% a 0·7%, tedy o 1·2% méně. Zajímavo je, že číslice

ohledně majetku krav jsou jiné. Hospodářství s jednou kravou bylo v těchto letech 56·4% a 60·7%, tedy 4·3% více. Se dvěma až třemi kravami 23·7% a 22·6%, tedy jen o 1·1% méně a s více než čtyřmi kravami 2% resp. 1%, tedy o 1% méně. Snad se v tom jeví větší bohatství dobytka na velkých statcích, které si nejmenší mužici prostě vzali. Ani ta „bědnota", o kterou se bolševici tolik starali, není spokojena. V časopise „Bědnota" píše jeden mužik: „Sovětská vláda se chlubí, že dala mužikům 35,000.000 desjatin půdy." My na to odpovíme: „Jaký máme užitek z půdy, když nám všecko, co nám tato půda pomocí naší práce dá, vezmou? Dali nám půdu, ale přikovali nás k ní jako nádeníky. (Batraky.) Při nevolnictví se žilo, jak říkají staří, mnohem lépe. Teď není svoboda, nýbrž otroctví, otroctví bez světla a radosti. V komuny, v kasárenský život, kde člověk nemá právo volně sebou nakládati, nepůjdeme. Na podzim nutí nás odvézti chléb do obilních skladišť a na jaře pracovník musí proměniti za pud obilí poslední sukni ženinu nebo své kalhoty, má-li se uživiti. Nechávají po 15 pudech sena a žádají od hladové krávy vyplnění normy mléka a másla." („Volja Rossiji" 11. února 1921.)

Sovětská vláda cítí, že nepřemůže odpor děrevny komjačejkami a agitátory. Proto nyní s největší energií za poslední zlato hledí nakoupiti v Evropě pro mužika pluhy, secí stroje, traktory, všecko, aby mohl pole obdělati, snad také manufakturu a jiné věci spotřební a doufá tak, že se ještě udrží a že zmírní odpor sedláků. Ale bolševici nedovedou překlenouti základní rozpor mezi bolševickým socialismem a selským individualismem. Osinský i sám Lenin chtějí získati mužika tím, že činí nejzásadnější ústupky soukromému vlastnictví a nevidí, že tím úplně přiznávají krach socialismu jako principu, který má platiti pro celý státní život. Přiznávati soukromé vlastnictví pro 90% obyvatelstva a popírati je pro ostatních 10% je věcí nepochopitelnou, zejména když zničení soukromého vlastnictví v průmyslu a obchodu, jež bylo sice možným a proveditelným, poněvadž na to stačili propuštění trestanci z rudých gard a črezvyčajek, zničilo také průmyslovou výrobu a dělníkovu svobodu. Jedno nebo druhé. Buď musí býti soukromé vlastnictví zničeno pro všecky druhy výroby, pro průmyslovou jako pro zemědělskou, anebo musejí se bolševici odhodlati zapříti už docela své principy a smířiti se s principem soukromého vlastnictví i tam, kde bylo tak lehko je odstraniti.

* * *

Ke všemu zásadnímu přicházejí ještě nevyhnutelné důsledky oligarchického vládnutí komisařů a jejich blízkých. Kdyby bylo všeho dostatek, méně by to na venek působilo. Ale nyní, kdy nejlepší ruští lidé umírají hladem a dělníci utíkají z továren, poněvadž nemají v městech co jíst, musí míti dostatek a rozkošný život u ředitelů a původců všeho toho hladového umírání rozvratný účinek na všecku veřejnou morálku. Hlad a příklad mocných v Sovdepii nemůže nevychovávati v lidech přesvědčení, že je ve státě a společnosti, jejíž základem je nejhrubší materialismus a z níž vyhnáno jest všecko idealistické, všecko dovoleno, tím spíše, poněvadž dobytí materielních statků jakoukoliv cestou stává se bezpodmínečnou nutností, aby lidé neumřeli hlady. Tento mravní rozvrat bude jednou z nejstrašnějších částí dědictví, které bolševici ubohému Rusku zanechají. Ve „Volji Rossiji" (z 5. února 1921) podává pan Dimitrij Schreider velmi výmluvné toho doklady. Nejen že zůstávají podvody aprovisačních komisarů, mají-li vliv ve straně, nepotrestány, nýbrž dokonce jsou posíláni úřadovati jinam, kde jich ještě neznají. Tak dva vedoucí lidé z petrohradského komisariátu, o nichž se psalo v komunistických listech, že budou za své podvody předáni soudu, posláni prostě jeden na jih a druhý, který byl jen pomocníkem komisaře, byl dokonce povýšen a stal se aprovisačním komisařem v Saratově. V Petrokomuně konstatovala dělnicko-selská inspekce, že k vánocům r. 1919 posláno z Moskvy do Petrohradu hladovým dětem 110 pudů čokolády, ale děti že dostaly jen 10 pudů a ostatní rozdělili si „zodpovědní páni činitelé". A všichni zůstali na svých místech. Petrokomuna zvolila správcem skladů bratra pana Zinověva A. A. Radomyslského, jehož pomocníkem byl jakýsi Nachmannberg. Nakonec odkryli podvodnictví posledního, ale neodstranili vinníka, nýbrž staršího kontrolora, který dovolil si zastati se svého mladšího kolegy, jenž se opovážil podvody odkrýti. A pan Schreider dodává, že stačí se podívati na ty dva tučné, tlusté, červenolící pány, aby se vidělo, že jim jejich privilegované postavení dobře svědčí. V největší petrohradské mléčné farmě odkryta přímo panama. Správce byl zatčen, ačkoliv komisař Petrokomuny osobně proti tomu zakročil, ale za pár dnů byl propuštěn a na jeho místo jmenován strýc pana Zinověva, zase Radomyslský.

Z kooperativní prodejny, kterou si vytvořilo 3000 petrohradských obecních zaměstnanců, udělali rozdělovací „bod" v Petrokomuně. Tam shromažďují všecky nejlepší rekvirované, konfiskované atd. produkty a odtud rozdělují je, ovšem jen na rozkaz nejvyšší instance, jako do-

plňovací pajky „odpovědným pracovníkům“. To se dělá v tak nazvané komnatě čís. 25 a sice beze vší kontroly. Pan Schreider také ukazuje, jak se to dělá. Na jeden mlýn „zabloudil se“ vagon s máslem, sýrem, konservami atd., jejž poslala jakási dobromyslná, věřící organisace provinciální na pomoc frontě. Dán rozkaz vagon zapečetiti, postaviti stráž a učiněno o tom sdělení bratru pana Zinověva. Na druhý den byl už vagon vybrán. Na rozkaz pana Radomyslského zabrali máslo, sýr i konservy a odvezli to do rozdělovacího punktu, k disposici komnaty čís. 25. Státní kontrola chtěla do tohoto znamenitého rozdělovacího punktu poslati svého kontrolora, ale toho tam prostě nepustili a řekli, že to pan Zinověv zakázal.

Pan Schreider, sám člen státní kontroly, vypravuje dále, jak na zvláštní rozkaz sekretáře Petrosovětu Mitrofanova poručeno oddělení rozdělovacímu, vydati pro kolonii „Bezzabotnoje“, nepoměrně veliké množství zásob, hledě ke hladovému Petrohradu, a sice nejen obyčejných, nýbrž rybové a masové konservy, 3 pudy uzeného jesetra, 5 pudů makaronů, 1 pud cukrářských věcí, 3 pudy slaneček, 2 pudy másla, 5 pudů pšeničné mouky, 2 pudy rýže atd. Státní kontrola energicky proti tomu protestovala, ale marně. Všecko bylo do posledního funtu odevzdáno. Příčina byla konečně velmi pochopitelná. „Bezzabotnoje“ jest bývalé sídlo velikého knížete Nikolaje Nikolajeviče a nyní tam žije pan Zinověv, pan Gorkij a jeho druzi. Není tudíž podivno, že pan Gorkij v bolševickém systému nachází takové zalíbení. Jeho hrdinové jsou pány Ruska a jemu samému se podle těchto zpráv nevede dojista špatně a to snad stačí jeho sociálnímu idealismu. Pro své hladem zmírající literární kolegy prosí o pomoc — Evropu.

Paní Zinaida Gippius, známá spisovatelka ruská, vypravuje ve svém deníku, uveřejněném v prvém čísle obnovené „Ruské Mysli“, že nedávno zastřelili profesora B. Nikolského. Žena z toho sešílela, zůstali dcera a 17letý syn. Syna vyzvali do Vsjevobuče, t. j. všeobecné vojenské školy, a tam mu najednou komisar se smíchem řekl: „A vy víte, kde je tělo vašeho tatínka? My jím nakrmili šelmy.“ Paní Gippius zná jméno komisara a dodává, že ubohý hoch ležel už čtyři dny v horečce, když psala toho dne svůj deník. Jí ovšem také nutno přenechati zodpovědnost za pravdivost toho, co píše, a co by představovalo všecku míru bolševické zvířeckosti.

* * *

Autonomní správa městská a zemská.

Zpráva vyšetřující komise charkovské umožňuje také, aby se blíže viděla bolševická autonomní správa města, které mělo přes 400.000 obyvatelů. Správu vedl komunální oddíl sovětu rabočich a soldatských deputátov, skládající se ze čtyř osob: tramwayového konduktéra, moskevského dělníka, dělníka z místní strojírny a jednoho zaměstnance charkovského městského knihvedení. Výsledky se ukázaly na městském rozpočtu a hospodářství. Roku 1918 rozpočet končil přebytkem asi 2,300.000 rublů, r. 1919 schodkem 12,300.000 rublů a to ještě podle cifer rozpočtu bolševického, které byly takové, že na příklad z koňské tramwaye počítali důchod 1½ milionu, kdežto nemohlo býti ani kopejky, poněvadž všech 300 koní zdechlo nebo bylo rozkradeno. Důchod z vývozu nečistot z města bolševici počítali na 1,157.000 a také zde koně buď zdechli nebo byli rozkradeni a vozy úplně k nepotřebě. Zůstal jen drahý štáb sloužících. Nic se nevyváželo, nečistoty zůstávaly v městě a na tržišti se chodilo, jak vypovídal svědek, jako po koberci. Hasičství stálo za půl leta 1919 6,000.000 rublů místo dřívějších 1,840.000 za celý rok 1918. Zato mohla vyjeti jen dvě oddělení. Disciplina přestala, zavedena šestihodinná práce, stále se nabírali noví lidé, ale vycvičených nebylo, inventář se nespravoval a koně se nekrmili. Zato se platily velmi draho hodiny přes čas a hašení velikých požárů bylo nemožné.

Jedno oddělení bylo „zemelno žiliščnoje", t. j. rekvirovalo a socialisovalo domy a pak konfiskovalo nábytek, zlato a stříbro. To vlastně mu nepřináleželo, ale tato činnost dávala důchod i oddělení i jeho pracovníkům, poněvadž účty se zpočátku vůbec nevedly a ke konci velmi málo.

Přímo úžasné bylo hospodářství v nemocnicích, které přešly ve správu komisara zdravotnictví při Sovdepii. Správci byli tři lékaři komunisté, poněvadž profesora mediciny Sovdep jako protirevolucionáře zamítl. Zůstali sice také staří doktoři, ale v sanitárný sovět přišli představitelé organisací a sojuzů města Charkova. Oddělení pro zdravotnictví mělo nyní místo dvou jedenáct pododdělení s náčelníky, jejich pomocníky a celým štábem zaměstnaných. Nižší personál snažil se dostati všecku moc do rukou, což bylo možno, poněvadž všichni byli v sovětě a měli většinu. Usnešli se na příklad následovně: „Hledě k nedostatečnému množství potravin, docházejících do nemocnice, rozdělí se tyto mezi pracovní personál, jako pracující a nemocní jako nepracující zůstanou bez chleba."

(Nikolská nemocnice.) V druhé ohromné nemocnici do správy přišli samí nižší zaměstnanci a nepřišel tam ani hlavní doktor a vůdce prvých, jeden student řekl: „Tovaryši, na konec vezmeme ty merzavce lékaře, přisluhovače buržoasie do ruky a přinutíme je konati naši vůli!“ Nemocnice se dostaly do nemožného stavu. Topiva nebylo, prádlo zmizelo, komisary naznačovány kursistky prvního kursu a lidé, o nichž nikdo nevěděl, k čemu jsou. Zavedení šestihodinné práce vedlo k takovému rozmnožení personálu, že ho bylo více než nemocných, a k personálu se ještě nastěhovali příbuzní a známí. Tak přišla jedna postel na 3000 rublů měsíčně a nemocný byl bez tepla, bez čistého prádla, neměl dosti místa, byl polohladový, neměl dostatečné péče, a nedostával předepsaných léků. Nemocnice ty stály 72,000.000 ročně, kdežto r. 1918 veškeren rozpočet v Charkově byl 59,000.000. Nejcharakterističtější však pro bolševickou správu je, že veřejné nemocnice zničili, ale zároveň zavírali soukromá výtečně zařízená sanatoria, jako buržoastické podniky.

Zemstvo gubernské se zpočátku udrželo, poněvadž se o ně nemohly dohodnouti různé bolševické instance, až konečně správu převzal Gubsovnarchoz. Neobyčejně zajímavý je stenografický protokol o volbě pětičlenného jeho presidia. Byli zvoleni samí dělníci, kteří neměli jiné kvalifikace, než že byli spolehlivými komunisty. Propadl jediný, poněkud schopný člověk mezi nimi, Ljubimov, který byl kdysi prvním redaktorem „Izvěstijí“ petrohradského sovětu, kooperativním pracovníkem, literárně činným specielně v otázkách národohospodářských a konečně za cara byl ve vyhnanství v jakutské gubernii. Propadl proto, že dovolil si ptáti se na prostředky provádění, když tovaryši rozvinovali veliké plány činnosti, a pak že se při jedné kandidatuře osmělil poznamenati, že volí přece člověka do pracovní instituce a proto že mají míti toliko ohledy na jeho schopnost, a okolnost, že je komunistou, že zde je docela zbytečnou kvalifikací. Tento výpis ze stenografického protokolu sezení Gubsovnarchoza je nejlepší charakteristikou, jakou byla vedoucí byrokracie sovětská.

Také újezdné zemstvo vzali do rukou dělníci-komunisti a důsledky se dostavily velmi rychle: Zemské nemocnice a školy byly pokaženy, poštovní stanice zničeny, koňské závody spustošeny, zemský plemenný dobytek rozkraden, sklady zemědělských strojů rozneseny a telefonní síť zničena. Tak vypadalo bolševické hospodářství ve městech a v zemstvech, která byla kdysi hrdostí ruské inteligence, vybojovavší si všecko s takovou úpornou vytrvalostí na nepřízni carské vlády!

Také o provádění sociální péče, tedy o tom, co by mělo býti bolševikům nejbližším, přináší vyšetřovací komise velmi charakteristické doklady. Přední starostí bolševiků bylo naprosto odstraniti soukromou dobročinnost. Všecko předala Gubsobezu (gubernskému oddělení sociálního zabezpečení při gubernském výkonném komitétu), který soustředil všecko, co v této příčině dříve dělali město, stát, zemstva i soukromníci a přidal k tomu ještě nové, jako na příklad péči o oběti protirevoluce. Gubsobez měl dvanáct oddělení. Napřed soustředili všecku materiální část v hospodářském oddělení, takže si žádný ústav nesměl koupiti sám ani kartáč. Rozumí se, že zřízenci a agenti tohoto oddělení rozhazovali a kradli a ústavy strádaly. Konečně dali každému ústavu právo, aby si sám vše opatřoval, ale veškeren stav zaměstnaných v hospodářském oddělení zůstal. Pomoc se vydávala velmi nestejnoměrně. Tak vdova ubitého bolševika Schapiro dostala 5000 rublů a na léčení 9000 rublů a beznohý ruský invalida 25 rublů. Vůbec neruští lidé dostávali veliké podpory, ruští málo nebo nic. Gubsobez stále měnil místnosti chudobinců, aniž kdo věděl proč. Ovšem stěhování stálo mnoho peněz a rozkradlo se při tom mnoho inventáře, teplých oděvů a postelního prádla, poněvadž zaměstnanci byli nabíráni bez rozboru, jen když byli komunisty. Hlavní doktor nalezince dosvědčil, že zaměstnanci vybíráni mimo bureau práce, jen mezi komunisty a ti ničemu nerozuměli a docela nesvědomitě konali své služby. Za to se měli za pány prijuta a míchali se do rozkazů administrace a dokonce lékařů. Každý sloužící si myslel, že má právo dělati poznámky lékaři a vyšším úředníkům, poroučeti jim atd. Někdy také „zkoumali" předpisy dané lékařem nemocnému dítěti, jak to dělal muž jedné kojné v prijutě, zaměstnáním holič. Ředitelka prijuta žádala hlavního lékaře, aby vydal rozkaz, že se má krmení dětí kojnými díti častěji než za tři hodiny. Byla dříve pradlenou, a když se stala „načalstvem", začala nositi velkolepé brilianty.

Nehledě na veliké sumy, které Gubsobez dostával, jeho ústavy měly žalostnou existenci. Nehospodářstvím a zpronevěrami zaměstnanců a také neumělostí vésti věci, rozhazovány peníze na všecko, jen ne na vlastní úkoly sociální péče. Gubsobez vymyslil velikolepé opatření. Upravil čtyry domy pro žebráky, ale těch byly plné ulice Charkova, kdežto domy byly prázdné. Zavírali je tam, dávali střežiti vojenskou stráží, ale žebráci nechtěli snášeti takové obmezování osobní svobody a jak mohli utekli. Dětské prijuty reorganisovali, a to se dělo tak, že míst pro děti

bylo nyní méně, ale zato personálu více. Do bolševiků bylo v zemském dětském prijutě ve městě 281 dětí a personálu 103 lidí. Převedli prijut do jiného místa, kde mohlo být dětí jen 250, ale personál zvětšili na 187 lidí. Prijut vedla švadlena, jíž byli podčiněni lékaři a pododdělení ochrany dětí a mateřství vedly opět dvě švadleny. Vydržování tohoto prijutu zemstvu přišlo r. 1918 na 766.776 rublů a do 1. července 1919 stál 5,389.000 rublů, což však ještě nestačilo na zvýšený personál. Na všecku sociální péči vynaložily město a gubernské zemstvo r. 1918 2,694.000, kdežto rozpočet na první polovičku r. 1919 byl 103,000.000 rublů. Do toho se ještě nepočítaly věci, které Gubsobez rekviroval, a jichž vyúčtování nedovedl si vymoci. Kromě toho pododdělení pro oběti protirevoluce dostávalo zvláštní subsidie od Narkomu a Gubispolkomu. Hlavní účetní Gubsobeza tvrdil, že by sociální péče stála Charkov a jeho gubernii za r. 1919 okolo 700,000.000 rublů, kdyby nepřišli dobrovolci. A žebráci běhali po ulici, děti, starci a nemocní neměli prádla a měli hlad, jenom kojným nařízeno, aby dětem častěji dávali pokrm, než jak to nařizují lékaři.

* * *

Výsledky kulturní práce.

Bolševictví nemůže vyvolati v člověku nic, k čemu je potřebí mravní síly a mravního zápalu. Jeho amoralismus toho naprosto nepřipouští. Viděli jsme, jaké si Lenin vybíral okolí, a jak se choval ve válce. Učení, které hlásí vládu menšiny nad většinou, které nechce blaho všech, nýbrž jen blaho jedné třídy, průmyslového proletariátu, které hubí a vraždí všecky slabé a poddajné a zastavuje se jen před nebezpečnou silou, jakou jsou miliony mužiků, které smiřuje se s inteligencí teprve, když nemůže dále, ale jinak hlásá jen vítězství hrubé síly, které vyrostlo lichocením všem nízkým instinktům massy a hesly jako „Hrab nahrabané!“, vybičovalo v lidech všecko, co v nich posud zdržovala kultura, náboženství a státní autorita, toto učení musilo působiti přímo ničivě na veřejnou mravnost. Viděli jsme v podrobném líčení poměrů v Charkově, zjištěných vyšetřováním a výpověďmi svědků, jakož i zkoumáním zanechaných aktů, kolik hrabivosti, podvodů, krádeží, nepoctivosti a lichvářství vyvolalo bolševictví! Úplatnost, zpronevěry bolševické byrokracie jsou stejnou její rakovinou jako její zdlouhavost a neschop-

nost. Podplácení pomáhá v črezvyčajkách, pomáhá od konfiskací, pomáhá od smrti hladem, ode všech krutostí bolševického režimu. Není nic strašnějšího než zlato a brilianty bolševických komisarů, členů črezvyčajek a jejich žen, jak o tom vyprávějí, kdo žili v Sovdepii a jak také konstatovala vyšetřující komise charkovská. Konfiskaci majetku „buržoů", kterou prohlásili základním zákonem bolševického režimu, možno si vysvětliti jako prostředek k založení nového společenského řádu, ale pak musí všecko konfiskované, zabrané státi se majetkem celku, státu. Někdo, kdo vyrostl v mravních zásadách dosavadního civilisovaného světa, dovedl by snad obchodovati se státem, který takovou konfiskaci provedl, vyměňovati produkty za produkty, ale už sotva by klidně přijímal zlato, o němž ví, že je vzato ať státem nebo jednotlivcem, ať konfiskací nebo násilím ze safesů nebo z bytů ubitých nebo neubitých buržuů. Ale aby lidé, o kterých se ví, že se těchto „konfiskací" účastnili, beze studu ostentativně nosili, co jim ze zkonfiskovaného „zbylo", to svědčí o takovém mravním nihilismu, že snad by ani válkou a jejími úžasy otrlá morálka evropských obdivovatelů bolševiků pro to nenašla stydlivé omluvy nebo milosrdného vysvětlování. Dostojevský prorocky viděl, kam vede bakuninismus, nečajevština a tkačevština, jichž jsou bolševici strašnými dovršiteli, ale ani on nedovedl si představiti hrůzy mravního pekla, které prožívá bolševické Rusko. Jak jsem řekl, nechci mluviti o vraždách, rafinovaném mučení se strany čínských a lotyšských bestií a ruských propuštěných trestanců. Ale jeden fakt naprosto zaručený svědectvím čestného, spolehlivého muže, budiž přece dovoleno uvésti: V Rostově na Donu spálili bolševici dům Černova, ve kterém byla umístěna důstojnická nemocnice. Zapálena shořela do základů, zůstala jen železná konstrukce a na té visely železné postele, v nichž byly ještě ohořelé zbytky lidských těl... Evropa nedá se tím vyrušiti z klidu, myslí na obchod a průmysl a ne na humanitu...

Ale nedosti na tom. Tolik lidí mluví dokonce s nadšením o nové kultuře bolševické, o její školách, o tom, jak chtějí naučiti mužika číst a psát, jak vytvořili novou školu, moderní, odpovídající duchu nového sociálního života. Zprávy, kterých jsem se mohl dodělati o výsledcích školské politiky pana Lunačarského, znějí poněkud jinak. Vlastně ani nepřekvapují po tom, co bylo o duchu této nové školy nahoře řečeno. Bez mravních základů možno naučiti mládež všeličemus, jenom ne být opravdu člověkem. A pak bolševictví má sklonnost k pedokracii ještě ostřeji vyvinutou, než jsme to viděli v první revoluci

ruské, která v této příčině odhalila tak ostře osudnou tuto stránku ruské inteligentské ideologie. V anglické „Bílé knize" jsou o tom velmi názorné doklady. Každá třída volí si žáka, který ji zastupuje ve školském výboru. Úkolem výboru je kontrolovati učitele a starati se o rozdělení potravin. Hlavní příčina, proč žáci chodí do školy, je totiž, že tam dostávají obědy. Hoši a dívky jsou pohromadě a po mravnosti není ani stopy, tím méně po disciplině. Děti dělají, co chtějí, odcházejí z hodiny, kdy chtějí. Tresty domácí práce i známky jsou odstraněny. Třídy se podobají zvěřinci. Neoblíbeného učitele žáci prostě vyhodí ze třídy. Vstoupí-li učitel do třídy a žáci mají výborovou schůzi, nesmí ji rušiti. V Kolomně byl ustanoven 18letý hoch za komisaře celé školy a stál tudíž v čele sboru učitelského. Jednou zavřel školu na týden, poněvadž jeden hoch dostal špatné známky. Toto sděluje Mr. B., Angličan, který byl profesorem na střední škole v Moskvě.

Děti, které bydlí ve škole, umírají hladem a nemocemi. Jednou za měsíc mění se jim prádlo, takže v jejich šatech a slamnících je plno hmyzu. Podle „Pravdy" ze 17. května 1919 (Sokolov) do centrálních úřadů často docházejí stížnosti, že v jedněch internátech špatně stravují, v druhých je špinavo, takže děti jsou plny vší, a v třetích panuje úžasné zlodějství. Ruský učenec vypravuje srdcervoucími slovy o mravním úpadku a hynutí všeho dorůstajícího pokolení. V Moskvě byl v červnu 1920 sjezd pro potírání dětské defektivnosti, kde se četlo 70 referátů, odkrývajících strašný obraz toho úžasu, který se připravuje pro budoucí Rusko, ať už je v něm vláda jakákoliv. Dětská zločinnost, naprostý nedostatek dozoru, psychické rozrušení, fysická defektnost, nemožnost učiti gramotě, to jsou stesky referátů. („Obščeje Dělo" 6. prosince 1920.)

Bolševická pracovní škola zůstala ovšem také jenom programem. Není učitelů a ti, které bolševici zfabrikovali ve svých krátkých kursech, nemohou vyplniti ani nejprimitivnější požadavky pracovní školy. Ve školách odstranili jak zkoušky, známky, lokace, tak i učební knihy a důsledkem toho je, že se děti při nejlepší vůli ničemu nenaučí, poněvadž bez učebních knih je přece učení naprosto nemyslitelné. To všecko je však bolševikům vedlejší. Ale také předního svého úkolu, naučení práci škola nemůže dosáhnouti, poněvadž nemá, z čeho by zařídila školní dílny a v továrnách by žáci nic jiného neviděli, než naprostý rozvrat výroby. Jako předmět práce zůstává jen mytí a čištění škol a v té příčině se podle všech zpráv zdá, že se mnoho práce neudělá.

Hlavní, čemu učí, je nový názor na rodinu a na stát. Učí dítě, že je rodina, že jsou rodiče něco docela náhodného, poněvadž se dítě mohlo naroditi také jinde a za jiných podmínek, hlavní však že je společnost, stát, ve kterém dítě má žít. Povinnosti k této společnosti jsou tedy vyšší než k rodině a proto má dítě ve škole říci všecko, co rodiče doma snad proti tomuto státu mluví a chystají. Bolševická škola jest systematickou depravací dětí, že nelze si horší představiti, a pravým štěstím je, že podle důvěryhodných zpráv tyto snahy vyvolávají v duších ruských dětí spíše odpor než souhlas. Ale přece jen působí na velmi mnohé a tak v mravním ohledu je bolševická škola přímo strašným nebezpečím pro budoucno. Již podklad návštěvy školní a učení se strany učitelů je negací všeho, čím má škola být. Učí se a chodí se do školy jen proto, že dostávají učitelé a žáci privilegovaný pajok první třídy. Tento se menší ovšem v posledních týdnech, kdy následkem katastrofálního nedostatku potravin všecky pajky jsou redukovány. Mimo to nucená koedukace a zároveň s ní vychování čistě materialistické, zbavené každého idealistického momentu, má strašné následky na mravnost 13- a 14letých dětí. S cynismem, jemuž těžko je hledati rovného, bolševici tento mravní rozvrat přímo podporují. Těhotným 14- a 15letým dívkám dávají dvojnásobný pajok a hladoví rodiče to přijímají bez reptání... Hlad podlomil mravní sílu všech.

V „Times“ ze 24. prosince 1920 píše „jeden, který viděl“ a který se nemůže přirozeně podepsati, poněvadž nechal v Rusku příbuzné a ti jsou podle zvířecí morálky bolševické za něho rukojmími, následující: Někteří členové Labour Party, kteří byli v Rusku, chválí bolševické proletářské školy, hrdost bolševiků. Ptali se rodičů, kteří pod hrozbou zavření musí tam posílati své děti, co o nich myslí? Vědí, že na čele těchto škol je speciální sovět, kde děti mají právo žalovati na rodiče a učitele? Vědí, že všecky tyto školy jsou tak zvané smíšené, tak daleko, že děti obého pohlaví spí v jedné spací místnosti? V jedné z těchto škol ředitel myslel, že je jeho povinností budit dívky ráno a býti přítomen při jejich toaletě. Mnoho 14letých hochů je nemocných. Dívky 13leté jsou těhotné. Když jedna má příbuzná zoufalá nad tím, co se stalo její vnučkám, vynutila si přístup do pracovny paní Zinověvovy, která je náčelnicí všech těchto škol a vykřikla: „Co říkáte těm svým školám? Má 10letá vnučka je znásilněna a 13letá vnučka těhotna!“, dostala za odpověď: „Co mně přicházíte s takovými žalobami? Tak je to dobře. My podporujeme tyto věci, potřebujeme vojáky!“ Nechtělo by se

ani věřiti tomu, kdyby nebylo zmíněného dvojnásobného pajku pro 14leté dívky a kdyby nebylo možno ukázati na něco, co dokazuje, že bolševici skutečně klesli až na tento nejnižší stupeň nemravnosti.

Charkovská komise podává také zprávu o charkovských divadlech, když byly ve správě bolševiků. Mezi jiným referuje o představení kusu „Pan". „Sta skoro nahých mužů a žen, představujících bacchický tanec, procházely parterem mezi obecenstvem, většinou mladíky a dívkami 15—17letými. Tance byly tak necudné, že obecenstvo protestovalo. Tu vystoupil herec Glagolin a řekl: „Tento kus je velmi užitečný. Budou-li muži a ženy naelektrisováni baletem, vrátíce se domů vykonají známý fysiologický akt, který možná přivede k tomu, že se narodí noví slavní komunisté, krasnoarmejci, revolucionáři a revolucionářky."

Poněvadž pak následkem těchto mravních zásad bolševické kultury rozšiřují se v Rusku přímo katastrofálně venerické nemoci, žádá „Krasnaja Gazeta", aby každý, kdo vstupuje v manželství, přinesl lékařské vysvědčení, že je zdráv. („Obščeje Dělo" 22. prosince 1920.) Tedy aspoň jedna formálnost při uzavírání sňatků!

Jak to vypadá v bolševických školách, líčí v „Pravdě" ze 12. ledna 1921 bolševik Magon, jemuž bylo poručeno provésti inspekci v „Pokazatelnoj škole", tedy v ústavě vzorném, nesoucím čisté jméno Radiščeva, jenž nalézá se v bývalém institutě Albětině, který za cara byl ve vzorném pořádku. Škola dostala za rok 167,000.000 rublů, ale ovšem knihy se nevedly a účetní je od září nemocen. Také pokladník nemá pokladní knihy. Ve škole je dětí obého pohlaví 395 a zaměstnanců 265 lidí. U školy je nemocnice, ale ta podléhá jinému úřadu než škola a proto škola a její nemocnice o sobě neví. Doktor děti neprohlíží a vidí jen ty, které správa školy pošle už nemocné do lazaretu. Při prohlídce prvních dvaceti našel všecky zavšivené, u šesti svrab a u jednoho velmi nakažlivou syfilis ve druhém stupni. Lázně patří k lazaretu a dětem ze školy je zapovězeno tam se koupati. Mimo to velkou část místností pro děti i v nemocnici i ve škole zabírají přečetní zaměstnanci. Místnosti ústavů jsou v nejhorším stavu. Okna rozbita, všude pavučiny, podlahy špinavé a nejšpinavější je kuchyně, kde je nádobí a prádlo do nemožnosti špinavé, a šálky, ze kterých děti jedí, docela rezivé. A na to je tolik zaměstnaných a škola je „pracovní"! Ve třídách se vrchní šaty válejí po zemi, ale na chodbách jsou prázdné skříně. Ve třídě suší prané punčochy. Prádlo na dětech je strašně špinavé, plno vší. Prádlo perou bez mýdla a mění je dva-

krát za měsíc. I v čistém prádle jsou hnidy a vši. Inspekce nařídila přísné vyšetřování. Tak vypadá v praxi „pracovní vzorná škola". Armáda sloužících nedělá nic a jak zpráva inspekce říká, po chodbách malinké děti kouří tabák. To je práce v „pracovní" škole.

Bolševici se také chlubí, jak roste počet jejich škol. „Pravda" je upřímnější. Přiznává, že se počet škol prvního stupně dokonce zmenšil. Mnoho škol je zavřeno pro nedostatek učitelů, pro opravu budov a z nedostatku topiva. Není také papíru, per, tužek a tak práce škol klesá. Poměry pedagogů jsou nesnesitelné, dostávají jen 18 funtů mouky měsíčně a nic více. „Pravda" přiznává, že více než polovice dětí ve vesnicích není ve škole.

Nebude dojista nezajímavo poznati, jak prováděna byla školní reforma bolševická ve větším městě provinciálním a sice podle zprávy, kterou jsem dostal od někoho, kdo v této škole byl zaměstnán. Město i jméno toho, který mi zprávu podal, z příčin pochopitelných nemohu uvésti. Veškeren učitelský personál starých škol musil z jara 1918 podati zvláštní žádost o přijetí mezi „školní pracovníky". Kdo žádost nepodal, byl propuštěn. O žádostech rozhodovalo kolegium gubernského oddělení národního vzdělání. Toto oddělení mělo samo tři pododdělení: doškolné, školné a vněškolné. Členy byli buď straničtí bolševici anebo lidé, kteří sice nebyli ve straně, ale kteří se už přistrojili k sovětské vládě a sloužili jí zrovna tak, jako dříve sloužili vládě carské a potom prozatímní vládě. Skoro všichni dříve byli selskými učiteli, kteří se vzdělali v učitelském semináři, tedy v ústavu, který měl velmi ohraničený program učení, poněvadž vychovával jenom učitele pro selské školy. Tito lidé byli povoláni prováděti základní reformy školské politiky, nařízené sovětem národních komisařů. Ke konci října rozdělili učitele po školách. Ani v jedné škole nebyli ponecháni staří učitelé. Naopak. Jako by naschvál učitelé byli odtrženi od svých dřívějších žáků i kolegů a kde toho nebylo, tam aspoň sovět přidal lidi, na které se mohl úplně spolehnouti.

Podle dekretu byl změněn také školní program. Hlavní přeměna byla v tom, že nejen bylo vyloučeno učení zákona božího, nýbrž bylo co nejpřísněji zapovězeno jakékoliv projevení náboženského citu i výkon jakýchkoliv náboženských obřadů, na příklad modliteb před začátkem vyučování. Ikony byly sňaty se stěn tříd a tam, kde ve škole byly domácí kaple, byly zrušeny, oltáře zlámány, ikonostasy a ikony odneseny do sklepů a v sálech, které z toho povstaly, pořádali pro učící se krasnoarmejce večery s tanci. Místo zákona božího zavedli učení sociologii

a změnili také vyučování dějinám, a sice tak, aby veškeren historický proces byl vylíčen jako rozvoj ideje socialismu, od prvotního komunismu kapitalismem ke komunismu sovětskému, při čemž zvláštní pozornost měla býti obrácena k tomu, že u prvotního člověka nebylo náboženského cítění, nýbrž že toto bylo jemu vsugerováno později, když hospodářsky silnější třída zotročila třídu slabší. (!!!)

Změněna byla také organisace školní správy. Na čelo každé školy byl postaven školský sovět, vypravený veškerou mocí ve všech věcech své školy, složený ze všech učitelů, krom toho z vyvolených od žáků v počtu 25% učitelského personálu, pak zástupců pracujícího obyvatelstva a delegátů ruského sojuza komunistické mládeže. Sovět volil ze sebe presidium a také celou řadu komisí. Žáci také měli své organisace a sice byl v každé třídě zvolený komitét třídní, mimo to v každé škole byl ještě školský komitét žáků a řada komisí, které měly pracovati v kontaktu s komisemi školského sovětu. Tak v každé škole utvořilo se deset komisí.

Na konec začalo učení. Ale poněvadž všichni učitelé a většina žáků byli zaneprázdněni všemi možnými volbami a zasedáními v sovětech, presidiích a komisích, vlastně nikdo nemohl zabývati se svými přímými povinnostmi, to jest učiti a učiti se. Mimo to všem bylo nejasno, jak se má přednášeti, jak se má učiti. Dřívější metody vyučování měly býti docela odstraněny. To si udělali velmi jednoduchým. Sovět co nejpřísněji zapověděl dávati úlohy domů, užívati učebních knih a jakkoli žáky trestati. Jakým způsobem však zaměniti dřívější způsoby učení, to neřekli, jenom žádali, aby metoda byla „pracovní". K vyjasnění tohoto pojmu bylo svoláno shromáždění všech učitelů. Trvalo to velmi dlouho, než po mnohých sporech si ujasnili, že to má býti pracovní a jediná škola. Příznak pracovní viděli v tom, že mají žáci zároveň s různými předměty učiti se také různým řemeslům a také sloužiti svou prací škole. To jest uklízeti třídu, mýti podlahy i okna, topiti v kamnech, zametati a od sněhu očišťovati dvůr a ulice okolo stavení atd. Pod pojmem jediné školy mělo se rozuměti, že tu není více učitelů a žáků a že je jediný „kolektiv", který cestou spolupráce propracovává každý předmět. Prováděje tuto myšlenku, školský sovět zároveň všemi způsoby snažil se přesvědčiti žáky, že jsou učitelé na tolik nakaženi starými předsudky, že nedovedou a také nechtějí si osvojiti principy nové školy i oddati se s entusiasmem nové tvůrčí práci, kdežto sovětská vláda všecky naděje klade jenom na žáky, kteří ve snaze po novém životu vytvoří velikou pracovní sovětskou školu.

Autorita učitelů byla také úplně rozrušena, neboť neměli také nijaké disciplinární moci. Žáci, užívajíce ve škole neohraničené svobody, ovšem nedovedli s ní zacházeti. Ničivé instinkty se ukazovaly čím dál tím více. V chlapeckých školách žáci začali lámat lavice, stoly, židle, trhat elektrické vedení, lámat skříně, v nichž byly učebné pomůcky a kaziti je. Při učení byl ve třídách takový hluk, že nebylo slyšeti, co mluví učitel. V přestávkách hráli divoké hry, které přecházely do vzájemných rvaček. Nejsprostší nadávky a sprostoty staly se mezi žáky obyčejným zjevem. Dveře, stěny byly pokryty nemravnými nadpisy. Byly případy rozkradení školního majetku, kradli předměty z fysikálních kabinetů, lih s preparáty, nádobí a těch málo produktů, které dostávali žáci ke snídani. Učitelé byli bezmocni něco podniknouti proti této rozruše škol. Kromě toho školské oddělení stále míchalo se do činnosti škol, i vydávalo své příkazy, které často odporovaly usnesením školních sovětů. Někteří učitelé, pro které jejich činnost nebyla jenom prostředkem existenčním, pokoušeli se, aby svou osobní autoritou působili na žáky a aby nějak aspoň upravili školní život a učení. Lepší část žáků jim šla v této snaze vstříc. Ale na neštěstí byli to učitelé, kteří byli v opposici k nejvyšší instanci školské v městech. A tak, když bylo zakončeno učení v červnu 1919, byli tito učitelé kolegií školského oddělení odstraněni jako lidé, kteří prováděli školskou politiku, neodpovídající záměrům vládním. To byli většinou lidé, kteří patřili k buržoasii.

V novém školním roku učení začalo velmi pozdě. Mnohé školy byly v létě zabrány vojskem. Po jeho odejití bylo velmi těžko přivésti zase do pořádku školní budovy, poněvadž byly úžasně znečištěny. A tak se začalo v některých školách učiti až v únoru 1920. Ostatně bylo sovětským způsobem světnice naprosto nečistiti a tak byla všude strašná špína. Z nedostatku dříví třídy se nevytápěly a učitelé i žáci seděli v kožiších a bačkorách, pokud je měli. Elektrických lamp a vedení bylo v městě příliš málo, aby je mohli dávati do škol. Schovávali je pro osvětlení komisariátů, divadel, kinematografů a bytů lidí, kteří tvořili místní vládu. Proto ve školách, kde k tomu ještě bylo tak mnoho elektrického vedení žáky přetrháno aneb kde elektrické lampy více nehořely, nebylo osvětlení. Poněvadž pak ve školách druhého stupně učilo se, hledě k nedostatku místností, teprve po čtyřech hodinách, kdežto první stupeň učil se do čtyř hodin, učili se jen asi půldruhé hodiny za den, dokud bylo ještě denní světlo.

V tomto učebním roce bouřlivá perioda u žáků prošla. Stali se tišími. Nebylo bujných her, končících rvačkami,

netrhali více elektrického vedení, nelámali nábytku. Jenom hrubé, sprosté nadávky bylo jako dříve slyšeti v rozhovorech. Toto relativní zlepšení bylo důsledkem únavy a vysílení. Z nedostatku prostředků skoro všichni starší žáci byli na službě v různých vládních úřadech, kde byli zaměstnáni od deseti do čtyř hodin. Kromě toho všichni žáci starší šestnácti let byli povinni učiti se každodenně hodinu vojenské službě. Hlavně však málokterý ze žáků měl denně půl funtu chleba a trochu kaše. Bylo nutno viděti, jak žáci se báli vynechati ty dva dny v týdnu, kdy se ve školách rozdávalo po čtvrt funtu chleba. Poněvadž v městě nebylo ani obilí, ani manufaktury, žáci zábli v roztrhaných střevících a ve starém šatstvu v nevytopené třídě, když napřed musili projíti po šesti- až desetistupňovém mrazu. V takovém stavu byli také učitelé. Tentýž hlad nutil je hledati sobě výdělek tam, kde vydávali pajok. Starali se nabrati takového zaměstnání více, aby neumřela hladem také jejich rodina. Připravovati se ku přednášce, něco číst, nebylo možno. Doma jako ve škole nebylo dříví. Ve mnohých bytech temperatura byla pod nulou, voda v umývadlech zamrzla. Byty se osvětlovaly většinou lampičkami se špatným, páchnoucím olejem, které každou chvíli shasly. Teplého šatstva nebylo, boty se u všech rozvalily. Měsíční učitelský plat sotva stačil na tři až čtyři dny.

Za takových podmínek nemohlo se pravidelně učiti. I žáci i učitelé hleděli alespoň na oko odbýti učení a rozejít se pokud možná nejdříve. Společné neštěstí sblížilo učitele i žáky. To se velmi nelíbilo školnímu oddělení a proto všemi způsoby hledělo překaziti toto sblížení tím, že postavilo pod komunistickou kontrolu vzájemný poměr mezi žáky i učiteli. Jenom žáci komunisté, kteří patřili k sojuzu komunistické mládeže, mohli býti voleni jako zástupci žáků do školních organisací. Bez účastenství delegáta tohoto komunistického sojuzu nesmělo býti konáno ani jedno zasedání školního sovětu. Počet škol, ve kterých se aspoň formálně učilo, stále klesal a v době prázdnin r. 1920 se ukázalo, že ve školním roce 1921 ze třiceti škol sotva se bude učiti v šesti.

A syn mého důvěrníka napsal také své dojmy z bolševické školy, které mohou posloužiti ku poznání, jak ve skutečnosti vypadala tolik vychvalovaná školská politika sovětů. Chlapec píše: V r. 1918 zavedli školní reformu a začali všecky přijímati beze zkoušek. Potom prohlásili jedinou pracovní sovětskou školu. V první den učení žáci stále ptali se učitelů, co to vlastně značí jediná a pracovní škola. Učitelové to sami dobře nevěděli. Někteří objasňo-

vali to tak: „Jediná, to znamená, že učitelé a žáci budou představovati jediný kolektiv a pracovní, to značí, že budou zavedeny dílny a že žáci budou sami čistiti před školou chodníky, čistiti záchody, hlídati své šaty atd.“ Potom přišlo vládní nařízení, aby se zvolily ze středu žáků třídní komitéty: tovaryšský soud, školní komitét a ještě jakýsi kolektiv, do kterého přišel také jeden učitel. Co měly tyto komitéty dělat, to nikdo nevěděl a také to nikoho nezajímalo. Leda, pokud se týče třídních komitétů, které rozdělovaly a krájely chléb v zavřené místnosti. Poněvadž škola byla jediná trudová, sovětská, všecky ikony sňali, modlitby nečtli, zákon boží byl zakázán a úlohy domů nedávali. Žákům se to velmi líbilo. Byla svoboda ličnosti (osobní) a proto žáci každý den stále víc a více byli rozpustilí a uličničtí. Známek nedávali, ze školy vyhnati neměli práva, učitel a žák byli „jedno jediné“, proto žák mohl drze odpovídat učiteli. Na příklad: Učitel ruského jazyka četl nahlas žákům „Poltavu“ Puškina a slyšel, že jakýsi F. hlasitě hovoří se sousedem a překáží mu číst. Učitel na něj křikl. F. pokračuje v rozhovoru. Tu mu učitel řekl: „F. mlčte anebo jděte ven ze třídy.“ F. mu na to odpověděl: „Já hned skončím vypravovat a potom půjdu.“

Potom taková „svoboda ličnosti“ došla tak daleko, že ve třídě mezi učením stále si nadávali samými odpornými chuligánskými nadávkami, kouřili, křičeli a hovořili. Nikdo neměl síly udělati tomu konec. Zrovna tak různá nemravná slova vyřezávali na lavicích, na stolech a všude, kde jen bylo možno tak udělati. Jednou dokonce byla napsána křídou na školní tabuli před příchodem učitele. Přišedší učitel nemohl ničeho říci a jen je smazal. V úborné, kde v čase učení se scházelo množství žáků, bylo plno nadávek a sprostoty, provázených nejošklivějšími historiemi, k nimž ilustrace malovali tam na stěnu.

Žákům stále tvrdili o tom, že mají býti dobrými tovaryši a oni nakonec viděli tuto solidárnost všude a zachovávali ji nejrůznějším způsobem. Tak na příklad stalo se následující: většina žáků po třetí hodině, když dostala chléb, rozhodla se rozutéci. Asi pět hochů nechtělo opustiti školu. Ale většina vyhnala je ze školy násilím a na ulici postavili se ke dveřím, aby zabránili komukoli se vrátiti. Tak zachovávali solidárnost.

Pracovní škola ukázala se v následujícím. V naší třídě bylo třicet žáků a bylo ustanoveno se souhlasem učitelů, že každý den jeden ze žáků po pořádku má po dobu učení hlídati šaty své třídy v místnosti, kde se svlékají. Tak

každý žák za měsíc jeden den ztrácel na hlídání šatů, ačkoliv tam byli hlídači, kteří skoro nic nedělali.

Všecky volené žákovské komitéty neměly žádného vlivu. Čím dále tím bylo hůř a došlo to tak daleko, že se stalo nemožným učiti se v naší třídě pro křik a šum. Tu učitelé se rozhodli rozděliti naši třídu na dvě. Jednu, ve které by byli lepší, a druhou, ve které by byli horší žáci. I když byla třída rozdělena a rozvedena po různých světnicích, tu třída horší vervala se do třídy lepší, začala tam lámat lavice, rozhazovat desky a házet jeden po druhém těžkými kulemi. Rozdělení zůstalo, ale učiti se přece nebylo možno a sice proto, poněvadž i v první třídě většina žáků byli lenoši, při učení dělali strašný hluk, učiti se nechtěli a vždycky se rozběhli po třetí hodině, když dostali chléb. Konečně třída horší napsala rozhodnutí o tom, že obě třídy chtějí se zase sloučiti a násilím nutila ku podpisu této žádosti.

V začátku března bylo nařízeno, aby škola byla předána lazaretu. A byl dán rozkaz, školu ve třech dnech vyprázdniti. Při stěhování dály se strašné věci. Někteří žáci kradli různé věci, které patřily škole. Druzí vypili lih, ve kterém byly žáby, hadi, rostliny a medusy. Po vyprázdnění školy několik žáků rozdělalo veliký oheň, chtějíce zapáliti školu. Proč, neví se. Zrovna včas uviděli to vojáci a uhasili oheň, žáky-podpalovače odvedli pak do črezvyčajky. Tato předala celou věc školnímu tovaryšskému soudu, který dlouho se tím bavil a nakonec dal vinníkům lehkou domluvu s hrozbou, že jestli ještě jednou tak udělají, budou vyloučeni ze školy. Odsouzení potom velmi hlasitě říkali, že naplijí na rozsudek, domluvu i na celý tovaryšský soud. Tím všecko končilo.

Na druhý rok začalo učení velmi pozdě, teprve v lednu 1920. Ve škole byla strašná zima. Psát bylo skoro nemožno. Nohy i ruce mrzly. Učitelé seděli ve třídách v kožiších. Žáci se také nesvlékali. Učení nešlo nijak ku předu. Nebylo pomůcek ani knih a jak by také bylo možno se učiti, když ruka skoro přimrzala ke křídě, než jsi něco na tabuli napsal. Po třetí hodině žáci letěli pro chléb a pak šli domů. Na čtvrtou hodinu nezůstal už skoro nikdo. Chuliganstvo trochu se zmenšilo, všichni jako by otupěli, a většina byla zaujata jenom tím, jak by se zbavila vojenské povinnosti. Sprosté nadávky bylo slyšeti jako dříve a stalo se to tak obyčejným, že ani nikdo si toho nevšímal. Tehdy nemravnost došla tak daleko, že žáci vykonávali své potřeby na schodišti, které bylo docela znečištěno. Učitelů skoro nikdo neposlouchal, jen jim někdy odpovídali drzostmi. Na příklad v hodině dějepisu učitel tázal

se třídy, jaký je rozdíl mezi občanem a obyvatelem. Na to nikdo nemohl odpověděti. Tu řekl jeden žák: „Teď je hodina dějin a proč se nás tážete na takovou blbost?“ Učitel na to jen odpověděl, že se to také vztahuje k historii a víc nic udělati nemohl. Potom žáci začali vyřezávat sklo z oken a krásti je. Také proti tomu nikdo nemohl nic udělati. Tak kradli také dříví a jednou dokonce ukradli několik kusů chleba. Tímto způsobem za tento rok 1920 a také za rok 1919 nikdo se ničemu nenaučil a jenom vše staré zapomněl.“

Je těžko si představiti, že by někdo, kdo myslí to s výchovou mládeže vážně, mohl chtíti, abychom napodobovali geniální školskou politiku pana Lunačarského.

Nejstrašnější však, co bolševici dělali a sice za vedení dvou patrně psychopatických žen, paní Kollontaj a jakési paní Liljinoj, byl rozvrat rodiny. (Paní Liljina je podle p. Kolitschra ženou Zinověva.) Na lékařském pirogovském sjezdu v srpnu 1920 řekl dr. Horn: „Jsem ochoten odpustiti bolševikům mnoho, chcete-li, skoro všecko. I rozehnání učreditelného sobrání i vraždění i nucené práce, i ty zkoušky, kterým podrobili ruskou vědu a ruské učence, ale jednoho nemohu odpustiti a neodpustím. To jsou opravdu zločinné, jen divokých černošských plemen hodné experimenty, které prodělávali a prodělávají doposud s mladým pokolením, s dětmi. Tomuto jejich zločinu není rovného ve světě. Zahubili mravně i fysicky celé mladé ruské pokolení, zahubili neodvratně a žel, nenapravitelně.“ (Boris Sokolov ve „Volje Rossiji“.) Paní Liljina řekla na sjezdu národního vzdělání r. 1918: „Musíme metlami vyhnati ze škol i prijutů všecku tu buržoasní smečku, všecky ty pedagogy a učitelky, naveskrz prosáklé jedem buržoasního názoru světového.“ Liljina otevřeně prohlásila, že nutno děti vzíti ze škodlivého vlivu rodinného. Nutno děti nacionalisovati. (Ibidem.) Aby toho docílili, dávali neradi a málo produktů na dětské lístky a nutili matky, aby jim daly děti do jejich prijutů. Matky se vší silou bránily, tím spíše, poněvadž poměry v sovětských „jeslích“ byly přímo úžasné, jak konstatovala r. 1920 dělnicko-selská inspekce. „Bedlivá inspekce 16 dětských jeslí v Petrohradě ukázala zločinné chování se k dětem se strany zodpovědných činitelů. Jesle, ve kterých bylo více než sto dětí, od jednoho do čtyř let, nalezeny v takovém stavu, že musily býti ihned zavřeny. Děti zůstavené sobě samým za dozoru nezkušených a hrubých chův, špinavě oděné, bledé od hladu, působily úžasným dojmem. Sama místnost neprovětraná a nevytápěná pomáhala nemocem a vysoké úmrtnosti dětí. Za tři

měsíce se vyměnilo 90% dětí, t. j. skoro všechny byly převezeny do nemocnice nebo umřely než tam byly dopraveny."

Stejné poměry našel dr. Petrov v druhém prijutu, kde hrubé chůvy bily nemocné, naříkající děti, a na Volze musily býti zavřeny dětské jesle v pěti gubernských městech. Není divu, že mluví se o veliké tragedii ruské matky... Roku 1920 však bolševici ke všeobecnému překvapení dokonce začali protežovati troje dětské jesle, které zůstaly v soukromé správě a byly vzorné jako vždy dříve. Příčina byla, jak se brzo ukázalo, čistě bolševická — vodili tam cizí delegáty. Statistika ukazuje následky této zločinné politiky. Úmrtnost dětí byla v Moskvě r. 1913 taková, že na 10.000 dětí zemřelo jich 81, r. 1915, tedy v době války, 78, r. 1919 372 a r. 1920 400 dětí. A ačkoliv bylo r. 1914 svateb 12.000 a r. 1920 okolo 20.000, narodilo se r. 1913 54.000 a r. 1920 jen okolo 23.000 dětí, tedy umíralo jich téměř tolik, kolik se jich rodilo. (Boris Sokolov Ibidem.) Bolševici svou nacionalisací děti ubíjeli a ty, které neubili, ve své trudové škole mravně zmrzačili a ničemu nenaučili. Bolševictví je horší než morová rána, hubí nejen tělo, nýbrž i duše budoucího pokolení...

Demokratisace universit neměla lepších výsledků než trudová škola a doškolná vychovávací politika bolševiků. Na universitu může, jak známo, každý šestnáctiletý, bez jakéhokoliv vysvědčení a přece sám Lunačarský doznává, že, ač nikdy nebyly dveře university tak široko otevřeny pro všecky jako nyní, nikdy universita nebyla tak pustá. Na první kurs medicinské fakulty v Moskvě se zapsalo více než 5000 posluchačů, ale většina byla úplně negramotných. Díky tomu pracuje nyní jen 800 lidí, ostatní se počítají za studenty, nenavštěvují university, ale dostávají zvýšený pajok. Sověty zrušily všecky zkoušky přechodné z nižšího ročníku do vyššího a možno si tudíž představiti výsledky takového universitního učení. Zrušili také právnické fakulty. Bylo by také nanejvýše podivné, kdyby v Sovdepii učili právům. Vůbec důsledně vyplenili všecko, co možno nazývati humanitním vzděláním. Neznají jiné vědy než materialisticky-praktické. Nyní chtějí vůbec zrušiti university a místo nich otevříti politické kursy s oddělením fysikálně-matematickým a filologického jako právnického oddělení vůbec nebude. Inteligentský boj proti idealismu vedou bolševici do posledních důsledků. Komisar národního zdraví dopustil, aby felčarky byly přijímány na třetí kurs medicinské fakulty, takže i medicinský sovět se odhodlal přece proti tomu protestovati. V „Obščem Děle" z 25. května 1921 je dopis

„profesora“ z Petrohradu, vrhající příšerné světlo na poměry vědeckého světa. V domě „učenců“ mají se jedině dobře sloužící, a někteří z profesorů, které tak podplácejí, aby se jich zastali v případě „nepříjemností“. Z norvéžské zásilky trpícím učencům dostali tito jen část slanečků, kdežto co bylo dobrého, kakao, čokoládu nechali si sloužící pro sebe a své protektory. Mravní stav profesorů je zoufalý. Těžko je najít profesora, který by za „pajok“ neprodal duši třeba čertu, jeden s cynickou otevřeností, druhý pod pláštěm ubohých frází a omluv, a třetí pro — spasení university a vědy („spasitelé“). Proti Gorkému se každý bojí něco říci. Komisarem v universitě je student Mich. Abrem. Zwieback. Ten má v kapse universitní pečeť, bez níž žádný akt není platný. Na rektora křičí, v universitním sovětu si sedne vedle rektora, odstrčí děkany a profesory, a vede si jako „chozajin a načalstvo“ university. V Moskvě je presidium university složeno následovně: jeden student (komunista), jeden profesor („spasitel“) a jeden zástupce společenské organisace (komunista), pod nimi pak rektor („spasitel“). Je přímo zoufalé vzpomenouti na budoucno, na generaci, která za těchto poměrů vyroste...

Vůbec chování se bolševiků k vědě a k vědomostem je vrcholem hrubého opovržení ke vzdělání. Sovnarchoz žádal od pana Lunačarského 3600 inženýrů. Tento chopil se jediného působivého prostředku tím, že slíbil větší pajok studentům i profesorům. Pak dal oboje pod vojenský dozor a pohrozil, že kdo nebude pracovati, bude považován za desertéra. Kromě toho komisar národní osvěty, hledě k nedostatku lékařů a inženýrů, sám rozděluje studenty po určitých ústavech a rozhoduje, čím kdo z nich má být. Pod „vládou proletariátu“ je tedy dělník přikován k továrně, mužik k sovětskému velkostatku a o povolání mladých lidí rozhoduje libovolně komisariát, ať se jim to líbí čili nic. Kdyby vše to nebylo tak tragické, těžko by bylo představiti si něco groteskněji šího.

Ale ani proletáři nejeví zvláštní ochotu navštěvovati instituce, které jim bolševici s takovými nadějemi odkryli. „Izvěstija“ v r. 1919 praví: „Žel! Je pozorovati hluboce kormutlivý zjev. Život socialistické akademie, společenských věd, úplně pohasl. Lekce se sotva navštěvují.“ Totéž možno pozorovati v lidových universitách Šanjavského (Moskva), Litugina (Petrohrad) a jiných. Počet posluchačů velmi se zmenšil a dělníci téměř přestali navštěvovati lekce. (Sokolov.)

Hlavní věcí pro bolševiky je, aby se učení odbylo rychle. Zejména pro armádu bolševické byrokracie je potřebí, aby

se kandidáti všemu naučili „snadno a rychle“. „Izvěstija“ ze dne 20. srpna 1920 ohlašují na moskevské universitě hromadnou promoci 1000 posluchačů, kteří jsou vesměs dělníci a sedláci bez jakéhokoliv předběžného vzdělání, nanejvýše, že mají vesnickou školu. Kurs trval šest měsíců, tři měsíce bylo teoretické a tři měsíce praktické studium. Poslouchali chemii, biologii, fysiku, politickou ekonomii, dějiny revolucí na západě i v Rusku a konečně zákonodárství i praksi sovětové vlády ve všech departementech. Nyní jen mají si odbýti ještě praktické cvičení z národního hospodářství v komisariátu národního hospodářství a mohou zaujmouti místa v sovětských úřadech. Nelze říci, že tito sovětští byrokraté budou příliš obtíženi vědomostmi a je jen podivno, když jich tak málo mají a je tak málo času na učení, že je potřebí, aby znali biologii a všichni chemii. Je štěstím pro tyto byrokraty, že zavedla sovětská vláda zjednodušení pravopisu.

Také v Petrohradě starají se, pokud možno rychle odpomoci nedostatku lidí pro sovětské organisační práce v průmyslu a proto nařízeno, aby studenti byli rozděleni na dvě kategorie, jednu urychleného, druhou normálního studia. Ze 7000 studentů má býti 1700 hotovo se studiem do 1. července 1921. („Volja Rossiji“, 22. prosince 1920.)

Není snad nespravedlivo říci, že výsledky slavené školské politiky ukazují, že i tyto pokusy o stvoření nového světa, které alespoň na první pohled zdají se býti něčím, o čem jest nutno vážně přemýšleti, končí nejen naprostým nezdarem, nýbrž že jsou opravdu nejstrašnějším nebezpečím pro budoucí Rusko. Hospodářství se dá napraviti, ale otrávené duše mládeže, jejich povrchní vzdělání, vlastně systematické, chtěné polovzdělání, jejich bolševický amoralismus, který je v praxi nejstrašnější zkázou, jejich hrubý materialism, ve kterém jsou vychovávány, budou těžkým dědictvím ruského poblouznění na dlouhá, dlouhá leta. Dovede to nahraditi mládež, která roste a vzdělává se za hranicemi Ruska, daleko od bolševických mravních miasmů?

* * *

Finance.

Bylo by zbytečno mluviti o sovětských financích. Deficit tisíců miliard nepřekvapuje při sovětském hospodářství. Je jenom obdivuhodno, jak bolševici pro všecko

nalézají komunisticko-socialistickou teorii. Poněvadž papírové peníze nemají už ani cenu papíru, a nikdo je nechce přijímati, kde není k tomu donucen, zejména už ne sedláci, nařídili bolševici napřed, že se už nepočítá na kopejky, a prohlašují, že se podle principu důsledného komunismu odvracejí od peněžního hospodářství, a že se bude v Sovdepii nyní všecko platiti produkty, zejména mzdy a služné. Pan dr. Goldschmidt už tomu praeludoval, když řekl, že v sovětském hospodářství peníze nebudou více kapitalistickými, nýbrž konsumními. Patrně přisuzuje penězům jinou úlohu, než skutečně mají a zrovna ruský příklad až příliš jasně ukazuje, co peníze jsou a čím nevyhnutelně ve složitém moderním hospodářství musejí býti. Industrielní kapitalismus potřebuje relativně nejméně peněz, jemu stačí úplně ve své funkci cenové. Všechen moderní vývoj od čeků do clearingů poštovních i bankovních jde k postupnému vyřazování hotových peněz z procesu výrobního. Zůstanou dlouho ještě konsumními penězi, ale ať dělají bolševici co chtějí, i v úplně socialisovaném hospodářství budou nezbytny jako měřítko při tvoření cen. Jestli dnes bolševici chtějí platiti mzdy v naturaliích, pak brzo poznají, že i ruský život sociální je tak složitý, že je těžko i ruskému dělníku, nehku-li úředníku platiti in natura. Žije člověk jen chlebem, masem, topivem, šatstvem a prádlem? Nejsou jiné potřeby, kterých nelze opatřiti volnými představeními v divadle, koncerty a poštou bez porta? Myslí, že dovedou dekretem Sovnarchoza vyloučiti úplně kvalitativní rozdíl ze života a všem diktovati stejné potřeby? Ostatně i pro nejobyčejnější potřeby je nezbytno jisté pevné měřítko. Podle posledních zpráv chtějí tím udělati pracovní hodiny, tedy to, od čeho vyšli, a co musili opustiti, aby vrátili se k rozdílnému cenění kvality a intensity práce a tedy k různému cenění pracovní hodiny.

To všecko jen má zakrýti úplný hospodářský bankrot. Ve všem hleděli napodobovati francouzskou revoluci. Překládali ji ovšem do bolševické, čínské a lotyšské ruštiny, a tak také v asignátech ji daleko předstihli. To nemohlo ani dopadnouti jinak při bolševických metodách správy, když veškerou industrii nacionalisovali. V „Ekonomičeskoj Žizni“ z 25. února 1919 jest zpráva bolševika Nemanského o revisi Centrotextila: Finančně kreditní oddělení Centrotextila dostalo od 1. února 1919 3·4 miliardy. Kontroly nad výdaji nebylo. Peníze se továrnám vydávaly na první požádání ve formě záloh na faktury a tak se nezřídka stalo, že peníze dostaly fabriky, které už neexistovaly. Od 1. listopadu do 31. prosince 1918 Centrotextil vydal

1.348,619.000 rublů jako zálohu na zboží. A toho zboží se ukázalo 1. ledna 1919 jen na sumu 143,000.000. (Sokolov.) Je-li takové hospodářství v továrnách, možno si představiti jaké je v armádě. A bilionový deficit není ničím podivným. Že úplné znehodnocení papírových peněz vede k naturalní výměně, není ani nic nového, ani nic překvapujícího. Ale jaká by musila býti organisace výroby a transportu při rozdělování, aby možno bylo míti vždycky a všude pohotově nutné zboží! Je to myslitelno při sovětském hospodářství? Ostatně podle nejnovějších zpráv bolševici zde provádějí důkladný obrat. Mluví na radu Krasina o ražení stříbrných peněz a dokonce o znovuzavedení staré měny. Ovšem jen mluví. Ale je nanejvýš zajímavé, že i zde, kde nebyli naprosto nikým rušeni v provádění svých socialistickobolševických teorií, po nejstrašnějším krachu rádi by se vrátili k základům nenáviděného kapitalistického hospodářství. Ale zdá se, že ten návrat musí přece jen provésti někdo jiný, než oni...

* * *

Armáda.

Bolševici dovedli mobilisovati ruský lid, dovedli jej hnáti do boje pomocí Číňanů, Lotyšů, Maďarů a komunistických gard, které mají, dovedli také opatřiti si důstojníky, ctižádovce, nebo fanatické nadšence, kterých v Rusku možno pro každou věc najíti, nebo tím, že jedině v armádě mohli se najísti, a že rodiny důstojníků byly doma rukojmími. Dovedli vojsko zříditi jako bylo za cara, s disciplinou daleko strašnější a se špionáží daleko rafinovanější než byla jí schopna i carská policie. Zločiny v armádě, které svou agitací s pomocí socialistické inteligence spáchali, ve své komunistické armádě nedali si ovšem líbiti. Odstranili zase všechny sověty, všecko volení náčelníků, všecky porady o tom, má-li se rozkazu poslechnouti čili ne. Velitel armády Trocký mluví jinak, než mluvil, když přijel za Leninem prováděti propagandu, řízenou německým generálním štábem. Dnes říká: „Starý sociálně-demokratický program chtěl milici bez kasáren. To dnes nemá smyslu. My, třídní strana, nemůžeme dopustiti všenárodní milici. Všecko vede k ustavení třídního proletářského státu a proletářské armády. Ale faktický rozvoj naší armády jest s tím v odporu. Chtěli jsme nabrati dobrovolnickou armádu propagandou a agitací. Ale to se ukázalo ne-

smyslem. Musili jsme utvořiti pravidelnou armádu. Ta neodpovídá sice principům, ale abychom udrželi moc ve svých rukou, musili jsme tak učiniti a také odříci se některých principů dobrovolnické armády. Tak jsme odstranili starý požadavek volitelnosti velitelů, neboť to pro nás ztratilo význam. Věříme, že se budeme moci v budoucnu vrátiti ke svým principům." (28. února 1919, Sokolov.) A 24. května 1919 psal v „Pravdě": „Musíme kouti roztavené železo. Musíme utvořiti opravdovou armádu, pravidelně organisovanou s tvrdou, jednovlastnou, vnitřní disciplinou. Nutno probuditi vážnost k vojenské myšlence, k vojenské vědě a proniknouti se vojenským vědomím." Když jednalo se o čest Ruska, o jeho vítězství, tu byli páni, německým generálním štábem do Ruska přivezení, plni věrnosti a zápalu pro socialistické principy. Když se však jedná o udržení krvavé moci hrstky osob, zahazují se všecky principy socialistické, všecko, co mohlo se u nich alespoň zdáti věrností idei, třeba s ní nebylo možno souhlasiti.

Trockého rozkaz chce poslušnost jediné vůli. Zapovídá meetingy a shromáždění v různých oddílech vojsk a přikazuje rozehnání jich zbraní, jako namířených proti vlasti a svobodě. Nejen jednotlivci, ale celé části vojska mají se okamžitě přivésti k poslušnosti bez obavy před užitím zbraně. Nepřípustno je jednání nejen o bitevních rozkazech, nýbrž také o rozkazech, týkajících se přípravy vojsk a také otázek, týkajících se změny a jmenování osob komanda. A nakonec se zapovídá jednati o tomto rozkazu, jejž nutno považovati za bitevní rozkaz.

Trocký vůbec nachází ve válce a ve vojenské službě přednosti, o kterých se dojista žádnému socialistovi nezdálo. Myslí, že se dělníci i sedláci naučí ve válce organisaci a přesnosti v práci. Když před válkou zastanci militarismu hájili vojenskou službu jako školu, jako výchovnu lidí v přesnosti při konání povinnosti, byli ze socialistické strany zasypáváni posměchem a opovržením. A dojista byl mezi nimi i pan Trocký. Dnes hájí válku, jako dobrou školu. Začíná dokonce ceniti vojenský „drill" německých vojáků. Ale ovšem jeho militarism s nejkrutším trestem smrti, s mistrovsky organisovaným špionstvím v armádě, s pohlížením na rodiny důstojníků a vojáků jako na rukojmí, i s připravenými kulomety na všecky, kteří by nešli vpřed, anebo dokonce ustupovali, je pro něho docela něco jiného, než „vojenská mašina" třídního buržoastického státu.

„Nejsvobodnější voják světa", jak o něm básnili revoluční fantasté ze socialistické ruské inteligence, stal se

v rukou těch, kteří mají největší podíl na rozvratu a hanbě Ruska, vojákem podrobeným nejkrutší disciplině. Bývalí carští důstojníci nemohou si stěžovati! A řádů jim sovětská vláda zavedla, že si také nemusejí stýskati po starých časech. Že konečně velitelem je místo cara nebo velikého knížete pan Trocký je sice nějaký rozdíl, ale to nemusí trvati věčně a armáda zvykla si zase na disciplinu a nikdo už nebude hystericky naříkati, jako pan Kerenský v Moskvě, když se bude mluviti o trestu smrti. Přivykli...

* * *

Všecko, za co ruská inteligence bojovala, trpěla v žalářích a v Sibiři, umírala nebo žila ve vyhnanství, šlapou ti, kteří z ní vyšli, kteří jsou vychováni její duchem, a kteří pomocí její hesel dostali se k moci, poněvadž jim nedovedla odporovati, neboť sama byla zmámená a uspávána těmito hesly, která jí byla nade všecko drahá. Mučena a trýzněna mravně carským hnětem, který jí ve XX. století nechtěl dopřáti, co měl na západě každý člověk, a co státům svobodným jen prospívalo k velikosti, vnitřnímu zdraví a vnitřní síle, viděla jen jedno, jako světlou bránu v lepší život všech, celé širé Rusi: Osobní svobodu, svobodu ličnosti, jak jí říkali. Konečně měla revoluci a opojena štěstím a vítězstvím, chtěla uskutečniti všecko, opravdu socialistický ráj. A těm, kteří hlásali, že je blízko konečné vykoupení, že je nutno jen chtíti, aby utiskovaný, bědný, ruský lid byl úplně šťastným, odporovala jen napolo, chabě. Cítila hrůzu pohany z porážky, ale chtěla už také mír, aby mohlo přijíti to veliké štěstí, celé osvobození ličnosti, nejen politické, nýbrž i sociální, jak to bylo vždycky hlavní její touhou, cílem všech bojů a utrpení. A nyní je vše provedeno. Do socialistického ráje se šlo po troskách všeho, co Rusko po staletí sbíralo, na čem pracovalo, šlo se po dobrém jméně a cti velikého Ruska, jež zašlapány do bláta, šlo se po mrtvolách nejlepších synů ruské země, ale konečně byl uskutečněn šedesátiletý sen největší části ruské inteligence. Rus byla socialistická do posledních důsledků! Ale v troskách pochováno také to jediné, co veškeré inteligenci bylo nejdražší, co v revoluci vítala jako vykoupení z temného staletého vězení, jako rozlámání těžkých pout — svoboda ličnosti. Nikdy za cara i nejkrutšího, za dob největšího šílení carské policie nebyla svoboda osobnosti nejen ve skutečnosti, ale i tak zásadně popřena, jako v socialistickém ráji. Není osobnosti, všecko je dav, massa, počet. Fikcí, že vládnou ve jménu mass, drží se u moci lidé, kteří

zapomínají co kázali, zapomínají na svou inteligentskou minulost a o svobodě dovedou mluviti jen s opovržením. Není svobody tisku. Vycházeti smějí jen orthodoxní listy bolševické. Není svobody shromažďovací, není svobody listovní, svobody domova, není řádných soudů, o všem rozhoduje kolegium lidí, pro něž není zákona ani jakýchkoliv obmezení, pro něž platí jen zájem vládnoucí koterie a zvířecí instinkty rozvášněných mass. Za carské vlády bylo možno aspoň psáti tím zvláštním duchaplným ruským způsobem, kterému všichni rozuměli, a který přece oklamal censora, dnes musí každý dům odbírati komunistický list a jiných není. Dříve aspoň doma, ve společnosti blízkých možno bylo otevřeně mluviti a mluvilo se velmi otevřeně. Dnes je všude tolik špionů a každou chvíli může přijít črezvyčajka do domu, že je těžko pomýšleti na to, aby si člověk mohl alespoň svému druhu otevříti srdce. Dříve trpěl člověk jen za sebe a nesl sám následky svého jednání. Nyní platí jiný princip, něco tak rafinovaně ďábelského, že mohlo se to zroditi jen v hlavách lidí, kteří stvořili črezvyčajky a pravidla jejich činnosti, nyní ručí za každého jeho rodina, jeho děti, jeho příbuzní, nevinní...

Není divu, že zrovna ti inteligenti, kteří celý život bojovali a zápasili za svobodu osobnosti, a kteří byli vášnivými socialisty, celou svou bytostí nenávidí bolševické vůdce. A nemůže býti s nimi smíření, poněvadž celý byrokratický systém bolševické organisace všeho života a všeho hospodářství je zásadním popřením osobní svobody. Kdyby mohli bolševici dáti politické svobody a oni nemohou, poněvadž je jich jen hrstka a ostatní drží ve své moci bodáky a revolvery svých rudých gard, zůstane systém veškerého sovětského života, který z každého dělá marionetu v rukou centralistických moskevských komisariátů, glavků a centrů. Když pak musí povolovati individualismu, když musí činiti ústupky inteligenci, kvalitě práce, když musí pouštěti cizí kapitál do Ruska, znamená to, že je celý systém vnitřně nemožný, vnitřně rozeklaný, a že jeho konec je jen otázkou času. A s tímto koncem přijde především na řadu otázka svobody ličnosti, svatá otázka ruské inteligence, ale nejen v životě politickém, nýbrž po zkušenostech s bolševickými centralistickými organisačními experimenty i v životě hospodářském.

Ostatně ruská inteligence by dojista snesla i trpké zklamání v otázce svobody osobnosti za vlády proletariátu, kdyby takovou sovětská vláda skutečně byla. Ale bolševická vláda není vládou proletariátu, ona je, jak všeobecně se říká, opravdu vládou malé koterie nad proletariátem. Snad bylo vynesení těchto lidí na vrchol moci dů-

sledkem velikého hnutí širokých mass. Ale jen proto, že slibovali mír a massy jim věřily, že dodrží slovo. Mír uzavřen na věčnou potupu Ruska, ale od té doby nepřestala vnitřní válka, jíž ruský lid vytrpěl více, než válkou světovou. A pak říkali sedlákům, aby si vzali půdu statkářů. Ale tu jim zase chtěli vzíti pro své komuny a sovětská hospodářství. Slibovali dělníkům továrny, ale nesocialisovali je, nýbrž nacionalisovali a dělnické výbory postavili stranou a továrny dali sovětské byrokracii a poslušným vůdcům profesionálních sojuzů. A když i odborové organisace začaly se zabývati politikou, a přirozeně sovětům ne přátelskou, nařídili v posledních dnech, zakrýti jejich politická oddělení. Trpěli jen bezvolné nástroje svého centralisačního byrokratismu. Přirozeně zůstali sami s těmi, kteří jsou materielně zainteresováni na udržení bolševického panství a pak s těmi nečetnými, jichž víra je slepá a fanatismus tak krátkozraký, že věří — quia absurdum.

Lenin, který tak dlouho volal po konstituantě, byl pro ni, dokud neviděl, že jeho lidé jsou v učreditelném sobrání, třeba hodně podivně zvoleném, v menšině. Ale hned 7. ledna 1918 prohlásil: „Ať žije sovětská moc, jako zničení parlamentarismu, jako nová forma samosprávy národa, jako slití administrace a zákonodárství!“ Nyní ovšem Trocký nachází, že toto splynutí není dobře možným, poněvadž potřebuje, aby se svým komisariátem obrany a práce měl celou správu Ruska ve svých rukou. Sověty tehdy měly býti představiteli pracujícího lidu, ale už r. 1918 a ještě více r. 1919 „pracující lid“ nápadně se zdržoval voleb. V Petrohradě jich přišlo k volbám jen 50.000 a v orlovské gubernii musili odložiti volby pro „katastrofální absentism“ dělníků, a vůbec ve většině újezdů nebylo možno volby provésti, poněvadž obyvatelstvo je k volbám úplně bezúčastné. V Moskvě volili v srpnu 1918, potom v roce 1919 a více ne.

Ale ještě jiná změna nastala. Od moskevského povstání a zavraždění hraběte Mirbacha leví sociální revolucionáři, kteří dříve byli v sovětech, byli z nich formálně vylučováni. Ve vesnici Pečernikách zvolili presidium, sympatisující se sociálními revolucionáři a črezvyčajka je prostě zatkla. Takovým způsobem možno bylo ovšem dosíci jednomyslnosti sovětů, třeba bylo komunistů tak málo. V Petrohradě se jich napočítalo něco více než 12.000, v Moskvě přes 20.000, a na osmém sjezdu komunistů v únoru r. 1919, konstatovali, že je komunistů asi půl procenta veškerého ruského obyvatelstva. (Sokolov.) A k tomu je mezi komunisty a mezi místními sověty

a druhými sovětskými institucemi stálý boj, zejména mezi sověty a závodními komitéty. „Ekonomičeskaja Žizň" poznamenává, že se rekvirování a pronásledování závodních komitétů ze strany místních Sovdepů ještě zvýšilo, když jim to národní komisariát vnitra výslovně zakázal. Místní sověty dlouho nechtěly poslouchati centrálních úřadů. Konečně se však také v místních sovětech unavili svou činností. Kdežto dříve scházeli se několikráte za týden, scházejí se nyní jednou za čtvrt roku a všecko vede Ispolkom a byrokracie. Ta vlastně zmocnila se bolševictví. A sice byrokracie se všemi svými chybami, nekonečným protahováním věcí, formálnostmi, přeplněním úřadů zbytečnými lidmi, podplácením, ale nepřevzala její přednosti, zejména pořádek v účetnictví. V tom ovšem soupeřila s místními Sovdepy, jejichž silnou stránkou nikdy nebyl peněžní pořádek. Od hesla „Hrab nahrabané!" bylo také těžko co jiného očekávati. O tom všem viděli jsme výmluvné příklady a doklady.

Ale zarážejícím je, jak brzo se dýmem rozprchlo, co hlásáno bylo o vládě mass, vládě proletariátu, o tom, že „pracující" jsou nyní pány Ruska. Lunačarský v „Izvěstijích" v březnu r. 1919 (Sokolov) konstatuje odloučenost „vrchů" sovětských činitelů od komunistických mass, které podle stížnosti dělníků často sobě vedou k masse nadutě, jsou štědré na hrozby a represe, a svým chováním diskreditují se v očích dělníků. Bolševik Keržencev píše tamtéž, jak volostné sověty bijí mužiky, když o něco žádají, a jak jejich rekvisice jsou prostě loupeží. Berou nejenom obilí, nýbrž všecko co najdou, i šaty a samovary. Za nic neplatí a obilí prodávají dále. A tak píší i jiní. Stěžují si také, že je marný boj Sovnarchoza proti spekulaci, když nejvíce spekulují sověty. Boris Sokolov tvrdí, že je možno téměř v každém čísle „Izvěstijí" čísti o tom, co dělají, ovšem jen méně známí a nic neznamenající sovětští činitelé. Vůdcové jsou tím bezpečnější, čím bezohledněji potlačují nepoctivost — malých. Ty střílejí, aby mohli velké pro „zásluhy" pardonovati.

A jak sobě vedou noví páni Ruska! V „Izvěstijích" z ledna 1919 se píše: „Komisaři projíždějí po carycinském újezdu v rozkošných ekvipážích, zapřažených trojkami i šesterkami. Nesčetné množství adjutantů a svita provázejí komisary. Mají gubernátorské požadavky k pracujícímu obyvatelstvu, hrubé nadávky, bití. Mimo to je charakteristickým jejich vyhazování peněz na pravo i na levo, a v některých domech komisaři prohrávají a propíjejí ohromné peníze. (Sokolov.) V Moskvě píší o těchto věcech v oficiálních listech, aby ukázali, jak dělají pořádek. Ale

venku, v provincii, jak žalují na sjezdu sovětské žurnalistiky venkovští žurnalisté, ihned se na tyto sypou hrozby vězením a vypovězením, když si dovolí odkrýti nějaký nedostatek místních sovětských úřadů nebo činitelů. V Kaluze byl redaktor za zmínku o napilém komunistovi stěží zachráněn od zastřelení.

V takových poměrech není divu, že je komunistů malá hrstka a že se jich všecko straní a že absentism jejich vlastních lidí stále roste. Z nejnovějších zpráv „Pravda" sděluje, že v Rostově nevědí, mají-li tam míti sovět čili nic. Členové prostě do schůzí nepřicházeli. Ze 70 jich přišlo 17. Tak je to všude v staničních sovětech na Donu. A proto zavádějí tresty 5000 a podruhé 10.000 rublů za nedostavení se. Sám Trocký píše v „Ekonom. Žizni", že jsou velké továrny, ve kterých není jediného dělníka komunisty. Všichni naříkají, že se vedoucí kruhy strany úplně mase odcizily, že není tovaryšské solidarity, že není ve straně žádné propagandy a komisaři že se stali zneužíváním své moci dělnictvu úplně cizími.

A jak už řečeno, všeruský centrální sovět profesionálních sojuzů rozhodl, že do dvou neděl mají býti zavřena politická oddělení odborových organisací. A zrovna těmto sekcím profesionálních sojuzů, které se staraly o propagandu a ochranu, připisoval se veliký význam. Zejména nařízeno také zrušení politických sekcí sojuzů železničních a transportních. Železniční dělníci a zřízenci jsou tímto rozhodnutím velmi rozhořčeni a jak se píše, hrozí stávkou. Není už nejmenší pochybnosti, že dělníci, jejichž jménem bolševici zotročují a hubí Rusko, jsou proti sovětům. 21. prosince 1920 bylo voleno do dělnicko-selské inspekce v Petrohradě 557 bezpartijních, tedy oposičních a jen 201 komunistů. A Červený Kronstadt, kolébka bolševické moci, je v boji proti sovětům, když jeho deputaci, vyslanou do Moskvy, posadili do vězení a zastřelili. Bolševičtí vůdcové sami nahlížejí, že je nutno něco udělati, zejména probuditi úplně zhasnuvší život sovětů, aby nebylo aspoň tak příliš zřejmo, že Ruskem vládne oligarchie několika lidí s pomocí jmenované jimi **byrokracie.**

Jsou to zejména Kameněv a Zinověv, kteří v té příčině volají po odbyrokratisování a Zinověv měl o věci na osmém sjezdu sovětů veliký referát a učinil také řadu konkrétních návrhů. Zinověv ovšem přiznává, co nelze nepřiznati, že je sovětská republika zbyrokratisována, ale omlouvá to válkou, negramotností lidu, který těžko bylo přivléci k veřejné práci, což ovšem bolševici už tenkrát mohli věděti, když hlásali, že všecka moc patří sově-

tům a konečně tím, že nejenergičtější elementy komunistické jsou stále na frontách. Bylo tudíž nevyhnutelno přivzíti k práci buržoasní „spéci" (specialisty), kteří namnoze přinesli do služby špatné zvyky staré byrokracie. Ale bez nich to nejde. A tu je nanejvýš zajímavo, jak pan Zinověv nyní mluví: „Bývá často nesprávným jak se chovají dělníci k lidem duševní práce. Dělníci, stojící bezprostředně u stroje, považují sebe, rozumí se, za užitečné členy společnosti, ale ty, kdo vypracovávají plán produkce, kdo provádějí nevyhnutelnou práci výpočtů, někdy opovržlivě nazývají byrokraty." Rusko musilo zaplatiti celým svým průmyslem, celým svým hospodářstvím, aby pan Zinověv a jeho tovaryši poznali, nebo — přiznali, tuto samozřejmou pravdu! Zinověv tedy myslí, že se byrokratismu možno brániti jen zvýšením produktivní práce, kulturní úrovně mass, vlitím většího počtu dělnických elementů do centrálně-sovětských úřadů, zjednodušením hospodářsko-správního systému organisace republiky a posílením života místních sovětů a jiných orgánů.

Napřed se dívali na místní sověty, jimž v revoluci dávali úlohu všemocných spasitelů Ruska, jako na největší překážku jednotné hospodářské správy a znamenitého jednotného hospodářského plánu, který měl býti vrcholem nové sovětské organisace hospodářství, a nyní tonouce v byrokratismu, zase se k nim vracejí, ač vidí, že jejich naprostá neznalost věci hospodářskému životu může jen škoditi. Ovšem Zinověv chce sověty oživiti především provedením pravidelných voleb a pravidelným svoláváním sovětů a Ispolkomů a tím, že jim přikazuje, aby se v nich radili nejen o agitaci a politice, nýbrž také o vážných věcech administrativního hospodářství. Ispolkom má ztratiti své pravomoci, nesvolá-li nejméně jednou měsíčně sovět a zrovna tak presidium Ispolkomu. Zasedání mají býti veřejná, dostupná všem ve velikých městech, a mohou se konati třeba v různých závodech. Vážné otázky mají býti probírány na širokých lidových shromážděních.

Zda se to při zmíněné pasivnosti samých komunistů podaří, je jiná otázka. Ale dojista nemůže býti výmluvnějšího svědectví a důkazu, že posud sovětská vláda byla úplně bez jakékoliv opory v lidu, že byla vládou doplňující se ze sebe, ztrativší půdu i v těch kruzích, které jí k moci dopomohly, a že vládla jen násilím a byrokracií. Zinověv klade velikou váhu na profesionálné sojuzy a z toho, co říká, je viděti, jak sověty venku nejen nepomáhaly profesionálním sojuzům, nýbrž jak jim všemožně překážely. Místní sověty, podle Zinověva, nižádným způsobem nesmějí mysliti, že mají zaměniti odborové

organisace ve sféře výroby. Proto nabádá, že mají pracovati společně, aby odpomohly byrokratismu. Tedy zůstane při starých sporech a při starém byrokratismu, poněvadž takové nabádání z centra málo pomůže v místních sporech osobních a materielních. Sedmý sjezd se už usnesl, že má místním sovětům dáno býti právo kontroly nad místními orgány centrálních úřadů a dokonce bezprostřední vedoucí účast v samé práci místních oddělení centru i glavků. Místní sověty a jejich oddělení mají se státi v nejkratší době jedinými orgány, prostřednictvím jejichž centrální úřady pravidelně povedou všecky věci, obmezujíce stále počet svých speciálních místních plnomocníků, kteří nejsou podčiněni místním sovětům. Presidium Vciku má do měsíce o tom vypracovati instrukci. Tím mají býti ukončeny funkce místních oddělení glavkocentrů a také rozbita jediná centralisovaná organisace výroby, kterou tak mnozí a specielně ve svém panegyriku dr. Goldschmidt považoval za vrchol organisační socialisační práce bolševiků. Zmírní-li se však byrokratism, nastane zase hospodářství místních sovětů, o kterém protokoly charkovské vyšetřující komise podávají tak výmluvné doklady, a které sami bolševičtí vůdcové tak bezohledně odsuzovali.

Zajímavo je, jak Zinověv nepřímo kritisuje také Vcik a tím Sovět národních komisařů. Žádá, že se má Vcik opravdu svolávati a sice ne méně než jednou za dva měsíce a že se má zabývati zákonodárstvím. Projekty zákonů má včas publikovati, aby místní sověty mohly se o nich poraditi.

Ale při tom má býti Vcik také kontrolním orgánem práce místních úřadů sovětských a má kontrolu tu prováděti mnohem pravidelněji než posud. Nový Vcik i Sovnarkom mají prozkoumati personální stav všech centrálních úřadů, neboť nutno tam přivésti svěží místní pracovníky z dělnických proletářů a z rolnictva, zejména ty, kteří se osvědčili jako dobří organisátoři. Mají také vypracovati podrobnou instrukci o kompetenci jednotlivých sovětských úřadů, aby přestaly spory mezi nimi, které docházely až do meziúředních rvaček a nejvíce překážely expeditivnosti práce. Také Sovnarkom má publikovati projekty svých dekretů, aby se o nich mohli na místech poraditi. Dělnická a selská inspekce má býti přeměněna z dozorčího orgánu na činnost úřadů na orgán, který by přiváděl široké massy dělníků a sedláků do správy, dával jim možnost praktické školy a praktického osvojení si způsobů správy a který by vedl massy pracujících ku provádění revisí, na příklad k revisi veřej-

ných jídelen, humanitních ústavů atd. Rodičovské i dělnické komitéty mají revidovati školy. Konečně má se hleděti k tomu, aby sovětští zaměstnanci systematicky byli přiváděni ku produktivní práci, při čemž ovšem takové přesazování do jiných úřadů nemá míti charakter trestu, nýbrž lepšího využití sil.

Řeč Zinověva je nejostřejší kritikou veškerého systému sovětské vlády. Otázka je, pomohou-li reformy navrhované Zinověvem. Nelze než býti velmi skeptickým, poněvadž zlo je v systému a ten by bylo nutno od kořene změniti, aby nastala náprava. Všecko ostatní jsou palliativy. Ať se volí často nebo zřídka, poměr obyvatelstva i dělnictva k sovětům těžko lze změniti. Zmilitarisování dělníků neučinilo je příznivějšími k sovětské vládě. A rozvratem průmyslu nikdo tak netrpí jako dělníci. Volné, svobodné volby bolševici dopustiti nemohou, poněvadž by to znamenalo konec jejich panství. Volby zůstanou pod dozorem črezvyčajek a špionáže a voliti proti nim odhodlají se jen uvědomělí dělníci ve velikých dělnických centrech, kteří vědí, že by se bez jejich práce sovětská správa už docela zhroutila. Konečně i od oposice si dovedou bolševici pomoci, jak o tom svědčí sta uvězněných vůdců sociálních revolucionářů.

Na druhé straně, jakmile bolševici odstranili soukromý majetek a soukromé podnikání, musili dojíti k centralisaci a k byrokratisaci výroby. Přenechati továrnu místním sovětům a závodním radám, jak se to dálo zpočátku, znamenalo jejich rozebrání mezi nové pány, což ostatně sami bolševici zpočátku hlásali. Jestli bolševici jen poněkud chtěli zmírniti bídu a hlavně zásobiti armádu, musili výrobu zcentralisovati, dáti jí jistý plán, vyrvati ji z docela libovolného disponování místních elementů, které o všeobecných hospodářských potřebách státu neměly ani tušení a tím logicky a nevyhnutelně museli se utéci ke specialistům a k byrokratisaci. Bez byrokratisace není jednotného plánu výroby a bez tohoto není socialistického hospodářství. Mluvení proti byrokratismu nepomáhá. V Archangelsku mají bolševici několik mizerných lodí, ale pro ty si udělali „mořské vědomstvo Bílého moře“ (Bějlmortum). Mají v šesti domech 2500 zaměstnaných, kdežto dříve, když za vojny Archangelskem všecko šlo do Ruska, obstarávalo to 80—90 lidí, kteří se tím zabývali sami a lépe. („Volja Rossiji“ 4. ledna 1921.)

To všecko je prostě nevyhnutelné, inhaerentní zlo bolševictví, jednotného řízení produkce. Všecko mluvení proti tomu a všecky předpisy nic nepomohou. Všecko zdání demokratičnosti, svolávání schůzí místních sovětů

věci nepomůže, nanejvýš uškodí. Čím více mluví o věci lidé nekompetentní, věcí neznalí, tím je hůře, ne lépe. Zase musí nastati boj proti nerozumu a často hodně dravému egoismu místních komunistických veličin, které přece nenáležejí k nejideálnějším představitelům ruského lidu. Bolševici by rádi upokojili nespokojenost svých sovětů s byrokratismem, a rádi by také světu ukázali svou „demokratičnost". Ale tu narážejí na základní svůj hřích. nejsou demokraty, jsou aristokrati à rebours, jsou vládou kulturně i mravně nejhorších elementů, jejichž hospodářská, politická i kulturní součinnost nemůže býti prospěchem, nýbrž musí býti neštěstím a zlem. Vždyť do sovětů nevolí a nesmějí býti voleni, z voleb jsou přímo vyloučeni ti, jichž činnost by mohla býti opravdu demokratickou spoluprací. A dají-li bolševičtí vůdci ze strachu o sebe zase politickou a hospodářskou moc do rukou svým sovětům, nemůže to končiti jinak, než opětným návratem k naprostému byrokratismu. Bolševictví nemůže býti demokracií, poněvadž jeho „demokratické živly" jsou k řízení státní správy, zejména hospodářské, nejméně schopny, a schopné vědomě a úmyslně svým volebním „právem" z politického života vylučují a odkazují je nyní, když se přesvědčili, že to bez nich nejde, jako „spéci" do svých nesčetných úřadů na službu proletariátu. Poněvadž však na konec i stát nelze vésti specialisty v neschopnosti, nemůže bolševický stát jinak, má-li udržeti „vládu proletariátu", než dáti správu státu do rukou těch, kteří jí rozumějí, t. j. úřadům s jejich „specialisty", býti centralisticko-byrokratickým, absolutistickým a násilnickým, a svým místním sovětům ponechati jen radost, že jsou podle ústavy na papíře majiteli a pány Ruska. Jinak nezmůže hlad a bídu. Tomu dobře rozumí Trocký, a je tudíž ve své logičnosti a důslednosti proti všem pseudodemokratickým experimentům. Ostatně je pro charakteristiku vnitřního složení a vnitřní ceny sovětů zajímavé, že se Lenin bojí dělnického syndikalismu, ale že se smiřuje s opětným rozšířením vlivu místních sovětů, poněvadž ví, že ta zvláštní společnost může sice na místech nadělati dosti škod, ale že bude do krajnosti držeti Lenina a jeho vládu, ať dělá cokoliv, ať dnes tvrdí, že je něco bílé, o čem říkal před hodinou, že je to černé, poněvadž ví, jaký osud je čeká po pádu panství sovětů. S uvědomělými, organisovanými dělníky přece jen není všecko dovoleno.

Ne, bolševictví není schopno vnitřní reformy. Nemůže býti jiným než násilným. Svoboda je jeho hrobem a to nikdo neví lépe, než sovětští augurové s Leninem v čele, třeba Lenin svými kompromisy hleděl ještě zachrániti, co

se zachrániti dá. Naivní naděje západních snílků, nebo podivuhodné názory praktických státníků, že obchod s bolševictvím vnitřně je přerodí, jsou něčím, co je možno vysvětliti jen naprostým nedostatkem porozumění pro podstatu bolševictví. Nejde o jednotlivé kupce, obchodníky, továrníky, nýbrž o veškeré státní hospodářství jako celek. S tím se povede obchod, ne s jednotlivci, poněvadž soukromý obchod je vůbec odstraněn. A bolševictví se bude jen pomáhati, dá-li mu cizí kapitalistická produkce to, co jeho byrokraticko centralistický socialismus obyvatelstvu dáti nedovede. Bolševici nemají, co by dali za cizí zboží, jež má existenci jejich krvavé vlády prodloužiti, než zlato, které našli ve státních pokladnách a v safesech a stolech ruské buržoasie, a kusy ruské půdy, které jejich ideový socialismus je hotov dáti k vykořisťování kapitalismu — cizímu, aby jejich ruské socialistické svědomí mohlo zůstati klidným. Bude zato s tím větší bezohledností pomocí svých črezvyčajek, Číňanů a Lotyšů vyhlazovati kapitalismus domácí, poslední zbytky toho, co bylo kdysi kulturním a hospodářským Ruskem. Obchod nemůže v bolševickém Rusku působiti jako průkopník civilisovanějších poměrů. Ostatně lid ruský netřeba poučovati, ten je dostatečně poučen. Ví příliš dobře, co bylo dříve a co je nyní a na vůli by mu nescházelo zbaviti se bolševictví. Ale jeho vůle je úplně zlomena hladem a nejstrašnějším násilím. Možnost tohoto násilí musí býti zlomena, má-li ubohý ruský lid zase žíti po lidsku. Kdo chtějí obchodovati s Ruskem za zlato a koncese, upevňují a prodlužují tcto násilí několika samozvanců nad nevinným ruským lidem. Lenin se Zinověvem snaží se arciť na venek zachovati dojem, že je bolševictví vládou proletariátu a ne několika jednotlivců s armádou byrokratů, aby zlata chtivým cizincům nevzali víru v možnost vnitřní evoluce bolševismu.

Ve straně komunistické samé ovšem začíná silné vření. Jsou již příliš dlouho u moci, aby nepřišla chvíle vnitřních rozmíšek, tím spíše, poněvadž je bolševická praxe něčím diametrálně jiným, než co slibovali ruskému dělníku a sedláku, když sahali po politické moci a než čemu věřili ti z nich, kteří byli přesvědčenými komunisty. Dokud bylo nebezpečí, jako poslední se strany generála Wrangela, vnitřní spory přirozeně neobjevovaly se tolik na veřejnosti, poněvadž jednak všechen zájem byl soustředěn na frontě a pak také proto, poněvadž nutnost zvítěziti byla všem na trvání bolševictví zainteresovaným tak očividná, že zatím snesli centralistické zbyrokratisování a zmilitarisování všeho života hospodářského. Po porážce posledního „bílého generála“ zaujaly však všecku pozornost ko-

munistů otázky výživy, topiva, transportu, výroby, které uvnitř ohrožovaly panství bolševiků a pak také otázky vnitřního života stran. V té příčině těm z dělníků, kteří zůstali komunisty, profesionálné sojuzy, fíkový list, kterým měla býti zakryta nahota byrokratického absolutismu, naprosto nestačily. Dělníci nemohli jinak, než žádati splnění slavnostních slibů, že Rusko patří sovětům, proletariátu, dělnictvu a v profesionálních sojuzech neviděli nic než část sovětské oligarchie, která je připravila o slibovaný ráj jejich vlastního panství. Otázka vlády dělnictva nepřestala býti centrální otázkou bolševického systému a o profesionální sojuzy musil býti sveden rozhodný boj, jakmile tomu vnější okolnosti dovolovaly. Lenin, který se stal od té doby, co je vládcem ubohého Ruska, největším bolševickým oportunistou, alespoň na venek, viděl, že je hra s dělnictvem příliš nebezpečná, když se bolševické hospodářství na všech stranách hroutí. Se Zinověvem, se kterým jsou již od dob švýcarských nejúžeji svázáni, jsou ochotni dělati koncese, chtějí, aby byly profesionální sojuzy, jejichž politická oddělení sotva zavřeli, hlavním agitačním centrem komunistické propagandy, jejíž potřebu cítí tím silněji, čím strašnější jsou i pro dělníky poměry, do kterých je uvrhlo bolševické hospodářství. Lenin chce sice také, aby profesionální sojuzy nakonec srostly se sovětskou centrální správou, poněvadž se bojí dělnického syndikalismu, který by všecku umělou stavbu sovětských úřadů rozházel, ale zatím by rád profesionálním sojuzům dal aspoň na venek vědomí, že bolševici stále stojí na stanovisku opravdové vlády proletariátu.

Trocký je jako ve všem naprostý absolutista. Ví, že je jeho panství ohroženo hladem, zimou, nedostatkem všeho a poněvadž si zvykl na diktaturu v armádě a dávno už považuje dodržování všeho, co sliboval, než se dostal k moci, za „idiotstvo“, jak se tak rád vyjadřuje, chce, aby profesionální sojuzy ztratily naprosto svou samostatnost a staly se úplně srostlou částí sovětského centralistického byrokratismu. Zinověv by však chtěl jako Lenin zachrániti alespoň zdání demokratismu, volitelnost sovětské správy. Demokratismem by to ovšem nebylo, poněvadž bolševickým volbám schází jeho hlavní podmínka, svoboda a tajnost. Trocký je všeho toho výslovným nepřítelem, pro něj jedinou cestou, kterou dá se alespoň poněkud pomoci, je jmenování „naznačenstvo“ a donucení. Jeho stranník Golzmann řekl na pátém sjezdu profesionálních sojuzů: „Donucení je způsob reálné politiky a ta se nezastaví před žádnými způsoby pobádání ku práci, ani před metodami

nelítostné discipliny z ohledu na dělnické massy, které nás táhnou nazpátek. My se nezastavíme před tím, abychom užili žaláře, vyhnanství, vězení proti těm, kteří nedovedou rozuměti našim záměrům.“ Zinověv namítá, že všecko to bylo možným, když tu bylo vnější nebezpečí a Trocký se stal diktátorem transportu (Politputi), ale že to nelze dělati nyní. Zinověv se vůbec neuzavírá před obtížemi situace a docela jasně si je představuje, když říká, že je nejtěžším problémem, aby proletariát mužické Rusi vedl za sebou stomilionovou massu mužiků. A proto je nepřítelem radikalismu prostředků, když toho není absolutně zapotřebí.

Všecek ten spor, který nyní naplňuje sovětskou žurnalistiku, je hodně prázdný a neupřímný. Lenin i Zinověv vidí dobře, že logickým je Trocký a nikdo se tak nebojí profesionálních sojuzů jako Lenin, poněvadž ví, že je v říši „vlády proletariátu“ odpor dělníků proti byrokracii vlastně naprosto oprávněný a že požadavek skupiny syndikalistické, která je vedena Šljapnikovým a žádá, aby profesionálním sojuzům předána byla všecka výroba, je něčím, co je těžko odmítati z jeho vlastního teoretického stanoviska. Ale stejně dobře ví, že by tento syndikalismus ještě bezpečněji vedl k naprosté rozruše i toho posledního, co ještě z ruské hospodářské výroby zbylo a zejména že by docela jistě ohrozil autokracii Lenina a soudruhů. Proto ta neupřímnost a nejasnost, která mohla končiti tím, že se Lenin s Trockým přes všechen veřejný boj vlastně smířili, neboť oba chtějí jedno a totéž: vládnouti autokraticky ve jménu proletariátu Rusku a celému světu a oba jsou přesvědčeni, že oni nejlépe rozumějí zájmům proletariátu a dovedou tyto také nejlépe hájiti a že bylo by tudíž docela zbytečno, aby se proletariát sám s jejich hájením namáhal.

Ostatně ještě i z jiného důvodu musí se Lenin báti syndikalismu profesionálních sojuzů a sice proto, poněvadž devět desetin jejich členů jsou „bezpartijní“ a tím by se vlastně dala oposici do rukou správa veškerého ruského průmyslu a tím konečně také politická moc. Lenin sám přiznává v „Pravdě“, že by to znamenalo odříci se vedoucí úlohy ve straně. Trocký mluví ještě otevřeněji. Na osmém sjezdu řekl docela nepokrytě, že se musí nyní jednati po vojensku a že nelze mluviti uplakané řeči o tom, že jeho Glavpolitput užívá výjimečných opatření. Rozhodnuto, že celý spor má se řešiti na desátém sjezdu sovětů v březnu r. 1921 a Lenin i Zinověv chtěli, aby volby byly již provedeny s ohledem na řešení této otázky. Jsou přesvědčeni, že zvítězí, poněvadž dělnická shromáždění vy-

slovují se většinou pro jejich stanovisko, což je konečně samozřejmo, poněvadž nelze očekávati, že by dělníci šli sami proti sobě s Trockým a s jeho otevřenou militarisací.

Desátý sjezd koná se arciť v situaci pro moskevské samovládce tak těžké, že celá otázka profesionálních sojuzů ustoupila hodně do pozadí, a vítězství Leninovo v této příčině bylo už něčím vlastně vedlejším. Nejen povstání v Kronštatu, kde námořníci se už nabažili bolševictví, nýbrž především strašná krise v zásobování potravinami i topivem a očividný už nezdar osevného plánu, na kterém se podařilo sice udělati papírové nařízení o tom, co by měl všecko mužik dělati, ale ne vyřešiti nemožný ostatně problém, aby bylo dost osevu a přece aby lidé, zejména však armáda, nepomřeli hladem, ukazují nezadržitelný vnitřní rozklad bolševictví. A jak je viděti z prvních oficielních zpráv, Lenin si netají, že nadešly počátky konce. Jinak by nepodepsal ortel svému socialismu. Nejen že přiznává udělení koncesí, tedy že se sklání před kapitalismem a soukromým podnikáním, zatím ovšem jen podle obvyklého respektu ruského před západem, před cizím, ale přece před kapitalismem, nýbrž dovoluje i v Rusku 90% ruských lidí soukromý obchod. Hledě totiž k tomu, že naprosto stroskotal s „vyhnáním maloburžoastických instinktů z ruského mužika", jímž tak štědře dříve hrozil, obmezuje se dnes už jen na to, že nechce od mužika více nic jiného, než daně v naturaliích, které by se vyměřovaly degresivně podle majetnosti a vybíraly se o žních, jako v Turecku a Bosně. Nejen že odříká se všech rekvisicí, ale dokonce dovoluje mužiku, aby mohl se vším, co mu nad tuto naturalní dávku zbude, svobodně vésti místní obchod a aby vůbec nedotknutelným zůstal jeho majetek. Dovolení svobodného obchodu mužiku ovšem nemůže znamenati než bud legalisování měšečničestva, poněvadž není možno, aby všichni lidé z měst jezdili na venek kupovati si u mužiků zásoby, zejména nyní při zbědovaném stavu železnic, anebo povolení nejen místního obchodu, nýbrž veškerého volného obchodu s potravinami. I k tomu se už odhodlali. Tedy v sovětské socialistické republice budou cizinci vésti kapitalistické hospodářství, mužici budou legálně vésti obchod se svými výrobky a vedle nich spousta druhých nutně obchod nelegální se vším ostatním a jen ruský průmysl zůstane znacionalisován, ruským průmyslníkům bude zakázáno soukromé podnikání a kapitalistické vedení závodu. Že by se mohla taková nemožnost dlouho udržeti, nevěří snad ani moskevští samovládci. Ale na tom není dosti. Poněvadž bolševici ztratili vůbec víru ve své hospodářství, usnesli se podle plánu Sovnarchozu dáti dokonce cizin-

cům několik milionů desjatin půdy na jihovýchodu Ruska a v severním Kavkaze, a sice na 40—70 let. Není divu, že se ve zprávě, uveřejněné ve „Volji Rossiji", vykládá o bouři, kterou vyvolalo mezi mužiky toto přivádění cizích pomě̌ščiků do Ruska.

Všecko, co bolševici označovali do světa ve svém systému jako spásu Ruska, ukazuje se nemožností. Po měsíce se nemluvilo o ničem jiném než o „rozverstce", o osevném plánu a dnes už je definitivně pochován a tak se opět ukázalo, že bolševici v ruské děrevně naprosto ničeho nedokáží, poněvadž není možno spojiti socialismus s psychikou mužika, s jeho přirozeným nezměnným vlastnickým instinktem, jenž roste z půdy, ze specifických vlastností selské výroby, tolik závislé od naprosté lásky a oddanosti sedláka k půdě a že tudíž není většího hříchu proti logice a přirozenosti, než konstrukce vlády dělníků a sedláků. Poslední sjezd pochoval tuto poslední naději na jednotný hospodářský plán. Lenin ostatně nazval v „Pravdě" ze 22. února 1921, po svém obyčejném způsobu, všecky spory o jednotném hospodářském plánu v Rusku hloupostí a prázdným mluvením. Patrně docela zapomněl, že pan dr. Goldschmidt o tomto jednotném hospodářském plánu napsal dojista ne bez vědomí Moskvy celou nadšenou knihu jako o vrcholu bolševické organisační schopnosti. A tak zbývají jen elektrifikace, kterou výslovně Lenin prohlašuje za svůj jediný plán a — Lotyši a Číňané. O elektrifikaci možno poněkud vážněji mluviti jen, bude-li dána do rukou cizím podnikatelům, a tak jsou poslední záchranou ruského pokusu o spásu světa integrálním socialismem cizí kapitál a cizí placení žoldnéři. Za cizí peníze bylo bolševictví do Ruska dovezeno a cizí pomoc zůstala jedinou jeho nadějí.

V.

ZÁVĚRY.

Není možno už pochybovati, že bolševictví vnitřně úplně ztroskotalo. Je vůbec těžko si představiti úplnější nezdar nějakého státně hospodářského pokusu. Panství bolševické oligarchie může se ještě držeti rudými gardami, črezvyčajkami a popravami, ale sovětský hospodářský, sociální a kulturní systém je v úpadku, jemuž podobného bychom sotva mohli v dějinách nalézti. Ze všech velikých hesel, pomocí kterých lovili duše ruských prostých, primitivních lidí, a které také počali s krutou bezohledností prováděti, nezbylo nic, než hospodářsky zničená Rus, návrat ke všemu, co ve jménu své víry rozbíjeli, a cynické přiznání, že se mýlili. Všecko, co bylo živého v Rusku ve výrobě i transportu, leží v ssutinách, legální obchod sice zničen, ale zvrátil se v nelegální, pokoutní, se všemi lichvářskými důsledky a selské hospodářství stalo se jen spotřebním, přestalo být výrobním, stalo se naturálním a přestalo být peněžním. Práce není více svobodnou, stala se nucenou, militarisovanou, dělníci teprve nyní, když všecko se hroutí, dostali zase povolení, že smějí přecházeti z továrny do továrny a zrušeno tedy připisování k továrnám, které bylo vyvrcholením militarisace práce, a aby dovršen byl návrat k časům nesvobody, byli také mužici, jak jsme viděli, připisováni prací a povinnostmi k sovětským velkostatkům.

Tento vnitřní rozklad by nezastavila a ruské hospodářství bolševictvím paralysované by neoživila ani elektrika, která je Leninovi nyní jediným spásným světlem. Ta má jen to dobré, že může poslední své věrné stále odkazo-

vati na vyplnění svých slibů až za několik let a tak dlouho je utěšovati aspoň nadějí na světlé budoucno, když budou zatím mříti hladem a zimou. Není také možno namítati, že se bolševický pokus nepodařil pro docela výjimečné poměry, ve kterých se Rusko nacházelo při provádění převratu. Viděli jsme, že ani válečné poměry, ani blokáda nemohou býti uváděny za příčiny nezdaru sovětského experimentu. Že válka do značné míry desorganisovala ruský průmysl mobilisací dělníků a jednostranným pěstěním válečné výroby, jest sice pravda, ale bolševici přece armádu ihned demobilisovali a než zmobilisovali novou, mohli mnoho napraviti. Ostatně jsme viděli, že za války práce v dolech, na železnicích i v paroplavbě stala se dokonce intensivnější, takže se bolševici nemohou vymlouvati ani na válku, ani na blokádu, když tam, kde nepotřebovali praničeho z ciziny, kde měli všecko své, a kde nebylo vůbec nikdy žádného boje, jako v centrálních ruských guberniích, výroba přece jen klesla, jako ve všech ostatních částech Ruska. Úplný rozvrat transportu na železnicích přece nelze svalovati ani na blokádu, ani na bílé generály!

Také nelze tvrditi, že se nepodařil bolševický pokus pro zaostalost ruského průmyslu. Ruský dělník nikdy ovšem ve výkonnosti nedostihoval dělníka západního, ale právě proto technicky byly veliké závody ruské vypraveny přímo skvěle. Některé podniky metalurgické v donské oblasti patřily k nejmodernějším světovým závodům. Bylo by tudíž velmi neoprávněno hledati příčinu naprostého nezdaru bolševického experimentu v okolnostech vnějších, od bolševiků a jejich teorie a praxe nezávislých, jak by si rádi namlouvali ti, kteří nemohou popírati hrozné fiasko, ale přece jen neradi se loučí s fantasiemi, od kterých očekávali vykoupení světa.*)

Jedinou rozhodující příčinou katastrofálního zničení veškeré výroby a výrobnosti ruské je, jak bylo řečeno, zničení produktivnosti ruského dělníka a to následkem integrálního provádění nejkrajnějších, nejjednostrannějších socialistických hesel a teorií o práci a její významu pro veškeren hospodářský život. Viděli jsme sice, jak nerozumně carská vláda hnala kvalifikované dělníky do armády, v čemž jako ve všem ji sovět-

*) Z nich nejoriginálnějším je pan Holitscher, který nezná slova ruského, a přece po tříměsíčním pobytu v Rusku napsal horoucí fantasii o Sovdepii. Zamítá prostě cifry, statistiku, fakta a chce, aby bolševictví bylo náboženstvím proletariátu, „velké svaté massy země". To ovšem by pomohlo. Inkvisice — črezvyčajky — mají, svobodu slova i tisku potlačili, a tak schází jen — víra, aby bolševictví bylo novým, ovšem poněkud středověkým náboženstvím proletariátu.

ská vláda napodobovala. Carská vláda se asi bála socialismu uvědomělých dělníků a proto z nich udělala vojáky a bolševici zase v nich viděli jádro rudého elementu pro svou, jinak málo rudou armádu a proto poškodili raději továrny, aby zachránili pro sebe armádu. Zvýšená produkce za války ukazovala však, že i to lze nahraditi, jestli jen v ostatním dělnictvu zachová se hlavní podmínka výroby, chuť ku práci, anebo aspoň se nedopustí, aby agitací a odstraněním všech materiálních výhod intensivnější práce byla tato chuť ku práci úplně podervána. Bolševici veškerým svým učením a svou agitací musili v ruském dělníku, beztoho od přírody k lenosti náchylném a absolutismem, mirem a krugovou porukou k pasivnosti, ke spoléhání na druhé vychovaném, zničiti všecku energii a všecky motivy k intensivnější práci. Když řekli dělníku, že mu továrna patří a dělník viděl veliké výdělky továrníků nebo společností, logicky musil jednak věřiti, že není potřebí, aby tolik pracoval, a že přece bude míti víc než potřebuje a za druhé, když potom byl závod nacionalisován, že nezáleží na jeho výnosnosti, poněvadž sovětský stát tak zbohatne konfiskací majetku a bohatství „buržuů", o němž měl podle agitačních řečí socialistů docela fantastické pojmy, že to stačí na vyplnění všech slibů, které mu bolševici dávali, aniž by se sám musil obzvláště namáhati. Tak došlo až k tomu, že vyplnění bolševických slibů znamenalo pro dělníky uskutečnění touhy, srdci ruského dělníka nejbližší, práva na lenost a práva na ničím neohraničené mluvení.

Bolševici na druhé straně tím, že odstranili všecko hodnocení práce podle její kvality, že odstranili všecky premie a akordy jako vykořisťování lidské síly a zavedli nejhrubší oceňování práce, ne podle výkonu, podle výsledku a účinnosti práce, nýbrž podle potřeby dělníkovy, ať již dělal co nebo ne, ať už něco uměl, nebo byl líným, k ničemu neschopným nádeníkem a tedy tím, že odstranili veškeren egoistický moment, povzbuzující ku práci lepší a intensivnější, musili úplně demoralisovati ruského dělníka. Přestal normálně pracovati a tím nastala katastrofa, rozrucha transportu a z toho nemožnost dovézti do měst a továrních sídel potraviny, suroviny a topivo, následkem čehož krise v tovární výrobě, vyvolaná již úpadkem pracovitosti dělníkovy, ještě byla zostřena. Tím nastala však naprostá nemožnost dáti mužiku v náhradu za jeho produkty manufakturu, pluhy, nástroje, hřebíky, šrouby atd., čehož důsledkem zase bylo, nehledě ani na nesmyslné pokusy o komunisaci a socialisaci selského hospodářství, ostré nepřátelství mužikovo k sovětské vládě a nechuť vydávati selské produkty na rekvisice, poněvadž

jednak ceny potravin byly v dělnickém státě úmyslně nízko ustanoveny a pak peníze za nic nestály a nemožno bylo za ně něco koupiti. Tak byl osudný kruh uzavřen pasivní resistencí mužiků v osévání polí, hladem ve městech, opouštěním továren a měst, stěhováním se do vesnic a návratem k starému naturálnímu hospodářství ruské vesnice. Nijaká blokáda, ani válka tu neměly rozhodujícího vlivu. Všeho poslední příčinou je socialisticko-bolševické učení, které vzalo ruskému dělníku i to málo energie a chuti ku práci, které měl, a zásadní rozpor teoreie i praxe socialisticko-proletářské republiky s psychologií sedláka, tedy zásadní rozpor socialismu a individualismu. Vždyť všecko v Rusku měli. Měli bohatou půdu, měli uhlí, železo, měď, kůži, len, bavlnu, jen chtít pracovati a neničiti hesly: „Všecko je tvé! Hrab nahrabané!“ chuť a vůli ku práci. Nenapadá mně ovšem přehlížeti, že mobilisací zbytečných milionů lidí, kteří přivykli ničemu nedělání, hraní v karty, dobré stravě a kromě toho v zázemí lichvaření se vším, co sami nemohli potřebovati, byla chuť ku práci v tak ohromné masse zdravých, mladých ruských lidí uměle ztenčena. Ale to neomlouvá bolševickou agitaci, která nejen že se nijakým způsobem nestarala, aby tyto miliony lidí přivedla zase ku práci pro sovětskou republiku a vyplnění její hospodářských plánů, nýbrž naopak, co ještě v těchto lidech chuti ku práci zbylo, svými hesly úplně zničila.

Tvoření, výroba byly vždy slabou stránkou ruskou. Jak jsme viděli, inteligence ve svých abnormálních poměrech, kde každý její iniciativný počin dušen byl nerozumným absolutismem, hledala vždy spásu ve spravedlivějším rozdělení toho, co tu bylo a ne ve tvoření nového. Bolševická hesla ideově tedy neodpírala inteligentské touze po spravedlivosti ku všem nešťastným a vyděděným, třeba ovšem inteligence nemohla souhlasiti s jejich surovou hrubostí a tupou přímočárností a ještě méně s krvavým jejich prováděním. To však možno bylo považovati také za přechodné zjevy počátků ohromného převratu. Proto byl odpor proti bolševické agitaci tak slabý a tak málo vydatný.

Ruský dělník nebyl však také jiný než každý dnešní dělník západní, pokud tento ovšem úmyslně, bolševictvím „na studené cestě“ nesabotuje výrobu stále většími požadavky mzdovými a vědomou, chtěnou menší výkonností. Pracoval lépe a intensivněji, když za to více vydělal. Egalitární socialistická hesla nemohl pojímati ideově, k tomu scházelo mu všecko, i inteligence, i příklad tak mnohých komunistických vůdců a místních veličin, kteří hesla ta pojímali hrubě egoisticky a proto nemohla pro něho zna-

menati nic jiného než větší výdělek nebo aspoň stejný a méně práce. Cítil se nyní spolumajitelem závodu, jeho pánem a proto věřil v nekonečné výdělečné možnosti. A poněvadž ho stále ujišťovali, že úředníci a páni nic nedělají a přece tolik vydělávají, myslil přirozeně, že to platí také pro něho, který se nyní pánem závodu stal. A proto mluvil, meetingoval a chtěl stále větší plat za tuto „práci". Zajímavo je však, že si přece jen neodvykl starým tradicím a že vrací se k nim, když se poměry utváří jako byly dřív. Sama „Krasnaja Gazeta" píše, když zaveden byl ve všech metalurgických závodech akord, že produkce zvýšila se už za první měsíc o 50%, ale nejen to, nýbrž že si také dělníci vydělali daleko víc, než určovaly bolševické úřady. A proto se sami dělníci báli dělnicko-selské inspekce, aby plat za práci nesnížila, poněvadž si vydělávali nad normu. („Volja Rossii" 8. ledna 1921.) Totéž bylo v doněcké pánvi, když ji obsadila po bolševicích vojska Denikinova. Bolševický experiment je tudíž nejpádnějším argumentem proti socialistickému učení o práci.

Ale zrovna tak ukázalo se ve všem, co bolševici s takovou bezohledností prováděli, že socialisace závodů s dělnictvem, jak posud je vychováno, znamená úplné zničení výroby. Pokus předati továrnu závodním radám, tedy opravdová socialisace závodů, neznamenal nic než loupeživý útok na tovární závody, nejsurovější poměr k technické a administrativní práci továren a záhubu ruského průmyslu. To viděli bolševici sami dost brzo a proto nechali socialisace, závodní rady odstranili anebo udělali neškodnými, dělníkům dali prostřednictvím profesionálních sojuzů jak možno minimální vliv na „jejich továrny" a zavedli nejpřísnější, do nejposlednějších důsledků dovedené znacionalisování, sestátnění veškeré výroby i distribuce, ovšem se všemi jeho důsledky, s famosním jednotným hospodářským plánem, s nekonečnou řadou byrokratů, s kontrolou, v níž bylo více lidí kontrolujících než pracujících a činných a když ani to nestačilo, ještě se zavedením zvláštní lidové inspekce (dělnicko-selské), se zdlouhavostí a neproduktivností byrokratické práce, s podvody a podplácením a tak sami došli k poznání, že je nejen socialisace, nýbrž i tato byrokratisace hrobem hospodářského života. Chtěli dokonce i sedláka podčiniti svému jednotnému hospodářskému plánu, ale po velikých dithyrambách na tuto novou spásu Ruska a světa, musili také zde kapitulovati před pasivní resistencí mužika a před strachem z úplné ztráty všech prostředků k výživě měst.

A tak bolševici sami se postarali o to, aby experimentem provedeným v největších rozměrech dokázali celému

světu, že je jak socialisace tak i nacionalisace výroby její trvalým, nenapravitelným zhoršením. To je tím cennější poznatek, poněvadž jednak bolševici a to se jim přiznati musí, jsou neobyčejně schopni, aby aspoň teoreticky vytvořili nejdokonalejší schemata různých center, oblastných, krajských a místních úřadů a podúřadů a také mají moc a užívají všech prostředků, aby svou vůli prosadili, ale také proto, poněvadž se jejich výroba, kterou sesocialisovali a pak znacionalisovali, pro nedostatek a bídu celého Ruska vůbec velmi zjednodušila a omezovala se jen na nejnutnější potřeby životní, což úlohu vedení znacionalisovaných podniků přirozeně velmi usnadnilo. A i za těchto poměrů také nacionalisace, vedená specialisty technickými i administrativními, úplně selhala a možno si představiti, jak by to vypadalo, kdyby měla fungovati v plném životě hospodářském, sociálním a kulturním, kde potřeby jsou rozmanité, nekonečně diferencované, a kde se konkurencí a snahou po zisku vyvolávají potřeby stále nové, ukojované novými, netušenými divy produkce, kterým přece nelze vždycky odpírati velikou kulturní cenu i pro široké vrstvy lidové a které nejsou vždy jen určeny pro bohaté „buržuje". Neboť snad přece jen kulturou je diferenciace a ne nejprimitivnější šablonovitost, ke které nutně by musila vésti nacionalisace a zejména pověstný jednotný hospodářský plán.

A ještě se ukázal jeden zajímavý výsledek nacionalisace. Prvotní socialisační opovržení k technické a administrativní práci nejen že úplně zmizelo, nýbrž dovedeno byrokratisací výroby do takového opaku, že by toho soukromé podnikání nikdy nedopustilo. „Spéci" (specialisté) opanovali mnohem více ruský hospodářský život po marném pokusu odstraniti je jako ostatní „buržuje", než je a může býti průmyslu zdrávo. Musili převzíti úkoly podnikatele, o jehož důležité funkci ve výrobě nic nemohlo tak přesvědčiti, jako bolševický hospodářský krach, neboť se ukázalo, že byrokratičtí „spéci" z této úlohy prostě nejsou, ne snad pro technickou a administrativní neschopnost, nýbrž proto, že v nacionalisované produkci musejí přirozeně zůstati jenom úředníky a nemají tudíž toho zájmu na rozkvětu produkce, jaký může míti jen vlastník, pokud se ovšem nejedná o nějakou šablonovitou, hromadnou výrobu a také nezáleží na tom, za jakou cenu se vyrábí. Bolševický experiment tím také ukázal, že je nacionalisace nemožnou, není-li naprosto vyloučena cizí konkurence průmyslu nenacionalisovaného. A i kdyby všude byla nacionalisace provedena, a nebylo jednotného, světového řízení produkce, jednotného světového hospodářského

plánu, byl by nacionalisovaný průmysl, odkázaný na dělnictvo méně kulturní, méně technicky zdatné, naprosto nemožným a musil by volati po daleko větší celní ochraně, než jí potřeboval podnikatel soukromý, který svou energií a organisační schopností dovedl přece jen do jisté míry nahraditi nedostatky svých dělníků.

Konečně bolševici zrušili soukromý obchod a výsledek byl, že se rozšířil obchod nelegální, pokoutní a pouliční, měšečničestvo, a konečně něco jako Sucharevka v Moskvě, kde se docela veřejně obchodovalo bez kontroly, ovšem za ceny, přesahující všecku míru, a kam vodili dokonce cizince, a kde kupovaly také ženy komisarů. A když všecko to šlo příliš daleko a obchod na Sucharevce přísně zakázán, obchodovali tím více po ulicích malí chlapci do 17 let, kteří od zrušení soukromého obchodu byli hlavními jeho představiteli. Do 17 let smí totiž v Sovdepii dělati mladík co chce, jen ne revoluci, nebylo ho tudíž možno stíhati pro lichvu, a tak obchod přišel do rukou dětí a mladíků, k nimž se ovšem přidali i starší, kterým však nikdy nebylo před soudem více než 17 let. Konečně pak 10. sjezd nucen byl dovoliti soukromý obchod mužikům i obchod s potravinami a nejnutnějšími životními potřebami v městech a tím se také tento experiment se socialistickou teorií o zhoubné vykořisťovatelské činnosti obchodu a o nutnosti zničiti jej, má-li býti zvrácen nynější sociální řád, naprosto nezdařil. Ukázalo se jen bolševickým experimentem, že je obchod nezbytnou složkou hospodářského života, že se bez něho neobejde ani socialistické hospodářství a že znamená jeho odstranění jenom nastolení nejhorší a nejodpornější lichvy a strašlivé vykořisťování konsumentů. Ale nejen že otevřel dokořán dveře zhoubnému lichvářskému obchodu nelegálnímu, ale i tam, kde byl znacionalisován, kde nebylo pokoutnictví, ukázalo se, že je byrokratické zřízení pro obchod něčím naprosto absurdním. Vzpomeňme jen, že to v Charkově trvalo hodiny a dny, než někdo dostal péro a tužku. Také v této příčině se tudíž bolševici velmi zasloužili o vyjasnění názoru na nenahraditelnost soukromého obchodu, ať jednotlivcova nebo společenstevního kooperativního, a nemožnost integrálního provedení socialistického hesla o nutnosti jeho potlačení.

A dovedli bolševici všemi svými dekrety, komisary a črezvyčajkami zničiti alespoň kořen všeho zla, nenáviděné vlastnictví? Dokonce ne. Naopak. Jak jsme viděli, z Ruska, ze země společného vlastnictví mezi sedláky a nečetné kapitalistické třídy, udělali zem, kde vlastnictví bude více ceněno a rozhodněji hájeno, než všude jinde. Lenin sám to vidí. A on, kdysi přímočárný a nesmiřitelný konceduje

mužikům vlastnictví nejenom na poli, nýbrž i na jejich výrobcích a dovoluje jim s nimi obchod. Nelze přiznati otevřeněji krach všeho nekompromisního socialismu. To cítil Sovnarchoz a proto ve svém dekretu alespoň se vyhýbá výslovnému přiznání selského vlastnictví a stydlivě to opisuje nařízením, že mužikovi nikdo nesmí to, co má, bráti, a že se zaručuje každému na 9 let držení toho, co má. Nelze přece se domnívati, že by bolševici sami očekávali, že bolševictví i oni budou ještě v Rusku 9 let panovati. Ti, kteří volali na mužika, aby si vzal pole poměščikova, zapomněli, že je mužik jinak psychologicky založen než oni. Nehledě na staré své přesvědčení, že pánova pole jsou vlastně jeho, přece jen ví, že bral z cizího. Nebude to míti za své, dokud to nebude míti potvrzeno obyčejnou soukromoprávní cestou. A poněvadž vzal cizí, chce to míti svým, jenom svým, a nikdy nebude souhlasiti, aby se to stalo majetkem společným, buď nějaké komuny nebo i nějaké obščiny, nějakého miru, poněvadž se bojí, že by tento zase mohl všecko znovu rozděliti. Symptomem toho je dopis z Tverské gubernie, uveřejněný ve „Volji Rossiji", kde se referuje o jedné z nejpokročilejších obcí, která se kdysi houževnatě bránila Stolypinovu pokusu o zrušení obščinného vlastnictví a která nyní za žádnou cenu je nechce a jen touží po jediném, po hospodaření na svém, navždy svém a jenom svém pozemku.

Psychologie vlastníka majetku pochybného titulu je docela jiná než psychologie majitele legálního. Je daleko nekompromisnější a urputnější. A kromě toho mužik se dívá na vesnického dělníka docela svým způsobem. Pokud je pracovitý, je mu už pro způsob selské práce velmi blízkým, a není mezi nimi tak hlubokých třídních rozdílů jako ve výrobě průmyslové. Ale nenávidí společnost, jakou komunisté naplnili své vesnické komuny. Nemá měšťácké citlivosti a sentimentálnosti, ví jen, že sám musí v potu tváři pracovati, vidí komunistickou lenost příliš zblízka a idealisovati nedovede. A proto znamená pokus zavésti vládu tohoto proletariátu ve vesnicích, jako se to stalo „komitéty bědnoty", navždy si jeho duši odciziti. A tak je výsledkem bolševického útoku na selské vlastnictví takové jeho upevnění a zakořenění, že to bude míti bezesporu nejvážnější vliv na utváření veškerého sociálního života budoucího Ruska.

Totéž platí pro vlastnické instinkty těch, kteří i jinde bolševické „hrab nahrabané" brali doopravdy a stali se na základě toho nyní vlastníky. I ti budou nejhorlivějšími vyznavači vlastnických teorií a svědomí své nanejvýš budou utěšovati Proudhonovským: „Vlastnictví je krádež." Ovšem

tím způsobem, že si řeknou, že to už je jedno, okrádá-li podle socialistické teorie továrník dělníka nebo jestli oni si vzali peníze a drahokamy prostě z bytu „buržuova", když bylo vlastnictví zrušeno a když to co našli, beztoho pocházelo podle socialistického učení z krádeže. Konečně se pak velmi horlivě starají o to, aby nevymizelo vlastnictví z nevlastnické Sovdepie, sovětští komisaři a činitelé, kterým také původ jejich vlastnictví nikterak svědomí neobtěžuje. A tak je výsledkem bolševického socialistického převratu ohledně vlastnictví jen to, že bolševici nevyhubitelně zakořenili instinkt vlastnictví v 80% ruského obyvatelstva, kde ho posud nebylo a ve zbývajících vzali sice pomocí svých rudých gard legitimním vlastníkům co měli a udělali z nich žebráky a tím upokojili své socialistické svědomí, ale za to přispěli k vytvoření nové vlastnické třídy, která své vlastnictví odvozuje z lichvy, z pokoutního obchodu, z měšečničestva a z loupení dosavadních vlastníků ve jménu bolševisticko-socialistické teorie. Nelze říci, že by to byly výsledky vybízející k napodobování, leda snad u těch, kteří by se také rádi podle bolševicko-socialistické teorie stali novými vlastníky. A tak bolševický experiment nevedl a nepovede také k tomu, co je cílem socialistické teorie, aby totiž odstraněny byly všechny třídy a tím také vzájemný jejich boj. Nejen že nejstrašnějším třídním bojem šel k vyplnění svých cílů, nýbrž vytvořil daleko ostřejší třídní rozvrstvení, než bylo kdy dříve. Teprv bolševictvím se stalo Rusko v nejširších vrstvách vědomě a dokonce úporně vlastnickým. Bolševici nepočítali s vlastnickými instinkty mužika a myslili, že je proletariát zralým pro idealistické nazírání na své povinnosti k svému státu a ke své třídě. A zatím i ti jejich komunisté v selských komunách, i ti dělníci na pozemcích, které jim dali okolo továren, ukázali jen vlastnické instinkty a dokonce ne komunistické náklonnosti. Komunism byl jim jen cestou k dosažení vlastnictví, jako dělníkům, když jim dali továrny. Rozdělit bylo jim jediným cílem, a ku práci, k tvoření nového přivedl je jenom egoismus akordů a premií, nebo militaristický karabáč. Zdá se, že by to mohlo býti poučením nejen pro Rusko. Snad i jinde žijí posud jenom — lidé.

Není pochybnosti, že ruským pokusem o provedení integrálního socialismu, který se ve všech ohledech naprosto nezdařil, a jehož strašným výsledkem jsou úplné rozvaliny ruského průmyslu i ruského zemědělství, hlad a bída, nebylo poraženo jenom bolševictví, nýbrž také socialismus jako základ veškerého státního života. Rusko pro celý svět a pro všecku budoucnost přineslo nejstraš-

nější oběti, aby se ukázalo, že nejen nelze rázem dekrety a násilím zvrátiti sociální řád, nýbrž že nelze také odstraniti individualismus ze života hospodářského, dokud se lidé od základů nezmění, dokud nebudou ve své většině idealistickými vyznavači povinnosti ku práci, aby tak dosaženo bylo nejvyšších cílů lidské společnosti a byly odstraněny všecky nespravedlivé a neoprávněné sociální nerovnosti a všechen třídní boj. Integrální provádění socialismu se ukázalo v dnešních poměrech nejmaterialističtějším egoismem třídním a popřením všeho, co posud člověku bylo nejdražším — svobody práce a myšlení. Odtud to velké zklamání ruské inteligence. Její socialismus byl, jak jsme viděli, vždycky více citovým. Chtěla spravedlnost pro ohromnou většinu národa, pro mužika, a pod ní si ve své naprosté neznalosti psychologie mužikovy představovala socialisaci půdy. A teprve v posledních letech před první revolucí začala býti marxistickou, ale tu už marxismus sám nebyl více revoluční, nýbrž evoluční a tedy kompromisní. A bezesporně byl tehdy demokratickým, a nikomu z marxistů by tedy nebylo napadlo otvírání safesů a stolů „buržujů", a ještě méně zbavení jich všech politických práv. Na vrácení se ke komunistickému manifestu jako k evangeliu socialismu, jež hlásal a prováděl Lenin, inteligence ruská tehdy, když se k marxismu připojila, dojista nepomýšlela, a ještě méně na metody, jakými Lenin teorie manifestu prováděl.

Bolševictví a jeho integrální socialism nepřineslo však svobody a slibovaného blahobytu ani dělnictvu, ve jménu kterého zničeno bylo všecko, co posud Rusko mělo. Militarisace práce, zákaz stávek, pracovní doba 10hodinová a jak bolševici sami přiznávají, někde 14- až 16hodinová, jsou nejtěžší obžalobou systému nacionalisace výroby. Znovuzavádění akordů, premií a dokonce založení řádů za dobrou práci, je nejvýmluvnějším svědectvím, že dosavadní sociální řád sice žádá důkladné reformy, plné spravedlivosti k dělníkovi, ale že se bez něho lidstvo ještě dlouho a dlouho neobejde, nechce-li se vzdáti nejen kulturního života, ale prostě nejprimitivnějších podmínek blahobytu i širokých vrstev lidových, jenž má býti přece hlavním cílem každého hospodářského a sociálního systému. Materialistické cenění práce, bez ohledu na její kvalitu, bylo v tomto pokusu o integrální provedení socialismu, jak jsme už řekli, nejtíže poraženo. Duševní práce, její kvalita zvítězily na celé čáře. Když vzpomeneme na počáteční surové tažení proti technickému a administrativnímu personálu závodů a továren a podíváme se na dnešní stav, kdy „spéci" opanovali všecko, kdy na příklad centrální ko-

mitét všeruského sojuzu stavebních dělníků a stavební oddělení Sovnarchoza sešly se na tom, že mají závody, vyrábějící stavební materiál, býti výhradně vedeny ředitelem a ten že má míti veškeru pravomoc nad dělníky, personálem i výrobou a komisaru že je přiřčena jen úloha politická, totiž vychovávání dělníků ke komunismu, a tento komisař že může sice protestovati proti nařízením ředitelovým, ale jeho protest že nemá účinku odkládacího, pak možno říci, že hrubý materialismus bolševického opovrhování duševní prací byl úplně poražen. Vyhrály i v hospodářském životě duch a vědění.

Nelze si vůbec představiti většího triumfu duševní práce! V materialistické době, ve které žijeme, kdy tak mnozí zvykli si s opovržením mluviti o předběžném vzdělání, o duševní práci a o vědění, a kdy ovládá tendence v úřadech odstraniti zasloužené přednosti těch, kteří ke svému postavení se připravovali dlouhou, vážnou prací a jsou proto také schopni a povoláni k vykonávání vyšších úkonů správních, je toto vítězství inteligence v socialisačním pokusu ruském dvojnásob cenné. Ale i pro tovární úřednictvo, technické i administrativní, je ruský experiment vážným naučením. Ukázalo se, jak už jsme řekli, že je byrokratismus a etatismus pro bohatost a různost lidských potřeb a tím i pro různotvárnost výroby systémem naprosto nedokonalým. Jen individuelní podnikání se svou schopností, přispůsobiti se všem požadavkům mnohotvárného života kulturního člověka, dovede řešiti složitý problém moderní produkce. Ani nucený návrat k nejprimitivnějším potřebám, jen k ukájení hladu, k ošacení a otopení, jaký jsme viděli v Rusku, nepomohl a byrokratická produkce nedovedla ani tyto potřeby lidu opatřiti.

Ale bylo by těžkým hříchem na budoucnosti při tomto vítězství individualistického podnikání zapomínati na veliký fakt, který zrovna po zkušenostech v Rusku musí býti základem veškeré budoucí politiky sociální a hospodářské. Je to ohromný, rozhodující význam člověka, lidské práce pro veškeru výrobu. Výroba byla sice nemožnou bez práce inteligence a podnikatele, ale zároveň se ukázalo, že je pracovní schopnost a pracovní vůle dělníkova základem každého zdárného procesu výrobního. Všecko přeceňování techniky a mechanismu je naprosto nepřípustným a zhoubným. Stará liberální Bastiat-ova „harmonie“ hospodářských interesů alespoň v tomto smyslu se objevila něčím víc než idealistickou fantasií, které jsme se tak dlouho povýšeně vysmívali. A z tohoto základního poznání vyrůstá povinnost péče o lidskou práci, kulturní i materielní, tedy naprostá nezbytnost široké politiky so-

ciální, širší, než jaká posud byla prováděna. Třeba se ukázal požadavek dělnictva, aby bylo účastným na vedení a kontrole závodu, naprosto škodlivým, a musil býti samými bolševiky, nejzásadnějšími hlasateli vlády proletariátu s pravou bolševickou bezohledností k teoriím konečně naprosto odmítnut a odstraněn, třeba se ukázalo, že rozšiřování kompetence závodních rad znamená naprosté zničení tovární výroby a třeba na celé čáře zvítězila i v bolševickém systému integrálního socialismu zásada, že do vedení závodu se dělníci míchati nesmějí, nemá-li býti výroba ohrožena, přece musí býti každému jasno, kdo blíže zkoumá bolševický experiment, že je pro zdravou výrobu přece jen základním požadavkem dobrý, schopný a spokojený dělník. A spokojeným může býti jen tehdy, když lepší a intensivnější jeho práce je nejen také lépe odměněna, nýbrž když má účast na rozkvětu závodu, pokud tento způsoben je jeho úsilím. Nebylo by strašnější chyby, než kdyby po odstranění bolševictví průmysl v Rusku myslil, že všecko, co se stalo, možno prostě smazati jako křídou napsanou formulku, a kdyby vítězství individualismu ve výrobě mělo za následek vítězství hrubého, podnikatelského egoismu. Nejen pro mužika, nýbrž i pro dělníka musí nové Rusko znamenati nové podmínky životní. A je velmi potěšitelným, že se sjezd průmyslníků ruských, odbývaný v těchto dnech v Paříži, k tomuto programu rozhodně a otevřeně přihlásil.

Problém účasti na zisku je dojista jeden z nejtěžších. Už jeho čistě matematická stránka může býti příčinou zklamání a nespokojenosti. Zisk závodu může býti veliký, ale rozdělen mezi množství dělníků znamená individuálně zpravidla velmi málo. A pak je nebezpečí, že by se mezi dělnictvem tvořily kasty. Ve starých továrnách, které nahromadily veliké reservy, odepsaly kapitál, byl by dělník na tom daleko lépe, než v továrnách nových, začínajících a bojujících s počátečními těžkostmi každého podniku. A to by bylo tím nespravedlivější, poněvadž i staré závody musejí přijímati stále dělníky nové. Kromě toho jsou vůbec jisté druhy výroby výhodnější než jiné, třeba práce v nich nebyla ani těžší, ani umělejší. Mnohé závody mají zisky konjunkturní, kterých druhé nemají. Jak by bylo možno zameziti, aby se dělník všem těm hůře postaveným závodům nevyhýbal? A což když přijde krise? Dělník si zařídí svůj způsob života podle dobrých let, a byl by spokojen se zmenšením svých důchodů, které by znamenaly úplný převrat v jeho životě? Nezdá se, že by zrovna v Rusku, kde je problém dělníkovy kultury dojista nejpalčivějším, mohlo býti užito účasti dělníků na zisku k široké, hluboce

zasahující sociální politice, k zjednání řádných, pěkných bytů pro dělnictvo, k zřízení ústavů pro jeho vzdělání, k všestranné zdravotní a výchovné péči o jeho ženy a děti, a hlavně k lepšímu jeho zabezpečení na případ stáří a neschopnosti ku práci, než to může udělati povinné starobní pojišťování, které je přece jen obmezeno nemožností, aby státní příspěvky příliš zatížily finance státní. Návratem dělnictva do vsí následkem bolševického rozrušení výroby ohroženy jsou samy základy i budoucí průmyslové výroby ruské a dostati zase dělníka do továren, zabezpečiti ho tam, připoutati ho dobrým bydlením a slušným životem ku práci a tím paralysovati jeho stěhovací pud, který ho stále žene zase do vsí, je jedním z předních ruských problémů. Tento lze vyřešiti v budoucnosti tím snadněji, že v ruské vesnici přestane obecní vlastnictví, mir, a zavládne všeobecně soukromé vlastnictví na půdě. To přivede zase spoustu venkovského lidu do měst a do továren, zejména kdyby se chtělo a snad musilo zákonně zameziti přílišné drobení mužického majetku. Jestli však jim tam nebude opatřen dobrý, dělníka, jenž už jednou pocítil svou moc, hodný život, nebude-li tam zejména dělník zabezpečen i se svou rodinou na případ nezpůsobilosti ku práci, nebo na případ stáří, přechodných průmyslových krisí, nezaměstnanosti, aby nemusil při každé krisi, při každé nezaměstnanosti, anebo když je pro stáří nezpůsobilým ku práci utíkati zpět zase do své vesnice, mohlo by to vésti k nebezpečným hospodářským krisím a k docela zbytečnému vzrůstu sociálně hrozivého proletariátu v ruské vesnici. Je to sociální povinností kapitalistické výroby, aby se především sama starala o všecko to, pokud by ovšem oběti na tyto účely nepodrývaly její výrobní kapitálovou schopnost. Musí se už smířiti s myšlenkou, že nebude vydělávati tolik, jako vydělávala před válkou a ve válce. Dělník by se vychovával tímto způsobem k nejkrásnější solidaritě společných zájmů své třídy, a jeho třídní egoismus by dostal poněkud ideálnější zabarvení, což by sociálně i kulturně mohlo míti veliký význam. Byly by arciť jisté obtíže v provedení, zejména v rozdělování podílů dělnictva na zisku továren podle jednotlivých krajů i průmyslových odborů, ale nelze pochybovati, že by se i pro to našel aspoň relativně spravedlivý klíč, při čemž by dobrá, opravdu sociálně cítící tovární inspekce mohla konati veliké služby, aby se necítili ukřivděnými zejména dělníci kvalifikovaní a obzvláště pracovití a svědomití.

Tak možno by bylo vytvořiti v Rusku sociálně zabezpečenou i kulturně, pro veškeren budoucí život Ruska neobyčejně důležitou třídu dělnickou, která by mohla býti

vážným faktorem v jeho obrození a to tím spíše, poněvadž na svém těle již dělnictvo zkusilo všecky strašné následky revoluční socialisace. A to je tím vážnější, poněvadž, jak jsme právě řekli, převrat v majetkových poměrech ruské vesnice, a tím problém odchodu té části selského obyvatelstva do průmyslu, obchodu, vůbec do měst, která by při zrušení společného vlastnictví miru sotva mohla najíti někde dostatek půdy, stane se velmi ostrým a aktuálním. Protivníci individuelního vlastnictví na půdě vždycky hrozili tímto nebezpečím tvoření se bezzemků, vesnického proletariátu, a jejich argumenty docházely širokého ohlasu. Nyní nebude více teoretických sporů o starý mir, o společné nebo individuelní vlastnictví. Mužici spor tento prakticky si rozřešili sami. Ale je nyní povinností nového Ruska vyřešiti tento problém k sociálnímu a kulturnímu prospěchu státu a společnosti, vyřešiti jej tak, aby mělo Rusko nejen dobrý, zdravý, selský stav, neohrožený přílišným drobením půdy, nýbrž také aby mělo dobré, uvědomělé, sociálně plně zabezpečené dělnictvo a dostatečný příliv zdravých elementů do řemesel a obchodů, což Rusku posud tolik scházelo.

Konečně to jsou otázky budoucna. Zatím je jisté a ničím nedá se zakrýti, že bolševictví je vnitřně úplně hotovo a že všecko, co hlásalo, ukázalo se nejstrašnější utopií. Utopií se ukázal slibovaný ráj, provede-li se socialistické učení. Socialismus měl konečně možnost, aby ukázal výsledky svého nekompromisního provedení. I když se nezapomíná na to, že nebyl zaveden, jak si to představovali ti, kteří snili o jeho vyplnění, v době plné nerušené průmyslové výroby, dovedené do maxima koncentrace a výkonnosti, a s dělnictvem dokonale třídně organisovaným a vyspělým, nelze se přece utěšovati, jak jsme viděli, že je nezdar zaviněn výjimečnými poměry. V každém případě vyplnily se sny velké části ruské inteligence, která po všech zklamaných nadějích v možnost organického, postupného rozvoje k politické svobodě viděla konečně jedinou spásu v úplném převratu všeho, co bylo starým Ruskem, a vyplnily se tak, že nemohlo být strašnějšího probuzení. Rusko je v rozvalinách politicky i hospodářsky. Ale z těch rozvalin vyrůstá docela jiná Rus, než jakou si představovali všichni vyznavači Bakuninské pandestrukce, vlastnická, individualistická. A Rusko, zaslíbená země všech, kteří počítali na revoluci, bude dojista, až přejdou poslední záchvěvy bolševistického zemětřesení, pravou baštou protirevoluční. Bylo by podivným, kdyby se na století sociální revoluce nenasytilo. To dojista přizná si nakonec i ruská inteligence a naučí se mysliti nerevolučně.

Nebude doufati v převraty, nebude věřiti více v revoluční ráj a přivykne práci, práci metodické, neustálé, odvykne si vysmívati se západnímu „puntičkářství“, poněvadž ji revoluce naučila veliké cnosti, trpělivosti. Nebude čekati zázraků, nebude po rusku „mečtati“ o nemožném, o velikých převratech a bude spoléhati jen na svou práci a na svou vytrvalost. To všecko nebude hned a nebude u všech, ale není možno, aby to po zklamáních s revolucí nepřišlo.

A ještě jedno udělalo bolševictví, zasadilo těžkou ránu zásadnímu inteligentskému materialismu a ateismu, který už dávno před válkou ovládl dokonce i kněžské semináře a mladší kněze. Všecky zprávy ze Sovdepie shodují se v tom, že ruský lid jest zachvácen hlubokým, přímo elementárním hnutím náboženským. Bolševici sami uznali za nutné prohlašovati, že nechtějí žádné náboženství pronásledovati a dokonce se psalo v ruských listech, že nejnovější sovětský kalendář má portrét patriarchy Tichona. Nedovedu to kontrolovati, ale na každý způsob by to svědčilo o bolševické bezradnosti, která není nepravděpodobnou. My viděli, s jakou bezohledností a surovostí vypovídali boj „popovským lžím“ a nejnověji ve shromáždění komunistů sami si stěžovali, že boj proti náboženství ochabl, že se v této příčině nevyvíjnuje nijaká agitační činnost a že dokonce sovětští hodnostáři sami tento boj kompromitují tím, že účastní se oni i jejich rodiny na náboženských výkonech. Proto žádáno, aby Sovnarkom zostřil svá protináboženská opatření a dokonce vydávají nyní útočně protináboženský časopis a když nemohou už tak bojovati veřejně jako dříve a zejména když bojí se už zabíjeti a mučiti popy, hledí alespoň otrávitи náboženský duch obyvatelstva satyrickými ilustrovanými letáky, ve kterých se zejména sesměšňují Kristus a svatí. Bolševici vidí, že stojí před něčím, na co nestačí jejich črezvyčajky. Církev prošla krvavou lázní. Má nyní veliký počet opravdových mučedníků, kteří hrdinně umírali a snášeli úžasná mučení. Bolševici zejména na jihu, ale i v Sibiři a jinde s obzvláštní ukrutností vrhali se na pravoslavné kněze. Sám měl jsem v ruce řadu protokolů o jejich zabíjení a mučení na jihu. Pověstných „perčátek“ (rukaviček), stahování kůže z rukou, jež napřed ve vařící vodě k tomu připravovali, užívali také proti popům. Bylo pronásledování církve jako za prvních dob křesťanství. Co pak dělali s pravoslavnými chrámy, jak úžasně sprostě je znectívali, nelze ani popisovati. Sami se toho hrozí a nejnověji to rudým gardistům zakazují. A jak zacházeli s ikonami, s ostatky svatých, které lid tak ctil, o tom jsem se již zmínil.

Jako vždycky a všude i v Rusku víra roste pronásledováním. Stává se hlubší a tvrdší. Možno říci, že už nyní, ač mají bolševici ještě všecku moc v rukou a ačkoliv nikde ani dnes nelekají se nejstrašnějšího teroru, nastoupila vážná náboženská reakce, proti níž jsou bolševici bezmocni. Chrámy jsou přeplněné a ti, kteří tam byli, vypravují, že nelze si ani představiti hluboký, přímo mystický dojem, jaký činí při večerních službách temné, neosvětlené chrámy, plné nábožných, kteří v modlitbě hledají jedinou útěchu... Po ulicích v Moskvě a Petrohradu procházejí ohromná procesí modlících se, vedená kněžími v jejich tradičních ornátech a bolševici musejí to trpěti. A letos, kdy na 1. máje připadla také pravoslavná neděle, bolševici byli nuceni vydati rozkaz, aby oslava 1. máje nikde nedála se tak, že by mohla uraziti náboženské city obyvatelstva, obzvláště živé v den velikonoční neděle.

Církev je silnější než kdy byla. Je svobodná, svá. Už neporoučí jí žádný „Oberprokuror", církev není více carská. Má svou církevní samosprávu a hlavou její není více car, nýbrž volený patriarcha. Bolševici ikony rozbili, znesvětili, ostatky rozházeli po ulicích, ale tím hlubší je víra v Boha. V úžasném utrpení, kdy všecko, všecko opustilo ubohou, tak těžce zkoušenou Rus, zbylo jediné útočiště — Bůh, a to nejen jednotlivcům, nýbrž širokým lidovým massám. Jak hluboké má přece kořeny tradice, tradiční víra, to čím po věky žili otcové! Nikdo nemohl rafinovaněji, krutěji, systematičtěji podlamovati a podkopávati kořeny víry, než bolševici. Užívali nejúčinnější zbraně, činili víru prostého lidu směšnou. Viděli jsme, jak rouhali se ikonám, jak rozmetávali ostatky a pak se ptali užaslého lidu, proč jim ty ikony i ostatky i ti svatí nepomohli. Roztrhali vše tajemné, ukazovali lidu skutečnost, zbavenou vší mystiky, aby mu ukázali, jak věří pohádkám. Mysleli, že odkryli mužiku saidský obraz. Učili bezgramotné mužiky všemu, co evropská věda snesla argumentů a fakt proti bibli, působili sami svým příkladem, že oni, rouhači a bezvěrci zůstávají všude vítězi a přemáhají všecky, kteří zůstali věrni tradiční víře. Ale všecko to nic nepomáhalo, naopak lid věřil tím hlouběji, tím pevněji...

Bylo by pochybením neuvědomiti si veškeren dosah tohoto hnutí, snad dokonce nejen pro Rusko, nýbrž i pro ostatní svět. Náboženská reakce velikého národa, tak silná, vyzvaná zoufáním a utrpením nemůže zůstati osamocenou a bude dojista vyzařovati dál. A což jestli pravoslaví samo v sobě provede veliký převrat z vnějška do vnitř, k srdcím těch milionů zbožných, v nichž odolala lidová víra bolševickému protikřesťanskému tažení, jestli

se obrátí k tomu všemu, co zůstalo posledním útočištěm týraných a mučených, učiní-li tedy to, po čem toužil Bulgakov ve své stati ve „Vjechách"? Bulgakov sám vyvodil už důsledky ze svého stanoviska, stal se knězem a když všichni opouštěli Krym, zůstal, poněvadž nechtěl opustiti své věřící. Je těžko sledovati všecky hluboké změny v duších těch, kteří prožili čtyři strašná léta bolševického panství a měřiti jejich dosah, ale bylo by také chybou nevšímati si jich a podceňovati jejich význam pro budoucí Rusko.

Také v bolševickém umění nastal charakteristický obrat. Boris Sokolov přináší o tom velmi zajímavé doklady. Viděli jsme, že byl futurism oficiálním sovětským uměním, a že bolševici přímo rozhazovali bohaté podpory svým umělcům. Nedělali to ovšem z lásky k umění, nýbrž jako všecko pro propagandu mezi domácí inteligencí, ale hlavně pro Evropu. Znali ji příliš dobře, aby nevěděli, že tak získávají evropské snoby a tím jistou část evropského veřejného mínění, která zapomíná na vraždy a loupení ze samého údivu nad nejmodernější bolševickou kulturností. Dosáhli svého a — přestali. Sami dělníci nepokrytě vyslovovali své opovržení nad tímto „uměním", poněvadž patrně ve své primitivnosti nedovedli oceniti geniálnost bolševických uměleckých příživníků. Sovětská vláda zastavila své subvence a dokonce s klidem se dívala, jak opadávaly sádrové sochy, kterými „zdobila" ulice Moskvy a Petrohradu. Futuristická tvorba byla přece jen vrcholem „umění pro umění", alespoň podle subjektivního přesvědčení bolševických umělců, že to, co dělají, je umění a to se do utilitaristické bolševické estetiky nehodilo. Boris Sokolov tvrdí, že se umělci poddali a že většinou malují nyní — plakáty. To má konečně své veliké výhody, poněvadž je na jejich výtvorech alespoň napsáno, co vlastně chtějí svým uměním říci. Umělci jsou plni nářku, a aby se uživili, museli hledati místa v různých úřadech. Futuristi a kubisti v poslední době docela ztichli, není víc uměleckých sporů, není dokonce ani „proletkultů". Proletářské umění udělalo stejný krach jako proletářské hospodářství. A na výstavách panuje nyní umění dřívější, genre, portréty, krajiny malované umělci, jichž jména byla známá dříve, než pan Lunačarský svými proletkulty chtěl omráčiti udivenou Evropu.

Tak všecko se vrací k tomu, co bolševici navždy chtěli pochovati. Bolševický výlet Ruska do bakuninského ráje nemůže končiti žalostněji. Sami bolševici jsou nuceni to doznati. A tu je otázka, zda mohou se bolševici sami změniti. Jest správné, co se tak často tvrdí i z míst, o kterých

možno mysliti, že jsou vážné, anebo že alespoň vážné býti mají, že vládci Ruska prodělají sami evoluci k umírněnosti a rozumu? Jsou ovšem velmi mnozí, kteří v této naději vyslovují zatajené přání. Nedovedou souhlasiti s krvavými metodami bolševiků, neznají a nedomyslí, co vlastně bolševici jsou a mají jen nejasnou naději, že se tímto krvavým experimentem na cizím těle sami dostanou do socialistického ráje, zbaveného však bolševickou zkušeností nejhorších nedostatků. A jsou druzí, tuctoví optimisti, kteří si hlavu neobtěžují hlubším, do kořenů jdoucím myšlením, a kteří jsou přesvědčeni, že jsou bolševici radikálové jako druzí, kteří jako všichni radikálové časem zmoudří a stanou se docela přijatelnými lidmi. Titéž lidé by velmi dobře chápali, jaký je rozdíl v radikalismu dělníka, který žádá o jeden šiling na mzdě více, a v radikalismu toho, který nemluví o mzdě a chce prostě socialisaci nebo nacionalisaci dolů. Jen v bolševictví toho nechtějí chápati. Bolševictví se prostě změniti nemůže, jako není kompromisu mezi krást a nekrást, a všecko seslabování trestnosti krádeže znamená jen opuštění mravních základů společnosti. Bolševictví stojí a padá s naprostým, důsledným popíráním soukromého vlastnictví, soukromého podnikání a se sespolečenštěním všeho majetku a zejména prostředků výrobních. To je fundamentálně jiný, sociálně naprosto revoluční názor světový, který nesmí a nemůže dělati kompromisů s dosavadním, když se vzdal myšlenky evoluční, založené na kompromisu a když své ideje provedl převratem, revolučně, integrálně bez ohledu, že zničil velikou říši, veškeru její výrobnost, že povraždil miliony lidí cizími krvavými katany a hladovou smrtí, která byla důsledkem nekompromisního provádění jeho socialistického ideálu. To je konečně také jeho jedinou omluvou, že aspoň těch několik lidí mezi bolševiky, kteří nešli mezi ně buď ze zištných důvodů, aby se obohatili zákonně nakradeným, anebo z abnormálního sadismu, jemuž nebylo dost krve prolité ve světové válce, fanaticky věřilo nejen v možnost integrálního uskutečnění socialistických ideálů, nýbrž také ve příhodnost doby, uskutečniti je rázem a bezkompromisně, kdy světová válka, zejména v Rusku k tomu připravila půdu tak výjimečně příznivě.

Tito fanatikové bezesporně chtěli něco ohromného. I když musíme přiznati, že by dosažení plného jejich ideálu nebylo spravedlivostí, že bylo by nemravné, poněvadž nemůže býti ničím jiným než násilným panstvím menšiny nad většinou. Nikdo dojista nechce tvrditi, že by panství tříd kulturně vyšších na druhými bylo něčím mravným, ale dojista není mravnějším panství hrubých, většinou na-

prosto nevzdělaných mass nad třídami vzděláním i vychováním průměrně výše stojícími. Výměna panství jedné třídy nad druhou nebyla by vůbec, nehledě ke všemu ostatnímu, pokrokem, nejméně pak by mohlo býti pokrokem panství mass, vláda proletariátu místo opravdové, poctivě demokratické rovnosti všech, kterou chce každý opravdu pokrokový člověk! Ale jak řečeno, bolševici chtěli něco ohromného, co se aspoň jim dojista subjektivně zdálo také uskutečněním dávných snů o lidském štěstí. Jestli však z tohoto nekompromisního, převratového provedení nového, svého sociálního řádu něco musí slevit, pak nemohou a nesmějí tak dělati upřímně a navždy, poněvadž by tím přiznali věcnou nemožnost toho, co slibovali Rusku a světu a ve jménu čeho pokládali loupeže a vraždy za nevyhnutelný, dovolený prostředek k dostižení svého ideálu. Při všem cynismu jejich nelze přece od nich očekávati něco tak strašného. Mohou sleviti jen z chytrosti, jak to dělají a svým věrným líčí, z okamžité nutnosti, aby si pomohli ze strašné nouze, ve které jsou. Ale i sebe i své komunistické soudruhy slavnostně ubezpečují, že je to jen „peredyška", jen krátká pausa, aby si oddechli, posílili se a šli pak s veškerou bezohledností dál k světové revoluci sociální, k bolševisování všeho kapitalistického světa, což je a může býti jediným, konečným jejich cílem, poněvadž už i prakticky poznali, že nelze prováděti bolševictví důsledně jenom v jednom, třeba v sebe větším státě. Nemůže býti tedy jejich slevování než obyčejnou válečnou „camouflage" hrubou, daleko vidnou, ale při povrchnosti tak veliké části evropských posuzovatelů, zejména těch, kteří by sami tak rádi uvěřili této hře na umírněnost, přece jen podařenou. Pod „camouflage" umělých silnic a stanů děly se pohyby vojsk a pod touto „camouflage" umírněnosti možno kupovati zboží třeba za nakradené zlato. A o to se patrně hlavně jedná.

Bolševici nemohou dělati opravdové kompromisy, poněvadž kdyby tak učinili, stali by se sami těmi „socialsoglašateli", sociálními kompromisníky, proti kterým vedli nejostřejší boje nejen teoretickými argumenty, nýbrž především črezvyčajkami a revolvery. Pak by celému světu jen dokázali, že lhali, lhali nejstrašnějším způsobem, když tvrdili, že chtějí moc jenom proto, aby spasili proletariát a dali mu vládu, která mu podle jejich učení patří. Kdyby sami přiznali bankrot svých teorií, pak by musili okamžitě vzdát se své moci, neboť jinak by svým lpěním na ní jen dokazovali, že vraždili dobré, šlechetné lidi, vylupovali banky a soukromé byty ne pro uskutečnění ideí, nýbrž pro ukojení buď osobní ctižádosti, anebo pro vlastní obohacení.

Pak by padl i poslední cár ideovosti i z těch chorobných fanatiků, ke kterým počítám Lenina, kteří jdou přes mrtvoly, poněvadž něčemu věří, třeba i jejich víra byla zlá a falešná. A proto i když dnes uznávají soukromé vlastnictví pro cizí koncese a u mužiků, když dovolují soukromý obchod s potravinami tam, kde se už odvedlo co se odvésti mělo, pak nemůže býti aspoň pro mne nejmenší pochyby, že to dělají s pevným úmyslem, udrží-li se a dovedou-li poněkud nasytiti a obléci obyvatelstvo Ruska, všecko zase ve jménu svého socialistického náboženství zrušiti a odníti a hledati umožnění jeho v tom, že v celém světě zapálí požár ruské revoluce, a že jejich krasnoarmejci rozvinou rudý svůj prapor v celé Evropě, nadšeně vítáni massami evropského a světového proletariátu, jež svou tak uměle organisovanou a výtečně placenou agitací dovedli naplniti vírou v bolševický ráj. Zejména ve spoléhání na tyto zahraničné komunisty leží největší nemožnost, aby ve skutečnosti v něčem slevovali ze svého programu. Ty nesmějí zklamati. Zrovna zahraniční tovaryše mohou udržeti jenom nekompromisností v provádění svého komunistického programu, poněvadž tyto nemohou přesvědčovati jako své tovaryše ruské rudou gardou a črezvyčajkami. Není také nejmenší pochybnosti, že se už o to postarají, aby svým zahraničním věřícím objasnili, že to se všemi svými koncesemi nemyslí tak, jak by si to přáli dobromyslní obdivovatelé jejich umění, s jakým drží faktickou vládu nad stomilionovou říší.

Jestli jsme objektivně konstatovali plný krach bolševictví, pak nám nemohlo napadnouti, abychom viděli v Leninových řečích nějaké polepšení, nějaké vzdání se toho, čemu ještě včera věřil. Nechceme zpytovati Leninovo svědomí. Nelze věřiti jeho upřímnosti, poněvadž lež není podle amoralistického bolševického kodexu hříchem a všecky prostředky jsou dovoleny. Když se někdo nezastaví před zaplacenou zradou své vlasti, ani před hromadným vražděním nevinných, nebude se také ostýchati, aby lhal a klamal, zejména už kapitalistickou Evropu. Lenin udělal, co musil, poněvadž všecko, čím těšil své věrné i hladovící i mrznoucí Rus, naprosto zklamalo. Udělal to tím spíš, poněvadž bouřili se i kronštatští „hrdinové revoluce“. Ale znamenalo by to dojista mýliti se v nekonečné zaslepenosti a umíněnosti Leninově, kdyby kdo myslil, že Lenin chce i to nejmenší sleviti ze svého náboženství. Všecky jeho kompromisy, všecko jeho okamžité ustupování, je a může býti jenom prostředkem k bezpečnějšímu dosažení konečného cíle. A aby opravdu neslevil i kdyby chtěl, o to by se postaralo už také radikálně bolševické křídlo, nad

kterým Lenin nyní ještě vyhrál, ale jehož význam dojista sám Lenin nejméně podceňuje. Ostatně s těmito radikály dojista jednotně a svorně věří, že provede své plány, zejména když mu nyní dobrá Evropa, nadšená jeho obratem a pokáním a hladová po jeho zlatě, pomůže upokojiti nejhorší nespokojence, nakoupiti uniformy, létadla atd. pro rudou armádu a nabrati síly pro další nástup a útok.

Pro mne ovšem není nejmenší pochybnosti, že ani toto evropské obchodování nepomůže a krach bolševického hospodářství že je zpečetěn. A pomůže-li přiznání vlastnictví i soukromého obchodu, pak to nepomůže bolševikům. Jim věřilo tak málo lidí, všichni byli proti nim a i poslední věřící budou zklamáni, bude-li to doopravdy. Sami to vědí a proto mluví tak opatrně a obcházejí uznání vlastnictví negativními definicemi. Zůstali by jim jen „obrokáři", ti, kteří z bolševictví žijí a tyjí, vzájemně se podporující společnost na vyssávání posledního, co Rusku ještě zbylo. To přece nelze věčně držeti. Jak dlouho ovšem bude trvati, aby 700.000 komunistů vládlo nad 140 miliony nekomunistů, nikdo nedovede říci. To už není věcí oprávněnosti nebo neoprávněnosti bolševického systému, nýbrž prostě jejich vojenské síly, otázkou, jak dlouho dovedou potlačovati nespokojenost obyvatelstva svými črezvyčajkami, rudou gardou, svými věrnými pluky cizinců, Němců, Maďarů, Čechů, Číňanů a Lotyšů. To je poslední argument sovětské vlády, ale ovšem velmi rozhodující. O tom však nelze se zde rozšiřovati. Ale nepochybné je, že bolševictví v Rusku platí vlastně již jen pro města a pro ruský průmysl a tím stalo se jenom jednostrannou, úzce třídní institucí. Ani nejpravověrnější bolševik nebude dnes tvrditi, že jsou sověty vládou dělníků a sedláků. A možná, že jich bude mnoho, velmi mnoho, kteří ne neprávem budou tvrditi, že nejsou už ani vládou dělníků, nýbrž jen nepatrné jejich části. To je neudržitelné.

Ruská inteligence, která náboženskou vírou věřila, že socialismus dá Rusku štěstí, mír a nejvyšší spravedlivost, vidí, jak ve skutečnosti vypadá vyplnění její krásných snů a to i když by dovedla zapomenouti na tisíce ubitých a umučených. Vidí a musí viděti, kam její fantasie Rusko přivedly. Není pochyby, že alespoň ta její část, která je schopna autokritiky, sama si dozná, že je potřebí nového, od základu nového Ruska a že zrovna tak jako je bohdá navždycky pochován tupý, vše dusící, vše neštěstí Ruska zavinivší carský absolutismus, tak nutno také pochovati to, co nejvíce má na svědomí, totiž inteligentskou ideologii s její materialismem, s její revolučností i s její socialistickými fantasiemi. Věřím, že ruská inteligence nikdy ne-

dovede být úzkoprse buržoasní, že nikdy nedovede mysliti jen na sebe a na svůj blahobyt, věřím, že nepřestane toužiti po tom, jako kdysi toužila, aby přinesla ruskému lidu světlo, pravdu a sociální spravedlivost. Ani její socialismus nebyl úzce třídní a bylo v něm mnoho krásného idealismu. Doufejme, že se ruská inteligence vrátí k novému idealismu, že přestane mysliti na násilné převraty, že neponese víc lidu revoluční ideje, nýbrž nadšenou, vážnou práci, nelekající se nijakých překážek, aby široké vrstvy ruského lidu byly povzneseny kulturně i hospodářsky a staly se pevnou, uvědomělou, opravdu v dobrém smyslu slova „soznatelnou" oporou nového demokratického Ruska. Doufejme, že ruská inteligence bude opravdu sociální v nejlepším smyslu slova, že poučena strašným bolševickým příkladem nebude chtít více ničiti individualistickou průmyslovou výrobu, ani legální poctivý obchod, naopak, že bude sama k tomu pracovati, aby vše to bylo ruské, vlastní, a nebylo jen kořistí cizinců, ale že ani na chvíli nepřestane starati se o to, aby soukromé podnikání nebylo vykořisťováním dělnictva a aby ruské dělnictvo vyléčené z bolševických hesel, jako bylo: „Továrna dělníkům", naučilo se lásce ku práci tím, že by našlo v majitelích továren a závodů ne nepřátelskou moc, nýbrž lidi, vědomé sobě svých sociálních povinností a hlavně toho, že na spolupráci dělníkově především závisí zdar podniku. To je cesta k sociálnímu míru a ne bolševicko-socialistická nacionalisace.

Podmínkou je vítězství idealismu nad hrubým materialismem jak kapitalismu tak i socialismu, které se oba neliší valně ve svých základech. Věřiti dnes v naprosté odstranění egoismu bylo by naivností. Ale zušlechtiti jej, dáti mu vědomí mravní povinnosti a sociální solidarity a sice jak u podnikatelů tak i u dělníků je reální, jedině možnou politikou sociální, potvrzenou zkušenostmi s bolševictvím. Dělníci prošli těžkou školou, dosáhli všeho, co bylo vrcholem jejich požadavků, a nikdy se jim nevedlo tak zle, jako když byli pány továren a nejen to, celého Ruska. Ti budou přístupni tomu, aby si uvědomili solidaritu zájmů kapitálu a práce, když uvidí stejně dobrou vůli u kapitalistů-podnikatelů. Zde může ruská inteligence nejvíce a nejlépe působiti, a ona to dovede. Socialismus zámožných inteligentů byl sice po většině prostě modou, která se nezdála nebezpečnou, poněvadž nikomu nenapadlo, že by se mohlo státi skutečností, v co věřili jako v ušlechtilý sen a ve který věřiti bylo téměř společenskou povinností, ale zrovna v revoluci inteligence v nadšení, že přišla hodina svobody a sociální spravedlivosti, přece jen

ukázala, že s radostí dovede také skutečně dělati nejdalekosáhlejší ústupky sociální spravedlivosti, dokonce bez rozmyslu a bez úvahy, zda tím neškodí nejen sobě, nýbrž také samým dělníkům.

Dnes jsou všichni poučeni, kam nelze jít. I sami dělníci mohou znát, kde jsou požadavky socialismu nebezpečny pro výrobu a tedy i pro dělníky. Dnes možno bez nebezpečí ruského „uvlečení" žádati od podnikatelů-kapitalistů sociální idealismus, zrovna jako od dělníků intensivní práci a zřeknutí se požadavků, které ohrožují výrobu. Uskutečněním bolševického socialismu utrpěli oba, i podnikatelé i dělníci. Dělníci naučili se ceniti práci technického a administrativního řízení závodů a poznali také, že je utopií nacionalisace, jednotné řízení veškeré produkce. Viděli, že vede jen k nemožnému byrokratismu a k rozruše veškeré výroby. Tím však také poznali, čím je práce podnikatelova v procesu výrobním a co pro tento znamená iniciativa, podnikavost a také podnikatelské risiko.

Zrovna tak zase pocítili podnikatelé, co to znamená pro výrobu, když dělník pracuje s nechutí a dělá pasivní resistenci. V Rusku mohli poznati, že ani militarisace práce nepomáhá a že dělník musí chtíti pracovati. Je nyní jasno pro obě strany, ne z teorie, nýbrž z nejstrašnější praxe, z rozvratu ruské produkce. Proto snad možno doufati, že zrovna v novém Rusku bude lze úspěšně pracovati k sociálnímu ideálu, k harmonické spolupráci podnikatele i dělníka, kteří oba budou míti spravedlivý podíl na výsledku svého snažení a své práce. Rusko jako by bylo osudem povoláno, aby bylo ostatnímu světu živým příkladem nejen odstrašujícím, nýbrž také dobrým a povzbuzujícím.

A ruská inteligence naučila se dojista ve svém těžkém strádání ještě něčemu velikému, vlastně odkryla, co bylo dojista vždy v hlubině její duše, lásku k ubohé trpící Rusi. A poněvadž nová Rus nemůže být jiná než konstituční a demokratická, přemůže dojista svůj starý astatismus a stane se státní, vášnivě státní, aby zase brzo bylo Rusko veliké a mocné a vyšlo ze svého pokoření. Nebude a nesmí býti více propasti mezi státem a inteligencí. Každý ruský občan musí cítiti, že je stát jeho a on částí státu. Revoluce a její žalostný konec pak dojista ukázal všem, kteří úmyslně nezakrývají oči před skutečností, že stát potřebuje pořádek a kázeň, a že svoboda stává se nejstrašnějším neštěstím, když se vykládá jako povinnost ponechati všecko svému vývoji a přijímati všecko, co svoboda zrodí, bez obrany zájmů státních. Mezi bolševickou krvavou tyranií, carským hnětem a svobodou revoluce je střední cesta a tou musí Rusko jít. Sentimentál-

ností nelze říditi a udržeti stát, zrovna tak málo jako krvavou bezcitností. A snad najde ruská inteligence, jak už jsme řekli, také nový poměr ke svobodné, už ne carské církvi, přestane ono výsměšné pohrdání náboženstvím i církví, protože tolik vytrpěla a že dovedla býti pevnou proti bolševické všemoci. Tím nemá býti řečeno, že se má státi víra inteligentskou modou, jakou byl dříve ateismus, nýbrž jen to, že ateismus nesmí více býti inteligentským agitačním heslem, poněvadž inteligence musí najít cestu k srdcím lidu a to nejde jinak, než úctou k jeho víře a k jeho duševnímu životu. Bolševici také zde svým šíleným pronásledováním náboženství a církve urovnali cestu k nalezení nového poměru inteligence ke svobodné pravoslavné církvi a k lidové víře.

Všecko to vyžadovati bude vážné, úsilovné práce a opravdové oddanosti k velikému dílu obrození Ruska. To však nebude těžkým, jestli si všichni otevřeně a poctivě přiznají, že všichni jsou vinni, že všichni do krve zmučili ubohou Rus. Zbytečno vésti spory o tom, kdo je vinen víc a kdo méně. Hříchy všech byly veliké a těžce byli potrestáni všichni. Ale také jen v družné práci, v opravdovém činorodém patriotismu všech je spasení!

DÍL TŘETÍ

OBROZENÍ

I.

NOVÉ ZŘÍZENÍ STÁTNÍ.

Hlavní příčinou ruské katastrofy byla, jak jsme viděli, ruská autokracie. Nepovolila včas, to jest tenkrát, kdy ruský život, nehledě na všecky ochranné prostředky, na policii, censuru, uzavírání hranic cizím myšlenkám i nehledě na všecky doktriny o naprosté osobitosti ruského národa, dostal se pod všemocný vliv rozvoje veřejných poměrů na západě, a to jednak ruskou zahraniční politikou a pak nezadržitelným vnikáním západní kultury, západního politického a sociálního myšlení i západního kapitalismu do Ruska, když ruská světová, velmocenská politika bez tohoto kapitalismu nebyla vůbec myslitelnou. Logickým důsledkem autokracie byl pak centralismus, byla vševládná moc byrokracie, opírání se na nesvobodnou státní církev a na třídy privilegované, bezohledný, duchaprázdný policejní útisk inteligence se všemi jeho tragickými důsledky, umělé držení mužika v těsném okruhu jeho vesnice, strach před jeho vzděláním a nakonec násilné utlačování neruských národností. To všecko přivedlo Rusko ke strašné katastrofě. Má-li se tudíž Rusko politicky obroditi, nutno nejen pochovati navždy autokracii, nýbrž odstraniti také všecko, co bylo její logickým důsledkem.

Ruská revoluce sice naprosto selhala, ale jednu neocenitelnou zásluhu má pro všechny časy v historii Ruska, osvobodila, doufejme navždy, Rusko od absolutismu a osvobodila v Rusku osobnost. To je zásluha, pro kterou se snad jednou dokonce zapomene na všecko ostatní, čím se na Rusku provinila. Bez tohoto osvobození nelze si totiž ob-

rození Ruska představiti. Přiznají to dojista jednou i věrní vyznavači monarchistického principu. Ale to nestačí. Co bylo důsledkem, logickou konsekvencí absolutismu, a co se jako instituce osamostatnilo, zejména však byrokratický centralismus jako jediná státní forma silného, jednotného Ruska, stejně musí vymizeti. Nutno s autokracií pochovati také její dítě, byrokratický centralismus. Decentralisace a přivzetí občanského elementu ke správě státní je víc než kde jinde pro Rusko otázkou životní. Rusko nemůže býti spaseno akcí z centra, nebo snad dokonce využitím byrokratického, nyní bolševického aparátu, jak mnozí o tom mluví, poněvadž se ukázalo, že tento byrokratický aparát selhal a musil selhati, ať na jeho čele byl car anebo Lenin. Rusko je k tomu příliš veliké, aby mohlo býti řízeno centralisticky. Je možno kontrolovati účty takové administrace, ale ne její činnost. A není možno udělati ji aktivní, iniciativní, věcnou, poněvadž musí v ní nemožnost přímé kontroly rozhodujících úřadů býti nahrazována nekonečnými instancemi a jejich papírovou, jen formální kontrolou, která je nutným důsledkem tohoto nekonečného instančního žebříku. Při nejlepší vůli není to prostě jinak možno. Opravdová, věcná kontrola je možná jen na menším teritoriu. Tam musí se nacházeti konečná, rozhodující vůle, alespoň ve věcech, ve kterých není potřebí naprosté jednotnosti pro celou říši.

Decentralisace a samospráva jsou také ještě z jiné příčiny v Rusku přímo nevyhnutelny. Autokratism zničil v Rusku všecko státní vědomí. Stát byl nepřítel, a nelze doufati v obrození, v nový život, nebude-li v novém Rusku každý cítiti, že stát je j e h o, že on je jeho částí, že má část zodpovědnosti za všecko, co tento stát dělá, že jeho zdar a štěstí je jeho štěstím, tak jako poznal, že tragedie státu byla jeho vlastní, osobní tragedií. Budoucí Rusko musí býti tak ustrojeno, aby byl přemožen astatismus nejen inteligence, nýbrž hlavně také širokých mass mužických. Dnes v povstání proti bolševikům mužik hájí jenom svou úrodu, svou půdu, život, jak mu tradičně přivykl. To nestačí, aby byl základem budoucího Ruska, svobodného a demokratického. Mužik musí cítiti, že stát je jeho, že stát není jen ispravník, gubernátor, car nebo president, a že státní život není jen zahraniční politika, vojsko a policie, nýbrž že také veřejný život doma v děrevně, ve volosti, v újezdě, je jen složkou veškerého, velkého života státního a na tom že má mužik nejen převážnou účast, nýbrž že nese zaň také velkou část zodpovědnosti. Jen tak se mužik vychová k veřejnému a státnímu životu, poněvadž zrovna doma, na místech, v okolí sobě blízkém a známém nejspíše

bude moci uplatniti svůj názor na život a viděti také bezprostřední plody své práce.

Ostatně nelze si vůbec představiti, že by mohl centralismus Rusko vzkřísiti k novému životu. Rusko je velikým hřbitovem inteligentů. Tisíce jich povražděno črezvyčajkami a tisíce jich pomřelo hlady, nepočítaje v to ani tisíce a tisíce těch, kteří zemřeli hrdinnou smrtí ve válce. Centralismus by neměl ani dost lidí, aby mohl provésti ohromný úkol obrození Ruska. Rozumí se, že mnoho z těch, kteří dnes slouží bolševikům, bude sloužiti také novému Rusku. Ale zrovna to bylo by velmi povážlivým pro centralismus, poněvadž by do nového Ruska přinesli potencovaný byrokratism, carský, zostřený bolševickým. To znamenalo by už předem vzdáti se naděje na plodotvornou práci. Zas by se jen psalo a psalo. Rusko potřebuje něčeho jiného, nových lidí, blízkých k životu, ne pouhých vyřizovačů úředních aktů. A ty najde jen, když dá každému, kdo má vůli pracovati, také možnost práce. To nelze jinak než širokou samosprávou, netísněnou obavami nebo žárlivostí úřadů státních. Zde naučí se lidé zodpovědnosti, iniciativě, ale také lásce k veřejné práci, když uvidí, jak mohou pomoci ke znovuzbudování vlasti. A z těchto místních lidí vyroste Rusku celá řada dobrých, energických, iniciativních pracovníků pro vyšší obory samosprávné, i pro sbory zákonodárné, nová inteligence práce a opravdové činorodé lásky k rodnému kraji i ke svobodnému Rusku, zvyklá zodpovědnosti a positivnímu myšlení.

Obnovovati Rusko jenom z Moskvy nebo z Petrohradu znamenalo by nanejvýše povrchní znovuzavedení pořádku v úřadech, ve vojsku a možná také na železnicích a poštách. To všecko nestačí. Po celé širé Rusi, v každém koutku nekonečného ruského prostranství, musí začíti obrozovací práce, kulturní a hospodářská. Jen tím, že se ohromný tento proces rozloží na nekonečný počet pracovních jednotek, místních administrací, a že tyto samostatně budou moci řešiti otázky místní obrozovací práce, ovšem s pomocí centra a oblastí, možno doufati v poměrně rychlé ozdravění Ruska. Tím spíš, že se vyvine dojista mezi jednotlivými místy, kraji a oblastmi velmi krásné závodění o to, kdo dřív a lépe dovede vyříditi obrovské úkoly, na co ovšem také centrální správa bude moci velmi účinně působiti periodickým uveřejňováním výkazů o výsledcích činností jednotlivých zemstev a oblastných sněmů i vlád. K tomu je ovšem zapotřebí finanční samostatnosti oblastí a zemstev tak, aby měly plnou možnost rozvinouti všecky své produktivní síly. Konečně také jen tak se budou moci ústřední sbory věnovati velikým úkolům a neutápěti se

v malichernostech, jako to bylo dříve v dumě a gosudarstvenném sovětu.

Hlavní pobídkou k tomu, aby se Rusové zabývali problémem decentralisace, byla ovšem otázka národnostní. My viděli, jak revoluce velkodušně rozřešila otázku polskou a jak následkem toho tvořily se samostatné národní celky v Ukrajině, v Lotyšsku atd. Bolševici pak dokonce už otevřeli dveře dokořán, aby se mohly tvořiti jiné takové národní formace. Možno říci, že udělali z Ruska holubník, z kterého mohl vyletěti kdo chtěl a zase se tam vrátiti. Ovšem tam, kde zůstali pány, brzo zanechali svého původního přenechávání státní moci místním sovětům a zavedli nejpřísnější centralisaci. To je také nebezpečí pro budoucí Rusko. Velmi mnozí z těch, kteří myslí, že se neubrání důsledkům tvoření se různých národnostních republik, byli by ochotni smířiti se s tímto faktem, spokojiti se s třeba jen velmi povrchním spojením těchto „států" s budoucím Ruskem, ale samotné Rusko by chtěli míti centralisované. Zdá se, že by to bylo pro nové Rusko řešením nejnešťastnějším.

Ve všem je zase hodně inteligentské povrchnosti, která nedomyslí význam slov přejímaných ze západu. Poněvadž carský absolutism byl centralistickým, byli si vědomi, že nutno jej odstraniti a poněvadž Německo a Amerika jsou federacemi, přijali princip federace také pro Rusko a bolševici nazvali docela oficielně svou republiku federativní. Že Německo povstalo zrovna jako Amerika dobrovolným spojením se svobodných států v jeden celek, že tudíž tu byly napřed státy a pak teprve federace a že federace vůbec znamená dobrovolné spojení se svobodných států v jeden státní útvar, s jasně vymezenými právy celku a částí a že tudíž o federaci nelze mluviti tam, kde těchto svobodných států napřed nebylo anebo kde se vzájemnou dohodou aspoň napřed neutvoří, aby se mohly spojiti ve federativní celek, to patrně jejich státoprávnímu svědomí valně nepřekáželo. V Rusku přece možno mluviti jen o Polském státě a o Finsku. Všecko ostatní, i když historicky snad dal se někde někdy najíti samostatný státní útvar, bylo mocí nebo smlouvou připojeno k jediné ruské říši a památka po tom dávno vymizela.

Ovšem lehkost, s jakou se již revoluce a zejména potom bolševici dívali na otázky pro celou ruskou budoucnost tak základné, velmi svádělo k tomu, aby různé „okrajinné" národy konstituovaly se jako státy a žádaly od mírové konference za uznání. Není zde na místě zabývati se příčinami, proč nové tyto státy došly přiznání dohodových mocností, ale jen to možno a nutno říci, že n e l z e b e z

výslovného svolení zákonného představitelstva ruské říše mluviti o tom, že by státy ty mezinárodně byly plnoprávnými státy. A není nejmenší pochyby, že Rusko tohoto souhlasu nikdy nedá, poněvadž ho dáti nemůže. Rozšiřování ruského carství nebylo jen náhodné, nebo důsledkem ruské dobývačnosti. Moskevská říše musila se snažiti, aby přemohla své kontinentální položení, svou odloučenost od moře. Veliký stát musí míti volný dostup do světa, musí míti své moře jako plíce k dýchání. Kdyby to byl neudělal Petr, musil to udělati jiný, ale bez moře Rusko nemohlo zůstati. Archangelsk mu nemohl stačiti. Stejně musilo Rusko hledati moře nezamrzající. Proto se také velikoruský národ nikdy nedá zatlačiti od Černého moře a historie Ruska by se musila opakovati, kdyby se někdo o to pokusil. Totéž platí i o moři Kaspickém, které je vlastně zakončením největší ruské řeky, Volhy. Každé ustálené spořádané Rusko musí míti Kavkaz, aby bylo bezpečno na moři Kaspickém. O ostatním není potřebí mluviti. Stačí jen říci, že zrovna nové, svobodné Rusko, chce-li se udržeti proti agitaci přívrženců starého režimu, nesmí dopustiti, aby se pro vždy mohlo říkati, že za svobodu Rusko zaplatilo tím, co v staletém boji bylo ruskou krví dobyto, a bez čeho nemůže mocensky a hospodářsky žít. A možno si jen přáti, aby ruský nacionalism, s kterým v budoucnosti nutno počítati, nemusil býti bojovným, nepřátelským k národům staré ruské říše, jakým by musil býti, kdyby byl nucen znovu dobývati, co jednou bylo ruské. Bylo by v tom veliké nebezpečí, aby se tento nacionalism nestal zase podobným nacionalismu starému a aby se opět nezvrhl v ruský imperialismus vnitřní i vnější, který by světovému míru dojista nebyl valně příznivým.

Bylo by tudíž žádoucno, aby otázka národností a jejich svobodného rozvoje byla řešena vzájemnou dohodou a to tím způsobem, že by budoucí Rusko bylo tak decentralisováno, aby všem byla dána možnost žíti svobodným, národně samostatným životem, ale aby přece zachována byla historická celistvost veliké ruské říše. Dlouholeté spojení v jednotné centralisované říši vytvořilo takovou spojitost hospodářských zájmů, že by jejím rozerváním nejvíc byly potrestány zrovna národnosti, žijící na okrajinách Ruska, zejména kdyby toto chtělo, aby co nejostřeji pocítily, co svým odloučením se od Ruska ztratily. A ono by to musilo chtíti a celní a tarifní politika dávala by k tomu víc než dostatečné možnosti a příležitosti. Okrajinné národnosti by velmi brzy pocítily, co ztratily hospodářsky a finančně rozlukou od Ruska a brzy by se naučily chápati

i ceniti, že nové, svobodné Rusko nepotřebuje centralisace a ještě méně násilné rusifikace, a že všecka budoucnost Ruska je v tom, aby vnitřně připoutalo k sobě nejen neruské národnosti, nýbrž i vlastní své občany. Pocítilo příliš bolestně, jak málo nadějnou a dostatečnou je policejní moc pro bezpečnost státu a není ani možno si představiti, že by také ctitelé starých pořádků si neujasnili, že se Rusko nedá držeti jenom vojenskou silou.

Ale má-li se vnitřní život obnoveného Ruska vyvíjeti organicky, bez otřesů, tak jak toho těžce zkoušená říše opravdu zasluhuje a potřebuje, pak je nezbytno, aby Rusko tuto svobodu svým občanům ať už ruským nebo neruským dalo samo, ze svobodné vůle, bez veškerého tlaku zevnitřního, jako svobodný projev souverenní vůle všech občanů svobodného Ruska ve svobodně zvolené konstituantě, ať už se tato nazývá učreditelným nebo národním sobráním. A podle mého soudu nelze lépe zajistiti tuto svobodu než autonomií oblastí a sice takovou, že by měly právo dávati si zákony ve všech potřebách místního rázu, a že by měly k provádění těchto zákonů své samostatné vlády, odpovědné oblastným zákonodárným sborům. Tyto oblasti nebyly by sice státy, ale ve všech vnitřních záležitostech měly by úplnou samostatnost, zaručenou státními základními zákony nového Ruska.

Při tom nutno ovšem především také rozřešiti zmíněnou již otázku, zda na takové oblasti má býti rozdělena také velkoruská část říše. Bylo by velikým nebezpečím pro budoucí rozvoj Ruska, kdyby vnitřní jeho ustrojení bylo určeno k tomu, aby vyplňovalo jenom jediný úkol, totiž aby zabezpečovalo svobodný rozvoj různých národností a tak odstranilo jejich separatism. Z takové tendence povstalo by neodpustitelné, zvláště pro budoucnost nebezpečné ustrojení státu. Všecko neruské v Rusku bylo by jako by naschvál podškrtnuto. Při pouhém pohledu na mapu Ruska objevilo by se jasně všecko nebezpečí hrozící jí od okrajin. Tomu nutno se vyhnouti každým způsobem. Také nelze dopustiti dvojího občanství v budoucím Rusku. Rusko by mělo občany s autonomními právy, kteří by záviseli od centra jenom ve sféře společných státních interesů a proto by byli svobodnější než občané ostatního centralisovaného Ruska. Stav posledních v nových pořádcích lišil by se od starého jenom novými politickými a konstitučními právy. Ale tito občané centralisované ruské části říše neměli by práva pracovati svobodně a nezávisle od poručnictví dalekého centra na prospěch rozvoje všeho

přírodního a jiného bohatství rodného kraje, jejich duši přece jen blízkého. Národnostně oddělené oblasti pracovaly by dojista o mnoho intensivněji než ostatní ohromná Rus. Srovnání obou neodvratně by sílilo domýšlivost okrajinných oblastí ohledně jejich vyšší kulturnosti — už i nyní přivádějí tuto jako omluvu svého snažení po separatismu — a rozvoj ruského státního života šel by neodvratně po cestě stále většího oddělování se okrajin od ostatní Rusi. Nelze sobě představiti nic nebezpečnějšího pro budoucí jednotu Ruska.

Ale i sama ruská Rus utrpěla by docela nezaslouženě takým řešením otázky. Centralistická Rus není s to, aby vyvedla národ a stát z úžasného položení, v jakém se nacházejí po válce a po bolševicích. Jestli Rusko už před vojnou představovalo naprosto nedopustitelný nyní obraz nekulturní massy s tenkým slojem kulturních elementů a jestli nehledě na to přece jen bylo možným spravování tak ohromného státu, bylo to možno jenom proto, že všecka státní činnost se obmezovala na organisaci vnější vojenské a vnitřní policejní moci státu, zanechávajíc téměř docela stranou národ, jeho kulturní i ekonomický rozvoj. Všecko strašné nebezpečí této nerozumné politiky ukázalo se v čas vojny a revoluce. Nové Rusko se může obroditi jenom takovým ustrojením vnitřní správy, které bude pomáhati nejintensivnější lidové práci na místech, na veškerém ohromném prostranství ruského teritoria. Tuto velikou úlohu centralismus nikdy nedovede rozřešiti. I ruská Rus je příliš obšírná pro intensivní administrativní práci, která by dovedla uspokojiti všecky potřeby a žádosti obyvatelstva.

Nutno celé Rusko decentralisovati, rozděliti na oblasti a dáti těmto oblastem možnost nejen svobodně pracovati, nýbrž také možnost soutěžení nejen ruských mezi sebou, nýbrž i ruských s neruskými oblastmi, aby se takto vyvinulo mezi ruskými i neruskými částmi říše žárlivé soupeření o to, co dovedou bez podpory vlády vlastní prací a podnikavostí a vlastními prostředky finančními. Ještě jednou opakuji, že by mně nejvíce záleželo zrovna na tomto soutěžení ruského národa s neruskými národy říše. Právě proto navrhuji naprostou finanční samostatnost oblastí, aby se nemohly vymlouvati na to, že centrální vláda i parlament podporují jedny více než druhé.

Ale proto také oblasti musejí býti dostatečně veliké, aby mohly vyplňovati své vážné státní úkoly. Myslím dále, že není naprosto nutno tvořiti oblasti jenom z jedné národnosti, neboť na příklad na Kavkaze by to vedlo k absurdním poměrům. Svobodný rozvoj každé národnosti, je-li

jich několik v jedné oblasti, možno zabezpečiti nacionální autonomií a zajištěním účasti každé národnosti i ve správě oblasti jak centrální tak i místní, jak to odpovídá její počtu. Možno též, že nebude lze také dáti některým částem státu, na příklad v Asii, tak plná autonomní práva jako všem druhým oblastem. Ale taková výjimka nemůže sloužiti jako argument proti nutnosti jednotného řešení otázky vnitřní správy v celém Rusku.

V návrhu konstituce, který připojuji, přidržuji se přirozeně toho, co bylo základem dlouholetého boje o decentralisaci v Rakousku: totiž že i tam, kde je decentralisace vedoucí myšlenkou ústavy, nutno přece jen zachovati jednotu státu nejen ve věcech vojenských a diplomatických, nýbrž že je také potřebí tuto jednotu a sice nejen v zákonodárství, nýbrž i ve správě zabezpečiti ve všech otázkách hospodářské a sociální politiky, kde je nutnou, aby stát byl způsobilým k hospodářskému boji se světovou konkurencí na domácích i cizích tržištích. Proto bylo nevyhnutelným, aby právní základy průmyslového podnikání a podmínky práce, pokud jsou určeny sociálními zákony, byly stejné v celém Rusku. A také i základní podmínky politiky agrární, na příklad otázka o individuelním vlastnictví mužické půdy, ustanovení maxima pozemkového vlastnictví i otázky o tom, zdali má toto maximum býti jediným nebo různým v různých částech Ruska i ustanovení tohoto maxima, taktéž hlavní principy školské politiky, tak vážné pro duševní i fysickou pracovní schopnost veškerého obyvatelstva. V tomto ohledu ustanovení jednotného platu všemu učitelskému personálu je na příklad vážnou zárukou toho, že nebude privilegovaných, bohatých oblastí v otázce národního vzdělání.

Avšak nejen zákonodárství vyžaduje jednoty v těchto hospodářských i sociálních otázkách, také administrace musí býti ve mnohých oborech v rukou centrální správy. Při tom možno vyjíti vstříc místním zájmům v tom, že by dovoleno bylo vybírati úředníky do určité třídy z místních kompetentů, což by nebylo zvláště obtížné, poněvadž i centrální správu nutno bude rozděliti na okruhy, kterým by možno bylo dáti právo samostatně přijímati do služby nižší úředníky. Ale co se týče úředníků, majících moc rozhodující, nesmí býti volba centrálního úřadu ničím obmezena, má-li celý aparát fungovati správně a bez chyb. To je zvláště vážno pro všecky obory transportu, nemající výhradně místní charakter, jakož i pro správu celnic, přístavů, pošty a telegrafu, monopolů, celostátních financí a tak dále.

Nenavrhuji určité řešení otázek finančních, protože nemám žádné možnosti představiti si budoucí potřeby centrální správy Ruska, a proto mohu jen naznačiti jisté zásady. Nepřímé daně mají buď veliký význam pro průmysl, a proto potřebují rovnoměrnou úpravu v celém státě, anebo spotřeba předmětů, ze kterých se vybírají, nebývá vždycky lokální, takže bylo by nespravedlivým jejich výnos ponechati tam, kde se předměty jimi zatížené vyrábějí a na druhé straně je velmi těžko rozděliti jejich výnos podle množství faktického upotřebení v různých oblastech, poněvadž je těžko tuto potřebu kontrolovati. Totéž možno říci o státních monopolech, jejichž odbyt nikdy nebývá lokální. Proto nebude asi odporu, aby daně nepřímé i monopoly byly spravovány všude úřady centrálními, a jejich výnos aby připadl společným financím říšským, zrovna tak jako výnos cel. Spíše lokální charakter mají poplatky, zejména jestli by soudnictví i administrativa staly se věcí vlád oblastných, a jejich výnos, pokud nejde o úřady centrální v oblastech, mohl by připadnouti financím oblastným. Co se týče přímých daní je nutno žádati, aby všecky daně, které zatěžují průmysl, obchod, akciové společnosti, byly stejně ustanoveny ve veškerém státě a jejich vybírání musejí obstarávati celostátní berní úřady, což všecko platí také i pro osobní daň z příjmu. Nelze dopustiti, aby kterákoliv oblast vábila průmysl na účet druhé oblasti snižováním daní nebo daňovými výhodami. Ale důchod z těchto daní, pokud ho nepotřebují centrální finance, měl by býti navrácen oblastné finanční správě v tom rozměru, v jakém byl v každé oblasti vybírán.

Kompetence i centra, i oblastí v navrženém projektu vypočítána taxativně a stalo se to úmyslně. V bývalém Rakousku vedli jsme spor o tom, co je základem zákonodárství, sněmy nebo říšská rada. My Češi, kteří jsme hájili historické právo zemí koruny české na sebeurčení a tím i federativní charakter Rakouska, vždycky jsme tvrdili, že základními zákonodárnými shromážděními jsou sněmy, a že centrální říšská rada může míti jenom kompetenci taxativně vytčenou v základních zákonech státních a zákonodárství o všem tom, co přináší život nového, že patří následkem toho sněmům. Takové bylo právo i po ústavě v r. 1867, ale Vídeň byla silnější než právo a logika a proto rozvoj šel cestou docela opačnou. To vedlo k neustálým bojům a bylo jednou z hlavních příčin smutných konců Rakouska. Proto se mně zdá, že nelze zůstaviti budoucí rozvoj kompetence centra i oblastí jenom náhodě nebo otázce, kdo bude v dané chvíli silnějším při vykládání státních základních zákonů, a že je nejlepším přenechati

rozhodnutí o všech změnách kompetence říšské dumě i říšskému sovětu, kde budou míti zástupci oblastných sněmů rozhodnou většinu. Pro změnu základních zákonů nutna je většina dvou třetin hlasů v obou sněmovnách. Článek 21. vztahuje se jen na obyčejné zákony, pro něž konstituce nežádá dvou třetin hlasů o b o u sněmoven, nelze tudíž bez souhlasu říšského sovětu, představujícího oblastné sněmy, změniti základní zákony na škodu oblastné autonomie. Možno by bylo konečně také výslovně ustanoviti, kdyby v říšském sovětě byli také členové zvolení korporacemi nebo jmenovaní hlavou státu, že by směli o změně kompetence centra nebo oblastí hlasovati v něm jenom ti jeho členové, kteří jsou zvoleni sněmy, ale ne členové zvolení různými korporacemi nebo jmenovaní a mohlo by se tedy říci, že pro každé přijetí změny základního zákona nutny jsou dvě třetiny hlasů zvolených členů sovětů. To by bylo dostatečnou zárukou pro národnosti a také proto, aby změny kompetence centra i oblastí nebyly dílem náhodných uvlečení nebo politických vášní.

V ruských politických kružích setkal jsem se s obavou, že bude těžko zachovati rovnoměrnost vývoje jednotlivých oblastí a také dostatečný vliv centrální správy, nebude-li v oblastech zvláštní orgán ústředí, jakýsi generální gubernátor, jenž by v oblastech představoval hlavu státu a jmenoval dokonce oblastnou vládu. Přiznám se, že mně nelze souhlasiti s tímto míněním a já bych dokonce považoval ustanovení takového generálního gubernátora za dost nebezpečné. Zejména národnosti přijaly by to nyní dojista s nedůvěrou jako vzpomínku na staré časy, a tak by bylo ztraceno mnoho dobrých důsledků nové doby.

Ale hlavně nemohu sobě jasně představiti konstituční charakter takového generálního gubernátora. Nemůže býti hlavou oblastné vlády, poněvadž by musil býti zodpovědným oblastnému sněmu a ztratil by tak povýšený charakter představitele hlavy státu. Následkem toho nutno by bylo udělati takového generálního gubernátora něčím jako náměstníkem. Ale jestli by mu dáno bylo právo jmenovati oblastné ministry, nebylo by možno učiniti ho závislým na říšském kancléři a musil by podléhati jenom hlavě státu. Centrální vláda ztratila by takovýmto způsobem každou možnost působiti na správu oblastí a bylo by těžko zachovati rovnoměrný rozvoj posledních, což je tak nezbytně nutno pro blaho celku. Oblasti by se rozvíjely samostatněji než je to žádoucím a to by mohlo časem státi se velikým nebezpečím pro jednotu Ruska. Bylo by těžko vyhnouti se tomuto nebezpečí, poněvadž by asi sami generální gubernátoři podporovali takové odstředivé snahy, jež by sloužily

zvýšení jejich vlastní moci a jejich vlastní autority, zejména kdyby generální gubernátor byl vybrán z národnosti převládající v oblasti, což by nutno bylo očekávati, aby nebyla dána příčina k žalobám na staré ruské centralistické způsoby.

A tak se mně zdá, že navržený mnou způsob úpravy správy oblastí více zaručuje jednotu Ruska, ačkoliv na pohled dává vládám oblastným samostatný ráz. Po mém mínění nelze dopustiti, aby někdo jiný než hlava státu jmenoval oblastné vlády. Právě proto, že by Rusko dalo podle mého návrhu svým částem takovou širokou autonomii, nutno zachovati jediný pramen veškeré státní moci pro centrum i pro oblasti. Nelze zapomínati, že jsou oblastné vlády opravdu vládami, vyplňujícími vážné státní funkce. To nejsou jen rozšířená zemstva. Oblastné sněmy i vlády mají velikou část státních práv i povinností, které dříve patřily centrální ruské vládě a dumě i sovětu. A poněvadž hlavou veškeré výkonné moci v celé Rusi, jak v centrech, tak i v oblastech, nemůže býti nikdo jiný než hlava státu, nutno, aby všichni, kdo vedou správu jménem hlavy státu, jak v centru, tak i v oblastech, byli také přímo jmenováni hlavou státu a ne prostřednictvím někoho druhého. Jinak byl by docela nespravedlivě zmenšen význam oblastné státnosti a to by bylo tím méně dovoleno, čím větší je kompetence oblastných sněmů.

Poněvadž pak správci různých oborů správy v oblastech jsou poslední instancí, přímými představiteli nejvyšší správní moci a tak jsou i jejich úřady nejvážnějšími obory vnitřního státního života, je potřebí udělati vlády oblastí ministerstvy, odpovědnými za provádění oblastných zákonů oblastným sněmům, podobně jako jsou říšští ministři odpovědni dumě a sovětu. Proto je konstitučně nevyhnutelným, aby oblastná vláda byla ministerským kabinetem s předsedou ministerstva, který by byl politicky odpověden oblastným sněmům. Ačkoliv tak v Rusku bude více ministrů než jich obyčejně bylo, nelze to přece počítati při 150milionovém obyvatelstvu za vážnou překážku důsledného provedení konstitučních principů ve všech oborech státního života.

Nehledě k tomu, že při tomto systému oblasti dostávají skoro ráz státu, možno lehčeji než s nějakým generálním gubernátorem zachovati nutný vliv centra na oblast. Především hlava státu jmenuje i propouští všecky oblastné ministry a tím zachovává se přímá spojitost oblasti s centrem. Kromě toho navrhuji, aby jmenování oblastného předsedy ministerstva, který současně musí býti také ministrem vnitra, bylo kontrasignováno říšským kancléřem.

To není prostou formálností, neboť říšský kancléř přijímá tím na sebe zodpovědnost za toto jmenování i za jeho následky před dumou i sovětem, pročež má také právo i povinnost sledovati všecko, co se děje v oblastech. Při takovém řešení věcí říšský kancléř i oblastný ministerský předseda přirozeně vždycky budou míti za nutné, aby se nejen shodli o tom, jak by se měla vésti vnitřní politika oblastí, nýbrž také o složení oblastného ministerstva, ačkoliv jmenování jednotlivých oblastných ministrů má býti kontrasignováno jenom předsedou oblastného ministerstva. Tak nejlépe bude zabezpečena rovnoměrnost rozvoje všech oblastí i jednota ducha správy ve veškerém Rusku. Všecko to lehko možno bude kontrolovati, poněvadž otázky řešeny budou ne v neveřejných byrokratických kancelářích, nýbrž veřejnými výkony vlád odpovědných sněmům, kde bude dojista dostatečně veřejné kritiky.

Ostatně to nebude jedinou možností vlivu centra. Oblastné zákony budou musit býti potvrzeny hlavou státu a rozumí se samo sebou, že hlava státu bude míti za svou povinnost otázati se při tom na mínění říšské vlády, zejména už v těch případech, ve kterých oblastné zákony budou provedením principů, uzákoněných říšským rámcovým zákonem. Mimo to všichni vyšší oblastní úředníci až do 4. třídy budou jmenováni hlavou státu, jenž se může při tom poraditi s centrální vládou, jak to může konečně býti i závazně stanoveno. V tom je nejenom záruka jednoty Ruska, nýbrž také garancie pro oblasti, že nebude zbytečného tření mezi částmi a celkem. Aby nebyly jmenovány osoby oblastem nepříjemné, má sněm dostatečně vlivu, poněvadž předseda oblastné vlády, který musí podepsati každé takové jmenování, bude za toto sněmu odpovědným. Mimo to budou ve všech oblastech vojenští velitelé, jimž bude také podřízeno četnictvo i jiní říšští úředníci (ve správě finanční, celní, monopolní, poštovní, železniční atd.), kteří vždycky budou zjevnými představiteli jednoty říše. Konečně navrhuji podle příkladu Anglie jmenování zvláštních inspektorů centrální vlády, kteří by dohlíželi na provedení těch říšských zákonů, jejichž provedení zůstaveno bude oblastnému zákonodárství. Tato instituce nejlépe by zabezpečila nezbytnou jednotnost v provádění, ale také mohla by velmi dobře působiti k tomu, aby se v různých oblastech nezakořenila lenivá pasivnost, a aby všechny pracovaly ve vzájemném soupeření k ekonomickému i kulturnímu znovuzrození Ruska.

Co se konečně týče kompetenčních sporů mezi centrem a oblastmi, které tvoří velmi vážný předmět obav mnohých, kteří myslí o decentralisovaném Rusku, není snad

potřebí zvláštního federálního soudu, jako je to na příklad ve Spojených státech amerických. Zdá se mně, že by to bylo dosti nebezpečným pro Rusko a sice hlavně pro nedůvěru, kterou by zejména národnosti měly ke všem centrálním institucím ruským. Konečně možno se velmi dobře obejíti i bez takové instituce. Pokud se týče správy, tu přece centrální vláda v novém Rusku nebude více absolutistickou vládou byrokratů, kteří by v centralismu viděli jediné spasení Ruska od rozpadnutí. Říšská vláda bude konstituční, odpovědnou říšským zákonodárným sborům. Celé Rusko bude ustrojeno na principu síly centra a svobody částí. V samostatném, činném životě částí říšská vláda musí viděti nejpřednější podmínku vlastní moci a síly Ruska, jak na venek, tak i uvnitř. Proto spíše možno se báti příliš silného vlivu oblastí. Ale na druhé straně vláda silná nejen vojskem, nýbrž především rozumnou politikou, která blahovolně se bude dívati na autonomní život oblastí a při tom tvrdě a pevně bude chrániti všecky prerogativy vlády centrální, bude míti dostatek prostředků, aby nedopustila zmenšení kompetence centra.

Co pak se týče sporů o kompetenci centrálních a oblastných administrativních úřadů, nutno dáti nejvyššímu správnímu soudu jeho složením dostatečnou autoritu, aby mu možno bylo bez obavy svěřiti rozřešení takových konfliktů. Ohledně kompetenčních konfliktů ve věcech zákonodárných, možno však spoléhati na dumu a sovět. Zejména sovět, složený ze zástupců oblastných sněmů, nedopustí zmenšení práv oblastných. A na druhé straně obě sněmovny, zbavené starostí o malé věci, které ubíjely činnost staré dumy, samy se budou míti za povinny zabývati se nejvyššími a nejvážnějšími otázkami státního života celého Ruska a vychováni takto ve všestátním duchu, stanou se nejlepšími zastánci zájmů celého státu proti všelikému škodlivému partikularismu.

Není pochyby, že v obrození Ruska vážnou úlohu hráti bude osoba říšského kancléře, který bude povinen stělesňovati v sobě ideu smíření decentralisace Ruska s pevnou centrální mocí. Úloha beze sporu velmi těžká! Ale nutno věřiti, že Rusko najde své budovatele, jako najde své osvoboditele. Rusko založené jen na síle centralistické byrokracie se rozvalilo jako domek z karet a tato zkušenost bude všem nejlepší výstrahou na trnité cestě k znovuzrození vlasti.

* * *

K jednotlivostem návrhu konstituce chtěl bych přidati několik poznámek. V původním návrhu mluvil jsem o pre-

sidentu republiky. Ale to bylo velmi nelogické. První článek říká, jak je to přijato všemi lidmi, kteří opravdu chtějí mír a pokoj v budoucím Rusku, že formu vládní ustanoví teprv učreditelné sobrání, ale pak se mluvilo už o presidentu republiky. Proto nyní mluvím vůbec jen o hlavě státu, což může býti buďto car nebo president. Je mne daleko, abych jakkoliv snažil se působiti na rozhodnutí zástupců Ruska. Tím spíše, že přece nelze otázku republiky nebo monarchie považovati za dogma, nýbrž jen za otázku o tom, co by mohlo býti v daném okamžiku a za daných podmínek užitečnějším státu. Zásadní arciť je pro Rusko otázka konstitučního, demokratického zřízení státního. Proto v každém případě, i jestli by učreditelné sobrání rozhodlo, že má býti Rusko carstvím, myslím, že by car neměl míti více moci než president republiky a že by měl býti volen sněmovnami jen doživotně. Nechtěl bych také, aby president republiky, zvolený sněmovnami na 7 let, byl pouhou bezmocnou figurou, která by jen sloužila jako dekorace. Proto můj návrh dává hlavě státu, ať je to president nebo car, právo rozpouštěti sněmovnu i sněmy a sice bez jakýchkoliv obmezení, poněvadž pokládám to v konstitučním státě za nejsilnější zbraň v rukou hlavy státu. Proto možno v mém návrhu prostě mluviti o hlavě státu.

V prvých dnech revoluce před vyvražděním carské rodiny i velikých knížat mne velmi zajímala myšlenka o caru, volitelném z rodu Romanových, který by byl volen stejným způsobem jako president republiky. Mně se zdálo, že by takovýmto způsobem nejlépe byly smířeny i symbol, třístaletá tradice i princip svrchovanosti vůle národa. Ale i později, čím více jsem myslel o této velmi palčivé otázce, bylo mně stále jasnějším, že nyní po revoluci, po světové vojně a po všech převratech ve starých evropských monarchiích sotva možno přáti si znovuzřízení dědičné monarchie. Princip dědičnosti nejvyšší moci ve státě jest přece jen příliš feudální pro naši dobu. Příliš hluboko by bylo nutno věřiti v nadpřirozené počátky monarchie, a to je po historických a nedávných zkušenostech dosti těžké.

Na druhé straně všesvětová vojna s její miliony lidských obětí ve všech státech dala vůli národa docela jiný význam, než tomu bylo před válkou. Je velmi těžko si představiti, že by národ nechtěl míti vliv při volbě svého „hospodáře“ (chozajina) a že by národ mohl se nyní spokojiti pouhým faktem narození, tak aby slepá náhoda rozhodovala o tom, bude-li car dobrým či špatným. Nutno počítati nyní i v Rusku s daleko více rozvitým národním uvědoměním. Mimo to rozhodnutí o svobodné volbě cara, o volbě osoby nejdůstojnější, aby přijala titul mocnáře,

bylo by, kdyby snad učreditelné sobrání rozhodlo se zavésti monarchii v Rusku, nejlepším usmířením i monarchického i moderního principu, podle kterého všecka moc vychází z lidu.

Bylo by to také nejlepším prostředkem proti všem autokratickým pokusům mocnáře. Dědičného panovníka vychovávají v tradici „pomazaného Páně" a jinak to také nemůže ani býti. Takové vychování nemůže zůstati bez škodných následků, poněvadž se z dětství budoucímu panovníkovi suggeruje myšlenka, že je něčím vyšším než ostatní národ. Při volitelné monarchii nebylo by také dědičného dvora i všeho, co s ním je svázáno a co často ještě hůř působilo na záležitosti státu než vůle panovníkova. Členové panovníkovy rodiny byli by také přinuceni vésti jiný život než dřív. Dědičná monarchie je přímo vedla k parasitnímu způsobu života. Všecko dostávali narozením: důchody, postavení, úřady, nic podle zásluh. Často zásluhy byly jim dokonce na škodu. Ve volitelné monarchii bylo by všecko jiným. Nikdo z rodiny panovníkovy nebyl by zbaven možnosti, aby byl zvolen mocnářem, ale taková volba byla by v nutné závislosti na osobních vlastnostech a zásluhách toho, jenž by měl býti volen, na důvěře, kterou by k němu národ měl. Intriky by v tomto případě mnoho nepomohly, neboť nelze přece dostati většinu hlasů členů dumy i sovětu jenom intrikami, když všechen politický život odehrává se při otevřených dveřích. Všecko to bylo by ještě vážnějším, kdyby v Rusku se rozhodli voliti cara z Romanovců.

Ale zdá se mi, že by i pro cara zvoleného vůlí národa, jeho představiteli v obou sněmovnách, bylo nezbytným, aby dostal posvěcení na carství národní církví. Toho vyžaduje psychologie národa, kdyby se už v učreditelném sobrání rozhodlo, že chce cara mít. Vůbec by bylo nutno dáti volbě slavnostní charakter, jak toho vyžaduje nejvyšší projev lidové vůle. Volba sama by nesměla býti veřejnou. Jen až by obě sněmovny ve společném sezení budoucího cara potřebnou většinou zvolily, bylo by prohlásiti jméno zvolence ve slavnostním veřejném, společném sezení obou sněmoven. Předsedou volebního kongresu měl by býti jednou předseda dumy a podruhé předseda sovětu. Kdo by byl předsedou prvního volebního kongresu, rozhodl by los. Při pomazání na cara vložil by předseda volebního kongresu korunu na hlavu zvoleného a žezlo by mu dal do ruky předseda druhé sněmovny. Tím by bylo zřejmě vyznačeno, že nehledě na pomazání, pramen moci carovy je jen ve vůli národa. Rozumí se také, že by obřad pomazání byl vykonán jenom nad carem a carevna by se neko-

runovala. Nebylo by též žádoucím, aby car, jako to bylo do revoluce, byl vlastníkem velikých latifundií nebo velkých průmyslových podniků. Aby bylo vyvarováno příliš autokratickým gestům carovým, je nutno jeho důchody učiniti závislými na rozhodnutí sněmovny. Civilní listina by se ustanovila zákonem vždycky na 10 let. Proti možným pokusům zvoleného cara o změnu volitelné monarchie na dědičnou, bylo by nutno jasně a určitě říci v přísaze vojsk a úředníků, že přísahají věrnost jenom panovníkovi, zvolenému sněmovnami, a že jsou povinni hájiti konstituci všemi prostředky proti každému pokusu sáhnouti na její základy, i jestli by to udělal sám zvolený car. Rozumí se samo sebou, že by car musil před korunovací přísahati na věrnost konstituci. I v jeho přísaze by bylo nutno dáti každému právo brániti se všemi prostředky proti porušení konstituce a hlavně proti každému násilnému pokusu změniti volitelnou monarchii v dědičnou. Nejen president republiky, nýbrž i car mohl by býti postaven před soud za každý útok na konstituci.

V případě delší nemoci, která by cara činila úplně nezpůsobilým vyplňovati své povinnosti, jeho místo by zaujal regent zvolený sněmovnami zrovna tak jako car. Jen ještě nutno připomenouti, že nelze pro volbu nového cara nebo presidenta rozpouštěti sněmovny a vypisovati nové volby. Takové odklady byly by velmi nebezpečnými periodami mezivládí a mohly by býti příčinou velmi povážlivých agitací.

Vím, že myšlenka o voleném caru je myšlenkou nezvyklou. Ale možná, že by zrovna ona mohla v Rusku usmířiti i ty, kteří po revoluci i bolševictví ještě hloub než kdy dřív věří v nevyhnutelnost monarchie pro Rusko i ty, kteří i po úžasech posledních let neztratili víru v národ a v jeho právo, aby byl pánem svých osudů.

* * *

V návrhu se nemluví o nejvyšší soudní moci hlavy státu. To stalo se úmyslně. Neboť v této příčině byl by velmi vážný rozdíl mezi presidentem republiky a carem. Kdyby bylo Rusko republikou, vyhlašovala by se všecka rozhodnutí soudní jménem ruské republiky a ne ve jménu presidenta, kdežto, kdyby bylo Rusko carstvím, dělo by se to ve jménu cara. To je věc konečné redakce konstituce, po tom až učreditelné sobrání rozhodne o formě vlády. Ale zde nebylo možno říci, že se soudní moc vykonává jménem hlavy státu.

* * *

Bylo by snad zbytečno, abych zde podával ještě další vysvětlivky k ostatním ustanovením návrhu konstituce. Mám jen za svou povinnost říci, že by se mně zdálo prospěšným, kdyby třetina říšského sovětu mohla býti z poloviny volena různými korporacemi a druhá polovina této třetiny kdyby mohla býti jmenována hlavou státu. Není dojista potřebí blíže to odůvodňovati.

Na vysvětlenou, proč vynechávám z tradicionelní formulky hlasovacího práva slovo „přímý“, chci jen říci, že se mně to zdá býti vzhledem ku primitivním poměrům ruské vesnice i vzhledem k ohromnosti territoria a tím k obtížím utvoření náležitého podkladu pro politické veřejné mínění nutným, aby se rozhodlo o tom, mají-li býti volby přímé teprve, až se uvidí, jak bude vypadati ruská vesnice po osvobození od bolševiků. Na každý způsob je jisto, že pravá vůle mužikova se objeví daleko spíš, když mu bude dána možnost, aby si za volitele zvolil člověka, kterého zná, jemuž plně důvěřuje a jenž má stejné názory jako on, než kdyby měl voliti neznámého kandidáta podle politického a sociálního programu, jenž mu je v nynějším kulturním stavu ruské vesnice prostě nesrozumitelným a nedostupným, kdežto nebude už tak obtížným vyložiti všecko, co každá strana chce, volitelům, kteří dojista budou voleni z lidí, o nichž se ve vesnicích ví, že se politikou více zajímají, ať už patří k té nebo oné straně, k tomu nebo onomu směru. Konečně úmyslně, podle velmi vážných zkušeností, volím pro hlasovací právo vyšší věk než stalo se to zvykem v posledních bouřných letech. Také v tomto případě, myslím, že by bylo zbytečno šíře to odůvodňovati. Stačí vzpomenouti, že bolševici sestoupili do 18 let a dokonce níže.

Návrh ústavy ruského státu.

Čl. 1.

Učreditelné sobrání ustanoví formu a základy státního zřízení Ruska.

Čl. 2.

Základní zákony určují a zabezpečují svobodu vyznání, svobodu národnosti, svobodu slova i tisku, svobodu spolčovací, shromažďovací a svobodu osobní.

I. Hlava státu.

Čl. 3.

Hlava státu volí se ve společném zasedání obou říšských sněmoven prostou většinou hlasů přítomných členů. K volbě je nutna přítomnost nejméně dvou třetin počtu členů každé sněmovny. Volbu první provede učreditelné sobrání prostou většinou všech svých členů.

Čl. 4.

Hlava státu odpovídá jen za pokus o odstranění ústavy.

Čl. 5.

V případě odřeknutí se, smrti, nebo odstranění soudem, nutno provésti nové volby ne později než ve dvou týdnech. Pokud nově zvolený náčelník státu nevstoupí ve vykonávání svých povinností, přecházejí jeho práva i povinnosti na předsedu říšského sovětu, jehož v předsednictví sovětu na ten čas zaměňuje jeho náměstek.

Čl. 6.

Hlava státu jmenuje a propouští říšského kancléře, ministry i všecky úředníky od 4. třídy, říšské i oblastné.

Čl. 7.

Jmenování říšských ministrů i předsedů oblastných ministerstev spolu podepisuje říšský kancléř. Jmenování ministrů oblastných podepisují předsedové oblastných ministerstev.

Čl. 8.

Žádný akt hlavy státu nemá závazné moci, není-li podepsán kancléřem nebo náčelníkem dotyčného úřadu. Hlava státu sankcionuje i prohlašuje zákony říšské i oblastné, podepsané zodpovědným ministrem. Říšské zákony potvrzuje v průběhu tří měsíců po jejich přijetí sněmovnami. Jestli hlava státu odmítne zákon potvrditi, a obě sněmovny tentýž zákon přijmou beze změn po druhé, hlava státu buď zákon potvrdí, nebo rozpustí sněmovnu. Jestliže týž zákon beze změny přijmou většinou hlasů všech svých členů obě sněmovny, zvolené novými volbami, je hlava státu povinna zákon bezodkladně potvrditi.

Nepotvrdí-li hlava státu zákon přijatý oblastným sněmem během šesti měsíců a přijme-li jej sněm beze změny po druhé většinou dvou třetin všech členů sněmu a hlava

státu sněm pak rozpustí, je povinen zákon potvrditi a prohlásiti, jestli nově zvolený sněm zákon ten přijme většinou hlasů všech členů sněmu.

Čl. 9.

Hlava státu svolává sněmovny i oblastné sněmy, naznačuje den jejich zahájení i ukončení jejich jednání a má právo je rozpustiti.

Volby v říšské sněmovny nebo v oblastné sněmy musejí býti provedeny do tří měsíců, když vypršelo jejich zákonné období, anebo když byly rozpuštěny. Nové sněmovny, zvolené po rozpuštění, musejí býti svolány v šesti týdnech po ukončení voleb.

Čl. 10.

Hlava státu vypovídá válku a uzavírá mír po rozhodnutí obou sněmoven, jež se stane ve společném zasedání prostou většinou přítomných. Mezinárodní smlouvy ratifikuje po schválení obou sněmoven.

Čl. 11.

Hlava státu je nejvyšším velitelem vojska i loďstva a jmenuje i propouští důstojníky všech hodností po návrhu ministra vojenství nebo námořnictví.

Čl. 12.

Hlava státu má právo amnestie, udílí řády a jiná vyznamenání.

II. Říšská duma a říšský sovět.

Čl. 13.

Zákonodárnou moc říšskou vykonávají dvě sněmovny: říšská duma a říšský sovět. Říšská duma má ....., říšský sovět ..... členů.

Čl. 14.

Říšská duma volí se všeobecným, rovným a tajným volebním právem na šest let.

Čl. 15.

Právo voliti do říšské dumy mají všichni občané, kterým je 25 let, kteří jsou v užívání všech občanských práv a žijí na místě voleb nejméně jeden rok. Všichni občané

starší 30 let a mající volební právo mohou býti voleni členy říšské dumy. Speciální volební zákon ustanoví podrobnosti volebního práva i způsobu voleb.

Čl. 16.

Členové říšského sovětu volí se na šest let oblastnými sněmy podle ustanovení speciálního volebního zákona. Členové sovětu mohou býti zároveň členy sněmu. Aby mohli býti zvoleni, musí býti 40 let.

Čl. 17.

Členové obou sněmoven mají právo imunity a nejsou zodpovědni za řeči i práci ve sněmovnách. Soudně nebo administrativně možno je stíhati jenom se svolením sněmovny, které patří. Bez tohoto dovolení mohou býti zatčeni nebo zadrženi jenom v případě nebezpečí útěku.

Čl. 18.

V kompetenci sněmoven náležejí následující záležitosti:

a) Otázky zahraniční politiky, potvrzení mezinárodních smluv politických, hospodářských a sociálních, vypovězení války i uzavření míru. (Čl. 10.)
b) Zákony vojenské, zákony o odvodech, o době služby, o služebních platech a jiných důchodech důstojníků a vojáků atd.
c) Zákony o pravoslavné církvi, o platech a důchodech církevních osob a o nákladech na církevní instituce.
d) Společné finance státu, říšský rozpočet, říšské daně a polatky, říšské půjčky a dluhy všeho druhu.
e) Zákony o kontrole říšského i oblastného hospodářství.
f) Zákonodárství o penězích a o státní bance.
g) Zákonodárství o mírách a vahách, o bankách a akciových společnostech.
h) Zákonodárství o celním tarifu a celním řízení.
i) Zákonodárství o říšských železnicích, přístavech, o pravidlech provozu a tarifní politiky na železnicích a parnících, o vzduchoplavectví, o úpravě řek a výstavbě kanálů, které budou prohlášeny za říšské.
k) Zákonodárství o poště, telegrafu, telefonu a poštovních spořitelnách.
l) Zákony o výchově a školní povinnosti, o zakládání, správě a učebních osnovách škol všech druhů, o platech a důchodech učitelského personálu v celé říši.
m) Zákonodárství sociální, o sociální péči i zdravotnické.

n) Zákonodárství o právu občanském, o civilním a trestním řízení, o právu obchodním, směnečném a trestním a o řízení správním.

o) Zákonodárství o právu agrárním, o ochraně lesů, o právu užívání vod.

p) Zákonodárství o státních monopolech.

r) Základní zákony o státní správě, říšské i oblastné, zákony o četnictvu a policii.

s) Změna základních zákonů, vzpomenutých v čl. 2.

Čl. 19.

Všechny návrhy zákonů, předložené vládou a týkající se otázek finančních, musejí býti předloženy napřed říšské dumě.

Čl. 20.

Ke změně základních zákonů jest potřebí většiny dvou třetin každé sněmovny za přítomnosti poloviček zákonného počtu jejích členů.

Čl. 21.

Říšský sovět může zamítnouti nebo změniti zákony, přijaté říšskou dumou, ale jen do šesti měsíců po tom, kdy obdržel zákon z říšské dumy.

Jestli říšská duma přijme po druhé tentýž zákon zamítnutý nebo změněný říšským sovětem v prvotním znění dvěma třetinami hlasů všech členů dumy, předloží se hlavě státu ku potvrzení bez souhlasu říšského sovětu mimo případ, označený v čl. 20. Jestli říšský sovět zákon přijatý říšskou dumou v průběhu šesti měsíců nezamítne, nezmění anebo vůbec o něm neuvažuje, předkládá se ku potvrzení hlavě státu.

Čl. 22.

Členové obou sněmoven mají právo podávati návrhy zákonů i dotazy vládě. Návrhy i dotazy musejí býti podepsány nejméně 20 členy v dumě a 10 v říšském sovětu. Vláda je povinna na dotazy v průběhu jednoho měsíce odpověděti nebo odpověď výslovně zamítnouti. Většinou hlasů mohou se sněmovny usnésti na zahájení rozpravy o odpovědi, kterou vláda dala.

Čl. 23.

Obě sněmovny svolávají se zároveň dekretem hlavy státu každoročně v měsíci listopadu do (Moskvy).

Čl. 24.

Pravidelné sezení sněmoven prohlašuje se za ukončené dekretem hlavy státu, ne však dříve než přijmou rozpočet.

III. Říšská správa.

Čl. 25.

Říšská správa vykonává se následujícími ministry: a) říšským kancléřem, b) ministrem zahraničním, c) ministrem vojenství, d) ministrem námořnictví, e) ministrem říšských financí, f) ministrem obchodu a průmyslu, g) ministrem dopravy, pošt a telegrafů, h) ministrem spravedlnosti, i) ministrem národní osvěty a duchovních záležitostí, k) ministrem zemědělství, l) ministrem veřejných prací, m) ministrem sociálního zákonodárství, sociální péče a zdravotnictví.

Čl. 26.

Říšský kancléř i ministři jsou zodpovědni říšské dumě. Souzeni mohou býti jenom usnesením říšské dumy, přijatým většinou dvou třetin hlasů všech členů dumy a odpovídají před tribunálem, sestávajícím z volených členů říšského sovětu, jichž musí býti přítomna nejméně polovina.

Čl. 27.

Nejvyšší soudní instancí jsou nejvyšší soud a nejvyšší správní dvůr. Předsedové i členové těchto soudů jsou jmenováni hlavou státu, při čemž polovičku členů nejvyššího správního dvora říšský ministr spravedlnosti navrhuje z terna, navrženého říšským sovětem.

Čl. 28.

Pravoslavná církev spravuje se patriarchou a synodem.

Čl. 29.

Hlava státu má právo odporu proti volbě patriarchy i hlav druhých církví a říšský kancléř proti volbě členů synodu a nejvyšších církevních správ druhých vyznání.

Čl. 30.

Správa vojska a četnictva je výhradně v rukou říšského ministerstva vojenství.

Čl. 31.

Vojenské ministerstvo navrhuje hlavě státu jmenování vojenských náčelníků v oblastných hlavních městech i v guberniích. Gubernští vojenští náčelníci jsou podčiněni oblastným a poslední přímo ministru vojenství.

Čl. 32.

Oblastná vláda, gubernátoři a újezdní náčelníci mohou žádati za pomoc vojska k udržení pořádku nebo v případě různých katastrof. Vojsko je podčiněno bezvýjimečně jenom svým vojenským velitelům, kteří mají právo žádati vyplnění všech po zákonu jim patřících práv ohledně ubytování, stravování, transportu atd. od civilních úřadů. Povinnosti ohledně výstavby kasáren, přenechávání místa k výcviku vojsk atd., určují se říšským zákonem.

Čl. 33.

Celní správa je podčiněna výhradně říšskému ministru financí, zrovna tak jako různé správy monopolů, jakož i daní, jejichž výnosy jsou určeny pro říšskou pokladnu.

Čl. 34.

Říšské ministerstvo financí užívá k vybírání svých daní říšských úřadů berních, které má právo zřizovati v celé říši; má také právo, kde je toho potřebí v souhlasu s dotyčnou vládou oblastnou užívati též berních úřadů oblastných.

Čl. 35.

Tovární inspekce provádí se říšským inspektorátem, který je povinen přihlížeti jak k zájmům říšským, tak i oblastným.

Čl. 36.

Všecky železnice s výjimkou místních, přístavy a také pošta, telegraf i telefon, jsou říšskými a jejich správa vede se říšskými ministerstvy.

Čl. 37.

Ministerstva obchodu, osvěty, zemědělství, veřejných prací, sociální péče a zdravotnictví, mohou míti, pokud je toho potřebí ku provádění určitých zákonů, buď svoje úřady v oblastech, nebo mohou vysílati říšské inspektory k dozoru na provádění těchto zákonů v oblastech, jestli je toto zákonem přikázáno úřadům oblastným.

Čl. 38.

Kontrola státního hospodářství říšského i oblastného provádí se říšským kontrolorem, jenž má svá oddělení ve všech oblastech.

Všecky státní úřady jsou povinny skládati účty ze svého finančního hospodářství, a to: úřady říšské říšské hlavní kontrole, oblastné její oddělením oblastným.

Čl. 39.

Státní kontrolní úřad je jeden a nezávislý. Státního kontrolora jmenuje hlava státu na návrh říšského kancléře ze čtyř kandidátů, navržených po dvou říšskou dumou a říšským sovětem.

Čl. 40.

Státní kontrolní úřad je povinen zejména hleděti za tím, aby nebyly ukládány státu nebo oblastem v nižádné formě finanční povinnosti, neodpovídající v plné míře požadavkům zákona i aby v nižádné formě nebyly uzavírány půjčky nebo jiné povinnosti nedovolené zákonem.

Čl. 41.

Zpráva státního kontrolora musí býti předkládána každoročně sněmovnám i oblastným sněmům, pokud se týče finančního hospodářství oblastného.

Své vývody státní kontrolor předkládá říšskému kancléři anebo oblastným předsedům ministerské rady. V případech závažných má státní kontrolor právo učiniti sdělení o svých vývodech přímo sněmovnám nebo oblastným sněmům.

IV. Oblastné zákonodárství a správa.

Čl. 42.

Ruská říše rozděluje se učreditelným sobráním na oblasti, při čemž přihlíží k národnostním, hospodářským a sociálním místním poměrům.

Každá oblast spravuje se oblastným sněmem a vládou.

Čl. 43.

Oblastné sněmy jsou jednokomorové a volí se na šest let týmž způsobem jako říšská duma.

Počet poslanců sněmů určuje se podle počtu obyvatelstva a sice jeden poslanec na ..... obyvatel.

Čl. 44.

Poslanci sněmů mají tatáž práva imunity a nezodpovědnosti jako členové říšských sněmoven. Poslanci sněmů mají taktéž právo navrhovati zákony, činiti návrhy na jiná usnesení sněmů a klásti dotazy oblastné vládě. Návrhy a dotazy musejí býti podepsány nejméně 10 členy sněmu. Vláda je povinna odpověděti do dvou týdnů, a sněm má právo usnésti se na rozpravě o této odpovědi.

Čl. 45.

Oblastné sněmy musejí býti svolány každoročně, ale ne zároveň s říšskou dumou a říšským sovětem.

Jestli z jakékoliv příčiny oblastný sněm nepřijme zákon o rozpočtu, zůstane v platnosti poslední sněmem přijatý a hlavou státu potvrzený rozpočet do té doby, než nový bude přijat sněmem.

Čl. 46.

Kompetenci oblastných sněmů přináležejí:

a) ustanovení rozpočtu oblastných příjmů a vydání,
b) zákonodárství o místních, oblastných i zemských daních a dávkách, úvěrových operacích i o kontrole finančního hospodářství zemstev,
c) zřizování různých škol a ústavů, pokud toto nepřináleží zemstvům, a jejich rozpočty, a také ustanovení ohledně užívání a učení se ruskému jazyku, pokud takové převyšuje ustanovení čl. 56,
d) zákonodárství o právech jazyků místních,
e) zákonodárství o finanční podpoře místních církví a jejich institucí,
f) zákonodárství o místních železnicích,
g) zákonodárství o regulaci řek, o výstavbě kanálů, pokud stavba i správa jejich nepatří říšským úřadům,
h) zákonodárství agrární, pokud je společným zákonodárstvím přenecháno oblastným sněmům,
i) zákonodárství o řemeslných korporacích.
j) zákonodárství sociální, pokud je toto zůstaveno říšským zákonodárstvím oblastným sněmům,
k) ustanovení úřadů veřejného zdravotnictví, sociální péče atd.,
l) zákonodárství o místní správě i místní policii, na kolik je zůstaveno společným zákonodárstvím sněmům,

m) zákony, jejichž usnesení výslovně přenecháno oblastným sněmům říšským zákonodárstvím.*)

Čl. 47.

Oblastná správa vykonává se oblastným ministerstvem, jež skládá se z ministra vnitřních záležitostí, jenž jest zároveň předsedou ministerské rady a z ministrů, jmenovaných na návrh předsedy ministerstva i za jeho podpisem hlavou státu.

Oblastné ministerstvo tvoří:

a) předseda oblastného ministerstva, ministr vnitra,
b) ministr národní osvěty a místních duchovních záležitostí,
c) ministr spravedlnosti,
d) ministr zemědělství,
e) ministr oblastného dopravnictví a oblastných veřejných prací,
f) ministr obchodu a průmyslu,
g) ministr sociální péče a veřejného zdravotnictví,
h) ministr oblastných financí.

Čl. 48.

Ministři jsou zodpovědni oblastnému sněmu za provedení zákonů usnesených sněmem. Soudně mohou býti stíháni jenom usnesením oblastného sněmu, přijatým většinou dvou třetin hlasů všech členů sněmu a odpovídají před soudem, složeným ze zvolených členů říšského sovětu. (Čl. 26.)

Čl. 49.

Oblastní úředníci nižší IV. třídy jmenují a propouštějí se oblastnou vládou. Oblastný ministr vnitra jmenuje členy místní policie.

V. Otázka jazyková.

Čl. 50.

Ruský jazyk je jazykem státním. Říšské zákony vyhla-

*) Oblastný sněm má tedy právo i povinnost starati se mezi jiným o stavbu i správu veřejných škol, nejsou-li tyto zůstaveny zemstvům, o stavbu místních železnic i silnic, spojujících různé gubernie v oblasti, o práce na řekách, má právo usnášeti se o zákonech o povinném pojišťování, starati se o stavbu elevátorů i oblastných skladů pro zemědělské produkty, pokud nebyl by zaveden obilní a moučný monopol, o zřizování pokladen i bank vzájemného zemědělského i řemeslného úvěru, starati se o stavbu nemocnic v hlavních městech oblastí, ústavů pro duševně choré a hluchoněmé, o oblastné porodnice, sirotčince, nalezince atd.

šují se ruským jazykem v říšském zákoníku a v jazyku ruském s překladem na jazyky místní v zákonících místních.

Čl. 51.

Oblastné zákony vyhlašují se v jazycích, jichž dovoleno užívati v sezeních oblastných sněmů a v jazyku ruském. Původním počítá se ruský text v zákonech říšských, v zákonech oblastných místní i ruský.

Čl. 52.

V říšských úřadech centrálních dovoleno je užívati jenom ruského jazyka. Říšské úřady, nacházející se v oblastech, užívají ve styku s obyvateli oblastí, pokud tito nejsou národnosti ruské, jazyků, užívaných v úřadech oblastných. Ve vzájemném styku s místními úřady užívají jazyka ruského.

Čl. 53.

V oblastných sněmech možno užívati jazyků, o kterých ustanoví to oblastný sněm i kromě toho ruského.

Čl. 55.

Otázka o jazyku oblastných úřadů rozhoduje se oblastnými sněmy, avšak v celé říši nutno dáti na žádosti a podání, učiněné v ruském jazyce ať ústně nebo písemně, odpověď v ruském jazyku.

Čl. 56.

Na mincích, na kolcích a poštovních známkách je jazyk ruský. Na papírových penězích možno označiti cenu i místními jazyky.

Čl. 57.

Jazyk vyučovací ve školách ustanovuje se rozhodnutím místních oblastných sněmů, avšak učení ruskému jazyku je povinným ve všech školách celého státu. Ruským jazykem musejí se mimo to závazně přednášeti v obecných a středních školách alespoň ruské dějiny a v oblastných neruských universitách ruské dějiny, dějiny ruského práva, právo civilní a trestní i jejich řízení.

Čl. 58.

Všichni státní úředníci říšští i oblastní jsou povinni plně znáti ruský jazyk. Úředníci nižších tříd a říšských úřadů, kteří jsou přijímáni do služby v oblastech, jsou povinni plně znáti místní jazyky, které jsou připuštěny k užívání v oblastných sněmech.

Čl. 59.

Všecky nápisy vládních úřadů, vládní vyhlášky v celém státě, mají býti na prvním místě v jazyku ruském.

VI. Zemstva.

Čl. 60.

Oblasti se rozdělují ve správním ohledu na gubernie, újezdy a volosti. V guberniích jsou gubernská, v újezdech újezdná a ve volostech volostná zemstva.

Čl. 61.

V gubernská a újezdná zemstva volí města a vesnice zvláštní zástupce.

Počet členů gubernských, újezdných a volostných zemstev stanoví se oblastným sněmem a také i poměrné číslo členů z měst i z vesnic.

Při tom možno přihlížeti nejen k počtu obyvatelstva v městech a vesnicích, nýbrž také k výši placených jimi daní.

Čl. 62.

Zemstva nemohou zasedati zároveň s oblastným sněmem.

Čl. 63.

Kompetenci zemstev mezi jiným přináleží:

a) zřizování obecných škol místních a volostných,
b) stavba místních silnic spojujících města i vesnice jedné gubernie a jich udržování,
c) zřizování nemocnic, organisace lékařské pomoci v městech a vesnicích,
d) zřizování zkušebních stanic agronomických, vzorných hospodářství, gubernských skladišť, elevatorů s čisticími stanicemi atd. (dokud je nebude zřizovati správa monopolní) atd.,
e) stavba artézských studní, reservoirů, práce zalesňovací, upevňování strží atd.,
f) zařizování požární policie v městech a vesnicích,
g) určení způsobu pokrytí zemských potřeb atd.

Čl. 64.

Oblastné sněmy určují kompetenci gubernských, újezdných a volostných zemstev.

Čl. 65.

Zákonem mohou oblastné sněmy předati část své kompetence zemstvům.

Čl. 66.

Úředníci v guberniích i újezdech, zaměstnaní ve správě oblastné i zemské, jsou jmenováni oblastnou vládou.

Úředníci v guberniích i újezdech jsou odpovědni svým představeným v oblastné vládě. Zemstva gubernská i újezdná mají v mezích své kompetence právo dotazů, na něž dotyční úředníci povinni jsou odpověděti. Politickou odpovědnost za jejich činnost nesou oblastní ministři.

Čl. 67.

Z úředníků gubernských (hlavní školní inspektor, gubernský hlavní lékař, gubernský inspektor řemeslných organisací a škol, gubernský hlavní agronom, gubernský náčelník finanční správy, gubernský hlavní inženýr atd.) tvoří se při gubernátoru komise, periodicky nebo v případě potřeby jím svolávaná, která se radí o otázkách všeobecné správy gubernie.

Čl. 68.

Všecka nařízení policejního a vojenského rázu, a také spěšná rozhodnutí vydává gubernátor nebo újezdný náčelník sám na vlastní zodpovědnost.

Čl. 69.

Speciální smíšené komise, složené z představitelů dotyčných úřadů v gubernii a v újezdech i z členů zemstev tvoří se k řešení záležitostí ne zvláště spěšných, na př. školských, silničních, agronomických, nemocničních, hygienických, průmyslových atd. Tyto smíšené komise činí také každoročně návrh o všech potřebách gubernie nebo újezdu, aby jejich opatření zařazeno bylo do rozpočtu oblastného nebo do rozpočtů gubernského nebo újezdného zemstva.

Čl. 70.

Odvolání proti rozhodnutí místních úřadů jde ke gubernátoru a v poslední instanci k oblastnému ministerstvu.

Čl. 71.

Ve všech věcech správní justice jde odvolání ke správnímu soudu, zřízenému v každé oblasti a v poslední instanci k nejvyššímu říšskému správnímu soudu.

VII. Města a vesnice.

Čl. 71.

Města a vesnice volí své zastupitelstvo všeobecným právem hlasovacím. Právo hlasovací mají všichni obyvatelé ne mladší 25 let, žijící aspoň jeden rok v dotyčném městě nebo vesnici, nejsou-li zbaveni občanských práv.

Čl. 73.

Města i vesnice starají se o místní potřeby, o pořádek, čistotu, hygienu, o chudé, o nezpůsobilé ku práci atd.

Zemstvo může uložiti městům i vesnicím určité povinnosti ohledně škol.

Čl. 74.

Města i vesnice mají právo vybírati přirážky ku přímým i nepřímým daním tam vybíraným. Jsou-li přirážky vyšší 10%, musí býti schváleny újezdným zemstvem, stejně jako uzavření půjček, zvyšují-li tyto dluh měst více než na 10.000 rublů, u vesnic na 1000 r.; gubernským zemstvem, jestli přirážky převyšují 20% a dluh 25.000 r. nebo 2500 r. (v předválečné měně).

Čl. 75.

K tomu účelu gubernská i újezdná zemstva volí zvláštní komisi. Gubernská komise rozhoduje kromě toho o všech záležitostech měst i vesnic ve druhé instanci.

Čl. 76.

Konečné odvolání jde ke komisi městských a vesnických záležitostí, volené oblastným sněmem z jeho členů.

Čl. 76.

Ve vážných věcech správního soudnictví (na př. o koncesích pro továrny, o stavebních záležitostech atd.), jež byly oblastným zákonem přenechány k rozhodnutí městům, konečnou instancí je správní soud v hlavním městě oblasti.

* * *

Uvedený návrh ústavy budoucího Ruska, při jehož stylisaci mně velmi účinně pomáhali pan Savinkov a docent veřejného práva dr. Ključnikov, byl předmětem porad některých předních členů pařížské ruské emigrace, jakož i zvláštní komise v Rostově na Donu. Nechce být ničím víc než pokusem o konkretisování nejvážnějších otázek bu-

doucna: demokratické svobody a decentralisace. Mluvilo se o nich stále v ruských kruzích, ale poněvadž nebyly přesně formulovány, bylo zejména se strany neruských národností i s jiných neruských stran pochybováno o tom, zdali by skutečné provedení těchto všeobecných hesel dalo také dostatečnou záruku svobodného rozvoje neruským národnostem v novém Rusku. Našel jsem pro svou formulaci souhlas v ruských i neruských kruzích, nehledě ovšem na různé odchylné názory v podrobnostech, a proto jsem návrh svůj také zde otiskl, ač už vyšel v „Ruském Archivu", vydávaném v Berlíně p. Gessenem.

Byl bych spokojen, kdybych mohl jen poněkud pomoci, aby se ruští politikové za hranicí snažili dohodnouti o tom, jak má budoucí ústava ruská vypadati. Ponechávati práci tu až učreditelnému sobrání, mohlo by býti přece jen považlivým. Pro vnitřní uspokojení země by bylo velmi vážným, kdyby učreditelné sobrání našlo při svém svolání hotový návrh ústavy, na kterém by se mohlo brzo shodnouti, a působilo by dojista velmi nepříznivě na ruskou veřejnost, kdyby se přijetí ústavy oddalovalo, a ruský lid neviděl a neslyšel nic, než staré ruské spory, všeobecné fráze, ale nic určitého a konkretního. Nejvážnějším je ovšem určité, jasné rozhodnutí o decentralisaci.

Spása Ruska musí přijít zdola. Všude, v každém koutku Ruska musí zakypěti obrodná práce a konstituce musí k tomu dáti všecku možnost. Se shora Rusko zahubil autokratický byrokratism a bolševické násilí. Kéž nová Rus obrodí se prací ze zdola, družnou prací všech ruských i neruských svých občanů! Pak bude nerozbornou, i jestli by nové bouře polámaly její hlavy. Bude-li každý ruský člověk stavitelem své nové vlasti, nenajde se více nikdo, kdo by podlomil sílu a moc svobodného Ruska!

II.

OBROZENÍ HOSPODÁŘSKÉ.

Až v Rusku zavládnou opět normální poměry politické a hospodářské, uvidí se teprv, jak úžasné škody způsobily bolševické experimenty. Nejen že zničen téměř veškeren průmysl, že zničen transport po železnicích i po vodách, nýbrž rozvráceny jsou také všecky podmínky hospodářského a sociálního života. Města a průmyslová místa jsou vylidněna, vesnice jsou přeplněny, nemluvě ani o tom, že v městech jsou pokaženy vodovody, elektrika, tramwaye, že jsou domy uvnitř zpustošeny, do hnusnosti znečištěny zničenou kanalisací, jak to i p. Holitscher nemohl neviděti, vyloupeny a vyprodány až na ty, které, nehledě na všecko oficiální odstranění vlastnictví, patří bolševickým hodnostářům nebo lichvářským zbohatlíkům, a tak obnovení všeho toho vyžadovati bude nejen ohromných nákladů, nýbrž také jisté doby, než přemožena bude též nenávist venkova k městům, jež jsou pro mužika symbolem bolševictví a než zase budou míti pro venkovana starou přitažlivou sílu. A na venkově není inventáře, není pluhů a nářadí hospodářského, není semen k osevu, dobytek je vybit, koně pohynuli z nedostatku krmiva, mužik přivykl obdělávati z polí jen to, co sám potřebuje, a ruská vesnice ustrojila se jako úplně samostatný organismus, žije svým životem a nenávistí ke všemu, co není vesnicí.

Bude potřebí přímo nadlidského optimismu a víry v budoucno, aby se lidé v Rusku chopili nové práce za obrození Ruska. Nelze si představiti nic strašnějšího než zemětřesením rozbořenou Messinu anebo co je ještě zoufa-

lejší, zpustošenou severní Francii. Ale tu aspoň zůstali lidé těmi lidmi, kterými byli dřív. Možno bylo začíti tam, kde se před katastrofou přestalo. Ale bude totéž možno v Rusku? Zdá se, že zde závisí obnovení zničené země nejen od materielních podmínek, nýbrž také a hlavně od toho, aby lidé byli jiní. Všichni, i inteligence, i mužici, i dělníci. Dovedou-li to, není potřebí zoufati. Rusko je tak nesmírně bohaté svou jedinečnou půdou, svým nevyčerpatelným bohatstvím uhlí, železa, kovů od nejprostších do nejvzácnějších, svými nezměrnými lesy, že je potřebí jen energie, podnikavosti a vůle, aby strašné rány byly brzo zahojeny a Rusko bude silnější než bylo dřív. Ale to lze jen tehdy očekávati, jestli sami Rusové budou, jak řečeno, jiní, a jestli na ně strašné utrpení působilo tak, aby byli jiní. Hlavní podmínka pro to, doufejme, v novém Rusku bude. Carský útisk, umělá výchova ruských lidí k pasivnosti absolutistickým systémem, jemuž každé projevení vůle a energie zdálo se nebezpečným, pokud nemělo jediným cílem hrubě materialistické bohatnutí, jsou navždy odstraněny a decentralisací, doufejme, budou rozpoutány všecky síly, které dřímaly v mrtvé lenosti ruského venkova, neboť ruská demokracie nebude se báti lidí silných, samostatných a podnikavých. Ale politická svoboda, i když bude pořádek a přísná disciplina, nemůže sama dělati zázraky. Bude zapotřebí velmi energické práce, aby z beztvárné mužické massy stalo se to, co jediné dovede dáti novému Rusku nerozborné základy, uvědomělé občanstvo svobodného Ruska.

* * *

Mužik.

Ruský mužik jediný vydržel boj s bolševictvím, před ním prvním sověty musily kapitulovati. Ani on ovšem nedovedl se vzchopiti k organisovanému aktivnímu odporu a nikdo nedovede říci, jestli to ještě dokáže, ale pasivní resistence už zlomila i krutou bezohlednou bolševickou vůli a donutila bolševické vůdce, aby před „maloburžoastickým duchem ruské dědrevny“ se svými teoriemi kapitulovali. Není to síla, které se možno obdivovati, ale na každý způsob nutno ji správně oceňovati a s ní počítati. Mužik dojista nedělal tak z vyšších popudů, aby zachránil stát, národ, nýbrž proto, aby hájil svou chatu, své obilí, svůj dobytek před červenou gardou a její rekvisicemi, a aby uhájil svůj majetek proti socialismu městského i vesnického proletariátu. Jeho silou byl jeho konservativní egoismus, který

se bránil proti dravému egoismu proletariátu, jenž všecko chtěl zabrati a uchvátiti a v tomto boji, jejž Zinověv tak otevřeně charakterisoval jako boj malé menšiny proletářské proti stomilionové masse mužiků, přirozeně vyhrál. Pomocí kulometů se nedá 80% obyvatelstva donutiti k obsévání polí a k vydání toho, co má, když tak lehko možno v polích vše skrýt, a ideově zvítěziti bolševická menšina nemohla, poněvadž není žádné mravní a vůbec žádné ideje v panství menšiny nad velkou většinou a k tomu v panství menšiny, která proto nemá ani intelektuálního oprávnění ani mravní přednosti, která svou moc drží jenom nejkrvavějším terorem ozbrojeného násilníka nad zastrašenou, hladem zmučenou massou a která dobyla panství využitím velmi málo ideálního instinktu lidí, kteří mají málo nebo nic, aby užili vzácné příležitosti, vzíti si ve jménu nového sociálního ideálu všecko u těch, kteří něco mají. Tomu rozuměl také mužik, dokud bylo u poměščika co brát, ale naprosto přestal tomu rozuměti, když chtěla proletářská „bědnota" z měst i vesnic brát jemu. Postavil se na odpor a bolševici musili před ním kapitulovati, poněvadž je sice možno choditi v hadrech, bosým, ale bez jídla to přece nejde. Jestli tedy mužik má nesporné zásluhy, že on jediný dovedl uhájiti proti bolševikům své, bylo by velikým omylem mužika idealisovati, jak to kdysi činili Slavjanofilové a po nich Narodnici. Je už obecným míněním, že se budoucí svobodné Rusko musí opírati na mužika a že může býti jen mužickou demokracií. Carské Rusko se také opíralo o mužika, ale ovšem spoléhalo na jeho pasivnost a nepřemýšlející oddanost caru baťušce, kdežto nové, svobodné Rusko nemůže se na dlouho opírati na neuvědomělou massu. Nyní stačí odpor mužika proti bolševictví, socialismu i revoluci, ale napříště přece jen bude potřebovati Rusko, aby široké massy jeho svobodného občanstva, a tím mužici budou, mohly uvědoměle, aktivně bráti účast na věcech veřejných. Na druhé straně hospodářská spása Ruska především závisí na intensivnosti hospodaření mužikova, zejména po tom, když odebral půdu poměščikům. Neboť na tom závisí i možnost exportu zemědělských produktů a tím zlepšení nejen platební bilance, nýbrž i vnitřního odbytu průmyslových výrobků. Rusko musí míti vnitřní trh pro svůj průmysl a sice u svého obyvatelstva, ne jako to bylo dřív, jen ve státních objednávkách. To je nejvážnější ruský hospodářský problém. Na kulturním a hospodářském povznesení mužikově závisí všecka budoucnost Ruska.

* * *

Tu pak nesmí se nové Rusko dopustiti chyby, ke které by ostatně oprávněná nenávist ke všemu bolševickému mohla velmi lehko svésti. Nebylo by podivným, kdyby ti, kteří přijdou po bolševicích, chtěli jako by všecko smazati z historie posledních let. To bylo by těžkou chybou. I když jsme viděli, že jsou bolševické teorie nemožné jak pro hospodářský tak i pro kulturní život, i že metody a většinou také mravní motivy jejich jednání jsou a zůstanou nejtemnější skvrnou v dějinách Ruska, přece se nesmí podceňovati jejich obdivuhodná aktivnost i energie, s jakou se pokoušeli působiti na myšlenkový svět širokých vrstev lidových, i na jejich vychování ve smyslu svých teorií. I když jejich trudová škola byla karikaturou školy, ve které se mladá generace má vychovávati v lásce ku práci, i když jejich fabrikace učitelů byla přímo výsměchem nad vážným posláním učitele, přece jen mužická Rus slyšela o tom, jak sovětská vláda chce přinésti „světlo“ do temné děrevny. Nové Rusko musí s tímto faktem počítati. A sice nejen proto, že potřebuje míti mužika jiným než byl posud, nýbrž i proto, aby se nevzpomínalo na dobré úmysly bolševiků s mužiky, až přijdou jako všude chvíle skepse a nespokojenosti po prvním vzplanutí radosti nad osvobozením. Musí také jasně a určitě vyřešiti otázku učitelů, které komunisté na rychlo vytvořili. Trestati je za to, že byli komunisty, anebo aspoň za to, že byli odhodláni býti učiteli jejich škol, bylo by snad pochybené nejen proto, že těžko je zjistiti míru subjektivní viny, ale také proto, poněvadž by v těchto na rychlo vzdělaných lidech, plných zklamání a roztrpčení, zůstal velmi nebezpečný element pro budoucí stav věci. Dlouho ještě nebude ruský prostý lid tak pevně a samostatně mysliti, aby taková agitace nebyla povážlivou. Proto se zdá, že bylo by lépe učitele, kteří se v komunistických institucích positivně neúčastnili sprostých zločinů sovětských vládců Ruska, poslati do řádných učitelských seminářů a tam z nich vychovati dobré učitele. Bolševictví nebylo i u mnohých svých přívržencu hlubokou vírou, která člověka i v největším zklamání neopouští, bylo heslem, modou a krvavým příkazem a tak není pochyby, že mnoho mladých lidí, kteří v bolševictví hledali nový svět, vyléčí se velmi důkladně a brzo z bolševického poblouznění, když se jim ukáže ciframi a fakty výsledek ničení Ruska, ale hlavně když uvidí, že nové Rusko je svobodné, demokratické, že chce zjednati úctu k zákonu a že se nebojí široké spravedlivé sociální politiky.

To platí ostatně pro veškerou inteligenci a hlavně pro všecko učitelstvo. Skoro se může říci, že teprve nyní, až

nebude bolševiků, může býti v Rusku zdravá škola. Nebude těžkého tlaku absolutistické byrokracie ani konkurence s cerkovnoprichodskými školami a proto také nebudou učitelé více hlasateli revoluce. Jak jsme viděli, učitelé velmi pevně a dlouho vzdorovali bolševickým hrozbám i slibům a není snad příliš optimistickým věřiti, že se ze staré inteligentštiny vyléčili těžkými zkouškami a utrpením i bolševicko-socialistickým terorem, který byl daleko horší než kdy dovedl býti carský a že teprv nyní poznali svůj ohromný úkol, aby byli hlavními strojiteli nového, svobodného Ruska. Revoluce byla jako strašný orkán všecko ničící, nejen zdravé, ale také mnoho nezdravého, co vyrostlo v abnormálních poměrech carského absolutismu. A v tom byla dojista až pověrčivá víra ve všemohoucnost revoluce. Dnes vidí inteligence a zejména vidí také učitelé, že už není doba, aby hledali svůj úkol v přípravě mládeže a zejména mužiků k revoluci, naopak, že mládež školní i neškolní a nejen mládež, nýbrž i dospělí potřebují výchovy ku práci, vážné, opravdové, radostné, k práci nejen pro sebe, nýbrž pro celek, pro stát a národ, a vzdělání nejen k tomu, aby mohli čísti revoluční literaturu, jak se to chtělo do války a pak bolševickou, jak to chtěly sověty, nýbrž k tomu, aby se z nich stali řádní, vzdělaní, uvědomělí občané nového svobodného státu, vědomí sobě nejen svých práv, ale také svých povinností, kteří by se už ve škole naučili také řádné práci, každý pro své povolání. Učitelé nového Ruska i jejich žáci musejí býti prodchnuti jedinou vírou, že je už dosti revoluce, že revoluce odklidila všecko, co ve starém Rusku mrzačilo duši národa a nyní že je potřebí jen a jedině vážné, intensivní práce a opravdového vzdělání lidu.

A snad nechybím, řeknu-li, že všecko, co prodělalo Rusko, umožnilo také zdárné řešení antagonismu mezi církví a školou, který tolik byl zostřen Pobědonoscevými cerkovnoprichodskými školami. Inteligentský materialismus dojista ztratil na ostrosti a dokonce snad mnohý inteligent se zamyslí nad tím, že on se svým ateismem v nejstrašnější chvíli nedovedl dáti lidu nic, kdežto stará víra mu přece jen byla útěchou. A snad dokonce přizná, že v lidové víře není toho směšného a zpátečnického, pro co neměl dříve nic než opovržení nebo zlý výsměch, takže věřiti a býti nevzdělaným reakcionářem bylo u ruské inteligence jedno a totéž. Kromě toho církev bude svobodná, zdemokratisovaná, synodální zařízení bude doufejme zachováno a kněz nebude více symbolem duchovního policisty absolutismu. Následkem toho, zejména uzná-li nový stát za svou vážnou povinnost postarati se o důstojnou existenci kněžstva, v kterém by mohl najíti nejlepšího pomocníka

k mravní regeneraci širokých vrstev, nemusilo by více býti propasti mezi učitelem a knězem, mezi školou a církví, naopak, mohly by se obě harmonicky doplňovati. Všecko to ovšem závisí na tom, dovede-li svobodná církev dokonati své osvobození, které tak slibně začala, když si zvolila svého patriarchu a přetrhla všecka pouta se světskou mocí. Mohla poznati, jak ohromná, nepřemožitelná je její mravní síla a vliv na duše lidu a tím také si uvědomiti, jaký zločin by spáchala na svém poslání, kdyby se kdy zase sklonila pad jakoukoliv moc světskou. Bylo by štěstím, kdyby si ujasnila, jak hluboké perspektivy nového života se zde otvírají.

Viděli jsme, jak obrovské sumy bolševici slibovali na školy a učitele. A ačkoliv ani tento slib, jako žádný jiný, nedovedli splniti, je přece naprosto nutno, aby také nové Rusko vidělo ve škole první svůj úkol. Snad bude se to zdáti upřílišeným, když schází všecko, jídlo, hospodářské stroje, vagony, lokomotivy, ale neprávem. Ve škole je základ a podmínka všeho nového v Rusku. S ní se musí počítati. Nové lidi nutno dáti Rusku a ti se vychovávají jen v nové škole. To bolševici se svým podivuhodným instinktem pro ovládání mass a udržení své moci velmi dobře chápali. A proto se mně zdá, že mezi prvními úkoly obnoveného pořádku bude otevříti po celé Rusi veliký počet učitelských seminářů, vyhledati pro ně nejlepší učitele, a vychovávati tak stále rostoucí počet dobrých učitelů a učitelek a zároveň stavěti všude budovy školní, kde ještě nejsou. A rozumí se samo sebou, že nutno učitele materiálně zabezpečiti tak, aby všem bylo jasno, jak veliký úkol jim nové Rusko ukládá. To je alespoň tak důležité jako stavěti nádraží a továrny. Tak by možno bylo v relativně nedlouhé době společně se starými učitelskými silami, které se většinou vnitřně dojista nesbolševisovaly, udělati velmi mnoho pro všeobecnou výchovu škol.

Ovšem také v učebním plánu bude nutno počítati s tím, čím bolševici tak vydatně a nejen v Rusku agitovali, totiž s jejich trudovou školou. Nové Rusko nemůže obnoviti prostě staré školy, musí počítati s tím, co bylo v bolševických úmyslech dobrého a prospěšného, třeba to všecko zrovna nebylo nové, a nebylo jejich. Na těchto základních myšlenkách bude arciť potřebí vybudovati docela něco jiného, než byla škola bolševická. Škola musí zůstati pracovní, ale ne prostě technicky pracovní, jak to chtěli bolševici, nýbrž především mravně pracovní, t. j. musí naučiti dívati se na každou práci jako na mravní povinnost, viděti v každé práci povinnost ne k sobě, nýbrž i ke druhým, ke státu a společnosti. Nutno naučiti mládež, že práce

není mučivým trestem za hřích, nýbrž vyplněním čestné povinnosti sociální i státní každého člověka. K tomu se nedojde jinak, než když se vypěstuje v dítěti láska ku práci a sice radostí z každé práce, kterou dovedlo. Specielně v Rusku pak jest nutno naučiti mládež počátkům řemesla, poněvadž dlouho ještě bude v ruských vesnicích a menších městech nedostatek ruských řemeslníků a mužik naučí se vážiti si školy, když se v ní naučí vedle všeho ostatního také tolik, aby si sám dovedl spraviti své nářadí a zacházeti s hospodářským strojem. Ale kromě toho by také bylo velmi užitečným, kdyby se děti, hlavně na vesnicích, naučily lásce k přírodě, zejména k stromům. Nebyly by širé kraje v Rusku tak holé, beze stromů, mužik by neviděl v každém stromu jen materiál pro topení, příroda kolem něho stala by se mu individuelnější, bližší a milejší a tím by se také přemáhal jeho věčně stěhovavý pud, který dojista není příliš prospěšný pro vychování k intensivnějšímu hospodaření. Nehledě ani k tomu, jaký má význam láska k přírodě v ohledu mravním. A tu zdá se mi, že by bylo daleko užitečnějším, kdyby ruská emigrace místo často velmi zbytečných sporů starala se o to, aby již nyní byl vypracován učební plán pro nové ruské školy, a aby už nyní za hranicí byl připraven dostatečně veliký počet školských učebnic, které by mohly hned po svrhnutí bolševictví vykonati v Rusku neobyčejně mnoho dobrého.

Bolševici velmi dobře vyciťovali, vlastně vzpomínali na všecko to, co chtělo v Rusku osvícené veřejné mínění a nebude toho snad nyní zapomínáno proto, že to bolševici udělali svým programem. Ruská vesnice velmi těžce strádala nedostatečnou péčí o děti, jež byla jednou z hlavních příčin úžasné smrtnosti dětské a bolševici spojili to velmi obratně se svým programem, dostati dítě od nejútlejšího věku do moci komunistických vychovatelů a vychovatelek, aby tak bylo odcizeno vlivu nepřátelské rodiny a vytvořen byl nový komunistický svět. Nové Rusko musí dělati totéž. Musí všude po vesnicích a rozumí se samo sebou i městech zakládati dětské zahrádky, ale ovšem ne, aby děti rodině odcizilo, poněvadž láska k rodině bude dojista základem vychování dětí, nýbrž aby nahradilo dětem rodinnou péči, když hospodářské starosti činí to doma obtížným nebo dokonce nemožným. V ruských lidech po bolševicích bude dojista mnoho patriotismu, touhy, napraviti staré hříchy a nic by nebylo krásnější, než kdyby zejména ruské ženy v této péči o dítě hledaly uplatnění své lásky k otčině, která tolik přetrpěla. Soukromý počin s podporou veřejných korporací by byl zrovna v této příčině daleko lepším než veřejné instituce, poněvadž zrovna zde víc než kde

jinde je potřebí opravdové lásky a oddanosti k věci. Tolik matek ztratilo své děti... Nebylo by lepší propagandy proti bolševictví než čisté, veselé dětské zahrádky, kde by děti nebyly hladové, zmučené a zavšivené, a kde by nebylo citově tak hrubých bolševických žen, nýbrž plno světlé lásky k dětem.

To všecko je podmínkou, aby se mužik stal dostatečně kulturním a tak lehčeji naučil se hospodařiti jinak, než se svým trojpolím a hříšným vyssáváním půdy. Nikde jinde jako v Rusku není potřebí tolik hospodářského vyučování školního i neškolního. Nebude více strachu carské byrokracie a Pobědonosceva před mužickým vzděláním a oblasti i zemstva budou dojista dělati všecko, co by mohlo pomoci ke zvýšení hospodářské kultury ruské. Nelze zde rozvinovati program hospodářského školství, vypracovaný ostatně dlouhou zkušeností západních zemí, nelze zde mluviti o naprosté nutnosti vícetřídní školy v každé volosti, ve které by se už mohli žáci děliti v praktickém i specielně teoretickém učení na ty, kteří chtějí býti rolníky a ty, kteří chtějí do řemesel a továren, a také ne o rolnických školách v každém újezdě atd. Jen jedno budiž dovoleno říci. Bolševici tak navykli ruské lidi k nucenému poslouchání, že nebude dojista nemožno zavésti nucenou návštěvu volostných škol z bázně před velikou vzdáleností ruských vesnic jedné od druhé, poněvadž tomu možno bude odpomoci povinností dovážeti, zejména v zimě a ve špatném počasí děti do škol jednotlivými mužiky po řadě k tomu povinnými. Co pak se týče újezdných škol rolnických, chtěl bych jen jedno poznamenati. Mně zdá se, že by tyto školy měly býti zařízeny jinak, než obyčejně to v Rusku bývalo, kde byl ve školách internát. Chtěl bych, aby hoši místo ve velikých kasárnických budovách žili v prostých, mužických chatách, které by ovšem musily býti vzorně vystaveny a zařízeny, a aby sami hoši, kteří by tam pohromadě žili, musili se starati o čistotu, pořádek, o chlévy a dobytek, aby měli také svůj pozemek k chatě, na kterém by musili pracovati, zrovna tak, jako okolo chaty zelinářskou a ovocnou zahradu. Hoch, po mém soudě, nemá ve škole zvykati jinému životu, než který bude žíti doma, ve vesnicích, v chatě. Jen se má naučiti, aby tato chata byla čistá, praktická, odpovídající svým zařízením racionelnímu hospodářství, útulná, aby vypadala, smím-li tak říci, kulturně. Zvyknouti hocha na veliké místnosti městského rázu, a pak ho poslati, aby žil ve vesnici, v chatě, nezdá se mi býti účelným. V takových školách mohli by se vychovávati mladí lidé, kteří by potom do-

vedli vésti vzorná hospodářství ve vesnicích, jež by také pro starší mužiky byla nejlepší školou.

Učitelé těchto hospodářských škol by měli míti povinnost, aby zkoušeli, s ohledem na vlastnosti půdy i klimatu v kraji, nejpříhodnější semena k setí, i radili mužikům k nejracionelnějšímu způsobu hospodaření. Musili by také býti zavázáni k hospodářským přednáškám ve vesnicích, jak pro mladé hochy škole odrostlé, tak pro starší mužiky, kteří takového poučení velmi potřebují.

Nelze arciť zakrývati, že je velmi obtížno učiniti si docela jasný obraz o budoucím rozvoji ruského zemědělství, na němž závisí veškerá budoucnost Ruska. Už jsme se zmínili, že statistické zprávy o rozdělení půdy ukazují na velikou její rozdrobenost. Bylo by chybou zakrývati si, že je v tom veliké nebepečí, jak pro otázku výživy měst a průmyslových míst v samém Rusku, tak i pro možnost vývozu zemědělských produktů, na níž přece závisí veškerá hospodářská budoucnost nového Ruska. S faktem zabrání půdy poměščiků musí každá budoucí vláda počítati jako s něčím, co nelze více změniti. A ačkoliv je těžko neviděti v tomto samovolném zabrání hrubé porušení právního řádu, jež by v normálních poměrech nemohlo býti strpěno, možno sotva se domnívati, že by kdo měl dosti moci a síly, aby mužikům opět půdu odebral. Bylo by to také sociálně nejen velmi nebezpečnou hrou, nýbrž i nerozumnou politikou. Mužické vlastnictví bude patrně základem budoucího sociálního řádu ruského a nutno objektivně přiznati, že nehledě k otázce způsobu nabytí, konečné řešení otázky mužické a velkostatkářské půdy znamená odstranění největšího sociálního nebezpečí ruského života. A snad zrovna ta okolnost, že mužické naděje na bůhví jaké zveličení jejich pozemkového majetku budou přirozeně zklamány, poněvadž poměščické půdy není tolik, aby mohl jí býti nasycen mužický hlad po půdě, mimo snad některé výjimečné případy, bude působiti jako veliké vystřízlivění ze všeho toho, co mužika od dávných let bouřilo a činilo nespokojeným. Bude to nejlepším prostředkem, aby mužik poznal, že nemůže pomoci kvantita půdy, poněvadž jí prostě není, nýbrž jen a jedině kvalita jeho práce, jeho intensivní hospodaření.

Hlavní otázkou zůstává ovšem způsob definitivního uspořádání výsledků tohoto násilného zabrání, což bude úkolem budoucího učreditelného sobrání a sice jedním z nejpřednějších a nejvážnějších. Bylo by předčasným a smělým v té příčině naznačovati nějaký pevný plán, poněvadž k tomu scházejí všecky faktické předpoklady. Neví se určitě, mnoho-li velkostatků a mnoho-li půdy ponechala

si a uhájila pro své sovětské velkostatky sovětská vláda a jak působily v obcích různé komitéty bědnoty a děrevenské komuny. Než bude přijato definitivní řešení, bude nutno alespoň v hrubých rysech znáti nové poměry. Ale tolik je jisto podle zpráv, které docházejí, že mužici sami, jak jsme viděli, počítají s tím, že budou za odebranou půdu platiti a že v této kupní smlouvě vidí vlastně jediný pevný právní titul svého nového vlastnictví. Z toho však možno také usuzovati, že se mužici asi sotva budou brániti odškodnění poměščiků. Už proto, že sami budou vlastníky a že zrovna oni nezapomenou na to, že by se jim konečně jednou mohlo státi totéž, co oni udělali poměščiku. Bude pak otázkou, zda má býti celá operace výkupu ponechána jen soukromo-právnímu jednání poměščika s mužikem, anebo zda stane se to lépe ve formě státního aktu, upravujícího konečně otázku mužického vlastnictví, při čemž by ovšem soukromo-právní vyřízení věci bylo nahraženo zákonnými ustanoveními a administračními akty veřejné správy. Už proto, aby ve věci tak vážné nebylo nespravedlnosti, způsobené místními zvláštnostmi, anebo osobními poměry poměščiků nebo mužiků. Konečně ani mužici nemohou odepírati, že stát je povinen postarati se, aby z bývalých poměščiků nestali se proletáři, kteří by nepřestali domáhati se náhrady na státu, jenž svou slabostí zavinil jejich ožebračení. A nesmí se zapomínati, že těch poměščiků bylo v Rusku přes milion. Zdali bude vše provedeno stanovením výkupných platů nových majitelů nebo v jiné formě, to záviseti bude na tom, co nejspíše by přispělo k uklidnění mezi mužiky a k zajištění trvalého míru v ruské děrevně. Jen v jedné věci bylo by dobře nezapomenouti na zkušenosti z prvního osvobození, které ukázaly, jak hospodářsky škodlivé bylo, když se dala poměščikům možnost, aby ihned realisovali své výkupné platy. Viděli jsme, že z nich velmi málo bylo upotřebeno na produktivní výdaje, nebo na trvalé zabezpečení rodiny a hospodářství poměščikova. Opakovati to, bylo by těžkou chybou. Snad bylo by možno utvořiti z výkupných platů, ať už je platí mužik nebo stát, nezcizitelné renty, jejichž hodnota by se vyplácela teprve po určité delší době, tedy nejspíše, až by prošla lhůta placení posledních mužických anuit, tak aby půdy zbavení poměščici a jejich rodiny měli možnost jinakým způsobem zabezpečiti svou hospodářskou existenci, k čemuž je dojista jisté doby zapotřebí. Realisace rent před ustanovenou lhůtou směla by býti povolena jen k produktivním účelům a jen se schválením nějaké dozorčí instance.

Druhá otázka je zabezpečení přebytků úrody pro města a pro vývoz ve změněných majetkových poměrech ruského zemědělství. Tu jsou různé možnosti. Především způsob, jakým se o to pokusili bolševici, totiž státním obhospodařováním určitého množství pozemků. Ale zkušenosti nebyly příliš vábné a zdá se, že by ani v nových poměrech nebyly vždycky uspokojivé, hledě k návykům bolševické hospodářské byrokracie. Ale nelze přece možnost dobře spravovaných státních statků úplně vylučovati. Snad by se však dal najíti i jiný způsob řešení, který by byl spravedlivějším a také sociálně spíše žádoucím. Že jsou veliké statky naprosto nutny pro výživu měst a průmyslových míst, jakož i pro vývoz obilnin, sotva kdo bude popírati. Ale i jinak není pro mužiky dobře spravovaný velkostatek s intensivním hospodářstvím bez užitku. Jednak příkladem, ale také s ohledem na zemědělské dělníky a na mužiky s nejmenším majetkem půdy, kteří vždycky zůstanou. Hlavně však nelze zapomínati na sociální a kulturní vliv poměščika na jeho okolí, který by už neměl veliký statek, kterému by vzali, co dříve za drahé peníze pronajímal, který by na svém zmenšeném statku sám pracoval, a k němuž by mohli míti mužici důvěru, poněvadž by se na něho nedívali více se závistí, nanejvýše snad někdy s výčitkami svědomí. Proto snad není nemožno, že by i v Rusku byla otázka upravena v zásadě jako jinde a sice v tom způsobu, že by se ustanovilo jisté maximum pozemkového majetku. Jaké by bylo, je těžko říci. Ale na každý způsob bylo by jiné na severu, jiné na jihu a jiné v černozemném středu. Také ohromné latifundie by možno bylo rozděliti tak, že by se z jisté části utvořily větší statky v maximálním rozměru a ostatní by zůstalo mužikům třeba ve formě kolonisace. Ale snad nebylo by nespravedlivo žádati, aby jen ty velkostatky byly ponechány, ovšem zmenšené na maximální míru, které by majitel sám obhospodařoval a sice způsobem schváleným agronomickou inspekcí kraje, poněvadž principiálně možno zachovati jen statky, potřebné z vyšších ohledů státních pro zásobování měst a pro vývoz, když už bylo nutno přiznati výsledky bolševické revoluce na ruském venkově. Dosavadní majitel, který by tuto funkci neplnil, ztratil by právo, aby zachován byl statek v jeho rukou a musila by dána býti možnost statek takový vykoupiti a prodati jej někomu, kdo by intensivním způsobem hospodařiti chtěl a uměl. Zásada, že půda má patřiti tomu, kdo na ní pracuje, je tak hluboko zakořeněna v myslích ruského selského obyvatelstva, že by bylo povážlivo dělati z ní výjimku. Ovšem ruský mužik nepřistoupil nikdy na bolševickou teorii, že zásada

ta platí výhradně tenkrát, když někdo pracuje na půdě sám nebo nanejvýš se svou rodinou, takže už sami bolševici byli donuceni přiznati, že není zásada ta porušena tenkrát, když sice majitel „středního statku" sám hospodaří, ale užívá také v hospodářství nájemné práce. To by budoucně musilo a mohlo platiti také pro majitele většího statku, jen když by sám tuto nájemnou práci řídil a tak na své půdě pracoval. Konečně nesmí se však také přehlížeti, že veliký počet poměšťčících statků měl dost malou výměru, která snad někdy ani nedosahovala maxima, jež bude ustanoveno. V těchto případech by možno bylo řešiti konečnou úpravu jen individuálně, od případu k případu, smíšenými komisemi.

Pokud se lesů týče, je dojista spravedlivo a nutno žádati, aby všecky, kromě malých mužických, přešly do rukou státu, ovšem za náhradu soukromníkům i obcím. Hospodářství lesní má pro Rusko tak ohromnou důležitost, nejen státně finanční, nýbrž i hospodářskou, zejména pokud se týče opatřování paliva a stavebního dříví pro veliké části Ruska, které jsou velmi spoře zalesněny, že je v té příčině opravdu zapotřebí velmi energické a umělé správy státní. Systematickou zalesňovací politiku, jíž je v Rusku tolik zapotřebí ke zmírnění velmi nepříznivých a někdy dokonce katastrofálně nebezpečných klimatických poměrů, nemůže prováděti než stát, ať už správou centrální anebo, jak já si představuji, oblastnou správou státní. Žádným způsobem nebylo by možno dáti panské lesy mužikům nebo obcím, třeba by ovšem nutno bylo k jejich potřebám velmi blahovolně přihlížeti.

Hlavní otázkou však zůstane mužické hospodářství, které v novém Rusku bude naprosto převládajícím. Podaří-li se organisací a povznesením kultury mužiků samých přivésti je od hospodářství konsumního k tomu, aby kvalitativně a kvantitativně přispívali k ruskému vývozu, není pochyby, že se hospodářská situace Ruska velmi brzo změní k lepšímu jak uvnitř tak na venek. Ovšem rozdrobenost půdy bude stále velikým nebezpečím pro přebytkové hospodaření. A ačkoliv, jak už jsem řekl, není neoprávněnou naděje, že trpasličí hospodářství nebude tak hrozivé, jak se podle statistiky zdá, nutno přece pomýšleti na to, aby se organisací mužických hospodářství vyvážilo nebezpečí rozdrobení půdy. Ovšem každá organisace, ať nucená nebo dobrovolná, musí stavěti na naprostém zachování nejen individuelního vlastnictví pozemkového, nýbrž i všech plodů větší nebo menší píle každého jednotlivého člena organisace. V této příčině nic nesmí připomínati

různé dekrety bolševické, poněvadž by se jinak všecko rozbilo o nedůvěru mužikovu.

Především ovšem bylo by nutno paralysovati zhoubné účinky rozdrobenosti půdy. V této příčině může pomoci jenom nucená komassace pozemků. Nucenosti báti se netřeba, poněvadž té už všecka Rus přivykla. Kromě toho nutno také nebáti se rozdělování velikých vesnic a zakládání nových, poněvadž zejména při katastrofálním vybití koní nutno odstraniti přílišné vzdálenosti polí. Všecky staré spory o tom, mají-li se tvořiti chutory anebo mají-li se komassovati a arondovati pozemky ve vesnicích, byly by nyní zbytečné, poněvadž rozhodování o tom možno bude klidně přenechati mužikům samým. Snad ani ohromnost této úlohy nepotřebuje lekati, poněvadž v decentralisovaném Rusku všecko možno prováděti o mnoho rychleji. Ustanoví-li se základní princip zákonem učreditelného sobrání, a přenechá-li se provedení oblastem a zemstvům, najde se dojista všude dost lidí, kteří poměrně rychle dovedou vše provésti, tím spíše, poněvadž bude beztoho všude potřebí prováděti zeměměřické práce následkem mužického záboru velkostatků a tedy bude nutno, aby se přesně ustanovily hranice. Při provádění komassace se dojista také vyjasní nové poměry, poněvadž mnoho lidí, kteří se nyní utekli do vesnic, bude zase hleděti, aby se vrátili do měst a ochotně budou likvidovati své nepotřebné pozemkové vlastnictví, jenom jestli budou moci věřiti, že jsou nové poměry definitivní, ustálené a že nebude potřebí znovu zase utíkati do vesnic. Pokud tito lidé nepatří k určitým osedlým rodinám, takže jejich pozemky nepřipadnou jejich rodinnému dvoru, možno by bylo takovéto pozemky vykoupiti a rovnoměrně přidati ke dvorům, které se komassací utvoří. A poněvadž není pochyby, že v novém Rusku odehrávati se bude opět přirozený proces koncentrace v městech a průmyslových místech a bylo by chybou, aby se opakovaly zase poměry dosavadní, kde by se jednotlivé dvory dědictvím drobily a vlastníci trpasličích pozemků by ani ve vesnicích nežili, možno by bylo provésti to, co bylo zamýšleno již před válkou, totiž uzákoniti jistou nedělitelnost statků a podle toho upraviti dědické právo. Bylo-li to dříve žádoucí, bude to nyní, kdy nebude velikých statků, naprosto nutné v zájmu vyživovací situace ruské, nehledě ani k otázce vývozu. Ostatně se otázka řemesel a továrního dělnictva vůbec nerozřeší, jestli se neodstraní se starým mirem také tato jeho inhaerentní vlastnost.

Ale hlavní podmínkou racionelního hospodaření mužikova a možnosti, aby mu zbyly vůbec přebytky ze sklizně,

bude, aby měl k intensivnímu hospodaření dostatečně prostředků a také možnost, aby mohl tyto své přebytky bez obtíží speněžiti a sice způsobem nejvýhodnějším. Jsou k tomu různé prostředky, nucená společenstva nebo dobrovolné kooperativy, u ruského mužika tak oblíbené, a i z výchovného stanoviska tak prospěšné. Mně se však zdá, že by všecko to nestačilo. Nerad bych ovšem napodoboval papírové bolševické organisace, ale budiž mně přece dovoleno načrtnouti zde plán, kterým se již po léta zabývám a který se mně zrovna v Rusku nezdá býti neproveditelným, poněvadž máme v ruském kořalečním monopolu vzorný příklad technické proveditelnosti i nejobtížnějších organisačních úkolů. Je to zavedení moučného a obilního monopolu, ovšem docela jiného, než který byl za revoluce.

Monopol, jak já si jej představuji, měl by různé úkoly: 1. dáti mužiku všecky možnosti, aby racionelně a s největším výtěžkem pracoval, ale také aby, nehledě na rozdrobenost půdy a zrušení velikých statků, bylo zabezpečeno vyživování měst i dána možnost vývozu tím, že by ze sklizně mužikovy nic nepřišlo zbytečně na zmar jako nyní, kdy mužik, hledě k obmezenosti své půdy hospodaří pro prodej jen tak dalece, pokud toho potřebuje na nejnutnější platy anebo jak to bylo před válkou, nanejvýše na vodku a druhé životní potřeby. 2. Organisovati vývoz, aby ruská mouka a ruské obilí našly zase svoje význačné místo na světových trzích a tím aby odstraněn byl také nedostatek potravin v Evropě, jejich přílišná drahota a všecky toho důsledky pro ostatní světové hospodářství. 3. Zjednati možnost, aby stát tímto způsobem nabyl jednak dostatečných prostředků ku povznesení zemědělství, ale také bohatých důchodů pro státní pokladnu. 4. Státní organisací prodeje mouky v celém Rusku odstraniti následky periodických neúrod v jednotlivých částech Ruska, které vedly až ku periodickému hladu v různých částech Ruska a kterým nelze při jeho klimatických úslovích a při jeho povaze půdy naprosto zabrániti, třeba by se racionelním hospodařením daly zmírniti.

Chtěl bych především naznačiti organisaci tohoto monopolu. Každá vesnice tvořiti by musila společenstvo, kooperativ, ovšem ne volený bolševickými volbami, nýbrž složený jen z majitelů půdy a sice se zastoupením, odstupňovaným podle pozemkového majetku. Veliké statky, pokud by byly zachovány, byly by zvláštními členy monopolové organisace. Vesnický kooperativ obstarával by ze skladišť újezdných nebo krajských hospodářské stroje a potřeby a stanovil by způsob a pořádek jejich užívání, pokud by

bylo společné, nákladnější, při čemž by arciť zájmy menších musily býti chráněny právem odvolacím, takže by ovšem plán užívání společných strojů musil býti stanoven tak brzo, aby možno bylo ještě takové odvolání provésti. Kooperativ staral by se také o zaopatření umělých hnojiv a dobrého osevu, činil by návrhy na melioraci půdy, zřizování vodojemů, studní, spravoval by obecní pastviny atd. Kde by jednotlivé obce byly příliš malé, mohly by se k těmto účelům spojit. Vedení kooperativů mělo by míti také péči o poučování mužiků, o hospodářské přednášky a kursy. Jednotlivé vesnické kooperativy tvořily by svými zástupci újezdný kooperativ nebo újezdné společenstvo, ve kterém by už zasedali také zástupci státního monopolu. Ostatně by správa státního monopolu mohla také někoho delegovati jako svého zástupce i do vesnických kooperativů. V každém újezdném místě nebo bylo-li by jiné místo v újezdu k tomu vhodné pro centrální položení, nebo pro železniční spojení, bylo by obilní skladiště státního monopolu. Sem by se sváželo všecko obilí, podléhající monopolu z celého újezdu a hned by se třídilo podle kvalitních tříd, ustanovených újezdným kooperativem se zástupci monopolu a schválených komisí krajskou. Do vzdálenějších míst bylo by nutno ku přebírání obilí vysílati zástupce monopolu i kooperativů, kteří by již v těchto vesnicích obilí třídili a tříděné odvezli do újezdného skladiště. Odtud by se posílalo obilí do krajských měst, kde už by byla všude ústřední čisticí a třídicí stanice pro obilí a kde by se část určená k semletí dala do monopolních mlýnů.

Každý mužik nebo event. majitel velkostatku by dostal potvrzení o kvalitě a kvantitě odevzdaného obilí. Újezdný kooperativ se zástupci monopolů ustanoví, mnoho-li dostane mužik z odevzdaného obilí otrub a event. mouky poslední kvality pro monopol nepotřebný. Zástupcům státního monopolu by ovšem musilo býti zaručeno právo odvolací nebo i právo veta, kdyby hlasováním zástupců kooperativů byly zájmy státu poškozeny. Mouku musí také mužik kupovati v moučném skladu monopolním, který by byl v každé vesnici, třeba ve spojení se skladištěm kooperativů. To chtěl bych proto, aby byl mužik přiveden jednak k intensivnímu hospodářství, vyhlídkou na znamenité zvýšení peněžních svých prostředků, což by mělo i hospodářsky i kulturně značný význam, a za druhé k tomu, aby obilím v domácí potřebě neplýtval, poněvadž jinak těžko by bylo z rozdrobené půdy dostati dostatečné množství obilí pro města a pro vývoz. Ústřední správa monopolu státního, ve které musili by býti zastoupeni zástupci kooperativů oblastných, stanovila by hned po žních

prozatímné ceny obilní podle jakostních tříd. Definitivní ceny stanovily by se v létě srovnáním s cenami světovými, aby mužik participoval event. na jejich zvýšení. Zároveň by ústřední správa ustanovila, kolik procent určené ceny se může již nyní mužiku vyplatiti. Kdyby ovšem nelze bylo doufati, že mužik přivykne kupování mouky, nutno by bylo vyměřiti na hlavu mužické rodiny určité množství mouky, které by mohl postupně v určitých lhůtách z monopolního skladu dostávati. Množství to nesmělo by býti takové, aby svádělo k pokoutnímu obchodu. Všecko by ovšem mohlo ohroziti zdar monopolu a přímé provedení zásady, že každý bezvýjimečně musí mouku kupovati v monopolním skladu by bylo jediné správným.

Obilí, potřebné k setí, bylo by nutno mužiku ponechati, což by nebylo nebezpečným pro moučný monopol, poněvadž by všecky nemonopolní mlýny musily býti zrušeny. Ostatně bylo by velmi prospěšné ruskému zemědělství, kdyby monopolní správa dávala sama mužiku dobré obilí k setí, jakmile by pozorovala při odebírání obilí, že je obilí špatné nebo horší, než by mohlo býti, anebo kdyby zkušebná stanice při rolnické škole našla, že se jiný druh pro tu krajinu lépe hodí. Tak je to zavedeno v Americe a velmi dobře se to osvědčuje. Mužik by na svůj konossament dostal v monopolní újezdné pokladně peníze, resp. mohl by je pro celou vesnici vybrati kooperativ. Mužik by měl tu neobyčejně vážnou výhodu, že by nemusil prodávati obilí hned po žních, kdy je nejlacinější a kdy bylo jeho nouze o peníze pravidelně lichvářsky využito. Při ustanovení procent, která by mu měla býti vyplacena, možno by mu bylo ihned sraziti část daní, výkupné povinnosti a také pohledávky kooperativu za stroje, umělé hnojivo atd. Možno by bylo také výplatu peněz rozděliti na několik splátek, aby mužik byl prostředky na celý rok zabezpečen. Konečnou výplatu dostal by mužik při definitivním stanovení ceny obilí podle situace na světovém trhu a tedy podle vyhlídek na zpeněžení vývozu.

Pokud se vývozu týče, je známo, že vývoz ruské mouky velmi trpěl nepoctivostí dodavatelů, kteří do mouky míchali všelijaké přísady. Bylo si na to v ruských listech velmi stěžováno. Monopolisované mletí mouky z obilí čištěného, klasifikovaného, mletí pod přísným dozorem, podle určitých kvalitních tříd, vůbec prodej mouky kvality zaručené, vždycky, pokud je to vůbec možno, stejné, musilo by znamenitému, místy přímo jedinečnému ruskému materiálu v nejkratší době zjednati veliký odbyt na zahraničních trzích, zejména kdyby se mouka prodávala přímo v balení ruské monopolní správy, takže by tato mohla a musila při-

jmouti za kvalitu úplnou garancii, což by také v cenách výrobků dojista došlo svého výrazu. Ovšem možno by bylo z monopolních skladů prodávati do ciziny také nesemleté obilí, ale není pochyby, kdyby se podařilo kvalitativně dosíci toho, čeho bez odporu dosáhla správa monopolu kořalečního, totiž výrobků prvotřídních, čistých a pokud možno vždy stejných, že by odbyt monopolní mouky proti nesemletému obilí velmi značně stoupl. Kdyby si pak monopolní správa pořídila pro transport své mouky své zvláštní parníky, vyznačující se svou zvláštní čistotou, není pochyby, že by si ruská mouka získala svůj zvláštní trh, zejména kdyby se podařilo vlivem monopolní správy, zavodňováním, hlubokým strojovým a včasným oráním, jakož i opatřováním vzorného obilí seťového povznésti a zintensifikovati pěstování nedostižné pšenice na Volze.

Ohledně stanovení vývozních cen i cen v prodeji domácím bylo by jednak zapotřebí, aby si vláda při svých konsulátech umístila znalce zemědělských věcí, kteří by včas dávali jí zprávy o stavu osení zejména v zemích, odkud se vyváží na evropské trhy i v hlavních zemích spotřeby, takže by dojista ruská monopolní správa sama také měla veliký vliv na utváření světových cen podle stavu vlastního osevu, který by jako nikdo dříve dopodrobna znala. Ale po dost smutných zkušenostech se státním obchodováním v dobách poválečných nebylo by snad na škodu, aby pro obchod zahraniční, jak pro prodej monopolních výrobků tak i pro nákup hospodářských strojů, umělých hnojiv atd., užívala služeb soukromého obchodu, ovšem jen ve formě percentuelní náhrady. Není pochyby, že by stát mohl míti ze svého exportu velmi značné důchody, i kdyby hleděl mužiku dáti podíl na svém zisku, zejména ovšem kdyby se mu kvalitou podařilo na zahraničních trzích vydobýti pevné místo pro monopolovou mouku.

Hlavní důchod byl by ovšem z monopolu vnitřního, který by nutno bylo provésti tak, aby byla jak už řečeno všude v každé vsi monopolová prodejna, ve které by se v měšcích monopolovou správou uzavřených prodávaly po celé Rusi stejné kvality mouky za stejné ceny. Nebylo by bezpečnějšího způsobu opatřiti včas krajinám stíženým neúrodou dostatečné zásoby mouky, poněvadž monopolní správa by beztoho musila míti pro potřeby monopolu tak důkladně organisovanou zpravodajskou službu ohledně stavu osení, že by včas mohla předvídati stav úrody, event. i neúrody v celém Rusku a učiniti náležitá opatření. Kdo vzpomene strašných běd hladového tyfu v nouzových krajinách, ten dovede oceniti veliký význam takových opa-

tření, zejména kdyby bylo také povinností monopolní správy, opatřiti nouzí postiženým krajinám nutné subvence a úvěry, což by malou přirážkou k ceně mouky bylo velmi lehko provésti. Monopolová správa by také včas mohla opatřiti krmivo pro dobytek, zejména otruby z krajů, kde je úroda dostatečná.

Z výnosu monopolu nutno by bylo věnovati určitou částku na povznesení ruského zemědělství, které bez velikých investic se strany státu nemůže vyplniti svůj veliký úkol, aby bylo hospodářským spasitelem zničeného Ruska. Především nesmí se naprosto šetřiti na hospodářském školství. Nejen že síť jeho musí býti úplná, ale musí býti vypraveno tak, aby mohlo splniti svou vážnou úlohu. Bez možnosti pro každého žáka, aby mohl prakticky pracovati na statku a poli, a sice v úslovích své vesnice, jak jsme o tom mluvili, budou se vychovávati jen teoretikové, kteří nevyplní přední úkol ruského hospodářského školství, aby vychovávalo praktické rolníky. Že je potřebí hospodářských teoretiků, nikdo ovšem nepopírá, ale především je potřebí dobrých, praktických zemědělců. To musí býti úkolem nižšího hospodářského školství. Staré školy vychovávaly především teoretiky, nová škola musí dáti Rusku praktiky s dostatečným vzděláním teoretickým. I střední hospodářské školství, i vysoké školy hospodářské, které ovšem musejí býti v náležitém počtu po celém Rusku, musejí v budoucnu na praktické vychování klásti daleko větší váhu, než jak to bylo posud, kdy z vyšších škol zemědělských vycházeli mladí lidé, kteří někdy mívali sice velmi pěkné vzdělání teoretické, ale o praktickém hospodářství a o využití teorie pro praksi neměli téměř žádných zkušeností. Výtěžek monopolu byl by nejlepším pramenem pro mimořádné náklady na hospodářské školství, zrovna tak jako na systematické zařízení vněškolního vzdělávání mužiků i mladých lidí po odbyté školní povinnosti, pro krytí nákladů na vzorné statky, na bezplatné opatření dobrého osevu i na umožnění snadnějšího opatřování hospodářských strojů.

K tomu cíli by bylo nejvýhodnějším, kdyby centrální monopolní správa sama opatřovala umělá hnojiva a hospodářské stroje, a zřídila jich skladiště jednak při monopolních správách krajských, jakož i při obilních skladištích újezdných. Mohla by tak ohledně kvality i ceny nakupovati nejvýhodněji, a už tím by vyšla mužiku velmi vstříc, nehledě k tomu, že by mohla chudším krajinám poskytovati zvláštní výhody. Z výnosů monopolů bylo by také možno kryti náklady na rozdělování vesnic, na spojení jich řádnými cestami a vůbec na vybudování místních ko-

munikací, na vrtání artézských studní, kterých je v Rusku pro nedostatek vody v některých krajích tolik zapotřebí, na zřizování vodojemů, na zavodňování a odvodňování, na upevňování strží, na zalesňování tak nezbytně nutné, zejména v jihovýchodním Rusku, aby bylo chráněno proti zavátí celých krajů pískem z východních stepí a pouští atd. Výnosy obilního a moučného monopolu musily by se rozdělovati mezi oblasti podle množství a kvality odvedeného obilí, ale ovšem jistá korektura ve prospěch severních neobilních krajů musila by býti dovolena.

Nelze zde ovšem vyčerpati do všech podrobností zařízení moučného a obilního monopolu. Proti myšlence samé by snad ani nebylo přílišných námitek, budou však pochybnosti o jeho proveditelnosti. Dojista nelze si představovati takovou grandiosní organisaci lehkou, ale zdá se mně, že by nebyla nemožnou s pomocí zemědělského obyvatelstva, organisovaného v kooperativy, zejména za nějaký čas, až budou vycházeti z rolnických škol mužici docela nového typu. Praktičtí hospodáři s pomocí teoretiků, učitelů ze škol hospodářských, újezdných a krajských, dovedou dojista řešiti nejobtížnější otázku obilního monopolu, totiž hodnotiti a tříditi spravedlivě a účelně dodané obilí, jakož i vésti dozor na mlýny. To je v celé věci nejtěžší, kdežto ostatní už je docela prostý problém organisace prodeje určitých typů mouky, což v zemi, kde byl proveden kořaleční monopol, nemůže vůbec býti obtížným. Ohledně zahraničního prodeje a nutné účasti na něm soukromého obchodu již jsme mluvili. Že by mužik měl z tak organisovaného monopolu největší užitek a že by to sám nejlépe cítil a viděl, což je při jeho nedůvěřivosti, bolševictvím tak vystupňované, nejdůležitějším, možno snad doufati. Vždyť by bylo hlavní výhodou monopolu, že by se předešlo každé lichvě s obilím a moukou, kterou mužik tak nevýslovně trpěl. Mužické hospodářství mohlo by přispívati také velmi bohatě k výživě měst a k exportu, poněvadž by mělo všecky podmínky intensivního hospodářství, zejména, kdyby místní kooperativy ve spojení s personálem monopolu i s učitelstvem hospodářských škol mohly dozírati na mužické hospodaření, raditi i vytýkati omyly a chyby, dbáti toho, aby pole byla dobře obdělávána, pečlivě čištěna od býlí a aby osev byl dobrý a pro krajinu vhodný. A při široké decentralisaci a plném využití místních sil možno by bylo celý problém monopolu řešiti snad daleko dříve než se na první pohled zdá. Ovšem první podmínkou úspěchu monopolu by byla naprostá důvěra mužikova, že nebude zklamán, jako býval za bolševiků a že monopol nebude sloužiti k tomu, aby mu vláda odebrala

všecko, co má a nic mu za to nedala. V této příčině bylo by velmi povážlivým zatajovati si všecky obtíže získání důvěry nedůvěřívého mužika. Ale nelze zapomínati, že na zařizování monopolu nelze vůbec dříve pomýšleti než bude zřízena zase v Rusku řádná vláda, která se vůbec a ve všem těšiti bude důvěře obyvatelstva. A pak je velmi závažným, že hlavním faktorem ve styku mužika s monopolovou správou nebude jednotlivý mužik sám, nýbrž jeho kooperativ, který sám o sobě už dává mu jisté zabezpečení, že nebude jeho důvěry zneužito. Proto snad je možno doufati, že by brzo po obnovení pořádku v Rusku monopol mohl býti zaveden, což by bylo velmi vážné a důležité, poněvadž by byl pro státní pokladnu a pro zahraniční platební bilanci nedocenitelnou podporou.

Předmětem monopolu mohou býti přirozeně jen pšenice, žito, ječmen a jejich produkty. Všecky ostatní předměty zemědělské výroby musily by zůstati volnými. Jen by mohla monopolová správa velmi vydatně pomáhati při vývozu másla a vajec, jenž před válkou dosahoval přímo překvapujících číslic. Při dopravě mouky mohla by obstarávati dovoz těchto věcí do ciziny a tam také prodej jejich zároveň s monopolovými produkty. Ovšem nebude to tak brzo než bude možno nahraditi zničené a pomýšleti opět na předválečný vývoz. To platí zejména také o dobytkářství. Proto musí býti zrovna družstevnictví pro pěstování a zužitkování dobytka vládou budoucího Ruska co nejintensivněji podporováno. Příklad předválečných sibiřských družstev a jejich přímo skvělý rozvoj může býti zárukou, že všecky tyto naděje nejsou bezvýhledné. Arciť bez účinné a štědré pomoci státní je to nemožné. Ovšem i v tomto ohledu mělo by se nezapomínati, jak bolševici působili na veřejné mínění svými velkolepými organisačními plány. To by bylo zrovna také zde možno činiti a sice nejenom na papíře, nýbrž také skutečně prováděti. Nejen pokud se týče znovuopatření plemenného dobytka z ciziny na místě toho, který za sovětské vlády zahynul, nebo aspoň úvěrové podpory centrálního dobytkářského družstva, které se z jednotlivých oblastných družstev musí utvořiti, nýbrž i ve příčině zřízení centrálních jatek ve vývozních přístavech, opatření specielních vagonů, parníků pro dovoz masa atd. Možno předpokládati, mimochodem řečeno, že by se okolo centrálních jatek koncentroval také průmysl ke zpracování koží, poněvadž se snad konečně také v Rusku najdou lidé, kteří to dovedou a nebude potřebí vyvážeti tolik koží ke zpracování za hranice a kupovati je hotové a vydělané jako zboží importované. Bohaté ruské

dubové lesy i vtéto příčině mohly by býti velmi dobře využitkovány.

Jak je viděti, jsou v Rusku ohromné možnosti využitkovati bohatou půdu. Nevýhody kontinentálního klimatu dají se do jisté míry přece jen přemoci melioracemi, hlubším oráním, zavodňováním atd. Jen práce a její organisace je zapotřebí. Prostředky k tomu bohatě dá přeúrodná půda, jen když také ona dostane čeho potřebuje a nebude se tak bezbožně vyssávati, jako se to posud v Rusku dělo. Rusko je zvířeno do nejhlubších hlubin a možno přece snad očekávati, že nebude se chtíti zase oddávati lenivé předválečné pasivnosti. Je příliš mnoho rozvalin, které nelze nechati ležeti nepovšimnutými. Neštěstím jako všude i snad v Rusku vzpruží se energie. Dá-li se pak této možnost a svoboda, aby se mohla uplatniti a to je možno širokou decentralisací, pak není dojista lehkověrným optimismem naděje, že Rusko tuto organisační práci dovede provésti. Až ruská půda vděčná za námahu a práci, která se jí věnuje, dávati bude, co dáti může, až na místo prázdných jindy latifundií ruské pláně naplní se novými vesnicemi, až možno bude jeti na dobrých cestách od vesnice k vesnici i na jaře, i na podzim, kde jinak se vozy topily v bezedném blátě, až pokvetou okolo ruských chat a okolo cest ovocné stromy a zazelenají se nové háje, až ruský mužik uvidí cenu a výsledky své vlastní nové kultury, a stane se mu drahým ten kousek půdy, jenž jeho prací stal se něčím novým, a na němž se mu tak radostně pracuje, poněvadž je ta ruská zem tak vděčná, když se o ni někdo stará, pak bude Rus jiná, nová a ruský mužik bude opravdu základem říše. Ale ne víc oním fantastickým, uměle skonstruovaným, v jakého věřili car, slavjanofilové i revolucionáři, nýbrž uvědomělým, hluboce patriotickým obráncem jednoty, celistvosti a rozkvětu Ruska, jenž nikdy více neopustí řady jeho obhájců, poněvadž konečně bude věděti, že hájí sebe, když hájí velikou Rus.

* * *

Řemesla, průmysl a dělníci.

Ovšem ruská vesnice bude i v jiném ohledu jiná. Zavedením individuelního vlastnictví na půdě, zrušením miru s jeho krugovou porukou přestane také, jak jsme už o tom mluvili, svaz vesnice s těmi, kteří odešli a odejdou do měst nebo do továren. I když budou míti nějaký kus pole, pronajmou jej druhému a svaz s vesnicí bude pro ně čistě

soukromoprávní, ne jako za trváni miru veřejnoprávní. A dá se spíše očekávati, že budou svůj majetek vůbec likvidovati, zejména když budou potřebovati peněz k zařízení domácnosti, řemesla atd. Kromě toho statky se nebudou více tolik děliti, když budou soukromým majetkem, i když by nebylo zákonného obmezování dělitelnosti. Tak Rusko bude míti po všeobecném zavedení individuelního vlastnictví na půdě a po zrušení miru samostatné, na děrevně naprosto nezávislé řemeslníky a také dělníky, což bude pro Rusko velikým pokrokem. Nebudou všecko a nic, budou buď mužiky, nebo budou řemeslníky, nebo dělníky, ale jedno i druhé výhradně a cele, a proto daleko lépe než dřív. Kdo Rusko zná a na příklad něco v Rusku stavěl, ví, jakou nouzi má Rusko o dobré řemeslníky a jak jsou mezi nimi četní Nerusové. To je sociálně nezdravé. Také Rusko musí míti zdravý, silný řemeslnický stav, základ měšťanstva v dobrém slova smyslu. Na tom závisí plnost demokratismu a sice demokratismu rozumného, prováděného lidmi, kteří při různých politických a sociálních experimentech mají co ztratiti a kteří také znají obtíže, námahu i risiko, chce-li kdo státi se samostatným. Také dělnictvo starší, svázané s nějakým podnikem dlouhými lety práce a společných dobrých, ale i špatných konjunktur, je stejně vzácným demokratickým elementem, schopným, aby paralysovalo smělost mladších, které nikde nic neváže a kteří při nepodařených experimentech nejméně ztratí. Pro tyto svět je ještě širokým, nestal se úzkým dlouholetým zvykem, rodinnými tradicemi, příbuzenským stykem, vlastním domkem, vlastním kusem pole atd. Proto se tak často i lidmi upřímně demokratickými hájilo plurální volební právo, odstupňované podle stáří a proto je bolševické volební právo 18letých otevřeným přiznáním se k pedokracii, ke vládě nezodpovědných a nezkušených. Ale to jen mimochodem.

Přední starostí nového Ruska musí tedy býti, aby těmto elementům, odloučivším se od vesnice, dalo náležité vědomosti, aby mohli tvořiti zdravý, dovedný a schopný stav řemeslnický i jádro dobrého dělnictva. Už jsme o tom mluvili, jak by se měly vesnické školy udělati praktickými a sice tak, aby se v nich dávalo už základní vychování nejen dobrému rolníku, nýbrž i dobrému řemeslníku. Ve volostných školách, jejichž návštěva by byla povinná, by se toto začátečné vyučování praktickým řemeslným pracím musilo dovésti tak daleko, aby v újezdných městech mohly býti školy řemeslné s dobře vypravenými dílnami, kam by už přišli hoši z volostných škol dobře připraveni a kde by se mohli mladí hoši naučiti nejen teoretickým znalostem, po-

třebným pro každého řádného řemeslníka, nýbrž také praxi základů každého řemesla. Tím by bylo možno, aby se děti od útlého dětství učily nejen lásce ku práci, nýbrž také přesnosti při vykonávání praktických úloh a při řemeslné práci. Ruská „širokaja natura“ bez odporu přijímá nepřesnost „zákonného veršku“, to jest veršok sem, veršok tam! (Veršok má přes 5 cm.) Jaké z toho povstávají nepříjemnosti při stavbách, při strojích atd., možno si představiti. Není nic platno, i ruský řemeslník i dělník musí si přivyknouti „nudnému západoevropskému puntičkářství“. Rozumí se pak samo sebou, že jsou školy pokračovací, průmyslové školy nižší i vyšší, školy odborné i umělecko-průmyslové nezbytnou podmínkou rozkvětu řemesel, zrovna tak jako výstavy žákovských prací, které neobyčejně pomáhají k rozvoji krásné ctižádosti udělati pěknou, dokonalou věc, výstavy vzorů umělecké práce, přednášky atd. O to všecko by se musila velmi úsilovně starati centrální správa řemeslné výchovy, jak v hlavním městě, tak v různých oblastech. Vněškolní vzdělání večerní a dopolední nedělní, kdyby bylo také zde do 18. roku povinné, jako v některých zemích na západě, povzneslo by ruské řemeslo při pověstných schopnostech ruského člověka dojista krátce na vysoký stupeň. Všecko to není ovšem pro západního člověka nic nového a také v Rusku počali už v této příčině pracovati, ale je nezbytno zde připomenouti, že nestačí jen dělati to někde tu a tam, nýbrž že všecko to se musí prováděti systematicky, všestranně, ve všech místech obšírného Ruska a to bude možno, dána-li bude širokou decentralisací školství místním elementům příležitost, aby se všemi silami starali o rozkvět svého kraje.

Školy, jaké nám zde tanou na mysli, vychovaly by také dobrého ruského dělníka, pro něhož by odloučení od vesnice bylo ovšem nejlepším výchovným prostředkem. Zrovna revoluce a bolševictví ukázaly, čím je kvalifikovaný dělník a bez dobrého školního základu je přece těžko dobrého, kvalifikovaného dělníka vychovati. Socialistické experimenty budou se asi po zdolání bolševictví v Rusku sotva opakovati, poněvadž především dělníci poznali jejich cenu. A zrovna tak vidí nyní, co znamená opravdová práce. Chuť na meetingy a opíjení se řečmi také asi zmizí. Nebude více ztráceno tak mnoho pracovních hodin na veřejné povinnosti dělníkovy, což za revoluce a ještě více za bolševictví tolik přispívalo ke zničení pracovní způsobilosti dělníkovy a ruský dělník bude především chtíti, aby na příště náležitě byla ceněna jeho práce. Rozumí se, že bude žádati opět svobodu práce a ochotně půjde na premie a akordy, jak to bylo všude viděti, kde zase byly zavedeny.

Pracovní doba není ani tak vážná jako sama práce. Při dobré, pilné práci nikdo rozumný nebude proti osmihodinové práci. Ale nesmí se zapomínati, že při osmihodinové práci dělníku zbude mnoho času svobodného, a že je tudíž povinností postarati se, aby mohl jej ztráviti tak, jak tanulo na mysli idealistickým zastáncům zkrácené doby pracovní. Čistý útulný byt, kde by mohl žít s rodinou a pro rodinu, knihovny, ovšem bez bolševické literatury, přednášky, představení, systematické vzdělávací kursy, to všecko by mělo býti opatřováno z fondu, utvořeného z účasti dělníkovy na zisku, jak jsme o tom výše mluvili. Dělník nesmí býti uvržen zase do starých nelidských poměrů. Je pravda, že dělal revoluci a že zavinil zhoubu ruského průmyslu, ale viniti z toho dělníka bylo by přece hodně nespravedlivým. Není divu, že poslouchal ty, kteří mu namlouvali, že jen a výhradně z jeho práce továrníci bohatnou a ještě méně že chtěl, aby mu zůstalo, co bylo ovocem jenom jeho práce, jak ho ujišťovali. Poznal, že to všecko byl klam. Poznal význam podnikatele i technických i administrativních úředníků ve výrobě a poznal také, že sám bez nich dovede sice továrnu roznést, zásoby vybrat a prodat, ale pak že s další výrobou nedovede hnouti a bez toho že žíti nelze, poněvadž zásoby na dlouho nestačí. A stejně poznal cenu hadrů, které mu dával stát jako peníze, když byla zničena výroba, veškeren hospodářský život a tím pravidelný chod finančního hospodářství státního. Škola skutečnosti byla tvrdá, zejména když přišla militarisace práce, tresty, pracovní armády a všecky ty ostatní zoufalé pokusy spasiti poslední zbytky průmyslu a výroby. Ale dělník také poznal, co znamená on sám ve výrobě a jaká je ničivá síla jeho pasivní resistence. Proto by bylo šílenou metodou chtít donutiti dělníka, aby přijal předrevoluční podmínky svého postavení ve výrobě. Čím však bude vzdělanější, tím lehčí bude vyrovnání hlubokých protiv mezi podnikatelem a dělníkem, ale jen pod jednou podmínkou, když dobrý dělník uvidí, že si podnikatel je dobře vědom významu dělníkova a že jej podle toho také cení. To všecko nemusejí býti v Rusku fantasie, poněvadž podnikatelé i dělníci mají strašné zkušenosti ze sociálního boje, jakého svět ještě nebyl svědkem.

V tomto boji se také ovšem jasně ukázalo, co znamená v průmyslu podnikatel, co znamenají socialisace, nacionalisace, kam vedou závodní rady a jakou cenu má tolik vychvalovaný jednotný hospodářský plán. Hospodářský život objevil se daleko složitějším než předpokládali teoretikové bolševictví ve svém povrchním optimismu a ve své víře ve všemohoucnost organisace. Nebylo nikdy strašněj

šího krachu. Ani tak zvaný těžký průmysl, který se má všeobecně za zralý jestli ne k socialisaci, tak alespoň k nacionalisaci, tuto zkoušku neobstál. Byl to vedle textilního nejsilnější, nejlépe organisovaný a technicky nejvyspělejší ruský průmysl a je v troskách. Může tedy jen fanatik, pro něhož žádná zkušenost neplatí, nebo ten, kdo zásadně odmítá cifry a statistiku, doporučovati pro nové Rusko pokračování v nacionalisačních a socialisačních pokusech. Vždyť sami bolševici vážně o tom mluví, že nutno nejen dávati cizincům kapitalistické koncese, nýbrž že také musí denacionalisovati nacionalisovaný průmysl. Mluví se dokonce o tom, že by se i ruským majitelům továren vrátily jejich závody, a nacionalisační dekrety ohledně malých průmyslových závodů, o nichž jsme výše mluvili, jsou po většině už odvolány. Byrokratismus, nevyhnutelný v nacionalisovaném průmyslu, ukázal se naprosto neschopným k průmyslové výrobě a k obchodu, a tak nezbude nic než vrátiti se k individualistické produkci, nejen pro cizince, nýbrž i pro Rusy, ovšem s výše uvedenými změnami ve prospěch sociálních práv dělnictva.

Bylo by neodpustitelnou chybou, kdyby stát neudělal všecko, aby umožnil ruským lidem zaujmouti opět náležité mu místo v průmyslové výrobě ruské. Bolševická politika koncesí cizincům nemůže býti politikou nového Ruska, třeba se ani toto ve výjimečných případech bez některých neobejde. Cizím majitelům musejí býti vráceny jejich závody, ale zrovna tak majitelům ruským. Zde není vyšších důvodů politických a sociálních, ani staletého sporu o vlastnictví jako mezi poměščiky a mužiky. Zde bylo odnětí závodů prostě formálně sice zákonnou, ale přece jen loupeží, hledě zejména k tomu, kdo byli bolševici, jakým způsobem zmocnili se vlády a jak ji udržovali proti vůli ohromné většiny obyvatelstva. Proto mají majitelé nejen právo žádati, aby jim byly vráceny, ale také aby jim poskytnuta byla jistá pomoc od státu, by je mohli opět přivésti v činnost. Na náhradu škody by sotva možno bylo přistoupiti, a sice nejen proto, že by ji stát prostě nemohl zaplatiti. Tím, co se stalo a že se to mohlo státi, není vinen jeden nebo druhý, nýbrž celá Rus a ohledně cizích majitelů možno říci, že spojenecké moci nepomohly včas udělati v Rusku pořádek a nepřátelské že úmyslně zanesly tam bolševictví. A tak o nějakých náhradách škod vůbec nemůže býti nijaké řeči. Není ovšem vyloučeno, jak už řečeno, že bude nucen stát v zájmu znovuzbudování průmyslu prováděti první léta, ale ovšem ne dlouho, subvenční politiku pro průmysl, na příklad slevami na daních, bezúročnými půjčkami na jistou krátkou dobu, event. tarif-

ními slevami na železnicích, všecko to hlavně také proto, aby nemusila býti cla nepřiměřeně vysoká a nebylo tak zabraňováno odbourávání cen a nebyla udržována úžasná drahota. Že bude ruská politika celní ochranná, o tom nelze pochybovati, ale bylo by hříchem také nyní, kdy bolševická bouře tak mnoho zničila, nesmyslně vysokými cly uměle udržovati závody svým položením a svým zařízením ke zdravému životu neschopné. Takovým závodům bylo by také zbytečno dávati subvence a slevy. Kromě toho, jak jsme viděli, bolševičtí chvalořečníci nemohli najíti dost pochvalných slov, aby vynášeli koncentrační politiku bolševickou, heslo, závody k surovinám! Státní politika průmyslová může v této příčině nyní, kdy jen na ní závisí znovuzřízení starých závodů, také velmi mnoho udělati, ovšem s tím rozdílem, že závody v novém Rusku mají pracovati a ne koncentrovaně státi.

Ale ovšem průmyslová správa nesmí se obmeziti na obnovení starého průmyslu. Bolševici svými fantastickými plány probudili v ruském lidu tolik představ o neohraničených možnostech energické, iniciativní ruské hospodářské politiky, že nové Rusko nesmí se ukázati opakováním starého v jeho nehybnosti. Přírodní bohatství Ruska jsou jistě přímo pohádková. Severní Rusko a Sibiř jsou panenské kraje, ve kterých je skryto nezměrné bohatství. Rusko se probudilo ze staletého sna a musí nyní ukázati, co dovede, když bude svobodné a spořádané. Ovšem nebylo by moudrým dávati cizincům koncese na tyto poklady země ruské. To bylo by hříchem. Na to přece snad stačí ruští lidé, event. s pomocí státu, který by si na všem mohl také vyhraditi řádný podíl. Smíšené společnosti státně-soukromé by zde nejspíš byly na místě, na příklad každá strana polovičkou kapitálu, ale ovšem s vedením soukromých podnikatelů. Na stejném principu dala by se provésti elektrifikace Ruska, kterou bolševici každé příští vládě ruské zanechají jako dědictví. Ovšem se to může týkati jen menších vodních prací a tepelných stanic. Grandiosní projekty jako o spojení Kamy s Obem, o bělomořském systému musejí býti patrně odloženy, až budou provedeny nutnější práce. Jen úprava Dněpru by zasloužila brzkého uskutečnění. Ale ovšem to jsou všecko práce, které musí podnikati stát sám, také pokud se týče staveb elektrických centrál na získaných vodních silách, poněvadž by zde účast soukromého kapitálu byla zbytečná. Využitkovati tuto sílu může dovésti také stát.

Vůbec energickou činností a podnikavostí možno by bylo úplně změniti tvářnost Ruska. Ale všecko to je nemyslitelné bez znovuzřízení železnic a také parochodstva na

velikých řekách a transportu vůbec. Nelze si udělati ani představu o tom, jak železnice vypadají. Cifry nemocných a ke službě neschopných lokomotiv a vagonů daleko nevyjadřují všecku hloubku úpadku ruských železnic. Vrchní stavba je špatná, nic se neopravuje, nádraží, výhybky, vodojemy a pumpy potřebují nejdůkladnější opravy a místy úplného znovuzřízení, mosty nutno vyměniti a opraviti a nejnověji v jižním Rusku povstalí sedláci prostě vytrhávají koleje, násypy srovnávají se zemí, půdu zasejou, aby nebylo potuchy, kudy trať vedla. Dráhy znamenají pro ně jen prostředek, aby bolševici mohli rychle proti nim soustřeďovat vojsko a proto je chtějí zničiti do samých základů. A k tomu ke všemu je služba na železnicích úplně rozvrácena, krade kde kdo, vagony se zbožím bere zrovna, kdo zboží potřebuje. Zejména týče se to dříví a uhlí, poněvadž se skoro nic jiného neposílá. V tento úžasný chaos přivésti pořádek bude nadlidskou úlohou a možno ji řešiti jen účelnou decentralisací správy a práce a ovšem největší bezohledností proti všemu, co železniční službu tak strašně rozvrátilo. Bez cizí pomoci to ovšem sotva asi bude možno. Rozumí se, že lokomotivy a vagony nutno bude objednati také z ciziny, poněvadž ruské továrny by mezery dost rychle nedovedly nahraditi. Ale Rusko má, jak víme, také pravý hřbitov lokomotiv ke službě neschopných. Velikou část z nich možno ještě spraviti, ale není k tomu schopných dělníků a není některých náhradních částí. V té příčině musí cizina vypomoci nejen materiálem, nýbrž i dělníky-mistry a snad i inženýry. Jen bylo by potřebí zde postupovati racionelně. Ruské dráhy měly ještě spoustu lokomotiv velmi starého typu, které pracovaly velmi nehospodárně, a bylo by velmi zbytečným opravovati takové stroje. Když pak už se musí skoro všecko na železnicích nově zřizovati, bylo by též velmi účelným, kdyby se trati i mosty zařídily už na nejtěžší typy lokomotiv a vagonů amerických, poněvadž zrovna v Rusku se musí počítati s dopravou hromadnou. Bude to ovšem dlouho trvati, než se na drahách všecko přivede do pořádku. Totéž platí i o parnících, zejména na Volze a na Mariinském systému kanálovém, kde jsou parníky téměř úplně zničeny.

Ale všecko to nestačí. Nový život Ruska bude potřebovati především lokální spojení, dráhy hospodářské daleko víc než strategické. Potřeby průmyslu musejí býti na prvním místě a kdyby bylo zintensifikováno zemědělství a zřízen moučný monopol, také to by vyžadovalo velikou řadu místních spojení. To všecko jsou úkoly velmi složité a nedají se pro svou nákladnost tak rychle provésti.

Ale bylo by možno na dlouhý čas najíti náhradu ve stavbě silnic, kterých Rusko tolik potřebuje a bez kterých jeho hospodářství nikdy nedojde k žádnému rozkvětu. Americký strojový způsob stavění silnic, který se tolik za války ve Francii osvědčil, a kterého by se bez obtíží dalo užíti v ruském terénu, mohl by úlohu tuto rozřešiti v době nejkratší a pak by mohlo býti zařízení četných automobilových a autobusových linií a zaopatření dostatečného počtu automobilů nákladních prozatím dostatečnou náhradou za místní dráhy. Kdyby pak oblasti a kraje se této úlohy s veškerou energií chopily a újezdným zemstvům dáno bylo za povinnost v nejkratší době postarati se o spojení mezi vesnicemi, rozřešilo by Rusko s relativně nejmenšími potížemi nejpalčivější svou otázku. Jsem totiž přesvědčen, že centralistická byrokracie by tuto úlohu nerozřešila v dostatečně krátké době. Zde na rychlém provedení všecko záleží, to pak je jenom možno, když všude na všech místech širé Rusi zároveň bude míti místní veřejná správa možnost i prostředky o provedení se starati. Školy, silnice a cesty musí býti prvním heslem nové oblastné a místní správy decentralisovaného Ruska, zrovna jako železnice, lokomotivy a vagony přední starostí centrální ruské správy. Všecko ostatní dá se provésti poměrně snadno, když budou splněny tyto hlavní podmínky nového hospodářského života ruského.

Namítne se přirozeně, že ke všemu tomu bude potřebí velmi mnoho peněz a těch že nové Rusko nebude míti, když všecko zlato a všecky cennosti, které bolševici sebrali obyvatelstvu, rozházeli za věci, jež by Rusko jinak samo mohlo produkovati, kdyby sovětské hospodářství nezničilo všecku ruskou výrobu. Není pochyby, že je otázka finanční pro nové Rusko jednou z nejtěžších. Především se musí naprosto likvidovati papírové hospodářství. Co se v této příčině dělo, přesahuje i hospodářství asignatové. Tam byly aspoň jen asignáty jediné revoluční vlády. V Rusku jsou kromě starých carských peněz ještě papírové peníze dumské, Kerenky, donské a bolševické. A těžko je říci, kolik kterých je v oběhu, poněvadž nikdo neví na příklad, kolik bolševici vypustili carských peněz, které sami tiskli čili falšovali. A přece musí nové Rusko rázem a bez odkladu učiniti konec papírovému šílení. Všecky papírové peníze se musejí odstraniti až snad na carské a snad dumské, poněvadž mužici zrovna tyto peníze schovávají na splátky výkupné ceny zabraných pozemků. Ovšem musila by se jednou pro vždy určitě stanoviti cena nikolajevského i dumského ruble v nové ruské měně. Tu ovšem nutno počítati s mnohými psychologickými fakty, zejména

s konservatismem ohromné většiny ruského obyvatelstva. Mužik těžko přivykne jinému nazvání než rublu a kopejce. Ale pro úžasné znehodnocení různých rublů dojista také nebyl by překvapen, že nový rubl a nová kopejka nemohly by býti už tak vysoké ceny, jako byly před válkou. To je přirozeno po papírových bacchanáliích, kdy lidé si zvykli, že papírový peníz nemá cenu ani papíru a kdy přece nebude možno nové peníze nového Ruska ihned vyměňovati na zlato. Proto bude nejen nutno, ale také možno i kdyby se musil zachovati starý název rublu, dáti mu cenu menší. Ovšem kdyby bylo možno stanoviti vůbec novou jednotku peněžní i s jiným názvem v ceně snad franku, jak to bude asi ve všech slovanských zemích, bylo by to řešením nejvýhodnějším. Ale je naprosto zapotřebí vrátiti se k zdravějšímu hospodaření s papírovými penězi a sice co nejdříve, poněvadž se Rusko musí odnaučiti počítati všecko na tisíce a desetitisíce. Nic tak nepodrývá ducha spořivosti jako bezcenné papírové peníze. Služné a mzdy i výdělky pohybují se v tak nezvykle vysokých číslech, při čemž těžko je odvyknouti tomu, co znamenaly tyto sumy dříve, že ztrácí se naprosto smysl pro hospodárnost. A přece ani Rusko se neobnoví bez energické práce a bez spořivosti. Pokud se týče druhých papírových peněz než dumských a carských, bude věc dosti lehká, poněvadž vlastně už mají svůj ovšem ne vážný kurs v ceně běžných potřeb. Když jsem byl na Donu za Denikina, počítal se všude jeden donský rubl jako stará kopejka. Izvoščík, který dříve žádal za kratší jízdu 20 kopejek, musil nyní dostati 20 rublů. Totéž bylo v Krymu. Tam by tedy stanovení ceny nových papírových peněz tehdáž nebylo obtížné, poněvadž si to život vlastně vyřídil sám. Jak se poměry nyní změnily, je ovšem těžko říci. Bolševické peníze jsou ovšem bezcenné, což není podivné, když jich nyní tisknou šest miliard denně. Bude tedy devalvace zde velmi prostá a jednoduchá, tím spíše, že nikdo vlastně sovětské peníze nechce bráti, každý se jich hledí zbaviti a sotva si je schovává v naději, že jednou za ně něco dostane.

Ovšem je otázka, jak udržeti cenu nových peněz a zabrániti, aby se s nimi neopakovalo, co se posud dálo se všemi druhými. Cena papírových peněz, jež nelze každou chvíli vyměniti za zlato, je jak známo výsledkem velmi složitého procesu. Rozumí se, že veliký význam má množství, které jich bylo vydáno i potřeba pro vnitřní cirkulaci, na zahraničním trhu pak nejen obchodní, nýbrž i platební bilance, kromě toho bursovní spekulace, která těchto faktických okolností používá nebo zneužívá a umělou nabídkou dovede cenu peněz ztlačovati nebo zvyšovati. Ale

není také pochyby, že otázka důvěry nebo nedůvěry ve stát a vládu, která peníze vydává, hraje úlohu často rozhodující. A otázka důvěry řídí se stabilitou poměrů politických a přesvědčením, že nehrozí ani politické, ani sociální převraty, mimo to veřejností a loyálností veškerého státního hospodářství a hlavně tím, jestli se, jak v hospodářství veřejném tak i soukromém ve státě šetří a pracuje. Je tedy jisto, že jistá stabilita papírových peněz, poněvadž nebude zlatého pokladu, jejž tak pracně nashromáždili Vyšněgradský, Witte a Kokovcev, záviseti bude především na tom, zda vláda, která je vydá, bude poskytovati záruku stability. Na jihu byl finančním ministrem Denikinovým Bernacký, muž, o němž každý věděl, že je čestný, spořivý, finančních věcí velmi znalý, ale nikdo neznal konečný osud Denikinova boje za osvobození Ruska a proto měly donské ruble tak malou cenu. Druhou podmínkou je pořádek ve financích státních, přísné budgetování, dodržování nejen rozpočtových cifer, nýbrž i přísný zákaz libovolného hospodaření s položkami jednotlivých titulů a kapitol rozpočtových v jednotlivých oborech správy, jakož vůbec bezohledné zachovávání fundamentální zásady, že mimo rozpočet, anebo jinak než to rozpočet specifikuje, lze státní peníze vydávati jen se svolením sborů zákonodárných, které jsou tak složeny, aby dávaly záruku spořivosti a hospodárnosti. Bolševici uveřejňovali rozpočty, které byly falešné dříve než je vytiskli, poněvadž Vcik a Sovnarkom mohly všecko změniti a měly právo ke všem výdajům, jelikož byly v době, kdy nezasedal sjezd sovětů, i vládou i zákonádrným sborem zároveň. Ostatně se sjezdy ve svých několikadenních zasedáních takovými maličkostmi jako je státní rozpočet vůbec nezabývaly. A proto bolševikům nikdo nevěřil a také ne jejich penězům. Třetí a hlavní podmínkou je úzkostlivá šetrnost ve všech výdajích neproduktivních, ale na druhé straně uvědomělá politika produktivních investic, aby bylo viděti, že stát není jenom k tomu, aby měl a platil úřady. To pak musí platiti v decentralisovaném Rusku nejen pro centrum, nýbrž i pro oblasti, které aspoň podle mého návrhu budou míti velmi širokou finanční pravomoc. A dobrý osud ochraň budoucí Rusko od toho, aby se úřednictvo jmenovalo podle příslušnosti ke stranám, anebo aby se pro strany tvořily úřady! V té příčině by mohlo ovšem býti Rusko imunisováno sovětským byrokratickým hospodářstvím. A neméně od toho, aby z veřejných peněz byly subvencovány celé třídy, nebo příslušníci stran a z veřejných prostředků aby byla podporována lenost placením podpor v nezaměstnanosti! V novém Rusku bude tolik co dělati,

že pro každého bude práce dost, když ne tovární, tak na opravě železnic, silnic, na stavbě nových, na přivádění do pořádku velikých měst atd. Bolševici, vláda proletariátu, se nerozmýšleli „buržouské“ muže a ženy hnáti na nejodpornější práce, jako čištění kasáren po Krásnoarmejcích a pod. a nutili dělníky ku práci v továrnách, takže možno očekávati, že vláda spořádaného Ruska nebude se opět klaněti „svobodě“, a že najde dosti energie a odvahy, aby přiměla všecky bez rozdílu k užitečné práci. V novém Rusku, než bude spořádáno, prostě nesmí býti nezaměstnaných anebo zaměstnaných zbytečnou kancelářskou prací! Bude-li pak všeobecným přesvědčením, že nové Rusko vážně a bezohledně chce a dovede zavésti pořádek ve všem životě veřejném i hospodářském, bude to znamenati pro cenu papírových peněz tolik jako velmi značný zlatý poklad. Ostatně má Rusko takové bohatství zlata, že by bylo velmi prospěšné pro valutní otázku, kdyby se stát energicky vzal za jeho dobývání.

Pokud se týče státních příjmů budou poměry po jistou dobu dojista kritické. Bolševici rozrušili úplně finanční hospodářství i podklady starého zřízení daní přímých i nepřímých. Na daně přímé je v první době vůbec velmi těžko pomýšleti, ačkoliv nové Rusko musí zavésti osobní daň z příjmu, při čemž se snad bude říditi předválečnými a předbolševickými finančními teoriemi i učenců velmi rozhodně sociálně zabarvených, že není nic nerozumnějšího, než příliš vysoké jejich sazby. To je velmi důležito zrovna pro Rusko, kde bolševici už dost důkladně vykonali svůj úkol a kde není potřebí, aby se dále dělala agitační socialistická finanční politika, která myslí, že nesmyslně vysoké daně z příjmu jsou nejvydatnější zbraní proti kapitalismu. Ale to všecko není pro první nejhorší dobu. Rusko bude potřebovati zahraničního úvěru, poněvadž bez něho nebude moci v první době dáti obyvatelstvu ani nejnutnější potřeby životní, na které už tolik let čeká, aniž napraviti své desolatní poměry transportní, bez čehož ani cizozemská pomoc mnoho nepomůže. A tu by dokonce nepřekvapovalo, kdyby nové Rusko nikomu dovoz nedovolilo a s nikým po jistou řadu let obchodní smlouvu neuzavřelo, kdo by tento kredit na jistou dobu za snesitelných podmínek neposkytl. Je toho také proto potřebí, aby v první době, než se poměry hospodářské docela ustálí, ruské peníze netvořily předmět spekulace na cizích bursách. Na jistou krátkou dobu bude také nutno zavésti přímo železně přísnou kontrolu, aby se nepřivážely do Ruska předměty zbytečné rozkoše. Na ty je času dost. Jakmile se jen poněkud upevnila vláda Denikinova, už přivezly, zejména

italské parníky, spoustu nejrůznějších zbytečností pro dámy, voňavky, moderní látky, lakované botky atd. a cizí tito obchodníci dávali si za to platiti šílené peníze. Platilo se ovšem donskými papírovými penězi a tu zejména italští importéři hleděli je odbýti na místě a tak nabízeli za franky a libry šterlingů i dolary přímo nesmyslné sumy donských papírů, daleko větší než možno bylo dostati v Cařihradě, nýbrž i na příklad v Jaltě. A tak povstalo z tohoto nerozumného připouštění cizozemského chtíče po penězích dvojí zlo. Jednak se šířila mezi „vyšší" a i nižší společností docela nemístná rozkoš a marnotratnictví, což bylo dvojnásob ošklivé a zhoubné ve chvíli, kdy na frontách dobrovolci umírali za osvobození Ruska a pak cizinci přímo neuvěřitelným způsobem znehodnocovali donské papírové peníze, chtějíce se za každou cenu zbaviti papírových peněz. Na tom je ostatně také viděti, jakými cenami odírali ruské žádostivce po evropské rozkoši. Za 1000 franc. franků, které bez toho měly už tenkráte značné disagio, dávali 25 až 30.000 donských rublů, což by znamenalo, kdyby francouzský frank měl předválečnou cenu, znehodnocení rublů v poměru jednoho starého za 150 donských. Tedy hledě k tehdejšímu disagiu francouzského franku asi poměr 1 : 200, kdežto jak jsem se zmínil ve všech místních transakcích byl ustálený poměr 1 : 100. V této příčině musí býti budoucí Rusko co nejpřísnější. Kdyby na znamení smutku za všecky padlé a bolševickou krutostí umučené nařídilo alespoň na jeden rok všeobecný smutek, nebo nejpřísnější zákaz okázalé nádhery, vykonalo by nejen skutek oprávněné a zasloužené piety k mučeníkům za ruské hříchy, nýbrž i hospodářsky nejúčinnější ochranu proti zbytečnému importu předmětů v ruských poměrech nemístné rozkoše. Zrovna tak prospěšným byl by na stejnou dobu zákaz nočního hýření a zbytečného rozhazování peněz. Přijel jsem na Don z Paříže, kde sotva odstranili zavírání hostinců a kaváren v 10 hod. večer a kde za války byla odstraněna s neobyčejnou rigorosností všecka zbytečná nádhera, a tam jsem hned první večer viděl tanec a veselí do ranních hodin. Nedovedu říci, jak nám bylo, kteří jsme přijeli se srdcem plným zoufalé bolesti nad ubohých Ruskem. To nesmí být! Nové Rusko musí míti dosti mravní síly, chce-li zmoci svou ohromnou úlohu, aby dovedlo ukázati, že přemůže i staré zvyky i starý způsob života, když jedná se o obrození vlasti a kdy je povinností každého, aby všecko jeho jednání šlo za tímto jediným cílem. Nikdo nechce míti z Ruska klášter. Ale zdá se, že radost z toho, jak se Rusko svou prací, energií a šetrností zdvihá z ponížení, může býti aspoň tak

opravdová a krásná, jako pochybné veselí z vína a tance. Rusko se zotaví dříve, než kdo si myslí, když sami Rusové s celou vážností se za to vezmou a pak už ať každý žije, jak se mu líbí. Ale možná, že mnohý najde, že není nižší, hloupější radosti a zábavy, než ta, které kdysi byl zvyklým.

Jak už řečeno, na přímé daně v prvním okmžiku nelze mysleti, a všecky státní příjmy budou z monopolů, z daní nepřímých, z kolků, poplatků a cel. Moučný a obilní monopol nelze zavésti dříve než bude opět zemědělství alespoň poněkud normálně pracovati, a než byly by postaveny skladiště, silosy i veliké mlýny v každém kraji, což dojista potrvá více než rok. Zatím stát bude patrně nucen opatřovati zemědělcům stroje, umělé hnojivo i semena k setí a bylo by dobře, kdyby ke všemu tomu používal už kooperativů, které by také mohly spolu zaručiti budoucí uplácení velikých sum k tomu potřebných a sice pomocí moučného monopolu. Daně spotřební i poplatky možno bude vybírati ihned, zrovna jako cla, což všecko konečně byly vždycky hlavní kapitoly příjmů v ruském finančním hospodářství.

Jen bych chtěl, aby se Rusko nebálo investičních půjček, třeba by zarážely sumami, jichž bude potřebí. Jestli kdo věří v Rusko, v jeho bohatství a v možnosti jeho rozvoje, nesmí se ničeho báti. Každý promarněný rok v restauraci transportu, průmyslu i zemědělství znamená daleko větší škody, než náklady na zúročení a umoření sebe větší investiční půjčky, poněvadž nejedná se tu jen o materiální statky, nýbrž o mravní význam obnovení práce ve všech odvětvích ruského národního hospodářství. Lidé musejí viděti na každém kroku, že nastal opravdu nový život, že je rozvrat definitivně odstraněn, a musejí tím zase nabýti chuť ku práci a ku podnikání. A tu především je nutno, aby neviděli rozvalin, jichž nikdo neodstraňuje a na jejichž místo nestaví se nové podniky. Celá Evropa ví, jak psychologicky působí po letech rozvratu a nepořádku první poněkud přesná jízda ve vlaku, jehož vagony jsou alespoň poněkud znovu upraveny. S těmito psychologickými momenty musí nová Rus počítati. Všecka ruská krise je duševní krise ruských lidí a těm nutno dáti co nejdříve víru v nové a tím chuť nejen k nové práci, nýbrž i pevné odhodlání, zdvojenou energií napraviti, co všichni zavinili. Těm, kterým bude svěřen osud nového Ruska, bylo by přáti energie a je-li potřebí i bezohlednosti bolševických vůdců, ovšem bez črezvyčajek. Není si ovšem co přáti jejich finančního hospodářství, vyhazování miliard a bezkonečného tištění papírových peněz, ale nelze více

jako před válkou báti se každého většího výdaje, pokud nebyl na vojsko a rozkládati pro samou šetrnost investice na celou řadu let. Celý svět se naučil počítati s nezvyklými číslicemi a nebylo by nic smutnějšího, než aby se miliardy mobilisovaly jen ke vzájemnému zabíjení lidí. Zdá se, že Rusko první musí se odvážiti nové politiky: Šetřiti, pracovati, ale nebáti se miliard, jde-li o znovuzřízení a zvýšení produktivních sil ruského státu. Rusko velmi potřebuje, aby zase brzo bylo mezi zdravými a silnými státy. A zdá se, že toho ostatní svět potřebuje také. Proto ty miliardy ochotně půjčí.

III.

ÚKOLY POLITICKÝCH STRAN V NOVÉM RUSKU.

Viděli jsme, z jakých abnormálních poměrů vyrostla v Rusku inteligentská ideologie, která byla příčinou nezdaru revoluce i vítězství bolševiků a proto není snad přílišným optimismem doufati, že se změní s odstraněním toho, z čeho vyrostla, totiž byzantské autokracie, která násilně udržována déle, než tomu odpovídaly všecky hospodářské, sociální i kulturní poměry ruské. Té, doufejme, více nebude. Ať už nové Rusko vypadá jakkoliv, jedno snad přece možno považovati za jisté, totiž že bude konstitučně svobodné, a že všem, kdo chtějí a dovedou pracovati, otevře nekonečné pole činnosti. Žádný vnější tlak nebude více obmezovati svobodný počin jednotlivce, pokud ovšem nebude namířen proti zákonnému pořádku a tak těžko nabytému klidu a pokoji. Tím budou všecky podmínky života v Rusku docela jiné a nové a bude možno, aby se ruská inteligence osvobodila ze svého zvláštního postavení a ze své isolace. Za to bude také více než kdy dříve její povinností, aby hleděla najíti cestu k národu, aby s ním srostla. Nesmí býti něčím mimo národ, jiným světem s jiným myšlením. Musí žíti a mysliti s národem, nesmí více býti propastí mezi ní a lidem.

To všecko bude nyní možné. Revoluce i bolševictví byly pravým očistcem zrovna pro ruskou inteligenci. Nemůže býti více astatickou. Naopak. V krutém neštěstí poznala cenu dobrého, spořádaného státu a pokud dovede mysliti přímo a normálně, porevolučně a poválečně, pokud

dovede něco více než papouškovati svá předválečná hesla, vyrostlá z docela jiných poměrů, bude míti aspoň tak hluboké vědomí státní, jako inteligence kteréhokoliv jiného západního národa. Totéž pocítil mužik v boji proti bolševictví. Je pravda, že se v něm vyvinuly anarchistické instinkty jisté soběstačnosti každé vesnice, ale nezbavil se strachu před špatným, násilným státem, ani přesvědčení, že jen řádný stát dovede také upraviti konečně jeho nové majetkové poměry. A až bude míti svůj majetek pevně a navždy ve svých rukou, začne míti teprve pravý zájem na právním řádu spořádané státní moci a tím na státu samém. Prací v samosprávných sborech jakož i ve sborech zákonodárných vytvoří se v něm vědomí účasti na státu i zodpovědnosti za jeho osudy, a v tomto vývoji ruská inteligence, zbaví-li se svého nešťastného revolučního a tolstovského astatismu a dovede-li dáti tužbám a žádostem mužikovým směr srovnávající se se zájmy celého státu, mohla by prokázati novému Rusku největší služby a opravdu sblížiti se, srůsti s národem.

Ostatně nebude více možno hlásati revoluci, až jednou zaveden bude v Rusku pořádek. Nikde nebudou každou revoluci tak nenáviděti jako zrovna v Rusku. Ovšem Rusko nebude, doufejme, ochotno tvořiti nějakou protirevoluční „svatou alianci", poněvadž vzpomínky na chování se civilisovaného světa k ruskému neštěstí dojista nebudou v něm buditi nadšenou ochotu k projevování nějaké solidarity s ostatním světem. To všecko nikdo více necítil než ruská inteligence, štvaná po světě jako žebrák, před kterým zdaleka se zavírají dveře... Ale nebude rozdílu mezi její myšlením a myšlením národa, který zůstal doma, trpěl největší trýzeň a také marně čekal pomoci od dřívějších přátel. Inteligenci i národ může tedy nyní konečně spojovati jediná touha a jediná myšlenka, udělati zase z Ruska mohutný, silný a zdravý stát, ve kterém by všem byla dána možnost energickou prací zahladiti strašné rány, jichž se všem dostalo, i úžasné ponížení, v němž tolik let žila veliká Rus. A tím jsou dány všecky předpoklady obrodné práce, především jediná, vše jednotící myšlenka. Revoluce i bolševictví odstranily tragické zlo předrevolučního Ruska, rozpoltěnost nejen vlády a národa, nýbrž také širokých vrstev lidových a inteligence. Rusko zaplatilo těžce, co mohly udělati dřívější vlády rozumnou politikou státní, ale konečně, když se tak nestalo a katastrofa byla téměř nevyhnutelnou, nelze zapříti, že i zde hrozné zlo mělo své ozdravující účinky.

Jedná se jen o to, aby ruská inteligence dovedla tyto jednotící ideje učiniti základem veškerého svého jednání.

Rusko nesmí býti více státem jedné třídy, ani vrchních, ani spodních vrstev obyvatelstva, jak bylo za carství a za bolševictví. Všeobecně téměř přijatý názor, že budoucí Rusko bude mužickou demokracií, nemůže také znamenati panství třeba nejširší, ale přece jen jedné vrstvy ruského národa nad ostatními. Ruský mužik sám nemůže vládnouti Rusku, a bylo by největším neštěstím, kdyby se pod pláštíkem mužické vlády v novém Rusku zmocnily vlivu různé a možná i pochybné elementy, které by si lákavými hesly dovedly získati důvěru mužika. Všecka opravdová, vážná a poctivá inteligence ruská, musí hledati a najíti cestu k mužiku, nesmí ho přenechati vlivu agitátorů, zneužívajících důvěřivosti, která mu po bolševicích ještě zůstala, k cílům, jež s prospěchem státu málo mají společného. To prakticky znamená, že o n a se musí přizpůsobiti myšlení a názorům mužika ve všem, co mají dobrého a svého, poněvadž je těžko se domnívati, že by se stamilionová mužická massa rázem dovedla přizpůsobiti myšlení inteligence, i kdyby se tato docela a radikálně změnila následkem nových poměrů. Cesta k tomu je arciť dlouhá a těžká, zejména proto, že se v děrevně vyvinul hluboký antagonism proti městům. V těch vidí mužik své zásadní odpůrce. To ovšem konečně také pomine, když přestane vůbec znásilňování děrevny, když přestanou pokusy o komunismus, když přestanou rekvisice, a když mužik také uvěří, že to všecko opravdu přestalo. To sotva bude dříve, dokud nebude míti mužik své rozhodující postavení v zákonodárných sborech říšských i oblastných. Kromě toho přirozeně opět nastane příliv z vesnic do měst a tím také pomalu budou mizeti ostrosti nynějšího antagonismu. Ale hlavní věcí je, aby duševně mužik nezůstal propastí oddělen od inteligence. Když už není to revoluce, kterou může dnes inteligent nésti mužikovi, a které ostatně tento tak dlouho nechtěl rozuměti, a když ji konečně po svém pochopil, nikdy ji jinak nepřijímal, než jako materielní otázku vlastnictví na půdě poměščikově, a když se dnes téměř všeobecně přiznává, že mužik chce míti půdu svou, vlastní, a zrovna tak, že se vyvlastnění velkostatků žádná příští vláda nemůže brániti, nechce-li, aby Rusku nepřestala hroziti agrární revoluce, pak už dělí mužika od inteligence hlavně jenom starý inteligentský materialismus. A v této příčině dojista aspoň inteligence, která zůstala v sovětském Rusku, nemohla zůstati nedotknutou hlubokým hnutím náboženským, o kterém jsme mluvili. Když nic jiného, aspoň viděla jeho ohromnou sílu, když sama proti bolševictví zůstala bezmocnou. Tím by mohl býti pro ni určen nový poměr k náboženskému cítění lidu,

poměr snášelivosti a úcty. Nechci ovšem mluviti o tom, zdali se i v inteligenci samé stal náboženský převrat, ale naučila-li se v krvavé zkoušce mysliti reálně a to mohlo by se přece snad předpokládati, pak musila alespoň poznati, že inteligentský boj proti víře ztratil svoji revoluční oprávněnost pádem státní, carské církve a osamostatněním patriarchátu i synodu, a že tudíž není více nutno proto bojovati proti náboženství, poněvadž bylo nejsilnější oporou carské autokracie, a na druhé straně, že je boj proti náboženskému cítění ruského lidu naprosto beznadějný a pro poměr inteligence k lidu naprosto škodný. Není snad též ani tak neoprávněným domnívati se, že zrovna ve vážné části ruské inteligence najde hlubokou ozvěnu touha po tom, aby svobodná a vlastním úsilím také vnitřně reformovaná pravoslavná církev dovedla spojiti zase veškeren ruský národ a odstraniti staletý rozkol.

V poměrech takto změněných není snad tudíž ani přílišným optimismem naděje, že v novém, svobodném Rusku bude možnou družná spolupráce inteligence s mužickou massou, poněvadž ke všemu zmíněnému přichází ještě základní motiv pro obrození Ruska, totiž kulturní a hospodářské povznesení mužika, bez něhož Rusko nemůže se státi zase silným a zdravým. Jestli v jiných zemích agrární politika může býti v rozporu se zájmy druhých tříd, v Rusku je to vlastně nemyslitelným, neboť jednak je Rusko především vývozní zemí zemědělských produktů, a není se tudíž co obávati konfliktů s konsumenty v otázkách celní politiky agrární, a na druhé straně intensivní politika agrární jest základem a hlavní podmínkou obrození také průmyslové výroby i široké politiky sociální. V půdě jest spása Ruska! Tomu se musí přizpůsobiti jak myšlení a práce ruské inteligence, tak i nové rozvrstvení politických stran v budoucím Rusku. To ostatně umožňuje utvoření veliké, rozhodující strany střední, která by se opírala na demokratickou, ale přece jen v dobrém smyslu konservativní massu mužickou a příbuzné jí elementy v druhých vrstvách národa.

Ovšem nic tak nezaráží jako politický život ruské emigrace. Zdá se, jako by nepochopovala nejprostší pravdy, že totiž nové Rusko nutně a logicky žádá také docela novou organisaci politických a sociálních stran. Zatím nevidíme než staré spory, převážně osobní, slyšíme stará stranická hesla, jako by se prostě bývalé Rusko přestěhovalo na západ, aby mohlo nerušeno bolševiky žíti starým, ne valně pěkným způsobem, jak vyrostlo z chorobných, nenormálních poměrů dřívějšího absolutismu. Rusko se utápí v krvi svých nejlepších synů, o jeho kůži metají los nejrůznější

nápadníci a ruská emigrace nedovede se spojiti v jediný šik, aby aspoň svou jednotou působila na veřejné mínění evropské a budila důvěru v nové Rusko. Také doma v sovětském Rusku by této mravní posily víc než potřebovali. Sotva kdy bylo žalostnějšího obrazu. Je to ovšem dědictví carského režimu, onoho „podpolního" způsobu politického života ruské inteligence, kterému scházel svěží, volný vzduch, aby se v něm bez valné škody mohly vybíjeti nezbytné stranické a zájmové rozpory. Viděli jsme, jak z toho vyrostla nesnášelivá ruská jednostrannost, vášnivá stranickost a naprostý nedostatek každé solidárnosti. Lidé vyrostlí v úzkých rámcích stranických programů, v něž věřili náboženskou vírou, ovšem těžko se loučí se vším, čím posud žili a nutno proto také všecko to zarmucující, co vidíme, posuzovati stále ještě jako nešťastné dědictví policejně absolutistického režimu. Jak jiné byly poměry, kde nebylo tohoto abnormálního zkřivení veškerého veřejného života! Jak jednotnou byla fronta různých stran v různých státech za války! A snad ani válka nebyla tak hroznou, jako to, co se děje v Rusku a co trpí nešťastná ruská emigrace. My v Čechách dojista nemůžeme býti vzorem stranické snášelivosti, ale přece jen dovedli jsme ve válce utvořiti jediný šik ze všech českých stran, které naši samostatnost chtěly a tuto jednotu dovedli jsme aspoň tak dlouho udržeti, dokud jsme svého cíle nedosáhli. Tato jednota šla dokonce tak daleko, že jsme my doma, neznajíce všeho, co naši soudruzi za hranicemi podnikali, a priori prohlásili pevnou vůli podčiniti se jejich závazkům, i kdyby se týkaly zavedení království v českých zemích. A s námi v jednom šiku byli také socialisté! Jak podobná je situace ruské emigrace, která může míti jen jediný cíl, totiž všecko podniknouti, aby pomohla svrhnouti bolševické násilí a která ohledně státní formy budoucího Ruska musí se prostě podčiniti rozhodnutí ruského lidu v zákonně svolaném a svobodně zvoleném ustavujícím národním shromáždění!

Žádná ruská strana nemůže přece zůstati nedotčenou naprostým převratem všeho, čím Rusko dříve bylo, jestli jen poněkud vážně přemýšlí jak o svých vlastních cílech, tak o veškeré ruské minulosti a budoucnosti. Snad ani ti, kteří se nedovedou rozloučiti s tradičním absolutismem, poněvadž mu celý život věřili a poněvadž v tom, co se stalo, vidí jen hrozné následky zavedení moderních svobod, neodváží se mysliti, že by byl možným návrat ke starému, byrokraticko-policejnímu absolutismu. Starý spor mezi absolutismem a konstitucí je vyřešen definitivně. Sotva kdo v Rusku bude už toužiti po nové revoluci a všichni naučili se ceniti konstituční pořádky, i rozumní

monarchisté, kteří se přesvědčili, jak vratký je fundament státu, když spočívá jen na úctě a bázni před osobou samoděržce. Nemohou neviděti, jak veškeren politický život byl následkem abnormálních ruských poměrů docela jiný, než v západní Evropě. Zde byla otázka absolutismu a konstituce dávno již vyřazena z diskuse a možno bylo zabývati se jinými problémy politickými, kulturními i sociálními, což přece jen umožňovalo jisté zjednodušení a dlouho také jisté uklidnění veřejných poměrů. V Rusku všecky otázky byly vedlejší vedle otázky hlavní a jediné, vedle otázky státní formy. Proto i politický život v Rusku byl tak abnormální, strany a lidé se tak nepřirozeně seskupovali. V této věci je možno očekávati nápravu. Otázka absolutismu je, doufejme, navždy odstraněna a otázka monarchie nebo republiky ztrácí na ostrosti, jsou-li všichni shodni v tom, že i monarchie musí býti naprosto konstituční, má-li býti trvalou a má-li se vůbec někdo najíti, kdo by chtěl býti carem. Nebo přece jen snad dovoleno je pochybovati, že by se našel někdo, kdo by se odhodlal po zavraždění cara a jeho rodiny i celé řady velikých knížat opět převzíti zodpovědnost za hříchy byrokracie a dvora v náhradu za pochybnou čest býti absolutistickým panovníkem. Vždyť snad i nejpřesvědčenější monarchisté již snad poznali, že slouží jen k zachování prestiže a nutné autority panovníkovy, jestli zodpovědnost za politiku nese vláda zodpovědná parlamentu a tím do velké míry národ sám a ne jedině panovník v důvěře na Bohem mu danou neomylnost. To je přece už pro Rusko poněkud zastaralé. Zrovna monarchisté měli by chtíti jen a jedině monarchii konstitučně demokratickou, chtějí-li míti monarchii vůbec a trvalou. Neměli by zapomínati, jde-li jim opravdu o monarchii, o princip, a ne o znovunabytí moci těch, kteří už svou absolutistickou umíněností přivedli Rusko tam, kde je dnes, že jediné ti panovníci přestáli světovou válku, i přechodní válečné katastrofy, kteří byli poctivě a upřímně konstituční, a nenesli zodpovědnost sami. Anglie, Italie a Srbsko jsou skvělým příkladem pro stabilitu konstitučních, demokratických monarchií. Což opravdu myslí ještě ruští reakcionáři a ostatně i revolucionáři, že pro Rusko rozum, příklad a logika neplatí, a že tam opravdu pořád ještě nejsou dvakrát dvě čtyři, nýbrž — stříbrný svícen, něco docela jiného?

Také v otázkách občanských svobod revoluce a bolševictví pro každého myslícího Rusa vyjasnily situaci. Sotva kdo bude v Rusku dost silným, aby otřásl, a dost pošetilým, aby chtěl otřásti vymoženostmi revoluce ohledně základních svobod občanských, které tvoří podstatu západního

života občanského. Ale fetišem už svoboda nebude. Nikdo víc neuvěří jako věřili idealisté revoluce, že svoboda sama vyléčí všecko zlo, které způsobila, a že je hříchem jakkoliv ji obmezovati. Astatická, tolstojovská nechuť ke každé přísné vládní moci ukázala se tak zhoubnou pro Rusko, že nelze více očekávati, že by ještě někdo dovedl toto náboženství vyznávati. Bolševické ukrutnosti nebyly sice způsobilé, aby vzbudily úctu k bezohledné a silné státní moci, ale rozhořčení nad zločinným prolévánim ruské krve nemůže zase jít tak daleko, aby se zapomnělo, že pořádek a přísná bezohlednost mohly v zárodku potlačiti bolševickou agitaci a ušetřili miliony ruských životů. Zrovna ruská revoluce se všemi bacchanaliemi svobody je varovným příkladem před každým lehkověrným dobráctvím v užívání státní moci. Svoboda občanská bez pořádku a bezohledné discipliny se ukázala největším zlem a nebezpečím a ruská inteligence by mohla býti svým vlastním martyriem naprosto vyléčena ze svého odporu proti státní moci, která nevidí svobodu v tom, když beztrestně nechává jednati proti zákonu a podrývati základy veřejného pořádku.

V ohledu sociálním zrovna Rusko může však dokonce klidněji než každá jiná země dívati se v budoucno, poněvadž přece jen nejblíže pocítilo následky integrálního provedení sociálního převratu. Sotva kdo by v Rusku našel ohlasu, kdo by ještě jednou kázal sociální revoluci. Z té jsou v Rusku vyléčeni. Ba možno říci, že Rusko projde asi periodou, kterou dojista mnozí budou nazývati reakcí, totiž periodou velmi ostře vyvinuté ochrany soukromého vlastnictví jak mužiků tak i nové buržoasie, která vyrostla z bolševického zákazu soukromého obchodu a z bolševického hodnostářství a nelze si ani představiti, že by také dělníci v továrnách zůstali nedotknuti zkušenostmi z opojné doby hesel „Továrna dělníkům!“ Zejména jestli ruské zákonodárství a také ruští průmyslníci pochopí, že je nejen jejich mravní povinností k novému Rusku, nýbrž také jejich nejvlastnějším zájmem, aby si získali ruského dělníka k intensivnější práci nejen spravedlivou mzdou, nýbrž také širokou a ochotnou sociální politikou. Potom ruskému dělnictvu v jeho převážné většině nenapadne jít za někým, kdo by mu znovu hlásal bolševické evangelium. Politika dělnictva v novém Rusku tedy sotva bude revoluční, bude evoluční a jeho zástupci nemusili by více býti zásadními oposičníky každé vládě, nýbrž mohli by býti nejvydatnější oporou ve vybudování demokratického, sociálně spravedlivého státu, což by znamenitě posílilo posici demokratických ruských elementů a v čem bych viděl záruku klid-

ného a zdravého rozvoje Ruska pro zabezpečení míru a pokoje v Evropě.

Konečně i v otázkách kulturních mnoho se změnilo v důsledku bolševictví. Především žádná ruská strana nemůže prostě ignorovati všecko to, co v oboru školském udělali nebo aspoň slibovali udělati bolševici. Zrovna proto, poněvadž základnou státu bude mužik, bude přední povinností dáti mu možnost, aby obdržel nejširší, příhodné jemu vzdělání. Nebude víc úzkoprsého, slepého absolutismu, který by uměle držel mužika v nevědomosti a viděl v tom nejlepší oporu své politiky. Naopak školské vzdělání všeobecné a povinné stane se nejpřednějším státním úkolem pro všecky strany, i kdyby s tím některé ze starého, špatného zvyku nesympatisovaly, poněvadž to prostě bude mužik chtít a také proto, poněvadž hospodářsky nelze jinak povznésti zbědačené Rusko. A z téže příčiny nebude také asi sporu o tom, aby též širokou vněškolní činností kulturní možno bylo osvětově působiti na veškeren mužický svět. A že i jinak nejintensivnější pěstění všeobecného i odborného vzdělání v Rusku musí býti nejpřednějším a nejhlavnějším úkolem každé nové politiky, o tom nemůže býti pochybnosti pro nikoho, kdo si představí ohromné úkoly a obtíže hospodářského obrození Ruska, které bez jak možno nejlépe vzdělaných specialistů musilo by býti přenecháno úplně činnosti cizinců. A to přece snad nové Rusko nebude chtít. Nebude už potřebí báti se učitelů — převrat a revoluci kázati nebudou.

To všecko může se zdáti příliš optimistickým, příliš nepravděpodobným, ale nesmí se zapomínati, že jde o Rusko, kde revoluce a bolševictví udělaly opravdu tabulam rasam, smetly všecko, čím žila předrevoluční Rus a čím žily jeho politické a sociální strany. A snad možno dokonce říci, že Rusko svými strašnými obětmi vykoupilo sobě vnitřní politickou a sociální situaci, jaké nemá žádný jiný stát. Kdyby si to také jasně dovedly uvědomiti všecky politické faktory ruské, kdyby dovedly proniknouti se tímto novým, přímo neuvěřitelně novým stavem věcí a kdyby tudíž dovedly zapomenouti také na všecky staré politické programy, na osobní řevnivosti a přizpůsobiti se tomuto ohromnému novému, jež Rusko tak draze zaplatilo, a kdyby viděly povinnost všech, kteří zahubili Rusko — a to jsou všichni bez rozdílu — jen a jen v obnovení síly a moci Ruska, aby se zase stalo ctěným a obávaným, pak možno by bylo říci, že hrozná katastrofa ruská byla krvavou obětí národa, aby se jeho dětem a vnukům mohlo žíti opravdu lepším, šťastným životem.

Situace Ruska bude, zejména v ohledu sociálním, vždy jiná a méně nebezpečná než ve státech západních, kde je počet dělníků tak veliký, že není překvapujícím, když chtějí míti také politickou moc ve státě ve svých rukou, a když tudíž dělnické strany musí sociální otázky stále přiostřovati, aby neztratily politickou přítažlivost, zejména pro ty vrstvy společnosti, které nejsou dělnické a které jsou tudíž vlastnímu socialismu přece jenom vzdálené. V Rusku se poměry a otázky sociální vyjasnily. Z mlhoviny mužického socialismu, který ostatně nikdy jím nebyl, a který si ruská inteligence jen povrchně konstruovala a sice jen proto, poněvadž mužik chtěl něco, co mu nepatřilo, co však přece nelze už pokládati za socialismus, vyšel konečně obraz mužika-vlastníka a tím více než 80% ruského obyvatelstva jest snad navždy ztraceno pro možnost socialistické většiny ve sborech zákonodárných. Dojista průmysl ruský poroste, nastane veliký odliv obyvatelstva z vesnic do měst, také proto, poněvadž ve vesnicích, zejména budou-li ochranné zákony, přestane drobení majetku a spíše nastane jeho koncentrace v rukou středních mužiků, ale přece jen není možno očekávati, že by se poměr mezi městy a venkovem obrátil v takové míře, jako je to v Anglii nebo Německu. Tak průmyslovým Rusko nikdy nebude. K tomu je Rusko příliš veliké a jeho půda příliš bohatá, aby přestala býti základem ruského hospodářství. Revoluční socialistický převrat pro zjednání vlády menšiny nad většinou také už snad sotva možno bude v Rusku opakovati a tak dány jsou v Rusku všecky podmínky pro mírný organický rozvoj k opravdovému demokratismu a sociální otázka pro Rusko na nedozírnou dobu nebude více nebezpečnou.

Bohužel nelze říci, že by si všechna ruská emigrace tyto věci ujasňovala. Nedovede se, jak jsme už řekli, přizpůsobiti novému, co vytvořil krvavý experiment se socialistickými hesly v Rusku. Místo aby připravovala nové poměry stranické pro osvobozené Rusko a tím už aby vnesla moment pořádku a stability do chaotických poměrů, které jsou po svržení bolševictví nevyhnutelny, přinese do Ruska staré, předrevoluční stranické šablony a osobní nevraživosti a spory. Ovšem nelze říci a předvídati, co se tvoří v sovětském Rusku. I v tom je ono podobno Rusku carskému v době nejkrutšího policejního režimu, že nelze tušiti, co se děje pod povrchem a nelze tudíž dělati žádné prognosy, jak se tam strany seskupují a jestli se vůbec seskupují. Jedno ovšem možno předpokládati, že totiž všecka hrůza poměrů, hlad a črezvyčajky sice paralysují vůli jednotlivců, ale nemohou přece zůstati bez

daleko účinnějšího vlivu na politické názory nešťastných, kteří v Sovdepii zůstali, než je to u lidí, kteří jsou sice za hranicí ve velmi žalostných poměrech, ale přece jen nemají bezprostřední příčiny obávati se bolševického způsobu vlády. Ale v jakém směru se vliv těchto poměrů uplatní, je těžko se dohadovati.

Mně ovšem nepřísluší, abych zde předpisoval, jak by se měly utvářiti stranické poměry ruské. Ale jako výsledek analysy ruské krise přece jen snad smím říci, co po mém mínění nové poměry vyžadují. V učreditelném sobrání, které svolala poslední koaliční vláda Kerenského, velikou většinu měli sociální revolucionáři. Již jsme o tom mluvili, jak mnoho sympatického bylo v etickém základě jejich, jinak hodně nejasném a mlhavém socialismu. Nyní se mně však zdá, že všecko, co se v Rusku stalo, zrovna této straně vzalo všecko, čím dříve žila a co chtěla. Jejich agrární socialismus utrpěl úplnou porážku. Dnes nikdo se více o tom neklame, že je mužik především a jedině individualista, vlastník. Také všecko společenské, kooperativní, co nutno u něho chtíti a propagovati, není ani zdaleka socialistické, nýbrž musí býti postaveno na základech individualistických, musí býti při něm přísně šetřeno i vlastnictví i toho, aby každý dostal, co sám si vypracuje, má-li míti kooperativní hnutí i v budoucnu naději na úspěch, jak by si toho bylo tolik přáti. Komunistická lenost na účet pracujících nenajde u mužika ohlasu. Chce-li tedy sociálně revoluční strana podržeti vliv na mužika, musí se bezpodmínečně, čistě a upřímně vzdáti socialismu. Neboť nelze si dobře představiti, že by si mužici při nynějším svém hlubokém nepřátelství k městům a k vládě proletariátu dali líbiti stranu, která by chtěla dýchati najednou teplo i studeno, individualismus, soukromé vlastnictví pro mužika a socialismus, zničení tohoto soukromého vlastnictví pro dělníka. To jde snad ve státech a společnostech, kde dovede prázdná fráze zahlušiti kritický úsudek, nebo kde se politická vzdělanost nedostala nad nejprimitivnější novinářský způsob polemik, ale to těžko by šlo v Rusku, kde se sice nestali vzdělanějšími, ale kde tento fundamentární rozdíl prožili na svém těle a kde už vedl mužiky k nejtěžším vzpourám proti městům a proletariátu. Prodělali nejúčinnější školu utopií a mlhovin socialismu, praktickou. Tedy v této příčině sociálně-revoluční program ztratil všecku oprávněnost, a to tím spíše, poněvadž o nějaké nové revoluci, kromě protibolševické, v Rusku sotva bude mezi vážnými lidmi dovoleno mluviti. A bylo by dobře, kdyby si tedy sociální revolucionáři ujasnili, že je velmi nelogické, zůstávají-li socialisty a od-

mítají-li dokonce spojení s demokratickými elementy oni, kteří svou činnost chtějí věnovati mužikům a jejich organisaci. Socialismus v Rusku může býti jen dělnický, jen průmyslový, tolik už bolševictví vyjasnilo a tolik by měli věděti aspoň ti, kteří chtějí dělati politiku v Rusku a ne věčně za hranicemi, kde možno snad ještě mluviti starým jazykem, a bylo by tudíž dokonce hříchem na Rusku a také na politické poctivosti, aby mlhavými, neurčitými pojmy a frázemi ničili toto positivní dobrodiní, které bolševictví přece jen přineslo. Kdo v Rusku je a chce býti socialistou, může býti jen sociálním demokratem a musí si býti vědom, že socialistický program pro všechny třídy, pro celý stát, pro celé Rusko byl na dohlednou dobu bolševictvím pochován.

Mně zdá se, že pro dobu regenerace Ruska, kdy je povinností každého poctivého ruského vlastence zapomínati na zbytečné stranické nuance a viděti jen jediný cíl, totiž znovuzrození zmučené Rusi, stačí daleko méně stran, než bylo před válkou. Hlavním problémem ovšem bude vždycky udělati z mužické massy státotvorný element. To dojista nebude úlohou lehkou, poněvadž nutno teprve mužika vychovávati k vědomí, že je stát jeho a že má k němu nejen práva, nýbrž také těžké povinnosti. Co bude mužik chtíti, zda opět cara, nebo zda přikloní se k republice, dnes nikdo nedovede říci. Zajímavo je, že podle zpráv, které ovšem jsou vždy kusé, jednostranné, poněvadž je nemožno získati správný pojem o tom, co chce stamilionová massa, mužik chce především „chozaina“, hospodáře, který by zavedl a dovedl udržeti pořádek, což znamená, že chce silnou, spořádanou a energickou státní moc. To konečně by nebylo znamením zlým a umožnilo by obrozené inteligenci, najíti mezi mužiky široké pole působnosti, tím spíše, poněvadž hlavní práce nového Ruska nebude ani tolik politická, jako spíše kulturní a hospodářská. Dojista není ani možno si mysliti, že by mužici chtěli podporovati nějaké radikální, sociální nebo politické experimenty a získá je tudíž jenom ten, kdo dovede jim dáti nejen krásná programová slova, nýbrž kdo dovede je opravdu vésti k organisované práci, a kdo bude jim dobrým a nezištným vůdcem na cestě k novému kulturnímu a hospodářskému životu ruské děrevny. To však prakticky znamená, že se musí inteligence ruská hodně odpolitisovati, že musí sice především pracovati k tomu, aby Rusko dostalo politické svobody, pevné zákonodárné i správní demokratické ústrojí, ale potom že musí všecko své vědění a všecku svou práci věnovati praktickým problémům kulturním, hospodářským a sociálním. Není pochyby, že to bude pro

ty, kteří dosud žili jen slovesnými spory o politické a sociální otázky, dosti obtížným, ale pro celý život ruské inteligence to bude velmi prospěšným.

Proto bylo by tak vážným, kdyby aspoň ruská inteligence za hranicí dovedla se už nyní sjednotiti na jistých základních principech konstituce budoucího Ruska. Její sjednocení bylo by poloviční zárukou, že se ustrojení nového Ruska odbude bez dlouhých a vášnivých sporů, a že by se všecka ihned mohla věnovati výhradně práci za kulturním a hospodářským obnovením říše. Mravní účinek takového sjednocení byl by prostě nedocenitelným, zrovna tak, jako nynější, často, hledě k tragické situaci Ruska sotva přípustný boj mezi ruskou emigrací bude na osvobozené Rusko působiti způsobem dojista odpudivým a pro její politickou budoucnost Rusku sotva výhodným. Snad by bylo takové sjednocení možným, kdyby se ruská emigrace dovedla vzdáti opravdu naivní myšlenky, že ona a ne stomilionové Rusko samo bude rozhodovati o tom, bude-li Rusko republikou nebo monarchií. Žádný „bílý generál" nebyl by dost silným, aby vnutil mužické masse, na které závisí všecka budoucnost Ruska, formu vlády, kterou by ona nechtěla. Třeba se uchovaly tradice mezi lidem, přece jen jsou přervány a na nynější vůli lidu bude záviseti, chce-li, aby na ně bylo navázáno. Dnes už to není pro mužika otázkou nedostupnou, chce-li cara nebo ne. Mužik dovede se rozhodnouti s plným uvědoměním, tak jak on chce, jak na to myslel po celá strašná čtyři léta a ne jak mu to namluví agitátor, ať z republikánské nebo monarchistické strany. A má-li býti budoucí ústrojí ruské říše pevným, kotvícím opravdu ve vůli lidu, musí rozhodnouti lid sám a ne nějaká zahraniční politická společnost.

Nebudiž mně ve zlé vykládáno, řeknu-li, že si ostatně emigrace tím, co za hranicí dělala, snad ani nezjednala práva, aby rozhodovala o tom, co má chtíti to Rusko, které trpělo nejstrašnější mukou a kterému nakonec sama emigrace přenechala, aby bylo rozhodujícím v zápase protibolševickém. Něco docela jiného by bylo, kdyby ruská emigrace dovedla býti zářivým příkladem patriotismu, kdyby se dovedla sjednotiti k jedinému účelu, aby pomáhala svou jednomyslností a tím svou mravní autoritou v očích civilisovaného světa osvoboditi Rusko. Kdyby všichni viděli, že v těžkých útrapách se starým Ruskem vzala za své také stará ruská svárlivost, chorobná přímo radost ze sporů, a kdyby tudíž všude byla emigrace upevnila víru a přesvědčení, že i ostatní Rusko pod dojmem její jednomyslnosti půjde bez krisí a bez dlouhého váhání po cestě k ob-

nově, možná, že by Evropa jinak se dívala na otázku odstranění bolševictví v Rusku, než když emigrace ruská sama svou nesjednoceností a vnitřními boji posilovala tvrzení těch, kteří ujišťovali, že by se v Rusku vyměnil jen chaos bolševický na chaos nebolševický, a mír a pokoj že by nenastal. Bohužel to všecko byly „nesplnitelné sny" a rozhodovati o svém osudu bude sama osvobozená Rus. Je pravé štěstí, že tentokrát opravdu rozhodne vědomě, po dlouhém rozmýšlení a že v hloubi duše každý mužik dávno už ví, co chce a že dovede to v danou chvíli mocně a jasně říci. A to, co řekne, také bude!

Ale je potřebí, aby rozhodnutí to stalo se rychle, jakmile Rusko bude zbaveno bolševického násilí, poněvadž před novým Ruskem vyvstane v celé své hrůzné velikosti daleko těžší problém, než všecky otázky konstituční a politické, totiž vyléčení mravní nákazy v obyvatelstvu, kterou přinesla válka, revoluce a zejména vědomě, úmyslně a systematicky bolševictví. Jen veliké ideové hnutí za mravní obrození Ruska může toto spasiti a to není myslitelným, nebude-li jednotné vůle, elementárního hnutí, aby státní život ruský co nejdříve byl postaven na pevný základ, aby odstraněny byly z veřejné diskuse všecky zbytečné spory politické a všecko úsilí aby mohlo býti obráceno k mravnímu a hospodářskému obrození vlasti. Přiznám se, že jsem sice naprostý optimista v ohledu hospodářského obrození Ruska, ale bohužel hodně pesimistickým ohledně obrození mravního.

Ke starým hříchům přišly nové zločiny na duši ruského lidu. Všechen život ruský, ať byl sebehorší, zakrývala přísná absolutistická státní moc, která držela Rusko na venek v tak železném pořádku, že se sami ti, kteří tuto façádu pořádku stále spravovali a udržovali, nejvíce klamali o tom, co je za ní, a věřili, že dům sám je tak dobrý jako façáda. Věřili, že nějaké revoluční trhliny vždycky dovedou zamazati, a všecko že bude držeti, dokud se udrží façáda. Přišla však válka, přišla revoluce, façáda se zhroutila a tu teprve bylo viděti, co bylo za ní, co přikrývala. Deset milonů nepotřebných vojáků v týlu mravní rozvrat v ruském lidu dovršilo. Z těchto lidí, kteří odvykli práci, zvykli, aby se o ně staral stát, přivykli trpěným násilnostem nedisciplinovaných vojáků, zvyklých bráti si, když se nedávalo, tak otupených v prolévání krve, že se s fatalistickým klidem dovedli dívati na otázku smrti a života, a nenávidějících obyčejný způsob hledání výživy pravidelnou prací, rekrutovaly se armády rudé, ale také části armád bílých a loupení v městech, kam přišli, zabíjení a znásilňování nebylo jen výhradnou vlastností vojsk

bolševických. Vůdcové armád bílých a čestní hrdinové, kteří šli tak ochotně obětovati život za osvobození Ruska, viděli všecku tuto strašnou bezuzdnost s krvácejícím srdcem, ale nedovedli zničiti „bestii" v lidech, vybouřenou krví světové války a bolševickým terorem a ničením buržoasie.

Bolševictví bylo vítězstvím nejhrubších instinktů, ale byla to nemužná frázovitost „svobodné revoluce" i idealistická bázeň její vůdců před všemi krutostmi železné vojenské disciplíny, která připravila úžasný vzryv zvířeckosti, když bolševici dali ruskému lidu hesla: „Všecko je tvé! Hrab nahrabané!" a k tomu volnost i svobodu, aby hesla ta doslova podle svých instinktů prováděl, i pušku do rukou, kterou vojákům na útěku z fronty Lenin radil vzíti s sebou, aby všecko to mohli po své vůli prováděti. Bylo by největší nespravedlivostí obviňovati jednostranně ruský lid, neboť jinde by nebyli v takových podmínkách lepší, ba snad někde ještě horší. Válka tak strašně obnažila zvíře v člověku! Ale bolševici ovšem udělali z bestiálnosti systém k dobytí a udržení vlády proletariátu.

Bunakov ve své velmi zajímavé stati „Puti Rossiji" (Sovremennyje zapisky) vzpomíná, jakým systémem násilí kdysi Tataři udržovali v Rusku svou moc. Bolševici, zdá se, dobře znali tuto část historie a vzali si z ní také to nejstrašnější, totiž systém rukojmí, zabíjení nevinných za vinné, totiž vinné aspoň v jejich smyslu. Slyšel jsem z hodnověrné strany, že vycházel protibolševický tajný list a ani velikolepá bolševická policie, složená ze starých ochranníků a doplněná zkušenostmi revolucionářů nebo bývalých agentů-provokatérů nedovedla najíti vinníky. A tak ohlásili, že za každé číslo tajného listu zastřelí pět buržuů, a prováděli to, až jejich protivníci sami slitovali se nad nevinnými obětmi a přestali rozšiřovati svůj časopis. Nelze si představiti strašnější zvířeckosti a většího opovrhování vším, co si lidstvo dobylo staletími kultury!

To objasňuje arciť, jak těžký je boj s bolševiky, ale ještě více jak strašná je výchova mládeže i lidu bolševickým amoralistickým materialismem, hroznou, odpornou smrďakovštinou. A k tomu lidé vidí, jak beztrestně někteří bolševičtí hodnostáři kradou a vraždí, a jak popírání všeho, co bylo dosud lidstvu svatým, je odměňováno největší odměnou, jaké bolševické Rusko zná, bohatým stolem, světlem a teplem. A vidí, když přece musejí souditi, jak vinníkům odpouštějí, kde to je jen trochu možné, pro „zásluhy o revoluci", což je bolševická generální amnestie. Pohádková drahota nutí i poctivé byrokraty, aby brali úplatky,

aby kradli, zpronevěřovali, a několik trestů zastřelením o hnutí revoluční „nezasloužilých“ sotva už koho dovede polekati, tak jsou zvyklí umírati hladem, hladovým tyfem, nebo črezvyčajkou. A jak jsme viděli, na místě řádného obchodu, v němž bolševičtí socialisté viděli vrchol kapitalistického zlodějství a vykořisťování, rozmohla se tak úžasná spekulace se vším, že je bolševické Rusko pravou peleší lichvářství nejhoršího druhu, ale co horšího, že jsou lidé tomu lichvářství rádi, poněvadž by jinak umírali dříve hladem, než beztoho umírají. A lichvářské spekulantské miasmy jsou tak silné, že rozšířily se po celé Rusi i té, která byla na chvíli od bolševiků osvobozena. Bída, hlad a šílené vydávání papírových peněz mají všude stejné účinky a těžce je lze vykořeniti, kde se zahnízdí, i když se už vnější poměry zlepšily, jak to bylo bohužel viděti i v krajích dobrovolnickou armádou osvobozených.

K tomu všemu přichází ještě rozvrat rodiny, tak systematicky podporovaný bolševickou chorobnou vášní, ve všem, co je dobré a ušlechtilé viděti oporu vykořisťovatelského kapitalismu. Opravdová „Pandestrukce“! Manželství je pouhou formálností, a jak pan Hollitscher ve svém panegyriku říká, za sedm dní se může člověk čtyřikrát oženit a třikrát rozvést, a děti mají býti odcizeny rodině a nacionalisovány. Není divu, že se v celé řadě měst, zejména když začaly sověty svou vládu, nacionalisovaly ženy od 16 let. Sám jsem měl v ruce takovou „poukázku“ na kteroukoliv ženu, tuším ze Simferopole. K tomu přichází ještě naprosto materialistické vychování v trudové škole, vychování bez náboženství a morálky, vychování, které má jediný cíl, aby se z dítěte stal dobrý organisátor a komunista, nenávidějící vše, co bylo v Rusku kdysi světlým a drahým a co Rusko udělalo velikým a mocným. Pak ani nepřekvapuje, že i noví junkeři, kteří kdysi byli posledními a se ženskými batailony jedinými obhájci revoluce proti Leninovým rudým gardám, jsou nyní nejkrvavějšími bolševiky a vyznamenávají se tak strašnou, přímo sadistickou ukrutností, že se od ní s hrůzou odvraceli i otrlí, ke všem nejkrvavějším ukrutnostem mučení přivyklí členové črezvyčajek. (Zpráva v „Obščem Děle“ z června 1921.) Je přímo strašno představiti si budoucnost s takovouto výchovou ruské mládeže i celé ruské společnosti. Jak hříšně malichernými jsou spory ruské emigrace a jak těžkou vinu berou na sebe před historií všichni, kteří ze stranických neb osobních důvodů překážejí sjednocení všech protibolševických sil, hledě k tomuto nejhroznějšímu ze všech nebezpečí, k mravní otravě budoucího Ruska!

Ruský problém budoucnosti je daleko těžší a hlubší, než otázka republiky nebo monarchie, je to problém mravního obrození ruského lidu, všech jeho vrstev. Na každý způsob není to však problémem jedné nebo druhé ruské strany, nýbrž každého Rusa, který upřímně miluje svůj národ a více svou Rus, než stranické doktriny. Bylo by lehkovážným domnívati se, že stačí k nápravě spravedlivá demokratická vláda, přísné četnictvo, policie a spolehlivé vojsko. Není pochyby, že jsou to přední podmínky spořádaného života, ale kde mravní rozrucha je tak katastrofální jako v Rusku následkem bolševictví, jeho amoralismu a jeho materialistické výchovy mladé generace, tam nestačí jen přísná politika státní represe. Nutno mravně převychovati lid, jenž odvykl všemu, co dříve považoval za svaté, jenž se naučil beztrestně krást, zabíjet, loupit, těžiti bezcitně z hladové bídy druhého, jenž ztratil všechen pojem o ceně lidského života, svého i svého bližního, a jenž viděl to nejstrašnější, že nevinní jsou vražděni za činy svých blízkých, příbuzných, nebo prostě těch, kteří patří k jedné sociální třídě, že tudíž člověk neodpovídá jen za své činy. A nutno zachrániti hlavně dorůstající pokolení, které všecko to vidělo, jehož mravní cítění a svědomí vším tím musilo nebezpečně zhrubnouti, a které nejen vidělo vítězství každé zvířeckosti, nýbrž které slyšelo také ve školách, že všecka ta mravní hrůza je spasením světa, novým náboženstvím, světlem z Východu...

Toho neměla by zapomínati ruská inteligence za hranicí, která žije sice v bídě a ve strašné poníženosti, ale která přece jen žije a může mysleti ještě na něco jiného než na to, bude-li míti zítra co jíst, jako ubozí inteligenti v sovětském Rusku. A také ne toho, že takové hluboké mravní choroby národa nutno sice léčiti výchovou všestrannou a systematickou, ale že je to otázkou dlouhých let a Rusko že potřebuje, aby se aspoň akutní choroby zbavilo co nejdříve.

Kdo prožil poslední léta blízko k duši lidu, ví, jak zázračnou moc na duši i srdce i nejprostšího má veliká, nadšená víra v osvobození a ve světlou budoucnost národa. Lidé stávají se jinými, lepšími, zapomínají na sebe, na své egoistické, materielní instinkty a jsou hotovi obětovati více, než by kdy člověk od nich očekával. Srdce lidu jako by rozehřál svatý oheň lásky a nadšení... Jsou to nezapomenutelné chvíle vnitřní radosti, něčeho, co i nejprostšího člověka povznáší nad útrapy a všednost života. A jen veliká idea, která dovede zachvátiti celou Rus, přinese jí mravní obrození a spasení od bolševické mravní hniloby. Také Rusko dovede se nadchnouti myšlenkou,

jak dokázalo to před první válkou balkánskou, kdy šlo osvobodit balkánské pravoslavné bratry a vztýčit pravoslavný kříž na Aji Sofiji, a jak dokázalo to v prvních dobách světové války, kdy šlo zachránit svobodu srbských bratří. Což nelze doufati, že by ruský národ našel v duši stejně horoucí nadšení i obětavost, aby spasil svou vlastní, nešťastnou Rus, aby ji zase udělal silnou, mocnou, aby svět více nezapomínal, že Rusko je a hlavně že bude? Nelze doufati, že by možno bylo vzbuditi v ruském lidu patriotismus, lásku k pokořené, ztýrané Rusi, krvácející z tisíci ran, zotročené hrstkou bláznivých fanatiků nebo dobrodruhů a zločinců, kteří zvítězili nad Ruskem, poněvadž se povznesli „nad zlo a dobro", neznali staré „buržoastické" mravnosti civilisovaného světa, nebáli se krvavých vražd a mučení a poněvadž byla Rus vysílena válkou, ztrátou milionů svých nejsilnějších, nejlepších lidí v hrdinném boji, a poněvadž byla do neschopnosti k odporu seslabena naivním idealismem revoluce a rozpoltěností nitra její vůdců, kteří nevěděli, mají-li chtíti čest a spásu Ruska, nebo socialistický všesvětový ráj?

Patriotismus je ovšem něco nového pro ruský lid, ale také pro jistou část ruské inteligence, zejména patriotismus, který žádá bezpodmínečnou lásku ke státu a národu, neměřenou stranickou mírou, lásku, která chce každou obět, nejen života a materielních zájmů, což snad není ani nejtěžší, nýbrž kde toho žádá prospěch národa i obět stranické víry a umíněnosti, inteligentské lásky ke sporům, samolibosti, nesnášelivosti a osobních nechutí, nemluvě ani o osobních ambicích lidí, kteří už jednou zhubili ubohou Rus a kteří by měli dobrovolně zmizeti. Patriotismus žádá od ruské inteligence, aby hledala, co všecky Rusy musí spojovati, milují-li jen trochu Rus a ne pouze své strany a své často tak mlhavé, nejasné stranické programy, jimž však věří jako náboženství. Patriotismus žádá od ruské inteligence, jak už jsme řekli, také úctu k víře lidu, a to tím spíše, poněvadž zrovna nyní pravoslavná církev má ukázati, dovede-li najíti cestu do nitra lidu a vzkřísiti v něm znovu všecky mravní příkazy, které jim náboženství dávalo, i lásku nejenom k panujícím, nýbrž k celé ubohé Rusi, ke všemu ruskému lidu, který tolik hřešil a tolik za své hříchy vytrpěl. Tento patriotismus musí přinésti ruská inteligence lidu jako svatý očistný oheň! Lásku ke zmučené Rusi, vášnivou ve své bolesti a víře, nezlomnou důvěru v její budoucnost a pevnou vůli přivésti zase Rusko ke cti a vážnosti a sice nejen ke strachu před jeho vojenskou mocí, nýbrž k opravdové úctě před mravní silou ruského národa i jeho vůlí, vykoupiti staleté hříchy činorodou

láskou a prací a udělati Rus vnitřně silnou, šťastnou a spokojenou!

Všecko druhé mizí před ohromnou touto úlohou mravně obroditi ubohou Rus. Jen lidé sami schopní největšího mravního vítězství nad sebou, vítězství nad vším dědictvím inteligentské ideologie, mohou vésti Rusko ke spasení. Sami se musí obroditi, kteří chtějí obroditi a spasiti svůj národ. Staré idoly revolučního i socialistického Ruska jsou rozbity v prach a nutno tvořiti Rus novou, pracující, svobodnou a demokratickou, kde nebude násilí jednoho nad druhým, ani shora, se strany privilegovaných, ani zdola se strany proletariátu. Všem musí dáti svobodné Rusko možnost, aby rovný s rovným pracovali na obrození vlasti.

Rusko nespasí emigrantské stranické seskupování, kritika pro kritiku, osobní záliby a nenávisti, zachraňování zbytků programů a hesel, rozbitých strašnou skutečností, ani malicherný strach, že by někdo jiný mohl osvoboditi Rus a proto nestranného pozorovatele přímo zarážející nenávist a zloba proti těm, kteří neseděli v teple na západě a nemysleli, že spasí Rus novinářskými polemikami mezi Rusy samými, nýbrž na poli bitvy a v ledových pouštích dávali život za ruskou svobodu! Nikdo nebude popírati těžké chyby a organisační nezpůsobilost, tak ostře se odrážející od organisačního mistrovství bolševiků, všech, kteří se pokoušeli o přemožení bolševictví, od ufimské vlády počínaje. Ovšem charakteristické je, že se všecky chyby odkrývaly až po porážce jednotlivých vůdců. „Zadní um“ (rozum na schodech) přímo triumfoval a bylo překvapujícím, jak mnoho se všude objevilo státnického rozumu — ex post. Zapomínalo se, že celá Rus je chorobná, že je celá v mravní horečce, že nejsou na jedné straně jen andělé a na druhé jen ďáblové, že všecky pokusy o částečné řešení budoucích problémů musí stroskotati, anebo aspoň míti těžké nedostatky, poněvadž Rus možno opravdu léčiti jen tehdy, až bude vnitřní boj definitivně skončen a až bude možno vnitřní reformy dělati v celém Rusku a jen s ohledem na klidný, neválečný rozvoj a zejména už ne pod zorným úhlem získávání lidí pro další boje s bolševiky. Jen tehdy bude totiž možno seskupiti všechny dobré lidi k obrodné práci a vystoupiti s bezohlednou přísností proti všem mravně pochybným elementům i proti těm, kteří na obou stranách šli v boj, jen aby loupili a se obohatili i proti odporným spekulantům a egoistům zázemí. Od generálů žádali, aby byli reformátory, státníky a politiky a fronta přenechána jednotlivým velitelům bez přímého dozoru nejvyššího velitele. Ale přes to je v těch,

kteří šli na smrt, aby zbavili Rusko krvavých tyranů, tolik krásného sebeobětování, že působí to přímo bolestně, když bojuje se proti nim z vlastních emigrantských řad způsobem, který nelze omluviti, zejména už ne od těch, kteří mají tak vážný podíl na neštěstí Ruska a kteří sami svou politikou dvou duší nedovedli nic, než že vydali Rusko v ruce pana Lenina.

Je v tom všem viděti přílišnou stranickost a naprosté neporozumění všemu, co se v Rusku dělo a děje. Rusko ubito autokratismem i inteligentskou ideologií a obojí je navždy, doufejme, pochováno. Nové Rusko nebude se strojiti podle předrevolučních bojovných programů, nýbrž podle zkušeností z chyb a zločinů autokracie, revoluce i bolševictví a podle výsledků všech třídních a stranických programů, které se tak smutně osvědčily. Je dokonce velkou výhodou pro Rusko, že zkusilo integrální provedení všech a nutno by bylo zoufati nad zdravým rozumem ruských lidí, kdyby nebylo možno míti naději, že se přece něčemu, z krvavých zkušeností naučili. Všecky stranické programy jsou zvráceny strašnými převraty, všecky hodnoty nutno přehodnotiti a stavěti na nových, prostých a jednoduchých základech. Kdo viděti chce, může, jasně a určitě, zejména pak, kam vedou nejasné programy a fantastické plány. Rusko chce svobodu, demokracii, poctivou konstituci, decentralisaci, agrární reformu, která by uspokojila mužiky, dala jim vlastnictví a přece by nebyla prostou loupeží na druhých a která by také zabezpečila, že města a průmyslová místa neumrou hladem a že se bude vyvážet, chce průmyslovou politiku, která by zaručovala individuelní podnikání i velkodušnou sociální politiku v dělnictvu a konečně širokou politiku kulturní, snášelivou ke každému cítění náboženskému i národnímu.

Na těchto základech mohli by se sejíti všichni, kteří chtějí nové, svobodné a zdravé Rusko, mohli by spojiti všecky síly ke svržení bolševictví, dáti osvobozenému Rusku novou ústavu v duchu demokratické svobody a decentralisace a pak už ať Rusko samo si rozhodne otázku monarchie nebo republiky. Jen aby byla jedna i druhá konstituční a demokratická! Republika sama o sobě není zárukou svobody, jako není monarchie zárukou pořádku. Bolševici mají také federativní republiku a nebylo ještě tak nespravedlivé, krvavě kruté, nesvobodné satrapie v historii, takže i tatarština proti tomu byla rájem. A ruská monarchie nevycházela z atentátů, nepokojů a končila revolucí. Ne na formě záleží, nýbrž na obsahu konstituce, na její spravedlivé a upřímné demokratičnosti, která nesmí býti lží ani nahoru ani dolů.

Na tomto pevném fundamentě nebudou pak stranické spory v budoucím Rusku nebezpečnějšími než v každém jiném konstitučním státě. Ostatně bude tak mnoho co dělati, že nebude času na zbytečné slovní boje, tak oblíbené v některých ruských kruzích a tak nepříjemně působící, kdy Rusko z tolika ran krvácí. Smím snad tudíž říci, že ne rozdrobenost a nechutné stranické a osobní spory, nýbrž že jen společná a vážná, sebeobětavá práce všech, kdo chtějí věrně a oddaně sloužiti Rusku, práce podle těžce zaplacených zkušeností, ne podle šablonovitých programových, z celého světa sebraných hesel, je povinností těch, kteří chtějí opravdu a navždy osvoboditi zotročenou vlast. Jen ta dá Rusku vnitřní sílu a mravní i hospodářské obrození! Napřed Rusko a pak teprv všecko ostatní!

IV.

KONEC.

Tragedie 150milionové říše a velikého národa nemůže se odehráti v uzavřených hranicích státních. Tím méně, když příčinou katastrofy byly světové otázky politické a sociální. Není zde místa pro politické úvahy a stačí jen říci, že nebude ve světové politice jasno, dokud v ní nebude Rusko zase na svém místě. Ale Rusko nekleslo pro vnější politické příčiny, také ne výlučně pro své vlastní, vnitřní problémy, pro svůj konflikt mezi pokrokem západu a ztrnulostí východu. Na obrovském těle velikého Ruska pokusili se o konečné řešení všelidské otázky sociální ve smyslu krajních socialistických učení a utopií. A jestli ti, kteří dělali revoluci, až do naivnosti chtěli napodobovati francouzskou revoluci, bolševici velmi jasně a určitě chtěli býti dovršiteli nejen veliké revoluce, nýbrž i pařížské komuny. To Lenin od počátku svého vystoupení ve Švýcarsku opakoval. A nelze dojista neviděti vnitřní souvislost světodějných událostí: francouzské revoluce a bolševictví.

Velká revoluce urychlila vítězství hospodářské svobody nad dosavadní středověkou vázaností a tím umožnila vítězství kapitalistické výroby. Osvobodila střední stavy a střediskem kulturního i hospodářského vývoje učinila pracující buržoasii, která mobilisovala široké massy dělnické k průmyslové i k intensivní zemědělské výrobě. Tím zbaven výrobní proces osobního, možno říci rodinného charakteru vázané výroby středověké s jeho docela specifickým poměrem mezi zaměstnavatelem a zaměstnaným a rostoucí velkovýroba, která byla nutným důsledkem uvol-

nění nejpodnikavějších, nejenergičtějších elementů obyvatelstva, jež možno bylo nalézti ve středních stavech a jen výjimečně ve stavech vyšších, zhýčkaných privilegovaným postavením, vytvořila brzo dva nepřátelské tábory: dělnický a podnikatelský. To není ani důsledkem krutosti, bezsrdečnosti nebo výdělkářství jednotlivce, podnikatele kapitalisty, nýbrž celého neosobního výrobního procesu. Ve starých aktech z počátku 18. století jsem našel zprávy o velkých stávkách dělníků ve státních solnách v rakouském Salzkammergut, kde podnikatelem byl stát. A čím více rostla velkovýroba, tím ostřejší stávala se otázka o poměru pracujících mass a kapitálu je zaměstnávajícího. Také vojsko ztratilo svůj starý, osobní charakter nečetného, ale dlouhou službou a zvláštním kastovním duchem sceleného tělesa. Všeobecnou vojenskou povinností stalo se také vojsko jiným a jeho spolehlivost byla jednou z nejtěžších otázek státních. Poslušnost spočívala na tradiční disciplině, strachu, někde na národním a státním vědomí vojáka, a v Rusku na slepé oddanosti caru.

Přirozeně kladli si ti, kteří přemýšleli o politických a sociálních problémech bez obvyklého optimismu otázku, co bude, jestli massy užijí jednou své početné, fysické moci proti elementům vedoucím průmysl, stát i vojsko, jestli odhodí strach před neznámem, zachtějí míti samy moc, vedení a rozhodování a zbaví se suggesce, která je posud držela v podčinění. Starý problém spartakovský, prostý a jednoduchý v hospodářsky málo složitém životě římských boháčů v moderní, grandiosně složité a organisované velkovýrobě! Ke cti buržoasie možno říci, že si ani sama nezakrývala osudovou vážnost tohoto problému a že se ho ani nezalekla, ač nemohla neviděti blesky daleké ještě, jak myslila, bouře. Z řad buržoasie vyšel idealistický protest proti úzkoprsému policejnímu potlačování každého organisačního pokusu dělnictva, a lidé z buržoasie žádali oběti od podnikatelů, volali za rovná politická práva širokých vrstev lidových, vydobyli jim všeobecné hlasovací právo, svobodu tisku, agitace, snad někdy až přílišné a zneužívané. Buržoasie věřila v nutnost smíření a spolupráce mezi oběma nepřátelskými tábory, a k sociálnímu míru chtěla dojíti postupně, evolucí v duchu opravdové sociální spravedlivosti. A tento buržoasní idealismus našel porozumění i v řadách duševních vůdců sociální demokracie a od posledního desetiletí minulého století byla evoluce vítěznou nad revolucí.

Světová válka byla ovšem velmi ostrým zkušebním kamenem poměru mass k vedoucím, nejen ve státu i vojsku, nýbrž i v hospodářství, hledě k ohromnému napětí váleč-

ného průmyslu, a vedla také k velikým ústupkům dělnictvu, ale bez bolševické revoluce ruské nebyla by asi přivedla k sociálnímu převratu. Bolševictví přervalo evoluční proces a učinilo pokus udělati proletariát, massy pány nejen státu, nýbrž i veškerého výrobního i distributivního procesu, ale zároveň zničilo všecky vymoženosti veliké revoluce, svobodu a rovnost lidí a svobodu práce, z počátku jako trest na nedělníky, a pak, když ve výrobě úplně pohořelo, i svobodu práce dělníkovy, a v prvém opojení lehkého vítězství podniklo nejbezohlednější útok proti inteligenci ve správě státu utvořením vševládných místních sovětů a ve vedení výroby předáním závodů továrním komitétům a dělnické kontrole.

Není pochyby, že bolševický experiment byl jedním z nejvážnějších faktů historie, poněvadž to byl pokus o zvrácení hierarchického pořádku, na kterém posud lidstvo od nejprimitivnějších počátků bylo organisováno, a sice v grandiosních rozměrech jednoho z největších států světa, takže na jeho zdaru nebo nezdaru závisel osud veškeré dosavadní kultury a civilisace. Zvítězí hrubý počet, brutální, bezohledná síla, a jestli zvítězí, dovede býti tvořivou, dovede nahraditi dosavadní kapitalistickou produkci a dá opravdové štěstí širokým vrstvám lidovým, zejména dělníkům? Zvítězí nekompromisní materialismus? Zvítězí „světlonoši lidstva“, jejichž obrázky měly představovati ruskému lidu v sovětském kalendáři nové náboženství, nad velikými duchy lidstva, v nichž jsme posud ctili nejsvětlejší zjevy lidské kultury? Zvítězí i vnitřně, věcně vláda proletariátu, k jejímuž udržení bolševici užili všech prostředků, kterými kdysi Tataři vládli nad podjařmenou Rusí, i kárných expedicí, i rukojmí, i nelítostného vraždění, i železného centralismu? Byly to otázky, na jejichž zodpovědění záviselo snad ještě více, než na výsledku světové války. A to cítili především ti z Rusů, kteří se přiklonili k bolševictví, poněvadž cítili v něm světový problém, ruský messianismus, konečně to veliké světlo z Východu, o kterém snily celé ruské generace, od slavjanofilů počínaje, a kteří se za to velké, světodějné dovedli smířiti i s potoky drahocenné ruské krve i s ničením všeho, co bylo posud ruskou kulturou!

Pokus se nezdařil. Bolševictví vnitřně ztroskotalo. Musilo se pokloniti duševní práci ve výrobě, musilo činiti koncese soukromému vlastnictví i kapitalistickému podnikání, a co je pro ně nejosudnější, musilo odstraniti dělníka od vlivu na výrobu a dokonce zhoršiti jeho stav proti dřívějšímu. Kapitalista dělníkovi vládl mzdou, nacionalisovaný kapitalismus nutí ho k vícepráci tím, že jen za ni

dá se mu najísti a obléci se, a kromě toho diciplinárními tresty. Fantastické sny mass o nekonečné možnosti dělení o nahromaděná bohatství se rozplynuly, ale s nimi také falešné představy o altruismu mass, i o tom, že by byly egoismus a snaha po vykořisťování specifickými vlastnostmi kapitalistické buržoasie. Bolševický experiment strhl mnoho závojů a naučil lidstvo dívati se bez illusí na skutečnost. Tím však také zbavil je nebezpečí úporné víry v utopie v hospodářském a sociálním životě, a očistil tak cestu pro kompromisní, evoluční politiku sociální, a sice pro obě strany.

Nad revolučními utopiemi zvítězila evoluce k sociální spravedlnosti. A k té chce dojíti ne násilným přelomem, nýbrž spravedlivým ceněním účasti všech na výrobě, i práce dělníka, i úředníka i podnikatele, a jejich společnou, družnou prací i výchovou všech k sociálnímu cítění a k sociálnímu nazírání na práci. V tom je opravdu světodějný význam nezdaru bolševictví a neocenitelný dar, který dává lidstvu zmučená, zakrvácená a zbědovaná Rus. Pro všecky, kteří chtějí viděti a kteří nemají zvláštních zájmů, aby nepřestaly sociální boje, může býti nyní jasno, že je nejen možnou, nýbrž v zájmu všech, a především dělnictva samého i širokých vrstev lidových, naprosto nutnou a nezbytnou spolupráce všech, a že je i ve vnitřní, sociální politice každá katastrofální politika zbytečným, bezúčelným ohrožováním životních zájmů celého národa, všech jeho vrstev. Z krvavého ruského násilí nikomu nevykvetlo štěstí, jen těm nejhorším. Ale za to jak trpěli všichni!

Rusko ví, že netrpí jen za sebe, ví, že přineslo nejstrašnější oběti, aby všichni poznali praktickou nicotnost utopií, které samo si ze západu přineslo. Věřilo jim ovšem více, než věřili jim na západě. Nejen proto, že policejní absolutismus zdeformoval úplně psychiku ruské inteligence, nedal jí přivyknouti trpělivé, metodické práci, radující se z každého i menšího úspěchu a pokroku a přímo ji nutil, aby hledala spasení ze svého abnormálního, ponižujícího stavu v nějakém sociálním nebo politickém převratu, nýbrž i pro tragický poměr Ruska k západu. Tatarské panství i tatarské a byzantské metody vládnutí absolutistických carů přetrhly duševní spojení Ruska se západem, a v tom nepomohlo ani, že Petr rozbil okno do Evropy. Naopak, vniknutí osvícenské filosofie do Ruska i napoleonské války jen přiostřily tragickou rozdvojenost ruského myšlení, když absolutismus 19. století hleděl zase obehnati Rusko čínskou zdí. Utěšovali se, že jsou svoji, jiní, lepší než západ, a to nejen slavjanofilové, nýbrž, jak Bunakov pěkně ukazuje, i sami západníci, na konci svého života dokonce

Čaadajev, i Herzen a narodničestvo. Všem byl, jak jsme viděli, představitelem nového, lepšího života osvobozený, dobrý, tichý, smírný a pokorný, nábožný ruský mužik s jeho mirem a artělem. Západní kapitalistický egoismus chtěli zušlechtiti svou ruskou, slovanskou družností a srdečností, a tak chtěli smířiti východ se západem. Věděli, že zůstali daleko za západem, ale byli příliš velcí a mocní, a Evropa příliš se klaněla velkému ruskému umění, geniálním ruským spisovatelům, v jejichž spisech cítila nový, neznámý svět, tak jiný, hluboký ve své pravdivosti, aby tuto zaostalost pokládali za chybu nebo za nedostatek, jež by nutno bylo napraviti dlouhým vývojem a všestrannou kulturní prací, a proto věřili, že něčím velikým, svým přiblížení rázem západ k sobě a tak překlenou propast, kterou vyryla nešťastná absolutistická politika ruských carů.

To znělo z řeči kn. Lvova, Kerenského a všech nadšených řečníků ruské revoluce. Nesli světu demokratickou svobodu a demokratický věčný mír. A bolševici všecky své naděje a všecku svou víru vložili v pevné, bezpečné očekávání, že proletariát celého světa po jejich příkladu svrhne své utlačovatele a že z Ruska a z ruské říjnové revoluce vzejde nový svět, nový život, život práce bez útisku jednoho druhým, bez tříd a jejich boje a nenávisti, ideál nejen socialistů, nýbrž všech lidí dobré vůle... Východ se Západem přeměnily by se tak v komunistický ráj! Magické přítažlivosti této poslední formy ruského messianismu nedovedli úplně odolati ani mnozí jinak nejrozhodnější odpůrci bolševického krvavého, bestiálního teroru.

Všecky ty messianistické fantasie revoluce i bolševictví se rozprchly v dým a probuzení z tragického sebeklamu nemůže býti strašnějším. Násilnými převraty, materielním zničením buržoasie a její postřílením nelze, jak se uvidělo, zničiti základní podmínky výroby a bez té není ani komunismu, tím méně komunistického rázu. Naopak, bolševická zkouška ukázala, že se musí od základu změniti názor lidstva na práci, než možno bude mysliti na nový život bez tříd a jejich boje. Prvnímu člověku, vyháněnému z ráje, za věčný trest uložena fysická práce, dobývání chleba v potu tváře, a na takových názorech a základech utvářila se po tisíciletí sociální historie lidstva: musil se tedy vyvinouti systém nucené nebo nájemné práce se všemi jejími důsledky, podnikatelstvím atd. Tyto základy výroby nelze změniti dekrety vlády proletariátu o socialisaci, nacionalisaci a pracovní povinnosti. Konec byl a nemohl býti jiný než militarisace práce, tresty a črezvyčajky, anebo prémie, akkordy, trochu více jídla a cizí i nakonec opět ruští kapitalisté, a na železnicích staré předrevoluční,

carské pořádky s naprostou exekutivní mocí technického „načalstva“ i odstraněním každé možnosti, aby se dělníci a zřízenci míchali do věcí exekutivy železniční správy. To dnes přiznávají i sami bolševičtí vůdcové. A tak na ruském příkladě vidí celý svět, že cesta k sociálnímu ráji nevede sociální revolucí, vražděním a konfiskací, naopak jen společnou prací všech, mírnou a vytrvalou, ne už tedy rozdmychováním třídní nenávisti, aby mohla požárem vzplanouti ve chvíli sociálního převratu, nýbrž naopak zmírňováním protiv vzájemnou dohodou, chránící zájmy obou stran, kapitálu i práce, poněvadž se poznalo, že jsou oba faktory výroby nerozlučně na sebe odkázány, a zdar jednoho nelze docíliti zničením druhého. Jen tak je možnou postupná výchova k novému hodnocení práce, k opravdovému vykoupení z prvotního hříchu, k názoru na každou práci, jako na radostnou povinnost ke zdaru národa, státu a všeho lidstva, a tím ke konečnému odstranění každé přemoci jak kapitálu, tak i organisované práce, k opravdové harmonii zájmů a sice bez převratů, bez krveprolití, bez zničení kulturních statků lidstva. A je-li komunismus opravdu konečným sociálním ideálem, pak je toto jediná k němu cesta, která není zhoubná kultuře a civilisaci. Je dlouhá a žádá mnoho sebezapření na obou stranách, vzdání se sociálních bojů jako nejvhodnějšího prostředku k politické agitaci, tedy opravdového idealismu, a nelze tudíž očekávati, že by válkou a bolševickým příkladem i agitací třetí internacionály do také ostrosti vybičované sociální boje rázem se ztišily, třeba by i bolševismus v Rusku byl vlády zbaven. Ale je-li vůbec možnou, a není více utopickou naivností, jakou zdála se právem býti dříve, děkuje za to lidstvo ruskému bolševickému experimentu revolučního provedení integrálního socialismu. V troskách ruské výroby, ruského průmyslu i všeho hospodářského života, ve hrobech milionů, které v Rusku zahynuly hladem a tyfem z provedení bojovných socialistických hesel, jsou pochovány všecky utopie o možnosti dojíti sociálního ráje sociálním převratem.

Ale je v nich pochováno ještě něco více: ruský messianismus, pokud snil o vykoupení světa ruskou revolucí. Trosky ruských rozvalin zaplnily také propast mezi východem a západem. Ovšem ruský průmysl bude ještě více pozadu za západním, ale nejedná se o kvantitativní rozdíly. Ruský člověk nejdůkladněji byl poučen o dobrodiních sociální revoluce a nejlépe může ceniti organický vývoj, postupnou práci. A pak bude nyní zavedením soukromého vlastnictví v zemědělství i psychicky na stejné úrovni se západním člověkem, a odtud už cesta k vyrovnání s ním

i v lepším hospodaření i v celém názoru na stát, společnost i na občanské povinnosti není tak daleká a těžká, a dokonce už neschůdná, jakou byla, když byl v Rusku ještě základem všeho, absolutismu i revoluce, jakož i veškerého sociálního a hospodářského života mužický mir.

Rusko přestane sníti o tom, že má spasiti svět, dohánětí a předháněti západ převratem, bude mysliti jen a jen na sebe, v politice i v hospodářském životě. Sebe spasiti bude heslem všech! Patriotismus a sebevědomý nacionalismus budou Rusům vůdčí hvězdou, sotva více mlhavé světoobčanství. A světu, lidství naučí se sloužiti tím, že velká Rus bude zdravou, energickou demokracií práce, která ve strašných utrpeních nechala navždy svou „tosku" i „skuku", a našla pevnou vůli a odhodlání ukázati světu, že ještě nezhynulo velké Rusko!

Bylo by naivním optimismem mysliti, že pádem bolševictví jako čarovným proutkem bude vykouzlen v Rusku pokoj a mír. Příliš hluboké jsou následky bolševického hospodářství. Hladové, mrznoucí, psychicky i fysicky nemocné obyvatelstvo nelze přes noc učiniti šťastným a spokojeným, ani učiniti neškodnými všechny zlé síly, které bolševici rozpoutali. Ale jednak všechen civilisovaný svět, zainteresovaný v obchodních stycích s novým, spořádaným Ruskem, jak už jsme řekli, velmi rád a ochotně pomůže, a pak možno právem doufati, že s možností vzkřísiti k životu ubohou zem, vzbudí se k činu a práci všecko, co zůstalo v Rusku dobrého a co se v hodinách utrpení naučilo tak nově, horoucně milovati trpící vlast.

Verše ruských básníků, kteří zůstali v sovětském Rusku, nemluvě ani o těch, kterým se podařilo dostati se za hranici, dýší tak žhavým patriotismem, tak horoucí láskou k nešťastnému Rusku, k Rusku se všemi jeho hříchy a zločiny, k Rusku, celým světem opuštěnému a opovrhovanému, že nelze v nich neviděti, co bude jediným cítěním nové, osvobozené Rusi. Ale v tom, a jen v tom znamení také zvítězí!

* * *

Těžkou nemocí churavělo Rusko. Všecky vrstvy velikého národa chřadly, nemohly se rozvíjeti plným životem pod bezsmyslným tlakem absolutismu. Světová politika ruského imperia přivedla sama ruský národ do světové politiky hospodářské se všemi její důsledky, s finančními a vojenskými její potřebami a tím i s její

sociálními a kulturními problémy. Ale ruský dvůr a byrokracie přece nechtěly rozuměti, že světovou politiku, která v rozhodné chvíli musí spoléhati na uvědomělou podporu celého národa, nelze dělati s inteligencí do hloubi duše uraženou a ozlobenou surovým policejním útiskem i nedůvěrou, že by nebyla schopna vlastenectví méně čistého a opravdového, než jaké hledáno jedině u vojska a byrokracie, kdyby jí jen dána byla možnost a svoboda, sloužiti státu a národu, a s lidem nevědomým, nevzdělaným, vychovaným výlučně v slepé poslušnosti carově. Veliká zkouška nekonečně dlouhou světovou válkou musila vésti ke krisi, když ani v těchto chvílích tragické úzkosti o čest a budoucnost Ruska car nedovedl a nechtěl sílu svého státu hledati v důvěře představitelů národa v dumě, kterou mu tito jako nikdy dřív ve vlasteneckém zápalu nesli vstříc, a když jeho nejbližším a jeho dvoru vážnějším bylo udržení samoděržaví než spasení Ruska. Krise byla strašnou, jaké posud svět neviděl a utrpení všech bezpříkladné.

Osudnou byla by však jen, kdyby se Rusko ze svého tragického pádu ničemu nenaučilo, a kdyby třeba jen na chvíli zvítězily temné síly, které by snad chtěly jen silnou rukou zjednati pořádek a pokusiti se, aby absolutistickým režimem zjednán byl na Rusku klid — hřbitova. Pak opravdu marně by prolito bylo moře krve a zoufalých slz. Rusko by churavělo dál -- až do nové krise. Dobrý osud uchrání, doufejme, ruský národ ještě této zkoušky! Rusko bude nové, dá svému lidu občanské svobody a ničím nerušenou možnost radostné práce, a vychová jej k vědomí, že jeho je stát, že zdraví a síla státu je jeho silou a zdravím, a jeho osud že je nerozlučně svázán s osudem státu! Ukáže, doufejme, že i v Rusku je možno sloučiti občanskou svobodu s přísným pořádkem a s pevnou autoritou státu. A pak Rusko bude zase silným a mocným a váženým! Krví a utrpením vinných a nevinných bude vykoupeno a konečně uzdraveno!

Rusky messianism obrátí se dovnitř, k vlastnímu národu a k jeho nejbližším, ke Slovanům, poněvadž bolševictví asi bylo posledním projevem extensivní politiky ruské i ve světových problémech kulturních a sociálních. Kultuře lidstva a lidstvu vůbec ruský národ nejlépe poslouží, když tam mezi východem a západem bude pánem silný, pracovitý národ, který světové problémy bude řešiti po svém, i podle své strašné zkušenosti, i podle svého ruského, slovanského srdce. Jeho horizonty budou užší, soustředí se na blízkém, ale za to bude pracovati intensivně, do hloubky, a jeho duše nebude věčně blouditi v neohraničené dáli posledních lidských fantasií a tužeb.

Svým světem Rusko zůstane, ale ne více hádankou, která tak vábí a tak odpuzuje, a lidstvu dá nejen teplo své slovanské citovosti, nýbrž i všecko své utrpení pro spásu svou i všech od těžkých, nebezpečných bludů!

Na velký oltář Rusko položilo pro lidstvo nejtěžší oběti, a jedno jen možno si přáti, aby oběti ty nebyly marny pro budoucnost všech, ale především pro Rusko samo! Kéž z hrobů umučených, ze slz a útrap nevinných, kteří ztratili všecko, co bylo jim drahé, kéž z rozvalin starého Ruska vyroste nové, do základu nové, silné, svobodné a mocné, na čest a slávu svou i na prospěch míru, pokoje i klidného sociálního rozvoje veškerého lidstva!

Národové musí trpěti za hříchy a viny své i za hříchy svých otců. Dějinné spravedlnosti nikdo neunikne! A ruská krise nemohla být než gigantská, jako je velký ruský národ a jak velké byly staleté ruské hříchy!

Ale národy jsou věčné a žijí, když z chyb se učí a když netrpěly nadarmo!

Celou duší věřím, že Rusko bude žít!

V Praze, 21. června 1921.

OBSAH:

Str.

Úvod 7

DÍL PRVNÍ.

Příčiny ruské krise.

I. Všeobecné příčiny krise 13
II. Šlechta 37
III. Pravoslavná církev a duchovenstvo 52
IV. Města — průmysl — dělnictvo 72
V. Mužik 101
VI. Inteligence 142

DÍL DRUHÝ.

Revoluce a bolševismus.

I. Revoluce 221
II. Bolševické vítězstvi 265
III. Bolševická činnost zákonodárná a správní 296
IV. Výsledky 360
V. Závěry 464

DÍL TŘETÍ.

Obrození.

I. Nové zřízení státní 491
II. Obrození hospodářské 522
III. Úkoly politických stran v novém Rusku 556
IV. Konec 576

BINDING SECT. DEC 10 1970

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DK
265
K6

Kramar, Karel
Ruská krise

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 11 11 05 016 7